

Torparen från Knarrkullen Del 2

Anders Forvass

Omslag: Karta upprättad i det svenska fälthögkvarteret med den svenska arméns rörelser i östra Tyskland september-oktober 1813.

ANDERS FORVASS

TORPAREN FRÅN KNARRKULLEN

DEL 2

Torparen från Knarrkullen del 2
Copyright © Anders Forvass 2023
Första elektroniska utgåvan
ISBN 978-91-527-7647-6

Historieboken lärde mig hur de svenska krigshärarna stod uppställda vid Breitenfeld, Lützen och Narva, men gav mig knappast någon kunskap om mina förfäder, som ingick i själva härarna. Inte heller i andra skolors läroböcker i svensk historia fick jag veta hur livet för det folk som jag själv tillhör hade gestaltat sig i det förflutna. Bönder, soldater, tjänstehjon, torpare och backstugusittare hade sålunda inte utträttat något minnesvärt, eftersom de inte fick komma med i historien.

Vilhelm Moberg (1970)

INNEHÅLL DEL 2

Kapitel 5

12 mars – 18 maj 1813

Dolgoruki i Köpenhamn – Alltings begynnelse – Ett missförstånd korrigeras – Var rädd om dig min soldat – Soldats-Instruction – Manligheten – Ingen manlighet alls – Konsten att provocera – Land i sikte! – Stamfaderns propaganda i Norge – Agitation och revolutionshets – Marsch genom Svenska Pommern – Wallmark mot Grevesmöhlen – Natligt gräl i Karlskrona – Frustration – Den store frälsarens ankomst till Stralsund

Kapitel 6

18 maj – 3 augusti 1813

Och kronprinsen blev rasande – Döbelns pliktkänsla – Smutsigt efterspel – Ett danskt avvisningsbeslut – Jeans pliktkänsla – Oslo universitet – Bivackliv – Anckarsvärds obekväma åsikter – Soldat Knopps otur – Trachenberg – Ett liv för två mynt – Stora förväntningar – En duell till – Uppbrott i augustinattens mörker

Kapitel 7

5-26 augusti 1813

De ringlande kolonnerna – Pozzos instruktion – Charlottenburg och Berlin – Ett dödsfall på Ulriksdal – "Våra benknotor ska vitna framför Berlin, inte bakom" – Teltows hed och väderkvarnen – Slaget vid Grossbeeren – Ett slagfälts misär – Avantgardet

Kapitel 8

28 augusti – 10 september 1813

Budskapsföreträdet – Löjtnant Fineman och potatisbråket – Arkebuseringen av Eric Sundgren – Lägereldarna vid Rabenstein – "Slagfältet är ert" – Generalen slet sitt hår – Dennewitz på seneftermiddagen – Inferno – Brevet i smutsen – Segerbulletinen – Brevet till Ney – Dagarna efteråt

Kapitel 9

11 september – 5 oktober 1813

Ödeland – Martin Luthers insubordination – Överbefälhavarens bekännelse – En sann riddare – Plommondiet – Alla är till salu – Broar – Dessau, första försöket – Booom! – Dessau, andra, tredje, fjärde och femte försöket – Styrkeuppvisning i potatislandet – Bülows insubordination – Napoleons förolämpning

Kapitel 10

6-15 oktober 1813

Fram och tillbaka på geggiga vägar – Schackspel med obegripliga avsikter – L'ennemi invisible – Födelsedagen – Krigsrådet på Köthenslottet – Napoleon ankommer till Leipzig – Alla för en! En för alla! – De franska örnarna – Civilbefolkningen mot Leipzigs stadsportar

Kapitel 11

16 oktober 1813

Kursändringen vid Klepzig – Napoleons förberedelser – Krigsutbrottet – Crescendo – En glimt av fasan – Markkleeberg – Skenreträtt och segerjubilé – Möckern – De döda och de lemlästade – Nun danket alle Gott

Kapitel 12

17-18 oktober 1813

Ett ängsligt lugn – Eländet i Leipzig – Dyrt bröd – Krigsrådet i Sestewitz – Risken vid Breitenfeld – Napoleons tobakskvarn

Kapitel 13

18 oktober 1813

Seså, prins! – Probstheida och Pfaffendorf – "Beskyllningarna och ryktena voro så gott som helt utan grund" – Heil dir im Siegerkrantz – Avantgardets bro över Parthe – Innanför Leipzigs stadsmur – Rocket Troop Brigade – Den stora slakten – Syner från Heiterblick – Skrudad som för amatörteater – Den stora sachsiska deserteringen – Schönefeld – Fram och tillbaka utom skotthåll – Den himmelska solnedgången över helvetet på jorden – Sista natten på Hôtel de Prusse

Kapitel 14

19 oktober 1813

Gryningsljus över krigets teater – Med lera under skorna – Leipzig – Napoleons flykt – Stormningen av Grimmaporten – Den kaotiska franska reträtten – Segerparaden – Bernadottepersonalens historieskrivning – Ett förtroligt möte – Skymningsland

Kapitel 15

20-22 oktober 1813

*Proportioner – Eldsvådan – Det härjade landskapet – Förödelserna i förstäderna –
Fördämningarna i kvarndammarna – Lidandet på Leipzigs gator – Överfulla
sjukhus och kyrkor – Amputationer – Massgravar – Den monarkiska
oantastlighetens bländverk – Kohandel – Delmas död – Norge och pengarna –
Hovets informationsavdelning desinformerar igen – Toner av Bach – Den skarpa
kalla vinden*

Kapitel 5

12 mars – 18 maj 1813

Avsnitt

1. *Dolgoruki i Köpenhamn*
2. *Alltings begynnelse*
3. *Ett missförstånd korrigeras*
4. *Var rädd om dig min soldat*
5. *Soldats-Instruction*
6. *Manligheten*
7. *Ingen manlighet alls*
8. *Konsten att provocera*
9. *Land i sikte!*
10. *Stamfaderns propaganda i Norge*
11. *Agitation och revolutionshets*
12. *Marsch genom Svenska Pommern*
13. *Wallmark mot Grevesmöhlen*
14. *Nattligt gräl i Karlskrona*
15. *Frustration*
16. *Den store frälsarens ankomst till Stralsund*

DOLGORUKI I KÖPENHAMN

Stamfader Bernadottes kontakter med Ryssland hade egentligen inletts redan innan han lämnat Paris 1810, och snabbt blivit allt intimare efter ankomsten till Stockholm. Kronprinsen och tsaren hade utbytt förtroliga och känsloladdade privata brev och julklappar. När Ryssland stått nära sin undergång och den externrekryterade kronprinsen haft möjlighet att, fullt berättigat, kvittera tillbaka Finland i gengäld för aktivt eller passivt svenskt stöd mot Napoleon, hade han underlåtit att göra så. Jean hade lämnat walk-over för *Sveriges* del och istället då förhandlat till sig ryskt beskydd för *sin egen släkt* på den svenska tronen, samt rysk uppbackning av sitt planerade förvärv av Norge som syftade åt att ge legitimitet åt sig själv i den svenska tronföljden.

Ryssland var klippan som stamfadern lutade sig emot för dessa egenintressen.

Ryssland var hans pålitliga partner.

Eller?

Den ryska maskinen hade under flera månaders tid motat tillbaka fransoserna, förkrossat dem. Det ryska krigshögkvarteret var nu beläget i Kalisz¹ i Polen. Den ryske tsaren, stärkt av framgångarna, kommenterade för utländska diplomater hur nödvändigt det just nu var att få de svenska trupperna omedelbart förenade med resten av koalitionen. Att under nuvarande förhållanden börja med att tvinga Danmark att avstå Norge skulle vara den mest olägliga händelse som kunde tänkas. Den **12 mars 1813** uttalade tsar Alexander till den österrikiske diplomaten Lebzelter² vid detta högkvarter att han nu *definitivt ångrade sina tidigare åtaganden gentemot Jean Bernadotte*. Dessa åtaganden, som toppats med Åbomötet, hade träffats under 1812 då Ryssland varit under hård press från Frankrike och önskat ha sin flank mot Sverige fri. Nu 1813 var läget annorlunda. Den svenske ambassadören i St Petersburg Carl Löwenhielm skrev i brev hem till utrikesminister Engeström att ju större framgångar Ryssland nu hade i kriget mot Napoleon, desto mindre beroende var man av vänskapen med Sverige.

Samma dag som ovan hade Carl Löwenhielms bror, Gustaf Löwenhielm, just ankommen från Stockholm till Kalisz, ett samtal med tsaren där han emellertid å Jeans vägnar försökte förklara varför en attack mot Danmark var nödvändig. Danmark ville ju egentligen bara ha fred, men Löwenhielm svamlade om faran av en dansk invasion från Norge och Själland mot Sverige och nödvändigheten att skydda sig mot detta. Han tog även upp det gamla bernadotteska argumentet att koalitionskriget mot Napoleon måste göras populärt i Sverige, eller "nationaliseras" som han uttryckte det. Svenskarna måste känna att de får ut något av det hela, var resonemanget. Underförstått menade alltså Löwenhielm, enligt Jeans manus, att Europas frihet från fransk ockupation, fred på hela europeiska kontinenten, en ö i Västindien åt Sverige samt en garanti åt Sverige att *framgent* erhålla Norge inte var incitament nog. Tsar Alexander höll ej med Löwenhielm, och tyckte för övrigt att den miljon pund som Sverige skulle erhålla i krigsbidrag av Storbritannien kunde använts på ett bättre sätt.

Den **13 mars** nåddes Kalisz av brittiska och ryska diplomatunderrättelser från Stockholm som sade att Storbritannien och Sverige, i de pågående traktatsförhandlingarna, enats om premissen att Sverige skulle föra sina trupper "direkt till kontinenten" och konfrontera den "gemensamma fienden". Dessa nyheter möttes med glädjeyra och stort jubel i Kalisz! Dubbeltydigheten³ hade gått förlorad på vägen, och alla fick istället uppfattningen att Bernadotte svängt och medgivit att skjuta upp Norgefrågan och *först* prioritera koalitionskampen mot Napoleon! Tsar Alexanders lättnad och tillfredsställelse visste inga gränser. Nu kunde äntligen Danmark vinnas över på

¹ Kalisz ligger ca 210 km väster om centrala Warszawa.

² Ludwig von Lebzelter (1774-1854), österrikisk diplomat och statsman

³ Se kap 4 avsn 20

koalitionens sida utan bernadotteskt krångel, samtidigt som en rysk attack mot en tidigare bundsförvant var avstyrd. Danmark var geografiskt och strategiskt sett en allt viktigare pusselbit i en bred koalitionskampanj mot Napoleon. Tsaren beslöt att omedelbart ta kontakt med den danska regeringen.

Den **14 mars** lämnade den ryske diplomaten Sergei Dolgoruki⁴ fälthögkvarteret i Kalisz för detta alldeles särskilda diplomatiska uppdrag. Dolgoruki tillhörde tsar Alexanders närmaste krets. Flera förvånades över att Dolgoruki, som sågs som relativt oerfaren, valdes för en så viktig uppgift. Ett skäl kan ha varit att han var nära släkting och vän till Danmarks utrikesminister Rosenkrantz.

Omständigheterna kring Dolgorukis mission var dock obskyra. Allting skedde under stort hemlighetsmakeri, och de instruktioner som Dolgoruki erhöll från sin chef var endast *muntliga*. Huvudmålet var att förmå kung Fredrik VI att ansluta sig till koalitionen och bidra med danska trupper mot tidigare bundsförvanten Frankrike, och för att motivera Danmark till detta steg skulle Dolgoruki först meddela att den norska frågan var uppskjuten på framtiden. *Men vad sade instruktionerna mer?*

Dolgoruki ankom till Köpenhamn den **22 mars**, och hade mycket snart en lång överläggning med utrikesminister Rosenkrantz som fyllde denne med glädje. Vad Dolgoruki hade att meddela, enligt Rosenkrantz skriftliga referat efter mötet, var att det *ej* skulle bli så svårt stoppa Jean Bernadottes planerade Norgeförvärv, om bara Danmark tillmötesgick de allierades villkor. Den **23 mars** på kvällen träffade Dolgoruki kung Fredrik VI. Han överlämnade ett brev från tsar Alexander. Förutom att framhålla den stora betydelse som Danmark skulle ha för koalitionen som helhet, bad tsaren i brevet den danske kungen att *lita på allt som Dolgoruki meddelade å hans vägnar*. Denna hemlighetsfulla anmodan underströk att kärnan i Dolgorukis uppdrag var vad han *muntligen* skulle förklara för dem. Ämnet var så grannlaga att inget ens kunde sättas på pränt i den diplomatiska korrespondensen på regeringsnivå.

Dolgoruki påstod, i en lögn till kungen, att Napoleon försökt att muta till sig Sveriges lojalitet genom att lova bort Norge. Ryssland hade förvisso lovat samma sak, medgav Dolgoruki, men dessa löften till Sverige hade tillkommit i en tid då förutsättningarna varit annorlunda. Nu, hette det, skulle Norge *ej* längre diskuteras och Ryssland *begärde ej längre att Norge skulle avträdas till Sverige*. Dolgoruki ska t o m ha bekräftat, att tsaren inte tänkte låna ut en enda soldat till Bernadotte för dennes Norgeprojekt.

Detta uttalande av Dolgoruki innebar att tsaren – som ju var Jeans fästpunkt i storpolitiken – *antingen* flagrant svek familjefördraget⁵ med stamfadern, *eller* här lade ut en fälla för att locka över Danmark till koalitionen på falska premisser. Var dessa utfästelser genuina och sanktionerade av tsar Alexander? Fanns en baktanke att dessa, i avsaknad av *skriftliga* bevis, lätt skulle gå att tas tillbaka, förklaras ogiltiga eller förnekas vid behov? Eller överskred Dolgoruki helt enkelt sitt mandat? Historikern Fredrik Morén, som forskat extensivt i frågan, menar i sin avhandling att så troligen inte var fallet. Dolgorukis utfästelser höll sig sannolikt inom ramen för tsar Alexanders faktiska uppdrag. Flera faktorer tyder på att tsar Alexander vid denna tidpunkt avsåg att låta Danmark behålla Norge, och paralleller kan dras till tsarens propå till den danske ambassadören Blomé i november 1812.⁶ Detta skulle i så fall betyda att Rysslands härskare övergav sina tidigare löften åt Sveriges kronprins. Koalitionskriget mot Napoleon var överordnat Jeans gunst. Triggern för Dolgorukis beskickning hade förvisso varit rapporterna till Kalisz om förhandlingarna i Stockholm mellan Sverige och Storbritannien, men hade dessa rapporter oskyldigt feltolkats, eller *avsiktligt* feltolkats? Hade helt enkelt ett tillfälle uppenbarat sig för

⁴ Sergei Nikolajevitj Dolgoruki (1770-1829), rysk militärofficer och diplomat

⁵ Se kap 4 avsn 12

⁶ Se kap 4 avsn 14

tsaren att medvetet utnyttja tvetydigheterna, som *verkade* förkunna att Sveriges militära operationer allra först skulle styras mot Napoleon, till att *driva fram* en annan händelseutveckling än den som han innerst inne visste att Bernadotte i själva verket var besatt av? Utnyttjade tsaren medvetet en möjlighet, en oskyldig missuppfattning, till att framtvinga nya verklighetsförhållanden som per se skulle underminera Bernadottes stora särintresse, Norgeförvärvet?

Upprymdheten i Köpenhamn över Dolgorukis budskap var emellertid påtaglig. Han hyllades med middagar och fester och presenterades för officerare vid militärparader. T o m den nitiskt Napoleontrogne Fredrik VI hade blivit övertygad om sannfärdigheten i Dolgorukis meddelanden. I ett brev den **26 mars** skrev den danske kungen att tsar Alexanders löften till Jean nu kunde anses upphävda, och i ett annat brev några dagar senare skrev han att Dolgorukis ankomst var det lyckligaste som kunnat inträffa då tsaren försäkrade att Norge även fortsättningsvis skulle tillhöra Danmark.

Mellan Danmark och Ryssland fanns nu en gemensam verbal uppfattning om hur Danmarks övergång till koalitionen och Norgefrågan skulle hanteras. Eftersom Dolgoruki ej hade några formella skriftliga instruktioner eller en skriftlig förhandlingsfullmakt, kunde de endast utväxla verbalnoter. I den verbalnot som utrikesminister Rosenkrantz överlämnade den **27 mars** framhölls bl a att Norges avträdande ej skulle komma i fråga eller ej ens tas upp för diskussion mer. Danmark skulle sätta sina trupper i rörelse mot Frankrike mot formella garantier för Danmark-Norges integritet. Vidare omtalades formell fred med Storbritannien, frihandel, kolonier m m.

Danska regeringen utsände diplomater åt Kalisz och London för att bekräfta och formalisera denna nya ordning. Och faktum är, att så gått som hela det icke-franska Europa nu började tala med stor optimism om Danmark som en ny bundsförvant. Kung Fredrik VI var själv så nöjd över utvecklingen att han redan, långt innan några svar anlät, kände sig som en medlem av koalitionen och lät danska trupper komma i öppen strid med fransoser.

Men snart skulle nyheten ankomma till Stockholm.

Kapitel 5 avsnitt 2

ALLTINGS BEGYNNELSE

Det var strax före gryningen. Genom glipan i fönsteröppningen ovanför slafen svävade in en dunlätt smekning av den svala, skira vårluften. Det doftade av knoppning, av tidig vår när naturen bara väntade på att få brista ut efter vintern, den långa dvalan. Någonstans lockade en morgontidig rödhake, som en porlande bäck av klara toner. På avstånd från mossen hördes tjädarnas kuttrande spel.

De var båda vakna. Hon viskade:

”Kom närmare.”

De låg tätt intill varandra, de höll om varandra. Han kände hennes hjärtslag, lyssnade på hennes andetag och kände några lockar av hennes utsläppta hår mot sin kind. Hans flicka från slåttergillet eller dansen i vägkröken eller hur det nu var. Hans hustru.

Inkallelseordern var utfärdad den **28 mars 1813**. Ordern för svenska soldater att lämna sina gårdar, torp och drängkammare och inställa sig på given plats ett givet klockslag.

Den här gången var det på riktigt. Ingen fördärvad och bortkastad lantvärnsinsats.⁷ Ingen skendemonstration på Hultsfreds slätt.⁸ De skulle få marschera dit de blev tillsagda att gå. Blind lydnad på obestämd tid. Det skulle bli dagar och veckor av hunger, månader av köld och saknad. De skulle förmodligen ställas upp på en linje framför fienden. Flera gånger. Många skulle återvända med liv, lemmar och sans i behåll, men inte alla. Som ett lotteri. Få av dem skulle någonsin få annat erkännande än muntligt beröm från någon mellancheff för sin uppoffring, sin insats och prestation. Men var och en av dem bar *soldatens* fulla värdighet och stolthet, som på flera vis ingenting kan jämföras emot.

Det finns en oöverträffad storhet i kärlek och krig, den skärande brytningen mellan all meningsfullhet och meningslöshet. Krig, med den eviga händelselöshetens leda, den ständiga ovisshetens ödesmättnad, och det plötsliga överrumplingens kraftiga kast och hets. Och med en ständig melankolisk saknad av en blick, en hand, en käresta, och med oupphörligt återkommande fragmentariska minnesbilder från hembygden.

Han tryckte henne hårt intill sig. Han skulle för alltid minnas denna natt, som sakta tynade bort.

Gryningshimlen, när solen ännu stod under horisonten, var som en framsprickande eld i röda och orangea toner mot en söndersliten duk av rullande böljemolnslingor, framför den djupblå grund som var himlavalvet.

Himlen och jorden möttes när natt blev till dag. Auroras tid. En kvinna och en man kom varandra nära, som man kanske bara gör när man snart kunde gå miste om allt.

Deras ögon möttes.

"Ja väntar på dej Nils, dä vet du."

"Ja vet."

Kapitel 5 avsnitt 3

ETT MISSFÖRSTÅND KORRIGERAS

Den **31 mars 1813** var den danske legationssekreteraren Baudissin i Stockholm inbjuden till slottet. Bernadotte höll en längre monolog, där han bl a påstod att koalitionen ej kunde erbjuda Danmark neutralitet. Detta var en halvlögn. Alla koalitionsmakter *ville* i sanning erbjuda Danmark neutralitet och få över Danmark på koalitionen sida, men Sveriges kronprins hade vidtagit alla upptänkliga åtgärder och fultnep för att förhindra detta, eftersom Danmarks fiendestatus var en förutsättning för hans egen Norgeerövring.

Kronprinsen fortsatte med att förklara att tiden hastade och att Sverige skulle inleda ett militärt anfall mot Danmark under andra halvan av april med mer än 85 000 man. Enda sättet för Danmark att undvika detta, förklarade stamfadern, var om kung Fredrik VI dessförinnan frivilligt överlämnade Norge till Sverige, mot kompensation i form av nya danska landvinningar i nordvästra Tyskland som Jean då personligen *lovade* anskaffa åt den danske kungen. Säkert, hedersord. Jean var ivrig att framhålla att han föredrog en förhandlingslösning, vilket har sin förklaring i att det ju faktiskt inte fanns några 85 000 man som snart skulle anfalla Danmark, ej heller någon plan eller egentlig håg hos stamfadern att anskaffa kompensation åt Danmark i norra Tyskland, bortom möjligen ett oberört bortslumpande av Svenska Pommern. Hans pitch för Baudissin var bara ännu ett försök att lura till sig Norge med minsta möjliga egen risk, eget

⁷ Se kap 1 avsn 4, 7-9; kap 2 avsn 1-2

⁸ Se kap 4 avsn 11 och 13

besvär, egna kostnader och dröjsmål. Han bad Baudissin redogöra för deras samtal för den danska regeringen.

Den **1 april** avgick Baudissins redogörelse för samtalet och Jeans ultimatum från Stockholm med kurir till regeringen i Köpenhamn. Samma kurir medförde ett brev från utrikesminister Engeström till sin danske motpart Rosenkrantz. Engeström hade varit närvarande i rummet under Jeans föredragning för Baudissin dagen innan, och Engeströms brev var utan tvekan avfattat enligt kronprinsens anvisningar, eventuellt diktamen. I brevet utmålades Sveriges tidigare utrikespolitik och Napoleonmotstånd innan Frankrike och Ryssland kommit överens om att dela Sverige⁹ – *alltså Gustaf IV Adolfs politik* – som kraftfull och modig!¹⁰ Vidare upprepades kravet på Norges avträdande, eller som noten förmätet uttrycker det, ”återställandet av de naturliga gränserna”. Enligt brevets logik så rättfärdigades Sveriges anspråk på Norge av den enkla anledningen att Sverige helt enkelt kommit överens om detta med två andra stater, Ryssland och Storbritannien, som egentligen inte hade ett dyft med saken att göra. Brevet avrundades med en hänvisning till överenskommelsernas ”rättskänsla” för att ge tyngd åt argumentet att norrmännen godtyckligt skulle överföras som undersåtar från ett kungahus till ett annat. Ordvalen och retoriken i den av Engeström nedtecknade skrivelsen var bernadotteska rakt igenom.

Alltmedan Jean med ultimativt tonläge drev Sveriges förhållande till Danmark till en brytpunkt, och fortsatte de svenska rustningarna med största kraft, antog man fortfarande i det ryska krigshögkvarteret i Kalisz i Polen, där alla andra länder hade diplomater närvarande, att Jean Bernadotte nu bara var inställd på att bekrija Napoleon och ingen annan. Fredagen den **2 april** nådde missuppfattningen om Jeans intentioner sin kulmen. Då erhöll tsar Alexander i Kalisz ett brev från Jean, daterat ett par veckor tidigare, där denne förkunnade sin snara ankomst till kontinenten med den svenska hären utan att med ett ord nämna att han tänkte börja med att angripa Danmark. Detta skingrade de sista tvivlen hos t o m det svenska sändebudet Gustaf Löwenhielm, som ju avsänts till det ryska högkvarteret för att driva på de ryska hjälptruppernas avsändande och koordinera just Bernadottes anfallsplan mot Danmark.

Sveriges kronprins höjdes till skyarna, glädjen var stor. Tsaren besvarade brevet med att förklara att den dag som han fick sluta Jean i sin famn skulle bli en av de härligaste i hans liv. Han skrev även:

”Ers kungliga höghets brev förverkligar mina förhoppningar genom tillkännagivandet av ers kungliga höghets snara ankomst till kontinenten. Med den största otålighet emotser jag det ögonblick, som ska låta oss träffas och sätta ers kungliga höghets stora militäriska talanger i tillfälle att tjäna den heliga sak, för vilken vi strida.”

Men samma fredag som kronprinsens brev träffade Kalisz och framkallade högan fröjd, nåddes han själv av det första meddelandet om Dolgorukis ankomst till Köpenhamn. Dolgorukis ärende och överläggningar hade ju hanterats konfidentiellt, och han hade som sagt inte haft någonting skriftligt med sig om förslagets innebörd. Kanske hade tsaren anat att Jean hade avlönade infiltratörer i varje kansli, i varje vrå, och därför vidtagit denna extra försiktighet. Nyheten om Dolgorukis *närvaro* i Köpenhamn hade emellertid nu sipprat upp till Stockholm. Den första depeschen innehöll mycket knappa uppgifter, förutom att Dolgoruki haft med sig ett personligt brev från tsar Alexander till kung Fredrik VI, att Dolgoruki haft ett långt samtal med utrikesminister Rosenkrantz och även skulle träffa kungen själv.

Givet Jeans labila och misstänksamma lynne skapade denna överraskning en viss irritation, även om han ännu inte visste vad Dolgorukis ärende egentligen bestod uti. Stamfadern var en

⁹ Se kap 1 avsn 4 och 8

¹⁰ Jmf r t ex kap 3 avsn 3 (”Historisk tafla af f d kung Gustaf IV Adolfs sednaste regerings-år”), 12 (tidningen *Åskådaren* den 22 juni 1811) och 18

person med ett enormt kontrollbehov, och om Ryssland skickade en diplomat på hög nivå till danske utrikesministern och kung Fredrik VI utan hans kännedom om ens anledningen, var detta ytterst enerverande.

Jean valde illistigt att lägga orden i sitt brev på ett sätt som innebar en stark *förväntan* att tsaren fortfarande verkade i linje med deras tidigare plan, och som surrade fast tsaren vid detta. I sitt svar till tsar Alexander tisdagen den **6 april**, innan Jean kände till Dolgorukis obskyra instruktioner, så *tackade* han tsaren för att ha sänt Dolgoruki till Köpenhamn men uttryckte tvivel att det skulle inverka något på det danska hovet. "Allt förberedes för Köpenhamns bombardering", meddelade Jean och återgav det ultimatum han framfört till Danmark. Jean refererade i brevet till Danmarks strävan efter fred och neutralitet och dess försök att ej låta sig slitas isär som "dess ränkfulla politik". Detta måste betraktas som en aningen skruvad tillämpning av termen "ränkfull", då ju han själv vid tidpunkten framstod som den främsta krigshetsaren i Europa som ville slita itu ett lugnt grannland endast för den egna tronföljarlegitimitetens skull.

Som om för att försöka skapa en verklighet som inte fanns – han hade ingen erhållen försäkran om ryska eller några andra truppers stöd för ett anfall mot Danmark vid denna tidpunkt – så utdelade Jean denna tisdag ändå order till general Sandels om svenska och ryska dispositioner inför anfallet mot Danmark. I ett brev till Gustaf Löwenhielm samma dag uttryckte Jean sina tämligen inbiliska förhoppningar att *norrmännen själva* snart skulle *begära* att få ingå i en union med Sverige.

Den **7 april** uppdagades många av missförstånden kors och tvärs, där tvivlen hela tiden ändå tycks ha legat och pyrt under ytan. Denna dag anlände nämligen underrättelse från Sveriges chargé d'affaires Lorichs i Köpenhamn till Bernadotte om Dolgorukis egentliga uppdrag och förhandlingar i Köpenhamn. Däri beskrevs hur Dolgoruki å tsar Alex vägnar hävdade att Ryssland backat från garantin om Norges avträdande till Sverige och att Ryssland nu endast önskade att Danmark anslöt sig till koalitionen mot Napoleon. Dolgoruki hade sagt sig företräda både den ryska, svenska och brittiska nya linjen i denna fråga. Lorichs berättade vidare att särskilt Rosenkrantz, som själv var född norrman, med stort nöje mottagit tsarens försäkran att Norge skulle fredas.

Krasch och då!

Underrättelsen verkade som ett åskslag. Det tog hus i helvete på Stockholms slott. Jean blev fullständigt utom sig av raseri. Det var ett glödande ursinne utan gränser. Det formligen rök om honom, det svors och fördömdes. Tsar Alexander hade *svikit* sina heligaste löften och försäkringar! Ryssland hade slagit om sin politik så att Danmark till sist skulle få behålla Norge – bakom hans rygg! Jean kände sig *kränkt* i sitt innersta, och han fylldes av misstro till sin tidigare så intima vän, tsaren, en misstro som skulle sitta kvar länge och djupt. Bernadotte hade ju byggt sina förhoppningar, sin tillvaro, hela sitt politiska system – som skulle ge honom Norge och därmed cementera Bernadottedynastins legitimitet i Sverige – på tsar Alexanders samarbete och högtidliga eder, på Rysslands beskydd och pålitlighet. Samtidigt som nästan alla svenska ledande politiker och militärer varnat för inrotad rysk trolöshet, så hade Bernadotte drivit på sin motsatta linje. Nu fick nyheten om Dolgorukis beskickning den ryska välviljan och Åbomötets *familjefördrag* att framstå blott som falskhet, tomma och värdelösa fraser.

Jean, arg som ett bi, grämdes över att hans "ädelmodiga" återhållsamhet 1812, sin walk-over i *århundradets förhandlingstillfälle* om Finlands återgång, nu vedergällts med ett ryskt *svek*. Han såg sig bedragen av Ryssland. Russofobin i det svenska etablissemanget kom upp till ytan igen, och man trodde att den externrekryterade kronprinsens utrikespolitiska omsvängning i ryssvänlig riktning, "1812 års politik", skulle komma till ett abrupt och snöpligt slut. Jean gav utlopp för sina känslor i en protestskrivelse till tsaren daterad samma dag, över Dolgorukis uppdrag, och drog paralleller till Rysslands falskhet 1808 då man först bedyrat sin tillgivenhet för Sverige och dess kungamakt bara för att kort därefter invadera och plundra riket. Jean riktade

udden i sina anklagelser inte främst mot tsaren utan dennes närmaste män, allra främst den franskvänliga utrikesministern Rumjantsev. Via sitt ombud Gustaf Löwenhielm i det ryska högkvarteret, i en skrivelse som gnisslade av cynism, kylig misstänksamhet och tyglad indignation, undrade Bernadotte retoriskt vad som hänt om Sverige utnyttjat situationen annorlunda 1812 och attackerat Ryssland. Han begärde att Ryssland omedelbart skulle avbryta de diplomatiska förbindelserna med Danmark samt att Dolgoruki desavouerades. Jean förväntade sig att Ryssland istället samverkade till "Sveriges egentliga mål, som är föreningen med Norge". Svart på vitt.

När Dolgorukis beskickning blivit känd i Stockholm så hade denna hade skapat ett sår som aldrig helt skulle läka. När tsaren senare mottagit Jeans förbannelser över Dolgorukis uppdrag, där kronprinsen aggressivt klargjort att Danmark var och förblev en fiende, hade tsaren återkallat Dolgoruki och i ett brev klandrat denne för "obetänksamt uppträdande". Detta kan tolkas som ett underkännande av Dolgoruki för dennes *indiskretion* snarare än de faktiska erbjudanden som framställdes till Danmark. Uppdraget förnekades alltså inte, men det hade inte skötts med tillräcklig snabbhet, smidighet och sekretess.

Dolgoruki själv hade emellertid inrapporterat till regeringen att han utträttat *allt som han fått i uppdrag*. Det har aldrig av forskningen definitivt kunnat klargöras i vilken utsträckning som Dolgoruki eventuellt överskred sitt mandat, eller om Ryssland handlade i god tro att Jean övergett de danska angreppsplanerna, eller om Ryssland *uppsåtligen* missförstod innehållet i det svensk-brittiska fördraget. Jeans förtroende för kamrat Alexander var helt oavsett genom Dolgorukiaffären skadat i grunden.

Danmark levde emellertid – än så länge – kvar i bilden som Dolgoruki förmedlat. Kung Fredrik VI trodde att han nu hade tsarens stöd och var immun från ett svenskt angrepp. Med starkt självförtroende kunde Fredrik VI och utrikesminister Rosenkrantz därför avvisa Jeans skriftliga ultimatum. Den **9 april** rapporterade både Lorichs och hans diplomatkollega, envoyén Hochschild¹¹, om den muntliga danska responsen till Engeström, som för övrigt själv närmast kunde beskrivas som Jeans sekreterare snarare än en minister i utrikesärenden. Följande dag meddelade Rosenkrantz även skriftligen Danmarks ståndpunkt direkt till den svenska regeringen. Rosenkrantz förklarade att den största olyckan för en stat vore att ge upp sin självständighet genom att falla undan för yttre påtryckningar som gick ut på att söndra staten. Rosenkrantz fördömde attityden att landområden och människor betraktades som möbler eller boskap som obekymrat flyttades runt mellan olika ägare. Han gjorde klart att Norge var en del av den danska staten, och kung Fredrik VI ville inte byta bort detta mot områden i Nordtyskland även om han kunde. Fredrik VI betraktade såväl Danmark-Norges som Sveriges nuvarande gränser såsom "tillräckligt naturliga", en markering mot Jeans resonemang att Sverige och Norge utgjorde en "naturlig geografisk enhet", att de "av naturen avsetts att vara förenade" etc. Utrikesminister Rosenkrantz ställde sig även demonstrativt oförstående till vad Engeström menat med en "skandinavisk halvö".

I ett separat brev till fältmarskalk Stedingk, som manats att åberopa Sveriges "rätt" till Norge som en geografisk beståndsdel av Sverige, förlöjligade Rosenkrantz denna uppfattning.

Missförståndet, som bottnade i de avsiktligt dubbelydiga formuleringarna om "en direkt operation på fasta landet" mot "gemensamma fiender" i den svensk-brittiska traktaten,¹² höll på att korrigeras och ordningen återställas av advokatsonen från Pau. Denna ordning innebar enligt honom ett krigstillstånd i Europa och i synnerhet mellan koalitionen och Danmark, jämte en resolut blockering av den franska lydstaten Danmarks önskan att ansluta sig till denna samlade koalition mot Napoleon. Jeans plan innebar samtidigt ingen större brådska eller iver att själv

¹¹ Carl Hochschild (1785-1857), svensk diplomat och hovman

¹² Se kap 4 avsn 20

deltaga verksamt i samma koalition mot just Napoleon, utan den blinda besattheten förblev att stjåla till sig Norge.

Samtidigt fortsatte mobiliseringarna överallt i Europa. De första svenska trupperna hade redan anlänt till den europeiska kontinenten, och fler var på väg.

Kapitel 5 avsnitt 4

VAR RÄDD OM DIG MIN SOLDAT

Den tidiga rödstrimmiga dagbräckningen och den kalla klara morgonluften hade bringat dem en ljus förmiddag med hög himmel och sång av lärkor, vipor och spov. Solen lyste över den lilla torpstugan. Den lätta brisen strök över torvtaketets mossor och strån och ängens slokande fjolårsgräs. Det susade svagt i skogsbrynet. Bakom träden uppe på den mjuka myren, där det mesta av snön redan smält bort även i skuggiga svackor och under täta granars grenar, hade tjädrarna spelat i gryningen. Det var den **9 april 1813** och vår i luften, det skulle bli en varm dag.

Nils stod på farstubron och kisade ut över jordrektangeln mellan stenhögarna och furorna och de ännu nakna björkarna vid skogsranden. De hade gått igenom allt, förberett allt, fyllt upp jordkällaren så väl de förmått. Han hade just i veckan hunnit dra över tegen med dragharven och så sin råg.

Vid det anspråkslösa torpet rådde ostördhet och tidlöshet, men det var en morgon av vemod och olust inför deras separation.

”Mot Napoleon... Min käreste Nils. Mot Napoleon?” hade hon gått och muttrat för sig själv i flera dagar ända sen inkallelseordern nått dem.¹³

Han hade klätt sig i sin uniform. Han hade mellangrå långbyxor med röda revärer. Röd var Kalmars regementsfärg. Frackrocken var mörkblå med gult foder och uppvikta styv krage och dubbla knapprader. Runt midjan ett skärp med guldgula och mörkblå ränder. Klaffarna på ärmuppslagen och kragen var röda. Kalmar regemente hade även en vapenplåt, ett litet hattmärke i mässing, i färgerna svart, rött och gult.¹⁴ Skorna var prydligt snörda, rena och blanka. I kalvskinnsränseln, ryggsäcken med två axelremmar, låg hopvikta kläder, en kam, en rakkniv och sytillbehör. Bara det allra nödvändigaste. Till soldatens utrustning hörde även en kapott, en slags lång grå kappa, en kopparflaska och en särskild remväska för ammunition.

Hans hår var kortklippt, enligt reglementet.¹⁵ Han var välvårdad och proper, ren, städad.

Hon följde hans bestyr in i det sista, följde honom med blicken runt stugan, hjälpte till där hon kunde. Allt skulle lämnas ordentligt. Då och då nämnde han något som hon skulle göra eller komma ihåg när han var borta, praktiska råd som samtidigt på något slags sårbart sätt bestyrkte ovissheten kring hans återkomst.

”Och be Måns om hjälp om du behöva nåe. Övä huvä taet”, sa han till sist och såg på henne. ”Gö dä, be han om hjälp. Lova dä.”

Hon stod vid timmerväggen vid öppna spisen och nickade till svar. Han var klar med sitt flackande och satte sig till slut på sittbritsen vid långväggen som för att vila, hämta sig. Allt var klart. Och där satt han nu, soldaten.

Det blev då så tyst, så stilla i stugan.

¹³ Enligt en dagbok från denna tid, så förelåg in i det längsta en osäkerhet bland de svenska soldattrupperna om deras destination var Tyskland eller Danmark. I vilket fall som helst skulle de konfrontera franska eller franskkallierade styrkor.

¹⁴ Endast Kalmar regemente i Sverige hade på hattmärket denna färgkombination, vilken, intressant nog, är samma som det moderna Tysklands (fastän givetvis inget samband finns mellan dessa).

¹⁵ 1805 fastställdes hårlängden hos soldaterna i den svenska armén till max 1 ½ tum (knapp 4 cm). Det tidigare gängse långa håret med hårpiska eller knut hos soldaterna försvann.

”Va rädder om dä”, sa hon plötsligt.

Han hade nog tänkt på allt utom på just det, och plötsligt i denna stund fick dessa enkla ord en innebörd.

”Dä ska ja va”, sa han lågmält och långsamt.

Ingeborg ville inte tänka tanken och hon ville inte ställa frågan, ändå gjorde hon det.

”Du kommä väl tebaks? Dä gö du väl, Nils?”

De såg på varandra. Hennes oskuldsfulla och pliktskyldiga blick, hennes ansvarskännande och ängsliga själ mötte knektens tankfulla ögon, knekten som egentligen var torpare, hennes torpare, hennes man och mer än så behövdes ej. Han såg bort och ut genom det matta fönstret på stuggaveln där solen lyste in, hans fokus drev iväg som om han för en stund tappade koncentrationen, förlorade den röda tråden. Det var som om han hittade en tanke djupt inombords, en tankegång eller ett resonemang som han aldrig innan velat följa hela vägen ut.

”Jag kommä tebaks, käreste Ingeborg.”

Han reste sig och hävde upp ränseln på ryggen, tog sin långa musköt som vilat mot dörrkarmen i farstun. De två gick ut ur stugan och blev stående.

”Ja kommä tebaks.”

De kysstes kort och kramades länge på farstubron framför trädörren som stod öppen. Han vände sig om och började gå. Hon följde med honom en bit över ängen, bortåt gärdesgården och grinden mot skogsranden där stigen svängde, där hon stannade. De såg på varandra, och omfamnades igen i långsamma sekunder.

Han gav sig av. Hon följde honom med blicken. Han stannade i brynet och vände sig om en sista gång. Han lyfte armen som han inte höll sitt vapen i. Hon vinkade tillbaka. Han ville minnas denna bild, bära med sig detta ögonblick varthän armén än skulle skicka honom.

Han försvann på stigen in i skuggorna.

Han var borta.

Det var en vacker vårdag. Koltrast och nötväcka musicerade. Nils vandrade de slingrande stigarna mot torpet Ladhorvan nära gården Nyshult.¹⁶ Där mötte han upp med Abraham Holtz.

”Ä dä kronans fösste timmerman som kommä!” ropade Abraham och skrattade.

Det skilde sex år dem emellan men de var bästa vänner. De omfamnade varandra på inhägnaden framför stugan, Abraham dunkade sin vapenbroder i ryggen. Han kisade mot solen och log brett.

”Nu bytä vi flåhackan mot bössan Nils! Mitt i vårbruket! Och inte ska vi åt Finland, ha man tydiligen bestämt! Män dä finns väl en tanke bakom.”

Hustrun Lisa¹⁷ stod i dörröppningen, högggravid, och tre små flickor i vita känningar tittade fram bakom och bredvid hennes grå långkjol. Abraham gick tillbaka över gårdsplanen och plockade smått oordnat ihop sina sista saker, flängde fram och tillbaka till vedbon ett par gånger. Han stannade till slut, i sin rena uniform, och pratade länge med sin Lisa i dörröppningen.

”Dä klart, dä klart! Vi ta hand om oss, va inte orolig kära du!” hyschade, viskade han halvhögt och otåligt om och om igen.

När de var klara satte sig Abraham sakta ner på knä. Han kramade och kysste sin tre flickor i de vita klänningarna. Det hördes gråt och snyftningar. Han höll dem hårt intill sig, kände deras andetag och viskade något i deras öron, han lovade dem något.

När Abraham reste sig upp och vände sig om såg Nils han att hans ögon var glansiga, hans ansikte sorgset.

¹⁶ I denna *fiktionaliserade* skildring av dagen då Nils och hans kompanikamrater i Kalmar regemente skulle inställa sig i Hultsfred så har Nils, oavsett om han och Ingeborg vid tidpunkten redan disponerade Knarrkullen eller bodde i Fågelnäset (se kap 4 avsn 21), låtit passera Ladhorvan, vilket ligger inom rimlighetens gräns.

¹⁷ Lisa Holtz (Carlsdotter) (1781-1820), svensk piga

Det hade blivit dags att gå.

De hävde upp sina ränslar, greppade sina musköter. Abraham log mot Lisa, ville säga något men stängde munnen. De förstod båda. Han stängde sakta ögonen och öppnade dem mot henne och log.

Utefter hela vägen på utsidan längs gärdesgården vinkade Nils och Abraham båda åt stugan, där hustrun och barnen stod med den sakta vårbrisen lekandes med deras hår och långa linnekjolar.

Då skar plötsligt ett iskallt skrik igenom lugnet. Äldsta dottern Lisa¹⁸, nyss fyllda sju år, bröt sig loss från sin mor och rusade storgråtandes över ängen.

”Far! Nej, far! Neeej, nej!”

Det fanns en disharmonisk förtvivlan i hennes röst, rå desperation.

Mor Lisa skyndade ikapp och hann upp sin dotter vid gärdesgården.

Abraham hade stannat. Han lyfte upp sitt barn, bar henne, tryckte henne hårt intill sig i sin famn med ena handen i hennes långa hår. Den lilla flickan grät på hans axel.

”Nej far, gö då inte!” snyftade hon. ”Jag vill inte, far! Då kommä hände nåt! Ja ä rädd...”

Abraham viskade i hennes öra och strök hennes hår. När lilla Lisa började lugna sig satte han ner henne försiktigt på marken.

”Far måste göra då här. Ja tänke på dej hele tiden”, sa han och log, lite ansträngt.

”Far älsker dej Lisa.”

Han kysste hennes panna.

Nils och Abraham kom så småningom iväg och lämnade Ladhörvan och Nyshult bakom sig.

Samlingsplatsen i Hultsfred låg fem sex timmar bort. Deras ben var starka och deras kroppar utvilade. Med solen i ögonen följde de den smala slingriga skogsvägen förbi hagar och hult, hägnader och torp, små vilande åkertegar och klippor av rödspräcklig granit. De blev varma av att gå men i skuggan mellan de höga granarna var det svalare. Den orörda och djupa skogens dova sus lämnade dem aldrig, och småfåglarnas och gökens vårhälsningar följde med dem mellan den glesa bebyggelse som de passerade. Vid någon bondgård hördes en hund skälla på avstånd. Skogsvägarna ringlade sig via Vassemåla, Björksebo och Gyllekulla med små öppna fält, glänsande gölar och porlande vårbäckar i landskapet.

Abraham var Frödingedräng precis som Nils. De hade fällt timmer ihop, grävt diken, slagit hö och byggt uthus tillsammans. Slitit, samarbetat. De litade på varandra.

Abraham talade mest av allt om sina döttrar.

”Ja kommä sakna mine töser!” sa han. ”Mie dotera. Du ha ju träfft dem. Lisa, ho ä äldst, fyllde sju år fö nåre veckä sen. Samme namn som mor sin, hela hon är sin mor upp i dagen! Dukti hemme. Britta¹⁹ och Anna²⁰, våre tvillingar. Två år nu, springä omkring och ä så in i sjuttsingen nyfikna!”

Han skrattade.

”Sen har vi ju en te som väntes te sommarn, dä vet du! Och måtte dä väl bli en grabb som kan hjälpe te mä karlagörat!”

Han skrattade igen så det ekade i tallskogen där de fortsatte följa den rotiga steniga vägen mot Vena och Hultsfreds skjutfält. Stämningen var uppsluppen. Abraham hade alltid nära till skratt och han fann lustigheter i mycket, men där fanns samtidigt en seriös botten i hans kvicka omvärldskommentarer. Emellanåt gick han och gnolade för sig själv på någon skillingtrycksvisa.

¹⁸ Lisa Catharina (Carin) Holtz Abrahamsdotter (1806-1891); ättlingar till Lisa Catharina Holtz Abrahamsdotter lever idag kvar i bl a norra Småland (inkl i Vimmerby kommun, Hultsfreds kommun och Vetlanda kommun), Göteborgstrakten samt troligen även USA.

¹⁹ Britta Stina Holtz Abrahamsdotter (1811-1818)

²⁰ Anna Lovisa Holtz Abrahamsdotter (1811-1860)

Men samtalet kom så småningom oundvikligen in på kriget mot Ryssland fyra år tidigare. Denna konversationen blev dock alltmer rapsodisk, tveksam och dämpad. Kanske ville ingen av dem egentligen minnas. Till slut gick de bara tysta en lång stund med grusvägen knastrande under skorna.

Efter Vena tätade trafiken på den större landsvägen. Kompaniets knektar slöt samman från stigar och stråk på vägen till heden där de skulle samlas. De slog följe med andra soldater på väg mot samma mål, troppen växte, det var hälsningar och samtalstonen tilltog i styrka, det hurrades och det sjöngs. Knekthoppar från alla håll drog fram genom det småländska landskapet mot samma punkt. Nils och Abraham passerade Ormestorp med den vackra blåblanka sjön Gnötteln nedanför slänten till vänster och hade inte långt kvar. Det var andra små sällskap eller ensamströvare före dem och bakom dem. Alla var de infanterister i Kalmar regemente.

”Ur vägen! Alle man ur vägen!”

Droskkarlen gapade för full hals så att rösten nästan skar sig fastän han ännu var en bra bit bort. Soldaterna makade sig åt sidan. Kärran hade hög fart och var på väg åt samma håll. De hann inte se vem det var när den rusade förbi med liv och slammer.

På kvällen samlades hela Överstelöjtnantens kompani och alla andra kompanier ur Kalmar regemente på Hulfsfreds slätt. Tält var resta, vagnar stod uppställda. Trumslagare trummade, orkestern spelade, blågula flaggor och Kalmar regementes egen fana vajade. Markenterskorernas bodar var öppna, framför ett par stycken hade det redan blivit köer. Stämningen var uppsluppen i myllret av uniformer och fanor. Abraham gick runt och hälsade muntert på alla och envar som han kände eller kände igen, skakade hand, klappade om sina närmaste bygdekamrater, vitsade om musiken, utrustningen eller officerarna eller vad det nu än fanns till hands att vitsa om, lockade fram skratt, skapade en god stämning. Och där var Petter Rolf från Brofall, Lars Post från Skillingarum och Peter Lavin från Vederhult, och många fler. Alla tillhörde de Överstelöjtnantens kompani. De skulle marschera tillsammans, sova under bar himmel i regn och köld tillsammans, sitta på vaktpass mitt i natten tillsammans, äta sill och potätor vid någon lägereld tillsammans, dricka brännvin tillsammans, strida tillsammans... Ett kompanibrödraskap som redan kände varandra från lokala drängbeting och allmogelivet i socknen. Det var samma människor här som samlats på slätten för *Den stora expeditionen* drygt nio månader tidigare.²¹ Men med den väsentliga skillnaden att denna gången var det på allvar. Sades det.

Det var en vacker eftermiddag, det var en skön vårkväll. Timmar ägnades åt immatrikulering, besiktningar, proviantering och direktiv. Varje ränsel innehöll reglementsenligt två skjortor, två par ullstrumpor, två par talginsmorda linnensockor för att inte bli hudflådd under långa marscher,²² ett par halvsockor, en vanlig halsduk, en liten halsduk, en borste, rakdon samt skraddare- eller skomakarverktyg. Och en kopparflaska för vatten.

Graderna sjönk snabbt när solen sänkte sig bakom trädkropparna i väst. Några höll sig kvar vid eldarna en stund, andra ville sova.

De hade en lång färd framför sig.

²¹ Se kap 4 avsn 11 och 13

²² Se kap 5 avsn 5 (Kalmars soldathandbok punkt 24)

SOLDATS-INSTRUCTION

Vid samlingen i Hultsfred erhöjll alla soldater ett litet häfte. Det mätte 186 mm på höjden och 120 mm på bredden, och bestod av 24 sidor text på tunt sprött papper. Ansvarig för häftets tillkomst var regementschefen Magnus Björnstierna, och det hade färdigställts och tryckts bara någon dryg vecka innan samlingen. På den första sidan stod:

”Soldats-Instruction för Kongl. Calmare Regemente”

Det var en soldathandbok, helt enkelt.

Idén var inte Björnstjernas och Kalmar regemente var inte först. På olika bibliotek i Stockholmsområdet finns idag 200 år senare bevarade åtminstone något dussin olika regementsutgåvor från denna tid.²³ Det finns även bevarat en kortare soldathandbok från Älvsborgs regemente från 1807 samt en instruktion för sörmländska *lantvärnister* från 1808.²⁴ Förlagan till alla dessa tycks ha varit den 88 sidor långa och betydligt mer uttömmande *Handbok för unga militairer* av Johan Olof Wallman²⁵ från 1807, vilken i sin tur baseras på *Examen för Officerare och Under-Officerare* av samme författare 1798.

Detta lilla häfte som soldaterna nu inför detta fälttåg 1813 fick i sin hand var dels en manual i soldatetikett och subordination, dels ett reglemente för flera specifika militära uppgifter och situationer, men det innehåller även många anvisningar som gäller överlevnad och allmän hälsa under svåra förhållanden. I det sistnämnda avseendet kan instruktionen ses som en tidig föregångare till Försvarsmaktens *Handbok överlevnad*²⁶ i modern tid.

Dispositionen av soldathandböckerna från 1811 och framåt följer ungefär samma mönster. Mycket av innehållet är identiskt, men med vissa avvikelser.

Handboken inleds med en stående *order* från regementschefen, i Kalmars fall överste Björnstjerna, att soldaten *alltid* måste ha denna med sig när han var i tjänst. I några utgåvor finns ett tillägg om vikten av att soldaten hade kunskap om innehållet. Pehr Brändström²⁷, överste vid Västmanlands regemente, tillfogar uttryckligen i sin broschyr 1811 att ingen ny rekryt fick godkännas ”som ej kan besvara de frågor som görs honom utur denna instruktion”. Gustaf Wachtmeister, överste vid Södermanlands regemente, inkluderar liknande i sin order att ”varje soldat bör i denna instruktion undervisas, och varje rekryt däri examineras, innan han från rekrytskolan approberas²⁸”. Vidare skulle varje soldat ansvara för att broschyren ”ej förslites eller smutsas”.

Nu till själva innehållet. Kalmar regementes ”soldats-instruction” från 1813 består av 108 punkter. Varje punkt är formulerad som en fråga följd av ett koncist svar. Den allra första punkten i Kalmars häfte är kanske den viktigaste, och markerar själva kärnan av vad det faktiskt innebar att vara soldat:

²³ Soldathandböcker finns på olika bibliotek bevarade för Södermanlands regemente (1811), Västmanlands regemente (1811), Älvsborgs regemente (1811), Bohusläns regemente (1812), Dalregementet (1812), Svea livgarde (1812), Södra skånska infanteriregementet (1812), Västgöta regemente (1812), Värmlands fältjägarregemente (1813), Svea artilleriregemente (1820) och Göta artilleriregemente (1824), samt fyra utgåvor utan något angivet regemente men tryckta i Gävle (1812), Kristianstad (1813), Jönköping (1817) och Uppsala (1817). Eventuellt existerar ännu fler utgåvor, som kan finnas gömda i andra arkiv.

²⁴ Den kortare versionen från Älvsborgs regemente 1807 återfinns även inkluderad i den nya utgåvan 1811. Den sörmländska lantvärnsutgåvan heter *Soldat-instruction för andra bataillon af Södermanlands kongl. Landtvärn* och är 16 sidor lång.

²⁵ Johan Olof Wallman (1768-1811), svensk militärofficer

²⁶ Försvarets senaste utgåva av *Handbok överlevnad* publicerades 1988, d v s strax innan det svenska försvarets avveckling inleddes på 1990-talet.

²⁷ Pehr Brändström (1771-1833), svensk militärofficer

²⁸ approbera = officiellt godkänna

”Vilka är en soldats största skyldigheter? Oförtrutethet, uppmärksamhet och oförskräckt mod, samt *lydnad* och aktning mot förmän.”

Orderlydnad. Alltså underkastelse, subordination.

Några utgåvor från andra regementen uttrycker detta än skarpare. Västgöta regementets version talar om att soldaten alltid såväl inom som utom tjänsten måste visa förmän ”*den mest oinskränkta lydnad*” samt att ”på anbefallt minut, och *utom minsta ordande, verkställa allt det, som honom anbefalles*”. Nolltolerans för ifrågasättande.

Punkt 5 i Kalmars instruktion markerar att man var ”soldat” inte bara under tiden i fält, utan alltid, även privat, och då förväntades leva städat och föredömligt:

”Vilka egenskaper fordras av soldaten i dess *enskilda* levnad? Att vara gudfruktig, ärlig, ordentlig och nykter.”

Detta följs upp i punkt 6 som talar om soldatens skick och utseende:

”Vad är soldaten i dess *enskilda* levnad befallt? Att vara ordentlig, god hushållare, rädd och aktsam om sin mundering, och snygg²⁹, såsom bidragande till trevnad och hälsa.”

Uniformens helgd markeras i punkt 8:

”Vad har soldaten att iakttaga i anseende till munderingspersedlar? Att alltid med dem vara snyggt och ordentligt klädd, att dem på bästa vis vårda och spara; att alltid hålla dem i tjänstfärdigt, helt och snyggt tillstånd.”

Skjorta och strumpor skulle bytas ofta, förskrivs det, och såväl tvättning så ofta tillfälle gavs samt vård av kläderna var soldatens eget ansvar. Punkt 22 i Kalmars soldathandbok:

”Vilka munderingspersedlar bör en soldat själv kunna laga? Skjortor och strumpor jämte alla linnepersedlar; men det är mycket bättre om han kan laga *alla* sina persedlar, efter det *aldrig* tillåtes honom att gå söndrig och med trasiga skor och kläder, och han själv måste betala kompanihantverkare för lagning.”

Ett antal punkter ägnas sålunda soldaternas yttre utseende. Kalmars punkt 20 lyder:

”Vad har en soldat om morgnarna iakttaga? Att uppstiga på anbefallt klockslag, då genast tvätta ansikte och händer med rent vatten, borsta håret, klä sig snyggt och efter order.”

Som anekdot kan nämnas Älvsborgs tidigare soldatinstruktion från 1807 som går lite längre:

”Då soldaten blivit inskriven avklippes håret efter order. Mustascher och så kallad polisong anlägges. Mustascherna svärtas och vaxas med mustaschvax, och kammars med en kopparkam enligt den utgivna och befallda modellen.”

Sådana detaljregleringar hade emellertid försvunnit i alla regementens handböcker några år senare.

Soldatens hälsa och friskhet berörs på flera ställen, och det anvisas om soldatens mathållning och vätskeintag. Punkt 16 i Kalmarinstruktionen föreskriver att soldaten måste ”äta varm mat, samt på utsatta tider, så ofta därtill är tillfälle, antingen han avlönas med proviant eller penningar”, samt att ”förtärandet av förskämd, unken eller omogen föda förbjudes”. Punkt 17 fortsätter på samma ämne:

”Vad har han att iakttaga vid drickandet? Att aldrig av starka drycker överlasta sig. Väl kokad svagdricka är hälsosamt. Vatten får endast tagas utur källor, brunnar, rinnande floder eller åar, men stillastående vatten i kärr, pölar och diken får aldrig drickas. Skulle nöden någon gång tvinga därtill, bör brännvin eller ättika slås uti vattnet.”

Likåsa finns flera föreskrifter om hur soldaten skulle uppträda under olika väderbetingelser för att undvika sjukdomar och skador, vätskeförlust och utmattning. Punkt 24:

”Vad har en soldat vid värme om sommaren att iakttaga? Att ej gå med ullstrumpor, utan nyttja linnensockor, smorda med talg, att foten ej under marscher må bliva hudlös. --- Aldrig vara

²⁹ snygg = ren och välvårdad eller prydlig i sin klädsel eller sitt yttre

med bart huvud och ännu mindre ligga i solbadet. Om aftnarna påtaga rocken, och ej ligga på marken då daggen faller. Och när han är varm, ej dricka kallt vatten.”

Punkt 27:

”Vad har soldaten uti stark köld att iakttaga? Att icke sova på marken, eller med huvudet nära elden. Han bör helst hålla sig i rörelse. Vid ytterlig köld bör ansikte, händer och fötter smörjas med något slags fett, vilket avtvättas efter återkomsten till kvarteret med ljummet vatten, men om någon lem blivit förkyld, bör han ej gå in i varmt rum, nalkas elden, eller suppa brännvin, förrän kylan är med snö eller isvatten utdragen.”

Och punkt 28:

”Vid fuktig väderlek, vad har han då att iakttaga? Vid första tillfälle söka att få avtaga sina kläder och torka dem.”

Handboken innehåller också strikta regler för hur soldaten skulle hälsa på officerare i olika situationer, när han skulle skyldra gevär och göra honnör, och hur officerare skulle approcheras och tilltalas. Särskilt utförlig är instruktionen beträffande regler för soldatens uppträdande vid vaktposter, allra mest för fältvakter och förposter i fält, d v s i de fall soldaten utgjorde del av den yttre bevaknings- och säkerhetskedja som omslöt och skyddade huvudtruppen. Dessa regleringar är ibland både detaljrika och ampra. I Kalmar ges följande exempel om villkor när soldater är utposterade som vakter kring ett läger. Punkt 30:

”Vad är en post i allmänhet förbjudet? Att på posten sätta sig, eller sätta geväret ifrån sig. Att vid posten göra sig några läten, eller till poststället släpa något att titta på --- att röka tobak och att giva sig i långa samtal med någon.”

Punkt 31:

”Vad är en post i synnerhet förbjudet? Att sova eller gå ifrån sin post. Båda dessa brott straffas, enligt krigsartiklarna, till livet.”

Avslutningsvis innehåller manualen en sektion med regler för soldaten hemma ”på roten”, d v s hemma vid torpet och i det civila livet, hur han skulle uppträda privat. Respekten för uniformen tas upp återigen, och punkt 105 förklarar att ”när en soldat gör bondearbete, bör han som bonde vara klädd”. Varje soldathandbok innehåller en paragraf om soldatens närvaroplikt i kyrkan, punkt 106:

”Vad har han söndagar och högtidsdagar att iakttaga? Att, utan laga förfall, intet försumma att, ordentligt klädd, sig i sockenkyrkan inställa.”

Några av de andra regementenas bestämmelser går lite längre, och säger t ex att kompanichefens bifall skulle sökas innan lysning om soldaten ville gifta sig. Västmanlands soldathandbok gör en poäng av att soldaten ”i samkväm och kalas” skulle ”bevisa alla ämbetsmän den högaktning dem tillkommer”.

Många av punkterna i 1813 års *Soldats-Instruction* skulle bli tillämpliga vid de umbäranden som nu väntade Kalmar regementets soldater, när de skulle bege sig ut på, för de allra flesta av dem, sitt livs största äventyr.

Lördag morgon den **10 april 1813**. Revelj i tidigaste gryningen. Trumslagarpojkarnas virvlar kallade soldaterna till uppställning. Nära två tusen man gjorde sig i ordning i grupper och led. Trossvagnarna radade upp sig. Regimentet lämnade Hultsfred söderut. Truppen passerade Mållilla, Mörlunda och Högsby där man sedan slog nattläger i Staby första natten, efter en dagsetapp på nästan 50 km. De fortsatte söndagen den **11 april** sydost genom Ruda, Bötterum

och Blomstermåla där klockorna ringde för dem längs vägen i alla kyrkor som passerades. Transporten gick vidare via Ålem innan soldaterna kamperade för natten i Ryssbylund nära Rockneby. Denna dagsetapp blev också ungefär 50 km. Den **12 april** följde man kustvägen söderut genom Lindsdal, via Smedby förbi Kalmar, Ljungbyholm, Vassmolösa, Värnaby, förbi Söderåkra där man sedan slog nattläger i Påboda efter nästan 60 km. Tisdagen den **13 april** lika långt igen, och efter Brömsebro och Jämjö nådde man framåt kvällen Karlskrona. De småländska drängarna och torparna, infanteristerna, hade tillryggalagt en god bit över 200 km de fyra första dagarna på sitt fälttåg. Det är uppenbart att förflyttningen, åtminstone till stor del, skedde på vagnsflak, d v s de fick organiserad skjuts, tätt hoppackade på rangliga bondvagnar. Det är också uppenbart att tempot påjagades. Inte bara för att det svenska örlogsfartyget som skulle föra dem över till Tyskland redan låg och väntade, utan för att *någon* såg det som angeläget att föra över 30 000 man till kontinenten, för att sedan på papperet kunna utkräva vad *han* ville ha i utbyte av denna tekniska infinnelse.

Det var möjligen med blandade känslor som Nils återvände till Karlskrona.³⁰ Men nu var han där.

Trängseln i hamnområdet den **15 april** var stor. Där skockades soldater med ränslor och vapen, och kortvuxna trumslagarpojkar och trumpetare visade katigt och högljutt upp sina instrument med virvlar och improviserat tutande. Vagnar och kärror med proviant och utrustning forcerade sig fram genom folkhopen. Trossdrängar och lastare bar och stuvade. Försäljare gapade från träbodarna med diverse ätbart och drickbart, det kokade ur kittlar och osade från grillgaller. Månglare krängde småprylar och don för den personliga hygien, marketenterskor som följde med soldattrupperna som en svans sålde varm mat, tobak och brännvin. Vid ett rödmålat magasin en bit bort väntade några halv vuxna flickor avvaktande och betraktande. Nyfikna Karlskronaungar i kepsmössor snodde omkring i den allmänna villervallan, och mödrar och soldathustrur och vänner från närbygden i Blekinge och södra Småland tog farväl av sina uniformerade med leenden, vädjanden och tårar. Någon fick en avskedspresent av sin familj i form av en stor korg med matvaror. Och i myllret trängdes även många intresserade åskådare från staden som bara var där för att bese avfärden.

Våren hade ännu inte riktigt anlänt, den svaga vinden som låg på mot land från södra Östersjön var kall och genomträngande. Östersjöns vatten invid kajen blänkte svart. Det doftade av bröd och stekt fläsk från försäljarnas stånd, och av salt och tång och tjära.

Det vita, ståtliga men lätt slitna fartyget, örlogsfartyget *Manligheten*³¹, låg och väntade på redan. Detta var samma fartyg som överfört drottning Fredrika från kontinenten till Karlskrona i oktober 1797. Fartyget mätte 49,6 meter på längden och 13,7 meter på bredden och var bestyckat med 64 kanoner. Båten var egentligen dimensionerad för en besättning på maximalt 556 man men nu skulle man sammanpacka nästan det tredubbla ner till Stralsund, 1457 man, plus utrustning m m. Det var lika trångt på andra fartyg, där en löjtnant berättar i sin dagbok:

”Officerarna blir tämligen rymligt logerade, men truppen icke så. De ligger som *sillar* inpackade.”

Mannarna forslades ut till det ankrade fartyget med slupar. De prickades av med nummer och namn. Det skuffades och skrattades och pratades högt.

”Kom Nils, vi måste hitte en sovplats! Då kommä bli föjävla trångt dä här!”

Abraham drev på att de skulle ner till undre däck, dit många andra också var på väg. I varje vrå ombord rådde stockning och viss förvirring, men de hittade ett utrymme mellan två tunga

³⁰ Se kap 1 avsn 7, 9; kap 2 avsn 1-2

³¹ *HMS Manligheten* byggdes 1785 av Karlskronavarvet. Konstruktör och byggmästare var Fredrik Henrik af Chapman (1721-1808), som var chef för örlogsvärdet i Karlskrona 1782-1793, vilket har kallats för varvets mest gyllene tidsålder. *Manligheten* hade ett displacement på 1925 ton.

järnkanoner. De lade av sig sin packning. Det var dunkelt och lågt i tak och det svors ideligen när någon slog huvudet i de tjocka bjälkarna. De längsta fick huka sig kraftigt men dunkade jämt och ständigt i skallen i alla fall.

”Fan åsså! Dövlars jävle dockhus! Ja hoppes banne mig de har balkar i kajutan också!”

Kajutan och alla anständiga utrymmen i övrigt var reserverade för officerare.

Det ropades och signalerades på övre däck. Befäl skrek, order delegerades, grova gråbruna hampatrossar och rep halades. Ankaret lyftes, kättingen rasslade och skrällde järntungt. Matroserna satte segel, och skeppet började sakta att röra sig. Den svenska örlogsflaggan vajade högt. Nils, Abraham och Petter stod och spejade över axeln på de andra. Den avlägsna vinkande folkmassan på kajen blev allt mindre, rop och stoj från land hördes knappt längre. Ute på ett skär som de passerade stod några fattiga fiskare i röda mössor bredvid nedgångna sjöbodnar, simpla kojor och uppspända strömmingsnät. De glodde mot fartyget med de svällda seglen. Fiskmåsar skriade. De passerade förbi sparsamt bevuxna holmar och kala klippor mellan ytterskären. Sverige blev snart bara en smal landremsa vid horisonten. Strimman försvann sakta, och i alla riktningar fanns sedan bara ett svallande gråsvart hav.

Dagarna var långa och dryga och mycket på den begränsade ytan till sjöss blev snart rutin. Det skummade vid förstäven, det knirrade i master, tackel och tåg, det knakade i skrovets väggar och däck. De ljudliga påfrestningarna kunde hålla även den sömnigaste vaken om natten. Fartygets krängningar gjorde att sjösjukan bemäktigade sig sina offer. Det var aldrig storm, i själva verket var det mestadels ganska lugnt, men Östersjön har alltid varit gropig och bökelig och för unga män som aldrig varit på havet så var detta något nytt, så att säga. Sjövaggningen gjorde att en och annan mådde illa över relingen, i en träspann eller i värsta fall på batteridäckets golv. Matrosen gjorde sitt bästa för att hinna skura upp.

Befäl gick av och an på däck, någon rökte pipa. De såg till att utspisningen av soldaterna skedde på bestämda tider, annars var tempot ombord makligt. Soldaternas skeppskost bestod av torrföda, huvudsakligen av ärtor och knallar³² till frukost, middag och kväll vilket snart blev ganska enformigt. Från kabyssen hördes samtidigt ett ständigt slammer och tjockt os välldes ut. Officerarnas varma mat kokades, stektes, saltades, kryddades och tillreddes med omsorg.

Soldaterna spelade kort och tärning, ibland för sina sista skillingmynt, ibland för snus, röktabak eller brännvin, men för det mesta bara för att få tiden att gå. De kortspel som ofta omnämns i källmaterialet är *Boston*³³ och *Faroo*³⁴. Långfredagen inföll den **16 april**, och påsken har alltid varit en tid av leda, oavsett. När de försökte spela uppe på däck hände det att korten blåste iväg. En av kortlekarna saknade efter ett tag både ett ess och två kungar och några lägre valörer, men det fick gå ändå.

Man vilade och sov emellanåt, ibland på udda tider. Det doftade ombord av trätjära, som klibbade vid kläderna, och från skeppets botten steg en gemen lukt av surt ruttnande kölvatten. Det var hela tiden mörkt eller dunkelt och trängseln var mycket stor i vartenda skrymsle. En del slog ständigt huvudet i träbjälkarna på nedre däck när de skulle vända sig om natten. Kalmar regementets soldater hade redan levt någon vecka i samma kläder, men man kände sig än smutsigare i myllret på båten. Många sköljde av ansiktet i spannar med kallt havsvatten som hivades upp, några rakade sig ibland med ett vasst knivblad, men en liten solkig handspiegel som flera delade på tappades en dag och trampades sönder under röran av ben och kängor. Det snavades på tåg och ränslar när människor rörde sig fram och tillbaka. Trumslagarpojkar övade

³² knalle = kubisk surdegsskorpa av grovt rågmjöl som var mycket hård att tugga

³³ Boston = whistliknande kortspel med fyra deltagare där alla spelar var för sig; spelet har fått sitt namn efter staden Boston i USA och härrör från tiden för det amerikanska frihetskriget

³⁴ Farao (faro, faraobank, bank) = kortspel med utpräglad chanskaraktär, vanligt förekommande på utländska kasinon och svenska spelhus under 1700- och 1800-talet; spelet antas ha fått sitt namn efter en fransk kortlek där en av kungarna föreställde en egyptisk farao

på sina instrument, vilket blev mödosamt att behöva lyssna på i längden. En något äldre man, han skulle säkerligen inte själv in i någon strid utan liknade mest en notarie eller administrativ sekundant till något befäl, satt ensam i ett hörn och försökte skriva, men bläckhornet föll över sidorna och svärtade hans uppslag.

På påskaftonskvällen den **17 april** drog ett snöoväder in över sydligaste Östersjön mot Sverige. Morgonen därpå, påskdagsmorgonen, var kall. Därpå föll temperaturen till minusgrader om nätterna, och havets fuktiga kyla trängde igenom märmg och ben. Vädret vid överfarten var mestadels mulet men ibland var himlen klar om natten. Några få stod och värmdes sig på däck med en sup i småtimmarna, huttrandes i skeppslyktornas matta sken. Ovan dem bredde det stjärnbeströdda himlavalvet ut sig, oändligheten, och den kolmörka havsytan glittrande i månens ljus. Sjögången var mild och rogivande, vågorna kluckade och plaskade dovt mot skrovet, de flesta sov, allt var stilla. I denna vackra stund fanns samtidigt något melankoliskt och ödesmättat. Ett och ett halvt tusen unga män fanns ombord detta tysta skepp som gled fram i natten, soldater mot okänt öde, där inte alla skulle få återse Sverige igen. Och några av de som återvände skulle kanske komma tillbaka som stympade och vanställda individer, och få leva resten av sina liv i utstötthet och förakt på samhällets botten.

Alla dessa egendomslösa drängar och dagjobbare rekryterades och kläddes i kronans uppsydda uniformer, var och en fick ett eget nummer och kommenderades sedan att följa givna order. Som bönder i ett schackspel, umbärliga allihopa. Det handlade inte om individer utan om siffror, volymer, som kollektivt påskyndades i sina ansträngningar under paroller om "ära" och "stolthet".

Men ingen ombord, inte ens befälen, visste egentligen vad den faktiska planen var, vad deras konkreta uppdrag och mål skulle bestå av. Krig är ett spel med ytterst få spelare, och med ofta väldigt dunkla motiv, men med enorma insatser.

Kapitel 5 avsnitt 7

INGEN MANLIGHET ALLS

I mitten av april 1813 stod det stora kriget för dörren och Preussen skulle snart kämpa för sin blotta tillvaro och överlevnad som stat. Napoleon hade efter nederlaget i Ryssland hösten 1812 snabbt återuppbyggt den franska armén och på kort tid mobiliserat hundratusentals nya unga män. De stora slagen skulle utspelas på tysk mark och avgöra Europas framtid. Snart kunde Berlin hotas. Allt som försenade och försvårade den största möjliga kraftkoncentrationen i Nordtyskland var därför direkt fördärligt för koalitionen intressen.

Det fanns en svensk man som verkligen ville strida för den stora saken, Europas befrielse. Strida mot Napoleon med sitt liv som insats om så skulle fordras. En avsatt regent som självmant skulle ställa upp sig på linjen mot de franska styrkorna. Han var ganska oansenlig till växten och hade aldrig varit en glänsande militär. Men han ägde manlighet och heder, principer och ansvarskänsla. Hans förfäder likaså. Hans namn var Gustaf IV Adolf. Den legitime men landsförvisade svenske Vasakungen försökte i april 1813 att få anställning i den preussiska frivilligkåren och begav sig till den beryktade general Blüchers³⁵ högkvarter i Altenburg. Efter att erbjudandet avböjts försökte han igen genom ett brev till den preussiske kungen Friedrich

³⁵ Gebhard Leberecht von Blücher (von Wahlstatt) (1742-1819), tysk militärofficer ("marskalk Vorwärts")

Wilhelm. Denne bad dock sin statskansler Hardenberg³⁶ att hövligt och tacksamt avböja erbjudandet.³⁷

Trots avvisandena visar detta på Gustaf IV Adolfs idealistiska, självupppoffrande och djärva personliga karaktärsegenskaper. Detta inträffade ungefär samtidigt som det svenska örlogsfartyget *Manligheten* skar genom vågorna i södra Östersjön på väg mot Rügen med Kalmar regemente ombord.³⁸

De svenska soldaternas övergripande mål var dock ovisst. Just samma dag som Kalmar regementes soldater bordat örlogsfartyget *Manligheten* i Karlskrona för att överskeppas till Pommern, skrev nämligen Jean på Stockholms slott i ett brev till den brittiske prinsen-regenten:

"Föreningen med Norge --- gör oss till ständiga vänner med England. I den nuvarande krisen varken kunde eller borde Sverige, som har färskta förluster att ersätta, uppoffra sig för det allmänna bästa utan att få skadeersättning."

Jean underströk alltså, ännu en gång, det absoluta villkoret för Sveriges deltagande. Sedan följde en strof i Jeans brev som är utomordentligt intressant ur ett historiskt och psykologiskt perspektiv:

"Då Sverige lät Europas förtryckare höra frihetens röst, föraktade hans hotelser och gäckade hans intriger, gjorde det sig förtjänt av att erhålla en fördel som belöning för sin hängivenhet och även såsom ersättning för de olyckor, det utstått."

Med andra ord, då Gustaf IV Adolf trotsade Napoleon, så gjorde detta Sverige förtjänt av kompensation för de olyckliga förluster som Gustaf IV Adolfs värderingar och principfasthet medförde. Jean ger alltså i denna strof indirekt erkännande åt Gustaf IV Adolfs politik – som ju varit lierad med Storbritanniens – och åberopar just denna Gustaf IV Adolfs politik som basis för ersättning nu senare i form av Norge *åt honom*, vilket görs tydligt i kommande sats:

"Jag behöver Norge, ge mig Norge, och då Norge en gång är förenat med Sverige, anser jag mig ha betalat min skuld till kungen och nationen. Fri för all oro för mitt fäderneslands, min kungs och min sons framtid, kan min själ då helt och hållet ägna sig åt den gemensamma saken. --- Jag skall genom mina handlingar visa, att jag på slagfälten och under farorna lärt mig redbarhet och ärlighet."

Kontentan av stamfaderns logik var alltså följande: Gustaf IV Adolfs eget oförskräckt motstånd mot Napoleon som lett till förlusten av Finland och fått Gustaf IV Adolf detroniserad och utschasad från Sverige, var skäl till att Storbritannien nu måste garantera *åt Jean* förvärvet av Norge, så att han kunde känna sig säker gentemot Vasaättens anspråk på tronföljden! En Vasakungs mod och ståndaktighet användes alltså som orsak till varför *han själv* nu skulle kvittera ut gottgörelse för Vasakungens mod och ståndaktighet, för att därigenom erhålla ett eget starkt värn gentemot Vasarnas tronpretentioner!

Det krävs ett advokathuvud i kombination med *noll* samvete och moral för att ens kunna tänka ihop ett resonemang som detta.

Allt detta var tänkt att göra honom "kvitt" med Sverige. Efter att Norge förenats med Sverige skulle Jean – som var en man av "redbarhet och ärlighet", enligt honom själv – bekrija Napoleon och låta sin själ "helt och hållet ägna sig åt den gemensamma saken". Hedersord.

Bernadottes brev till London, där han äskade att Norgefrågan avgjordes allra först, kan ses det som en anhållan, men det kan också ses som ett förtydligande av hans egna *förväntningar*

³⁶ Karl August von Hardenberg (1750-1822), preussisk statsman

³⁷ Uppgifterna går isär om huruvida denna andra vädjan var ställd till kung Friedrich Wilhelm III eller hans äldste son, kronprins Friedrich Wilhelm IV (1795-1861).

³⁸ Den brittiske diplomaten George Jackson (1785-1861) skildrar Gustaf IV Adolfs besök hos Blücher i Altenburg i sin dagbok, och tillägger: "Han är *modig*, men förhastad nästan till galenskap; *men ändå av sådan materia, tror jag, som hjältar är gjorda av*, och hade hans resurser varit så stora som andra suveräners skulle han ha blivit en formidabel fiende för Bonaparte, och en verkningsfull motvikt till hans usurpationer."

på Storbritannien där han begärde medhåll. Efter frustrationen över Dolgorukis ärende i Köpenhamn var det oerhört viktigt på ett psykologiskt plan för Jean att hans traktatsförväntar inte tappade kursen, d v s att de fortfarande – enligt Jeans egen inbillning eller önsketänkande – stod bakom hans Norgeförvärv. Så vände han sig återigen ett par dagar senare till tsar Alexander, där stamfadern diktade känsloladdat:

”Våra fördrag med ert majestät hade förvärvat en sådan prägel av tillit hos mig, att jag bringas att förklara en slags tillbedjan, inte bara för dessa traktater, utan också för ert majestäts ord. --- Att tala om för er, sire, att min politik och mitt hjärta behöver lugnas över de beslut som ert majestät kommer att fatta, är som att säga att för att existera behöver jag luften jag andas.”

Skådespelaren från Pau hade ett brett register av fejkade känslolägen, som vi tidigare sett.³⁹

Och nu hade det blivit Preussens tur. Från Jean Bernadottes sida hade under en tid funnits en stark vilja att få till stånd ett alliansavtal med Preussen som stämde in i de överenskommelser han redan tillförsäkrat sig med Ryssland och Storbritannien m h t Norges förvärv och ett möjligt militärt angrepp mot Danmark. Ju fler regeringar han kunde preja in bakom detta godtyckliga rov av Norge, desto omöjligare skulle det bli för Danmark och Norge att krångla sig ur situationen. Norge – legitimitetskvittot som var tänkt att säkra borgarsläkten Bernadotte på Sveriges tron – var överordnat *allt*.

Man var i den preussiska regeringen medveten om det bernadotteska tänkesättet angående Norge, men efter att det brittiska fördraget blivit känt – att strida mot en gemensam fiende på den europeiska kontinenten – fanns en förhoppning att Sveriges kronprins uppskjutit de norska planerna och inställt Själlandattacken, och faktiskt insett koalitionen högre kall.⁴⁰ På långfredagen konstaterade den brittiske Rysslandsambassadören Cathcart i en depesch till London:

”Ingen tysk stat har minsta intresse av en överlåtelse av Norge till Sverige, och jag vet ingen som har någon sympati för Sveriges intressen.”

Men efter den svensk-brittiska traktaten bedömdes utsikterna till ett tjänligt avtal som relativt goda. Redan i början av januari hade Jean lovat den preussiske ambassadören Tarrach⁴¹ i Stockholm att han skulle ställa upp 100 000 man i Tyskland mot Napoleon, att Jean skulle agera som den preussiske kungens löjtnant, o s v. Överdrifter, hyperboler, fåniga liknelser och vidlyftiga utfästelser, i vanlig ordning alltså. Jean hade ordat om sina stora kommande insatser storvulet, självsäkert och bombastiskt. Ambassadör Tarrachs rapport adresserad till sin regering i Berlin om Jeans utfästelser med allt som han osjälviskt skulle göra för Preussen var 11 sidor lång.

Från Preussens sida önskade man nu ingå ett avtal som garanterade Sveriges medverkan i den stora koalitionen mot Napoleon och erkände Preussens tidigare gränser. Det brådskade att samla alla krafter mot den franske kejsaren, som rustade för krig på tysk mark. In i det längsta gjorde Preussen även ihärdiga ansträngningar att vinna över Danmark på koalitionen sida, vilket ju skulle skapa ännu bättre förutsättningar för alliansen, både resursmässigt och geografiskt-strategiskt.

Samma långfredag som Cathcart avfattade sitt ovan nämnda brev på annan ort, ankom den äldre preussiske diplomaten Jacobi-Klöst⁴² till Stockholm, för att tillsammans med ambassadör Tarrach upprätta ett alliansavtal mellan Preussen och Sverige och påskynda den svenska härens ankomst till Tyskland. I Jacobi-Klösts uppdrag ingick även att återuppta tidigare förhandlingar om efter giftermål mellan prins Oscar och preussiske kungens dotter Alexandrine⁴³.

³⁹ Se t ex kap 4 avsn 19

⁴⁰ Se kap 4 avsn 20; kap 5 avsn 1

⁴¹ Friedrich Franz Gottlob Ludwig von Tarrach (1766-1834), preussisk diplomat

⁴² Constans Phillipp Wilhelm von Jacobi-Klöst (1745-1817), preussisk diplomat

⁴³ Friederike Wilhelmine Alexandrine Marie Helene von Hohenzollern (1803-1892), preussisk prinsessa, tysk storhertiginna

För att skapa bästa möjliga förutsättningar inför alliansförhandlingarna och olja maskineriet visste man vad som fordrades, nämligen en kraftig dos grovt smicker av den smickerkrankaste personen norr om Medelhavet, stamfader Bernadotte. I ett medhavt brev från den preussiske kungen som överlämnades till Jean förkunnades att *han* var den utkorade anföraren att leda detta uppdrag mot seger och bli Tysklands befriare, vilket bringade i åtanke Gustav II Adolfs bragder. Och Jacobi-Klöst lovordade den **17 april 1813** i ett brev till Engeström, som han visste skulle nå Engeströms husse, Jeans elegans, älskvärdhet, språkbruk, beslutsamhet, hans fasta principer baserade på obestridliga resonemang, elokvens och "gudomliga eld".

Förhandlingarna sköttes av Tarrach på den preussiska sidan. Tarrach har i källmaterialet beskrivits som en "synnerligen svenskvänlig" person, som efter många års vistelse i Stockholm ansågs ytterst tillgiven det svenska. Han umgicks bara med svenskar och gav i sina diplomatrapporter ofta uttryck åt varma känslor för sitt adoptivland. Han har även till sin karaktär beskrivits som försynt och godtrogen. Den svenska sidan representerades vid förhandlingsbordet av verktyget Wetterstedt och utrikesminister Engeström. De svenska förhandlingarna tog emellertid hela tiden direktiv från kronprins Bernadotte, som bakom kulisserna helt styrde den svenska diskussionen.

Tarrachs instruktioner inkluderade bl a att göra allt för att säkra Sveriges omedelbara och direkta deltagande i koalitionskriget mot Napoleon, med en svensk landstigning på Östersjökusten snarast verkställd. Den svenska armén måste fokusera sina ansträngningar på den gemensamma saken – nämligen Tysklands och Europas befrielse – och mot den gemensamma fienden Napoleon. Allt borde inriktas på striden mot Napoleon. Man önskade därför se Sveriges särintressen ajournerande, precis som den svensk-brittiska traktaten gett sken av. Istället underströks kraftigt vikten av att också vinna Danmarks anslutning till koalitionen. Perifera strider mellan Sverige och Danmark riskerade att *båda* dessa länders militära resurser gick förlorade för koalitionen, att de lamslog varandra i ett internt skandinaviskt käbbel mitt under det stora kontinentaleuropeiska krigets viktiga öppningsskede. Detta vore både vanskligt och oförsvarbart.

Beträffande Bernadottes anspråk på Norge så var Preussens grundinställning att detta i så fall måste bli beroende av Sveriges ansträngningar under kriget mot Frankrike och av händelsernas utveckling, d v s att Norge skulle bli Sveriges *belöning* beroende av koalitionskrigets utgång mot Napoleon, inte en godtycklig allmosa på förhand utan motprestation bara för att Sverige förlorat ett helt annat territorium i ett helt annat krig.

Instruktionen till Tarrach var därför att Sveriges anspråk på Norge endast skulle tas *ad referendum*⁴⁴. Den preussiske kungen hade inget intresse av att blanda sig i denna angelägenhet, och statskansler Hardenberg ville ej ge någon garanti för Norges förening med Sverige. Enligt en källa hade Jacobi-Klöst och Tarrach t o m definitiva order att yrka på att Sverige avstod från sina anspråk på Norge. Historikern Einar Forssberg menar i sin avhandling på ämnet att regeringen i Berlin haft avsikten att ingenting om Norge skulle inflyta i traktaten. Allt borde inriktas på striden mot Napoleon, hette det i instruktionerna, och enskild särpolitik ansågs skadlig och klandervärd. Det brådskade att samla alla krafter mot Napoleon.

Direktiven till Tarrach var sålunda tydliga, och fokuset på koalitionen utgjorde grunden för det förslag som preussarna presenterade. Utöver detta skulle Tarrach också höra sig för om förutsättningarna för Preussen att framgent förvärva Pommern av Sverige, mot skäligen vederlag.

Men såväl Sveriges omedelbara och direkta deltagande i koalitionskriget mot Napoleon, Norgefrågans uppskjutande och Danmarks inträde i koalitionen var givetvis röda skycken för Jean.

⁴⁴ ad referendum = när godkännandet eller beslutet hänskjutes till annan överordnad part (i detta fallet den preussiska regeringen i Berlin)

Onsdagen den **21 april** svarade verktyget Wetterstedt och utrikesminister Engeström med ett motförslag. Flera detaljfrågor kunde man komma överens om, men i huvudfrågan – Sveriges "rätt" till ett omedelbart angrepp mot Danmark för att tilltvinga sig Norge istället för att strida mot Napoleon – stod två uppfattningar mot varandra.

Nu började spelet.

Preussen kunde ej medge en attack mot Danmark, men på grund av ett olyckligt förbiseende i Tarrachs instruktioner från sin regering upptäcktes ett *juridiskt kryphål* vad gällde Norgefrågan. Tarrachs förhandlingsmandat avtog förvisso en direkt svensk attack mot Danmark, men tog ej ställning till en preussisk garanti för Norges förening med Sverige *rent principiellt*. Advokatsönen från Pau och hans sluge verktyg var ej sena att utnyttja denna lucka. Samtidigt spårade den svenska sidan en annan akilleshäla i Tarrachs instruktioner, när man identifierade en av de huvudpunkter som han *måste* ha med sig tillbaka, nämligen Sveriges stöd för ett återställande av Preussen till 1806 års gränser. Tarrach hade fått instruktion från sin regering att denna avtalspunkt var ett absolut krav.

Bernadotte och verktyget läste korten och såg nu sin chans. Priset för Sveriges bifall till Preussens återställande sattes högt. Man krävde att Preussen måste *garantera* Sveriges rätt till Norge helt oavsett Sveriges insats i det europeiska befrielsekriget, och denna garanti skulle vara definitiv och oåterkallelig. Men inte nog med det. Om Preussen erhöll sina landvinningar före Sverige, skulle Preussen med en armékår på 15 000 man till och med *aktivt medverka* till Sveriges erövring av Norge!

"Motprestationen" från svensk sida bestod i princip i överskeppning av 30 000 svenska soldater till "kontinenten", men medan den preussiske kungens och regeringens föresats hela tiden var att erhålla svenskt militärt stöd i det förestående koalitionskriget mot Napoleon, passade verktyget Wetterstedt med sin slughet på att förnedra Tarrach ytterligare. Trots Tarrachs och Jacobi-Klösts envisa motstånd *strök* de svenska förhandlarna villkoret att Bernadottes och den svenska arméns huvudoperationer på kontinenten *i första hand* skulle rikta sig mot det franska inflytandet i Nordtyskland! Från svenskt håll separerade man därigenom ytterst målmedvetet å ena sidan *båtöverskeppningen*, å andra sidan *själva begagnandet* av de svenska trupperna. Det enda preussarna vann var en båtöverskeppning.

På torsdagmorgonen den **22 april** väddade Tarrach i ett brev till det sluge verktyget Wetterstedt att de 15 000 preussiska trupperna för att hjälpa Sverige erhålla Norge ej skulle användas annat än på den europeiska kontinenten, men verktyget vägrade.

Tarrach var då beredd att underteckna avtalet med en slags reservation, där han angav att han önskat uppskov med artikeln om att skicka 15 000 preussiska militärer till de danska öarna eller den skandinaviska halvön, då detta krav sannolikt skulle förkastas av regeringen i Berlin. Men verktyget vägrade tillåta denna reservation.

Då förklarade sig Tarrach endast underteckna *sub spe rati*⁴⁵ för att undvika tidsförlust, då han ärligen och rimligen ville inhämta Berlinregeringens ståndpunkt. Verktyget vägrade återigen mottaga denna reservation.

Tarrach invände på flera sätt men Wetterstedt svarade lugnt att Jeans beslut var det som gällde och att den av Sverige framlagda traktatsutformningen var slutgiltig.

Samtidigt tickade klockan ljudligt. Alla visste att Napoleon förberedde strider på tysk mark, det kunde röra sig om blott dagar innan de första konfrontationerna. Svenskarna visste också att Jacobi-Klöst måste skynda vidare till London, och kronprins Jean stressade också på läget ytterligare genom att propa på att han snarast måste avresa från Stockholm. Den stackars Tarrach, trängd och utsiktslös, var slagen, överkörd. Han hade i uppdrag att erhålla Sveriges

⁴⁵ sub spe rati = undertecknat icke-bindande men med *förhoppning* om ratificering, dvs ett begränsat och villkorat gillande av ett avtal

officiella erkännande av Preussens rätt till återställande enligt 1806 års gränser, vilket han fick i en hemlig tilläggsartikel, men i övrigt dribblade Wetterstedt bort Tarrach fullständigt vad gällde Sveriges *faktiska militära deltagande* för Tysklands sak, och Sveriges egentliga uppsåt vad gällde Danmark och Norge. Samtidigt stod Jean bredvid och spelade rollen som omedgörlig. Tarrach kunde bara hoppas att Jean verkligen avsåg att först och främst delta i befrielsekriget för Tysklands och Europas sak, men den sluge Wetterstedt putsade skickligt till avtalstexten så att inga garantier för svenska åtaganden i Preussens favör lämnades över huvud taget.

Traktaten daterades samma torsdag men undertecknades först på fredagen. Tarrach ingick i ett avtal å Preussens vägnar som inte bara tillskrev Sverige rätten att erövra Norge, utan man lovade också 15 000 preussiska soldater till understöd för denna Norgeerövring om så skulle behövas – och som *inte* påfordrade någon svensk insats mot Napoleon i första hand. Resultatet avvek radikalt, nästan parodiskt från hans regerings anvisningar. Och det sades inte ett ord om en eventuell framtida uppgörelse om Pommern, som den preussiska regeringen ville åt och som Jean t o m själv vid ett tidigare tillfälle fört på tal.

Avtalet innehöll dessutom – som vanligt när juristsonen från Pau träffade skriftliga överenskommelser – en mängd tvetydigheter, som dessutom var beroende av tillfälliga omständigheter. Preussarna kunde nu egentligen bara hoppas på Bernadottes goda vilja, heder och ansvarskänsla att uppträda gemensamt för koalitionen mot Napoleon, men förhandlingarnas gång borde givit Tarrach en del att fundera på. Professor Torvald Höjer kommenterar i sin avhandling att den svenska sidan – marionettspelaren Jean och den operative Wetterstedt – *”hänsynslöst utnyttjat sin ställning och genomdrivit sin mening”*. Och Einar Forssberg kommenterar i sin avhandling att *”den preussiska regeringen var ytterligt missnöjd med traktaten”*. Tarrachs personliga välvilja gentemot Sverige som nation, hans förtroende för sina svenska motparter, hans stora naivitet samt tidspress och isolering, jämte Preussens vanskliga position, exploaterades till fullo av Jean Bernadotte och verktyget. Förhandlingarna var männe lika mycket vuxenmobbing och förnedring som det var en överläggning mellan två blivande allianspartners.

Det handlar ej i affärsuppgörelser, diplomatiska förhandlingar eller vilka överenskommelser som helst – då som nu, vad frågan än gäller – om att alltid till varje pris maximera den egna vinningen och i denna process ansätta, mjölka ur och förnedra sin motpart till det yttersta. Att slugt, beräknande och girigt *dra oskäligen och orättvis fördel av någons annans välmående och personliga tillit, utsätta ställning eller informationsunderläge* är oerhört lågt. Att genom list, juridiska konster och ren utpressning, framförda under en slöja av politess, bedra, förleda och svika andra, i detta fallet en viktig framtida bundsförvant och vän, för orättfärdig och oförtjänt egen vinning, är synnerligen osnyggt. Det är snarare så feigt, gement och *omanligt* det någonsin kan bli i en förhandlingsuppgörelse.

Stamfadern och verktyget Wetterstedt narrade och fullständigt körde över Tarrach i förhandlingarna. Utrikesminister Engeström hade, att döma av hans enfaldiga personlighet och avsaknad av samma gränslösa cynism som Bernadotte och verktyget Wetterstedt ägde, sannolikt ej så mycket med saken att göra.

Resultatet var en bitter besvikelse för den preussiske utrikesministern Goltz⁴⁶ och statskanslern Hardenberg och väckte endast förstämning och antipati. Utrikesministern skrev till Tarrach att *”traktaten varken motsvarar våra förhoppningar eller behov”*. Att traktaten lämnade det fritt åt Jean Bernadotte att fortsätta ägna sig åt sitt eget lilla dynastilegitimeringsprojekt i norr, just som Napoleon snart hotade Berlin, var ett stort bakslag. Snarare än att befästa samhörigheten mellan Sverige och Preussen, fick den *skymf* som blev resultatet av Jeans och verktygets fördrag motsatt effekt, och som professor Höjer lakoniskt konstaterar, *”förhållandet*

⁴⁶ August Friedrich Ferdinand von der Goltz (1765-1832), preussisk statsman

till Sveriges senaste bundsförvant blev därför ganska snart krisartat även det”. Preussiska regeringen dröjde tre månader med att ratificera avtalet, vilket kan ses som en tydlig markering och vilket retade Jean oerhört.

Jean Bernadotte hade kammat hem en avtalsmässig storseger. Den bernadotteska sårpolitiken där hans personliga agenda överordnades Europas befrielse – där han fortsatte att påpassligt utnyttja Europas stormakters ställning för sin egen personliga agenda – hade traktatsmässigt bekräftats. Men där stannade det. Etiskt och moraliskt var Bernadottes och verktygets beteenden patetiskt ynkliga.

Kapitel 5 avsnitt 8

KONSTEN ATT PROVOCERA

Tsar Alexanders främsta skäl att ingå ett avtal med kamrat Jean i Åbo i augusti 1812 hade varit att befästa lugnet på sin högra flank – att slippa behöva avvara några egna trupper för att försvara Finland – och att ”påskynda tiden då Sverige skulle kunna företa en diversion på tyska fastlandet till förmån för den ryska hären”, enligt traktatens inledning. Britternas främsta skäl att ingå ett avtal med Jean i Stockholm i mars 1813 hade också varit en förväntan om Sveriges direkta militära deltagande på kontinenten i kampen mot Napoleon. Preussarnas främsta skäl i april 1813 hade varit ”Tysklands befrielse från det ok, som franska regeringen sedan många år låtit vila på detsamma” samt att ”de väsentliga krigsoperationerna” skulle riktas mot de franska ställningarna i Nordtyskland, enligt traktaten. Händelseutvecklingen i Europa hade redan då lett fram till en situation som började bli kritisk.

Sverige hade i förhandlingarna med de sistnämnda två parterna, Storbritannien och Preussen, agerat med synnerlig girighet och lömskhet. Genom advokatyr, halvlögner och framkallad stress som nästan ledde till utpressningsliknande förhållanden, hade kronprins Jean Bernadotte och verktyget Wetterstedt sett till att fördelarna och förtjänsterna för Sveriges del maximerades bortom all reson. Samtidigt hade man genom sluga formuleringar, dubbeltydiga ordval och undangömmandet av känsliga betingelser i hemliga artiklar i traktaten, ordnat så att Sverige egentligen kunde ducka för sitt omedelbara ansvar för den gemensamma saken, och i ett kortare perspektiv undslippa med minsta möjliga ansträngningar och uppoffringar för sina koalitionspartners skull.

Slika förhandlingsmetoder – som i princip går ut på att lura, grovt vilseleda, bedra motparten – kan eventuellt fungera *en* gång. Men då bränner man också samtidigt alla broar för framtiden, och framstår själv inte som en ”vinnare” utan, när sanningen och verkligheten hinner ikapp, undergräver sin egen kredibilitet och genomskådas som en ohederlig skojarare, en rufflare, en lögnare, en humbug, som ingen vill ha att göra med igen.

Efter nederlaget i Ryssland hösten 1812 hade Napoleon skyndat hem till Frankrike och på mycket kort tid organiserat en ny krigshär på ett par hundra tusen man. Hans restaurerade *Grande Armée* trängde nu fram i centrala Tyskland. För koalitionen var i detta läge en samordnad och synkroniserad motoffensiv av absolut högsta prioritet. Många hade, som tidigare berättats om, sedan länge insett de stora fördelar som ett danskt deltagande i laguppställningen mot Napoleon kunde innebära, både rent resursmässigt men även genom att ytterligare beskära Frankrikes kontrollerade territorium. Det absolut sista man behövde mitt i förberedelserna för den stora offensiven var ett internt skandinaviskt miniatyrkrig på ena kanten mellan nationer som egentligen borde hålla sams.

Men Jean Bernadottes agenda hade blivit kristallklar för alla nere på kontinenten efter att Dolgorukis mission skjutits i sank, och redan innan det svensk-preussiska avtalet blivit känt hade

missbelåtenheten och antipatin gentemot stamfaderns ständiga trick stegrats. Man irriterades alltigenom över sydfransosens uppblåsthet, anspråksfullhet och egoism där han utan några som helst moraliska betänkligheter endast förfäktade sina egenintressen. Den brittiske militäröversten Cooke⁴⁷ erbjöd sig att segla över till Sverige tillsammans med Preussens utrikesminister Goltz för att *tvinga* kronprinsen att agera i enlighet med *andan* i de förda förhandlingarna och vad det kritiska nödläget nu krävde. Nu fick det vara slut med bernadotteska ordlekar och falskhet med hela Europas framtid som insats. Europas nationella självstyre, militära makt- och säkerhetsbalans samt frihandel låg ju även i Sveriges intresse. Cooks förslag var därför att Storbritannien skulle vägra utbetala några penningssubsidier innan Sverige *verksam* engagerat sig i den gemensamma saken, utan fler tramsiga piruetter. Liknande resonemang fördes inom den brittiska regeringen. Cookes särskilda beskickning genomfördes dock aldrig.

Bernadotte hade lyckats säkra Rysslands, Storbritanniens och Preussens *formenliga* bifall till övertagandet av Norge, fastän ingen av dessa regeringar intellektuellt eller moraliskt *egentligen* stod bakom detta kaperi, särskilt inte i det riskfyllda ögonblick som Europa just nu befann sig i. Advokatsonen från Pau ansåg emellertid att han hade detta svart på vitt genom sina traktater, och att det därför var han som satt med de starkaste korten på hand. Kort och kort förresten – Jean, som brutit mot den svenska regeringsformen vid ett flertal tillfällen och som planerat en veritabel våldtäkt mot Sveriges blotta konstitution och demokrati,⁴⁸ hade själv ett elastiskt förhållande till lag och rätt, för att uttrycka det milt. Om en stadga gick emot hans nycker var stadgan defekt eller irrelevant. Sålunda hade det inte gått särskilt lång tid efter avtalet med Storbritannien, som specifikt nämnt direkta operationer på det europeiska fastlandet, förrän Jean plötsligt ansett att denna formulering inte alls stoppade honom från att rikta ett angrepp rakt mot ön Själland och att inget i den svensk-brittiska traktaten förtog honom denna rätt.

En stormakt saknades dock för att göra denna intalade fullmakt för Norges ägarbytte komplett, nämligen Österrike. Jean såg med kraftig misstro på Österrike enär dess uppsåt ju istället var att *medla fred* i den rådande konfliktsituationen i Europa, och då Österrikes sympatier i Skandinavien låg på Danmarks sida. En erövring av Norge *förutsatte* att det fanns en konfliktlinje mellan allierade och fiender, och att Danmark tillhörde fiendesidan.

Jean Bernadotte ville därför, enligt professor Scotts avhandling återigen i rent egenintresse, övertala Österrike att ge upp fredsmäklariet och istället ansluta sig till den militära koalitionen mot Frankrike och Danmark. Ideliga appeller via varje tänkbar kanal sändes från Stockholm till Wien, och Scott kommenterar att "dessa outtröttliga ansträngningar att vinna Österrike lämnar övertygande bevis för Carl Johans *enahanda* syftemål", nämligen Norge. Krig skulle utbryta under våren, hette det i kommunikationen till Österrikes regering, och Sverige skulle kämpa aktivt på koalitionen sida, och om inte Österrike tog ställning skulle det riskeras att krossas av antingen Frankrike eller Ryssland.

Smörjandet av de österrikiska diplomaterna i Stockholm hade emellertid gått så trögt och inte gett några konkreta resultat, att stamfadern beslutat att skicka ett hemligt diplomatiskt sändebud till Wien för att utröna Österrikes egentliga intentioner, och inskräpa att Österrikes medling inte kunde bortse från Sveriges anspråk på Norge. Emissariens namn var Knut Bildt⁴⁹. Instruktionerna till Bildt var, givetvis, inbilskt och uppblåst avfattade. Bildt skulle meddela österrikarna att Bernadotte skulle visa sig med en respektingivande armé och "verka med energi till gagn för en lidande mänsklighet". Bernadottes militära talanger och prestige, samt den entusiasm och respekt som han åtnjöt i Ryssland, Frankrike, Storbritannien, hade "lyft Sverige till

⁴⁷ Henry Frederick Cooke (1783-1837), brittisk militärofficer och politiker

⁴⁸ Se kap 4 avsn 10

⁴⁹ Knut Reinhold Bildt (1751-1818), svensk diplomat

en nivå så eminent att hon kan tala en stormakts språk". Bildt skulle förtydliga att "om hovet i Wien inordnar Sverige i den kategori av kungadömen vars kraftlöshet förtar dem från inflytande i Europas angelägenheter, misstar det sig". Bildt skulle även förmedla att ibland kan mindre redskap vara verksammare än större. "Kungen" – återigen gömde sig Jean i sin ihåliga retorik bakom denna svenska symbol och galjonsfigur fastän den senile Carl XIII inte hade en susning om vad som pågick – önskade veta den österrikiske kejsarens intentioner. Avslutningsvis innehöll instruktionerna givetvis även förtydligandet att Sveriges förvärv av Norge var oundvikligt, och att det vore högst olyckligt om Wienhovet försökte hindra detta.

Emissarien Bildt tillsammans med Sveriges unge chargé d'affaires i Wien Hegardt⁵⁰ träffade både utrikesminister Metternich och kejsar Franz⁵¹. Båda dessas ställningstaganden var dock relativt svävande. De österrikiska ledarna talade om samförstånd, om koalitionen välgång, om vikten av att bespara onödigt blod, att saker skulle uppordnas vid den allmänna europeiska freden, o s v. Ordalagen var avmätta, allmängiltiga och reserverade, och ännu kyligare och motvilligare respons mötte de svenska diplomaterna från andra staters ambassadörer och ombud i staden. Så fort Norge nämndes för de ryska och preussiska ambassadörerna i Wien så "förlorar de sitt lugn, och man kan nästan läsa i deras ansikten att det faktiskt är deras suveräners politik att lova Gyllene bergen till Sverige, men inte ge dem", enligt en rapport från Hegardt till utrikesminister Engeström.

De svenska diplomaterna i Wien bemöttes i övrigt mest med slätstrukenhet och dimridåer, och ingen konkret framgång. Detta frustrerade Bildt, och i en het ordväxling en kväll med den danske Wienambassadören Bernsdorff⁵² tog den sistnämnde slutligen bladet från munnen och sade vad alla i hela staden tänkte: Alla, såväl Sveriges allierade som övriga, var gruvligt trötta på Sveriges – läs Jean Bernadottes – ständiga kohandlande. Urless. Utmattade. De skrytaktiga och lättvindiga utfästelserna, ligkiltigheten inför löften, ordakrobatiken och den kameleontlika otillförlitligheten satt i generna på stamfader Bernadotte från Pau, vilket lämnade många personer som kom i beröring med honom förr eller senare besvikna. Denne externrekryterade äventyrare, som Sverige rekvirerat söderifrån, fortsatte att omtolka och tänja på begrepp som han ville, bara han kom åt Norge. Detta beteende hos enmansregimen i Stockholm hade bara sått tvivel och irritation och undergrävt förtroendet för Sverige som internationell förhandlingspartner. Sverige hade inte ens *inbjudits* av Österrike till att delta i överläggningarna om fred i Europa, vilket säger en hel del.

Vid nästan precis samma tid i Stockholm gjorde Jean själv en sista stor charmoffensiv mot Österrike. Torsdagen den **22 april 1813** träffade han den österrikiske envoyén Binder⁵³ i en audiens på Stockholms slott. Inför Binder dikterade Jean nu meddelanden åt kejsar Franz, ärkehertigen Carl⁵⁴ och Metternich. Till kejsaren påstod stamfadern att han hade en armé på 50 000 man som snart skulle bli 100 000 man, att alla var överens om Österrikes territoriella utvidgning till sin forna stormaktsglans, och att han själv bara avsåg att trygga Sveriges oberoende genom annekteringen av Norge, och om krigsödet förde honom till Paris skulle han vara den förste att återställa kronan på Napoleons huvud för det vore ju ytterst fördärligt att ersätta kejsardömet med ett demokratiskt statskick. Ärkehertigen, som var fältmarskalk, smickrade han med epitetet "bivackernas prins" och sporrade honom att återerövra Illyrien⁵⁵ och bilda en italiensk stat som en "mäktig boulevard mot Frankrike", där ärkehertigen själv skulle

⁵⁰ Christian Bernhard Hegardt (1781-1837), svensk diplomat och ämbetsman

⁵¹ Franz Joseph Karl von Habsburg-Lothringen (1768-1835), österrikisk kejsare (artistnamn Franz I)

⁵² Christian Günther von Bernstorff (1769-1835), dansk statsman och diplomat

⁵³ Franz Binder von Krieglstein (1774-1855), österrikisk diplomat

⁵⁴ Carl Ludwig Johann Joseph Laurentius (1771-1847), österrikisk militärofficer och militärförfattare

⁵⁵ Region i nordvästra delen av Balkanhalvön öster om Adriatiska haven; Illyrien hade förlorats av Österrike till Frankrike genom Schönbrunnfördraget den 14 oktober 1809

bli kung. Till utrikesminister Metternich upprepade Jean sin önskan att se Österrike återta övertaget i Tyskland och Italien. Med smörigt inställsamma fraser för var och en ville Jean förvissa dem om att hans stora önskan var att nå en uppgörelse med Österrike. Efter diktamens slut läste han igenom vad Binder nedtecknat, och skrev själv dit med sina yviga runda kråkfötter:

”Vi fann allt väldigt bra.”

Stamfadern, i tragisk avsaknad av självinsikt genom hela sitt liv, ansåg att han träffat ett perfekt ackord med detta osmidiga falska fjäsk och till den österrikiska statsledningen förmedlat sin trygga pålitlighet, principfasthet och handlingskraft. Binder hade besökt Bernadotte samma dag som de svensk-preussiska avtalsförhandlingarna avslutats. Inte undra på att stamfadern var på strålande humör denna torsdag.

Samtidigt hände en annan sak av betydelse, nämligen inställelsen av de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Danmark. Just i samband med att avtalsförhandlingarna med Preussen avslutades, och Jean hade sitt möte med Binder, begärde på torsdagen den svenska envoyén i Köpenhamn, Hochschild, sitt pass och Sverige bröt de diplomatiska förbindelserna med Danmark, under förevändningen att Danmark ej självmant ville rätta sig efter Sveriges befintliga fördrag med Ryssland och Storbritannien och överlämna Norge frivilligt.

Det hade legat i luften en tid, förhållandet mellan Sverige och Danmark hade tillspetsats alltmer. Jean hade nämligen velat driva det dithän och *framkalla* en brytning med Danmark, och helst på ett sådant sätt att det skulle verka som om krigsorsaken/provokationen låg på Danmarks sida för att ej själv framstå som aggressor. Via utrikesminister Engeström, som mest fungerade som Jeans sekreterare vid denna tid, gjorde han sitt allra yttersta för att *provocera* Danmark att förgå sig mot Sverige. Man *ville* från Jeans håll prompt ha en konflikt. Svenska anklagelser restes att en dansk kanonslup kapat av ankartåg på två förtöjda båtar nära svenska kusten vid Helsingborg. Perfekt! Jean utnyttjade händelsen genom att låta publicera en förteckning över alla svenska fartyg som beslagtogs av Danmark, och varnade Danmark för att danska kanonslupar i svenska farvatten fortsättningsvis skulle beskjas och sänkas om de ej kunde förklara sin närvaro. Köpenhamnsregeringen önskade givetvis ingen onödig förveckling med Sverige utan var beredd att ursäkra eventuella danska förseelser. Men innan man hann göra det så inlämnades en ny protest till det danska utrikesministeriet. Nu påstod Sverige att det från Kronborgs fästning vid Helsingör avlossats skott mot några svenska kanonslupar som skyddade en konvoj med brittiska fartyg genom sundet. Det är oklart hur nära Danmarks kust som konvojen eller några av de svenska båtarna passerat nära detta skedde, med tanke på att sundet på detta ställe är 4 km brett och en kanonkulas räckvidd bara var någon dryg kilometer. Svenska regeringen skrev att detta *skulle kunna uppfattas som en krigsförklaring*, men krävde istället krigsrättsrättegång för den ansvarige samt – jo, förresten! – krävde Norges överlämnande mot kontant betalning. Kung Fredrik VI fann det lika bra att även denna gång gå svenska regeringen halvt till mötes och lät tillsätta en utredning om incidenten. Men under tiden hade Engeström i Stockholm nåtts av Rosenkrantz brev till försvar för staters integritet och folks rätt att ej shoppas runt som möbler eller boskap.⁵⁶ Den moraliska principfasthet som danskarna visade, som indirekt förlöjligade Bernadottes stråtrövarattityd, var salt i öppet sår på stamfadern. Danskarnas ställningstagande genom Rosenkrantz brev fick till följd att kronprins Jean ensidigt avbröt förbindelserna mellan Sverige och Danmark. Den svenska beskickningen i Köpenhamn hemkallades och den danska beskickningen i Stockholm skickades hem.

⁵⁶ Se kap 5 avsn 3 (slutet)

LAND I SIKTE!

Södra Östersjön, fredagen den **23 april 1813**.

Vinden var loj och blåsan tungsint blygrå, ostyrig och smålynnig. Nils hade gått upp tidigt när det ännu inte var så mycket folk i rörelse och bök uppe på övre däck. Han nickade till utkiken, ställde sig vid relingen på skeppets styrbord. Skrovet täljde fram genom ett ojämnt dovt vågbrus. Normalt borde överfarten inte ta mer än ett par dagar men de hade nu varit ute över en vecka på havet, på en kraftig motvind och stormoväder.⁵⁷ Nils hade aldrig sett så mycket hav. Luften var frisk och sval. Solen bröt igenom molntäcket som en skär strimma i öster.

”Laaand i sikte!”

Soldaterna skockades lortiga men upprymda på däck. De närmade sig Rügen. På udden Jasmund några få sjömil ut på styrbordssidan stupade de majestätiska vita kalkstensklipporna *Stubbenkammer* över hundra meter nästan lodrätt ner mot den småsteniga smala strandlinjen vid Östersjön, omgivna av träd på de branta sluttningarna. Fårorna i berget gav en skön effekt. Den högsta vita pelaren kallades *Königsstuhl*, efter att Karl XII från denna höjd åsett ett sjöslag mot danskarna 1715.

De nyfikna svenska soldaterna skymtade staden Sassnitz när skeppet sakta skred längs Rügens sida och passerade alldeles utanför udden Nordperd vidare mot lotsberget i Südperd. De tyckte redan att det blåste lite mindre kallt när de såg land, det skulle bli skönt att lämna det överfulla skeppet och det oregelbundet tumlande och kalla havet efter åtta dagar till sjöss.

Ränslar, kläder, skor, kappor, hattar, musköter och annat samlades febrilt ihop på däck och i alla prång och hörn. Otvättade och sammanpackade, halvt oorganiserade uppe på däck på *Manligheten* väntade de på klartecken från sina befäl.

Fartyget ankrade på redde en bit ut från land och landsättningen påbörjades genast med hjälp av lokalbefolkningens egna små båtar med röda segel. Det vimlade av småbåtar med rödfärgade segel i bukten. Vid debarkeringen vid Südperd på östra Rügen var villervallan stor innan alla var iland med sitt pick och pack. Det var en känsla av lättnad och frihet att stå med fast mark under fötterna efter mer än en vecka i det trånga, unkna skeppsrummet. Landsbygdsfolk, bybor, borgarherrar och unga tyska flickor mötte med nyfikna och entusiastiska blickar de svenska uniformerade soldaterna. Lokalbefolkningens fröjd över deras ankomst var påtaglig. Många svenska dagboksskildringar vittnar om hur de landstigande svenska soldaterna mottogs med ”livligaste glädje”, där många hejade och ropade uppmuntrande ord på tyska. En gammal gubbe gick och haltande vid sidan om svenskarnas uppställningsplats, beskådade respektfullt deras hållning och beväpning, och stannade då och då och klappade sporadiskt händerna. Dessa unga resliga svenska grabbar från norr skulle rädda hans nation.

Språket, människorna, klädsederna – allt kändes nytt och annorlunda. Kvinnor i svarta halmhattar med en korg på armen sålde brännvin ur gröna glas. De svenska mannarna lärde sig snart uttrycket ”Schnaps, Mutter!” som skulle komma att bli deras mest använda fras under hela fälttåget i Tyskland. Soldaterna fann snart att deras svenska penningar inte längre var gångbara

⁵⁷ Avståndet fågelvägen mellan Karlskrona hamn och färjeläget vid Südperd på östra Rügen är ca 130 nautiska mil. Med en genomsnittshastighet på exempelvis blygsamma 2,7 knop skulle överfarten ta två dygn (48 timmar) om skeppet kunde hålla denna raka kurs. I källmaterialet finns uppgifter om ännu snabbare överfarter, t ex sträckan Ystad-Stralsund (ca 73 nautiska mil) avverkad på en dag (avresa på morgonen, ankomst på kvällen samma dag) med en genomsnittshastighet på möjligen ca 5-6 knop. Under våren 1813 talas emellertid i källmaterialet om väldigt ofördelaktiga vindförhållanden för färd till sjöss i sydlig riktning. Exempelvis har uppskattningar gjorts att de brittiska sjötransporterna från Vinga till Karlskrona tog flera veckor längre än normalt.

överallt, utan de fick växla till sig pommerska courant, eller senare, preussiska thaler, för sina ofrånkomliga utlägg hos spritmånglare, marketenterskor och utskänkningsställen.⁵⁸

Efter att ha passerat den allmänna röran ställde trupperna upp sig i formation en bit bort. Mannarna fann sina platser i leden, räknades in, och så småningom påbörjades fotmarschen. Kalmar regemente hade ankommit till Svenska Pommern på det europeiska fasta landet, eller åtminstone på Rügen. Inom några veckor skulle 30 000 svenska militärer vara samlade i nordligaste Tyskland.

Framför dem låg den europeiska kontinenten.

Kapitel 5 avsnitt 10

STAMFADERNS PROPAGANDA I NORGE

För stamfader Bernadotte var krig med Danmark inte ett självändamål, men hans ackquisition av Norge var överordnat alla andra hänsyn, inklusive koalitionen önskan att undvika otjänliga internuppställningar i Skandinavien när allt fokus borde ligga på de stora, betydelsefulla krigsoperationerna i Tyskland. Samhällsdebattören Gustaf Lallerstedt⁵⁹ konstaterade redan 1856:

”Allt ifrån det ögonblick han sattes på trappstegen till Sveriges tron, blir Norge hans ögonmärke⁶⁰, hans perspektiv, hans horisont.”

Ovanstående uppfattning har bestyrkts i flera akademiska avhandlingar på 1900-talet. Stamfaderns *skulle ha* Norge, punkt. Men hans egen motprestation – d v s mobiliseringen, arbetsinsatsen och uppoffringen för koalitionen gemensamma sak mot Napoleon – verkade aldrig egentligen varit genuint menad, utan blott bokstäver, vilka som helst, på ett papper.⁶¹ Det fanns flera skäl till detta, bl a hans parallella aspirationer på den franska tronen, samt att hans legitimitet som tronföljare i Sverige, som ju var vad Norgeförvärvet ytterst handlade om, ju kunde ta skada av ett krig med exempelvis oväntade svenska förluster i form av manskap. Om han kunde få Norge genom frivillig överenskommelse så var det än bättre.

Stamfadern hade under flera års tid bedrivit spioneri i Norge med stark tyngdpunkt på insamlande av militär information. Efter det svensk-brittiska fördraget i början av mars 1813, och svenska truppflyttningar till Pommern som omöjliggjorde en separat svensk militär operation mot Norge, hade denna verksamhet ändrat karaktär. Jeans ansträngningar hade skiftat till ren propaganda för att övertyga den norska befolkningen; han ville vinna norrmännens *eget stöd* för en förening med Sverige. I mitten av mars 1813 hade han anslagit 20 000 riksdaler⁶² av ”hemliga medel” avsedda för ”extraordinära utgifter” beträffande Norge. Detta var de svenska skattebetalarnas pengar, precis som alla övriga medel som stamfadern tillgodogjorde sig, kan förtydligas. Den svenskvänliga propagandans inriktning blev att vinna norrmännens medverkan, eller åtminstone välvilja, när de enligt Jeans plan skulle tvångskonverteras från danska till svenska undersåtar.

Som inofficiell propagandaminister hade han anlitat Norgesfanatikern Adlersparre, som i stor utsträckning tilläts utforma kampanjen. Flygblad och propagandabroschyrer för en union med Sverige spreds i Norge under mars och april 1813 med titlar som *Afskrift af ett bref ifrån en Svensk*

⁵⁸ De svenska soldaterna avlönades under hela fälttåget i svenska kopparmynt.

⁵⁹ Sven Gustaf Lallerstedt (1816-1864), svensk affärsman, politiker, publicist och samhällsdebattör

⁶⁰ Ögonmärke = fixeringspunkt, sikte, fokus

⁶¹ Hans uppträdande tiden närmast *efter* det formella övertagandet av Norge i samband med Kjölfreden den 14 januari 1814 skänker ej övertygande bevis för att stamfadern *någonsin* var dedikerad koalitionen sak; se kap 18 och 19.

⁶² 20 000 riksdaler banco år 1813 motsvaras år 2020 av ca 2,6 mkr (KPI), 7,5 mkr (gulindex) alt 92 mkr (arbetarlöneindex)

till en *Norrman* och *Samtal emellan en Svensk och Norsk Patriot*. Avsikten var att, då någon militär aktion riktad direkt mot Norge för stunden inte kunde komma i fråga, istället genom intensiv propaganda förmå norrmännen att själva gripa initiativet, resa sig mot sin överhet och frivilligt förena sig med Sverige. D v s Bernadotte och Adlersparre ville *uppvigla* norrmännen mot den danske kungen och regeringen, störa Norges inre ordning och stabilitet för att åstadkomma en brytning med danskarna.

Adlersparre hade vid denna tid varit full av optimism, och formulerar självsäkert i ett brev till general Sandels:

”Våra förbindelser med Norge utvecklar sig väl. Majoriteten förefaller att uttala sig för en union.”

Samma tillförsikt uttrycker Jean i ett brev till Wirsén. Detta är ingalunda något stöd för att det verkligen förhöll sig på det sättet, utan bevisar endast såväl Adlersparres som Jeans malliga föreställningar och okritiska önsketänkande, totala brist på förståelse för norrmännen samt avsaknaden av egen självdistans.

Jean Bernadotte skickade även sändebud till Norge för att ta direkt kontakt med ledarna för unionsvänliga grupper för att få till stånd en folkresning och frivillig förening med Sverige. Det första sändebudet var major Koch⁶³ från Strömstad. Koch fick instruktion av kronprinsen att ge en bild av det aktuella politiska läget, och instruktionerna till norrmännen som Koch fick med sig inkluderade en mix av förtäckta hot och vidlyftiga utfästelser. Koch hade även med sig ett utkast till ny grundlag för Norge. Koch framhöll den officiella svenska linjen, att Norge skulle förenas med Sverige, och att både Storbritannien och Ryssland stod bakom detta ”beslut”. Antingen genomfördes föreningen frivilligt eller med militärt våld. Norrmännen, var det tänkt, skulle förenas med Sverige såsom ”federativt kungarike” och bibehålla sin inre förvaltning, få ha sina egna lagar och fritt få välja sin egen nationalrepresentation. Det fanns i ekvationen visserligen en liten hållhake – norrmännen skulle i den uppgörelse som stamfader Bernadotte tänkt sig även bli undersåtar till den svenske kungen, i förlängningen släkten Bernadottes huvudman. Den svenske kungen skulle dock vara lika mycket Norges kung, och som bevis för detta helt jämbördiga förhållande länderna emellan föreslog Jean att kungen skulle vistas ¾ av året i Sverige och ¼ av året i Norge. Antingen accepterade norrmännen självmant och entusiastiskt detta generösa paketerbjudande som han räckte dem, eller också skulle svensk militär tvinga dem att anta offerten och norrmännen skulle då ”utsätta sig för ett fördärligt krig och för alla de fasor och olyckor, som därmed följer”. En trevlig öppningsfras att inleda en förtrolig relation med.

Stamfaderns utfästelser var dock vagt och diffust formulerade. Med sig hem från Norge hade Koch en förteckning över vad ledande norrmän egentligen eftersträvade. Listan var koncis, begreppen tydliga och önskemålen väldefinierade. Denna skillnad mellan de poetiskt högstämda franska ordvändningarna och det nordiskt strama språkbruket, särskilt när en hel nations framtid stod på spel, har noterats av forskare som illustrativt för hela Norgefrågan. Jean, hedersdoktor i bl a statsvetenskap enligt diplomaten som han dikterat själv – med ”...en vidsträckt och exakt kunskap om saker som rör historia, statistik, statsvetenskap och nationalekonomi”⁶⁴ – formulerade sig snarare flummigt, pompöst och lekmannamässigt som om han egentligen inte alls besatt någon särskild kunskap i ämnet utan bara verkade improvisera, enligt forskare i modern tid som disputerat på ämnet.

Innan Koch återvänt hade Bernadotte i april skickat ytterligare ett sändebud till Norge. Hans namn var Sköldberg⁶⁵. Även Sköldberg började med att förfäktade den svenska policyn, att Norge

⁶³ Nils von Koch (1768-1848), svensk militärofficer

⁶⁴ Se kap 2 avsn 24

⁶⁵ Per Adolph Sköldberg (1780-1853), svensk lagman

skulle förenas med Sverige, vilket både Storbritannien och Ryssland "godkänt". Så antingen fullbordades föreningen frivilligt eller med militärt våld. Åter påtalades dock i rapporteringen från Sköldberg, precis som i så många andra underrättelserrapporter från svenska informatörer i Norge, att det gamla nationalhatet mot Sverige riskerade att blossa upp igen om det svenska maktablissemanget – adeln – på något sätt såg Norge och norrmännen som subordinerade och om de inte fick den nationella frihet, jämlikhet och självständighet som de i grunden eftersträvade.

Både Kochs och Sköldbergs rapporter hem till Jean beskrev i detalj hur en förening teoretiskt sett *skulle kunna* genomföras, beskrivningar som t o m använder själva ordet "revolution" och som skisserar händelseförloppet av inget mindre än en regelrätt statskupp. Den mest unionsvänlige ledaren på den norska sidan i dessa överläggningar med Koch och Sköldberg, Herman Wedel-Jarlsberg⁶⁶, intog vid detta tillfälle en ståndpunkt som kan betecknas som landsförrädisk. Den danske prinsen, som var ståthållare, skulle arresteras och föreningen verkställas, var planen. Underrättelserna från Koch och Sköldebrand visade dock att en svensk militär aktion, med överlägsna blågula styrkor, troligen var nödvändig för att frambringa det önskade resultatet, nämligen en statsomvälvning i Norge med en svensk-norsk förening som slutprodukt.

En annan metod som den s k "människovännen" från Pau, Jean Bernadotte, prövat en tid var att svälta ut den norska civilbefolkningen.⁶⁷ Över den svenska landgränsen och via Skagerrak hade all provianttillförsel strängt blockerats, och stamfadern uppmuntrade ivrigt britererna att ytterligare skärpa sin blockad av Norges hamnar. Det norska folket led därför en akut brist på allt. Det saknades utsäde, och på sina ställen var magasinerna nästan tömda på mjöl och bröd. Man hade bara proviant i landet för några veckor till, sedan skulle det vara slut med det hela. Hungersnöden tilltog för varje dag, och många norrmän hade redan fallit offer för den, alltså dött av svält.⁶⁸ Morén konstaterar i sin avhandling att "från svenskt håll *allt* gjordes för att hindra provianttillförsel från Danmark". Arkitekten bakom denna utsvaltningsstrategi Jean Bernadotte – i dynastitrogen svensk historiediktning även kallad "samhällsbyggare" – hade en baktanke med detta brott mot mänskligheten, i det att han hoppades att misären och svälten i Norge skulle göra det norska folket mer hågat för en union med Sverige. Samtidigt lät han hemliga agenter och propagandister i Norge sprida information om vilka stora fördelar det norska folket skulle vinna genom att ansluta sig till Sverige. Bl a skulle spannmål i så fall "komma störtande" och Norge skulle befrias från sin hungersnöd. Ett av Kochs och Skjöldbergs förslag hade varit att, för att vinna norrmännens beviljande, en proklamation skulle utfärdas där norrmännen utlovades "guld och gröna skogar" och att "spannmål skulle strömma in i fjorden" om de underkastade sig ett nytt svenskt styre.

Men dessa utfästelser om spannmålsmutor i överflöd *misslyckades*. Norrmännen föll ej för denna åsiktsmanipulation, denna utsvaltningsutpressning, utan blev snarare än mer avogt inställda mot de svenska subordinationsexperimenten. Den av Bernadotte påhejade nöden *stärkte* den nationella sammanhållningen och beslutsamheten om ett nationellt norskt självstyre. Norrmännen ogillade förvisso det danska överförmyndandet men hatade samtidigt svenskarna *ännu mer*, och blev enligt rapporterna under våren alltmer fientligt inställda mot Sverige. De underrättelser om stämningen i Norge som kom stamfadern tillhanda talade alla om ett starkt missnöje och en allmän önskan om frigörelse från Danmark – men *inte* drivet av en

⁶⁶ Johan Caspar Herman Wedel-Jarlsberg (1779-1840), norsk statsman

⁶⁷ Avsiktlig utsvaltning av civilbefolkning i internationella konflikter kategoriseras sedan 1919 *juridiskt* som ett krigsbrott; *moraliskt* har det dock varit ett krigsbrott sen urminnes tid.

⁶⁸ Jmfr t ex kap 19 avsn 7; kap 19 avsn 16 (tidningsrapporter om den humanitära katastrof som Jean Bernadotte framkallat med tusentals döda i Trondheim); kap 20 avsn 4

önskan att underkasta sig Sveriges kungahus istället, *utan för att bilda ett självständigt norskt rike*.⁶⁹ En aspekt som var särskilt motbjudande var det svenska kastsystemet, den institutionaliserade svenska särbehandlingen med olika rättigheter och skyldigheter för olika klasser av svenska medborgare. Den svenska adelns arrogans och despoti i det svenska samhället – ett väldokumenterat faktum ur de lägre ståndens perspektiv – var rejält frånstötande för de mer jämlika norrmännen. Frigörelse och självständighet från all slags påtvingad överhet stod allra överst för denna nations folk.

Samtidigt tilltog spänningen nere på kontinenten. Den **25 april 1813** ankom Napoleon till Erfurt och hans främsta armékårar, generaler och marskalkar – inklusive MacDonald⁷⁰, Marmont⁷¹, Ney⁷² och Oudinot⁷³ – befann sig i området. Mellersta Tyskland översvämmades redan av nyutskrivna friska trupper som Napoleon mobiliserat från hela Frankrike. Snart skulle *Grande Armée* marschera mot det preussiska och ryska försvaret, och en kvarts miljon militärer drabba samman i en fruktansvärd kraftmätning i Sachsen. Det stora kriget skulle när som helst bryta ut.

Överskeppningen av den svenska armén till Pommern var nu i huvudsak fullbordad, men instruktionerna från generalissimus Bernadotte var att ej företa sig *någonting* över huvud taget förrän han anlände. I det svenska högkvarteret i Stralsund väntade alla – såväl många sändebud från koalitionsmakterna som den svenska arméledningen – otåligt på Jeans ankomst. Var fanns han?

Jo, kronprinsen befann sig fortfarande på trygga Stockholms slott. Han hade tidigare i många olika sammanhang, när han velat ha något i utbyte från sina allianspartners, bedyrat hur han *skyndsamt* skulle infinna sig i Tyskland och hur *handlingskraftig* och redo han skulle vara; verksam, djärv och beslutsam. Men nu under våren när läget på kontinenten blivit alltmer akut, hade han gång på gång skjutit upp sin avresa. Hans ord vägde dunlätt, som vi känner till.

Till slut bestämde han sig emellertid för att ge sig av. Samma dag som Napoleon ankom till Erfurt och förberedde sin attackplan, hölls en avskedsmiddag hos adoptivfadern Carl XIII på slottet, där Jean tog farväl av var och en. Utrikesminister Engeström, som skulle stanna i Stockholm, bad honom begränsa den svenska arméns förluster. Jean svarade att svenska armén skulle "endast användas i yttersta nödfall".

Dagen innan sin avresa höll Jean ett tal till statsråden, ämbetsmän och hela hovet. Han betonade vikten av plikttrohet och av att upprätthålla ordningen i landet, d v s i princip aldrig låta några orosrörelser utmana successionsordningen. Han gav en målande skildring av Sveriges yttre och inre politiska ställning, samt intygade sitt mål "att aldrig förlora ur sikte möjligheten att förvärva Norge". Klart och tydligt alltså. Han delade före sin avresa även ut särskilda instruktioner åt sin Stasiverksamhet, att alla misstänkta personer eller företeelser som kunde associerades med den landsförvisade Vasafamiljen eller gustavianska sympatier, omedelbart skulle ställas under bevakning och snarast förpassas ur riket. I samband med regleringen av änkedrottningen Sofia Magdalenas arv, efter hennes bortgång,⁷⁴ besökte ett ombud för hennes arvingar Stockholm. Denne herr Darbois⁷⁵ ställdes omedelbart under bevakning enligt Jeans generella

⁶⁹ Se kap 2 avsn 12

⁷⁰ Étienne Jacques Joseph Alexandre MacDonald (1765-1840), fransk militärofficer

⁷¹ Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont (1774-1852), fransk militärofficer

⁷² Michel Ney (1769-1815), fransk militärofficer

⁷³ Nicolas Charles Marie Oudinot (1767-1847), fransk militärofficer

⁷⁴ Se kap 7 avsn 4

⁷⁵ herr Darbois (?-?), tysk hovman

order innan avresan; ”en polis måste om dagarna alltid följa Darbois och om nätterna sova i rummet bredvid hans, och han anmodades att avresa fortast möjligt” enligt en källa.⁷⁶

Måndagen den **26 april** var det så dags, efter två dagars adjöande åt alla och envar. Hans adoptivföräldrar var gripna av stunden, men Jean lugnade drottningen med orden:

”Hur smickrande det än är att vara *avhållen*, blir jag förtvivlad, då jag ser alla så bedrövade.”

En liten anekdotisk illustration av stamfaderns självbild.

Först strax efter klockan 15:30 lämnade Jean Stockholm tillsammans med sonen Oscar. Men *inte* söderut mot krigsskådeplatsen i Tyskland på det europeiska fastlandet, där stora truppöflyttningar och sammandragning i exakt samma stund ägde rum – utan västerut mot norska gränsen! Europas befrielsekrig fick vänta. Hans prioritering var istället att personligen dirigera och intensifiera propagandaverksamheten i Norge. Åtskilliga brev och annan dokumentation från denna tid, slutet av april 1813, vittnar om hur Jean med allt större desperation ville påskynda agents propagandaverksamhet i Norge. Detta visar, om nu ytterligare bevis fordras, hur stor vikt han fäste vid sitt Norgeprojekt, vars syfte i grunden var att legitimera släkten Bernadotte och undantränga ätten Vasas anspråk på Sveriges tronföljd.

Under ett kort besök hemma hos Adlersparre på dennes boställe Marieholm vid Mariestad, som troligen ägde rum den **28 april**, erhöll Adlersparre ännu mer pengar av Jean för sin agitation i Norge, 50 000 riksdaler⁷⁷. Kronprins Bernadotte befallde att denna summa var för att kunna ”betala agenterna överflödigt, *vräka* penningar över dem, lova dem befordringar och så vidare”. Mutor och tomma löften alltså, bara ös på. En arbetsmetod där allting bygger på illusioner, luftslott och bedrägerier och som ringer bekant, på något vis.⁷⁸

Vid deras möte på Marieholm så anmodade Jean även Adlersparre att passionerat och verksamt fortsätta driva på de norska planerna, och uppmuntrade honom att underhålla sitt nätverk. För att egga Adlersparre ytterligare utlovade han honom befattning av ståthållare i Norge när allt var i hamn, den högsta befattningen under kungamakten. I slutändan var det dock inte propagandan utan främst utsvältningen och hotet om krig som, enligt strategen, säkrast skulle avgöra det eftersökta slutresultatet, d v s Norges övergång till Sverige.

Den **29 april** anlände stamfadern till Vänersborg där Hans Henric von Essen hade sitt högkvarter, befälhavare över de trupper som ej skulle delta i Tyskland utan kvarstanna i Sverige och som huvudsakligen koncentrerats i de västra landskapen. Jean var nedstämd vid sin ankomst. Dels var han bekymrad över osäkerheten kring de ryska hjälptrupper som han hoppats på för att bistå honom i ett anfall mot Danmark, dels var han misstänksam mot vad ledande gustavianer i Sverige kunde tänkas företa sig under tiden som han själv befann sig utom landets gränser, särskilt om han själv skulle råka ut för något bakslag på kontinenten. Stamfadern sade:

”De faror som jag går till mötes på tysk mark är kanske mindre allvarsamma än dem man söker bereda mig här. Jag lämnar Sverige till utseendet lugnt, men jag känner elden som glöder under askan, och jag ska inte lämna de personer ur sikte som inväntar min första motgång för att handla.”

Detta var i vanlig ordning livlig inbillning, det förekom inga stämplingar av det slag som Jean befarade. Uttalandet är emellertid intressant på två sätt. Dels visar det återigen hur Bernadottesläktens kontra Vasaättens stöd, legitimitet och framtid i Sverige fullständigt dominerade Jeans tankegångar. Dels blottar det återigen en inre latent oro och generell misstänksamhet gentemot omvärlden, som bara en inombords otrygg eller rädd person kan

⁷⁶ På liknande sätt hade Jean blivit oerhört misstänksam när den badiske hovmannen Karl Wilhelm Adolph von Ende (1776-?) anlände till Stockholm på sensommaren 1811, strax efter allmogeoroligheterna, för att hövligt återlämna serafimerdekorationer till kung Carl XIII efter klubbmedlemmen Karl Friedrich von Badens (1728-1811) bortgång i juni det året, samt överlämna vissa dokument rörande skilsmässan mellan de landsförvisade Gustaf IV Adolf och Fredrika.

⁷⁷ 50 000 riksdaler banco år 1813 motsvaras år 2020 ca 6,5 mkr (KPI), 19 mkr (gulddindex) alt 230 mkr (arbetarlöneindex)

⁷⁸ Se kap 2 avsn 21

känna. Vad bottnade denna inre osäkerhet i? Kanske fanns i hans undermedvetna någonstans en känning om att det nya dynastibygget bara var... ett korthus? Alltsedan Otto Mörners påhälsning i hans hem i Paris i juni 1810 hade lögnerna, charlatanerierna, mutorna och intrigmakeriet staplats på varandra. Detta kunde knappast hålla för evigt. Eller kunde det?

Den **30 april** gjorde Jean tillsammans med Essen en kort utflykt till Trollhättefallen. Även denna dag var den 50-årige stamfadern nedstämd. De närmade sig fallet och hörde vattenvirvlarnas rytande. Då upptäckte de ett litet trähus, tillfälligt anordnat, som plötsligt och oväntat tippade över branten och föll ner från avsats till avsats och krossades i den skummande forsen. Bernadotte stannade och såg med allvar i blicken på kollapsen:

”Se där bilden av alla våra ansträngningar. Vad tjäna de till?”

Denna anekdot är hämtad från Schinkel, alltså kan sanningshalten ifrågasättas. Men om detta ögonblick vid Trollhättefallen är korrekt beskrivet, torde det vara ett av ytterst få exempel i stamfaderns historieskrivning där han uppvisar en kontemplativ sida.

När han återkom från utflykten till högkvarteret i Vänersborg väntade en depesch från Gustaf Löwenhielm, som befann sig hos tsar Alexander. Och då brakade helvetet löst.

Kapitel 5 avsnitt 11

AGITATION OCH REVOLUTIONSHETS

Bernadotte erhöi i Vänersborg, vid återkomsten från utflykten till Trollhättefallen, ett kurirbrev från sitt sändebud hos tsar Alexanders krigshögkvarter. Brevet gjorde tydligt att den dubbeltidiga formuleringen i den svensk-brittiska traktaten om direkta svenska militäroperationer på kontinenten orsakat missförstånd, då Ryssland ju trots att anfallet i första hand skulle riktas mot Frankrike som var den uppenbara och självskrivna ”gemensamma fienden”. Meddelandet sade dessutom att då de nya franska härmassorna redan framryckte mot Elbeflodens, menade tsaren att alla resurser som stod till buds nu måste sammandragas och samarbeta för att kunna stå emot denna offensiv. De ryska trupperna hade därför redan dirigerats åt annat håll än mot Danmark. De tidigare utlovade 35 000 ryska hjälptrupperna till Jeans privata företag fick anstå, eftersom Norgeprojektets nytta för koalitionen föreföll ganska tvivelaktig. Det förväntades istället av Bernadotte att han med sina svenskar själv också skulle vända sig direkt mot fransoserna.

Merde!

Åsknedlag!

Jean blev häftigt rasande, ursinnig, vildsint galen! Invektiv, förbannelser och beskyllningar haglade och i långa gascogniska ordkaskader – *gaskonnader*⁷⁹ – ondgjorde han sig, rågad av förbittring, över tsarens opålitlighet. Uppträdandet beskrivs som så ovärdigt, att omgivningen knappt trodde vad de såg och hörde. Jean Bernadottes besinningslösa förställning, med *noll* impuls kontroll, orsakade en ”verklig förskräckelse” hos de som stod vid sidan om och åsåg det hela, enligt en minnestecknare.

Stamfaderns förlitan på sin ryske kamrat fick sig alltså ånyo en kraftig törn, med Dolgorukis påhälsning i Köpenhamn i färskt minne.⁸⁰ Rysslands missförstånd av den brittiska traktaten – om

⁷⁹ SAOB förklarar begreppet *gaskonnad* som ”inbilskt skryt eller skrävel; inbilskt, skrytsamt påstående eller yttrande eller påhitt”, och menar att begreppet existerat i Sverige långt före Jean Bernadottes tid. Efter Jean Bernadottes ankomst 1810 så försköts betydelsen av ordet, enligt hur det används i samtida memoarlitteratur, till att mer innebära en våldsam verbal urladdning. Termen *gaskonnad*, som det används av samtiden från 1810-talet och framåt, kan ses som en amalgamerad av *Gascogne* (Jeans hemprovins), *kaskad*, *kanonad* och *fanfanerad*.

⁸⁰ Se kap 5 avsn 1

detta var ett fullt troskyldigt eller *halvt avsiktligt* missförstånd är omtvistat i historieforskningen – skulle framtvunga svenskarnas direkta deltagande i det stora kontinentalkriget. Och frågan om Norge skulle då uppskjutas på obestämd tid. Och därmed skulle hela planen att tvinga till sig Norge falla i stycken. Men förvärvet av Norge var ju i Jeans värld överordnat *allt!*

Jean var *kränkt*. Han var fullständigt genomträngd av hämndimpulser. Men som alltid var han idérik. Till Gustaf Löwenhielm, som befann sig i tsarens krigshögkvarter och som hade förmedlat informationen, kommenterade han att armén ”har fortfarande minnen av Narva”, d v s det berömda fältslag där Karl XII:s armé vann en avgörande svensk seger mot en numerärt överlägsen rysk armé.⁸¹

Den mest påtagliga reaktionen kom emellertid i ett brev till utrikesminister Engeström den **1 maj 1813**. Där skrev stamfadern att Sverige hade ”mäktiga tillgångar” att återställa dess territoriella omfång, vilket kunde tolkas som att en svensk attack mot Finland ej var utesluten. Impulserna övergick även i konkret handling. Jean *gav order* till utrikesministern i Stockholm att via den svenske ambassadören Palin⁸² i Istanbul planera underrättelser hos den ryske ambassadören Italinsky⁸³, och i förlängningen den ryska regeringen, i syfte att väcka allvarlig oro hos tsaren och hans närmaste krets för latent upprorsrörelser i Rysslands kontrollerade områden. Palin skulle meddela att finnarna ”ville resa sig i massa för att vända sig mot St Petersburg”, men att svenska regimen lyckats lugna dem. Palin skulle också säga att trots de ofantliga förluster som polackerna lidit så var de ”fast beslutna att återerövra sitt namn och sitt oberoende till vilket pris som helst”. Palin skulle även uppge att österrikarna såg med missunnsamhet på de snabba ryska krigsframgångarna, och att tyskarna redan var trötta på Rysslands härsklustna ton. Jean, manipulativ utan sin like, instruerade Engeström var Palin mer skulle säga:

”Låt Palin förstå, att trots alla de fördelar som ryska riket erhållit, det *aldrig varit så nära sitt fall som just nu*, och att ingenting annat än redligheten uti dess uppförande kan trygga dess integritet. Befall Palin att --- förmå Porten⁸⁴ att *ge akt på de särskilda händelserna* och sätta sig i tillfälle att kunna *dra nytta av dem, som kommer att förefalla gynnsamma*. Må Palins språk alltid vara varsamt men likväl så inrättas att han på ett fint sätt *framkastar misstankar* rörande de regenters avsikter, vilka är alltför mycket gynnade av lyckan. --- Må han ofta upprepa, att Sverige och Porten har samma intressen, *samma faror som hotar, samma fiender att bekämpa* och samma mål att uppnå för att *bibehålla sina gränser och hindra varje inkräktning*, att Porten *redan förlorat för mycket.*”

Det var alltså frågan om direkt och skarp agitation, ren uppvigling, av stora folkmassor i olika delar av Europa mot Ryssland. Jean Bernadotte ägnade sig åt ren krigshets för att egga Osmanska riket mot dess historiska fiende Ryssland.

Stamfadern fortsatte sina instruktioner åt utrikesministern:

”Anbefall herr Bruncrona⁸⁵ att resa till Åbo, och ålägg honom att förskaffa oss så mycket vänner som möjligt och att tala med förtroende om svenskarnas kraft och enighet, att påminna om deras gamla vapenbedrifter, den ära de skördat vid Narva, och i synnerhet om den tillgivenhet de bibehåller för finnarna.”

⁸¹ Slaget vid Narva den 20 november 1700

⁸² Nils Gustaf Palin (1765-1842), svensk diplomat och egyptolog

⁸³ Andriy Yakovych Italinsky (1743-1827), rysk diplomat, läkare och konstkännare

⁸⁴ Porten (Höga porten) = metonym för Osmanska riket

⁸⁵ Jean åsyftade här förmodligen ledamoten av den s k krigskommittén Nils Abraham Bruncrona (Rabenius, Rabbe) (1763-1846), svensk sjöofficer, sjömätare och lots. Författaren har ej med säkerhet kunnat fastställa att så var fallet. Andra tänkbara personer kan vara Gustaf Adolf Bruncrona (1778-1855), svensk jurist, ämbetsman och diplomat, eller möjligen Abraham Constantin Bruncrona (1784-1864), svensk sjöofficer.

Bernadotte ville alltså skicka en officer till det mest svenskvänliga området i Finland, samla sympatisörer för Sverige och svenska armén, uppmuntra dessa att det snart kunde komma en chans för dem och, återigen med en referens till slaget vid Narva, hetsa dem mot Ryssland.

Avslutningsvis en instruktion direkt till utrikesminister Engeström, som via sin hustru hade nära anknytning till Polen:

”Låt underrätta, men ganska hemligt, era vänner i Polen att icke förtvivla, och säg dem att Försynen⁸⁶ otvivelaktigt utstakat en gräns för deras olyckor och deras slaveri, att de endast behöver vilja för att åter bli en fri nation; ett folk som vill vara detta har sällan blivit böjd under oket.”

Detta var brevet till Engeström, och Jean skrev att alla dessa åtgärder var en orsak av ryska regeringens ”oärlighet”.

I ett separat brev till kung Friedrich Wilhelm i Preussen ett par dagar senare hetsade Jean denne att inte lite på den ryska truppnärvaron i landet utan endast på sina egna trupper, och att alltid omge sin egen person av 25 000 till 30 000 preussiska soldater. Kuriren som överbringade detta brev, Fredrik Adlercreutz⁸⁷, stabschefens 19-årige son, hade även fått i uppdrag av kronprins Bernadotte, när denne haft ett av sina oberäkneliga vredesutbrott i Göteborg, att *muntligen* till Preussens kung föreslå en koalition mellan Storbritannien, Preussen och Danmark *mot Ryssland...!* Helt otroligt. Kuriren, förmodligen handfallen, måste följa order. Detta besinningslösa, sanslösa, huvudlösa uppviglingsföretag – initierat av en person utan någon impuls kontroll alls – kunde haft sorgligt allvarsamma följder för Sverige, men stoppades emellertid av den svenska arméledningen i Stralsund när kuriren passerade där någon vecka senare.⁸⁸

Stamfader Bernadotte, i modern revisionistisk svensk historiediktning utmålad som fredsduva, planterade här alltså systematiskt frön för en hel serie nationella konflikter och resningar mot den stormakt som just stod färdig att leda det europeiska befrielsekriget mot Napoleon. Han ville misstänkliggöra Ryssland och talade uppeldande mot ryssväldet inför flera av Rysslands traditionella fiender – Turkiet, Polen och Finland – och påminde dessa att det snart kunde komma ett tillfälle att resa sig mot det ryska förtrycket. Samtidigt stressade han Österrike och Preussen och hävdade rysk opålitlighet. Jeans ansatser gick ut på att – i ren vedergällning för de uteblivna ryska hjälptrupperna mot Danmark och sitt privata norska dynastilegitimeringsprojekt – skapa allvarliga bekymmer för Ryssland, känslan av ett latent revolutionshot, just när läget i Europa redan var som allra mest ansänt och kritiskt på annat håll.

Jean hade blivit *kränkt* för att hans personliga egenintressen åsidosatts, och höll därför som *hämnd* på att på att gement sabotera hela koalitionen sista förberedelser och förbund i det stundande kriget mot Napoleon, och skapa så mycket kaos han bara kunde.

⁸⁶ Försynen (Guds försyn) = ett begrepp i kristendomen som åsyftar gudomlig påverkan av händelseförlopp på jorden

⁸⁷ Fredrik Thomas Adlercreutz (1793-1852), svensk militärofficer och diplomat

⁸⁸ Episoden som sådan visar dock återigen hur advokatsonen Jean väldigt distinkt åtskilde vad han *satte på pränt* visavi vad han *lät framföra muntligen*; jmf t ex kap 2 avsn 21; kap 5 avsn 10 (28 april 1813); kap 21 avsn 5 (Jeans uppläxning av utrikesminister Engeström för att han inte insåg den, enligt Jean, milsvida skillnaden mellan muntliga och skriftliga utfästelser)

MARSCH GENOM SVENSKA POMMERN

Det vittnas i dagböcker att det fanns bland svenskarna en notabel nationell stolthet och stora förhoppningar om deras stora och viktiga uppdrag på kontinenten. Gustaf Adolf Ramsey⁸⁹ vid Värmlands fältjägare skriver om detta speciella ögonblick:

”Med vad lätthet går inte marschen på en förut okänd ort, där vart steg fäster uppmärksamheten och återkallar minnet av faders bedrifter och muntliga berättelser. *Nyfikenheten, hoppet, äregirigheten, nationella stoltheten*, allt livar och förskönar utsikterna å den bana, som vi med denna dag gå att börja.”

Några dagar senare talar Ramsey om rykten om Napoleons anmarsch mot Berlin ”och således hopp för oss att snart få känna krutröken”, och ännu ett par veckor senare kommenterar samma sagesman:

”Måtte icke denna kampanj bli lika med den under 7-åriga kriget⁹⁰, då svenska trupperna ej gjorde betydliga framsteg i Tyskland, då endast fram- och återmarscher --- utgjorde karaktären av fälttåget. I sådant fall var vårt hopp sviket, vi gjorde upp vid vår embarkering.”

De svenska militärerna bar i sitt bröst en militär stolthet och ett stort svenskt arv att leva upp till, och stor framåtanda. De befann sig i Tyskland för att strida för Sverige, för Tyskland och för Europa.

Kalmar regemente marscherade efter landstigningen vid Südperd på östra Rügen mot Stralsund. Rügens inland var lätt kuperat, och mellan begränsade skogsområden låg öppna bördiga åkermarker. Knaggliga grusvägar genomkorsade landskapet. På avstånd såg man här och där kyrktorn. Marschen gick via Middelhagen, Lancken-Granitz och orten Putbus, som hade ett ståtligt fursteslott med höga kolonner framför mittenpartiet mellan sidoflyglarna, och en vacker park med djur framför paläet. Regimentet passerade fält där vårsådden av korn var i full gång, och bebyggelse där byhundars skall och grisars grymtningar hördes. Man passerade hagar med undrande får och kor, och gårdar med gäss som gick och kväkte i dikesfåran mot vägen.

”Di kackler ju på samme språk hä som hemme i Smålann!” utbrast Peter Lafin om de snatrande gässlingarna och fick fram ett skratt av de andra.

”Och di små barnen här talar så bra tyska! En annen kan ju knappt ett ord.”

Nils och Abraham och deras kompanibröder närmast dansade, lekte sig fram efter åtta dagars stillasittande, stående och liggande ute till sjöss. Så många dagar hade Nils aldrig varit ledig och sysslolös, så länge han kunde minnas. Födan ombord hade förvisso ganska snart blivit enformig och ärtsoppan och skorpbrödet känts magert, och man skulle aldrig sova lika bra insvept i sin kappa på det grova träddäcket i en överbemannad skuta på öppet hav, som i en stilla om än knarrig, hård och smal brits hemma i Frödinge. Men nu var de här, i Tyskland, och det okända, det stora äventyret låg framför dem.

Småborgare och tjänstefolk i Rügens byar liksom bönder, pigor och drängar på slätterna och vid gårdarna betraktade armén från norr med stort intresse när den marscherade förbi. Det har inte gått att med säkerhet fastställa vilken dag som regementet nådde fram till färjeläget Altefähr på sydvästra Rügen, och forslades med småbåtar över kanalen till Stralsund, men troligen någon gång de sista dagarna av april.

Stralsund var en vacker gammal stad med många kyrktorn, tinnar och förgyllda tornspiror, besynnerligt brutna tegeltak och väderkvarnar uppe på kullar. Inre delen av staden var omsluten av en stor mur med höga portvalv. Gatorna inne i staden var krokiga och smala, husen låg med gavlarna mot gatan, med många fönstergluggar och blomkrukor. I staden, som hade en högt

⁸⁹ Gustaf Adolf Ramsay (1794-1859), finsk-svensk militärofficer

⁹⁰ Pommerska kriget 1757-1762, del av det Europeiska sjuårskriget 1756-1763

belägen bebyggelse, pumpades vatten upp från lågliggande bassänger till stora kar på en höjd mitt i staden, varifrån det sedan i rännor och via underjordiska kanaler kunde distribueras. Pumparna drogs av hästar, och Stralsunds vattenverk var igång från klockan 06:30 till 18:30 varje dag. Liknande anläggningar byggda med tysk ingenjörskonst fanns även på andra håll.

Det vimlade av folk i Stralsund. Inte bara trängdes där stadens 11-12 000 invånare med flockar av svenska soldater, officerare, ”släptåg av adjutanter” och mängder av annan personal. Minnestecknaren Carl Johan Ljunggren⁹¹ skildrar även hur talrika mängder av *civila* män översvämmade Stralsund. Hoptals med svenska grevar och friherrar hade tagit sig över till Tyskland civilt och såg fälttåget som en chans att befinna sig i händelsernas centrum och låtsas vara viktiga och/eller modiga. Dessa medförde sina egna trossdrängar, uppappare och punschtält, och dekorerade sig med allehanda ordnar, stjärnor och brokiga band, precis som de tjänstgörande generalerna, och hade ibland trekantig hatt på sig i det avsiktliga syftet att förväxlas med officerare i militär tjänst, och därför erhålla honnör av posteringsoldaterna. Dessa wannabes av börd, av allt att döma med ett stort bekräftelsebehov inombords, sökte anlägga och imitera en krigisk image med yviga mustascher, stora släpande sablar och krokarder i form av en liten blå knapp dränkt under en fasligt stor gul kvast av tjocka guldtränsar⁹². Svenska medelålders och uppenbart sysslolösa män som ägnade sig åt någon slags inbilsk, fåfäng, opåkallad och helt överflödigt krigsturism, men givetvis på behörigt avstånd från all fara. Kan noteras även, anekdotiskt från en brittisk dagboksskrivare, att i Stralsund fanns vid denna tid ett system med *licensierade prostituerade*, som omfattades av ett allmänt reglemente och som var skyldiga att acceptera vilken kund som helst till ett fastslaget officiellt pris.

Den **1 maj 1813** fastställdes en omfattande ny indelning av soldaterna i den svenska krigsorganisationen. Nils fick ny soldatsiffra, ett fältnummer, och blev nu nummer 47 i Överstelöjtnantens kompani som ingick i Kalmar regementes tredje bataljon, sjätte brigaden i tredje divisionen i den svenska fälttågsarmén. Sjätte brigadens ledare var generalmajor Boije⁹³, och tredje divisionens chef var ingen mindre än generallöjtnant Döbeln, hjälten från Jutas. Marschen styrdes mot Rostock, där vidare order skulle inväntas från Döbeln.

De var denna dag på marsch genom Svenska Pommern nästan rakt västerut. Framför Stralsund, på det tyska fastlandet, bredde ut sig stora öppna fält där horisonten mötte himlen, en slättbygd med åkrar och ängar där man kunde se kyrkor, gårdar och städer på mils avstånd. Här och där fanns lövdungar, skogar och någon insjö. På fälten arbetade de tyska bönderna och yngsta bondsönerna. De svenska soldaterna såg hur plogar och harvar finurligt kopplades samman i kedjor om sex till åtta stycken i varje, där var och en drogs av en häst. Denna metod med ”harvdivisioner” kunde effektivt bearbeta stora arealer. Det tyska cirkulationsbruket, där man växlade grödor från år till år mellan vete, råg, korn och ärtor, hade också utvecklats längre än det svenska.⁹⁴ På vallängar gick herdar med spetsörade hundar, dresserade att mota boskapen på kommando av olika visslingar. Inga gärdesgårdar förekom mellan åker och äng som i Sverige, utan markerna avskildes här och där med häckar eller planterade träd. Det var storskaligt och effektivt. En svensk minnestecknare från fälttåget noterar att de tyska bönderna också var välbärgade med sina bördiga åkrar, talrika boskapshjordar, gåsskockar, och vittnesmål från svenska officerares inkvarteringar på tyska bondgårdar berättar om fina sängkläder och pösande dunbäddar.

Men den svenske bonden låg före den pommerske i fråga om seder och prydlighet. Den tyske bonden sades vara aningslös om världen bortom den egna gården, och hans manér plumpt.

⁹¹ Carl Johan Ljunggren (1790-1852), svensk militärofficer, krigshistoriker och tecknare

⁹² träns = flätat prydnadssnöre

⁹³ Gustaf Reinhold Boije af Gennäs (1769-1836), svensk militärofficer

⁹⁴ Jmfr kap 3 avsn 21 (Edelcrantz forskningsresa i Europa där han bl a tog intryck av det tyska åkerbruket)

Hans gård, ibland inhägnad av staket av flätade kvistar, långa brädplank eller en tegelstensmur, var skräpig, stökig och smutsig. Grekiska mytologins Herakles, som i ett av sina stordåd rengjorde kung Augeas stall,⁹⁵ skulle enligt samme minnestecknare haft betydligt större problem att rengöra en nordtysk bondes gård.

Alla nordtyska bönder tycktes färdas i höga skraltiga vagnar som drogs av ett fyrspann. Spannet styrdes av en person som alltid red på vänstra stånghästen och var försedd med en lång piska, som han oupphörligt viftade och klatschade med. Vägarna i norra Tyskland var övermåttan skrala. Det var nästan meningslöst att söka allmänna landsvägar. Man for över åkrar och betesmarker, över ängar och kärr, utan annat riktsnöre än de djupa breda hjulspår som föregående vagnar lämnat efter sig. Det var gropigt, sandigt, ojämnt och ständigt motigt, och omkullvältningar av hästdragna ekipage var vanliga. De fyra hästar som sedvanligt drog dessa klumpiga bondvagnar sågs nödvändiga, deras samlade krafter behövdes för att knöla fram kärrorna i terrängen. I kontrast till de torftiga bondvagnarna syntes då och då holsteineravnar på alla vägar och stigar. Dessa var högst eleganta med lysande färger, lackeringar och förgyllningar, och hade en nätt och smakfull konstruktion. Korgen, men två tre sittplatser utan sufflett, var ofta av flätad rotting. Hjul och alla trädetaljer var fina och spensliga men höll för stora påfrestningar.

Soldatkolonnerna trampade vidare västerut på de undermåliga landsvägarna. Det var enligt en minnestecknare ganska glest med människor ute på vägarna – i alla riktningar bara dessa vidsträckta tomma fält med en och annan skogsdunge – men de personer som man mötte hade en liten krokard i hatten; antingen den blågula för Sverige, den svarta för Preussen eller den brokiga för Mecklenburg.

De sjöng, såsom soldater på marsch alltid gjort. Ibland självsäkert och stridslustet, ibland nationalistiskt, ibland ekivokt, ibland väl grovt...⁹⁶ Sannolikt utgjordes härens repertoar främst av sånger som gått i arv genom soldater som varit med 1808-1809 eller ännu tidigare. Det finns i källmaterialet en del sångtexter från fälttåget 1813-1814, men dessa oftast tryckta alster är nästan uteslutande författade av medföljande ämbetsmän, fältpräster och skribenter av högre rang och bildning. Man får intrycket av att dessa suttit på något rum och skaldat ihop detta mer för sin egen och nära kollegors skull, än att dessa texter skulle ingått i de mer ogenerade infanteristernas sångkatalog.

Den flitige brevskrivaren och juristen Clas Livijn⁹⁷, som medföljde fälttåget, har lämnat några sånger åt eftervärlden, tryckta i Kiel i december 1813. Det är oklart om dessa verser stannade vid skrivbordsprodukter av den kreative Livijn, eller om de faktiskt spreds och sjöngs i de svenska soldatleden under våren, sommaren och hösten 1813. Texterna är aningen stela, och reflekterar tydligt det ovanifrån påbjudna narrativet om vad kriget handlade om och vad soldaternas uppgift var, bl a att fienden utgjordes av Frankrike *och/eller Danmark*. Mycket av innehållet är rikare på krystad svensk stormaktsromantik och kronprinsfjäsk än det återspeglar någon rå soldatanda.⁹⁸

I Livijns *Afskedsång af en ung Bewäringsman*, som dock eventuellt kan ha avsjungits här och där, heter det:

”Bort, plog och spade, ur min hand! Kom svärd och bajonett! Jag går att slåss för kung och land, och skaffa fred och rätt. --- Dansk eller fransk, vad heter han, som ej vill Sverige väl? Han ska få känna, vad den kan, som ej är född till träl.”

⁹⁵ Augeas stall hade enligt mytologin ej rengjorts på 30 år och över 3000 kreatur levde där som producerade en enorm mängd dynga. Herakles uppdrag ansågs som omöjligt, men han lyckades genom att leda om två floder in i stallet som spolade rent smörjan.

⁹⁶ Jmfr kap 20 avsn 1 (skrålandet av soldatvisor genom svenska byar och städer)

⁹⁷ Clas Johan Livijn (1781-1844), svensk författare, jurist och ämbetsman

⁹⁸ Jmfr kap 9 avsn 3 (inledningen)

I Livijns sångtext kallad *Fält-Wisa i Pommern* framhålls den externrekryterade kronprinsens formidabla militära ledarskaper och hans genuina samhörighet med de svenska fotsoldaterna, d v s de meniga torparna och drängarna, likaså Jeans spartanska, flärdfria delaktighet i deras uppoffringar, som hos Karl XII och hans karoliner:

”Nu i Guds namn stå vi här, långt ifrån egna skär. Detta land ska se vårt mod, kanske ock vårt blod. Gärna ge vi det, var man, när oss Carl för an. För en rättvis sak han slåss, och är själv bland oss. --- Ingen brist, och blev den än, le vi blott åt den; ty vår prins, i ljust och lett⁹⁹, delar med oss ett. Sveriges kungar förr så gjort, Sverige då var stort. Nu ska striden gå, som då: en ska tio slå. Ty vi fått en Carl igen. Vart han för oss än, som de forna gossar blå, går vi hurtigt på.”

Kalmariterna marscherade över de flacka landskapen, och då och då genom alléer av pilträ. En del byar och städer hade stenlagda gator och i mitten fanns en öppen torgplats. Genom småbyarna flöt ofta en bäck i en skuggig fåra, och där fanns även någon naturlig göl, liten kanal eller grävd damm med grått, smutsigt och leraktigt vatten, där byns gäss och svin sällskapade. De löv- eller fruktträd som växte trångt mellan husen gav ofta byarna ett utseende av holmar eller oaser ute på de stora fälten och betesmarkerna. Husen var av korsvirke och lera hopprörd med vass, med gavlarna mot bygatan. På huvudgatan låg ofta gödsel och diverse skräp som kunde ge ett ganska ostädat intryck.

Söndagen den **2 maj** nådde soldaterna staden Barth, som hade ett gammalmodigt, högt kyrktorn som syntes på mycket långt avstånd. Vårsolen lyste, luften var skön, landskapet var idylliskt och livet som svensk soldat i Pommern kändes ganska behagligt än så länge. Men 350 km rakt söderut inträffade denna söndag betydande händelser. Det stora kriget som hela Europa väntat på bröt ut, vid byn Grossgörschen nära Lützen, strax sydväst om Leipzig.¹⁰⁰ Den franska hären, som ville mot Berlin, konfronterades av en anfallande preussisk och rysk här. Napoleon personligen var närvarande, likaså flera av hans främsta marskalkar och generaler. Sammanlagt från de båda sidorna beräknas uppemot 200 000 stridande ha deltagit i slaget, och förlusterna av döda och sårade räknades i tiotusentals. Frankrike segrade vid denna öppningsstrid vid Grossgörschen. Även om segern ej var avgörande, så underströk detta fältslag än mer betydelsen av förstärkningar, mer manskap, mer resurser på koalitionssidan – snarast!

Kalmariterna fick en rastdag i Barth måndagen den **3 maj**, och förflyttade sig den **4 maj** till Ribnitz, där man bivackerade strax utanför staden på båda sidorna om den stora landsvägen. Den **5 maj** inmarscherade hela brigaden i Rostock. I samband med inmarschen paraderade hela sjätte brigaden genom staden för hertig Karl av Mecklenburg¹⁰¹. På kvällen inkvarterades många inne i själva staden.

I Rostock var ett vimmel av folk. Där fanns köpmän och krämare av alla de slag. Kalvar hängde två och två fastsurrade i fötterna över hästryggar, och hopbundna knippor av höns bars på stänger över marknadstorget av tillresta försäljare från landsbygden. Dofter av stekos och rostat bröd, mat och blomsteruppsättningar flöt som strimor i luften över torget. Tyska män och ynglingar vandrade omkring på gatorna med tobakspipa i munnen. Tyskarnas oskiljaktighet från dessa kära tobakspipor var märklig, särskilt då den tyska piptobaken sades vara av dålig kvalitet.

Kompanibröderna Abraham Holtz, Lars Post, Peter Lafin, Petter Rolf och Nils Forvass lät sig överväldigas av alla intryck. Bröd och vin fanns att köpa överallt och var inte särskilt dyrt, men ölet, såsom *Stettiner* eller *Berliner Weissbier*, var lite dyrare. Vid sidan av de många salustånden fanns också kringresande gatumusikanter, som i alla tyska städer vid denna tid. En kvinna med hes och falsk stämma skrålade någon bekant folkmelodi eller visstump, till ackompanjemang av

⁹⁹ led = usel, gemen, nedrig, obehaglig, ond, avskyvärd

¹⁰⁰ Slaget vid Grossgörschen den 2 maj 1813 (även känt som ”Slaget vid Lützen 1813”, ej att förväxla med slaget 1632)

¹⁰¹ Karl Friedrich August av Mecklenburg (1785-1837), preussisk militärofficer, statsman och författare

egen luta eller ett slags axelburet orgelpositiv i en rem, där toner bevades fram ur den smutsiga lådan av en trashank vid sidan om. När kvinnan tyckte att hon gjort tillräckligt gjorde hon snabbt sin rund i folkhopen och ibland in i hus, för att samla mynt på en tenntallrik. I varje tysk stad rörde sig också män, eller snarare mestadels kringstrykande pojkar, som enträget och nästan antastligt propsade på att få föra nyanlända soldater i staden till *hübsche Mädchen* för ospecificerat utbyte.

Kompanibröderna strosade runt genom Rostocks gator och gränder, och fann sin väg till den stora *Marienkirche*, Mariakyrkan. De klev in genom den tunga porten till den gotiska basilikan och tog av sig sina huvudbonader. Det var mäktigt. Massiva pelare stödde ett stjärnvalv över 30 meter ovanför dem. Den väldiga orgeln sträckte sig imponerande ända mot taket, och fick den ornerade predikstolen att framstå som anspråkslös. I andra ändan av mittkoret reste sig det stora högaltaret, flera våningar högt, i olivtoner, grått, svart och guld, och fullt av vackra snidade träskulpturer och mycket symbolik. I centrum fanns en tavla som visade Jesu uppståndelse.

Förunderligast av allt var emellertid vad som fanns bakom altarkonstruktionen. Det var ett 11 meter högt *astronomiskt ur*. Där visades... *tiden*. Blott den övre snidade urtavlan var 16 kvadratmeter stor. På väggen framför dem var ett otroligt klocksystem där minuter, timmar, dagar, månader och år... roterande förbi, eller kanske *flöt* förbi. Uret visade också solens och månens rörelser, och jordens färd genom universum. Långsamt roterande hjul drevs av tusentals komponenter som var sammanlänkade med varandra. Allting var en helhet, allt var del av ett och samma. Och människans plats i världsalltet var så... flyktig och försumbar. Det var ett kolossalt hantverk med svindlande precision. Kanske kunde samtidigt det astronomiska uret ses som en metafor för det förgängliga; det förgångna och oåterkalleliga, och det framtida okända.

Nils och Abraham fängslades av mönstren och mekaniken, såsom i trans av universums rotationer och kraftspel. De stod tysta bredvid varandra en lång stund innan Abraham sade lågmält, nästan viskande:

”Va små vi ä egentligen, Nils.”

Så gott som hela den svenska hären var nu i början av maj samlad i Tyskland och låg utspridd kring de större städerna i Pommern. Nyheter började sippra upp söderifrån att kriget hade brutit ut. Den svenska hären visste att de fraktats över till kontinenten för att uträtta någonting; det handlade om plikt, om heder, om stolthet. Armén var frisk, stark och beredd, och avvaktade ytterligare instruktioner från högsta ort.

Men var befann sig denna högsta ort?

WALLMARK MOT GREVESMÖHLEN

Budskapsföreträdere. Nu dök det upp igen, detta ständigt återkommande koncept i den nya dynastins arbetsmetodik och historieskrivning.

I Preussen hade en flammande patriotisk eld tänts kring hoppet att överväldiga Napoleon och återupprätta sin preussiska och tyska självständighet och stolthet. På hemmaplan i Sverige fanns ej motsvarande stöd för fälttåget. Man ville återfå Sveriges förlorade provins i Nordtyskland, alltså Pommern, men annars var harmen ännu skarp mot ärkefienden Ryssland, som bara fyra år tidigare rånat Sverige på en tredjedel av dess landyta. Stämningen i Sverige, den allmänna meningen, präglades våren 1813 ännu omisskännligt av den nedärva oviljan mot Ryssland. Denna avsky mot Ryssland var även utbredd inom den politiska och kulturella eliten, den pyrde hos utrikesminister Engeström, hos svenska diplomater i utlandet och hos Jeans norske kampanjledare Adlersparre, och rysshattet jäste i Esaias Tegnér's dikter.

Personer i Jeans närmaste krets har vittnat om att Jean själv ansåg att han var en PR-mästare i Sverige. Då stamfadern genom sitt upphävande av den svenska tryckfriheten i praktiken infört en statlig åsiktskontroll och påtvingad kraftig självcensur, var det få Stockholmstidningar som utmanade den svenska regimens linje och det var svårt att genom tidningarna rättvist återspegla folkopinionen. Jean Bernadotte fruktade en fri diskussion, han genuint *räddes* det fria ordet. Emellertid lät en del perifera landsortstidningar debatten fortgå någorlunda ohämmat, som t ex småländska *Wexjö-Bladet*. Motståndet mot regimens ryssvänliga fälttågspolicy – där svenska armén skulle strida sida vid sida med ryska armén mot Frankrike – var starkast på Gotland, i Skåne och de sydsvenska landskap som högljuddast opponerat sig mot regimens tvångsutskrivningar av allmogen 1811. Denna antipati mot Ryssland hade avtagit något efter Rysslands seger mot Napoleon 1812, men den urgamla misstron och motståndet mot Ryssland hos svenska folket fanns kvar under ytan.

Efter att Jean avrest från Stockholm i slutet av april 1813 höjdes kritiska röster mot hans ryssvänliga politiska spel och fula metoder att vinna Norge. De som hållit inne med sina protester i den externrekryterade kronprinsens närvaro, fick nu i dennes frånvaro utrymme att ventilera sitt missnöje med "1812 års politik". Denna omsvängning noteras även av Storbritanniens chargé d'affaires i Stockholm i en depesch i början av maj:

"Kronprinsens avresa härifrån har haft en märklig verkan i så måtto, att den på ett underbart sätt *befordrat talförmågan*, som förut endast gjordes föga bruk av."

Misstron mot Ryssland, framhöll diplomaten, gjorde sig åter starkt gällande. Några veckor senare konstaterar utrikesminister Engeström i ett brev:

"Hatet mot Ryssland --- har återuppstått bland allmänheten med större kraft än någonsin."

Jeans planer var dock, sedan två och ett halvt år tillbaka, annorlunda. Sveriges nya utrikespolitik, "1812 års politik", gick som vi vet ej ut på att återvinna hela eller delar av det som förlorats 1809, utan Sverige skulle istället med förövarens och ärkefiendens hjälp stjäla Norge från Danmark. Därigenom skulle, var kalkylen, den externrekryterade krigshjälten från Pau på sätt och vis tillfredsställa de förhoppningar och förväntningar som fästs vid honom i samband med bedrägerivalet i Örebro 1810 och tiden därefter. Han skulle så "bli kvitt" med Sverige, enligt egen utsago, med kalkylen att släkten Bernadotte därigenom skulle säkra sin legitimitet över Vasaätten.

Med olika medel, inklusive åsiktsbonusar – finansiella arvoden åt de som hade "rätt" åsikter och som torgförde dessa – så hade Jean inom det övre svenska etablissemanget och ämbetsmannaväldet köpt sig anhängare för alliansen med arvfienden Ryssland. Men han behövde också folkets stöd. Grevesmöhlen, sin välavlönade publicist, var det redskap som han i detta fallet föredrog för att indirekt och anonymt upplysa nationen om sina avsikter, d v s för att hos allmänheten plantera frön, diskussionsämnen och slutsatser som representerade regimens, d v s hans egen, linje. Inom det svenska samhällsetablissemanget betraktades förvisso Grevesmöhlen med avsmak och sågs som skrupelfri, opålitlig och med total brist på etik och respekt för skrivna och oskrivna regler. Men Bernadotte och Grevesmöhlen var som ler och långhalm. Lika barn leka bäst.

Stamfadern var emellertid försiktig, för sin egen skull, med att inte personligen deala med den skandalomsusade Grevesmöhlen, utan alla uppdrag och ersättningar förmedlades med sekreterarna Ulrich¹⁰² eller Camps som mellanhänder. Grevesmöhlen var en demagog som visste att slå an ackord hos de breda folklagren och tilltala de lägre, obildade samhällsklasserna, så genom honom nådde stamfadern ut med sin propaganda till vida kretsar bortanför den intellektuella aristokratin, till de som läste tidningsblad och pratade politik på krogar och värdshus och kanske t o m kyrkbackar, alltså den breda publiken. Det var denna målgrupp som

¹⁰² Johan Christian Henrik Ulrich (1781-1849), svensk statstjänsteman

skulle bearbetas till stöd för stamfaderns ambitioner. Att "den allmänna opinionen är världens drottning" visste han.¹⁰³

I början av maj 1813 hade Grevesmöhlen låtit publicera en artikel i sin tidning *Nya Skandinavien* med titeln *Reflexioner om Krig i allmänhet och om våra närvarande rustningar*. Detta var en artikel som *anbefallts* av Bernadotte och som *lästs och slutjusterats* av verktyget Wetterstedt. Eftersom verktyget Wetterstedt var ansvarig för den s k indragningsmakten – regimen censurfunktion – var artikeln alltså både påbjuden, förhandsgranskad och förhandsgodkänd av regimen. Professor Weibull påpekar även i sin avhandling att Grevesmöhles artikel innehållsmässigt överensstämde nära med de svenska propagandabrev som samtidigt tillkom för att spridas i Norge, så det gemensamma ursprunget, regeringskansliet, är alldeles uppenbart.

Huvudsyftet med artikeln var att inviga allmänheten i det nya politiska systemets grundtankar. Artikeln talade om "rättigheten att föra krig" vilket inkluderade krig "som åsyfta antingen att återta förlorade länder eller också att tillvinna sig sådana, som av geografiska läget synes utgöra ett och samma rike". Bernadotte ville alltså förklara för svenskarna att ett erövringskrig för att erhålla Norge var "rättvist" – motiverat, legitimt, lämpligt – eftersom ju Sverige och Norge låg på samma halvö och därför enligt kartan *verkade* höra ihop. Klockren logik och moral av hedersdoktorn i statsvetenskap.¹⁰⁴

Detta krig påstods inte bara vara rättmätigt, det var t o m *nödvändigt*, och man kunde enligt artikeln åberopa Sveriges "urgamla men förlorade rättigheter" till Norge. Ett av målen med det inledda fälttåget var sålunda att förena Sverige och Norge "under en och samma spira", d v s gemensam kungamakt. Ryssland, Storbritannien och Preussen hade dessutom "garanterat" Sverige detta byte. En annan jättebra sak med detta kommande krig, förklarade artikeln, var att det skulle äga rum på dansk mark, och därför bespara Sverige och dess invånare de negativa effekterna av ett krig mitt utanför husknuten. Utlandet skulle både få försörja den svenska armén och utstå krigshärjningarna. Smart!

Artikeln talade vidare om den "den Stora och ovanliga Man" som en mild Gud skänkt åt Sverige – frälsaren från Pau – och som skulle rädda Sverige från undergången. "Vår stora och människoälskande kronprins --- ska med sin närvaro återuppliva den svenske soldatens urgamla mod" och vara den enskilde svenske soldatens "faderlige beskyddare".¹⁰⁵ Artikeln informerade att Stockholm redan saknade Jean Bernadotte, "denne älskade furste, på vilken Sveriges hela framtida hopp vilar". Avslutningen av artikeln gick i samma tonart, ungefär som en väckelsepredikan. Halleluja. Hade inte Grevesmöhlen blivit mustigt avlönad av Jean själv för att avfatta denna vulgära hyllning av densamme, hade han aldrig gjort så. Det var pinsam rappakalja rakt igenom.

Endast Jean själv, verktyget Wetterstedt, sekreteraren Ulrich, Grevesmöhlen och möjligen ett par andra personer var initierade i detta propagandainitiativ, med en planterad slug artikel i en stor tidning som *verkade* kontroversiell men som var del av Jeans plan att omvända den allmänna opinionen i Sverige. Men detta juntaliknande sätt att regera ett land på, utan ens statsrådets kännedom, hade sina risker. Och nu började det oviga maskineriet glappa. En som hållits utanför diskussionerna var utrikesminister Engeström. Faktum är, som Weibull visar i sin avhandling, att Sveriges utrikesminister t o m hållits i princip helt utanför kronprins Bernadottes redan gjorda utfästelser till Norge och propagandakampanj i landet, och varit helt bortkopplad från regimen taktiserande under en längre tid.

¹⁰³ Se kap 4 avsn 7

¹⁰⁴ Se kap 2 avsn 24

¹⁰⁵ Jmfr kap 19 avsn 9

Engeström blev alldeles bestört av Grevesmöhlens artikel och skrev genast ett mullrande brev till kronprinsen, som var på resa i Västsverige, att artikeln i *Nya Skandinavien* ju avslöjade Sveriges utrikespolitik – statshemligheter – på ett sätt som var alldeles oförenligt med lagar och förordningar, och att även den allmänna opinionen säkert också förväntade sig repressalier mot Grevesmöhlen då man aldrig kunde tänka sig att en sådan person skulle vara beskyddad av regeringen eller invigd i dess hemligheter. Engeström ansåg att artikelns författare förtjänade samma eftertryckliga näpsta som Regnér hösten 1811.¹⁰⁶ Engeströms brev innehöll, vid närmare granskning, en fördold udd mot Bernadotte och Wetterstedt, som behandlade honom själv som en nonchalerad kanslist utan insyn, och som han visste eller anade höll skandalpublicisten Grevesmöhlen bakom ryggen.

Tillförordnade hovkanslern Anders Kullberg skrev i samma anda till Wetterstedt, att artikeln väckt "vidrig sensation" bland allmänheten och att den måste betraktas som fullkomligen lagstridig. Även om Bernadotte, som ryktet sade, givit Grevesmöhlen tillåtelse att "skriva något om nyttan och nödvändigheten av Norges erövring" hade han ingen rätt att blotta regeringens hela strategi för detta. Den **5 maj 1813** överlämnade Kullberg ärendet till justitiekanslern Trolle-Wachtmeister för åtal. Denne hörde till dem som utan tvivel velat se Grevesmöhlen avhyvrad, men han drog sig för att röra vid det heta järnet utan att först förhöra sig hos Wetterstedt hur det låg till med artikelns förhandsgodkännande. Det är emellertid ovisst om justitiekanslern verkligen kontrollerade artikelns förankring med Wetterstedt, för omgående begärde och erhöll Trolle-Wachtmeister fyra månaders tjänstledighet, och undslapp därigenom vidare ansvar.

Följande dag hände dock något mycket intressant. Wallmark, stamfaderns tidigare SFI-lärare, hade i sin regimtrogna tidning *Journal för Litteraturen och Theatern* den **6 maj** en insändare som på ett högst uppseendeväckande sätt nu angrep *Nya Skandinavien*. Insändaren kallade sig "Hatare av lättsinnighet i viktiga ämnen" och vände sig dels mot själva sakinnehållet i *Nya Skandinavien*, men ännu mer mot själva offentliggörandet av utrikespolitiska nyheter i denna Grevesmöhlens tidning. Antagandet att artikeln införts med regimen goda minne avfärdades som orimligt. Insändaren påpekade att regimen ju redan hade en tydlig kanal för offentliga meddelanden och avsåg då *Inrikes Tidningar*, medan artikeln i Grevesmöhlens privata tidning kritiserades för "oskickligheten i både stil och framställning" och "de nästan intill löjlighet gränsande uttrycken". Den skrev att det snarare verkade som om en "kitsligt¹⁰⁷ obetänksam yngling" som hade inblick i "vårt kabinetts hemligheter" hade "rafsat ihop artikeln" i *Nya Skandinavien*. Insändaren reste retoriskt frågan om Grevesmöhlens *Nya Skandinavien* egentligen var "ett officiellt blad eller ett ensamt undantag från Tryckfrihetsförordningen". Enligt professor Helge Almquist¹⁰⁸ var artikeln i Wallmarks tidning mindre en attack mot Sveriges utrikespolitik som sådan, än mot *sättet* på vilket denna utrikespolitik tillkännagavs, med syfte "att rikta nådestöten mot Grevesmöhlen som politisk journalist och beröva honom Karl Johans förtroende", enligt Almquist.

Framför allt, argumenterades i Wallmarks tidning, skulle regimen inte offentliggjort sina planer på det sättet. Innan Sverige ens förklarat krig mot Danmark och de svenska trupptransporterna till Pommern avslutats, vore det urdumt att avslöja dessa truppers slutdestination. Artikeln i Grevesmöhlens tidning var ju samtidigt högeligen komprometterande för såväl Sverige som Ryssland, Storbritannien och Preussen som ställt sig bakom denna omnämnda "garanti".

En passus i insändaren i *Journalen* som säkert i sig självt väckte ont blod hos Jean var denna:

¹⁰⁶ Se kap 3 avsn 15

¹⁰⁷ kitslig = anspråksfull, översittaraktig, övermodig, kivaktig, trätlysten, hetsig, obetänksam

¹⁰⁸ Helge Knut Hjalmar Almquist (1880-1944), svensk historiker, arkivarie och politiker

”Jag gillar ej den hemliga, inbundna och intrigerande politiken. Tvärtom, jag anser det för en särdeles lycka, då den ena staten kan uppriktigt säga den andra: ’Jag är er ovän, vänta allt av mig’ eller ’Jag är er vän, ni kan räkna på mig’. Men till denna öppna politik, som alltid är styrkans och den stora karaktärens, hör icke yppandet av sådana saker, som bero av något eventuellt, som först tid och omständigheter ska framföra, såsom blivande grundval till den byggnad man därpå ämnar uppresa.”

Om sålunda varken regimen eller ”den hjälte och store man”, som ville kompensera förlusten av Finland med ett annat landområde, kunde misstänkas för att ha godkänt artikeln, så var detta ett uppenbart tryckfrihetsbrott, menade insändaren.¹⁰⁹ Artikeln gick till hårt angrepp mot svensk maktpolitik gentemot Norge och ifrågasatte begreppet ”rättvisa krig” där *Nya Skandinaven* talade om att återtaga förlorade länder och att tillvinna sig sådana landområden som enligt kartan är sammanhängande och synes utgöra en geografisk enhet. Med denna logik, hävdade insändaren, skulle ett danskt krig mot Sverige i syfte att återvinna Skåne, Halland och Blekinge kunna rättfärdigas, likaså alla Napoleons erövringar för att skapa en geografisk helhet.

P g a Jean Bernadottes och verktyget Wetterstedts hemlighetsmakeri, och deras inställning att vare sig resten av regimen eller någon annan behövde veta hur de i princip ensammanipulerade riket, så hade nu smusslet och informationsglappet på högsta nivå genom dessa omständigheter och missförstånd plötsligt överförts i offentligheten: Två regimtrogna tidningar argumenterade emot varandra om vilken utrikespolitik som Sverige rimligen borde föra! Och det hade varit synnerligen intressant om Engeström använt indragningsmakten mot Grevesmöhle tidning – då hade det autokratiska och summariska förfarande som Bernadotte och verktyget varit så ivriga att genomdriva 1812, blivit vänt mot dem själva 1813!

Denna kontring från Wallmark retade Grevesmöhle till det yttersta. Grevesmöhle skrev den **7 maj** till sin agent på slottet, Jeans sekreterare Ulrich, att artikeln i *Journalen* var ”alldeles besatt” och att Wallmark själv tydligen var ”alldeles Danviks-mässig¹¹⁰”. När Grevesmöhle även fick veta att en undersökning inletts mot honom huruvida tryckfrihetsbrott begåtts, sade han ilsket att om de bara vågade åtala honom så skulle han ”tilltyga dem på ett förbannat sätt”.

Fältmarskalk Essen i Vänersborg beklagade sig över den ”mer än dumma” artikeln och konstaterade surt att Wallmarks sanningar undergrävde hans propaganda och svenskvänliga indoktrineringsförsök:

”Det fördömda bladet tillintetgjorde alla mina predikningar, utspridda för norrbaggarna.”

Essen hade dock snabbt informerat sina agenter i Norge att Wallmark antingen ”var galen” eller också mutad av danskarna.

När Bernadotte och verktyget, som styrde Sveriges utrikespolitik, först mottog bud från Stockholm att utrikesminister Engeström ämnade skrida till rättsliga åtgärder mot den planterade artikeln i *Nya Skandinaven*, befann de sig i Karlskrona. När Jean fick ta del av artikeln i *Journalen* blev han fullkomligt rasande, fräsande och våldsamt förbittrad. Wetterstedt menar i brev att han aldrig sett sin chef i sådant sinnesuppror, och Jeans misstankar hade från början varit riktade ”ej mot en, men emot *alla*”. Jean ansåg att *hela världen* var emot honom! Han hotade med att säga upp sig som kronprins och lämna detta jävla skitgöra, om bara Oscar varit myndig. Jean ansåg att Wallmarks artikel var skadligare än en eller ett par förlorade bataljer, och var ett öppet försök att upphetsa den allmänna opinionen mot regimen, farligare än alla uttryck av ”anarkistisk” yra. Stamfadern hade fäst stora förhoppningar på propagandan i Norge, men

¹⁰⁹ Insändaren hänvisade till tryckfrihetsförordningens § 3 moment 10: ”Allt kungörande i tryck av vad som rör statens å färde varande underhandlingar med främmande makter, eller eljest av kungens i sammanhang med dem tillhörande beslut och avsikter, samt dess ministrars, råds och sändebuds värv, om det ej sker med regeringens tillstånd eller med officiell tillåtelse, straffas...” etc.

¹¹⁰ Grevesmöhle använde i sin knytnävs-argumentation ofta *Danvikens hospital*, ett tidigare sinnessjukhus i Nacka, som tillmål i olika former (jmf r kap 4 avsn 7, slutet).

flera månaders psykologiska krigföring, den stora intensiva agitationskampanj som finansierades genom de anslag som han själv beviljade, kunde nu vara förstörd. Han var så uppbragt att Carl XIII själv fick ingripa brevlades för att lugna sin adoptivson.

Om en rättsprocess inleddes skulle detta leda till allmän förvirring i detta känsliga ämne som Jean ville upplysa den svenska allmänheten om. Eftersom advokaten från Pau ansåg sig stå över svensk lag, och ju var den som lejt Grevesmöhlen att skriva denna propagandaartikel, befallde han därför att rättegången mot Grevesmöhlen skulle blockeras. Wetterstedt fick oerhört bråttom att stoppa rättsprocessen, och bud ilades tillbaka till utrikesminister Engeström att kronprins Bernadotte inte önskade någon åtgärd mot artikeln. Wetterstedt förklarade för Engeström att Grevesmöhlen fått "dylika politiska uppgifter sig meddelade", som han uttryckte sig med sin i vanlig ordning smidiga formuleringsteknik.

De inblandade i denna cirkus var blott marionettdockor och agerade ryckigt och ologiskt, ofrivilligt och parodiskt. Alla som utifrån åsåg detta var förvirrade, eftersom de inte hade någon aning om vem som *ensam* höll i alla trådarna. Jean Bernadotte var marionettspelaren, men intrigspelet hade producerat en situation där allt gått i totalt baklås.

Jean gav verktyget Wetterstedt en omedelbar order att konfiskera *Journalen*, alltså Wallmarks genmäle mot Grevesmöhlen. Denna konfiskering verkställdes genom husrannsakan både på tryckeriet och i Wallmarks privata bostad. Själv höll sig Wallmark undan. Men trots skriftlig underdånig vädjan att få fortsätta med sin tidningsutgivning, miste Wallmark sin utgivarrättighet. Wallmark nekade till att själv ha författat artikeln, och sade att han inte visste vem som författat den. En penningbelöning utlovades till den som kunde ange författaren. Men o, regimen utfärdade en *angiveriappell* av en tidningsskribent. Trots detta inget resultat. Misstankar riktades emellertid senare, som ett resultat av blodhunden Grevesmöhles eget detektivarbete, mot skribenten Per Adolf Granberg och prästen och bibliotekarien Pehr Malmström¹¹¹.

Jeans förbittring mot Wallmark tog sig uttryck inte bara i indragningsåtgärden, utan också däri, att Wallmark förlorade den pension han uppburit som Jeans och Oscars f d SFI-lärare. Först i augusti 1814 återfick Wallmark sitt utgivningstillstånd.

Efterverkningarna blev samtidigt allvarliga på ett större plan. Stamfadern begärde att inga tidningsredaktioner i Sverige fick införa *några* politiska artiklar alls innan de undergått regimen censur, samtidigt som han lät hälsa kung Carl XIII "att vara *mycket sträng mot alla journalister* och förbjuda dem att blanda sig i politik". Medan verktyget Wetterstedt uttalade sig för preventiv censur, var Bernadottes linje ett förbud mot *all* politisk journalistik. Enklast så. Detta skedde tre år efter att den svenska tryckfriheten blivit grundlagsfäst i mars 1810, samma år som frälsaren Jean Bernadottes välsignade ankomst till Sverige, samma år som han svor sin trohet till Sveriges grundlagar och lagar.

Frågan om ett generalförbud mot politisk journalistik i Sverige – landet som stoltserar med världens äldsta lag för större allmän tryckfrihet och yttrandefrihet – lades fram inför regeringskanseljen i Stockholm under tiden som kronprinsen och verktyget var frånvarande. Statsrådet höll med om nyttan av detta geniala uppslag, men fann även att en sådan förordning skulle medföra många förbehåll. Till slut åtog sig justitieministern att avfatta en utlåtande, som med stöd av befintlig lagstiftning skulle rentvå regimen, när man senare i maj lät hovkanslerämbetet utfärda ett cirkulär med en skarp varning till publicister och tidningsutgivare att "all den stränghet" som lagarna tillät skulle användas mot de som i sina tidningar vågade förmedla "rykten och berättelser om rikets nuvarande politiska angelägenheter, av vad beskaffenhet de och må vara". Hotet riktade sig alltså mot i princip *all* politisk journalistik i Sverige, enligt stamfaderns vilja. Till detta kom tidigare cirkulär samt indragningsmaktens

¹¹¹ Pehr Malmström (1758-1834), svensk präst och bibliotekarie

möjligheter. Det fanns sålunda nu en arsenal av medel för regimen att kväsa obekväma röster, vilken även gjordes. Så var det ställt med den svenska tryckfriheten 1813.¹¹²

När frågan om indragningen av *Journalen* behandlades i statsrådet lästes ett argsint brev från Jean upp. Artikel i *Journalen* var ett "manifest mot de visa och förutseende steg" som han själv vidtagit, samt en uppmaning till olydnad och revolt. Stamfadern framhöll hur han verkligen *uppfodrat sig* för Sverige och "övergivit det vackraste land på jorden", d v s Frankrike, och tackat nej till en strålande framtid där.¹¹³ Om svenskarna inte ville ha Norge var det ingen idé att han "äventyrade tjugo års ära" för att försöka förvärva det. Sverige var ett ömkligt land och befann sig i ett "ringhetstillstånd", men om svenskarna inte ansåg att fördelaktiga möjligheter skulle utnyttjas för att återfå sin rang bland Europas nationer, skulle de bara säga till. För Jean, den ynkliga svenska nationens store räddare, återstod då inget annat än att meddela riksdagen sina egna slutsatser – d v s han hotade med att avgå som kronprins, packa ihop och åka hem igen. Lämna detta otacksamma sidogig. För egen del påstod han, i sin seriösaste skarpanalys, att Sverige inom tre år skulle bli styckat eller erövrat av en främmande makt såvida det inte snarast förenade sig med Norge.

I ett senare brev till Engeström förklarar stamfadern att den tillämpade mediestrategin inte var att permanent hemlighålla "de traktater som skänker Norge till Sverige" för den svenska allmänheten, utan snarare att "låta den få kännedom om dem på ett *indirekt* sätt". Bl a genom anonyma "insändare" m m i regimtrogen press, som förespråkade regimens linje, för att därigenom mata folket med "rätt" åsikter. Och kanske, tillägger stamfadern, vore det snart dags att t o m avslöja Sveriges utrikespolitik för svenska folket, och *offentligen* berätta vad regimen hade för agenda.

Detta avrundar historien om Wallmark mot Grevesmöhlen i maj 1813, där Wallmarks naivitet, sunda förnuft och ärlighet förlorade stort mot Jeans och Grevesmöhles cynism och spel om den svenska folkopinionen.

Avslutningsvis kan nämnas att under år 2016 högtidlighölls tryckfrihetsförordningen från 1766 i Sverige i ett flertal arrangemang under parollen "Fritt ord 250 år". Författaren, nyfiken på hur narrativet om "världens äldsta tryckfrihetslagstiftning" skulle pitchas i modern tid, närvarade vid några seminarier i Stockholm ledda av på pappret distingerade professorer på området. Författaren passade då på att ställa ett par frågor som åhörare om de inskränkningar och annulleringar av det fria ordet som ägde rum i början av 1810-talet. Författaren måste dock, med beklagan, konstatera att de enligt uppgift lärda professorerna vid dessa seminarier i princip konsekvent bagatelliserade, duckade för eller inte ens ville vidröra de grova förgräpplingar som ägde rum mot det fria ordet under stamfaderns regim. Antingen brast professorerna i kunskap om händelser och förhållanden för 200 år sedan, eller också är detta ett alltför känsligt ämne att våga tala klarspråk kring, även för distingerade tryckfrihetsföreläsare från den akademiska världen. Dels skulle det ju kunna stöka till den vackra frasen om en oavbrutenhet på "250 år", dels grumla den idolbild av stamfadern som en falang svenska historiker, som gömmer sig i varje vrå av den akademiska världen, uppenbarligen söker upprätthålla till varje pris, även om det innebär små avbräck här och där för sanningen.

¹¹² Jmfr kap 22 avsn 17 (fotnot)

¹¹³ Jmfr kap 2 avsn 16 (ang Jeans utfrysning och karriärmässiga dödläge i Frankrike innan Otto Mörners ankomst)

NATTLIGT GRÄL I KARLSKRONA

Jean hade dröjt hela våren med att, motvilligt, släpa sig ner till södra Sverige för att lämna landet. En anledning var att han fortfarande hyste stora farhågor för gustavianska konspirationer i Sverige, dolda planer att återställa tronföljden i dess rätta skick, särskilt i de landskap där allmogeupproren varit som häftigast sommaren 1811.¹¹⁴ Stamfadern hade t o m några månader tidigare skickat ut sin kortvuxne tillbedjare Otto Mörner – i den gängse svenska historieskrivningen känd genom det klämmiga epitetet ”kungamakare” – som agent för att snoka reda på de verkliga förhållandena i Skåne, dock utan att hitta några konkreta bevis på några sammansvärjningar.

Först i slutet av april hade stamfadern, åtföljd av sonen Oscar, lämnat Stockholm och farit västerut till de norska gränstrakterna i Bohuslän. Efter uppehåll där hade han senare fortsatt nedåt kusten och genom Skåne, men egentligen utan någon brådska alls att låta sig överskeppas till Tyskland. Efter att ha övernattnat i Kristianstad hade han där den **7 maj 1813** ett avskedssamtal med gamle Toll, 70 år, som en gång varit känd som, och därmed i Bernadottes ögon för alltid skulle förbli, en lojal gustavian som gärna skulle se den landsförvisade Vasaprinzen återinsatt i tronföljden. Detta aningen bisarra samtal mellan Bernadotte och Toll avslöjar fransosens innersta tankar. Opåkallat bad kronprinsen på fullaste allvar att Toll skulle vänta tills kronprinsen förlorat tre strider, och först då agera i egen sak i Sverige. Han sade:

”Vid nyheten om den första ska ni måhända stanna i en avvaktande ställning, den andra ska föranleda er att ytterligare väga utsikterna för eller emot, men när underrättelsen om den tredje förlorade slaktningen kommer er tillhanda, fritager jag er från era eder och då kan ni höja er fana!”

Detta var från Bernadottes sida ett taktlöst, oförskämt, omotiverat öppet tillkännagivande av det mest stötande misstroende mot en åldrig statsman. Toll besvarade emellertid detta med värdighet och lugn. Om något väckte Jeans utspel möjligen bara förakt och medlidande. Toll var oskyldig till revolutionära förberedelser. Toll var sedan länge en s k pragmatisk realpolitiker, vilket i klartext i detta sammanhang innebar att *självbevarelsen* var överordnad ideologisk principfasthet.¹¹⁵ Han spelade med i den nya tidens melodi, d v s det allmänna svenska accepterandet av resultatet i bedrägerivalet i Örebro 1810.

Efter 12 resdagar anlände stamfadern till slut sent på kvällen samma datum till Karlskrona, där han ”befallde”, enligt källtexten, att ett varmt bad skulle tappas upp på hans rum. Han hade nått och jämnt hunnit nedstiga i sitt befallda bad för att lugna nerverna – klockan var då efter midnatt¹¹⁶ – då en besökare anmälde sig. Det var en jämnårig man med bra utseende och universitetsexamen i juridik. Han var korsikan med adlig familjebakgrund, och han var en rabiat Napoleonhatare. Hans namn var Pozzo di Borgo¹¹⁷.

Det var tsar Alexander som skickat honom. Pozzo di Borgo var diplomat i rysk tjänst och hade kommit för att avhandla ”viktiga ärenden”. Han har av samtida minnestecknare ansetts intelligent, skarpsynt och ”i besittning av mycken begåvning”. En historiker sammanfattar honom som ”slipad”.

Pozzo di Borgo hade väntat i Karlskrona en hel vecka på Jeans ankomst från dennes loja färd genom Västsverige. Knappt hade stamfadern i badet hört Pozzo di Borgos namn nämnas innan

¹¹⁴ Se kap 3 avsn 10-12

¹¹⁵ Se kap 3 avsn 12

¹¹⁶ En dagboksskrivande fänrik som var närvarande vid den *parad* som anordnades i Karlskrona mitt i natten för att välkomna Jean Bernadotte, uppger att man ställt upp sig redan på eftermiddagen för att invänta kronprinsen, men att han ”kom ej förrän kl 12 på natten”. En annan källa uppger att mötet med Pozzo inleddes klockan 1 på natten.

¹¹⁷ Carlo Andrea Pozzo di Borgo (1764-1842), rysk diplomat

han blev insläppt. Bernadotte satt kvar i sitt bad utan att resa sig. Pozzo di Borgo fick sitta på en stol nära badet. Bara en tunn flyttbar skärmvägg skilde dem åt. En matt lampa spred ett dunkelt blekgult ljus i rummet.

”Jag ber er ursäkt att jag emottar er på detta sätt, men angelägen som jag är att erhålla nyheter från tsar Alexander, har jag lämnat etiketten åsido.”

Pozzo di Borgo medförde två brev från sin chef tsaren.¹¹⁸ Däri underströk tsar Alexander alla de skäl som fanns för att i denna stund rikta angreppet direkt mot Napoleon. Den militära situationen var så allvarlig och riskabel, p g a Napoleons förberedelser både i östra Tyskland och mot Hamburgområdet, att tsaren i detta läge omöjligen kunde lämna någon hjälp åt Jeans sidoprojekt uppe i Holstein. Och kronprinsen borde själv inse detta. Tsaren anmodade honom därför, återigen, att prioritera det stora europeiska befrielsekriget före den skandinaviska internuppstörelsen. Han försökte med olika fraser spela på Jeans fåfänga och stolthet, och skrev att det inte anstod kronprinsen att negligera den gemensamma kampen och rikta allt fokus på ett *privat* syftemål på annat håll, när hela Europas öde hängde i luften. Detta såg ej bra ut i den allmänna opinionens ögon. Han spelade på Bernadottes förnuft och sade att Norge ju endast kunde förverkligas om Napoleon besegrades. Han spelade på stamfaderns girighet, och menade att Storbritannien ej skulle sponsra den svenska armén om den inte bidrog till den gemensamma saken.

Kronprins Bernadotte måste lita på Rysslands och Storbritanniens åtaganden angående Norge, insisterade tsaren, men *tidpunkten* för verkställandet av denna transaktion var ej *nu*. Tsaren kunde nämligen ej avvara de ringaste resurser i detta kritiska skede, då det skulle innebära risk att förlora de ställningar som man för stunden hade. Den svensk-brittiska traktaten stipulerade ju dessutom att angreppet skulle riktas mot Napoleon, som var den uppenbara och obestridda innebörden av begreppet ”gemensam fiende”. Tsar Alexander framhöll att brittiska regeringen skänkt Jean *allt* vad han begärt, men att man gjort detta i den fasta övertygelsen att Sverige därmed ingått en högtidlig förbindelse att snarast möjligt föra armén mot Napoleon. Tsar Alexander menade, att ett angrepp nu mot Holstein rent av skulle innebära ett *brott* mot det svensk-brittiska avtalet.

Kan nämnas att den brittiske diplomaten Cathcarts uppfattning, som blivit tydlig i det ryska högkvarteret, om Jeans fixa idé att angripa Danmark först var:

”Jag, för min del, ska alltid anse detta förslag som *ett brott mot ett förtroende, inrättat genom en mest föraktlig ordlek.*”¹¹⁹

Ett internt skandinaviskt krig mellan Sverige och Danmark skulle blott gagna Frankrike och potentiellt orsaka obotlig skada för koalitionen, inte minst PR-mässigt. Tsaren ville därför, precis som Pozzo di Borgo skulle förklara för honom, att angreppet mot Danmark ajournerades. Så snart Bernadotte uppträdde mot Frankrike, skulle tsaren omedelbart ställa till hans disposition det överenskomna antalet trupper. I det senare av de två breven från tsaren framträdde kanske ännu tydligare den oro som fyllde honom på grund av den stora fransk-rysk-preussiska sammandrabbning, som var att vänta vilken dag som helst, och han riktade i detta brev förnyade uppmaningar till stamfadern att skynda till de allierades undsättning.¹²⁰

Jean, nedsjunknen i sitt bad, hade en del att grubbla på. Dels var han, i hela sin franskhet, ytterst ovillig att strida mot sina forna vapenbröder och landsmän. Dels skulle hans eget och Sveriges öde bli mer osäkert om Napoleon gick segrande och stärkt ur detta krig. Dels kunde det

¹¹⁸ Breven från tsaren, som ofta relateras av forskare, var daterade 11/23 april respektive 17/29 april 1813 (juliansk/gregoriansk kalender).

¹¹⁹ Jmfr kap 4 avsn 20

¹²⁰ När tsaren skrev breven hade det stora slaget vid Grossgörschen den 2 maj ej ägt rum, där Frankrike besegrat koalitionen som förlorat uppemot 20 000 man i döda och sårade (estimatet varierar); se kap 5 avsn 12.

bli så, att Napoleon pressade Ryssland och Preussen så hårt inledningsvis att han tvingade fram en *fred*. "Ett sådant resultat var verkligen att frukta" poängterar en minnestecknare helt korrekt, då hela stamfaderns ekvation för rovet av Norge skulle falla om konflikttillståndet i Europa, innefattande Danmark, annullerades. *Fred* i Europa, innan han själv *privat* fått ut vad han ville ha, vore därför ett *fruktansvärt* scenario för samhällsbyggaren Jean Bernadotte.

Bernadotte i badet och Pozzo på stolen bakom skärmväggen inledde sitt samtal.¹²¹ Det låg en ömsesidig antipati i luften från första början. Pozzo berättade om sammandragningen av stora franska armékårer i Tyskland, och koalitionen oförmåga att mota dessa. Koalitionen ställning var så kritisk, att tsaren i detta omedelbara skede inte kunde avvara de utlovade hjälptrupperna för Jeans företag mot Danmark. Pozzo yrkade därför på att Bernadotte skulle understödja koalitionen styrkor vid Elbefloden, och låta Danmark vänta till efteråt. Bernadotte i badet svarade:

"De motgångar ni fruktar bekymrar mig, men gör mig inte modfälld. --- Jag är färdig att kasta mitt svärd i vågskålen, men då är det *nödvärdigt* att jag *dessförinnan* uppgör sakerna med Danmark. Sådan är andan i mina fördrag med Ryssland, Preussen och Storbritannien, och ni vet det nog, min herre, att Sverige har ingen skyldighet att slåss för Ryssland förrän det förvärvat Norge. --- Ryska regeringens *trolösa uppförande* ger mig en rättmätig anledning att inte avvika från denna kurs."

Bernadotte i badet syftade på Dolgorukiaffären. Han fortsatte, i en tirad över olika missförhållanden och upplevda oförrätter, att anklaga Ryssland:

"Överallt varseblir jag dubbelhet och ränker!"

Kronprinsens sätt att uttrycka sig förvånade Pozzo, som yttrade sitt ogillande, men Bernadotte i badet fortsatte i ett ordsvall med antydningar att man lurat honom:

"Nej, min herre! Jag har hittills handlat i noga överensstämmelse med våra fördrag och viker inte därifrån. Låt oss sluta sakerna med Danmark först, och bekämpa Napoleon sedan!"

Pozzo försökte få Bernadotte i badet att skåda lite djupare än så:

"Men ers kungliga höghet måste väl också beakta omständigheterna och de oförutsedda händelser som kastat oss i denna knipa? --- De 30 000 svenskar, som vi räknade med att erhålla av ers kungliga höghet, är till en del ännu kvarhållna i Sveriges hamnar. Under tiden har Napoleon i hast samlat en talrik armé och har kanske redan i detta ögonblick tvärt fallit över oss, och jag fruktar mycket att vi inte varit i stånd att hålla honom stången vid Elbefloden."

"Nåväl, detta hade jag väntat mig!"

Bernadotte i badet ansåg att han var i sin fulla rätt att fordra de 35 000 ryska stödtrupperna utan hänsyn till den rådande situationen. Diskussionen var oreserverad och intensiv. I en skildring beskrivs den som "stormig" och fylld med förakt, anklagelser, insinuationer och sarkasmer från stamfaderns sida. Det sydländska temperamentet hos dem båda satte skarp färg på konversationen, eller snarare grälet. Enligt Pozzos rapport till tsaren efter mötet var han själv obarmhärtig i sin uppriktighet. Han sade till Bernadotte i badet:

"Men om den gemensamma saken går förlorad under inre söndringar och genom brist på enhet och förtroende, vilket enskilt syftemål kommer då bli framgångsrikt? Ska Norge i så fall bli en *säker* besittning för Sverige?"

¹²¹ Det var bara två personer närvarande i rummet, Pozzo di Borgo och stamfader Bernadotte. Det finns två olika huvudskildringar av vad som sades under mötet; dels Pozzo di Borgos egen utförliga skriftliga redogörelse till tsar Alexander som sammanställdes kort efter att mötet avslutats, dels stamfaderns egen muntliga version till sin avlönade memoarförfattare Berndt von Schinkel (1794-1882) någon gång mot slutet av 1820-talet eller på 1830-talet, alltså kanske 20 år senare, i syfte att bearbeta och frisera sitt eget eftermäle. Redogörelsen som här ges bygger på uppgifter, som i flera hänseenden överensstämmer, från båda dessa källor. Pozzo di Borgos version har exempelvis även använts av Scott i dennes originalavhandling från 1932. Jmfr kap 3 avsn 14 (ang källmaterialets ursprung till mötet mellan Alquier och Bernadotte den 15 augusti 1811).

”Jag tror att den kommer bli det i vilket fall som helst, och *t o m en mer säker besittning än Finland är för er herre!*”

Poff! Ett förtäckt hot att anfalla Ryssland!

Pozzo höll sig från att besvara detta. Osagt var bäst.

Bernadotte i badet fortsatte obstinat dock att förfäktat *sin* tolkning av andemeningar och dubbeltydiga ord i hans olika traktater, och menade – fullständigt oärligt – att fördraget med Storbritannien gav honom full frihet att agera precis som han behagade:

”Jag har en orörd armé, skepp för att transportera den och enligt mitt fördrag med Storbritannien har jag rättighet att föra den överallt där ‘gemensamma fiender’ finns.”

Orden i fördraget som knöt Sveriges militäroperationer till det europeiska fastlandet hade plötsligt utgallrats ur kronprinsens idévärld. Pozzo argumenterade att Bernadottes tolkning av det svensk-brittiska fördraget var löjlig och omöjlig, då ingen kunde föreställa sig att bevärdiga Danmark beteckningen ”gemensam fiende”.

Bernadotte i badet fortsatte dock att mästra. Pozzo på stolen lyssnade och resonerade analytiskt emot. Stämningen var från ena hållet retlig och argsint, från andra hållet laddad och utmanande. Bernadotte i badet utbredd sig mångordigt i hundratals utvecklingar från ämnet – han pratade i ett sträck om militär ära, om Napoleon, om svenskarna, om koalitionen inkompetens och svek, och om den absoluta nödvändigheten av Norgetransaktionen innan koalitionsförpliktelserna.

Pozzo försökte med rationella motargument. Han menade att det tidigare överenskomna förloppet hade omöjliggjorts av händelsernas utveckling. Den rådande kritiska situationen gjorde det nödvändigt att avvika från den *sekvensordning* som traktaterna stipulerade, och som hade överenskommit under helt andra premisser. Att hänvisa till fördragets döda bokstav vore under omständigheterna förnuftslöst. Rysslands garanti av Norge åt Sverige skulle ej ses som en isolerad åtgärd, utan en del av *hela* uppgörelsen där Bernadotte med sin armé ingår i koalitionen som stridande mot Frankrike. Omständigheterna råkar nu så vara att kriget mellan koalitionen och Frankrike redan inletts, alltmedan Bernadotte inte ens lämnat Sverige. Koalitionen höll redan på att pressas tillbaka mot Berlin. Rysslands garanti av Norge stod fast, men det vore omöjligt och skulle medföra en katastrof för Preussen och Ryssland att i detta kritiska skede lämna befrielsekrigets front, ge upp sina ställningar, slå till reträtt och låta 35 000 man marschera 400-500 km norrut tvärs genom Europa – för att stressat åstadkomma vad, och för vem?

Traktaten hade ingåtts när den franska armén stod i Ryssland med beräkningen att de ryska trupperna skulle ta ett väsentligt steg *framåt*, och Danmark varit en lämplig anfallspunkt för Sverige med viss rysk support. Men nu var förutsättningarna annorlunda, och det vore absurt att lämna den nuvarande krigsskådeplatsen och marschera *bakåt*. Sakläget nu omöjliggjorde den tidigare diskuterade ordningsföljden av olika manövrar, men ändrade ej själva innebörden av avtalet. Bernadottes resonemang fick det att framstå som att *privata skäl* nu blint styrde hans policy snarare än den verkliga gemensamma nyttan och förtjänsten av uppgörelsen som helhet – ömsesidiga åtaganden och vinningar – som de hade varit helt överens om när traktaten ingåtts. Pozzo försökte förklara, återigen, att Bernadottes egen säkerhet och erövringen av Norge var *avhängigt* koalitionen framgång för den gemensamma saken, därför låg detta såväl i hans eget omedelbara intresse såväl som tsarens. Hur kunde nu i detta läge Bernadotte underlåta att ge sitt värdefulla bistånd till koalitionen, med sitt militäriska snille, sina talanger och sin armés tapperhet? Endast en uppriktig och direkt samverkan skulle leda till deras stora mål, Europas befrielse. Skulle inte varje steg som Bernadotte tog i Tyskland för koalitionen sak *stärka* honom i hans anspråk på Norge?

Men Pozzo var – trots sin mix av logisk analys, varningar och smicker – utan framgång och möttes bara av än mer irritation och förbittring. Rationalitet var ovidkommande i stamfaderns loge. Bernadotte i badet, advokatsonen, fortsatte att hänvisa till traktaten och alla eventuella

dubbeltydigheter skulle givetvis tolkas på hans eget sätt. Det var missämja, vrede och långa retoriska utläggningar från Jean. Det fanns inga avväganden med hänsyn till den rådande situationen, rimlighet, genomförbarhet, överordnad militärstrategi, logik eller reson. Sekvensen var tydlig; först Norge, sen Europa. Bernadotte i badet brydde sig inte om huvudmålet för den övriga koalitionen – Europas befrielse med dess cirka 180 miljoner invånare. Detta var underordnat hans eget Norgeförvärv. Han skulle ha Norge, nu. Punkt.

Pozzo varnade för de negativa följder som stamfaderns ståndpunkt kunde innebära, och framkastade sedan en brandfackla:

”Om tsaren trott sig böra biträda Norges förening med Sverige, har det säkert skett i den övertygelsen, att föreningen skulle utgöra *belöningen* för de tjänster, som ers kungliga höghet *först* skulle ha utträttat.”

Stamfadern såg sitt eget Norgeförvärv som *ersättning* för Rysslands annektering av Finland, och ett *förhandsvillkor* för att ställa upp svenska armén mot Napoleon. Pozzo framlade nu det synsätt som över tiden skulle bli alltmer vedertaget inom koalitionen, att Norgeförvärvet var en *belöning* som Sverige skulle erhålla *efter* deltagandet i ett framgångsrikt fälttåg mot Napoleon.

Bernadotte i badet ilsknade till ytterligare och började utbreda sig om allt som han och Sverige redan gjort för Ryssland och för koalitionen. Pozzo kontrade med att tsaren uppskattade Sveriges gärningar och skulle hålla sina löften till honom, men att tsaren skulle djupt bekyrras när han fick höra hur Bernadotte endast bemödade sig att framkasta svårigheter och vägra sin medverkan.

”Det är nu icke längre fråga om att kivas över den och den punkten i ett fördrag, utan om en beslutsam och enig samverkan av alla krafter, med risk att vi annars gå förlorade tillsammans. Jag ber därför ers höghet i Europas intresse och för dess äras skull att till en *läggligare tidpunkt* uppskjuta den norska frågan.”

Men den skarpa tvekan hade inte åstadkommit något lyckligt resultat. Bernadotte i badet hade lugnat sig något men var inombords lika harmsen som innan. Han tålde illa allting som lade hinder i vägen för hans personliga agenda. Pozzo föreslog ett nytt möte mellan tsaren och kronprinsen. Bernadotte i badet svarade varken jakande eller nekande. Ordväxlingen hade pågått i timmar, och avslutades först när gryningens ljus strömmade in i rummet lördagen den **8 maj** och några koltrastar redan hade vaknat.¹²² De tog avsked och Pozzo gick hem. Pozzo sammanfattade senare i rapporten till sin chef, tsar Alexander:

”Vi samtalade hela natten. Diskussioner med honom är intensiva och saknar logiskt sammanhang. Han uttrycker sig vältaligt men hans ord saknar planmässighet. Egenkärleken lyser igenom i varje ord. Solen går bara upp om han befäller det.”

Pozzos rapport fortsatte:

”En hel natt har vi talat med varandra; i hans försäkran om ‘uppriktighet’ och ‘rättframhet’ ligger en god portion bluff och skryt.”

Två händelser senare samma lördag visar att Bernadotte var fortsatt bitter och ej låtit sig övertalas av Pozzo, även om han senare bestämde sig för att åka över till Stralsund. Den första händelsen var översändandet av sin adjutant Carlheim-Gyllensköld till Pozzo och den ryske ambassadören Suchtelen, som också befann sig i Karlskrona. Carlheim-Gyllenskölds uppdrag från Jean var att framföra argumentet att den stora uppgiften egentligen bestod i att befrämja den ”svenska nationalkänslan” genom förvärvet av Norge, så *därför* var detta så viktigt. Carlheim-Gyllensköld hade också fått instruktion att påpeka, att om kronprinsens maktställning i Sverige skulle bli blott ett uns försvagad, kunde ryssarna förvänta sig en omkastning av Sveriges politiska

¹²² Olika källor anger olika tider för när det nattliga grälet i Karlskrona mellan Bernadotte och Pozzo di Borgo var över. En källa menar 02:30, en annan 04:30 och en tredje ”inmot” klockan 05. Författaren bedömer 04:30 som den mest trovärdiga uppgiften, från en samtida välinitierad oberoende journalföreläsare under fälttåget.

system – underförstått, om Ryssland ej gick Bernadotte till mötes kunde de vänta sig att Sverige ånyo skulle rikta sin uppmärksamhet mot Finland istället. Ett förtäckt hot alltså.

Den andra händelsen denna lördag var utfärdandet en högstämmd proklamation till den del av svenska armén som skulle kvarstanna i Sverige och ej överskeppas till Pommern. Proklamationen var aningen schizofren i så måtto den både talade om någon slags nobel strävan efter fred på jorden samtidigt som den sade att de svenska soldaterna skulle "anfallsvis gå till väga, där fäderneslandets heder och intresse sådant fordra". Proklamationen påstod dels att normmännen själva "räcker oss armarna" och hyste "förtröstan" till svenskarna, samtidigt som den stelt åberopade en slags avtalsenlig rätt och politiska "fördrag" som bevekelsegrund för amalgameringen av Sverige och Norge. Proklamationen talade om "Nordens lugn" samtidigt som den uppeggade armén med fraser om "dristig tapperhet och ett överlagt mannamod", ett "brinnande nit för ädla värv", "en ny bana till ära" för soldaterna och att Gud skulle "välsigna våra vapen", d v s ren krigshets. Fredsduvan Jean förberedde de egna leden på en svensk militär insats mot ett grannland, Danmark eller Norge.

Nåväl.

I de brev som Pozzo di Borgo överlämnat till stamfadern från tsar Alexander förliden natt, var kanske den mest skärande frasen den som innehöll tsarens uttryckliga villkor för att låna ut några ryska stödtrupper till honom:

"Jag kommer att tillhandahålla det överenskomna antalet trupper, som kommer att agera direkt *mot Frankrike*."

Långt efter Pozzos besök fortsatte formuleringen att väcka stor irritation. Bernadottes beteende under de följande dagarna var disharmoniskt och bipolärt till ytterlighet, hans sinnesstämning var indignerad och det framkastades, i vanlig ordning, ömsom hot om hämnd, ömsom hot att avgå. Tonen i högkvarteret i Karlskrona var så besynnerlig, enligt en källa, att man knappt kunde bli klok på huruvida Sverige skulle gå för att bekämpa Napoleon eller koalitionen, eller om svenska armén skulle riktas mot Norge eller mot St Petersburg. Impulsiva hugskott haglade utan någon röd tråd eller förståeliga principer för omgivningen. Schizofrent, snudd på sinnesrubbat.

När Pozzo den **9 maj** lämnade Karlskrona medförde han ett brev till tsaren i vilket Bernadotte intog samma avvisande och trotsiga hållning som under sitt samtal med Pozzo. Samma dag skrev Jeans förtrogne handsekreterare Camps till den utsände emissarien hos tsaren, Gustaf Löwenhielm, att Sverige inte kunde uträtta något utan de ryska trupperna, och ifall Ryssland inte ställde dessa till Bernadottes förfogande och genast bröt de diplomatiska kontakterna med Danmark, skulle Sverige inte ha något annat val än att dra sig tillbaka från kontinenten. Den **11 maj** kommenterade verktyget Wetterstedt spydigt i ett annat brev att tsaren omgestaltade årslånga fördrag, och att detta kunde innebära att den svenska arméns besök på kontinenten blev kortvarigt.

Den **12 maj** nåddes Jean och hans verktyg i Karlskrona av nyheten att koalitionskriget mot Napoleon nu de facto inletts på kontinenten, och att Preussens och Rysslands trupper förlorat det första stora slaget vid Grossgörschen tio dagar tidigare. Manspillan var fruktansvärd. Uppemot 20 000 soldater från koalitionen sida hade dödats eller sårats. Napoleon hade därigenom åter vunnit kontroll över både Leipzig och Dresden, och skulle ofrånkomligen fortsätta trycka på mot Berlin, och längre än så. Förstärkning av koalitionen resurser var absolut nödvändig och ögonblicken var dyra, precis som Pozzo försökt förklara för någon i ett badkar som ej velat lyssna.

Källmaterialet förtäljer ej huruvida verktyget Wetterstedt – en av svenska historiens verkliga uslingar, en hånleende smådjävul och en personifiering av begreppet *rygggradslöshet* – reagerade på nyheten om dessa 20 000 unga mäns öde och koalitionen åderlåtningar med samma snorvalpsarrogans som dagen innan.

FRUSTRATION

I början av maj ankom Napoleon till Dresden. Han befäste staden, som han avsåg att ha som bas för sina uppgörelser med olika koalitionsarméer. Agenter från Tysklands alla hörn rapporterade vad som skedde på olika håll, om krigsförberedelser och stridsmoral. Själv har Napoleon vid just denna tid beskrivits som "en stor spindel i mitten av sitt nät, observerande och avvaktande".

Svenska arméledningens bas i Stralsund, och de svenska brigaderna som låg utspridda över norra delen av Pommern och Mecklenburg, hade order från högsta ort, Jean, att inte företa sig någonting över huvud taget förrän chefen anlände. Inte ett dugg. Noll. Nada. Svenska krigsmanövrar utan hans närvaro hade förbjudits "så svenska vapnen icke komprometteras" enligt Jeans egna instruktioner till Adlercreutz.

Så de väntade.

Och väntade.

Bernadotte – en ytterst "beräknande politiker som han var" enligt en forskare i ämnet – drevs inte av storsinnet, samarbete och tillit till andra. Detta var för honom ett rent cyniskt politiskt maktspel där det ytterst handlade om att se till *sitt eget* bästa. Men Jeans bortavaro från Tyskland och därmed svenska arméns totala passivitet, vecka efter vecka, enerverade och förbittrade de allierade mer och mer. Frustrationen hade blivit desto större när koalitionsparternas stora förhoppningar grusats av Bernadottes egen tolkning av dubbelydiga traktatsformuleringar, hans enskilda prioriteringar över koalitionen intressen, och hans oförmåga att stå vid sitt ord. Han hade ju lovat att dyka upp på kontinenten redan i mitten av april. Många protesterade högljutt mot den svenska kronprinsens svekfulla förhållning. Detta dröjsmål var den första stora svarta plumpen mot honom under detta fälttåg.

I Storbritannien växte irritationen och otåligheten. Prinsen-regenten skrev till Bernadotte och förtydligade att en snar militär insats i *Tyskland* var den *enda* avsikten med den svensk-brittiska traktaten. Premiärminister Liverpool vädjade också till stamfadern. Och utrikesminister Castlereagh underströk vikten av att svenska armén snarast blev tillgänglig mot Napoleon, och påpekade att underlåtenhet att göra så eller tidspillan i Danmark skulle äventyra godkännandet av fördraget – inklusive 1 miljon pund i subsidier plus Guadeloupe – i det brittiska parlamentet. Tidigare utrikesministern Wellesley ansåg att det svensk-brittiska fördraget hade "en prägel av orättvisa som kanske kommer att förhindra att det någonsin verkställs", och menade att Sverige snarast borde visa en lämpligare ton. Oppositionspartiet i parlamentet var starkt kritiskt till avtalet med Sverige, och menade att den brittiske utrikesministern i ett kritiskt läge offrat alla möjligheter att vinna Danmarks anslutning till koalitionen, och istället tvingat Danmark att stå kvar på Napoleons sida, *endast för att tillgodose Bernadottes egna intressen*. Den eftersläpning och obeslutsamhet som präglade de svenska förberedelserna hade *ytterligare ökat det misstroende man på många håll hyst mot Bernadotte*. Den svenske ambassadören Rehausens kurirbrev talade om extrem frustration i London och var fulla av påtryckningar att *skynda till kontinenten*. Storbritannien oroades särskilt över Hamburg, den viktigaste förbindelselänken till kontinenten och ett essentiellt finansiellt centrum för finansieringen av kriget. General Hope, som förhandlat fram det svensk-brittiska avtalet, skickades ut igen till Jean för att jämka *verkställandet* av traktaten med de *rådande förutsättningarna*, och för att med eftertryck markera brittiska folkets otålighet med hans uppförande.

I Tyskland nådde kritiken mot den externrekryterade svenske kronprinsen om möjligt ännu gällare toner. Preussens kung Friedrich Wilhelm litade inte på Bernadotte men försökte påverka honom genom att insmickrande spela på sydfransosens känsliga värdighet och egna intressen. Preussiske utrikesministern Goltz var också synnerligen irriterad, och frustrationen spillde nu över från kronprinsen – som var grunden till harmen – till *alla* svenskar, som han kallade för

”egoister av naturen”. Jean Bernadottes beteende hade redan i detta skede stor påverkan på den s k *Sverigebild*en utomlands kan man säga. Dock ej i positiv riktning.

Tyskarna retade sig precis som alla andra på svenskarnas långsamhet och totala överksamhet – men trupperna hade ju fått order av Jean att ej röra ett finger förrän hans ankomst, annat än att retirera till Rügen om de skulle bli anfallna. Goltz konstaterade att inte ens de svenska generalerna kände till om den svenska armén på 30 000 man någonsin skulle användas mot Frankrike, eller om den bara hade till uppgift att göra danskarna mer medgörliga, vilket ju faktiskt var en träffande spekulation. Tidningen *Russisch-Deutsches Volks-Blatt* konstaterade:

”Svenskarna är långsamma. --- De gör ingenting; de säger att de inte har någon sådan order.”
Rysslands frustration har redan behandlats i föregående avsnitt.¹²³

Från Napoleon eller den franska armén märktes ingen större avsaknad över den forne marskalken från Pau, vare sig han skulle infunnit sig på den franska eller allierade sidan. Däremot hittar man i källmaterialet vid just denna tidpunkt en viss frustration hos en person i Paris, nämligen hustrun Désirée, som medan allt detta pågick satt och vändades, återigen, över makarnas privatekonomi. Hon betalade 30 000 francs¹²⁴ om året i arvoden och löner åt sina personliga assistenter, inklusive 6000 francs¹²⁵ till sin heltidsanställda fnitterbästis, Élise de Flotte. Désirées taxiresor – d v s med hyrvagn – gick på 4000 francs¹²⁶ per år. Stackars Désirée. Hon beklagade sig till maken Jean att hon sedan november endast mottagit 46 000 francs¹²⁷ av honom, underförstått att Jean fick se till att skaffa dem en bättre privatekonomi nu när han hade en titel och makt. Privatekonomisk vinning var lika centralt för borgardottern från Marseille som för borgarsonen från Pau.¹²⁸ Girighet och självöverskattning kommer ofta tydligast till uttryck hos uppkomlingar, då som nu.

Frustration i bemärkelsen vanmakt, eller kanske snarare uppgivenhet, började även inträda hos den svenske utrikesministern i Stockholm. Sveriges utrikespolitik var lika med kronprins Bernadottes utrikespolitik – inte folkets, riksdagens eller regeringskanseljens. Den bräcklige kung Carl XIII, på pappret huvudansvarig för styret av Sverige, hade i praktiken varit bortkopplad sedan länge, och var i övrigt så konflikträdd och eftergiven inför sin adoptivson att han ej djävdes yppa ett enda förbehåll. Utrikesminister Engeström accepterade och lydde instruktioner som den auktoritetsbundna byråkrat han var, och hade under en längre tid fungerat mer som kronprins Bernadottes simpla skrivbiträde i utrikespolitiska ärenden. När kronprinsen lämnat Stockholm hade han tagit den reella utrikesförvaltningen med sig. Hemmakontoret förlorade helt sin betydelse. Engeströms korrespondens med Sveriges ambassadörer urartade till banala nyhetsbrev, jämte någon enstaka begäran att köpa hem lite böcker och några exklusiva flaskor konjak. Han och hela regeringen i Stockholm var totalt bortkopplade från det diplomatiska spelet; allt av vikt beslutades av Jean i dennes fälthögkvarter.

Frustration rådde även hos den svenska arméledningen i Stralsund. Adlercreutz, som hade högsta befälet över de svenska trupperna i Nordtyskland i avvaktan på Jeans inställelse, hade funnits på plats i en månad. I Stralsund flockades även talrika ministrar och representanter från alla utländska makter, diplomater, särskilda sändebud, generaler, expresskurirer... Alla väntade på blott *en* persons ankomst, som det både ibland var enerverande att brevväxla med och som

¹²³ Se t ex kap 5 avsn 14

¹²⁴ 30 000 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 1,5 mkr (KPI), 4,3 mkr (guldindex) alt 47 mkr (arbetarlöneindex)

¹²⁵ 6 000 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 300 000 kr (KPI), 870 000 kr (guldindex) alt 9,4 mkr (arbetarlöneindex)

¹²⁶ 4 000 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 200 000 kr (KPI), 580 000 kr (guldindex) alt 6,2 mkr (arbetarlöneindex)

¹²⁷ 46 000 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 2,3 mkr (KPI), 6,7 mkr (guldindex) alt 72 mkr (arbetarlöneindex)

¹²⁸ Jmfr kap 4 avsn 2

nu dröjde med att infinna sig personligen. Under tiden höll Adlercreutz, enligt befallning från sin chef kronprinsen, stora luncher och middagar för koalitionsmakternas ombud för att hålla dem vid gott mod.

”Den dagliga kalaseringen upptog sålunda en stor del av vår tid”, har en av deltagarna berättat.

Dessa mängder av utländska delegater väntade dock alltmer otåligt på den ende som kunde sätta svenska armén i rörelse, och började alltmer ge utlopp för sin frustration. Det gick så långt att de till slut ej längre ville låta sig mutas med mat och vin. Vid en middag vände sig den brittiske generalen Stewart¹²⁹ öppet till Adlercreutz och frågade högt vid bordet, i alla gästernas närvaro, ”om kronprinsen av Sverige ej allvarligt funderade på att fullgöra sina åtagna förbindelser, och huru länge man trodde att de förbundna makternas tålmod skulle räcka”.

Vad gällde koalitionskriget mot Napoleon, som redan inletts, höll två saker på att bli särskilt akuta; den ena att skydda Berlin, den andra att rädda Hamburg. Många invånare hade redan flytt Berlin i bävan inför Napoleons ankomst, och den unge svenska chargé d'affaires Taube hade eldat upp sitt arkiv om han själv också snart skulle tvingas fly. Men Hamburg var i ännu större omedelbar fara. I två månader hade Hamburgs försvar upprätthållits av en mindre styrka ryska kosacker, men nu riskerade Hamburg att angripas av en annalkande fransk armé. Befolkningen vädjade, *bönföll* koalitionen om hjälp. Hamburg var även den enda direkta förbindelanelänken till Storbritannien, en viktig hamnstad och handelsstad för koalitionen truppunderhåll, ett stort finansiellt centrum och den enda platsen där brittiska växlar i pund kunde förskottas i form av krediter och kontanter i kontinentaleuropeiska valutor. Utan Hamburg skulle det exempelvis inte gå att lösa in de brittiska subsidier som finansierade den svenska armén till att börja med, och betalade för allt inklusive de svenska soldaternas och hästarnas mat. Hamburgs börs stängde, alla affärer avstannade och köpmän flydde för att rädda sin förmögenhet. I mitten av maj berättas även om hur banker i Berlin inte längre kunde låna ut pengar innan Hamburgs öde var avgjort. Hamburgs betydelse för Tyskland, för koalitionen och för Sverige kunde därför svårligen överskattas. Bernadotte var den ende som kunde undsätta Hamburg, såsom ställningarna såg ut i maj 1813, och genom att rädda denna stad skulle han med ens blivit Tysklands hjälte och koalitionen frontfigur. Det sägs även i flera källor, att just de svenska trupper som var förlagda närmast Hamburg – inklusive Kalmar regemente i Wismar – tillhörde den del av svenska armén som vid denna tid faktiskt var tillräckligt utrustad, förberedd och organiserad, och *redo* för skarpt läge.

Men fagra spröda Hamburgs värnlöshet antände ingen gnista av ridderlighet hos Jean Bernadotte. Skälen bakom detta ställningstagande inkluderade dels att motståndarsidan var *Frankrike*, dels oklarhet kring Danmarks militära närvaro och status i Hamburg,¹³⁰ och dels att en svår svensk förlust redan vid detta inledningsskede kunde innebära risker för Bernadottes personliga image som härförare i Sverige – drömbilden som målats upp redan vid bedrägerivalet i Örebro i augusti 1810 – med konsekvenser för hans ställning som svensk tronföljare. Om och om igen vände sig de utländska representanterna enträget och intensivt till den svenska arméledningen i Stralsund om svenskt understöd för Hamburg, men utan resultat. Stamfadern hade mottagit många vädjanden för Hamburgs skull innan han ens lämnat Sverige, men befallt Adlercreutz att avslå rubbet. Precis som preussarna trodde, så hade svenska officerarna strikta order att ej företa sig någonting förrän Jean anlät, och flera var mycket frustrerade över dessa restriktioner, dessa bojar. Detta hade samtidigt bidragit till att skapa en mycket påtaglig förstämning bland svenskarna, särskilt som *böner om hjälp* så enträget, angeläget, vädjande

¹²⁹ Charles William Vane (Stewart) of Londonderry (1778-1854), irländsk-brittisk militärofficer och politiker

¹³⁰ Se kap 6 avsn 2

framfördes från alla håll. Detta gällde ju en stad av absolut central betydelse. En viss desillusion över den onyttiga som de förpassats till växte bland svenska soldattrupper.

Statssekreterare Wirsén skrev från Perth på Rügen i ett brev till utrikesministern i Stockholm den **12 maj 1813** att han ämnade resa tillbaka till Sverige för att underrätta Bernadotte om den ångestfyllda situationen. I starka färger tecknades de högt spända förväntningar som knutits till den svenska kronprinsen. Det var i förlitan till *honom*, ej till ryssarna, som Nordtyskland rest sig. "Kronprinsen har man väntat såsom sin *frälsare*", skrev Wirsén. Men hotet mot Hamburg växte dagligen. Föll Hamburg skulle hoppet slockna hos tyskarna, som istället skulle rikta sitt agg mot de som ingivit dem förhoppningar om beskydd och befrielse. Läget i Hamburg var förtvivlat, och gjordes än värre genom kronprinsens strikta förbud att lämna svensk hjälp. Wirsén vred sig av olust och skrev att han "lider som en mask av allt detta". Professor Höjer har kallat Wirséns brev för ett "skakande aktstycke".

Och Wirsén hade rätt. De ringa koalitionsstrupperna vid Hamburg behövde akut understöd för att kunna hålla stånd mot den franska fienden, och från staden kom verkliga *nödrops* med bön om hjälp. Hamburgerbor sade att de skulle *bära* fram de svenska bataljonerna på sina armar den sista biten om svenskarna kom närmare från sina nuvarande ställningar. Ryssar, preussare och hamburgerbor uppmanade enträget och upprepade gånger Sverige att skynda till stadens undsättning.

Men Adlercreutz måste följa sin befallning att ej gå dit.

På grund av sina stränga order från Jean, kände sig de svenska officerarna i Stralsund och Pommern att de hölls i en *vanhedrande passivitet*, medan generalissimus själv dröjde sig kvar i Sverige. Löjtnant Ramsay skriver att man satt stilla och då och då gjorde besök hos officerskollegor, men att allt i princip hade gått i stå:

"Med *smärta* se vi vårt stillaliggande. --- Att besöka varandra är det enda sätt att döda tiden och förskingra de sorgeliga tankar, som uppkomma under denna overksamhet."

Adlercreutz klagade i ett brev till kung Carl XIII över sin förödmjukande roll som "blott åskådare" av de kritiskt viktiga händelser som utspelades i norra Tyskland i maj 1813. På hela den svenska armén var bringad i beordrad passivitet, och Adlercreutz själv var helt bakbunden, sjönk modet inom officerskåren och bland de svenska trupperna ytterligare. Svenska arméns status och trovärdighet höll på att gå förlorad. Misstron till svenskarna ökades för varje dag. *Sverigebildens utomlands* tärdes. Detta uppträdande, som påtvingats dem av krigslegendaren från Pau, var raka motsatsen till ära och ambition. Hamburgs civilbefolkning, medborgargarde och militära försvarare hade kämpat som lejon mot fransoserna. Om Jean ej anlände snart hotade tilltron till honom att slockna helt.

På en bankett i Stralsund den **13 maj**¹³¹ med många lokala myndighetspersoner närvarande gav Adlercreutz, med några glas vin innanför västen, livligt uttryck åt sin harm över att ha händerna bundna, trots att han ju *hade resurser* att understödja försvaret av Hamburg med minimal risk för svensk del. Därpå utbringade Adlercreutz – med förtryckt frustration – en skål för Hamburgs invånare:

"Då jag ej får göra mera, *kan ingen hindra mig* att proponera de redliga Hamburgbornas skål!"

Skålen dracks med eftertryckligt bifall och stor entusiasm i hela salen. Samma dag skrev artillerigeneralen Suremain, som också befann sig i Stralsund, i sin dagbok:

"Varför påskyndar prinsen inte sin ankomst? Vilken bekymmerslöshet eller vilken oförsiktighet att låta trupper hopa sig på ett mycket inskränkt och mycket utsuget område och lämna dem utan pengar och utan order till generalerna. --- Dröjer vi och återtas Hamburg av

¹³¹ Olika källor indikerar endera 13 maj eller 14 maj som datum för denna bankett och skål; troligast är 13 maj då händelsen omnämns i tysk brevkorrespondens (refererad av Scott i dennes avhandling) daterad den 14 maj.

fransmännen mitt för vår näsa, är det emellertid för lång tid slut med våra penningtillgångar, eftersom Hamburg är den enda stad, som kan förskottera de engelska växlarna; det är också ohjälpligt slut med det anseende kronprinsen åtnjuter i Tyskland. Ju mer man litat på honom, desto mer ska man hata honom, därför att han inte uppfyllt vad man väntade sig.”

Det skulle alltså se oerhört illa ut om Hamburg föll utan att den svenska armén, som befann sig närmast av koalitionsstyrkorna, gjorde något.

Den **14 maj** berättas att Adlercreutz var djupt olycklig och förbittrad. Sverige hade manskapet, kapaciteten, de strategiska positionerna och en stark önskan att framgångsrikt bidra till Hamburgs försvar, men *tillåts inte göra detta*. Den svenske postmästaren i Hamburg skrev hur stadsborna försvarade sig men troligen inte skulle kunna motstå nästa angrepp. Dessutom var pengarna i Stralsund slut och ingen kunde längre köpa de växlar som den svenska arméledningen hade. Det svenska artilleriet hade behövt upphandla 1300 hästar, men detta hade fått uppskjutas på grund av brist på pengar. Pommern i sig självt var så utsuget och utmattat från tidigare arméers närvaro, att olika typer av underskott redan svårt pressade förhållandena. I ett brev från Stralsund hem till utrikesminister Engeström i maj skrev Adlercreutz, nedstämd av den graverande, förnedrande sysslolöshet han var försatt i jämte en negativ attityd i brev från generalissimus i Sverige, att han ville tjäna kung och fosterland med trohet och nit, ”men skulle jag härtill anses mindre användbar, ska jag med resignation och lugn återvända till skötet av min familj, plöja min jord och äta mina potäter”.

Fartyg anlände från alla håll till Stralsund, men ingen hade hört talas om Jean Bernadotte, trots att vindarna varit gynnsamma för en seglats från Karlskrona under en tid. Generalerna aktade sig för att säga för mycket, men andra uttalade sig mer rakt på sak. Bernadottes uppträdande var skandalöst, förrädiskt, uselt, låg. Pajasaktigt, egoistiskt, inkompetent och grovt oförskämt. Den forne marskalken var en oprofessionell, oskicklig skojsare.

Samma vecka hände dessutom något utomordentligt intressant, nämligen att 6000-7000 *danska* trupper med artilleri intog Hamburg *för att försvara staden*, alltså hindra fransoserna från vidare avancemang. Danmark hade ej ännu på diplomatisk väg lyckats ansluta sig till koalitionen, fastän försök gjorts och gjordes. Fredsförhandlingar mellan Danmark och koalitionsmakten Storbritannien hade just ägt rum i London och man väntade på resultatet av dessa. I avvaktan på besked så hade Danmark ändå tagit ställning *mot* sin tidigare bundsförvant Frankrike, och anslöt sig i Hamburg till det ryska, preussiska och lokalt uppbackade försvaret. *Danmark* stred nu alltså självmant för koalitionen! Och de gjorde det med kraft och ambition. Många danska soldater dog i dessa strider vid Hamburg för koalitionen.

Söndagen den **16 maj** skrev Adlercreutz i Stralsund till utrikesministern i Stockholm:

”Prinsens uteblivande gör en obehaglig sensation här, och misstroendet tar för var dag överhand, vilket försämrar våra resurser och vårt uppehälle. --- Allas hopp har varit riktat på honom, och opinionen tycks redan slockna.”

Det började spekuleras i Stralsund om generalissimus Bernadotte i Karlskrona aldrig bordat något fartyg utan istället rest landvägen till Helsingborg för förhandlingar med Danmark. Samma söndag skrev Essen ett brev från gränstrakterna mot Norge, Jeans slutmål. Tvärtom vad Jean inbillade sig eller försökte ituta sin omgivning, så fanns där nu en *ytterligare stegrad ovilja* mot en förening med Sverige.

Nils Forvass kompani låg kvar i Rostock. Trupperna exercerade fyra timmar varje dag med full packning, fördelat på två pass, morgon och eftermiddag. Mellan exercistillfällena blev dagarna relativt monotona med många överksamma timmar som flöt förbi. Drängar och torpare var inte vana vid sådan sysslolöshet. Några fick en dag permission att besöka Heiligendamm, ca 20 km väster om Rostock, som hade en fascinerande badinrättning. Tyskarna hade konstruerat en mekanik som drog upp vattnet genom ugnar, så att det kom varmt vatten i badkaren, eller

vilken som helst temperatur man nu önskade blanda till. Det hela drevs av ett stort hjul som drogs runt av två oxar.

Den svenska armén befann sig dock inte, förmodligen, i Tyskland på turistbesök, utan för att uträtta något. Men inga order anlände om något över huvud taget. Överbefälhavaren, den hjältemodige härföraren från Pau, var oerhört känslig inför att riskera sin image i Sverige och höll därför sin armé helt borta från strid. Att ej strida var det säkraste sättet att undvika förlust, och därmed skulle den konstruerade hjälteglorian från bedrägerivalet i Örebro aldrig äventyras. Smart!

Abraham:

”Vart ha öbefälhavarn taet vägen? Varfö kommä inte karln?”

Petter:

”Ja man undre ju. Ska vi bare vakte sädesfälten här eller ska vi göre nåe nytte? Kriget pågår.”

Abraham:

”Kanske vi skullä åkt te Finland iställä. Förre året. Nu är tydligen allt förlåtet vad gällä Finland, vi ska va kamrater med ryssen sägs det och den svenske krigsmakten ha åkt utomlands fö å vile sig i Pommern. Nä vi lämnede Hullsfre trodde ja dä fanns ett ändamål mä dette åbäk.”

Han spottade i gräset och fortsatte:

”Kriget ha börjet som Petter säger. Och tyskene hoppes på oss i kriget, de liter på oss att vi ska göre nåe.”

Petter igen:

”Di prater om Hamburg, di *vädjer* om Hamburg. Men vi är beordrede att inte göre nået alls. Och disponenten är försvunnä. Ja förstår ingenting, ingenting alls.”

Nils bara suckade.

Ett par dagar senare nåddes sjätte brigaden av nyheten att de danska trupperna var på väg att lämna Hamburg. Den ryske generalen Tettenborn ville emellertid fortsätta försvara Hamburg för koalitionen och begärde förstärkning av svenska trupper hos den legendariske svenske generalen och riktige krigshjälten, ingen låtsad sådan; mannen från Jutas med den svarta ögonbindeln – Döbeln.

Bland de allra närmast belägna svenska trupperna i Nordtyskland ingick, som nämnts, den sjätte brigaden i Rostock och Wismar under Boijes befäl, däribland Kalmar regemente. De var starka, övade och redo.

Kapitel 5 avsnitt 16

DEN STORE FRÄLSARENS ANKOMST TILL STRALSUND

Efter ett ömt farväl till Oscar, ett pinnhål under honom själv i den nya tronföljden, hade stamfadern sent omsider bordat örlogsfregatten *Eurydice*, en vecka efter badkarsgrälet med Pozzo.

Under överfarten från Karlskrona hade han kommit ikapp med sin privata brevkorrespondens, och bl a ägnat sig åt brev han kort innan avresan från Karlskrona erhållit från en viss Lucie von Pappenheim¹³², en frånskild 37-årig flerbarnsmor, tillika den preussiske statskanslerns dotter. Jean och Pappenheim, som var hemmahörande i trakten av Hamburg, underhöll en livlig brevväxling. Hon har av professor Höjer beskrivits som ”äventyrlig” och, i en ganska typisk höjersk lurig ordvändning, lagom insinuant, så var hon en av stamfaderns ”mest

¹³² Lucia (Lucie) Anna Wilhelmine Christine von Pückler-Muskau (von Hardenberg-Reventlow, von Pappenheim) (1776-1854), tysk societetsdam och parkarkitekt

glödande beundrare”. Schinkel nöjer sig med att konstatera att hon ”från längre tid ägnat honom sin tillgivenhet”. Crusenstolpe förklarar med flera anekdoter att Pappenheim var en av Jean Bernadottes utomäktenskapliga förbindelser, och Suremain i sina memoarer citerar ett uttalande från stamfadern själv där han refererar till henne som en av sina älskarinnor.¹³³

Pappenheims brev talar dels om sinnesstämningen i Tyskland vid denna tid, samt den stora iver och hänförelse som rådde inför Bernadottes ditkomst, och de stora förhoppningar man fäste vid hans person. Bernadotte sades redan vara utsedd till ”Tysklands räddare” och utan honom vore allt förlorat. Folkets hopp stod till honom, och ”ifrån deras befriare ska ni snart bli deras herre”. Pappenheim förklarar att han ”kommit att ställas i spetsen för det heligaste och skönaste företag”. Han var den man ”som den suckande mänskligheten kallar”. Hon fortsätter:

”Om ni följer denna ledstjärna ska ingenting bli jämförligt med den *hänförelse* ni ska uppväcka; ingenting ska överträffa den lysande roll ni kommer att spela i Europa.”

Men breven talar även på flera ställen om frustrationen vid hans dröjsmål. Och så talar de om den överraskning och förtvivlan man upplevde vid hans beslut att vända sig mot Danmark innan han befriat Tyskland från Napoleons ockupation:

”Det rykte man utspridit angående Sveriges fientliga avsikter mot Danmark har likt en åskknall som följer på morgonrodnaden av den skönaste dag slagit alla sinnen med bestörtning och missmod.”

Det kan misstänkas, att Pappenheims åsikter, dotter till en av Preussens ledande män som hon var, även återspeglade den preussiska regeringens tankar.

Måndagen den **17 maj 1813** klockan 13 ankrade *Eurydice* vid Nordperd på Rügens ostkust.¹³⁴ Sluparna gjordes genast i ordning för landstigningen – men stopp och belägg! Inte så bråttom! Jean hade haft all tid i världen att förbereda sig inför landstigningen när fregatten närmade sig kusten, men nu bestämde han att han först ville äta lunch ombord på fartyget innan några andra sysslor. Medan lunchen förbereddes infann sig istället ombord på fregatten den preussiske översten Ludwig von Kalckreuth¹³⁵, skickad å preussiske kungens vägnar. Då man anmälde honom kommenterade Jean sarkastiskt och småleende:

”Istället för 27 000 man sänder man mig en kammarherre.”

Jean skulle just sätta sig till bords och bad Kalckreuth stanna kvar över lunchen. Under måltiden blev samtalet allvarigt och då Preussen lika litet som Ryssland ännu överlätit några hjälptrupper till Bernadotte för att anfälla Danmark, fick Kalckreuth sitta och ta emot hans förtret. Jean pressade den Kalckreuth med obehagliga frågor och taskiga anklagelser, den ena otrevliga beskyllningen efter den andra. Den stackars Kalckreuth var där i egenskap av officiellt sändebud med underrättelser att meddela, men detta spelade aldrig någon roll för stamfadern. Budbäraren fick alltid ta de första skotten.

Måltidsron förstördes totalt. Kalckreuth, som var ur stånd att svara på några frågor så att stamfadern blev nöjd, tappade helt matlusten.

Efter att ha avnjutit sin lunch under några timmars tid, servad av upppassare såsom det anstår en viktig person av hans valör, hade klockan hunnit bli 16:30 innan Jean så småningom landsteg på Rügen. Han avreste i en vagn åtföljd av sin svit till fursten Putbus slott, beläget nära Rügens sydöstra kust i ett vackert landskap. En stor mängd nyfikna rügenbor i grannskapet hälsade Bernadotte, Tysklands befriare, med förtjusning och högljudda glädjehrop. Men ungefär som vid ankomsten till Åbo i augusti 1812, verkade det nästan som om Jean duckade för folkopinionens

¹³³ Jmfr kap 18 avsn 9

¹³⁴ Landstigningsplatsen framgår ej helt tydligt av författarens källmaterial men torde vara Nordperd.

¹³⁵ Ludwig Ernst Heinrich Konstantin von Kalckreuth (1771-1847), preussisk militärofficer

mycket stora förhoppningar och förväntningar.¹³⁶ Enligt Schinkel så hade han "endast ett ögonblicks uppmärksamhet att ägna åt dessa bifallsyttringar".

Den unge furst Putbus¹³⁷ själv, 29 år gammal, tog emot Bernadotte när han klev ur vagnen. Slottet var ståtligt, smakfullt och lyxigt. På Putbus möttes Jean på måndagskvällen av generalerna Adlercreutz och Sandels, som kommit för att rådgöra om svenska arméns ställningar och förhållandena i Tyskland. De nyheter som Bernadotte fick i Putbus var oroande. På den stora krigsskådeplatsen i Sachsen gick det allt sämre för koalitionen, alltså de ryska och preussiska arméerna. Dessa fortsatte att förlora slag och pressas tillbaka, och ryssarna hade redan lidit så ofantliga förluster och kunde nu absolut inte avvara någon hjälpkå för ett ovidkommande personligt skådebrödsprojekt i Skandinavien. Fransoserna trängde på och koalitionen var i skriande behov av understöd. Rapporter från Frankrike skildrade, på ett överdrivet sätt, det franska folkets krigiska hänförelse och de stora tillgångar som stod till Napoleons förfogande. Det talades även i Nordtyskland redan om *fredsförhandlingar* som en möjlig utväg ur den rådande situationen.

Fred? Fred! Förbannade fred!

Fred var ett illrött skynke för stamfadern. Fred i Europa vid denna tidpunkt skulle stjälpå hela hans privata karriärmässiga ekvation.

Alla dessa nyheter gjorde ett djupt och betänkligt intryck på Jean.

Så hade det då blivit dags, tisdagen den **18 maj**, för den store frälsarens ankomst till Stralsund. Halleluja! Eller som man kan ropa när litteraturpristagaren offentliggörs:

"Äntligen!"

Stamfadern anlände till färjeläget Altefähr mitt emot Stralsund på eftermiddagen och möttes där av generalitetet och staber. Under överfarten över sundet till Stralsund ringdes det i stadens alla klocktorn, och när slupen landade vid Stralsunds brygga förkunnades frälsarens ankomst med dundrande kanonsaluter, både av uppradade kanoner på stadens fästningsvallar och av galärer som låg i bukten. Oräkneliga folkskaror från hela Pommern och Mecklenburg hade samlats för att se den beryktade krigarprinsen, Napoleons forne marskalk som nu, med förväntad tapperhet och ett lejonhjärta skulle slåss i allra första ledet för Tysklands befrielse mot det franska stormaktsväldet. Den franskfödde lysande stjärnan hälsades överallt av nordtyskarna som en ny Gustav II Adolf med kraftigt ihållande glädjebjel. Folket uttryckte sin livliga förtjusning över "den väntade befriarens ankomst" enligt ett ögonvittne. Drottning Charlotta poängterar också i sin dagbok, utifrån de rapporter hon i Stockholm mottog från olika håll, att den käre adoptivsonen var "hälsad med *hänförelse*" av Stralsunds invånare.

Där kom det alltså igen, samma substantiv som förekommer på tusen ställen i samtidskrönikor från början av 1810-talet, innan perceptionen mognat och blivit mer skarp. *Hänförelsen* var total.

Intåget i Stralsund skedde under parad av 8000 man. Bernadotte inkvarterade sig i guvernörshuset mitt i Stralsund. När han anlände till byggnaden strödde 16 unga tyska vitklädda flickor blommor över trappan till huset. På kvällen var hela staden illuminerad. Skyddsängeln hade anlant. Historikern docent Hans Forssell¹³⁸ beskriver ögonblicket så här:

"Från hela Tyskland hälsades den svenske kronprinsen såsom dess befriare, vilken ju omöjlig kunde ha någon högre plikt än att offra *allt* för de franska härarnas fördrivande."

I släptåg hade Bernadotte en svans av generaler, generallöjtnanter, generalmajorer o s v tillsammans med hordvis av adjutanter som bestyrde än det ena, än det andra. Plus en uppsjö personliga assistenter. Var gång någon officer närmade sig Jean eller någon i hans närhet var det

¹³⁶ Jmfr kap 4 avsn 12

¹³⁷ Wilhelm Malte zu Putbus (1783-1854), tysk ämbetsman

¹³⁸ Hans Ludvig Forssell (1843-1901), svensk historiker, skriftställare, politiker och ämbetsman

med konstlad underdånighet, sockersöta miner och fånigt fjäsk. Undergivenheten var rent löjeväckande. En anledning till rollspelet, utöver människors överdrivna respekt för titlar, var att det var först nu när stamfadern själv anlät till Stralsund som tillsättningarna av de högsta befälsposterna skulle bli definitiva, många ville nu därför positionera sig. Men sin vana trogen hade Jean givetvis haft sina egna mullvadar och angivare på plats i Stralsund långt innan sin egen ankomst. Dessa avrapporterade vilka svenska officerare på plats som sagt vad i slutna sällskap, vem som skålat för vem, och så vidare. Det gjorde tillsättningarna så mycket enklare. Vem var lojal och vem var det ej.

Ledaren från Pau hade *noll* tillit till någon.

Kapitel 6

18 maj – 3 augusti 1813

Avsnitt

1. *Och kronprinsen blev rasande*
2. *Döbelns pliktkänsla*
3. *Smutsigt efterspel*
4. *Ett danskt avvisningsbeslut*
5. *Jeans pliktkänsla*
6. *Oslo universitet*
7. *Bivackliv*
8. *Anckarsvärds obekväma åsikter*
9. *Soldat Knopps otur*
10. *Trachenberg*
11. *Ett liv för två mynt*
12. *Stora förväntningar*
13. *En duell till*
14. *Uppbrott i augustinattens mörker*

OCH KRONPRINSEN BLEV RASANDE

Tyskarna såg i Jean Bernadotte en befriare från det franska förtrycket, han hälsades som Tysklands frälsare. Från ett håll uppmanades han rädda Berlin som var uppskrämt av hotet från annalkande fransoser. Från ett annat att undsätta Hamburg, Tysklands kommersiella och finansiella centrum, tillika Tysklands enda hamn som stod i direkt förbindelse med London. Från ett tredje håll uppmanades han att skydda Storbritanniens hannoveranska besittningar. Mängder av skrivelser, utländska delegater och svenska officerare påyrkade omedelbart understöd till koalitionen. Men de redan förödmjukade svenskarna hölls i koppel av Bernadotte som var lika överksam i sitt handlande som han var livlig i sitt tal. Alla dessa uppmaningar irriterade honom istället högeligen. Han hade inte kommit till Tyskland för att rädda kontinenten från franskt herravälde utan för att trygga sin egen dynastis framtid genom att tilltvinga sig Norge, var beräkningen. Hans absolut överordnade mål var att bemäktiga sig Norge, som "kompensation" åt Sverige för förlusten av Finland, vilket skulle underbygga hans legitimitet som tronföljare. Samtidigt skulle han befästa sitt eget varumärke i Sverige som "härförare". För Jean var det relativt likgiltigt om Hamburg eller Berlin föll i Napoleons händer. Huvudsaken var att Norge vanns.

Otaliga personer hade ärenden att avhandla med Jean, som man väntat på i veckor eller månader. På stamfaderns bord i Stralsund låg en hög med vädjande brev. Men frälsaren fokuserade nu inte främst på de viktiga beslut som måste fattas i olika brådskande ärenden. Så snart han installerat sig i guvernörshuset den **18 maj 1813** avsade han sig alla möten och stängde in sig på sitt rum. Där emottog han istället underrättelser från sina *hemliga rapportörer* om vad som försiggått i Stralsund och annorstädes under sin frånvaro. Vem hade sagt vad och till vem, o s v. Som tidigare nämnts så avlönade han angivare inom den svenska officerskåren, innästlade precis överallt, i varje lokal, för att *tjalla på sina egna*. Det var ett tipsar- och angiverisystem, där det som yttrats i slutna sällskap nu inte bara rapporterades in till Bernadotte utan även utfylldes och förgiftades, och där *uselhet* var ett grundkriterium hos de verksamma ormarna. Han instiftade så småningom även en egen hemlig polis vid sitt högkvarter, som bland annat hade särskild uppsikt över den privata posten till och från personer som han var misstänksam emot, och som öppnades och lästes. Ett nytt eget litet mini-Stasi mitt i den hedervärda svenska armén. Den kände brevskrivaren från detta fälttåg Clas Livijn, krigsauditör, kommenterade detta i ett privat brev några veckor efter Jeans ankomst:

"En sak måste du säga mig – tror du att brev brytas? --- Det ryser i mig, då jag ser politiken lägga sin isiga hand mitt uti de heligaste känslor, de ömmaste förhållanden. Jag har sett flera brev t o m från flyende hamburgerbor --- vilket besynnerligt djur är ej människan! På en gång så god, så stor och tillika *så liten och så elak*."

Jean Bernadotte hade givetvis även värvat en angivare, tjallare, precis vid sin ställföreträdare Adlercreutz sida. Han hade nämligen lömskt anställt en av Adlercreutz adjutanter som tipsare – *förrädare* – för att rapportera *allt* som kunde vändas emot den mest respekterade generalen och militären i hela den svenska armén. Stamfadern hade därigenom snart fått reda på vad som ägt rum några dagar tidigare under en större middag i Stralsund, där Adlercreutz utbringat en skål för de tappra hamburgerborna.¹³⁹ Historikern Rein låter i sin biografi förstå att den bernadotteavlönade angivaren sannolikt var den 37-årige Georg Ulfsparré¹⁴⁰.

Kronprinsen blev rasande! Två timmar hann förlöpa efter framkomsten till han skickade efter Adlercreutz. I hårda ord bannade han nu den svenske generalens sympatityttring för

¹³⁹ Se kap 5 avsn 15 (13 maj 1813)

¹⁴⁰ Erik Georg Ulfsparré (1776-1865), svensk militärofficer

Hamburgs invånare. Adlercreutz vidhöll att Hamburg, denna viktiga stad som satte allt sitt hopp till den stora koalitionen men fruktade ett franskt överfall, förtjänade respekt och solidaritet. Då Adlercreutz inte var en undfallande och servil person utan principfast stod för sina personliga åsikter, uppretade detta Jean ännu mer. I all sin arrogans snäste fransosen att om Adlercreutz inte var nöjd med att tjänstgöra under rådande villkor kunde han dra hem till Sverige när han behagade, och hänvisade till krigslagarna. D v s Bernadotte menade att Adlercreutz personliga åsikter och hans skål under en fest var ett subordinationsbrott.

Vid ankomsten till Stralsund möttes stamfadern även av underrättelser från London att Storbritannien, efter hårda debatter i parlamentet, inte längre stod fast vid tolkningen att han kunde gå med sin armé på kontinenten vart han ville, underförstått raka vägen till Danmark. Starka röster höjdes snarare i Storbritannien att nu försöka få Danmark att ansluta sig till den stora koalitionen, d v s byta sida. Den hade växt fram en insikt i London om att Danmark faktiskt haft redliga avsikter, men stötts tillbaka genom Bernadottes intriger att obstinat pressa över Danmark till motståndarsidan, Frankrike. Den brittiska regeringen lade nu in sitt *veto* mot ett bernadotteskt fälttåg mot Danmark, som man såg som ett rent egoistiskt företag, och försökte istället övertala den svenske kronprinsen och den svenska armén, som man ju finansierade, att genast ingripa mot Napoleon. Istället för att angripa Holstein för att tilltvinga sig Norge *måste* Jean nu förhålla sig till kraftiga vädjanden om assistans för Hamburg och Berlin.

Kronprinsen blev rasande! Storbritanniens ställningstagande omöjliggjorde därmed en omedelbar militär aktion mot Danmark, och han hade nu egentligen *ingen* bundsförvant som fortfarande oreserverat backade upp honom. Allt fler började så sakteliga genomskåda hans blott egennyttiga syften och hans opålitlighet. Till Alexander snäste han i ett brev några dagar senare, att om Danmark tilläts delta i koalitionen utan att först gå med på de svenska kraven, ansåg han sig ej längre vara skyldig att delta i koalitionen för den gemensamma saken.

Samma kväll erhöll han en depesch från den seniore ryske diplomaten Maximilian von Alopæus¹⁴¹ som av Ryssland och Preussen, enär Jean dröjt kvar i Sverige utan någon brådska att infinna sig på kontinenten, utnämns till "generalguvernör" för norra Tyskland. Meddelandet från Alopæus anhöll, precis såsom framförts från alla andra håll i flera veckors tid, om att svenska trupper skyndsamt understödde Hamburg. Kurirbrevet överlämnades av sändebudet Salviati¹⁴², samtidigt som hela Stralsund tändes i illumination för Jean, Hamburgs och Tysklands räddare.

Men kronprinsen blev än mer rasande! Detta av främst två skäl. För det första var han redan gruvligt uppretad över att Ryssland inte tillhandahållit de 35 000 ryska stödtrupper som han ansåg sig berättigad till, samtidigt som man nu bad om *hans* bistånd. Att i princip alla tillgängliga ryska resurser fordrades för de redan mycket blodiga striderna mot Napoleon för att försvara Berlin var ingenting stamfadern fäste avseende vid. För det andra var han oerhört uppbragt över att Ryssland och Preussen över huvud taget inrättat en främmande myndighet av okänt slag för norra Tyskland i just det område där han själv skulle hålla till, och tillsatt ett "förvaltningsråd" med en ryss som chef utan att dessförinnan konsultera med *honom*! Det retade stamfadern till max och sårade hans ego, särskilt då detta förvaltningsråd och Alopæus nu även gjorde anspråk på att lägga sig i ämnet *militärstrategi*. Jeans obehärskning och vrede riktades mot budbäraren, den stackars 27-åriga Salviati, som fick utstå en rejäl salva, en ren avhyvling. Devisen "skyll inte på budbäraren" gällde inte för Jean. Budbäraren fick *alltid* ta den första skoningslösa smällen.

I sitt tvära brevsvaret till Alopæus onsdagen den **19 maj** avfärdade generalissimus, krigslegendaren från Pau, att hjälpa ryssarna försvara Hamburg med förevändningen att han inte kunde dela upp sin lilla armé, och att sådana dristiga operationer skulle innebära en risk för den

¹⁴¹ Magnus Maximilian von Alopæus (1748-1821), rysk diplomat (äldre bror till David von Alopæus, rysk diplomat och spion känd från tidigare i vår berättelse; se kap 1 avsn 4-5; kap 2 avsn 8; kap 4 avsn 12)

¹⁴² Peter Heinrich August von Salviati (1786-1856), tysk diplomat

svenska armén, och att Tysklands frihet aldrig kunde vinnas ”om de allierade ej tågade i samförstånd och erinrade sig sina ömsesidiga åtaganden”. Jean uttryckte givetvis även i brevet, iskyligt, sin förundran över att Alopæus erhållit den befattning han nu tydligen innehade utan att själv blivit rådfrågad.

Samma onsdag¹⁴³ anlände stamfaderns opponent från natteduellen i Karlskrona två veckor tidigare – Pozzo di Borgo – från det ryska krigshögkvarteret till Stralsund. De två hade ett nytt möte där Pozzo nu, med förnyad iver, återigen försökte övertala Jean att prioritera den gemensamma saken – Europas befrielse – före sitt eget Norgeprojekt. Pozzo yrkade än mer bestämt på Bernadottes framryckande mot Elbe för att understödja koalitionen, vars situation hela tiden förvärrades. *Nöden* fordrade att Rysslands styrkor nu sökte hålla fronten söder om Berlin, och Jeans samverkan med koalitionen brådskade.

Kronprinsen blev fullkomligt rasande! Detta andra sammanträffande dem emellan blev ännu stormigare än det föregående i Karlskrona. Stamfadern värjde sig genom att återupprepa alla sina beskyllningar, anklagelser och hotfulla yttranden om sina koalitionspartners, deras dåliga strategiska planering, deras svikna löften och uteblivna åtaganden och nu även deras skymf att utse ett förvaltningsråd för norra Tyskland utan hans delaktighet och samtycke. Jean Bernadotte orerade hetsigt och yvigt och klandrade Ryssland för det mesta som gått fel, och antydde i sin okontrollerade upprusning t o m att tsar Alexander tolv år tidigare varit medansvarig för mordet på sin egen far, tsar Paul! Bernadottes otyglade uppträdande, med grova förolämpningar, ärekränkningar och ett eget martyrskap forsade fram i långa dramatiska argsinta monologer, och det *blixtrade* i hans ögon. Hela uppträdandet har i källmaterialet beskrivits som under all anständighet och värdighet.

Beteendet förstummade Pozzo. Men som vanligt efter okontrollerade vredesutbrott som dessa blev Jean – helt plötsligt – foglig som ett lamm. Bipolariteten var extrem, från den ena ytterligheten till den andra. Den ursinnige Mr Hyde var nu den fromme Dr Jekyll igen. Han försökte då istället, med mild resonlig samtalston och en dos *list*, visa kompromissvilja gentemot tsaren och utfästa att *eventuellt* vända sig mot franska armén, om än med *förbehållet* att Ryssland skulle diplomatiskt pressa Danmark till eftergifter och garantier, samt att han själv skulle få befälet över en större rysk-svensk-preussisk armé. Men han ämnade inte röra sig ur fläcken så länge de ryska och preussiska stödtrupperna ej stod fulltaliga under hans befäl! En källa uppger att Pozzo var irriterad över Bernadottes *spel*, otillförlitlighet och krumbukter, och arresterade i dålig sinnesstämning från Stralsund kort därpå.

Torsdagen den **20 maj** gick fristen ut för ratificering av det svensk-preussiska fördraget, där Preussen framför allt – med Jeans synsätt – ställde sig bakom Sveriges rätt att erövra Norge.¹⁴⁴ Dagen kom och förlöpte emellertid utan ratificering eller att Preussen ens hörts av i frågan. Samtidigt visste stamfadern att diplomatiska kontakter fortfarande upprätthölls mellan koalitionsmedlemmar och Danmark, och minnet av Dolgorukis besök i Köpenhamn fanns fortfarande kvar i hans livliga tankar. Preussens avvaktande hållning provocerade Jeans humör. Kronprinsen blev rasande!

Stamfadern har beskrivits som ”synnerligen lättretlig” dessa dagar, vilket torde vara en underdrift. Det mesta var fel. Exempelvis var han även missnöjd med fästningsverkens förfall i Stralsund. I flera avseenden var hans egna och koalitionens intressen egentligen diametralt motsatta. Koalitionen såg gärna Danmark som en bundsförvant mot Napoleon medan Jeans spel om Norge fordrade att Danmark skulle vara deras fiende. Koalitionen ville att Bernadotte skulle föra svenska armén söderut eller västerut genom Tyskland medan han själv ville ta den norrut. Koalitionens stora kall var att besegra Frankrike medan exmarskalken inte alls ville skada eller

¹⁴³ Olika källor anger olika dag för mötet, den 19 maj kontra den 20 maj, där de tyngre källorna anför det tidigare datumet.

¹⁴⁴ Se kap 5 avsn 7

förnärma Frankrike eftersom han såg sig själv som en lämplig efterträdare till Napoleon och därför måste tänka på sitt anseende i franska arméns ögon.

Alla dessa motsägelser ledde till ett slags limbo, en avvaktande överksam ställning, alltmedan kriget rasade söder om Berlin. Jean skulle prompt ha Norge till vilket pris som helst, hans legitimitetsbiljett till den svenska tronföljden, och hade därför tills vidare övergett befrielsekriget i Europa. Koalitionens syften var underordnade hans enskilda agenda.

Fredagen den **21 maj** tillkallade han sig de främsta svenska officerarna, inklusive Adlercreutz, Stedingk och Suremain. Hans lynne denna dag har beskrivits av Suremain som "ett *djävulskt* humör"¹⁴⁵.

Kronprinsen var helt enkelt topp tunnor rasande!

Jean Bernadotte mästrade i en halvtimme inför dessa om ryssarnas och preussarnas förräderi, om danskarnas falskhet, o s v. Noll impuls kontroll, noll behärskning. Och hela den kraftigt svavelhaltiga monologen osade av misstro gentemot hans koalitionspartners och Danmark.

Samma dag skrev han ett brev till tsar Alexander, där han påstod att *kungen* – hans adoptivfar Carl XIII, den senile, ålderdomssvage, byxpinkande, lallande och mestadels halvsovande svenske monarken hemma på Stockholms slott – *också* var, ja om inte *rasande* så i alla fall förtördnad och indignerad. Den externrekryterade kronprinsen, som ju kört showen själv ända sedan sin ankomst till Sverige 1810, förkunnade att "kungen såg med oändlig förtret" på arrangemangen i Nordtyskland, och att tillsättningen av Alopæus var "en utnämning som blott förlamade alla sinnen". Det var Alopæus enkla vädjan till den svenske överbefälhavaren om assistans från den närmast belägna koalitionsarmén för att rädda Hamburg undan fransoserna som fick Jean att slå i taket ännu en gång, eftersom en sådan manöver inte låg i linje med hans personliga agenda. Men kung Carl XIII själv hade givetvis inte den blekaste aning om vad som försiggick i Tyskland i realtid – detta var långt före telefonens tid – och ingen vetskap om vad som skett i Pommern den senaste veckan eller två, än mindre brydde han sig om allt som adoptivsonen hakade upp sig på. Dessutom var det som sagt Jean som körde Sveriges utrikespolitik ända sen november 1810, punkt, oftast helt utan kung Carls XIII:s vetskap. Men som vanligt när fransosen ville lägga maximal kraft bakom sina egna uttryck och känslor, så blandade han in den svenske kungen och använde det svenska kungaämbetet som förklädnad – som kamouflage, som en sköld, en förespeglad okränkbar myndighet – vilken hans motpart i diskussionen inte kunde invända emot.

I brevet till tsaren sammanfattade han sina senast framförda synpunkter i grälet med Pozzo, och skrev att hans uppoffringar nu nått sin gräns, annars skulle Sverige vara lösgjort från alla förbindelser. I sin retorik utmålade han sig själv i vanlig ordning som den rättänkande och ridderlige martyren, och underströk hur han uppoffrat *allt* bara för tsar Alexanders skull. Stamfadern förklarade att han, om han förblivit lojal mot Napoleon, ju själv skulle varit en av de främsta kandidaterna att efterträda den franske kejsaren vid dennes fall:

"Jag kunde lätt finna --- att, ifall jag överlevde honom, jag väl kunde gagna Europas gemensamma sak, i det jag använde mitt inflytande i Frankrike. --- Denna roll, utan tvivel den skönaste som någonsin kan falla på en dödligs lott, förbländade mig icke, och oaktat jag var övertygad att efter kejsar Napoleons död hans rike skulle tillhöra *den värdigaste* eller den lyckligaste, och att om jag fortfor att vara Frankrikes vän, *jag* kunde äga rättigheter därtill --- föredrog jag ers majestäts allians. --- Allt, sir, glömdes för er."¹⁴⁶

¹⁴⁵ I originaldagboken "d'une humeur de diable".

¹⁴⁶ Schinkel återger detta brev men *utelämnar de för stamfadern mest komprometterande satserna*, vilket ju snedvrider historieskrivningen och den korrekta, fullständiga förståelsen av olika händelseförlopp, d v s en slags revisionism.

Han refererar alltså till sig själv som den värdigaste att överta regentskapet i Frankrike efter Napoleon. Professor Waller menar att uttalandet är ett exempel på kronprins Bernadottes ständigt återkommande tankegångar om sin egen karriär, sin egen framtid, sitt personliga öde. Waller hävdar att Jean här i brevet *låtsas* ha offrat sina franska aspirationer för tsar Alexanders skull, då rikhaltigt annat källmaterial de facto bekräftar Jeans *bestående* franska karriärförhoppningar. Waller menar att man snarare kan dra paralleller till Åbomötet, och att stamfaderns kommentarer här kan ha avsett att avlocka tsaren någon slags uppmuntran eller bekräftelse på att han fortfarande hade tsarens stöd för att bli Frankrikes nästa styresman.¹⁴⁷

På samma tema yttrande Bernadotte till en adjutant vid ungefär samma tidpunkt:

”Man vill inte mera veta av Bonaparte i Frankrike, men man ber mig att inte företa något mot mitt fosterland och att inte utsätta mig för att förlora den *popularitet* som *jag* åtnjuter. Om Napoleon störtas kan *jag* spela den största möjliga roll, förfoga över regentskapet.”

När Jean överlämnade brevet till Gustaf Löwenhielm för vidarebefordran, bad han honom även *muntligen* hälsa tsaren att om Ryssland inte erkände den bokstavliga lydelsen och tolkningen av deras fördrag, skulle stamfadern omedelbart lämna kontinenten, ”och att mina vapen kunna föras till den mest oväntade punkt”. I klartext betyder detta att Jean alltså hotade sin kamrat Alexander att han kunde ta hela den svenska armén från Nordtyskland via St Petersburg till Finland, om han inte snarast erhöll ryska stödtrupper att sätta in mot Danmark. Detta förtäckta hot var sannolikt aldrig meningen att verkställas, men kan ses som en illustration av Jeans labila humör och obalanserade utfall.

Professor Söderhjelm beskriver stamfaderns labila psyke vid denna tid, efter ankomsten till Pommern, som att han ”redan ställt till massor av scener” och att ”han slog omkring sig med anklagelser och hotfulla yttranden”.

Innan denna fredag var slut skulle ytterligare en händelse inträffa, som skulle få stora konsekvenser. Västerut ifrån anlände kurir Wilhelm von Döbeln¹⁴⁸, släkting till den store generalen, till Stralsund. Med sig hade han en utförlig berättelse från general Döbeln själv om sitt beslut att låta svensk militär inrycka i Hamburg. Rapporten var frimodigt avfattad med självkänsla och full förtröstan om det militärstrategiskt och moraliskt riktiga i åtgärden. I depeschen förklarar Döbeln själv att detta gjorts av heder och pliktkänsla.

Stamfader Jean Bernadotte flippade givetvis ur totalt. Enligt professor Morén blev han ”utom sig av förbittring”. Professor Scott uttrycker det som att han blev ”*intensiv* i sin ilska”.

Kronprinsen blev... han blev... stört groteskt... rasande!

Kapitel 6 avsnitt 2

DÖBELNS PLIKTKÄNSLA

Georg Carl von Döbeln är ett vördnadsvärt namn i den svenska krigshistorien. I professor Sture Wallers tjocka avhandling står att ”*äran* och *plikten* förblev säkerligen livet igenom det för Döbeln väsentligaste”. Waller framhåller särskilt Döbelns starka *rättskänsla*. Professor Alma Söderhjelm talar också om ”den stolta *rättrådighet* som bildade botten av hans natur” och att ”*tapperhet* satte han högst av alla egenskaper på jorden”. Lektor Bengt Kummel¹⁴⁹ framhåller i slutorden av sin biografi Döbelns ”starka pliktkänsla”, att han var ”principfast” och ”skoningslöst rättfram” – även om detta innebar att lättkränkta personer inom hovet och det svenska etablissemanget

¹⁴⁷ Se kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812)

¹⁴⁸ Ernst Georg Wilhelm von Döbeln (1789-1813), svensk militärofficer och hovman

¹⁴⁹ Bengt Kummel (1939-), svensk historiker och författare

förnärmades – och att ”han utgick från att det var handlingar och resultat som gällde”, inte tomma ord. Innehavaren av den skytteanska professuren Wilhelm Erik Svedelius¹⁵⁰ beskriver Döbeln som ”alltid pålitlig och redbar, med hela sitt livs intresse fäst vid sådant, som bär frukt i starka handlingar och dugande verk”. Militärhistorikern Carl Nordensvan¹⁵¹ framhåller Döbelns beslutsamhet och tapperhet, ridderlighet och ett ”sinne för krigföring”. Professor Bengt Hildebrand¹⁵² m fl poängterar också i *Svenskt Biografiskt Lexikon* Döbelns ”starka rättskänsla”, även om det innebar att ibland behöva stryka en del personer mothårs, och tillägger att ”hans mod var obegränsat och han var den levande motpolen till varje slags defaitism”. Lektor Carl Grimberg¹⁵³ ger oss följande skildring:

”I drabbningen stod den annars så hetlevrade mannen alldeles kall. Frukten för döden var för honom något ömkligt och kortsynt. På den punkten var han fatalist, övertygad som han var, ’att varje kula hade sin adresslapp’.”

Advokat Sigurd Dahlbäck¹⁵⁴, som skrivit en bok om Döbeln, understryker Döbelns uppriktighet och fulla handlingsberedskap. Döbeln var ”känd för att vara en militär som i djupaste mening visste och kunde och *ville* sina skyldigheter”, Dahlbäck kursivering.

Crusenstolpe har hävdad att ”sedan Karl XII:s tid har Sverige ej haft någon *tapprare* general än friherre von Döbeln”. Det egna mottot, inskrivet på vapenskölden, var ”ära, skyldighet och vilja”. Officerskollegor har betecknat Döbelns strategiska militära operationsförslag som originella, djärva och genialiska. T o m stamfadern lär i ett tidigt skede efter sin ankomst till Sverige ha yttrat att ”i det där spruckna huvudet tycks det finnas rum för ett visst mått av genialitet”, och enligt en historiker ansåg han Döbeln t o m vara den kunnigaste och skickligaste av de svenska generalerna.

Döbeln var en lång och spenslig gestalt med skarpa anletsdrag, gråblå ögon och han hade alltid en svart sammetsbindel kring den sönderskjutna pannan 1789. Hans gång var spänstig, hans rörelser livliga, hans uppträdande ungdomligt. Till sättet var han barsk, energisk och ironiskt. Hans blick var eldig. Han var uppriktig och oförbehållsam, han hade en särpräglad personlighet och en gång blev han varnad för ”stötande rättframhet” vid hovet, vilket idag borde vara att anse som en merit. Han var tapper, viljestark, envis och ordet ”omöjligt” existerade inte för honom. En del ansåg honom t o m som mer eller mindre förryckt. I grunden var han dock en vänlig, omtänksam och godhjärtad man, mycket barnkär och med stor empati för samhällets mest utsatta. Han kunde gråta över mänskligt elände, och han uppmanade sin son att dela med sig till de fattiga, ty dessa bar ”Guds livré”. Han var sparsam och enkel i sitt sätt och hade genomskådat livets flärd och intighet, och ansåg att titlar och band endast smickrade fåfängan. *Äran* och *plikten* förblev genom livet det väsentligaste för Döbeln. I sin avhandling framhåller professor Waller just att *pliktuppfyllelsen* var det som gav honom kraft. Professorn understryker även Döbelns ”önskan och förmåga att *ta ansvar*, vilken ständigt framträder i allvarliga situationer”. Döbelns stora krigaregenskaper och omfattande militära kunskaper är obestridliga. På slagfältet visade han lugn och fokus, men tvekade inte att verkställa fattade beslut. Han åtnjöt mycket stor respekt hos trupperna, och som general lyssnade han in meniga soldaters röst, träffade och samtalade med dem.

Döbeln var en av hjältarna från Finska kriget. Runeberg, i *Fänrik Ståls sägner*, tillägnar honom det vackra poemet *Döbeln vid Jutas*, finalen i den första delen. Döbelnkännaren professor Waller konstaterar att Runebergs dikt ger en ”överraskande korrekt helhetsbild” av själva händelsen

¹⁵⁰ Wilhelm Erik Svedelius (1816-1889), svensk historiker och statsvetare

¹⁵¹ Carl Otto Nordensvan (1851-1924), svensk militärofficer, militärhistoriker och författare

¹⁵² Bengt Olof Hildebrand (1893-1964), svensk historiker och genealog

¹⁵³ Carl Grimberg (1875-1941), svensk historiker och lärare

¹⁵⁴ Carl Sigurd Dahlbäck (1866-1932), svensk jurist, etnolog och författare

och Döbelns karaktär. Bärande teman är moralisk plikt känsla, dristighet, dygd, tacksamhet och ett rent samvete. Döbeln refereras till i åttonde versen som en man "av mod, av kraft, av guldren tro och heder". I slutet av poemet står Döbeln efter segern vid Jutas¹⁵⁵ ensam kvar bredvid sin häst i den sena skymningen på det övergivna slagfältet, bland lik och blod och spillror, och lyfter sin blick mot himlen och börjar tala till Gud:

"En *plikt* är fylld, de segrat, mina leder. Ett värv är övrigt, även det är mitt. Fritänkare jag nämns, det är min heder. Friboren är jag, och jag tänker fritt. Dock vet jag, att varhelst min tanke hunnit, har ytterst dig den sökt och dig blott funnit. Du, i vars vilja livets banor gå. Det är till dig jag blickar mot det höga. Här, där blott döden ser med slocknat öga, kan utan vittnen jag dig tacka få."

Några rader senare i sitt samtal med Gud på det öde slagfältet i Runebergs poem är en ganska relevant passus, där Döbeln förklarar att inställsamhet och begär är honom främmande, och han eftersträvar inte utmärkelser, utan endast att göra rätt inför Gud:

"Jag kan ej krypa, har ej lärt att tigga, jag söker gunst ej och begär ej lön. Jag vill blott glad inför ditt anlet stanna, med eldat hjärta och med upprätt panna, det är min manliga, min fria bön."

Faktum är att inför Jutas hösten 1808 hade förhållandena varit sämsta tänkbara. Svenska armén hade befunnit sig i trängt reträttläge och förföljts av den offensiva ryska huvudstyrkan, som hotat skära av svenskarnas reträttväg. De två truppförband som sänts att skydda det viktiga vägskalet vid Jutas var redan mycket uttröttade efter sista tidens långa marscher och måste underkasta sig utomordentliga ansträngningar. Döbeln själv hade legat sjuk i hög feber en tid efter flera månaders slit och skiftade väder, men velat återinträda i tjänst för att stoppa ryssarnas attack. När någon påtalat riskerna med företaget och t o m föreslagit förhandlingar med ryssarna om fritt avtåg, hade Döbeln, som dittills legat tyst på en soffa, inte kunnat styra sig längre, farit upp och ropat med vredgad min och barsk stämma:

"Led fram en häst, så ska jag ställa ordning på den saken!"

Så hade gjorts. Hästen hade varit oryktad och stinkande osat av svett och spillning, och sadeln varit våt. Döbeln hade skyndat från sin sjuksäng, med sin svarta sammetsbindel om den sönderskjutna pannan och fortfarande febrig och sjuk i sin hästsadel, klädd i en grå rock som fläckats av blod och umbäranden, och tagit befälet över operationen vid det viktiga vägskalet. Läget på plats hade under tiden blivit alltmer kritiskt och kosacktrupper hade attackerat svenska fältvakter i området. Döbeln hade under dagen för striden varit illamående och matt.

Ryssarna hade attackerat svenskarna från olika håll. Fienden har i rapporter efter slaget beskrivits som "en överlägsen styrka"¹⁵⁶, och förhållandena ur svensk synvinkel har av Waller framställts som "ovanligt ogynnsamma". Men de utmattade, slitna, smutsiga och stinkande soldaterna hade då slutit upp bakom sin general, som de sett endast bars av okuvlig viljekraft; de "såg att den utmärglade krigsinvalid de hade till anförare inte tänkte vika sig en tum", för att låna historikern Bengt Kummels ord. Eldgivningen av musköter och kanoner hade blivit brutal, men svenskarna hade hållit fast och Döbeln fattat rätt strategiska beslut och kontinuerligt satt in mer och mer av sina reserver. Under ljudliga hurrarop hade den svenska armén gått till anfall och brutit den ryska offensiven. Ryssarna hade drivits på flykten.

I sina anteckningar och rapporter efteråt hade Döbeln nedtonat sin egen insats och istället lyft fram sina truppers duglighet och tapperhet. I sitt avskedsbrev någon månad senare till det finländska Björneborgs regemente – som Döbeln kände stor beundran och respekt för – hade han tilltalat sina soldater med orden "älskade kamrater och vänner" och i flera gripande lydelser

¹⁵⁵ Slaget vid Jutas den 13 september 1808

¹⁵⁶ Waller uppskattar i sin avhandling den ryska numerären till ca 1600-2000 man, och den svenska sidan till ca 1200 med tillägget att dessa samtidigt var "delvis mindre övade och samtliga uttröttade efter den sista tidens långa marscher".

uttryckt "den uppriktigaste, den aktningsfullaste tacksägelse" som han ansåg sig skyldig dem, och att han skulle minnas dem för livet. Han hade avslutat med att förklara sig för deras "ödmjuka och högst förbundne tjänare", dvs den legendariske generalen placerade sig själv anspråkslöst under sina officerskollegor och soldater i Björneborgs regemente; han menade att det var de som gjort jobbet och ordnat deras gemensamma framgång.

Många samtida och sentida bedömare är dock ense om att Döbelns egen djärva insats och segern vid Jutas inte bara räddade den svenska reträttvägen, utan för stunden räddade hela den svenska armén inklusive trossen. Flera svenska bedömare har hävdad att Döbelns framgång var den viktigaste under hela Finska kriget. Paul van Suchtelen, Finska krigets ryske historieskrivare, berömmar också Döbeln som var "alltid aktiv, alltid närvarande när det gäller ära och fara".

För sin framåtanda, oräddhet, plikttrohet och gammaldags soldatheder, om än i generalsuniform, vann Döbeln kollegors och mannars mycket stora respekt. Hans renommé var robust.

I början av maj 1813, inför det tyska fälttåget, hade Döbeln förordnats befälet över tredje divisionen, som innefattade Kalmar regemente.

"Dä ä Döbeln, Nils! Döbeln och vi!" hade Abraham sagt flera gånger med allvar och djup respekt i rösten, och säkert även hunnit berätta det i brev hem till Frödinge. Och han mindes fortfarande talet den där blåsiga blygrå kalla höstdagen på kyrktorget i Umeå, med de vemodigaste och mest gripande ord han någonsin hört, som gjort dem alla så stolta över att ha fått tillhöra honom, även om allt de kämpat för till slut gick förlorat.¹⁵⁷

"Döbeln, Nils. Vi slåss för Tyskland och Sverige, och vi slåss för Döbeln."

Bakgrunden till Hamburgincidenten är som följer. Ryska koalitionsstrupper hade i mitten av mars tagit Hamburg i besittning, som låg inom det franska imperiets ockuperade område. I maj hade åter franska trupper nalkats. Koalitionens befälhavare på platsen, Wallmoden¹⁵⁸ och Tettenborn¹⁵⁹, hade därför med stegrad frustration vädjat till den svenska armén om hjälp, som befunnit sig relativt nära. Bernadottes ställföreträdare Adlercreutz i Stralsund hade emellertid varit bakbunden av sina militära instruktioner från chefen, som gick ut på att ej göra någonting, nada.¹⁶⁰ Men de svenska officerarna hade funnit det alltmer orimligt, moraliskt oförsvarbart och *förnedrande* att förhålla sig alldeles ligkiltiga och överksamma inför sina koalitionsbröders *nöd*, som gällde både Hamburg och Berlin. Döbeln själv kommenterar i ett brev:

"Man har ingen idé om alla försmädelser som nu --- överhopa svenska trupperna, ty Hamburg ligger alla människor om hjärtat."

Läget hade varit på väg att bli så strategiskt kritiskt att en strikt överksam svensk armé, som lämnat walk-over redan innan den siktat någon enda fiendesoldat på kontinenten, på sikt kunnat innebära ett mångfaldigt större hot även mot de svenska ställningarna i Pommern, alltså varit rent självdestruktivt.

Även kronprinsen tycks så småningom ha insett Hamburgs betydelse och i instruktioner som Adlercreutz erhållit någon gång i mitten av maj så *godkände* stamfadern att svenska trupper ryckte fram till Elbeflodens, men att reträttvägarna måste hållas öppna och att inga svenska trupper fick ställas under utländskt befäl. Generalissimus förhållningsorder hade även inkluderat att svenska armén *ej* fick hamna i konflikt med den franska armén såvida ej styrkeförhållandet var 3 mot 1 till Sveriges fördel, jämte en allmän nedsättande anmärkning om den svenska arméns ömklighet genom att påtala Sveriges motgångar i krig under de senaste 50 åren. Enligt general

¹⁵⁷ Se kap 2 avsn 8 (8 oktober 1809); bland Nils närmaste vänner från Frödinge så hade soldat nr 44 Petter Svensson Rolf och nr 58 Abraham Danielsson Holtz vid Överstelöjtnantens kompani i Kalmar regemente varit närvarande vid Döbelns tal på kyrkbacken i Umeå den 8 oktober 1809.

¹⁵⁸ Ludwig Georg Thedel von Wallmoden-Gimborn (1769-1862), österrikisk militärofficer

¹⁵⁹ Friedrich Karl von Tettenborn (1778-1845), österrikisk-rysk militärofficer

¹⁶⁰ Se kap 5 avsn 15

Suremains memoarer så var innebörden av riddaren Jeans order att svenska trupperna på sin höjd kunde företa "*demonstrationer* till stadens förmån" men utan faktisk inblandning eller ens närvaro. Alltså blott en uppvisning, ett scenframträdande på säkert avstånd, men utan verkligt innehåll. 100% bernadotteskt, med andra ord.

Detta hade varit de uppdaterade anvisningar som Adlercreutz nu haft att förhålla sig till. Adlercreutz hade därför givit Döbeln tillåtelse att låta fyra bataljoner framrycka ända till Boizenburg vid Elbeflodens strand, drygt 50 km från centrala Hamburg. Adlercreutz hade inlett ordern till Döbeln med att betona "hur stor vikt det är att kunna understödja våra allierade detta ögonblick, då *Hamburgs frälsning* är i fråga". Han hade dock även nämnt att detta främst skulle ses som "en litet starkare demonstration" och att det var viktigt att klargöra att de danska trupperna på platsen ej var fientligt inställda mot Sverige.

Andemeningen i Adlercreutz order till Döbeln – själva *syftet* med att företa denna marsch till att börja med – var alltså, sammantaget, att *understödja de allierade vid Hamburg*, även fastän den formella ordern endast sträckte sig till att låta trupperna gå till Boizenburg för att göra en "starkare demonstration". Men om inte själva manövern i grunden åsyftat *Hamburgs räddning* eller understöd, så hade ju förflyttningen till Boizenburg varit helt opåkallad till att börja med.

Döbeln hade verkställt detta, emedan han understrukit för sjätte brigadens chef Boije att reträttvägarna måste hållas öppna. Dessförinnan hade Döbeln även utsänt Magnus Björnstjerna till Hamburg för att undersöka läget i staden och att försäkra sig om danskarnas icke-fientliga förhållningssätt.

Björnstjerna, efter att ha sonderat i Hamburg, hade återvänt med andan i halsen och sagt att Boijes bataljoner måste komma till direkt uppsättning då danskarna snart skulle lämna staden, och fransoserna var på väg. Lokale befälhavaren Tettenborn hade framfört samma sak. Det brådskade!

Döbeln hade nu plötsligt hamnat i en mycket komplicerad situation. Han *hade* ju erhållit tillåtelse att gå till Boizenburg vid Elbe med fyra bataljoner i det uttryckliga syftet att understödja alliansens försvar av Hamburg. Men ordern sade ingenting om att fortsätta med trupperna till själva staden Hamburg ca 50 km därifrån, d v s platsen där ju detta understöd nu de facto behövdes, skyndsamt. Hamburgs betydelse var central, och själva Elbe som försvarslinje i sig själv var oerhört viktig att ej släppa. *Innebörden* av hela den svenska manövern var att bidra till försvaret av Hamburg, om detta råder inga tvivel. Men medan ordern angav en destinationsort för trupperna, så innehöll den därefter ej några ytterligare detaljerade anvisningar för att uppfylla själva huvudsyftet med ordern. De rådande betingelserna på platsen var något som den formella ordern ej inberäknat.

Samtidigt var Hamburgs symbolvärde mycket stort, då detta var det första exemplet på ett formellt franskkontrollerat område *som reste sig mot just Napoleon och ockupationsimperiet*. Hamburgs kamp, där tusentals män ur stadens medborgargarde deltog som frivilliga, var sålunda ett unikt prov på kurage, självständighet och självtillit, och därför än mer beundransvärt. Vid sidan av de alltmer desperata böner om hjälp som nådde honom, kände Döbeln stor sympati med staden av just denna anledning.

I veckors tid hade onda rykten och baktaleriet om svenskarnas närvaro och avsikter i Pommern intensifierats. Och det hela hade nu ställts på sin yttersta spets. Det hade i detta läge bara funnits *en* befälhavare i hela koalitionen mot Napoleon som befunnit sig i området med onyttjade resurser att försvara Hamburg, och han hette Carl Georg von Döbeln. Genom att tolka *andemeningen* och *syftet* av Adlercreutz order, istället för den kringskurna strikt bokstavliga lydelsen, och genom att sätta plikten, truppernas heder och den militäriska principen och framgången främst, skulle han ta en stor risk. Men den risken hade han varit villig att ta. Hade han inte under Finska kriget räddat både sig själv och sina trupper i brydsamma situationer genom att själv avgöra hur uppdrag borde fullbordas givet krigets skiftande förutsättningar? Jo,

det hade han. Och hade inte Adlercreutz antytt, eller åtminstone spekulerat i, att även Bernadotte troligen på något sätt skulle ha varit verksam bara han befunnit sig i Pommern. Jo, så var det.

Så nu hade det varit *hans* sak att rädda Hamburg, hans eller ingens. Döbelns pliktkänsla och samvete hade ingen annan utväg funnit. Han hade sett sitt kall.

Döbeln hade givit order till Boije, som ansvarade för den sjätte brigaden, efter att ha försäkrat sig om att de danska trupperna godtog svenskarnas närvaro, att fortsätta från Boizenburg till Hamburg och bistå de ryska trupperna i försvaret mot de annalkande fransoserna. Några timmar senare hade Döbeln skrivit i en rapport till Adlercreutz i Stralsund:

”Ofta har jag varit i brydsam belägenhet, men ingen svårare än denne. --- Jag har gjort vad jag bort göra uti min brydsamma belägenhet.”

Av brevet framgår att Döbeln ansåg att han fattat det beslut som Sveriges ära och välgång krävde, och att hamburgborna redan kallade Bernadotte sin befriare, men Döbeln visste att denna åtgärd kunde få konsekvenser för honom själv. Han säger dock i brevet att det skulle vara svårare att mista befälet vid fälttågets början än att bli arkebuserad, ”men någon får offra sig, vid brydsam ställning”.

Ungefär samtidigt i Stralsund hade emellertid Adlercreutz diskuterat med Bernadotte ordern till Döbeln om en trupprörelse till Boizenberg. Krigslegendaren från Pau hade då reviderat sitt tidigare medgivande. Instruktionerna som Adlercreutz därpå erhållit att förmedla vidare var explicitare och mer begränsande. De innebar att huvudstyrkan skulle stanna i trakten av Schwerin, endast en mindre avdelning fick framskickas för att *låtsas* förbereda ankomsten av en hel armékår och *väcka uppmärksamhet* hos fransoserna. Om Boijes fyra bataljoner redan hunnit längre än till Schwerin skulle de stanna ”där dessa order träffar dem”.

Men Boijes trupper hade givetvis redan hunnit mycket längre än så. *Ända till Hamburg*. I Boijes avdelning fanns bl a två av Kalmar regementes tre bataljoner. Vittnesmål berättar om hur kalmariterna mottagits i Hamburg med glädjebubbel av invånarna, och man hade kastat blommor åt dem när de marscherat in. Svenskarna hade ankommit i sista minuten just som fransoserna börjat bombardera staden kraftigt. De svenska trupperna hade gjort en stark försvarsinsats och återtagit ett fartyg som kommit i fransosernas händer, och tagit ett tjugotal franska fångar. Ändå visste Boije att förstärkning skulle komma att krävas, och han efterfrågade specifikt sina tre efterlämnade bataljoner, bl a den som Nils Forvass tillhörde, som redan flyttats närmare krigsskådeplatsen.¹⁶¹

De nya instruktionerna från Stralsund hade nått Boije just i det kritiska skede när Hamburgs öde skulle avgöras. Men precis då, när svenska trupper *hade* kunnat rädda Tysklands vid tidpunkten viktigaste stad och göra det svenska namnet heder, hade alla fått order av Jean Bernadotte att omedelbart stanna och avbryta.

Allt detta hade utspelats under bara några få dagar i nordvästra Tyskland, parallellt med frälsaren Jeans ankomst till Stralsund och hans återkommande karikatyrmissiga, seriefigurliknande raseriutbrott där i flera dagars tid. Och så var läget, när Jean i guvernörshuset i Stralsund den **21 maj 1813** mottog det första meddelandet från Döbeln själv om sina åtgärder ca 220 km västerut, d v s just det ögonblick i vår historia som avslutade föregående avsnitt.

¹⁶¹ Boije skrev i ett brev till Döbeln den 22 maj 1813: ”Förstärkning är högst nödvändig, annars går det ej väl till slutet. Om jag blott hade mina *tre* efterlämnade bataljoner, så vore jag tröstad.” Kalmar regementes tredje bataljon, som Nils Forvass och de andra Frödingedrängarna tillhörde, d v s del av den förstärkning för Hamburgs räddning som Boije anhöll om, hade redan flyttats från Rostock till Wismar och det låg även en order från Döbeln för dessa mannar att fortsätta till Rehna, rakt i riktning mot Hamburg. Ryska trupper i regionen bistod svenskarna med vagnstransporter, så att de svenska militära resurserna kunde förflyttas längre distanser relativt snabbt, allt för att snarast forska koalitionsförstärkningar till Hamburg.

I sin rapport till stamfadern förklarade Döbeln sin åtgärd att låta Boijes trupper gå till Hamburg, och han berättade även om samförståndet och neutralitetsförhållandet med de danska trupperna i och omkring staden, vilket knappast lär ha förbättrat Jeans humör. I nästa rapport tillade Döbeln att danskarna ej önskade något hellre än att ansluta sig till koalitionen.

I Jean Bernadottes ögon – med hans *personliga agenda* som utgångspunkt och allenarådande norm – var uppgörelsen med danskarna och konfrontationen med fransoserna en katastrof. Som ett tåg i slow motion på väg rakt in i en bergvägg. Läget var med hans synsätt *akut*, men inte för Hamburgs räddnings skull, utan för hans egen karriärs skull som framtida regent i Sverige eller Frankrike.

Generalissimus skickade iväg generalmajor Gustaf Lagerbring i sporrsträck tvärs över Pommern och Mecklenburg för att hejda händelseutvecklingen, återkalla trupperna och *övertaga Hamburg*. Samtidigt fråntogs general Döbeln sitt befäl med omedelbar verkan, och han beordrades att infinna sig i Stralsund. Ett smutsigt efterspel skulle följa.

Kapitel 6 avsnitt 3

SMUTSIGT EFTERSPEL

Huvudskälen till oviljan att försvara Hamburg var inte militäriska. Huvudskälen stavades Norge och Frankrike, d v s någons personliga karriärfokus.

Norge var ännu en del av Danmark. Danska trupper befann sig i området, de ville strida med koalitionen och ville försvara Hamburg. Men skulle svenska armén göra gemensam sak med den danska, skulle det bli svårare att senare militärt konfrontera samma nation och avtvinga den Norge. Vidmakthållandet av Danmarks fiendestatus var därför absolut central i Jeans personliga ekvation. Om Danmark anslöt sig till koalitionen, eller ens samarbetade med den militärt i hansastäderna, utan att först träffa en uppgörelse om Norges öde, kände han att Norge inte senare skulle kunna vridas ur Danmarks händer. Under inga omständigheter fick Danmark därför synas utgöra del av koalitionen så länge han ej först erhållit Norge, hans personliga biljett för att vinna legitimitet i Sverige som värdig tronföljare. Alltså ett rent egoistiskt motiv, med Sveriges och koalitionen insatser i kriget mot Napoleon som insats på spelbrädet.

Wetterstedt, som den vessla han var, konstaterade i ett brev den **21 maj 1813** att om danskarna fick inträda i koalitionen utan att ha godkänt sin husse Jeans villkor, måste svenskarna återvända hem till Sverige. Wetterstedt, denne tanige ryggradslöse intrigör och ögontjänare, kallade av den anledningen krigaren Döbelns försvar av Hamburg för "oförlåtligt". Artillerigeneralen Suremain, som tidigt genomskådat Bernadotte och hans verktyg Wetterstedt, kommenterar riktigt i sin dagbok att man ville "tvinga danskarna att vara Frankrikes allierade för att förvärva sig rättighet att plundra dem".

Forskare har även framhållit *Frankrikes* avgörande betydelse i sig självt. Döbelns initiativ, att försvara Hamburg mot *franska* armén, korsade Jeans innersta mest äregiriga förhoppningar, nämligen att genom en *konsekvent återhållsam* politik under hela fälttåget, där hans forna landsmän – alltså koalitionen fiende – *skonades*, kunna bana sig väg till den högsta makten i Frankrike. Flera forskare anser att detta var den *väsentligaste* faktorn bakom Jean Bernadottes beslut att offra Hamburg. Alltså återigen ett rent egoistiskt motiv.

Ett ytterligare skäl som framförts av forskare just i fråga om Hamburgs räddning, som desperat försvarades av Tettenborns ryssar, var att Bernadottes passivitet var en medveten *markering* mot främst Ryssland, som han ansåg hade lovat honom Norge *innan* några strider på kontinenten skulle äga rum, och som ej ännu sänt honom de stödtrupper han väntat på. Sandlådekiv på hög nivå.

Lagerbring, som brådstörtat ilade från Stralsund, 220 km fågelvägen, tvärs över Pommern mot Hamburg, skulle avbryta Hamburgs räddning, men instruktionerna som han erhöll från Jean Bernadotte var synnerligen intressanta. Sveriges återtåg – det stora sveket – måste paketeras på ett *politiskt tillrättalagt och tjusigt* sätt! Här fordrades med andra ord snitsiga förevändningar! Jeans ursprungliga instruktioner till Lagerbring var att *muntligen* – juristsonen underströk detta kommunikations sätt åt sina budbärare när han avsiktligt ämnade vilseleda mottagaren eller aldrig kännas vid några utfästelser¹⁶² – meddela Hamburgs företrädare och de ryska generalerna att svenskarna blott kommit för att "samarbeta för den allmänna freden och säkerställa Tysklands lugn". Ett totalt intetsägande flumuttryck i sammanhanget. En annan lika ihålig förevändning för reträtten var att svenskarna skulle ta ställning utanför staden för att undvika *konflikt om befälet* inne i Hamburg! Lagerbring gavs i instruktionen även utrymme att *använda sin egen fantasi*, då Bernadotte yttrade att annan lämplig förevändning också kunde användas för att förklara avmarschen. Det tappre militärsnillet från Pau påpekade att allt detta, hela reträttplanen och de påhittade rent löjliga undanflykterna, givetvis var *hemliga*. Slutligen, för att som vanligt sätta extra tyngd bakom de ihåliga orden, förklarade Jean för Lagerbring att detta var "kungens" politik, d v s återigen tog kronprinsen betäckning bakom den halvt medvetlöse Carl XIII:s ämbete.

Efter att ha sovit på saken i Stralsund hade den uppfinningsrike advokatsonen under natten mot lördagen den **22 maj** klurat ut ytterligare några fiffiga förevändningar för smitningen. Kontentan var exakt densamma – omedelbar och ovillkorlig reträtt – men uppdateringen innehöll mer målande språk och utvikningar. Han matade på med än mer uttömmande instruktioner till Lagerbring. Inledningsvis framhöll den svartkrullhåriga Jean från Pau – externrekryterad svensk tronföljare genom ett töcken av dimridåer och rena bedrägerier, och själv en vanärad och medioker general i den franska armén – *svenska arméns uselhet i krig de senaste 100 åren*.¹⁶³ Detta angavs alltså som ett skäl till att omedelbart avlägsna sig från Hamburg! Bernadotte menade därmed att hans svenska armé helt enkelt var inkapabel för en sådan relativt fundamental försvarsuppgift. Han fortsatte med detaljerade instruktioner för alla tänkbara scenarier, med det generella budskapet att vara resolut och ej lita på någon. *Alla* måste misstros, vilket underförstått inbegrep även Kalmarsoldaterna som stått under Döbelns befäl. "Heder åt den starke!" mästrade kronprinsen och tycktes, aningen rubbat, implicit mena att det finns ett likhetstecken mellan en individs heder och dennes makt eller samhällsställning.

Ett annat av hans argument var att städer ej skulle skyddas genom gatustrider utan genom dess kommunikationsförbindelser, och dessutom skulle svenskarna kunna tillfångatas om de stannade i staden. Svenska armén skulle därför göra Hamburg större nytta om den höll sig en bit bortom staden där inga fiendetrupper fanns, istället för inne i själva staden, enligt militärgeniets resonemang. Det betonades hur oerhört viktigt det var att ej hamna i handgemäng med fransoser. Det var också viktigt enligt Jean med hur smitningen från Hamburg *koreograferades*. Tillbakadragandet måste *likna* en kvalificerad militärisk manöver, det var viktigt att upprätthålla *skenet* och det fick ej *se ut som* ett fullständigt övergivande av staden, fastän det ju detta var exakt vad det var. Detta för att förekomma och mildra de beskyllningar som Jean mycket riktigt förutsåg skulle riktas mot honom själv från alla koalitionen regeringar och många andra håll. Det var bernadottesk skuggfäktning rakt igenom som gick ut på att *låtsas* att staden

¹⁶² Se kap 21 avsn 5 (fotnot med några exempel på Jeans hantering av muntliga utfästelser)

¹⁶³ Två veckor tidigare hade Jean Bernadotte, i ett brev till Adlercreutz, markerat den svenska arméns ömklighet under *de senaste 50 åren*. Nu utökades alltså retoriken till att beklaga Sveriges kasshet *det senaste seklet* innan hans egen ankomst. Vilket uselt skräpmaterial till krigare han kommit att förfoga över i Sverige, ledargestalten och militärgeniet från Pau.

”försvarades”, men där dock ingenting i slutändan kunde förvrida den nakna enkla raka sanningen, att *han lät Hamburg falla*. Punkt.

Som av en ödets ironi, just som generalissimus abrupt beordrade att Döbelns svenska hjälpinsats till Hamburgs försvar skulle avbrytas, skrev tsar Alexanders – ännu ovetandes om dessa händelser – ett brev till Bernadotte där han relativt skarpt uttryckte sin besvikelse över kronprinsens ovilja till samverkan med koalitionen. Norge skulle tillfalla Sverige, det garanterade tsaren, men underströk samtidigt att Europas befrielse i detta kritiska skede måste sättas främst, och att Jeans omedgörliga särpolitik då kunde bli en destruktiv kraft för både koalitionen och Sverige. Han beklagade även att svenskarna ej skyndat till Hamburgs undsättning. Detta var alltså innan Alexander ens hade någon kännedom om Bernadottes ynkliga och skenheliga reträttorder.

Döbeln fråntogs sitt befäl över tredje divisionen klockan 10 denna lördag i Ratzeburg. Fyra svenska bataljoner under Boijes befäl sades då vara i Hamburg och där invecklade i strid. Bedömningen var att Hamburg med hjälp av Boijes trupper nu *lätt kunde försvaras*, men utan svenskarnas närvaro skulle staden troligen falla inom 48 timmar. *Även Lagerbring insåg läget*, och professor Waller menar att det är tydligt att *även han ville låta svenska armén stanna i Hamburg*, men var bunden och tvungen att följa Jeans order.

Döbeln beordrades att infinna sig i Stralsund, och visste att han nu stod inför skarpa efterverkningar. I Wismar skrev han den **23 maj** till generalissimus Bernadotte och begärde själv att bli ställd inför krigsrätt i Stralsund. I ett brev till Adlercreutz samma dag kallade han efterverkningarna en konsekvens av ”mitt oerhörda brott att skyndsamt frälsa Hamburg”, och tillade vad detta handlade om:

”En vacklande politik fordrar ett offer. Jag är det, och måste vara det. Allmänheten ska ge rättvisa åt mitt stoft.”

Det är tydligt att han i detta skede visste att risken var stor att han skulle dömas till avrättning. Han räddes dock inte detta, och i hans privata korrespondens framträder inte ånger men däremot indirekt kritik mot Jean Bernadottes klandervärda och skadliga ledarskap. I ett brev till general Wrede, tidigare statsråd som förliden höst lämnat den Bernadotteledda regeringen i protest, alternativt blivit avskedad, ber Döbeln denne ta hand om sin son om denne nu blev faderslös. Döbeln ansåg att det var att föredra att bli arkebuserad med hedern i behåll, än att bli orättfärdigt fråntagen sitt befäl av en diskutabel fransos och belackad efter 36 års trogen och nitisk tjänst i den svenska armén.

En teori bakom Döbelns krav på krigsrätt, är att han ville att efterspelet kring hans gärning skulle bli genomlyst, dokumenterat och publikt, för att han kände att arméns sympatier låg hos honom, och hans eget samvete var rent. En annan teori är att han anade att om saken *inte* korrekt juridiskt prövades, riskerade han snarare att bli ett offer för advokatsonen Jeans godtycke i dennes privata extrajudiciella rättsskipning, vilket exempelvis kunnat innebära en förnedrande landsförvisning såsom Armfelt utsattes för. I och med sin egen begäran om krigsrätt så blev denna *oundviklig*.

Måndagen den **24 maj**, *efter* att Döbelns egen begäran inkommit till Stralsund, så *befallde* Bernadotte att Döbeln skulle ställas inför krigsrätt. Detta är intressant, då ju Döbelns begäran redan säkerställt en sådan process. Men Jean Bernadotte, med näsa för manipulation av den allmänna opinionen, ville *ge intrycket av* att det var *han* som styrde processen. Han var alltför listig för att låta Döbeln bli en martyr för det hederliga och moraliskt rätta. Han insåg att svenska arméns sympatier var med Döbeln, och därför gällde det att vara smart. I ett brev till Oscar samma dag skriver Jean att om Döbeln skulle dömas till döden så skulle han givetvis *benåda* honom. Genom att både vara den som kommenderade krigsrätt, och sedan benådade Döbeln, skulle stamfadern stärka sin egen image som både kraftfull och godhjärtad samtidigt. En beprövad dramaturgisk formel. *Perfekt plan!*

Men inte nog med det. PR-strategen från Pau var nu besluten att spinna hela evakueringen av Hamburg och sveket mot tyskarna till sin egen fördel. Han hade vid denna tid inofficiella och privata uppgiftslämnare som befann sig i eller strax utanför Hamburg; Elof Signeul, en tvelaktig finansman vid namn Dehn¹⁶⁴ och beundrarinna Pappenheim. Han kände därmed mycket väl till folkstämningen där. Och den allmänna opinionen var ju världens drottning.¹⁶⁵ Så samma måndag beordrades generalmajor Robert von Rosen till Hamburg, där han skulle förklara för det lokala styret, senaten, att de svenska trupperna lämnade Hamburg bara för att inta en ställning där staden *ännu bättre* kunde försvaras! Att försvara Hamburg inifrån staden tjänade ingenting till, utan hela den svenska armén – 20 000 man – skulle dirigeras långt, långt ut på vischan, förvisso åt helt fel håll, för att *där* försvara Hamburg! Svenskarna skulle rädda Hamburg om fransoserna ändå lyckades tränga in i staden, lovade Bernadotte yvigt och rundhänt, kanonslupar skulle undsätta staden från sjösidan, och det stora höga syftet – det *enda* syftet – var givetvis att befria Tyskland från allt slaveri under Napoleon. Spinnet var inget mindre än en grandios uppvisning i hyckleri, yviga utfästelser och löften som inte ens var luft värda, en löjeväckande bedrägerikommuniké mot hamburgborna givet den politik och de villkor som stamfadern de facto bedrev. Spinnet avsåg enbart att rädda hans eget varumärke, en hop konstlade krishanteringsåtgärder för att få sig själv att, åtminstone för stunden, framstå som ädelsinnad och nobel.

En som stod upp för Döbeln var Magnus Björnstjerna, chefen för Kalmar regemente, som även uppmanat Döbeln att sända flera smålandsbataljoner till Hamburgs räddning. I ett brev till generalissimus förklarar Björnstjerna ärligt att han själv gjort allt för att förmå Döbeln att sända hjälp till Hamburg. Han undrade om Döbeln kunnat handla annorlunda, då ju utfärdade instruktioner och Bernadottes egen politik utgick från att Sverige var i krig med Frankrike, som ville anfalla Hamburg, och i förbund med Ryssland, som försvarade Hamburg. Bernadotte hade ju även själv uppträtt som Tysklands befriare och överfört trupper till just Tyskland. Utgångspunkten måste väl då vara att dessa trupper var där av en anledning, hade ett syfte? Hamburg var ju *klenoden* i detta Tyskland, den viktigaste handels-, finans- och kommunikationsorten. Genom att förvägra Hamburg ens ett så begränsat understöd som det var frågan om, skulle detta komma att leda till mycket ofördelaktiga omdömen, och det kunde gå så långt att man trodde "ers kungliga höghet i stånd att överge sina bundsförvanter och göra gemensam sak med fienden".

Hupp! Provocerande uppriktighet!

Bernadotte, som alltid visste bäst, kastade "med hånlöje och ovilja ifrån sig brevet", som en minnestecknare meddelar, och fräste föraktfullt:

"Dessa slynglar låtsas ge *mig* lektioner i politik, det är för oförskämt!"

Kronprinsen blev givetvis rasande, fastän Björnstjernas påpekanden till stor del var fullt korrekta – eller kanske just därför. Björnstjernas ord svävade över ett bernadotteskt politiskt minfält och råkade beröra flera av stamfaderns känsligaste personliga lögnar – såsom diskrepansen mellan den image som han ville förmedla av sig själv kontra sitt verkliga egennyttiga uppsåt – och Björnstjerna framförde ovetandes dessa sanningar naivt och osminkat. Detta retade givetvis gallfeber på den psykiskt labile stamfadern, som inte tålde så raka orädda sanningar uttalas så oförväget. I den första hettan talade han om *dödsstraff även för Björnstjerna*.

Inledningsvis försvarade Björnstjerna sitt brev till Jean. Det var en *hederlig karls plikt*, ansåg han, att ta parti för den som *orättvist* blivit olycklig. Han ansåg att Döbeln blivit arresterad och

¹⁶⁴ Sigismond Jean Baptiste (Salomon) Dehn (1774-1837), tysk-judisk bankir, hemlig agent, fordringsindrivare och egendomsförvaltare åt Jean Baptiste Bernadotte privat. Dehn återkommer vid flera tillfällen senare i boken.

¹⁶⁵ Se kap 4 avsn 7

skulle ställas inför krigsrätt för ett beslut som han själv, Björnstjerna, var anledning till. Björnstjerna beklagade också att 100 000 människor, vilka betraktat svenskarna som skyddsänglar, "genom den mest sällsynta politik skulle uppoffras åt en omänsklig fiendes hämnd" när de svenska trupperna "nesligt måste dra sig tillbaka".

Björnstjerna konstaterade vidare att en general som opererade på långt avstånd från högkvarteret borde ha rätt att anpassa sig efter omständigheterna. Om det bara gällde att blint och ord för ord lyda och vidarebefordra skriftliga kommandon någon annanstans ifrån, där verklighetsanpassning och erfarenhet och eget omdöme spelade noll roll, kunde likväl vilken korporal som helst vara divisionschef? I instruktionen från Adlercreutz i Stralsund hade *Hamburgs räddning* angivits som själva *syftet* med att låta Döbeln marschera till Boizenburg. Utom att bistå Hamburgs försvar fanns ingen mening med att dra iväg med tusentals man till Boizenburg. Om då, som förutsättningarna visade, detta fordrade en justering av dispositionerna, hade Döbeln ej förtjänat generalsnamnet om han blott bokstavligen lytt order och i övrigt gjort noll.

För sina åsikter fick Björnstjerna ordentliga skrapor av generalissimus Jean, självgodheten, arrogansen, otillförlitligheten och egoismen personifierad. Björnstjerna sattes i karantän på Rügen och återtog i officersgemenskapen och erhöll frälsaren Jeans syndaförlåtelse först efter att ha tvingats göra en förnedrande skriftlig avbön.

Natten mot den **26 maj** utrymde skyndsamt de svenska soldaterna Hamburg efter en hedervärd insats och utan att ha förlorat en enda man, fastän de haft flera skottväxlingar med fransoserna. Svenskarnas uttåg förorsakade stor förtvivlan och uppgivenhet i Hamburg, och uppväckte koalitionen förbittring mot krigslegendaren Bernadotte. Innan månadens slut hade franska trupper åter ockuperat staden under marskalk Davouts överbefäl. Davout hade order från Napoleon att vidta *stränga straffåtgärder* mot Hamburg för dess insubordination.

Tjusigt, Jean.

Den **27 maj**, dagen innan krigsrätten i Stralsund inleddes, var det många av Döbelns egna officerare som själva ville anmäla sig för delaktighet i det inträffade, men han motsatte sig bestämt att underordnade eller andra skulle få del av skulden. Döbeln ville dömas som ensam ansvarig. Till officerarna vid sitt eget regemente sade han att han sannolikt skulle bli dömd att arkebuseras och att den enda nåd han tänkte begära, var att bli skjuten av sitt eget regemente. Han bad därför om goda skyttar.

Samma dag fick Döbeln ett ganska oväntat besök av Bernadottes nummer två i befälshierarkin, den gamle fältmarskalken Stedingk. Denne bad Döbeln att *inte* försvara sig inför domstolens anklagelser. Varför då? Jo, man befarade att då kunde *kronprinsens agerande* under denna affär komma i dagern på ett onödigt sätt. Genom ett "olämpligt" försvar, där sanningar riskerade att tas till protokollet som man kunde lämna därhän, kunde Döbeln ytterligare försämrade sin egen ställning. Stedingks uppmaning var besynnerlig. På ytan såg det ut som ett gott råd för Döbelns skull, men vem hade egentligen mest att tjäna på att Hamburgfrågan *inte* blev en offentlig, publik examination av den dunkla svenska fälttågspolitiken med tillhörande korrespondens...? Stedingks märkliga besök hos Döbeln ter sig närmast som övergrepp i rättssak, givetvis arrangerat av juristsonen från Pau.

Rättegången inleddes den **28 maj**. Döbeln tog på sig ansvaret för marschen till Hamburg, men önskade även anmält till protokollet att han var 53 år gammal och i 36 år tjänat som militär, samt att detta var hans femtonde krigså. Vad han ville markera med detta var eventuellt att det var ingen liten spoling de hade att göra med. Framför dem vid skranket satt ett av de tyngsta namnen i den svenska armén, känd för sina meriter, sin moraliska rättskaffenhet och sin plikttrohet. De kunde döma honom hur de ville, men de kunde inte antasta hans heder eller förvanska hans eftermäle.

Rättegången mot Döbeln kom att till stor del röra sig om hur två olika order från Adlercreutz i Stralsund skulle ha verkställts i trakten av Hamburg. Kärnfrågan var huruvida en

underbefälhavare har rätt att lämpa, anpassa givna order efter förutsättningarna. Ambiguiteten i ordena blev kärnan av tvisten. Visserligen var – och är – krigslydnaden absolut central, men fanns utrymme för någon enda frihetsgrad av *ordertolkning* hos den mottagande generalen givet förändrade omständigheter, förutsättningar, resurser och givet det syftemål som blivit honom anmält? Eller är det alltid endast orderns kalla bokstav som gäller utan avvikelse? Skulle inte all krigsföring då bli oerhört kantig och snabbt gå i baklås? Och skulle då inte alla befäl, i detta fall en general med 36 års erfarenhet, bli överflödiga om deras kunskap, rutin, avvägningar, förnuft, urskillning o s v, för att tolka och verkställa själva innebörden i ordern och uppnå det definierade syftemålet, annullerades? Då kunde man lika gärna sätta marketenterskan som divisionschef om det endast handlade om att ordagrant härma och passa vidare ordena från A till B, från högkvarteret till en nivå längre ner i organisationen.

Döbeln förklarade även att *overkställighet* av de direktiv som han erhöll också hade varit ett brott enligt krigsartiklarna, och visade att det ej låg brottsliga uppsåt eller flagranta överträdelser i hans egen ordregivning. Däremot hade han velat göra det moraliskt rätta, göra svenska armén och kronprins Bernadotte heder, och en insats för Tyskland som de ju – förmodligen – var där för att befria, likaså Hamburg.

Rättegången fokuserade som sagt på två olika order från högkvarteret, med två dagars mellanrum. I det ena fallet, där Döbeln utgått från orderns *andemening* och anpassat sitt agerande efter omständigheterna, förfäktade åklagaren ett strikt formalistiskt synsätt och hävdade att order ska läsas *bokstavligen*. Det kom sålunda att handla om huruvida den bokstavliga lydelsen i Adlercreutz instruktioner till Döbeln, och Döbelns instruktioner till Boije, stämde överens eller ej. Åklagaren ansåg att de ej rimmade.

I det andra fallet var det tvärtom. Döbelns hade *bokstavligen* följt Adlercreutz instruktioner, men förbisett *andemeningen* då ju förutsättningarna var helt andra än de som Adlercreutz utgått från. Där tog dock åklagaren nu motsatt ståndpunkt, och hävdade att Döbeln bort inse vad som åsyftades med ordern. Principerna för den juridiska prövningen av Döbelns ärende var sålunda ej konsekventa.

Åklagaren ansåg att Döbeln var skyldig till fel i båda fallen och yrkade på arkebusering enligt 2 kap 5 § i 1798 års krigsartiklar.

Domen blev fällande och Döbeln dömdes till arkebusering.

Döbeln frågade efter domen om han blivit dömd i krig eller fred. Rättens ordförande svarade i krig. Döbeln begärde då att få se krigsdeklarationen. Men en sådan fanns inte! Rätten tycktes så ducka för Döbelns fråga och säga att straffet hade blivit detsamma oavsett krig eller fred. Men Döbeln, rättskaffens som han var, gav sig inte. Han inlämnade en skriftlig inlaga till tre instanser – generalstabschefen, överkommendanten och generalkrigsrätten – där han förklarade sig nöjd med sin dom men där han erinrade om att få se krigsdeklarationen, och att denna begäran redan tidigare skulle tagits till protokollet, vilket ej skett. Några dagar senare eskalerade han ärendet ånyo till generalauditören, med klagomål mot generalkrigsrättens uraktlåtenhet på denna punkt, felaktiga slutsatser om likställigheten av lagstiftningen i krig och fred, m m. Det är lätt att här utmåla Döbeln som en rättshaverist, men han var en man med stark rättskänsla. Dödsdomen hade redan avkunnats, men detta gällde något större: Rätt ska vara rätt. Inget fulspel. Inget skarvande, inga chansningar. Inget godtycke, inga halvlögner och ingen tillrättalagd protokollföring skulle accepteras. Detta var en hederssak. Döbelns plikt-känsla drev honom att, in i det sista, konfrontera den tidlösa småkorrupta svenska myndighetsutövningstraditionen.

Bland rättens ledamöter fanns dessutom ett par av Döbelns hätskaste personliga fiender vars opartiskhet kan ifrågasättas. Döbeln var förbittrad på domarnas hantering av ärendet, och skrev senare under sommaren, från Vaxholm, i ett privat brev om tanken att dessa domare i nästa liv skulle bli åkarhästar, och han själv då gärna ville bli hyrkusk, och sade sig i fångelset ha börjat öva att fläta tagelpiskor.

Den i särklass största skitstöveln i sammanhanget var rättens ordförande, generalauditören Johan Gustaf Turdfjæll¹⁶⁶, en lömsk snorgärs på 38 år, arrogant och osympatisk, likväl även känd som stamfader Bernadottes handgångne¹⁶⁷ man och högt värderad av denne. Lika barn leka bäst. I övrigt hade Turdfjæll synnerligen dåligt anseende och bedömdes av flertalet samtida mycket hårt och det ännu långt efter sin död. Samtida personer beskriver honom som en räv med talang för att tillskansa sig egna fördelar i baktaleriets och spioneriets tidevarv. En minnestecknare framhåller att Turdfjæll *inte* var saknad vid sin bortgång 1819.

Turdfjælls förordnande till generalauditör i målet mot Döbeln skedde plötsligt och oväntat dagen efter det att *en annan* fått uppdraget! Döbeln var bitter över Turdfjælls hantering och bannade dennes "djävulska påståenden". Det tycks emellertid ha varit så, att Turdfjæll agerade främst på *någon annans* uppdrag när det gällde att frampressa strängast möjliga dom.

Det låg i Jeans intresse att erhålla en fällande och hård dom, för att markera dels att han själv hade rätt – eftersom det var han som, enligt det tillrättalagda narrativet, beordrat att Döbeln skulle ställas inför krigsrätt – och samtidigt demonstrera för alla att *insubordination* aldrig tolererades. Men med tanke på Döbelns anseende inom den svenska armén så ville Jean, den store människovännen från Pau, även för en stor publik manifesteras sin egen hjärtegodhet genom en *mildring* av samma dom, och för denna sakens skull behövde han en hård dom att utgå från. Därigenom skulle stamfadern, räknade han möjligen med, bibehålla den egna respekten inom armén, och samtidigt bli av med Döbeln, och samtidigt även vinna *dennes* tacksamhet!¹⁶⁸ Ett *hat trick* av mästaren i trick.

Döbelns rättegång och dom har studerats av många och åsikterna går isär. Professor Waller lyfter emellertid fram den, honom veterligen, ende *jurist* som ingående granskat och yttrat sig om rättegången mot Döbeln, Sigurd Dahlbäck. Denne betecknar dödsdomen som "ett justitiemord, ett politiskt mord, ehuru det ju stannade på pappret". Olika krigshistoriker har högeligen berömt Döbelns ingripande till Hamburgs räddning och skarpt kritiserat rättegångsförfarandet, men som sagt, meningarna går isär. Waller själv, som grävt djupare i fallet än de flesta, anser att domen var illegitim:

"Domen var emellertid olaglig, då Döbeln ej vägrat lyda order och brottet begåtts i fredstid. --- Det hade varit bättre, och det för alla berörda parter, om hela rättegången undvikits. I varje fall har den skadat Karl Johans anseende både hos samtid och eftervärd."

I den krigskonselj i Stralsund där Döbelns ärende så småningom hamnade, förklarade de närvarande, däribland verktyget Wetterstedt, som den lömska vessla han var, att benådning ej borde komma ifråga utan att Döbeln skulle arkebuseras enligt rättens utslag. Jean anförde då, helt enligt manus, att straffet i sig var "rättvist", men yrkade på benådning till ett års fängelse. Generalissimus kunde enligt detta arrangemang markera sin stränghet och sitt ädelmod på samma gång, hurra. Men han hade egentligen inget val. Döbeln var *vördad* inom armén. Han hade följt sin plikt-känsla, sin erfarenhet och sitt omdöme, sin krigsrutin som general och sitt hjärta som människa och gjort det enda moraliskt riktiga. Svenska armén var på hans sida, inte hycklaren Jeans. Skulle stamfadern låtit avrätta Döbeln, skulle det snarast å det kraftigaste undergrävt den på obskyra premisser externrekryterade fransosens egen ställning.

¹⁶⁶ Jonas Gustaf Turdfjæll (1774-1819), svensk justitiekansler och industriman

¹⁶⁷ handgången = någons trogne anhängare, någons verktyg, någon som villigt och blint tjänar någon för tivelaktiga syften

¹⁶⁸ Det finns många exempel i källmaterialet på detta beteendemönster hos stamfader Jean Bernadotte under dennes livstid. Via bulvaner kunde han avsiktligt skapa svåra bekymmer för en person eller bedra någon, utan några egna samvetskval eller betänkligheter. När han sedan personligen trädde fram för att ack så nådigt och barmhärtigt "mildra" eller "tillrättställa" den besvärliga uppstådda situationen, räknade han samtidigt med den drabbades tacksamhetsskuld till honom. En slags framkallad och konstgjord hållhake på någon.

Wetterstedt, två ögonblick senare plötsligt iklädd rollen som smilfink, kommenterade chefens benådning i ett enskilt brev till utrikesminister Engeström i Stockholm att detta ”målar hans kungliga höghets hjärta”.

Nåd ska emellertid Döbeln själv ej ha önskat, då han aldrig känt behov av att leva. Vid underrättelsen om nådebeslutet uppges Döbeln först ha vägrat finna sig däri och undrat vad det var för ”spektakel”. Enligt en minnestecknare hade man haft ”större bråk med att få honom att leva” än med dödsdomen. För sonens skull ska ha dock ha förlikat sig med detta och accepterat livet. Dock förblev Döbeln förbittrad över den fällande domen i sig, vilken han ansåg var rättsvidrig och en kränkning av hans militära ära; att ha agerat annorlunda inför Hamburgs fall skulle inte bara varit tekniskt fel utan även slappt och ynkligt.

Döbeln fördes hem till Sverige under bevakning, och under resan genom södra Sverige tillströmmade folk vid hästbyten och på övernattningsorter för att se och hylla den tappre generalen. Döbeln ankom till Vaxholms fästning i slutet av juni, där han skulle sitta inspärrad i ett år. Han benådades efter knappt halva tiden.

Så vad blev då reaktionerna på efterspelet och domen mot Döbeln på försommaren 1813? Avbrytandet av den svenska räddningsaktionen av Hamburg blev något av en europeisk sensation. Upprördheten över Jean Bernadottes handlingssätt var mycket stor inom hela koalitionen, inte minst hos Ryssland. Tsar Alexander klagade bittert och sade sig ej kunna förstå Jeans logik. Guvernör Alopæus ansåg kronprinsens uppförande obegripligt och oförsvarbart. Den preussiske statsmannen, centralförvaltningsrådets¹⁶⁹ chef Stein¹⁷⁰ höll Jean direkt ansvarig för Hamburgs fall och invände beskt att han aldrig kunde rättfärdiga detta, och att detta ökat misstankarna mot honom. Stein erinrade om att Bernadotte var fransos, och konstaterade att hans motiv var dunkla, men militära var de då *inte*. En annan tysk ledargestalt kallade Hamburgs fall för ”en skam” och ”den för hela koalitionen mest ödesdigra händelse”, alltså ett större bakslag än både slaget vid Grossgörschen¹⁷¹ och slaget vid Bautzen¹⁷², som koalitionen just förlorat. Generaler kritiserade hårt Bernadotte, och Tettenborn klandrade hans ”gemena vilja och ett *mycket oridderligt* uppträdande” som man inte längre kunde lita på. Sveriges relativt nytutmände diplomatiska representant i Hamburg, Netzel¹⁷³, som hals över huvud flytt från sin post, klandrade hårt Jeans politik, och menade att *den norska frågan* borde läggas ner helt då den skadat koalitionen mer än ett förlorat slag, och som det nu var kunde svenskarna lika gärna stannat hemma. Svenska armén måste göra något för att ej bli föremål för allmänt förakt. Netzel sade att det var tur att tyskarna där var så fredliga annars skulle ingen svensk våga visa sig i regionen.

Även inom den svenska armén var bitterheten stor *mot den egna ledningen*, om än undertryckt då repressalier kunde träffa den som hyste fel åsikter. Det är tydligt hur svenskar i Stralsund – troligen av befogad rädsla för att deras brev skulle öppnas och granskas av Bernadottes Stasiapparat innan de vidarebefordrades till Sverige – undvek att direkt yttra sig om Döbeln, fastän deras sympatier var kraftigt i dennes favör. Någon skrev avsnitt på *grekiska*, en annan väntade flera veckor med att dela med sig av sina åsikter till de hemmavarande. Ytterligare en annan drog paralleller med historiska analoga exempel vars innebörd antydde att det var Bernadotte som komprometterat sig, medan en skrev luddigt att ”politiskt nytt *kan* jag ej berätta”, o s v. Kraftig självensur alltså i den svenska korrespondensen från Stralsund, som

¹⁶⁹ Centralförvaltningsdepartementet för de ockuperade områdena (Département Central d'Administration temporaire) var en under befrielsekriget 1813 upprättad organisation av koalitionsmakterna för förvaltning av de territorier som tidigare erövrats och ockuperats av Napoleon.

¹⁷⁰ Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein (1757-1831), preussisk statsman

¹⁷¹ Se kap 5 avsn 12 (2 maj 1813)

¹⁷² Slaget vid Bautzen den 20-21 maj 1813

¹⁷³ Johan Isak Netzel (1765-1829), svensk diplomat

vittnar om ett repressivt klimat fyllt av misstro och ångest, en miljö kultiverad av Jean. Fint ledarskap där.

Inom armén var åsikterna sålunda till Döbelns förmån, och flera menade att behandlingen av honom var "en chikan¹⁷⁴ mot hela armén, en arbiträr åtgärd av kronprinsen". Händelsen med Döbeln uppväckte en orolig stämning inom den svenska armén, vilken lätt hade kunnat leda till bråk. Hamburgs fall var inte bara ett svek mot lokalinvånarna, mot Tyskland och mot koalitionen, utan föranledde en känsla av *förnedring* bland svenskarna som trodde att de hade ett större kall under detta fälttåg. Kalmars regementschef Björnstjerna ansågs ha blivit ett offer för ett politiskt felsteg, och fick Europa på sin sida och saknades av alla som kämpat under hans befäl.

Jean själv såg emellertid saken annorlunda. Vid sin ankomst till Stralsund en dryg vecka tidigare hade han hälsats som en Tysklands frälsare med jubel och storslagna förväntningar, och överallt hade jämförelser gjorts med Vasaättens store hjältekrigare, lejonet från norr, Gustav II Adolf. Desillusionen blev därför nu så mycket kraftigare, och denna besvikelse skulle leva kvar länge. Men trots att hans åtgärder enligt professor Höjer inneburit "ett mycket hårt slag för Carl Johans prestige i Tyskland" levde han själv i någon slags förnekelse. Självdistansen och självinsikten var obefintlig hos karln. Jean yttrade några veckor därpå att han kände till att man klandrade hans åtgärder mot Döbeln och betraktade dessa som en skymf mot armén, men det som provocerade honom var att man ens "tillåtit sig" att kritisera hans åtgärder. Han såg sig själv som höjd över all kritik, så det var alltså officerares och soldaters kurage *att ens yttra sina åsikter* i efterspelet mot Döbeln som retade generalissimus. Det var omvärldens uppfattningar och *åsiktsyttringar* som var fel. Det förekom ingen reflektion alls kring själva sakfrågan eller hans eget agerande. I ett brev till Toll kort efter incidenten skrev Jean att "vår politik" – en eufemism för sitt personliga schackspel och karriärmålsättningar – inte tillät vad Döbeln velat göra. I brevet kommenterade stamfadern även att det var "ledsamt att general Döbeln givit ett så elakt exempel" genom att vilja rädda Hamburg.

Hamburg var alltså Tysklands kommersiella och finansiella centrum, hamnen mot Nordsjön och den viktiga förbindelselänken till Storbritannien och själva livlinan för den svenska arméns försörjning. Hur skulle Sverige nu realisera en enda subsidieväxel? Hur skulle Sverige finansiera fälttåget, avlöna trupperna, föda trupperna? De lägre svenska officerarna, som kom i närmast kontakt med denna verklighet, led ohyggligt av detta sakernas tillstånd.

En av Jeans närmast förtrogna vid denna tid, Gustaf Löwenhielm, höll inne med sin kritik under Jeans levnad, men två år efter stamfaderns död 1844 vågade han till slut kommentera Hamburgsaken i ett privat brev. Där benämner han Döbelns beslut "*det lika politiskt och strategiskt riktiga som högt ansvariga*", samtidigt som stamfaderns hållning betecknades som ytterst oklok. Ytterligare några år senare kommenterade han Steins bittra kritik av att svenskarna ej undsatte Hamburg med orden:

"Beklagligen – *grundat* – och bäst därom att tiga."

Ännu efter stamfaderns sorti så var det alltså känsligt att närmare utforska och yppa sanningen i denna uppenbarligen laddade och känsliga fråga.

Döbeln själv blev under sin vistelse på Vaxholms fästning alltmer bitter. Han grämde sig också över att ingen inom etablissemangen, utom möjligen Björnstjerna innan han tvingats göra avbön, vågat stå upp för honom. Döbeln uttalade att om det hade funnits en enda rättskaffens människa, som talat rent ut "utan limeri", skulle saken ha förfallit. Rättegången hade varit så frapperande, och för åklagarsidan så komprometterande, att Döbeln lät trycka och distribuera protokollen i Stockholm. Allmänheten tog stort intresse i saken. Döbeln ville även trycka protokollen och exponera rättsövergreppet för den tyska publiken, men detta blockerades av Jean. Sanningen är obehaglig för den ohederlige.

¹⁷⁴ chikan = skymf, ärekränkning, förolämpning, skam, skandal, vanheder

Döbeln påstod att Napoleon hade sina bästa allierade inne i koalitionen, underförstått *någon* som aldrig direkt skulle konfrontera Frankrike. När hösten kom, och befrielsekriget som han ville vara del av utspelades på kontinenten, beskyllde han generalissimus Bernadotte för *feghet* på slagfältet, han refererade i brev till honom som "den fördömde fransosen" och han önskade "alla fransoser --- ett brinnande helvete", med åsyftan främst på Sveriges externrekryterade stjärnskott från Pau. Under den mörka, råkalla hösten försämrades Döbelns hälsa snabbt ute på Vaxholms fästning, han led av gikt och frossa och isoleringen och ensamheten tärde hårt på honom. Han skrev:

"Jag faller av från dag till dag till hälsa, lynne och krafter. En våtkall, stormig köld är odräglig för mitt blesserade huvud på denna stenpråm."

Från sin fuktiga och dragiga cell skrev han att vägen till helvetet måste gå via Frankrike, och hoppades att den 54-åriga drottning Charlotta snart måtte nedkomma med en ny kronprins då "två är bättre än en".

I sina brev från fängelset satte Döbeln efter sitt namn alltid "general, statsfånge".

Huvudskälet bakom Döbelns öde måste anses vara Jeans privata politik där Sveriges militära förhållande till såväl Frankrike som till Danmark-Norge stod i centrum. I ena fallet fick konfrontation ej i onödan riskeras, i andra fallet måste konflikttillståndet permanent bibehållas. Men det finns ytterligare ett skäl, som troligen fanns med i bakgrunden hos såväl Jean som hos den vidrige vesslan Wetterstedt, som givetvis briefat sin chef om läget: Döbeln ansågs allmänt vara *gustavian*, d v s sympatisör med den avsatta Vasafamiljen.

Kapitel 6 avsnitt 4

ETT DANSKT AVVISNINGSBESLUT

Inför och genom helt fälttåget gick kronprins Bernadottes politik ut på att *förvägra Danmark möjligheten* att ansluta sig till koalitionen, så länge Danmark ej dessförinnan accepterade att frivilligt avträda Norge till Sverige. Han undergrävde och saboterade alla ansatser för Danmark att bli del av koalitionen, och kunde sedan inför sina koalitionspartners återropa Danmarks "fiendskap" vid den planerade erövringen, stölden, av Norge.

Övriga inom koalitionen var av den bestämda och enade uppfattningen att bästa lösningen vore om Danmark anslöt sig till koalitionen, särskilt då fransosen från Pau visat sig ytterst opålitlig och onyttig, med högst oklara lojaliteter, och särskilt då Danmarks geografiska och strategiska betydelse successivt ökat visavi Sveriges.

Men för att "bevisa" Danmarks "omedgörlighet" – att kung Fredrik VI "ej ville" göra upp i godo – avsändes den **30 maj 1813** verktyget Wetterstedt tillsammans med Storbritanniens Hope och Thorton samt Rysslands Suchtelen till Köpenhamn. Med sig hade Wetterstedt ett nytt förslag på avträädandet av halva Norge nu, andra halvan eventuellt senare om Danmark fick kompensation i Nordtyskland istället. Avtalsförslaget ville *ge sken av* en snäll kompromissvilja hos chefen Jean, d v s att denna stora fina eftergift – att bara halva stöldgodset inkasserades direkt, resten på avbetalning men med vissa valmöjligheter för Danmark – verkligen visade att han bara menade danskarna väl. Som skäl för stölden av Norge hänvisade man till svenska traktater med tredje land, som "bestämt" detta. Ett sista förbehåll för denna *deal* var dock att kung Fredrik VI även ställde 25 000 danska soldater till koalitionen förfogande under Bernadottes befäl, d v s att den danske kungen i praktiken skrev över en stor del av den danska armén åt sin värste vedersakare.

Vesslan Wetterstedts avtalsförslag var givetvis en fars rakt igenom.

Hursomhelst, deputationen avseglade med fregatten med det passande namnet *Defiance* – ett ord som betyder just *trots* eller *provokation* – och ankrade i Kögebukten den **31 maj**. En parlamentär skickades in med segelbåt till Köpenhamn för att anhålla om inresetillstånd för förhandlingsdelegationen.

I själva verket upplevdes delegationsförslaget av Fredrik VI som en lika stor provokation som allting dessförinnan. Man teoretiserade kring uppstyckningen av hans kungarike som om det vore husgeråd, och man undergrävde hans värdighet.

Enligt professor Waller så verkar det sannolikt att Bernadotte *föväntat sig* det snäva avslag som han erhöll, d v s att han utväntade precis den respons från danskarna som han önskade. Professor Höjer är inne på samma linje, att Bernadottes *kalkyl* varit att Danmark självklart skulle avvisa erbjudandet. Morén anför också i sin avhandling flera argument i samma riktning, likaså professor Scott. Och detta förväntade och uppenbara avvisande skulle sedan användas som "bevis" för Danmarks omedgörlighet, och enligt advokatsonens skrивade framställning tas som inteckning för att Danmark självt valt att oåterkalleligen bryta med hela koalitionen

Detta var också vad som skedde. Fredrik VIs beslut var självklart. Han tänkte inte stycka upp sitt land och sitt folk och dela ut bara för att någon bad om det, han tänkte inte svika sina undersåtar och han tänkte inte låta sig förnedras. Utan tvekan avlog han anbudet. Oavsett hur många traktater andra stater skrev sinsemellan, så hade de ingenting att göra med Danmark och Norge som förblev *ett* kungadöme. Delegationen från Stralsund nekades inresetillstånd; de avvisades blankt utan att ens ha satt sin fot på dansk jord.

Den beräknande Jean hade därmed uppnått sitt syfte, d v s genom synvillan av "kompromissvilja" från hans sida hade han framtvingat ett väldigt publikt danskt ställningstagande, ett danskt avslag på en "förhandlingslösning" i Norgefrågan, ehuru en fullständig absurd sådan. Stamfadern skriver därpå självnöjt och triumfatoriskt i ett privat brev till sin adoptivfar Carl XIII:

"Nu, när slöjan fallit och den danska politiken ligger i öppen dag, kan tsar Alexander inte längre dröja med att uppfylla bestämmelserna i Åbo."

Med förnyad kraft ansåg Jean sig nu kunna göra anspråk på att stjäla *hela* Norge utan närmare hänsyn till Danmarks egna önskningar och invändningar, eftersom han nu *skapat intrycket* av att danskarna själva avvisat förhandlingar som en framkomlig väg. Norge måste därför följdriktigt fräntas Danmark genom militär konfrontation.

Slugt.

Kapitel 6 avsnitt 5

JEANS PLIKTKÄNSLA

Döbeln hade uppoffrat sig för Sveriges, koalitionen, Hamburgs och Europas gemensamma sak. Europas frihet var *allas* sak, låg i *allas* intresse. För Sveriges del var det av mycket stor vikt att exempelvis den europeiska handeln var fri och att inte Europa, på sikt kanske även Sverige, centralstyrdes från Paris.

Döbeln hade stridit för sin egen, sin armés och sin kronprins heder och ära. Huvuduppgiften för svenska armén var väl ändå att bidra till hela Europas befrielse från en imperialistisk ockupationsmakt, en annekteringsmaskin och en despotism över internationella relationer och frihandel som ju även påverkade svenska intressen mycket negativt, även om det svenska fastlandet i sig självt ännu inte var erövat av Napoleon?

Jean själv jobbade emellertid lite annorlunda med sina prioriteringar och projekt. Team Bernadotte-Wetterstedt, som sommaren 1812 utarbetat en ny konstitution åt Sverige vilken i

princip skulle ge härskaren absolut och enväldig makt över *allt*,¹⁷⁵ var på västkusten 1813 tillbaka med ett nytt grepp. Denna gång gällde det Tyskland. Stamfadern tycks från början ha eftersträvat att *ensam* få ikläda sig rollen av Tysklands befriare. Han och hans verktyg utarbetade så ett "betänkande" om Tysklands framtida ordnande. I detta memorial förordade samhällsbyggaren från Pau att Tyskland, åtminstone för en övergångsperiod, skulle styras av en enväldig *diktator*, han själv, som även skulle ha befälet över den förenade tyska armén. En intressant bernadottesk framtidsvision.

Möjligheten att spela denna flotta roll hade han dock försummat genom sin egen senfärdighet och sitt tvivelaktiga, kontraproduktiva agerande vid fälttågets inledning. Bernadotte befann sig i slutet av maj i mer eller mindre stark motsättning till alla sina bundsförvanter, och spänningen hade skärpts ytterligare genom hans uppenbara ovilja att medverka till koalitionen större mål innan han själv först erhållit Norge. Ihärdiga uppmaningar om en snabb och verkningsfull svensk framryckning ignorerades av generalissimus. Särskilt hade förhållandet med tsaren blivit alltmer spänt, och överenskommelserna från Åbo kom upp till ytan då och då. I en småaktig och barnslig markering mot tsar Alexander bad Jean vid denna tidpunkt att Gustaf Löwenhielm ej bar sin ryska orden synligt, förrän Ryssland uppfyllt Åbotraktaten. Samma dag som rättegången mot Döbeln inleddes i Stralsund var Jean på ett uppjagat humör och inför några svenska officerare och ämbetsmän på sin expedition, däribland den franskfödde Suremain, bannade han än den ena, än den andra för att ha bedragit honom, med tydligast adress till Ryssland:

"Jag har alltsedan i Åbo anat de snaror man lagt ut för mig! Man har föreslagit mig att vara Frankrikes kejsare. --- Hellre vill jag leva av min tid i Lappland – ja, just i Lappland! – än regera över ett *förnedrat* folk. Förlåt mig uttrycket, jag är *fransos* liksom ni, men vår nation är *förnedrad*."

Det är aningen oklart ur såväl sammanhanget som uttryckssättet om det är Frankrikes eller Sveriges folk som han kallar för förnedrat, men tydligen var detta något som fått honom att känna sig *kränkt*, så därför ville han flytta till Lappland. I sin frustration fortsatte stamfadern med att säga att det funnits planer på att lönnmörda både honom själv och Oscar, och bedyrade att han själv inte alls sökte en ledande roll i Frankrike genom följande obalanserade liknelse:

"Jag svär er, att om jag höll min egen, min sons och min hustrus livstråd¹⁷⁶ i mina händer, skulle jag hellre avklippa den!"

Hellre mord och självmord så hela familjen försvann, alltså, än att bli regent i Frankrike. Detta motsägs emellertid av en rapport av en högt uppsatt utländsk officer som befann sig i det svenska högkvarteret i Stralsund vid samma tid. Denne observatör kommenterade den svenske kronprinsens franska karriärplaner i ett brev. Officeren inberättade att det syntes på Jean som att "grämseln över att inte själv ha övertagit den franska tronen 1799, och *möjligheten att reversera denna förlust*, som han inte kunde greppa, är *den enda hemliga drivfjädern* i hans handlingar".

Ett annat dokumenterat uttalande av Jean som bekräftar detta var till en person i sitt privata franska entourage i den svenska arméns högkvarter:

"Man ber mig att inte företa något mot mitt fosterland och att inte utsätta mig för att förlora den popularitet som jag åtnjuter. Om Napoleon störtas, kan *jag* spela *den största möjliga roll*, förfoga över *regentskapet*."

Ytterligare en samtida källa intygar vid denna tid också att det verkade som om Bernadotte "aldrig varit riktigt besluten att uppträda mot Frankrike".

¹⁷⁵ Se kap 4 avsn 10

¹⁷⁶ livstråd = om en människas liv tänkt såsom en av ödesgudinnorna spunnen (och av dem med dödens inträde avskuren) tråd; "avklippa någons livstråd" betecknar att någons liv (genom ödets aktiva ingripande) upphör

Tvåra kast alltså. Ena ögonblicket skulle han hellre begå självmord och döda sin familj än bli regent i Frankrike. Andra ögonblicket var det enda han fokuserade på att bli regent i Frankrike.

Kronprinsens ombytthet förbryllade omgivningen. Karl n var dessutom bipolär. Jeans första veckor i Stralsund präglades av ett ytterst labilt lynne. Om man vill söka en närmare psykologisk förklaring till hans mentala tillstånd vid denna tid, torde denna finnas i alla de konflikter som hans personliga agenda och agerande innebar. Hela tiden invecklade han sig mer och mer i yviga storordiga utfästelser och grandios retorik om allt han skulle åstadkomma, men som senare alltid visade sig bara vara tomma ord. Även om flera efter hand började tvivla på hans pålitlighet och uppsåt, så hade många ännu inte genomskådat honom utan flockades till hans person. En skildrare beskriver skockar av uppvaktare i det svenska fälthögkvarteret med sina ”sockersöta miner” så här:

”Man såg i prinsens omgivning representanter för olika folkslag: svenskar, preussare, ryssar, engelsmän och andra, åtskilda genom nationella särdrag, olika uniformer och utmärkelsetecken. Prinsen var allas orakel, dagligen uppvaktades han av talrika och lysande svärmar av dessa utlänningar.”

I slutet av maj 1813 skrev artillerigeneralen Suremain i sin dagbok om högkvarteret:

”Här råder ett kommande och gående av främlingar, av vilka de flesta kommer för att anhålla om hjälp. Prinsen bjuder dem på middag och undfägnar dem med löften, som han föga bekymrar sig om att hålla. Vart ska ett så osäkert uppträdande leda? Man kan någon tid *bedra folk med ett förföriskt sätt och en bestickande anderikhet*, men slutligen skingras ändå villan, och ju större förtroendet varit, av desto bittrare känslor ska det avlösas... Gud hjälpe mig väl ur den här labrynten, och jag svär att icke mera låta fånga mig!”

Suremain var en av relativt få som vid denna tid redan genomskådat hycklaren Jean Bernadotte, den självsäkre och karismatiske centralgestalten som så *hänförde* sin omgivning, strödde löften omkring sig men var inget mer än en charlatan, en patologisk lögnare. Suremain tänkte varken låta sig förblindas av hans aura, eller låta den svartkrullhåriga mannen från Pau få någon hållhake på honom.¹⁷⁷

Bernadottes egen lojalitet sträckte sig inte längre än honom själv. Han vägrade låta den svenska armén göra ett enda meningsfullt jota, innan han erhållit understöd från Ryssland för att först tillskansa sig Norge. Koalitionsledarna började tröttna på honom, och han på dem. Mot slutet av maj, efter bara någon vecka på plats i Stralsund i egen hög person, vid ankomsten hälsad som Tysklands frälsare, så började han t o m vidta åtgärder för att *evakuera* Pommern och samla den svenska armén på Rügen, eventuellt *återsända dem hem*. Han gav order om att upprätta enorma kostbara magasin på Rügen för underhållet av 30 000 man, och alla reservförråd, allt tyngre bagage och alla sjuka befalldes fraktas över till Rügen. Han skrev till den svenske flottamiralen Puke¹⁷⁸ att ankomma med hela sin eskader till Wismar för att vara beredd att, om så skulle behövas, evakuera 15 000-16 000 man. Han lät även lägga embargo på alla fartyg som låg i Rostock och Wismar för ytterligare transportkapacitet, och de båtar som ej kunde bortföras eller användas från dessa hamnar skulle brännas. Bernadottes oklarhet inför koalitionsens gemensamma sak gick t o m så långt att han även i detta framskridna skede, efter att kriget faktiskt redan brutit ut, enligt flera källuppgifter övervägde att *byta sida*, d v s låta svenska armén plötsligt ansluta sig till Frankrike och konfrontera Ryssland.

Den **1 juni 1813** skrev Jean i ett brev till den svenske ambassadören i London, Rehausen, att han inte tänkte låta svenskt blod flyta för andras intressen, och att han skulle retirera till Sverige om de allierade ej uppfyllde sina traktatsförpliktelser. Hittills hade han ”endast mött själviskhet, anspråksfullhet och svek” sen ankomsten till kontinenten, klagade han. Den **2 juni** skrev han i ett

¹⁷⁷ Jmfr kap 3 avsn 4

¹⁷⁸ Johan af Puke (1751-1816), svensk sjöofficer

brev till sin adoptivfar Carl XIII om bundsförvanternas ”machiavellism”, med särskilt stark misstänksamhet riktad mot den ryska regeringen. Den **3 juni** träffades arvprinsen av Mecklenburg-Schwerin¹⁷⁹ och Sveriges kronprins i Stralsund, där den förstnämnde vädjade om hjälp åt sitt land som efter Hamburgs öde förmodades vara hotat av samma franska kår. Gästen intogs fullständigt av Jeans fantastiska charm, som i sin tur givetvis lovade att försvara Mecklenburg *som om det vore själva Sverige*. Allvaret i denna försäkran framgår av de kort därpå av Jean beordrade fortsatta förberedelserna till *utrymning* av samma område. Svefullhet som sitt signum.

Men så den **4 juni** inträffade en händelse som skulle leda till ett totalt omkast i Jeans agerande. Då ingicks nämligen en vapenvila mellan å ena sidan Ryssland och Preussen, å andra sidan Frankrike på det berömda palatset nära byn Pläswitz¹⁸⁰. Nyheten nådde dock det svenska högkvarteret först fem dagar senare.

I mellantiden fortsatte Bernadotte att vara bitter på sina partners och *förhalade* sitt och Sveriges deltagande till det yttersta, alltmedan deras besvikelse mot honom tilltog. Den **5 juni** gjorde stamfadern denna tvedräkt publik genom utfärdandet av en offentlig bulletin där han öppet krävde mer av sina koalitionspartners resurser under sitt eget personliga befäl innan han över huvud taget tänkte röra på sig. Attityden var obstinat som en snoringes. Bulletinen väckte en del uppmärksamhet och kommentarer. Den **6 juni** på annan ort, i London, kommenterade den brittiske utrikesministern att Sveriges uraktlåtenhet att delta i kriget ställde den brittiska regeringen i en mycket obehaglig position, när allianstraktaten från mars snart skulle upp i parlamentet, vilket inte längre kunde uppskjutas. Man litade inte längre på Bernadotte, utan krävde sonika *aktivt svenskt deltagande* så snart han erhållit de subsidier som ställts till hans förfogande.

Vad de allierade förväntade sig var att exmarskalken Jean, när han väl förmåddes upphöra med sitt trilskande, skulle rikta udden mot den franska armén och göra gemensam sak med resten av koalitionen. Självt hyste Jean dock, trots alla påstötningar och sina egna utfästelser, helt andra planer. En rak förfrågan daterad tisdagen den **7 juni** från den franske generalen Vandamme¹⁸¹ om huruvida Sverige var neutralt eller ej, besvarades av generalissimus några dagar senare, mycket svävande och diffust. Samma tisdag skrev Jean ett brev till kung Carl XIII att då Danmark nu avisat hans villkor väntade han bara på Gustaf Löwenhjelms återkomst från det ryska högkvarteret för att bestämma när attacken mot *Danmark* skulle påbörjas. Det var alltså fortfarande, i hans egen värld, ännu blott frågan om att tvinga till sig Norge, oaktat storkriget på kontinenten. Alliansens syften och anspråk sammanföll sålunda aldrig med Jeans egna intentioner. Han behövde dock alliansens stöd eller åtminstone bifall för att uppnå sina egna mål, därav en utdragen kurrögömmalek, en god portion ljugande samt ett bisarrt paragrafrytteri om innebörden av olika alliansfördrag. Enligt historikern Charles Webster¹⁸² var Jean ”döv inför allt diplomatiskt tryck”.

Frustrationen steg samtidigt inom den svenska armén. Efter Döbelns ansats att rädda Hamburg var den svenska armén fast i reträttförberedelser och sysslolöshet. Det var ytterst oklart för de uniformerade svenskarna vilken roll de egentligen hade nu när hären väl var samlad på kontinenten. De var passiviserade och skandaliserade efter Bernadottes uppoffrande av Hamburg för sin personliga agenda. Förlusten av finanscentrumet Hamburg hade även orsakat en kraftig brist på pengar i hela den svenska armén. Verktyget Wetterstedt, en av de lismare som

¹⁷⁹ Friedrich Ludwig zu Mecklenburg (1778-1819)

¹⁸⁰ Pläswitz = nuvarande Pielaszkowice i sydvästra Polen, ca 37 km väster om centrala Wrocław (palatset, numera en ruin, var/är känt under namnet *Schloss Pläswitz*, *Pałac w Pielaszkowicach* och *Pałac Pielaszkowice*)

¹⁸¹ Dominique-Joseph René Vandamme (1770-1830), fransk militärofficer

¹⁸² Charles Kingsley Webster (1886-1961), brittisk historiker och diplomat

fördömt Döbelns aktion och duktigt instämt i arkebuseringsdomen, skrev den **8 juni** frustrerat till Engeström när kontantbristen för tiotusentals mannar och officerare, liksom hela krigsmaskineriet, blivit ett bitande faktum:

”Detta tillstånd kan inte längre fort fara. Penningbristen är över all beskrivning, och vi lever endast på kvittenser.”

Adlercreutz kommenterade i ett annat brev några dagar senare:

”Skaffar man ej penningar så blir armén illa i sina affärer.”

Samma dag förnyade Jean befallningarna till Adlercreutz att förbereda för en total svensk reträtt från Pommern och Mecklenburg. Amiral Cederström¹⁸³ fick order att ordna fram transportfartyg för 20 000 man.

Då plötsligt, på morgonen den **9 juni**, ankom till Stralsund nyheten om vapenstilleståndet som träffats i Pläswitz fem dagar tidigare. Nyheten togs av Jean emot med *fullständig bestörtning*. Läget för honom blev plötsligt oerhört allvarligt. Dels var det ett slag mot Jeans ego att Ryssland och Preussen gjort upp med Napoleon utan att rådfråga *honom*, dels kunde ju vapenstilleståndet resultera i *fred*. En *jävla fred* i Europa skulle i detta skede omintetgöra hans erövringsplaner på Norge, ju! Dessutom befann sig koalitionen för närvarande i ett svagt läge efter nederlagen mot Frankrike i maj i Grossgörschen¹⁸⁴ och Bautzen¹⁸⁵, och Jeans aktier i synnerhet – efter sin visade opålitlighet, sitt dubbelspel och efter Hamburgs fall – stod lågt. Jean hade ännu inte hunnit utnyttja och förvränga det kaos i kombination med det kontrollerade informationsflöde som krig innebar, till en PR-mässig framgång för sig själv vare sig i Sverige eller Frankrike.

Nu vände han omedelbart 180 grader. Den tidigare motsträvigheten från stamfaderns sida att delta i det stora befrielsekriget, för den gemensamma sakens skull, förbyttes i det rakt motsatta. Bernadotte *måste* ha krig för att förverkliga sina norska ambitioner! Det var *krig* som behövdes! Krig krig krig, för fan! Jean Bernadotte önskade i detta skede inget hellre än krig, han bad ivrigt om *krig* i Europa. Han såg europeisk fred som det största hotet mot sina *personliga* utrikespolitiska ambitioner, och att söka avvärja det fruktansvärda hotet om fred blev därför den externrekryterade kronprinsens mål för den närmaste tiden. Fred skulle innebära ”höjden av elände för Europa” och fred skulle ”sätta en gravsten på Europas grift”, enligt hans eget målände sätt att formulera sig. Han måste till varje pris förhindra detta och försökte nu elda på de allierade. Historieforskningen är enig på denna punkt, att under sommaren 1813 framträdde Jean Bernadotte som den störste *krigshetsaren* i Europa.

Från att tidigare egensinnigt låtit den svenska armén ligga parkerad och passiv i Pommern i veckor i sträck medan strider pågick annorstädes, började han nu ställa ut stora löften om att själv, nu med en gång, bums på momangen, göra en stark offensiv insats mot Frankrike. Från att inte ha rört ett finger var det nu full konfrontation som gällde; nu måste vi alla börja kriga igen, omedelbart!

På morgonen den **10 juni** dikterade stamfadern ett brev till tsar Alexander där han slog an en upphöjd, patetiskt ton och lät poesin och de glänsande formuleringarna flöda. Jean hyllade tsaren och framhävde i starka färger sin beständiga vänskap och sitt osvikliga förtroende för honom. Brevet betonade även vikten av att vid vapenvilans slut *återuppta kriget med förnyade krafter*, och han uppmanade tsaren att visa *samma krigiska fasthet som 1812*. Själv kunde han nu skrida till angrepp mot Frankrikes vänstra flank, skrev Jean. Om Norge nämnde han inte ett ord...

¹⁸³ Olof Rudolf Cederström (1764-1833), svensk sjöofficer, ämbetsman och politiker

¹⁸⁴ Se kap 5 avsn 12

¹⁸⁵ Se kap 6 avsn 3

I själva verket var brevet genomfalskt – blott ännu en åtgärd för att befordra egennyttan – ty Jean var som sagt fortfarande extremt misstänksam gentemot tsaren, och en utländsk diplomat i hans närhet kommenterade vid denna tid att han hyste ”en mycket stor misstro och avund” gentemot den ryske härskaren. Men icke desto mindre skulle tsaren i detta brev hyllas och smickras, samtidigt som samhällsbyggaren från Pau underströk att det var *krig* som Europa behövde allra mest.

I en ström av brev till sina övriga koalitionspartners under de följande dagarna framhävde han sin mening att *kriget måste återupptas*. Han skickade iväg sändebud till allierade ledare där han lade fram egna utkast på omedelbara krigsoperationsplaner. Han avsände general Skjöldebrand till tsar Alexanders högkvarter för att sporra honom, där Skjöldebrand fick med sig *tre* olika fälttågsplaner, en meny av offensiva manövrar där tsaren själv fick välja den plan som han tyckte var bäst. För att smickra och egga tsaren ytterligare lade Jean till i ett post scriptum att han – tsar Alexander, den utvalde – inte bara tillhörde Ryssland utan hela världen! I en senare skrivelse hotade han, genom verktyget Wetterstedt, med att omedelbart ta hem hela den svenska armén till Sverige om inte kriget återupptogs.

Men denna plötsliga omvändning och det flödande fjäskandet för tsar Alexander var ingalunda genuina. Trots Jeans hjärtliga uttryck i brevet, var hans bråddjupa misstro mot sina bundsförvanter ej alls övervunnen. Brevformuleringarna var bara ännu ett exempel på ypperlig falskhet. Det fullständiga förtroende som Jean ack så vältaligt utmålade för sin killkompis existerade inte ej verkligheten, vilket annat källmaterial styrker.

En annan metod som Jean använde var att beordra sammankallning av frivilliga i norra Tyskland för att ”organiseras och utgöra del av armén för Tysklands befrielse”. Han eldade på denna mobilisering av volontärer och använde den i sin krigshetspropaganda, där han dramatiskt påstod att många unga män, uppskärade av fransoserna, nu samlades och var ivriga att slåss för sitt land.

Jean försökte även återigen att provocera Danmark att förklara krig mot Sverige. Exempelvis beordrade han att svenska skepp skulle upphöra med att betala de tullavgifter som Danmark hade rätt att ta ut i Öresund, han kapade postförbindelserna mellan Danmark och Norge, och han befallde att alla danska medborgare som för ögonblicket befann sig i Karlskrona skulle arresteras som ”spioner”. Han uppmanade andra stater att återkalla sina ambassadörer från Köpenhamn och att skicka hem de danska diplomater som befann sig hos dem. Jean gjorde vad som helst för att *skap*a konflikt med danskarna.

I sitt eget mentala brädspel ansåg emellertid Jean att det var vanskligt att helt förlita sig på Sveriges egna krafter i en tvekamp med Danmark. Därför bjöd han in Storbritannien att delta i en kombinerad svensk-brittisk attack mot Danmark. Som lockbete utlovade Jean att Storbritannien skulle få behålla Själland för besväret som en utmärkt framtida handelsdepå, ett ”nytt Gibraltar” som han kallade det, vid inloppet till Östersjön. Planen har av den tyske historikern professor Wilhelm Oncken¹⁸⁶ beskrivits som ännu ett bernadotteskt luftslott.

Jean tillkallade sig diplomaten Thornton och general Hope, som befann sig i Stralsund, och gjorde sitt bästa för att svartmåla Danmark som ”den allmänna sakens fiende”, en sällsynt flummig hittepåfras. Den ridderlige svenska kronprinsen, som mottagit elefantorden av Danmarks kung Fredrik VI och i samband med ankomsten till Sverige i oktober 1810 *lovordat* Fredrik VI,¹⁸⁷ härjade nu vilt om vad han skulle ta sig till om Fredrik VI inte frivilligt, och helt utan anledning, gav bort Norge till honom:

”Jag ska i nödfall låta bombardera Köpenhamn, och om kungen vägrar att avträda Norge ska plögen skrida fram över den jord där Danmarks kungaborg stått.”

¹⁸⁶ Christian Friedrich Georg Wilhelm Oncken (1838-1905), tysk historiker

¹⁸⁷ Se kap 2 avsn 24 (18 oktober 1810)

Den mentalt instabile fransosen utvecklade sitt resonemang med att förklara hur han i princip ville stycka upp hela Danmark och utplåna den tidigare danska nationen från kartan.¹⁸⁸

I sin fortsatta urladdning och tirad bannade Jean Bernadotte, med aggressivt språk och blixtrande sylvassa ögon, de andra allianskollegornas "egoism och dubbelhet". Den svenske kronprinsens ovärdiga uppträdande i Stralsund gjorde de brittiska regeringsrepresentanterna förlägna. General Hope trodde knappt vad han såg. Han tog sig för pannan, som om det ibland var svårt att begripa de skådespel som impromptu uppfördes av Sveriges externrekryterade tronföljare. Fin rekrytering, Sverige.

Samtidigt som Jean ivrade för att på krigisk väg genomdriva sin agenda – förvärva Norge – gjorde han förberedelser för att likaledes hävda sina intressen vid en eventuell fredskongress. Från utrikesminister Engeström i Stockholm rekvirerades en kunglig *blankofullmakt* för ett ombud vid en sådan fredsförhandling, d v s i princip ett blankt papper med kung Carl XIII:s underskrift och stämpel. Till ombud vid en sådan eventuell fredskonferens utsågs Carl Löwenhielm, och Bernadottes instruktioner för Löwenhielm löd att Norge var "vår huvudsakliga och enda punkt", och att Norge var ett "oeftergivligt villkor" för Sveriges bifall till en allmän fred i Europa.

Även om det handlade om att bli diktator i Tyskland, kejsare i Frankrike eller, som *backup* ifall allt annat skulle gå i stå, kung i Sverige, så var det stamfader Bernadottes egenmäktighet – den *personliga* vinningen för sig själv och sina efterkommande – som till 100% styrde Sveriges utrikes- och försvarspolitiska beslutsfattande.

Förskaffandet av Norge var fixpunkten i just dynastifrågan, själva illusionen av att Jean Bernadotte då skulle ha uppfyllt vad riksdagen förväntat sig av honom när han utsetts till tronföljare vid bedrägerivalet i Örebro i augusti 1810. T o m den korrupte Signeul, som understött team Bernadotte-Fournier inför detta luredrejeri mot Sveriges riksdag, beklagade sig nu tre år senare över Jeans *falskhet*. Signeul uttryckte sin frustration över kronprinsens dunkla fälttågspolitik, hans i grunden egenmäktiga förevändningar till att plundra Danmark, hans obstinata personliga prioriteringar oavsett koalitionskrigets utveckling, inkonsekvensen i att hela tiden låtsas spela legendarisk krigshjälte utan att någonsin vilja komma i beröring av någon strid, och alla dessa ständiga idéer och kaxiga haranger och utställda löften utan att någonsin verkställa eller stå för ett dyft. Allting var så i grunden *principlost*. Och general Suremain kommenterade även i sin dagbok att "Adlercreutz och alla hederliga och förnuftiga generaler, högre och lägre officerare, är oroliga för vår framtid och fruktar att *prinsens och nationens anseende* ska gå förlorat" och att armén snart finansiellt skulle kollapsa, om Jean fortsatte så här.

Jean Bernadotte var vid denna tidpunkt den absolut sämsta representanten för Sverige och ett av de kraftigaste blysänkena för *Sverigebilden utomlands* som riket någonsin haft.

Kalkylen var förstås, som påpekats många gånger tidigare i vår berättelse, att Norge skulle stärka hans s k "legitimitet" som tronföljare. Jean Bernadotte tjänade ej koalitionen och den gemensamma saken då han bekrigade Danmark. Ett internt skandinaviskt krig bakom koalitionen frontlinjer skulle mest gagna Napoleon. Hans intresse för koalitionen var och förblev i själva verket, som Morén formulerar det, "tämligen ringa" då han alltjämt "blott hade bara *egoistiska* mål för ögonen".

Idag, två sekel senare, är de egoistiska drivkrafterna bakom Jean Bernadottes handlande både som kronprins och kung i Sverige utredda av forskningen och tydliga för alla att se. Prioriteringen av olika personliga karriäralternativ, forskansningen av den nya dynastin i Sverige, samt ett parasiterande beteende för att bygga upp en enorm familjeförmögenhet på svenska statens bekostnad, är de tveklöst dominerande ledmotiven hos den svartkrullhåriga mannen från Pau.

¹⁸⁸ Jmfr kap 20 avsn 3

En vanlig begagnad taktik under dessa första år på 1810-talet var att genom ohämmad faktaförvanskning, överdrifter och bluffmakeri spela ut olika motparter mot varandra. Samtiden insåg inte alltid detta. Ett litet fåtal genomskådade tidigt den *hänförande* men ytliga karisman, men de allra flesta anade inte omfattningen av stamfader Bernadottes exploaterande, hans extrema egenmäktighet. Hans sanna uppsåt kamouflerades med charm, lögner, mästrande självsäker retorik samt, då och då, förstummande vredesutbrott. Han talade vackert och angenämt för att "vinna" människor men dessa ord visade sig sen i verkligheten inte betyda någonting över huvud taget. Bara luft, luft och åter luft. Jeans falskhet och besvikelsen över hans sätt blev i längden oerhört frustrerande för enskilda som råkade i hans väg.

En person i hans omgivning skildrar vid denna tid hur Jean genom sitt agerande, sina lättvindigt utfärdade och lika lättvindigt brutna löften undergrävde hans trovärdighet, vilket snart ledde till att "man *ständigt* tvivlade på honom". När Jean konfronterades blev han ilsken och skyllde ifrån sig. Löftesbrott och motgångar var alltid *andras* fel, *andra* människor var opålitliga och orättvisa, allting hanterades inkompetent av *andra*, själv var han bara ett *offer*, o s v. Den forne marskalken beskrevs vid denna tid av en svensk general som en "lättrörd och retbar varelse". Metternich refererade i ett brev i slutet av maj till Bernadotte som "denna infernaliske¹⁸⁹ kronprins". Stamfaderns livläkare Edholm¹⁹⁰ skrev att hans vårdfall var "i en spänd och nervös sinnesstämning med kramp i bröstet".

Döbelns pliktänsla, integritet, oräddhet, enkelhet, rättsinne och osjälviskhet lyser genom hans eftermäle i den svenska historien. I kontrast till detta finns ett i källmaterialet dokumenterat uttalande från stamfader Jean Bernadotte själv i juni 1813 som pregnant åskådliggör dynastigrundarens manipulativa karaktär:

"Vad jag gör och vad jag säger sker endast för att dölja mina avsikter."

Kapitel 6 avsnitt 6

OSLO UNIVERSITET

Stamfader Bernadotte, jämte sin projektledare över det norska spioneriet, Adlersparre, levde ännu i någon slags naiv vanföreställning att norrmännen faktiskt själva *ville* förena sig med Sverige och underordna sig den svenska kungamakten. Från Stralsund skrev Jean i ett brev till Toll i början av juni 1813:

"De underrättelser jag erhåller från nämnda land bekräftar den tanken, att folket där är mycket missnöjt, och att det önskar att antingen komma under svenskt eller engelskt välde."

Men norrmännen ville annorlunda. *Selskabet for Norges Vel* fortsatte att lägga grunden för en oavhängig norsk nationalstat. Två av sällskapetets viktiga symbolfrågor var grundandet av ett

¹⁸⁹ infernalisk = som kommer från eller hör till underjorden eller helvetet; helvetisk; ohygglig; mycket svår att stå ut med

¹⁹⁰ Eric af Edholm (1777-1856), svensk läkare

eget norskt universitet i Oslo,¹⁹¹ och etablerandet av en egen norsk centralbank med ansvar för utgivningen av norsk valuta.¹⁹²

Etablerandet av ett eget universitet i Oslo var närmast en förutsättning för framdrivandet av en norsk nationalstat, varför *Selskabet* tidigt gjort detta till en huvudfråga.¹⁹³ Visionen var att detta skulle bli ett upplysningstidens idealuniversitet med stort utrymme för naturvetenskap, teknik och ekonomi men även juridik och humaniora, inklusive historia och filosofi. Genom att värna och utveckla ingenjörskonst och det egna kunnandet inom flera vetenskapliga områden inom landet, skulle man göra sig mindre beroende av grannstaters bistånd och eventuella nycker.

Universitetet skulle även stå som symbol för sanning och det fria kritiska tänkandet samt för normmännens patriotiska frihetssträvan i bredare bemärkelse, d v s det skulle bli en institution som främjade Norges egen politiska separatism. Det bästa värdet mot despoti och vanstyre var upplysning och demokrati. Landet skulle ej styras av en privilegierad ärftlig adel utan av universitetsutbildade, ojäviga och förnuftsgrundade personer som representerade folket och folkviljan, och som avancerat i samhället på basis av egen förtjänst och duglighet. Ingen påtvingad överhet vare sig i Köpenhamn eller Stockholm skulle heller genom något slags egenpåhittat budskapsföreträdare definiera för normmännen hur världen såg ut och deras undersåttliga roll i den. Grundandet av Oslo universitetet symboliserade nationellt oberoende, politisk och kulturell *självständighet*.¹⁹⁴

En universitetskommission hade tillsatts och arbetat idogt för att planera för universitetets finansiering och inrättande, och förankrat dessa planer hos kung Fredrik VI. Öppnandet av universitetet hade bestämts till sommaren 1813. Med hårt arbete och fokus höll man den strama tidplanen. Den **10 juni 1813** höll universitetets akademiska kollegium sitt första sammanträde. Detta kan ses som den symboliska begynnelsen av Oslo universitets verksamhet. Dagen efter, den **11 juni**, gjordes en sammanräkning av dittills insamlade bidrag för att finansiera och underhålla universitetet, inklusive flera nya planerade byggnader. Nästan 4000 enskilda donatorer hade tillsammans lämnat 782 011 riksdaler danska courant, plus ytterligare bidrag i natura och kontrakt om återkommande årliga donationer för mindre belopp.¹⁹⁵ Det var den största frivilliga insamlingen till ett allmännyttigt ändamål i Norges historia, vilket sågs som en stor framgång. Kort därpå kunde professor Nils Treschow¹⁹⁶ i juni 1813 välkomna och skriva in de första studenterna i Katedralskolans festsal – samma plats där *Selskabet* grundats – och den reguljära undervisningen påbörjades under sommaren med 7 professorer och 18 studenter.

¹⁹¹ Den danske kungen Fredrik VI gav den 2 september 1811 tillstånd till att etablera ett universitet i Oslo, trots farhågor att detta kunde utvecklas till en politisk separatistinstitution. (Lärosäten för högre utbildning har genom alla tider ofta hamnat i centrum för proteströrelser mot rådande samhällsstrukturer, systematiska oförrätter, maktmissbruk eller överträdelser av det styrande etablissemanget, särskilt om *sanningen* maskeras gentemot statens medborgare.) Med hjälp av donationer från tusentals privatpersoner kunde universitetet påbörja sin verksamhet sommaren 1813. Universitetet blev en ledande akademisk kraft under unionstiden med Sverige genom att utveckla en norsk *självdefinition* och en egen norsk *historieskrivning* som motvikt till svensk unionspropaganda och en jämn ström av bernadotteska intellektuellt panka proklamationer riktade åt normmännen.

¹⁹² Den 5 januari 1813 grundades *Rigsbanken* i Oslo, en filial av den danska centralbanken med eget mandat att ge ut sedlar. Fredrik VI godkände etablerandet av en fristående norsk centralbank med ansvar för penningutgivning i Norge den 14 januari 1814, d v s samma dag som slutförhandlingarna om Kieltraktaten pågick, i vad som torde ha varit Fredrik VIs sista gärning som norsk kung; se kap 18 avsn 6. Stortinget formaliserade inrättandet av *Norges Bank* den 14 juni 1816.

¹⁹³ Se kap 2 avsn 12; kap 3 avsn 19

¹⁹⁴ Jmfr kap 3 avsn 19

¹⁹⁵ En skenande dansk-norsk statsskuld, hyperinflation, devalveringar, samt extrem volatilitet i kombination med dålig likviditet i den dansk-norska valutan 1812-1813, gör omräkningen av dessa belopp och värden väldigt svår och osäker. Insamlingarna verkar dock ha varit så framgångsrika att man därigenom i princip helt klarade att finansiera etableringen av det nya universitetet.

¹⁹⁶ Niels Treschow (1751-1833), norsk filosof, skolman och politiker

Samtidigt som verksamheten inleddes ägde en annan stor händelse rum. Kung Fredrik VI, som tydligt insett Bernadottes besatthet av att slita till sig Norge, hade sänt sin son, den danske tronföljaren Christian Frederik, till Norge. Christian Frederik, hedersmedlem i *Selskabet for Norges Vel*, var en varm anhängare av Norges sak och ambitioner.¹⁹⁷ För att komma igenom blockaden på Nordsjön hade den danske kronprinsen tillsammans med två officerare korsat havet med en vanlig fiskebåt förklädda till matrosar. Uppdraget var att överta högsta ledningen av Norges civila och militära förvaltning, d v s styra Norge *lokalt*, ej från Köpenhamn. Detta var ett konkret steg mot *institutionaliserat självstyre, norskt självbestämmande*, och ryckte därmed undan grunden för den svenska propagandan som gick ut på att skapa opinion i Norge mot danskt centralstyre.

Christian Frederik mottogs med förtjusning av det norska folket. Han höll patriotiska tal och lät cirkulera skrifter som eldade den norska passionen för frihet. Han reste runt i landet, särskilt i gränstrakterna mot Sverige där den svenska propagandaverksamheten varit som mest intensiv. Genom ständiga tillställningar och evenemang mötte han det norska folket. Hans budskap om *självbestämmande* och konkreta gärningar väckte tilltro bland norrmännen, samtidigt som deras inställning till Sverige blev alltmer kylig, rent fientlig. I juni började rykten cirkulera i Stralsund om Christian Frederiks ankomst till Norge, och att norrmännen lyssnade på honom.

Stamfadern Bernadottes aggressiva psykologiska krigföring och tondöva unionspropaganda underblåste snarare denna motreaktion och stämningarna i det norska samhället, d v s den svenska reklamen fick en helt annan effekt än den tänkta. Detta ledde till att den svenska propagandan senare under sommaren tvingades anpassa sig till dessa nya förhållanden. Tidigare hade det hetat att Norge skulle bli en "integrerad del" av Sverige men i de nya propagandabladen justerades detta till en "oavhängig del". Likaså hade värnandet om norska folkets "sällhet och frihet" mjukats upp till "sällhet och självständighet". Språket förmildrades. Detta kan tolkas på olika sätt. Ett är att man aldrig avsåg att ge norrmännen den oavhängighet och självständighet som man plötsligt talade om, d v s den svenska propagandan hade redan degenererat till desinformation, ett bluffspel mot norrmännen. Ett annat sätt att tolka denna budskapsförskjutning i propagandan är att stamfadern redan i detta tidiga skede från svenskt håll ansåg det överordnat *allt* att fälla in norrmännen i *någon* slags symbolisk förening, vilken som helst, men där strukturen, hållfastheten och beständigheten av denna union var sekundär. Omslagspappret – d v s att kunna "uppvisa" en svensk-norsk union för svenska folket, hans oumbärliga legitimitetskvitto – var överordnat substansen, hållfastheten och beständigheten av en sådan union.¹⁹⁸

Kapitel 6 avsnitt 7

BIVACKLIV

Désirée, borgardottern från Medelhavet tillika Sveriges kronprinsessa, levde ett håglöst liv i Paris. Det åts en hel del fet mat, det åktes taxi, det jollrades med avlönade personliga assistenten Élise de Flotte, det klagades i brev till maken över familjeekonomin jämte uppmaningar att *göra familjen rik* samt att vara lojal mot Frankrike, och, när allt detta blev övermäktigt betungande eller långtråkigt, restes det på semester till utvald destination. Precis som kronprinsessor ju gör. I juni 1813 begav hon sig med Élise vid sin sida till badorten Vichy i centrala Frankrike. Ett

¹⁹⁷ Se kap 3 avsn 19

¹⁹⁸ Jmfr kap 20 avsn 20; 21 avsn 1, 3, 5, 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20

närvarande ögonvittne beskriver den 35-åriga fylliga Désirée vid detta tillfälle som att "hennes grådaskiga hy var sådan, att den kom en att rysa".

Jean i Stralsund saknade nog inte sin hustrus knubbiga och trötta fysik. Den svenska högkvarteret vimlade av människor, och flera samtida minnestecknare och efterkommande historiker har noterat detta märkliga kaos. En av de mer besynnerliga gästerna i sammanhanget var den storbystade unga franska aktrisen fröken Georges¹⁹⁹, troligen samtidens största fältherregroupie. Bestigen av såväl Napoleon, medan hon ännu var tonåring, och tsar Alexander, var det kanske mest prestige och nöje, snarare än åtrå, som gjorde att den 50-åriga svenska generalissimus ville befästa sin ställning i samma buksvågerklubb.²⁰⁰ Hennes närvaro väckte emellertid uppmärksamhet, och Jeans förtrogne fixare Camps sökte diskret överläta det hela, dribbla bort och avleda, och *själv* ta på sig ansvaret!

En annan anomali i det svenska fälthögkvarteret i Stralsund var närvaron av Alexis de Noailles, stark anhängare av den franska Bourbondynastin som han ville se återta Frankrikes tron.²⁰¹ Nu visade det sig emellertid snart att Jean *anställt* denne troget rojalistiske fransos vid sin stab som ordonnansofficer. Övriga förstod ej över huvud taget varför denne person befann sig där i Stralsund i svensk militäruniform.²⁰² Stamfadern åtrådde ju denna maktposition själv – regentskapet i Frankrike efter Napoleons fall – och ville *definitivt inte* se Bourbondynastin återställas, men Noailles närvaro har av forskare tolkats som att Jean för sin egen karriärs skull höll alla möjligheter öppna, samt *utnyttjade* den unge och godtrogne Noailles som informatör om den bourbonska organisationen, opinionsbildningen och verksamheten i Frankrike.

Ett bevis för Bernadottes avoga inställning mot Bourbonerna – trots den suspekta anställningen av Noailles – kom kort senare, då i juni ett brittiskt skepp ankrade utanför Rügen. Ombord fanns ingen mindre än greven av Artois²⁰³ – bror till den avrättade Louis XVI och den landsflyktige Louis XVIII – som via ett sändebud nu anhöll han om att träffa Bernadotte i Stralsund. När stamfadern fick höra talas om detta i Stralsund for han upp ur sin länstol och promenerade häftigt från ena ändan av rummet till den andra:

"Bourbonerna här!? Vad har vi otalt med dem? Vad vill de? Är inte min ställning redan tillräckligt intrasslad!? För allt i världen, jag ber er, förmå greven av Artois att genast resa. Jag kan ej se honom!"

När det framgick att greven av Artois också ville ta värvning i den svenska armén, i hopp om att tillsammans med exmarskalken störta Napoleon, rynkade Jean pannan och blev vred:

"Tror man då att jag krigar för att skymfa franska nationen och att ge mitt stöd åt löjliga anspråk!? Jag har sannerligen nog att sköta mina egna angelägenheter för att åtaga mig Bourbonernas!"

En skarp bekräftelse alltså, om nu ännu en sådan behövdes, på att Jean Bernadotte inte avsåg på något sätt förorätta den franska armén under detta fälttåg, och att *hans egen karriär* – "mina egna angelägenheter" – var det centrala, inte Bourbonernas maktaspirationer. Ytterst medvetet så vägrade han riskera att hamna i en situation som skulle kunna tolkas som att han hjälpte ett legitimt kungahus att åter komma i besittning av sin tron, och därmed framstå som restaurationens förkämpe, då ju detta var exakt vad han sedan sin ankomst till Stockholm 1810 aggressivt motarbetat. Greven av Artois fick avsegla utan något möte.

Det svenska högkvarteret myllrade som sagt av folk. En källa listar ett par hundra personer med namn och funktion, som rörde sig i stamfaderns relativt omedelbara omgivning. Bara i Jeans

¹⁹⁹ Tidigare omnämnd i kap 4 avsn 16, när hon några månader innan inledningen av fälttåget vistats i Stockholm.

²⁰⁰ Jmfr kap 4 avsn 16

²⁰¹ Se kap 4 avsn 4 och 17

²⁰² Alla svenska ordonnansofficerare bar svensk uniform, vars huvudfärg var blå; Höjer (1936) uppger dock att Noailles under tiden i Stralsund gick klädd i malteserriddarnas uniform, vars huvudfärg var röd.

²⁰³ Charles-Philippe de Bourbon (1757-1836), fransk kung (artistnamn Charles/Karl X)

”enskilda uppvaktning” namnges 22 personliga assistenter, men den tablån kan lätt utökas med många som utelämnats, inklusive t ex två franska kammartjänare som satte papiljotter och lockade stamfaderns korpsvarta hår varje morgon. Kronprinsen var uppvaktad av en vida större personal i sitt fälthögkvarter på kontinenten, än kung Carl XIII hemma på Stockholms slott.

Professor Scott bjuder oss ett mycket färgstarkt persongalleri i högkvarteret i Stralsund vid just denna tid. Den överspände fransosen dominerade givetvis scenen, och höll stämningen i sin omgivning i konstant kaos. Wetterstedt balanserade denna rastlösa oro genom sin milda framtoning och stadiga lugn, men ifrågasatte aldrig sin husses agenda och fungerade därför i praktiken som ett nyttigt verktyg, som translaterade chefens raseriutbrott och ständiga infall till slipad diplomati. Adlercreutz lugn och integritet hade kolliderat med Jeans koleriska och impulsiva läggning från allra första början. Det brukade dock oftast vara så, att Adlercreutz gav efter för Jeans charm efter tvister som uppstod. Louis Marie de Camps var i viss mån en klon av Jean – de hade även viss likhet utseendemässigt – och Camps, i egenskap av Jeans konfident och privatsekreterare, särskilt i grannliga ärenden, var översittaraktigt mot den svenska personalen, fåfäng till det yttersta och refererade till sig själv i plural, ”vi” istället för ”jag”. Lägg därtill dussintals och åter dussintals övriga officerare, ämbetsmän och diplomater, många meriterade och med starka personligheter, som sågs varje dag och som alla var blottställda för och underkastade Jeans labila humör, tvära kast, utbrott och nycker, och buskisrevyn var fullständig.

I princip hela den svenska fälttågsarmén var nu på plats, 30 000 man och ca 5 200 hästar, och de svenska regementena låg utspridda över Pommern och Mecklenburg. Regimentsofficerarnas tid fördrevs med att öva trupperna, spela kort eller tärning, eller roa sig på fester, baler och teatrar i någon närbelägen stad. I slutet av maj uppträdde exempelvis den exceptionelle flöjtisten Louis Vogel²⁰⁴ på *Hôtel de Russie* i Stralsund, och i början av juni gavs *Richard Löwenherz*²⁰⁵, en komisk opera i tre akter, på en liten teater i Rostock och besöktes av svenska officerare och kanslipersonal. Verket handlar om en tillfångatagen och inspärrad kung som befrias, och ett av huvudnumren i föreställningen – *Ô Richard, ô mon roi!* – hade varit en populär kampsång bland rojalisterna under franska revolutionen. Nästkommande kväll uppfördes teaterstycket *Die Brautkrone oder Das Traumgesicht*²⁰⁶ i fem akter, en historia om en förgiftad blomsterkrona som av misstag hamnar på fel person. Det berättas även i memoarlitteraturen om hur några officerare fick permission att besöka Heiligendamm, ca 20 km väster om Rostock precis vid Östersjökusten, som hade en fascinerande spainrättning. Tyskarna hade konstruerat en mekanik som drog upp vattnet genom ugnar, så att det kom varmt vatten i badkaren, eller vilken som helst temperatur man nu önskade blanda till. Det hela drevs av ett stort hjul som drogs runt av två oxar.

Officerare över en viss rang sov ej i soldaternas bivacker utan på hotell, gästgiverier eller i privata hem i närmaste by eller stad, ibland lite längre bort. Tilldelningen av nattkvarter för officerare följde en ordning där de bästa boställena var reserverade åt de högre graderna, medan en vanlig löjtnant fick hålla tillgodo med något enklare men oftast ett eget rum med säng, rena linnen och övriga bekvämligheter. Det fanns exempel på hur den preussiska lokalbefolkningen vänligen utrymde husets flera sängkammare till förmån för svenska officerare, och själva flyttade ut i ladugården. Officerarnas garderober och tillhörigheter fraktades i koffertar på särskilda trossvagnar, och bars och lastades av svenska trossdrängar. I källmaterialet framgår att de övre skikten av den svenska arméns pyramidhierarki levde gott under sommarmånaderna, trots

²⁰⁴ Louis (Ludwig) Vogel (de Polligny) (?-?), tysk-fransk flöjtist och violinist (Louis Vogel finns upptagen i några av de större internationella uppslagsverken över europeiska musiker men hans exakta biografiska detaljer har ej gått att fastställa)

²⁰⁵ Framförandet var en tysk översättning av det franskspråkiga originalet *Richard Cœur-de-Lion* från 1784 med musik av André Ernest Modeste Grétry (1741-1813) och text av Michel-Jean Sedaine (1719-1797).

²⁰⁶ Utgiven 1811 av den tyske dramatikern Heinrich Cuno (1773-1829)

pengabristen, och det konsumerades spickål, rökt *Hamburger Rindfleisch*, gåshalvor och olika fiskrätter. Allting sköljdes ner med ansenliga mängder gott vin och tyskt öl. Detta följdes upp med långa smörgåsar med ost och andra pålägg, vetebullar, valnötter, sviskon, russin, krakmandel och en avec. Avslutningsvis lite cikoriakaffe²⁰⁷ med socker. Allt detta citerat från svenska officersdagböcker. Från salongers, värdshus och boningars öppna fönster kunde välla ut ljudligt skrål och skratt till sent om aftonen. En minnestecknare summerar försöffet om denna tid:

”Bjudningar och kalas, små rus av champagne varje dag underhållna av nya.”

En annan privat brevskrivare rapporterade från Stralsund att så länge Jean Bernadotte vistades där så förekom ständigt ”uppvaktningar, presentationer, baler och kalas”.

I samband med Döbelns ingripande för Hamburg hade Kalmar regementes tredje bataljon, med Nils och Abraham och de andra Frödingedrängarna, som tidigare nämnts förflyttats från Rostock till Wismar. Där fick de stanna ända till augusti. Husen i Wismar låg, precis som i andra tyska städer och byar de passerat, med gavlarna vända mot gatorna, det gamla tyska byggnadssättet som skilde sig från det svenska. Från husen sträckte sig takrännor mot mitten av gator och gränder. I trädgårdar bakom husen växte plummon och krikonträd. Takresningen var särdeles hög och tjockt belagd med vass eller halm, med en uppstigande skorsten. På taken bodde storkar som sades medföra lycka. I centrala Wismar var byggnaderna rejält präktiga, och mitt på torget stod en fontän från 1602 som försåg innerstaden med källvatten från omnejden.

Soldaternas villkor var lite annorlunda än officerarnas. Kalmariternas bivack tros ha legat strax öster om själva staden. I sommarbivacken vid Wismar bodde soldaterna i tält. Senare under fälttåget skulle de ibland få försöka finna nattvila i jordhyttor och under vindskydd. Allt de ägde under fälttåget – minimalt med ombyteskläder, ett par halsdukar, enkla lagningsdon och något mer – bar de med sig själva i sin ränsel, en kalvskinnsryggsäck.

De svenska soldaternas mat under första tiden av fälttåget bestod huvudsakligen av torrt bröd, sill, gryn, salt fläsk, ärtor och knallar som fraktades ut via försörjningslinjerna från Sverige. Då och då en stänk brännvin. Föregående års krig i Pommern och ständiga fram- och återmarscher av diverse arméer över samma landskap, där trupper levde på lokalbefolkningens bekostnad och sugit ut landet, hade gjort Pommern fattigare. Man klagade mycket över fransosernas tidigare plundringar, stölder, och inledningsvis hade det varit ont om föda särskilt i trakten av Wismar. Pengabristen i den svenska armén, efter Hamburgs fall, bidrog också till resursknappheten. Det berättas i källmaterialet hur en innehavare av reverser på 500 000 pund sterling²⁰⁸ endast med knapp nöd kunde växla till sig 50 dukater²⁰⁹. Köpmännen i Stralsund och andra städer var efter den franska ockupationen ”utfattiga och barskrapade in på benen” som en skildrare skriver. Den pommerska befolkningen var dock mycket frikostig och gästvänlig mot svenskarna, och den enformiga soldatfödan kunde vid några tillfällen drygas ut med kött från kor, grisar eller nyskjutna vildsvin som kommenderingar fick köpa av lokala bönder och som slaktades vid bivacken. Det berättas om riklig förekomst av rudor och sutare i dammar, och att tyskarna odlade karp i god skala. I Schweriner See ett par timmars promenad söderut metades fina aborrar. De svenska soldaterna lärde sig under sommaren även tycka särskilt mycket om det tyska mjuka brödet som kom i alnslånga limpor.

Soldattrupperna exerceerade minst fyra timmar varje dag med full packning, fördelat på två pass, morgon och eftermiddag. De övade på formationer, marsch efter trumslagarnas rytmer

²⁰⁷ cikoriakaffe = kaffe tillverkat av cikoriaväxtens (*Cichorium intybus*) rötter som tvättas, torkas, hackas i bitar, rostas och finmals till pulver

²⁰⁸ 500 000 brittiska pund år 1813 motsvaras år 2020 av ca 480 mkr (KPI), 1,4 miljarder kr (gulindex) alt 15 miljarder kr (arbetarlöneindex)

²⁰⁹ 50 dukater år 1813 motsvaras år 2020 av ca 24 000 kr (KPI), 70 000 kr (gulindex) alt 860 000 kr (arbetarlöneindex)

och på att hålla spikraka led. Man övade även rekognosceringar och andra scenarier. Order ropades ut, trumslagarna följde med och då och då ändrades tempot. Soldaterna simulerade attacker mot osynliga fiender, följt av plötsliga reträtter. Dessa skenattacker mot en imaginär fransk trupp ute på öppna fält kunde pågå i timmar, och tilldrog sig efterhand en stor publik från lokalbefolkningen. De tyska åskådarna från Wismar och de kringliggande byarna stod vid sidan om övningsfältet och gapade. Visserligen rådde vapenstillestånd men de svenska trupperna fick instruktion att övningarna skulle genomföras med "sådan noggrannhet enligt reglementet som om en fiende var lägrad i trakten av Bad Doberan", en dryg dagsmarsch från Kalmars övningsplats utanför Wismar.

Soldaterna övades även i målskjutning och vapenvård. Som professor Hårdstedt²¹⁰ beskriver i sin bok om Finska kriget, så var huvudvapnet för infanteriet fortfarande den slätborrade flintlåsmusköten. Denna var försedd med bajonett som gick att ta av. Musköten mätte en och en halv meter, därtill var bajonetten 70 cm. Dessa vägde tillsammans 5 kg. Gevären var sålunda ganska otympliga att hantera, inte minst i skogsterräng.

Musköterna hade en kaliber på 20 mm. Ammunitionen bestod av en krutladdning och en kula som var hopsatta i en patron av papper som fördes in i loppet vid laddning. Fångkrut fylldes sedan i fängpannan. Detta antändes av flinta när den slogs mot ett stål och skapade den gnista som antände laddningen, och explosionen skickade iväg kulan ca 120-180 m, i bästa fall. Processen var sålunda relativt omständlig och skjutfrekvensen var begränsad till ca ett skott i minuten hos en någorlunda övad soldat. Ammunitionen förvarades i en särskild liten remväska om axeln som kallades för "patronkök". Under övningarna sommaren 1813 i Pommern så användes emellertid inte skarp ammunition.

Vid sidan om exercisen kommenderades soldater till roterande vaktjänstgöring vid olika tidpunkter på dygnet. Kalmarsoldaternas sommandagar i Wismar, liksom för övriga svenska armén, blev emellertid snart relativt monotona med mycket spilltid och många överksammar timmar som flöt förbi. Drängar och torpare var inte vana vid sådan sysslolöshet. Mycket i bivacken blev rutin, enformigheten var stor. Det slogs revelj klockan 04, tapto klockan 21. Dagarna förflöt i allsköns lugn. Sommarlandskapet var härligt vackert med rika bördiga sädesfält, jämte en behaglig grönska med friska dofter av gräs, blommor och skön luft. Träden fylldes av fågelkvitter, det talas i en dagbok om en närmast överranson av näktergalssång, och i en annan om "hela arméer av gäss som upphävde ett dövände kacklande". På avstånd hördes om aftonen bjällrandet av boskapshjordar som återfördes från betesmarkerna. Sent om kvällarna ljöd en konsert av grodors högljudda kvackanden och skrånanden från dammar och träsk. Regelbundna gudstjänster i lokala kyrkor eller ute i det fria hölls av regementspastorn. Mannarna var friska och mätta och underhöll sin utrustning, lagade sina skor, tvättade sina skjortor och linnebyxor, o s v. Det gick till och med ut order till de svenska soldaterna att "så vitt omständigheterna och fiendens avstånd det tillåter, avkläda, tvätta och bada sig".

Soldat nr 47 i Överstelöjtnantens kompani Nils Forvass kunde skriva, visserligen knackigt med många stavfel och bara knappt läsligt. Han satt i skuggan och försökte få ihop sitt brev till Ingeborg. Orden blev inte särskilt prydliga, meningarna avhuggna och berättelsen knagglig, men han berättade om överskeppningen från Karlskrona, att han mådde bra och att hon inte behövde oroa sig. Kanske skrev han även lite anvisningar om bruket på torpet, nyheter om vänner som han mött i fält eller från hembygden. Då och då skyntar saknaden igenom, och osäkerheten om när de själva skulle möta kriget. Han hoppades att hon var frisk och kunde delta i slåttern och att hon inte led någon nöd. Han avslutade med "Gud vare hos oss" eller något liknande. Brevet var undertecknat med skeva bokstäver:

"Din soldat Nils"

²¹⁰ Carl Olof Martin Hårdstedt (1968-), svensk militärhistoriker

Bivacklivet i Pommern sommaren 1813 präglades annars som sagt av stor enformighet med långa perioder av sysslolöshet och leda, i väntan på kriget. Svenskarna var som en jättelik flock får, som mestadels hölls inom ett ganska snävt begränsat område.

Lördagen den **12 juni 1813** finns en notering i källmaterialet att de årliga pingstmarknaderna i städerna i trakten ännu pågick.²¹¹ *Wismar Pfingstmarkt* besöktes av många soldater som just hade fått sin fältavlönning för maj. Marknaden hade vissa likheter med den i Vimmerby plus mycket mer, med auktioner, försäljare, skojare, positivspelare, pantomimskådespelare, harlekiner, hasardspel och lotterier. Allt för pengar. Några pojkar sökte tjäna slantar på att häрма fåglars läten. Där fanns även, i periferin, fylleri och slagsmål. Det finns dock inga noteringar om att svenska soldater, alltid i sin uniform, skulle ha misskött sig under dessa marknader som ordnades under sommaren. Nils och Abraham vandrade förstrött i trängseln mellan salustånden i Wismar och var säkert mer intresserade av den grillosande maten, snickerier och hantverksarbeten. En duktig svarvare sålde träleksaker i ett stånd. Vid spelborden, som en del andra inte kunde hålla sig ifrån, satt medelålders haggor som föreståndarinnor för partierna.

Ett visst byte av fokus infann sig under vapenvilan även i högkvarteret i Stralsund. Den svenska regeringsmakten hade ju åtföljt kronprins Bernadotte ner till Tyskland, och genom Wetterstedts fältkansli hölls noggrann uppsikt över de viktigaste regeringsärendena även på hemmaplan. En fascinerande aspekt av den svenska regeringsmakten var – och är än idag – *utnämningmakten*, dvs det genomkorrupta förfarandet att tillsätta befattningar inom den svenska offentliga förvaltningsapparaten på basis av vederbörandes politiska hemvist, politiska kontakter och lojalitet istället för på strikt objektiv och principfast meritokratisk grund. Detta hyckleri och sedefördärv, som inifrån systemet, likt en cancer, undergräver hela den svenska förvaltningsapparats legitimitet, fortlever fräckt och cyniskt i full dager än idag, kan tilläggas.²¹²

Detta unka system inte bara gillades av stamfadern – det omhuldades, befrämjades och odlades av honom! Utnämningmakten var ett jättefestligt maktverktyg, i all sin godtycklighet. Tisdagen den **15 juni**, i fondon av den största militära mobiliseringen i världshistorien mitt i Europa, var Jean i Stralsund ivrigt engagerad i tillsättningen av rektoratet i Gävle. I korrespondens till såväl kung Carl XIII som till statsrådet Fleming²¹³ betonade han att detta ämbete, helt i utnämningmaktens anda, *inte* fick anförtros åt någon som kunde misstänkas vara *politiskt opålitlig*. På alla viktiga poster i samhället måste placeras *lojalister*. Huvudkandidaten för rektoratet i Gävle, läraren Pehr Gustaf Boivie²¹⁴, ansågs inte vara ett säkert kort i det avseendet. Ett par veckor senare lockade landshövdingensutnämningen i Blekinge till samma inblandning och politiska detaljstyrning från Stralsund. I ett brev till utrikesminister Engeström i Stockholm diskuterade Jean ingående de olika kandidaterna. T o m Wetterstedt tyckte att fälttågsverksamheten i Stralsund ofta gick på rundgång, underförstått att Jean ägnade mycket av sin tid på oväsentliga bisaker, och beklagade sig i separat korrespondens där han önskade att det skrevs mindre och utträttades mer.

En annan anekdot från samma tidpunkt kommer från britten John Hobhouses²¹⁵ resedagbok. När Hobhouse samma tisdag träffade Jean i Stralsund, beskrivs den svenske kronprinsen som charmerande och världsvan men tämligen fåfäng. Kronprinsen hade sitt svarta hår upprullat med papiljotter – notera *i fält* dessutom – och Hobhouse fick senare höra att Jean även var mycket fokuserad på och brydd över att håret höll på att bli tunnare. Den **16 juni** bjöd

²¹¹ Pingstdagen 1813 inföll söndagen den 6 juni; det tycks som om pingstmarknaderna i denna region av Tyskland pågick under hela den efterföljande veckan.

²¹² Jmfr kap 24 avsn 20

²¹³ Claes Adolph Fleming (1771-1831), svensk hovman, diplomat och politiker

²¹⁴ Pehr Gustaf Boivie (1780-1860), svensk skolman

²¹⁵ John Cam Hobhouse (1786-1869), brittisk politiker och reseskildrare

Jean in sin gäst till sin middagsmåltid. Vid middagen lade Hobhouse märke till att Jeans privata lilla saltkar var försett med *lås*, och varje gång han ville salta sin mat måste detta låsas upp med nyckel, sedan åter låsas. Detta omständiga förfarande upprepades flera gånger. Hobhouse frågade en annan middagsgäst om denna förunderliga procedur, och fick förklaringen att detta var en säkerhetsåtgärd från Jeans sida mot bakgrund av att *den tidigare kronprinsen förgiftats*, alltså Carl August.

Anekdoten om saltkaret som låstes upp och låstes om vartannat kan man förvisso tycka är lite tokrolig i sig, och sedan inte fästa någon större vikt vid detta. Det finns dock ett djupare allvar i denna information. Stamfadern var nämligen en person som såg till att vara *utomordentligt väl underrättad* i frågor som rörde hans egen säkerhet, och hade mycket ingående kunskap om händelserna, de politiska grupperingarna och kampen mot Vasaätten i Sverige som lett fram till hans egen framgång i bedrägerivalet i Örebro 1810. Exempelvis verktyget Wetterstedt och den helt igenom elake Grevesmöhlen – två nyckelpersoner som varit del av *kärnan* av motståndspartiet och konspirationerna mot kronprins Carl August våren 1810 – hade ju kort efter Jeans ankomst till Sverige blivit två av hans närmast förtrogna. Wetterstedt hade med säkerhet *omsorgsfullt försett Jean Bernadotte med all känslig och hemlig information om den närmast föregående tiden innan stamfadern satte sin fot på svensk mark i oktober 1810*. Så Jeans uppgivna skäl till britten Hobhouse, om varför han nu hade ett saltkar med lås och nyckel som han höll på och rasslade med – nämligen Carl Augusts *förgiftning* – kanske bör betänkas en extra gång? Fanns det, trots allt, i djupet av denna omdiskuterade myt om förgiftning, ändå en viss riktighet?²¹⁶

En annan anekdot från ett tidigt skede av fälttåget i Tyskland, på temat kufiskhet, berättar om hur ett utländskt sändebud på besök i Jeans högkvarter en dag fann honom liggandes på en soffa med benen uppsträckta i vädret, med något böjda knän. En märklig syn.

”Jag arbetar alltid bäst när jag ligger ner”, kommenterade stamfadern.²¹⁷

Vid samma tid hände saker i London som har betydelse för vår berättelse, för Sverige och för den nya dynastins sk privata familjeförmögenhet. Den **18 juni** föredrogs i det brittiska parlamentet det svensk-brittiska fördraget från början av mars.²¹⁸ En framstående brittisk militärofficer hävdade att traktaten hade ”en prägel av orättfärdighet” som kunde förhindra dess verkställande, och den brittiske utrikesministern Castlereagh hade väntat in i det längsta med att föredra ärendet för parlamentet för dess godkännande i hopp om att den svenska armén skulle uträtta något spektakulärt under tiden för att skänka tyngd och trovärdighet till upplägget. Men så hade ej skett; generalissimus Bernadotte hade t o m förhindrat ett svenskt ingripande till Hamburgs försvar. Kritiken i både överhuset och underhuset blev också skarp, och exempelvis tidigare utrikesministern Grey²¹⁹ kallade Bernadottes åtrådade erövring av Norge för ”ett rov”. Det som emellertid är särskilt värt att notera, är att det är i hela debatten om detta fördrag handlade om *svenska* åtaganden kontra *svenska* förtjänster, dvs krigssubsidierna plus Guadeloupe. Ingenting annat. Den svenska arméns insats på kontinenten i kriget mot Napoleon, och de brittiska handelsdepåerna i svenska hamnar, skulle kompenseras med bl a koloniön Guadeloupe åt *Sverige*. I de brittiska parlamentsdebatterna denna dag blev detta alldeles tydligt. Premiärminister Liverpool kopplade Guadeloupe direkt till den svenska arméns krigsinsatser, och genomgående i över- och underhuset talade man konsekvent om att Storbritannien till *Sverige* – svenska staten – skulle överlåta Guadeloupe. Detta var ju inget annat än ett mellanstatligt avtal, och någon separat kunglig äganderätt kom inte på tal över huvud taget.

²¹⁶ Jmfr kap 2 avsn 13-15

²¹⁷ Jmfr kap 24 avsn 5 (sångkammarregementet)

²¹⁸ Se kap 4 avsn 20

²¹⁹ Charles Grey (1764-1845), brittisk politiker

Inte en enda talare i parlamentsdebatterna visade någon entusiasm över fördraget i sig, och åtskilliga visade öppen ovilja. Men trots Sveriges oföretagsamhet under maj månad, bifölls till slut fördraget i båda kamrarna.

Trots det i övrigt relativa sommarlugnet i Pommern och Mecklenburg verkade det svårt för Jean att finna ro och balans. Fred i Europa förblev det stora spöket. Stillheten och osäkerheten frustrerade honom – måtte kriget snart återupptas! Han fortsatte outtröttligt att mana sina bundsförvanter att vidmakthålla konflikttillståndet, samtidigt som han från den **19 juni** via flera diplomatiska kanaler inför Storbritannien lanserade en ny idé om ett gemensamt svenskt-brittiskt anfall mot Danmark. Jeans rastlösa oro och intensiva temperament drev på denna nya diplomatiska offensiv som gick ut på att Sverige tillsammans med Storbritannien skulle stycka Danmark mellan dem, och där Norge var hans trofé, då han ju ej kunde återvända till Sverige utan något som gav honom – som svindlat till sig tronföljden genom bedrägerivalet i Örebro 1810 – legitimitet. Han försökte bakslugt med kreativa innovationer *utnyttja* Storbritannien för att, oavsett om Ryssland och Preussen slöt en separatfred med Napoleon, erövra Norge, till varje pris, för den egna dynastins skull. Den store människokännaren från Pau uppmuntrade en fortsatt spannmålsblockad mot Norge, med uträkningen att utsvältning av norrmännen skulle styra om folkopinionen till hans egen favör som deras ”befriare” av deras – hoppсан – så olyckliga tillstånd. Samtidigt fortsatte kronprinsen och verktyget Wetterstedt att författa högstämda propagandablåd för en svensk-norsk förening under gemensam regent som via utrikesministern i Stockholm skulle spridas i Norge.

Trots stickspåret att attackera Danmark med blott Storbritanniens hjälp, så förblev irritationen mot Ryssland stor. En utländsk diplomat kommenterade måndagen den **21 juni** ”en mycket stor misstro och misstänksamhet” hos stamfadern gentemot Ryssland. Ett annat faktum som orsakade frustration och stor rådvillhet hos officerare var penningbristen i den svenska armén, kraftigt förvärrad genom Hamburgs fall. Obehaget ökades dagligen. Den **22 juni** talas i källmaterialet om att några trätunnor med specieriksdaler just anlänt från Sverige till Stralsund, tänkt som en absolut nödlösning för att täcka de allra nödvändigaste behoven. I kontrast till denna nöd hölls den **23 juni** en stor middag i Stralsund för de allra översta skikten av den svenska militära befälshierarkin, pyramidens topp. Detta opåkallade gästbud beskrevs som en ”osmaklig orgie” av måttlöst drickande och festande, en total ursparning. Några få dagar senare rapporterades att tunnorna med riksdalermynt från Sverige hastigt försvunnit, ingen kunde säga vart de tagit vägen, bokföringen gapade tom, och det råde lika stor penningbrist i den svenska armén som förut.

Stämningen i det svenska högkvarteret i Stralsund var bekymmersam, och de stora parader som arrangerades i staden på Jean Bernadottes höga befallning skingrade ej denna olust. Det var som om generalissimus levde i en bubbla av konstant vanföreställning och förnekelse om sakernas verkliga tillstånd.

Stamfaderns opålitliga bipolära temperament, dåliga självbehärskning och avsaknad av normal impuls kontroll hade börjat bekymra omgivningen. Hans våldsamma, rasande vredesutbrott – ”gasconader” – var både frånstötande och penibla, ty detta var uppenbarligen en person ur psykologisk balans. Alla spärrar försvann, den verbala aggressiviteten med ursinniga tirader, svordomar, tillmälen och könsord var måttlös, och särskilt explosiv blev urladdningen om han upplevde sig ifrågasatt, underskattad eller, värst av allt, *kränkt*. En general kommenterar i juni att dagarna i Stralsund präglades av ledsnad, ovisshet och *avsmak*. Gustaf Löwenhielm kritiserar i privat korrespondens Jean Bernadottes grova och ovärdiga uppträdande under dessa dagar:

”Skäl att *ha* humör, och skäl att *markera* humör, är tvenne alldeles olika ting.”

Almanackan hade nått fram till midsommar, som firades den **24 juni**, det här året en torsdag. Dagen firades inte som helgdag i Tyskland, ej ens i Svenska Pommern, men på eftermiddagen

samlades hela tredje divisionen i byn Wendorf strax utanför Wismar.²²⁰ Dagen var kall för årstiden. I Wendorf hölls en utomhusgudstjänst i en grön lund. Efter denna delades extra ransoner ut av öl och brännvin samt tobak för att pliktskyldigt fira stamfader Jeans namnsdag – Johannes Döparens dag²²¹. Till kronprinsens ära på sin namnsdag hölls även ceremonimiddagar på olika platser i Pommern för officerare och kanslipersonal, där svenskar, ryssar, briter och tyskar samlades och man – enligt instruktion från Stralsund – drack kungens och kronprinsens skål.

Och tydligen saknade Bernadotte inte pengar för att låta det översta skiktet glänsa i sin representation på hans namnsdag. Tredje divisionens chef Sandels erhöll 200 riksdaler pommerska courant²²² för en middag för de förnämsta ämbetsmännen i Wismar och de högsta officerarna i den svenska armén som var förlagda där.

Från courant till kurant; Kalmarsoldaterna vid Wendorf blandade samtidigt ett stort bål med ”pommersk kurant”, en alkoholhaltig kryddblandning som ambitiöst konsumerades. För att skapa god midsommarstämning lovade några andra soldater, eventuellt förfriskade, in en ammunitionsvagn som stod uppställd en bit bort utan att reflektera över huruvida lekfullheten eventuellt skulle reta upp något barskt befäl. Regementsorkestrarna spelade hurtig polska och alla svängde runt i ringar kring de resta midsommarstängerna, dock utan kvinnor annat än några enstaka lokala tyska tjejer som vågade sig in i dansen. Lokalinvanorna ”skockade sig omkring” det säregna svenska midsommarspektaklet, berättar en dagbok. Alkoholkonsumtionen fortsatte och det blev om aftonen ett hejdlöst midsommarbrickande i svensklägret i Wendorf och ingen enda höll sig nykter. För en stund glömde de att de var i Tyskland, när allt kändes nästan som hemma i Sverige. Lars Ericson Wolke²²³, som forskat extensivt i svensk militärhistoria, nämner i en av sina böcker ett exempel på en låt av det mer ekivoka och ofinkänsliga slaget som förekom bland svenska soldater. Denna ska ha förekommit i olika varianter i hela Sverige, och kan mycket väl ha avsjungits under midsommarens munterhet i Wendorf 1813, långväga från de flickor som mannarna saknade så:

”Opp med särken, tänd ditt ljus! Opp med särken, tänd ditt ljus! Här kommer den som lindrar värken, här kommer den som tar din mus!”

De blev kvar i Wendorf några dagar. Efter två månaders intensiv drillning i militära manövrar var förväntningarna stora inför den stora uppvisningen den **30 juni**. Paraden! De svenska trupperna kring Wismar hade fått den stora äran att *paradera* för generalissimus, kronprins Bernadotte, som lämnat nästet i Stralsund och var på tillfälligt besök i Wendorf. Soldaterna skulle marschera efter trumman, stå givakt och avsynas. Mest nervösa inför uppträdandet torde ha varit mellancheferna, detta skikt bestående av i många fall överflödiga, överbetalda och underpresterande muppar vars hela karriär bygger på andras prestationer. I dåtid som nutid.

Det var en mycket varm dag, solen lyste stark och svetten rann innanför skjortan under uniformen, men det hela avlöpte väl. Brigaderna rörde sig synkroniserat och stramt, taktfast med skarpa vändningar och raka spikraka uppställningar på slätten utanför Wendorf. Nils stod i andra led, bredvid Abraham, blick stilla med muskötens vilandes mot axeln. Kronprinsen och hans följe,

²²⁰ Källmaterialet är ej helt tydligt angående vilken by Wendorf det rörde sig om. Det finns nämligen ett flertal platser i Pommern med det namnet, och en handfull inom en dagsmarsch från Wismar (med nuvarande postnummer 18246, 19412, 23966/23968). Det troligaste är dock att det rör sig om den allra närmaste byn Wendorf, ett par kilometer nordväst om centrala Wismar.

²²¹ Jean Baptiste = Johannes Döparen

²²² 200 riksdaler pommerska courant i juni 1813 motsvaras år 2020 av ca 39 000 kr (KPI), 110 000 kr (gulddindex) alt 1,4 mkr (arbetarlöneindex). P g a Hamburgs fall, valutahandelns inställelse och det rådande osäkra politiska läget på kontinenten vid denna tidpunkt, så saknas tillförlitlig marknadsstatistik för denna period. Det svenska krigskommisariatet fastställde emellertid i juni en fast konverteringskurs av 1 pommersk riksdaler courant = 1,5 svenska riksdaler banco; se t ex *Dagligt Allehanda* förstasidan den 23 juni 1813.

²²³ Lars Johan Ericson Wolke (1957-), svensk militärhistoriker, arkivarie och författare

däribland Adlercreutz, lät sina hästar strosa sakta längs den långa raden av infanterister av olika regementen, slitstarka och ofövägna svenska drängar och torpare som de var, med nytvättade kläder, nypolerade mässingsknappar och nyputsade skor. Hans kungliga höghet med stab stannade till här och där, mumlade lite mellan sig och fortsatte dröjande.

”Nu kommä han!” viskade Abraham.

Det välekiperade, medaljdekorade, bestövlade och galonerade sällskapet närmade sig... och stannade mitt emot första ledet där de stod! Kronprinsens låga²²⁴ springare vara bara några meter framför dem, och uppepå satt sydlänningen själv och höll i tyglarna.

När delegationen väl fortsatt och passerat kunde de andas ut och slappna av något. Abraham viskade:

”Banne mäj, så han inte ut som markätänterskan på Hullsfre?”

Petter, som stod precis bakom dem, kvävde ett garv. Lars på andra sidan replikerade:

”Ho den dära gamla utlännska kärringa som sålde brännvin som smaka rävpiss?”

”Det kanske *va* hon”, väste Abraham tillbaka.

De flinade tyst, även Nils, men hela tiden med huvudet och blicken fixerade framåt.

Källmaterialet tyder på att Jean Bernadotte tycks ha åtnjutit viss popularitet bland de svenska soldattrupperna. Det förekommer t ex flera skildringar där de under fälttåget hurrade vid hans ankomst. Men frågan är om dessa spontana hälsningar uppstod därför att ”det var så det alltid varit och skulle vara”, eller om det fanns någon *genuin* beundran eller ens kunskap om Jean Bernadotte som person bakom dessa manliga hurrakörer. Passiviteten i Pommern månader i sträck, Döbelaffären, strulet med arméns finanser, känslan av att det svenska anseendet på kontinenten höll på att trubbas av, m m, hade grumlat uppfattningen om frälsaren från Pau en del, om detta råder absolut ingen tvekan, likaså tanken på att, enligt hans bestämmelse, strida sida vid sida med arvfjenden Ryssland, som bestulit riket på Finland. Detta var en bestående obekvämheter hos de svenska trupperna – varav många bara några år tidigare satt sina egna liv på spel för att försvara just Finland – som återkommer på flera ställen i memoarlitteraturen och annat källmaterial.

Jean Bernadotte bars i stor utsträckning fram av stora *förväntningar* på honom som person, någon slags upprymdhet inför hans image som, åtminstone enligt ryktet, framstående härförare, och på att han nu skickligt och tappert skulle leda dem mot nya stora krigsbragder under blågul fana som kunde jämföras med vad Sverige uträttat i fornstora dagar.

Själv syntes Jean givetvis gilla uppmärksamheten, uppvaktningen och fjäsket för honom vid arrangerade parader som dessa. Paraden i Wendorf avslutades med taktfasta hurrarop av de tusentals mannarna. Den externrekryterade skådespelaren visade lugn och självkontroll på sin häst. Behärskningen, kylan, oberördheten utåt var också en del av bilden.

Kapitel 6 avsnitt 8

ANCKARSVÄRDS OBEKVÄMA ÅSIKTER

I spåren av de två statskupperna 1809 erhöll Sverige en ny regeringsform och en ny tryckfrihetsförordning. Bärande tankar i debatten som sedan fick visst genomslag i utformningen av de nya grundlagarna var en inskränkning av kungamakten, tydligare maktodelningsprinciper, ökad jämlikhet och demokrati, stärkt rättssäkerhet för den enskilde medborgaren, samt

²²⁴ Jmfr kap 2 avsn 16 (Jeans krav på viss mankhöjd på sina ridhästar)

grundlagsskydd för bl a medborgares åsiktsfrihet och tryckfrihet. En ny progressiv riktning för Sverige.²²⁵

Kronprins Carl August hade, om han fått leva, med stor sannolikt lett Sverige in på en god väg och ej låtit sina egenintressen eller brist på tillit till omvärlden stå i vägen för dessa principer.²²⁶ Genom bedrägerivalet i Örebro i augusti 1810, två och en halv månad efter Carl Augusts död, tog emellertid utvecklingen en ny vändning. Den nye tronföljaren från Pau jobbade annorlunda. På sätt och vis är episoden om Carl Henric Anckarsvärds brev sommaren 1813 illustrativ för stamfader Bernadottes karaktär.

Anckarsvärd hade några år tidigare varit Adlersparres adjutant, och därmed en av dem som verksammast bidragit till den första och andra statskuppen 1809. Han hade ivrigt stött valet av Carl August som tronföljare. Efter dennes död torde Anckarsvärds sympatier varit för Fredrik Christian, men troligen välkomnade han ändå valet av Bernadotte då detta ju skulle innebära ett närmande till Frankrike.

Överste Anckarsvärd, chef för Nerikes regemente, hade i slutet av juni 1813 på grund av sjukdom tvingats utebli från ett ankomsttagande och en supé med Jean Bernadotte i Rostock, anordnad för de generaler och överstar som låg förlagda på orten. Detta uteblivande retade Jean. Det hade även inberättats till kronprinsen att Anckarsvärd haft synpunkter på det svenska samarbetet med Ryssland, samt synpunkter på högkvarterets valutaväxlingsmetoder. Det var nämligen så, att valutaväxlingskontoret i Stralsund tog ut en *intern* vinstmarginal på 10% på alla penningtransaktioner – med Jean Bernadottes goda minne, vad annars – vilket Anckarsvärd påpekat kunde kasta en skugga på verksamheten hos den enskilde fattige soldaten, och väcka frågor om vart vinsten tog vägen. Detta avslöjande uppretade givetvis Jean, som var "beskyddare" och profitör av detta valutaväxlingsbedrägeri i Stralsund.²²⁷ Allt detta föranledde kronprinsen att skicka ett sällsynt arrogant bud till Anckarsvärd, som alltså låg sjuk och till sängs och uteblivit från en mottagning, där generalissimus lät fråga om han var förargad och ledsen att vara ifrån sin hustru, för i så fall skulle han få resa hem. Bernadotte gjorde alltså sitt bästa för att, med gränslös dryghet, förolämpa och förnedra sin underordnade officer, regementschefen Anckarsvärd, så gott han kunde. Tarvligt och fullkomligt opåkallat, och en gemen härskarteknik, och ännu ett exempel på den externrekryterade s k krigslegendarens urusla och destruktiva ledarskap.

Anckarsvärd var vid tidpunkten 31 år gammal och beskrivs i källmaterialet som en ivrig ung man med bra förstånd och utseende, idealistisk, rättfram och oreserverad till sitt sätt, och med förmåga att skilja på sak och person. Han kunde exempelvis med entusiasm diskutera svensk utrikespolitik med Adlercreutz, fastän deras synsätt skilde sig åt på centrala punkter. Icke desto mindre var och förblev de två mycket nära vänner.

Vad gällde kronprins Jean Bernadotte så brukade denne, efter sina egna mästrande utläggningar i olika ämnen, inte minst utrikespolitik, avsluta med att uppmuntra de han talat med att alltid vara *frispråkiga och uppriktiga* gentemot honom. Han brukade betona, särskilt för yngre män och som den fadersgestalt för armén som han ibland ville utmåla sig som, att de skulle känna att de alltid kunde vända sig till honom *i förtroende*, vad frågan än gällde.

Detta var vad Anckarsvärd nu gjorde. Anckarsvärd, från sin sjuksäng, skrev ett privat och förtroligt brev till kronprinsen för att reda ut missförstånden dem emellan. Han inledde med att, med hänvisning till generalissimus hälsning om att resa hem, tillbakavisa alla tankar på att han skulle önska lämna armén, och beklagade att han p g a sjukdom ej kunnat närvara vid

²²⁵ Se kap 2 avsn 6

²²⁶ Se kap 2 avsn 13

²²⁷ Den av Jean Bernadotte sanktionerade och kontrollerade kleptomanin som pågick under fälttåget i olika former omnämns i flera källor.

Bernadottes besök i staden. Brevet innehöll åtskilliga underdånighetsmarkörer²²⁸, men var annars skrivet i öppen hjärtig ton, precis som generalissimus uppmanat.

Anckarsvärd resonerade i sitt brev om Sveriges nya utrikespolitik. Han underströk att detta blott var hans personliga åsikter, och att han förstod om kronprinsen ogillade hans tankesätt, men nämnde att förlusten av Finland ännu smärtade svenskarna, och påtalade risken med att hänga upp Sveriges nuvarande politik på alltför godtrogen optimism om Rysslands godhjärtighet. Han nämnde också bl a att rustningarna hösten 1812 för *Den stora expeditionen* som plötsligt ställts in, och som endast gagnat Ryssland, hade skapat osäkerhet kring nyttan och avsikterna med den nya svenska politiska inriktningen. Till stor del hade dock hänförelsen av och förtroendet till kronprinsen som person stillat debatten om vad de verkliga fördelarna var för Sverige av den nya diplomatin och militära strategin. Detta var Anckarsvärd's egna reflektioner och frågeställningar, men han motiverade i brevet sitt klarspråk med att det dels ju stod varje svensk medborgare fritt att uttrycka sin mening, och dessutom hade ju kronprinsen ju själv uppmanat dem att dela med sig av sina tankar. Även om Bernadotte skulle avfärda dessa resonemang, skrev Anckarsvärd, så skulle han själv givetvis ändå alltid uppträda strikt lojalt mot honom och hans styre:

”Jag bedyrar, det ingen uppoffring ges, varav jag icke för Sveriges väl känner mig mäktig. Och om jag ej har den lyckan att med mina *tänkesätt* behaga ert kungliga höghet, så vågar jag smickra mig att genom mitt *uppförande* alltid kunna förvärva rättigheten till dess aktning. --- Jag ber ert kungliga höghet vara övertygad om den djupa vördnad och sanna tillgivenhet, varmed jag har nåden att till slutet av mitt liv framhärda.”

Brevet nådde stamfadern sent på kvällen den **1 juli 1813** i Rostock – och slog ner som en *bomb!* Fransosen hade redan gått och lagt sig när han blev varskodd om brevet. Han flög upp ur sängen, spritt språngande ursinnig. Detta var *insubordination* av yttersta mått, att ens *våga yttra* något som kastade tvivel över *hans* utrikespolitiska mål och diplomatiska och militära strategi!

Anckarsvärd's brev var – just efter att han blivit hånfullt förolämpad av stamfadern, som även blandat in Anckarsvärd's hustru i sin oförskämdhet – skrivet i underdånig och respektfull ton där Anckarsvärd, såsom stamfadern tidigare uppmanat, blott framfört personliga reflektioner som inte påverkade hans absoluta trofasthet till stamfadern och hans politik. Men stamfadern bevisade med sin reaktion att han inte det minsta kunde skilja på sak och person. Inte ett uns. Jean Bernadotte, allvarligt psykiskt instabil och vansinnig som få, blev fullständigt besatt. Totalt förryckt.

Direkt efter att ha erhållit detta brev kallade han till sig – mitt i natten – samtliga svenska generaler som befann sig i Rostock att genast inställa sig för en ”krigskonselj”. Skälet var alltså att en regementsöverste i ett *privat* brev, skrivet i förtroende till någon som *bett om* att få veta hans innersta tankar, vågat yppa högst personliga reflektioner som innehöll ett avvikande tänkesätt rörande Sveriges utrikespolitik, samtidigt som översten poängterade att han fortsatt i sitt agerande blint skulle rätta sig efter överbefälhavarens politik och direktiv och bevisa sin lojalitet mot denne.

Generalerna infann sig, likaså givetvis verktyget Wetterstedt. Jean Bernadotte, fräsande arg, höll ett tal till de församlade där han förklarade att han ej tänkte finna sig i något som helst ifrågasättande av sin s k *krigskonst* och politik. *Han*, som visste bäst, fnös att i dessa ämnen ämnade han inte mottaga några råd vare sig dessa yttrades av välmening eller inbilskhet. Kronprinsen brusade att Anckarsvärd's brev – där ju Anckarsvärd svart på vitt deklarerat att han alltid strängt skulle lyda kronprinsens politik och order oavsett – var ett flagrant brott mot krigslydnaden, och att ”ett exempel måste statueras för att stävja detta ofog”. Det hävdas från

²²⁸ Prefixet ”Votre Altesse Royale” och titeln ”Monseigneur” förekommer sammanlagt 17 gånger i brevet, som i original skrevs och överlämnades på franska.

en initierad samtida källa, att den som var mest pådrivande för en hård behandling av Anckarsvärd var verktyget Wetterstedt, riksvesslan. Det spekulerades i efterhand i om verktyget Wetterstedts fientliga beteende mot Anckarsvärd, som kanaliserades genom Jean, bottnade i personlig avundsjuka mot Anckarsvärd eller tidigare konkurrens om någon älskarinna. Hursomhelst, ”till det stränga steget emot denne förhoppningsfulle officer bidrog *i synnerhet* Wetterstedt”, uppger källan. De två var ungefär jämgamla, Anckarsvärd ett par år yngre.

Kronprinsen förklarade Anckarsvärd omedelbart suspenderad från sin tjänst, och han anmodade de närvarande att yttra sig om huruvida Anckarsvärd skulle ställas inför krigsrätt på plats i Tyskland, med eventuellt dödsstraff som följd, eller skickas hem till Sverige för att där ställas inför rätta och dömas. Majoriteten förordade hemskickande. Utgången blev att Anckarsvärd arresterades och fördes till fängelset i Stralsund, för att överföras till Sverige så snart han tillfrisknat.

På morgonen den **2 juli** sammankallade Jean sedan hela den svenska officerskåren och höll ett tal, som gick ut på att han avslöjat en stor *konspiration*. En åhörare av detta, löjtnant Ramsay vid Värmlands fältjägare, skrev i sin dagbok efteråt att talet var ”skarpt” och handlade om militärisk disciplin och *subordination*, där Anckarsvärd arrestering ”för att dömas enligt krigslagarnas stränghet” närmast tycks ha använts som ett *latent hot* av Jean mot *övriga* svenska officerare.

Jean tillkallade sig också separat alla officerare som rapporterade till Anckarsvärd, och efter ett hårt retoriskt förmaningstal tvingade han dem att svara på om de delade sin regementschefes åsikter. Kuschade och skärrade ”bad de alla med en mun, att kronprinsen icke måtte tro detta”, enligt en minnestecknare. Scenen var patetisk. Dagarna som följde hade den stabile och förnuftige Adlercreutz samtal med den volatile Bernadotte i syfte att mildra påföljderna för Anckarsvärd, men detta fordrade i princip en skriftlig och präktigt underdånig – och förnedrande – avbön från Anckarsvärd sida, precis som Björnstjerna tvingats avlägga.

Kort därpå skickades Anckarsvärd hem till Sverige. Han fick aldrig någon rättegång trots att han ville ha det. Advokatsonen såg till att allting hanterades extrajudiciellt utan någon rannsakan eller dom. Bernadotte blandade i vanlig ordning bort korten och avfärdade senare sin utomrättsliga behandling av Anckarsvärd med att ”detta är ju en privatsak, inte en statsangelägenhet”. En anledning till att man förvägrade Anckarsvärd rätten till laga juridisk prövning av hans ”brott”, var att man befarade att Anckarsvärd senare skulle låta trycka rättegångsprotokollen! *Sanningen är obehaglig för den ohederlige*.²²⁹

Istället kvarhölls Anckarsvärd under flera veckor i en arrest i Stockholm under nedsättande former, följt av transport under förödmjukande militärbevakning till *husarrest* på sitt eget gods Fällnäs²³⁰ på Södertörn. Kort därpå avskedades han ur armén, där han befann sig i ett utestängt och isolerat tillstånd under flera år.²³¹ Anckarsvärd skrev till sin far vid ett senare tillfälle att tiden och platsen för hans brev må ha varit fel och att det var ”överilat, om han vill, *men aldrig brottsligt*”.

Anckarsvärd bannade den skandalösa rättsvidrigheten i avstängningen och skrev i ett annat privat brev:

²²⁹ Jmfr kap 6 avsn 3 (blockeringen av publiceringen av Döbelnrättegångens protokoll i Tyskland)

²³⁰ Fällnäs gård ligger i Sorunda socken i Nynäshamns kommun strax söder om Stockholm.

²³¹ Anckarsvärd comeback kan sägas ha inletts genom riksdagen 1817-1818. Anckarsvärd deltog sedan i de flesta riksdagarna ända fram till 1862-1863, och var en av de främsta oppositionsledarna i adelsståndet på Riddarhuset mot Jean Bernadottes despotism under 1820- och 1830-talet, och en inflytelserik opinionsbildare för liberala reformer som stod i skarpaste kontrast mot Jeans regim. Anckarsvärd figurerar relativt frekvent i del 4 (kapitel 22-25).

”Jag hör ej utav det ringaste som skulle bevisa att i vårt land finns *lagar*, ty efter fem veckors arresttid är mig varken förbrytelse eller anklagelse ännu kungjord, utan jag hålls i arrest som i en *Bastilj*²³².”

Så arbetade den externrekryterade juristsonen.

När det stora kriget på kontinenten drog igång hösten 1813 ville Anckarsvärd återinträda i tjänst och skrev till Jean, men var medveten om att han, hur lågt han än sänkte sig, ej skulle lyckas få brevet ”så uselt, så krypande, så förnedrande som till ändamålets vinnande hade fordrats”. Han liknade det hela vid att be Herren – den svartkrullhåriga från Pau – om syndernas förlåtelse på det mest förödmjukande sätt, för att denne skulle känna att han ”vunnit”. Vad Anckarsvärd kristallklart och korrekt identifierat och satte fingret på, var ett karaktärsdrag hos Jean som närmast kan beskrivas som ett livslångt mindervärdeskomplex, ett latent vedergällningsbehov mot omvärlden, en extrem lättkränkthet och bekräftelsebehov som bl a yttrade sig i nedlåtande tarvlighet och förnedring av andra.²³³

Under arresttiden på Fällnäs etablerade Anckarsvärd brevkontakt med Döbeln, statsfångnen på Vaxholms fästning. I korrespondensen dem emellan, som knappast kan ha kontrollerats eller censurerats, givet innehållet, fällde de båda olycksbröderna skarpa ord över ”den fördömde fransosen”. Särskilt förgrämd var Anckarsvärd över den despotism och det åsiktsförtryck som han just sett prov på, blivit offer för, som var raka motsatsen till de grundläggande ideal som han en gång trott att det nya grundlagsverket 1809 skulle bibringa Sverige, likaså den fantastiska externrekryteringen av den franske frihetskämpen 1810. Han bannade stamfaderns totala oförmåga att ens acceptera att andra hyste åsikter som ej överensstämde med hans egna. I ett brev till sin far ett halvår senare skrev han:

”Mitt handlingsätt var lika redligt som mitt uppsåt, och att därå följt *straff istället för belöning*, är en av dessa nycker i naturen, som bevisar opålitligheten av mänskliga beräkningar. --- Den styrelse, som av passion eller små avsikter kan förmå sig att utöva våld, lämnar ett ojävaktigt bevis, att den *ej känner eller förstår användandet av den makt den äger*. --- *Frihet under lagen* är den välsinnade medborgarens behov; även jag har ej varit överksam för att uppnå detta mål. Och jag ansåg min belöning böra vara att uti uppriktighet mot prinsen få öva den första av medborgerliga dygder, *och jag föll*.”

Anckarsvärd blev ”disgracierad” och ”persona ingrata” hos regimen Bernadotte och hovet. Drottning Charlotta – naiv, dum, inbilsk – försvarar i sin dagbok utfrysningen av Anckarsvärd med att ”såväl kungens som kronprinsens välvilja missbrukades”. Vari gubben Carl XIII:s och adoptivsonen Jeans ”välvilja” bestod är emellertid oklart. Samma grundlurade dagboksskrivande drottning påstår att beslutet att förvägra Anckarsvärd att återgå till armén efter sonat brott ”väckte mycken belåtenhet inom armén, där man knotat över kungens och kronprinsens alltför stora overseende med Anckarsvärd”. Återigen rent nonsens i Charlottas dagbok – och källan för dessa för eftervärlden planterade lögnar är givetvis adoptivsonen, den 50-åriga guldklimpen Jean. Den importerade ljugmaskinen. Det sanna förhållandet var det absolut rakt motsatta.

En tröst för Anckarsvärd var dock att Adlercreutz, Sveriges mest beundrade krigare, under flera år skänkte Anckarsvärd sitt mentorskap och sin varma, nära och hängivna vänskap. När Adlercreutz 1815 gick ur tiden, sörjde Anckarsvärd honom uppriktigt, men vid bisättningen i Riddarholmskyrkan hade hans namn strukits från den ursprungliga gästlistan.

²³² *Bastiljen* i Paris var en fästningsbyggnad som fungerade som ett statsfängelse, ökänt för stort hemlighetsmakeri och för juridiskt godtycke vid många arresteringar.

²³³ Jmf kap 9 avsn 13

Den översittare som – i en gärning av måttlösaste elakhet och ren mänsklig uselhet, med ett psykiskt beckmörker – bestämde att Anckarsvärd inte skulle få närvara på sin närmaste väns begravning i Riddarholmskyrkan, var... ja, just det.²³⁴

Kapitel 6 avsnitt 9

SOLDAT KNOPPS OTUR

Johan Gustaf Hallin var född 1788 i Håtuna, en by mellan Sigtuna och Bålsta nordväst om Stockholm. Precis som Nils Forvass i Frödinge så hade Hallin rekryterats till den svenska armén som extraroteringssoldat. Han hade inmönstrats vid Sigtuna kompani på Upplands regemente, och som knekt hade han erhållit namnet Knopp. Inför fälttåget i Tyskland hade Upplands regemente samlats för exercis på Ladugårdsgärdet i Stockholm, innan det överskeppats till Svenska Pommern. I början av juli vistades regementet vid Neuenkirchen strax utanför Greifswald sydost om Stralsund.

Efter att obehärskat, orätmätigt och omdömeslöst hanterat Anckarsvärds opinionsyttring i Rostock, begav sig Bernadotte senare samma fredag den **2 juli 1813** till just Greifswald. Där lät han sig uppvaktas av första divisionens många officerare, och hade för avsikt att inspektera svenska truppstyrkor.

Den **4 juli** skulle Upplands regemente vid Neuenkirchen avsynas av kronprinsen, men då uppkom en kraftig storm från söder som rörde upp den fina sanden på grässlätterna i stora virvlar. Den våldsamma sandstormen rev och slet i tälten i regementets bivack, och en del material skadades. Vid lunchtid när soldaterna skulle spisa överhöljdes på kort tid både manskap och mat av sand.

Sandstormen efterföljdes av ett häftigt hällregn. Under detta regnoväder, under det att "åskan gick förfärligt" enligt ett vittne, så kom *en* blix. Det påstås i en källa att det var den enda blixten under hela den dagen. Det slumpade sig dock inte bättre än att den blixten träffade just soldat nummer 211 Knopp, som vid tidpunkten befann sig utomhus, dyblöt, troligen med order att surra och säkra kompaniets och regementets material och egendom. Händelsen inträffade strax efter klockan 14. Åskstrålen träffade högra sidan av hans hals, antände halsduken och löpte snett åt vänster över bröstet samt utmed vänstra benet ner i marken. Knopp lystes upp som en blå strimma diagonalt tvärs genom kroppen. Han avled omedelbart.

Klockan 16 upphörde ovädret, och klockan 17 kunde så äntligen truppmonstringen genomföras. Upplands regemente var då ombytt till paraduniform för den stora ynnesten att paradera för kronprinsen. Jean tillsammans med sin svit av medaljerade män satt till häst och lät sig underhållas. Allting var i vanlig ordning regisserat och koreograferat till perfektion. Artilleri och infanteri avfyra skarpa skottsälvor i luften.

Alla deltog i festligheten utom Knopp²³⁵, som 24 år gammal genom ett blixtnedslag några timmar tidigare blivit det första svenska dödsoffret under fälttåget i Tyskland.²³⁶ Bokstavligen "träffad av åskviggen" för att låna ett av generalissimus själv ofta använda uttryck, som den från Frankrike externrekryterade kronprinsen använde godtyckligt mot vanliga svenskar som hot och för att påminna dem om vem som ägde makten och våldsmonopolet.

Det övre skiktet av officersklientelet i Greifswald festade den kvällen i ett stort tält, där även Jean infann sig. På vägen in i tältet höll han på att bli biten i benet av en hund.

²³⁴ Se kap 22 avsn 13

²³⁵ Johan Gustaf Knopp (Hallin) (1788-1813), svensk skräddarlärling och soldat

²³⁶ Undantaget eventuella dödsfall till följd av sjukdom inom armén.

TRACHENBERG

Förhållandet mellan Jean och hans allianskollegor var lite... ansträngt.

Storbritannien hade köpt den svenska arméns medverkan i koalitionskriget mot Napoleon och betalat med ett löfte att understödja Bernadottes planerade erövring av Norge, en mycket stor summa pengar för att finansiera den svenska armén på kontinenten, samt en västindisk koloni åt svenska staten.²³⁷ Men britterna irriterades nu högeligen över Jeans uppenbara ovilja att faktiskt *agera* mot den franska armén och uppfylla sin del av överenskommelsen. Även Ryssland och Preussen hade givetvis goda skäl att vara besvikna efter att under våren förlorat *tiotusentals* man vid de inledande drabbningarna med Frankrike. Krigslegendaren från Pau hade ej tillåtit svenska resurser att undsätta koalitionen, och han hade dessutom – i ett katastrofalt, omotiverat och blamerande bakslag för hela koalitionen – *låtit* Hamburg falla.

Jean Bernadottes aktier hade sålunda sjunkit en del, och han drog med sig *Sverigebilden utomlands*. Ett tydligt tecken på koalitionen växande misstro mot Jean, och som han själv givit upphov till, var att man vid flera tillfällen valde att lämna honom – och därmed även Sverige – utanför. Vapenvilan i Pläswitz²³⁸ hade ingåtts utan Bernadottes och Sveriges vetskap. I juni hade Österrike övertagit den ledande rollen i det diplomatiska spelet, då man både förhandlat om fredsvillkor med Napoleon samt tecknat avtal med koalitionsmakterna om villkoren för Österrikes deltagande i kriget. Dessa fördrag hölls också hemliga för Bernadotte och Sverige.

Tsar Alexander och kung Friedrich Wilhelm önskade framgent *tydlighet* från Jeans sida. De ville få honom att, när vapenvilan väl löpte ut, engagera sig för den gemensamma saken utan ständiga omsvep, och sätta en gräns för hans långa tveksamheter och ideliga undanflykter. Genom ett toppmöte mellan ledare inom koalitionen, inklusive Österrike, ville man enas om en gemensam strategi och operationsplan för fortsättningen av kriget mot Napoleon, och de övriga ville använda denna sammankomst för att binda den synnerligen opålitlige exmarskalken Jean vid deras gemensamma sak och syftemål. Företrädare för de allierade bundsförvanterna sammankallades till ett toppmöte i Trachenberg²³⁹ i Schlesien. Ortens ursprungliga, tillika nuvarande namn, Żmigród, betyder ”drakborg”. Platsen för toppmötet var det stora lustslottet²⁴⁰ med en huvudbyggnad som var 130 meter lång, och som tillhörde den preussiske generallöjtnanten Hatzfeldt²⁴¹.

Den **6 juli 1813** tog stamfadern avsked i Greifswald från alla som inte fick följa med till toppmötet i Trachenberg, däribland svenska arméns främste krigsman Adlercreutz. Det påstås i en källa att Adlercreutz bett om att få stanna kvar, men det framgår samtidigt i en annan källa att Adlercreutz närmast *uppmuntrades* att stanna. Bernadotte lämnade över ansvaret jämte en svallvåg av smicker; Adlercreutz hade både ”huvud och mod” och ingen ”erbjöd mer trygghet” än honom att hålla ställningarna i Stralsund under tiden. Detta *lät* ju hedersamt och storsint av Bernadotte, verkligen nobelt, men avslöjar mest av allt att han *inte ville* ha med Adlercreutz till Trachenberg. Och *det* är anmärkningsvärt. General Adlercreutz borde snarare varit självskrivnen för detta möte i egenskap av generalstabschef och svenska arméns mest inflytelserike, kunnige och respekterade general, istället för att bakom ett skynke av genomfalska bernadotteska komplimanger placeras som stillasittande reserv i Stralsund under ett vapenstillstånd. Det har

²³⁷ Se kap 4 avsn 20

²³⁸ Se kap 6 avsn 5 (4 juni 1813)

²³⁹ Trachenberg = nuvarande staden Żmigród i sydvästra Polen, ca 40 km norr om Wrocław

²⁴⁰ Nuvarande adress = vid gatan Parkowa i norra delen av parken; lustslottet brändes och förstördes av den sovjetiska armén i januari 1945 men bevarade fasadruiner finns ännu kvar och är en känd turistattraktion under det polska namnet *Ruiny Pałacu Hatzfeldów*.

²⁴¹ Franz Ludwig von Hatzfeldt zu Trachenberg (1756-1827), preussisk militärofficer och diplomat

spekulerats i om detta berodde på den personliga antipatin hos Jean gentemot Adlercreutz, eller om utestängandet var av hänsyn till sin kamrat tsaren.²⁴²

Jean steg upp i sin kalesch. Han avreste från Greifswald under det löjliga täcknamnet "Grefve af Upland" tillsammans med "en ofantlig svit" enligt en minnestecknare. Utöver verktyget Wetterstedt, Magnus Brahe, bröderna Carl och Gustaf Löwenhielm, fältmarskalk Stedingk m fl följde ett koppel livvakter plus en fullkomlig *här* av personliga assistenter. Alltmedan Rysslands kejsare och Preussens kung tog sig till Trachenberg med ytterlig enkelhet, färdades Jean Bernadotte "med en bländande prakt, som en monark vilken reser genom sina stater vid ett högtidligt tillfälle", enligt en historiker. Den fullkomligen överdrivet grandiosa transporten till militärmötet i Trachenberg återspeglar uppkomlingens självbild.

Samma dag som detta hov lämnade Stralsund, återger Suremain i sina dagboksmemoarer en konversation som han själv hade med Adlercreutz. Där kommenterade Adlercreutz det totala virrvarr av löften, förpliktelse och garantier som kronprins Jean lättvindigt nästlat in sig i. Denna ekvation gick helt enkelt inte att lösa; flera skulle i slutändan bli bedragna av honom. Adlercreutz:

"Den stora svårigheten för honom är att dra sig ut ur den labyrint av förbindelser han ingått och löften, som han givit, utan att hans anseende lider något därav och utan att stöta sig med England, av vilken makt vi helt och hållet bero."

Den överdådiga processionen med "Greven av Uppland" gick via Prenzlau. Enligt en brevskrivare var den kaleschåkande huvudpersonen på ett mycket retligt humör. Den **7 juli** fortsatte den mot staden Stettin²⁴³. I denna fästning var en fransk garnison förlagd. Bernadotte visade sig vid ett tillfälle ridandes till häst utanför Stettins murar, i fransk åsyn, då plötsligt ett skott avlossades. Olika källor talar om endera ett gevärsskott i luften eller ett riktat kanonskott. Man visste ej vem som skjutit, men Jeans officerare anförde klagomål hos den franske kommandanten på stället, general Dufresse²⁴⁴, över denna kränkning av vapenstillståndet. Generalen svarade ironiskt:

"Det är ingenting. Det är en polissak. *En fransk förrädare* rapporterades och fältvakten sköt!"²⁴⁵

Enligt professor Scott illustrerar händelsen den starka motvilja som rådde inom den franska armén vid tidpunkten mot den man som man ansåg hade svikit både Napoleon och Frankrike.²⁴⁶

Den **8 juli** passerades Landsberg²⁴⁷. Återigen förekommer noteringar i källmaterialet att Jean var på ett ruskigt humör och snäste argt och vresigt. Ett skäl var väl känslan av att han själv och Sverige nu alltmer konkret var på väg att dras i koalitionskriget *mot Frankrike*, och detta innan han säkrat sitt behörighetsintyg för den svenska tronföljden, d v s sin *Norgetrofé*. Det antyds också att han ej heller egentligen gjorde sig någon större brådska. Resvägen som han valde från

²⁴² Jmfr kap 4 avsn 12 (ang det spända förhållandet mellan finländaren Adlercreutz och Rysslands tsar Alexander)

²⁴³ Stettin = nuvarande Szczecin i nordvästra Polen, en hamnstad nära floden Oderns mynning i Östersjön

²⁴⁴ Simon Camille Dufresse (1762-1833), fransk militärofficer

²⁴⁵ Det förekommer i modern svensk historieskrivning en trotsig mytbildning om Jean Bernadottes hjältemodighet i krig, där frasen att han gång efter annan befann sig "mitt i kulregnet" under fälttåget 1813-1814 idisslas. Det saknas emellertid belägg för detta. Exmarskalken från Pau befann sig *inte* i några "kulregn", utan snarare raka motsatsen, hela tiden i trygg säkerhet långt utom skotthåll. Det finns emellertid två dokumenterade undantag; dels den ovan nämnda komiska incidenten med ett skrämnskott i luften avlossat av den franska garnisonen vid Stettin den 7 juli 1813, dels ett tämligen besynnerligt uppträdande inom räckvidd för fiendens kanoner i samband med striderna vid Leipzig på måndagseftermiddagen den 18 oktober 1813 (se kap 13 avsn 11). Dessa är de enda dokumenterade "kulregn" som hjältesagoförfattare och andra panegyrister kan backa upp sina påståenden med.

²⁴⁶ Det förekommer olika versioner av denna anekdot i källmaterialet. Den mest löjeväckande återgivningen är den som relateras i adoptivmodern drottning Charlottas dagbok (augusti 1813), som bär tydliga spår av fabricerat sagoberättande och som givetvis framställer adoptivsonen själv som den orädda hjälten som "med beundransvärd kallblodighet" räddar sina ledsagare när en "bomb" ögonblicket efteråt slår ner helt nära hans häst och exploderar. Det är ej svårt att gissa upphovsmannen till den hänfödda adoptivmoderns version.

²⁴⁷ Landsberg = nuvarande Gorzów Wielkopolski, ca 125 km öster om Berlin

Greifswald till Trachenberg var ungefär 500 km. Han tog fyra hela resdagar på sig för denna färd i kalesch, någon gång själv till häst. Denna förflyttning torde ej räknas som ett exceptionellt kraftprov. En historiker spekulerar i om det var *sårad stolthet* som saktade ner honom. Flera samtidsvittnen och historiker, inklusive personer i Jeans närmaste omgivning, menar att hans dröjsmål och sena ankomst var *avsiktlig*, en markering mot sina koalitionspartners.

När stamfadern och hans vidlyftiga entourage kom fram till Trachenberg sent på kvällen fredagen den **9 juli** var det mörkt, kring midnatt. Alla övriga delegater på toppmötet – regenter, envoyéer, diplomater, generaler och en mängd adjutanter och biträden – hade artigt väntat länge med middagen, flera timmar, avbidande Bernadottes ankomst. Uppgifterna går sedan isär, märkligt nog, mellan olika minnestecknare. Några menar att de övriga blev förargade över Bernadottes dröjsmål och intog middagen själva, därpå hann återvända till sina rum innan fransosens ankomst. Andra uppgifter, mer trovärdiga, gör gällande att Bernadotte faktiskt träffade de övriga ledarna redan denna sena afton och att dessa, med viss oro i blicken, mottog den f d marskalken från fiendearmén med överdrivet smicker och vördnadsbetygelser. Dessa tillgjorda artigheter rörde mindre stamfaderns talanger och hade mer att göra med medvetenheten om Jeans psykiska instabilitet och humör, samt en olustig ovisshet kring var den svenska kronprinsens *egentliga* lojalitet låg.

Koalitionsledarna levde i någon slags *vanföreställning* att Napoleon endast kunde besegras av en härförare med fransk bakgrund. Man lät sig hänföras av Bernadottes *förmodade* begåvning, även om det redan innan fälttåget fanns de som konstaterade att denne karaktär från Pau egentligen aldrig åstadkommit något extraordinärt i hela sin karriär av egen förmåga. Hans f d chef Napoleon såg honom som överreklamerad, och ironiserade över ”de fanfaronader²⁴⁸ man anför efter ’prinsen av Pontecorvo’, vilken i Frankrike anses äga mindre förtjänst än den tjugonde av våra divisionsgeneraler”.

Faktum är att exmarskalken Bernadottes status inom koalitionen sommaren 1813 byggde till stor del just på dessa vanföreställningar om hans kompetens som fältherre. Detta renommé bottnade i ej ringa del i fabler, nonsens, och ett effektivt PR-arbete. Jean missade sällan att *verbalt* framhäva sin egen storhet inför omvärlden närhelst tillfälle gavs, och han lät odla denna *bild* av sig själv i brevkorrespondens, genom pressen, vid officiella möten, i alla möjliga informella sammanhang inklusive planterade historier hos naiva men inflytelserika och pratglada fruar inom det övre etablissemanget, o s v. Rangen som marskalk och titeln som furste, som Napoleon givit honom för Désirées skull, var i verkligheten relativt kläna på faktisk substans. Mest luft. Men Jean talade och agerade med sådan karisma och överlägsenhet att han därigenom framgångsrikt kunde odla mytbildningen kring sina egna kvalifikationer. En annan aspekt var att flera i koalitionen trodde att exmarskalkens deltagande i kriget mot Napoleon var av stor betydelse för den allmänna opinionen i Frankrike, som därigenom skulle bli mer Napoleonkritisk.

Den *image* som Jean fortfarande ägde inom koalitionen var alltså en mycket stor tillgång för honom, egentligen hans enda trumfkort, och han var själv ytterst medveten därom. Han ämnade spela på detta till det yttersta. Omvärlden kom att *tro* att han innehade unika egenskaper och erfarenheter, insikter och djärvhet som koalitionen inte skulle klara sig utan. Det fanns t o m de som ville att Bernadotte skulle anta en *ledarroll* i kriget mot Frankrike, som såg honom skickad att vara koalitionen överbefälhavare i kampen mot Napoleon.

Men allt byggde som sagt på stora villfarelser. Han ville *inte* bekriega Frankrike. Han var *inte* djärv, beslutsam och handlingskraftig i kritiska avgöranden. Han var *inte* en framstående fältherre. Han satte *inte* vare sig koalitionen, Europas eller Sveriges intressen före sina egna personliga fördelar.

²⁴⁸ fanfaronad = skrytsamt yttrande; i sammanhanget ovan ironiserade alltså Napoleon över att medlemmar i koalitionen skrövlade över att man hade Jean Bernadotte i sitt lag

Jean Bernadottes uppträdande vid ankomsten till Trachenberg var irriterat och kyligt, kanske just för att hans ställning och närvaro egentligen bara var ett bländverk som förr eller senare skulle genomskådas. Han inledde efter sin ankomst med att på ett fräckt sätt förkasta tsarens krigsföring dittills som en förlorarstrategi, vilket ledde till allmän tystnad. Kort därefter sade han att han inte ville diskutera någon krigsplan denna fredagskväll då han hade ont i huvudet och måste gå till rummet för att vila. Svenskarna i Jeans svit var verkligen bekymrade över den arroganta ton och hållning som deras externrekryterade generalissimus antagit från start. Han som annars kunde vara så *karismatisk* och som ägde förmågan att *charmera* andra för att vinna över dem på sin sida, uppträdde nu närmast på motsatt sätt. Dessutom bar Jean endast på sitt bröst de *svenska* ordensdekorationerna, vilket var en väldigt medveten ytterligare markering, medan de utländska regenterna visade sig med Serafimerorden av god kutym och av respekt för Bernadotte. Gustaf Löwenhielm, som nyss erhållit den ryska St Anna-orden av Alexander, bad på fredagskvällen sin chef om tillåtelse att få bära denna.

”Nej!” dundrade Bernadotte bittert och skarpt.

Löwenhielm, slokörad, försökte dock igen krypande med samma vädjan, med tillägget att tsar Alexander skulle förundra sig om han under lördagen fick se honom utan den ryska orden.

”Nej!” upprepade Bernadotte sitt avslag kärvt och bestämt. ”Vi får se i morgon”, tillade han innan de skildes.²⁴⁹

Inkvarteringen på slottet var sådan, att tsar Alexander och kronprins Jean bodde i huvudbyggnaden och kung Friedrich Wilhelm i en av flyglarna. Tidigt på lördagsmorgonen den **10 juli** steg tsaren upp, klädde sig och gick ensam åt den sida av slottet där Jeans våning låg. Den storväxte, småfete, rödlätte tsaren öppnade sakta dörren till den salong där Bernadottes följe befann sig och tassade smygande in på tårna, en komisk syn. Fransosen sov fortfarande. Magnus Brahe hastade då mot tsaren, som viskade leende att han bara ville höra hur Jean mådde. Brahe ville anmäla tsaren för Jean men hejdades. Tsar Alexander fattade honom vänligt i armen och sade:

”För all del min greve, stör inte prinsens vila. Sömnens är så välgörande för honom efter den tröttsamma resan.”

Efter några ytterligare försynta ord till de uppvaktande officerarna sade tsaren innan han drog sig tillbaka:

”Det skulle vara mig angenämt få höra, att vilan skingrat prinsens huvudvärk!”

En gullig dokumenterad anekdot från Trachenberg, ett sött vykort om hur broderlig stämningen var. Eller kanske inte. Det stora illröda skycket fanns kvar – Norge. När Jean väl kommit igång denna lördag ansåg han det av primär vikt att påminna sina koalitionspartners om de tjänster Sverige sedan i princip hans ankomst gjort såväl Ryssland som det övriga Europa, och han påminde om hur dröjsmål med förvärvet av Norge var *riskfyllt* då det ”blottställde honom för svenskarnas missnöje”. D v s stamfadern underströk återigen, fast med andra ord, att den bernadotteska tronföljdens och dynastins *legitimitet* hängde på erövringen av Norge, vilket alltså var och förblev hans främsta prioritet.

Därutöver fortsatte han med att rätt livligt tillrättavisa tsaren och den preussiske kungen om de felsteg de gjort i fälttåget hittills och vilka de olyckliga följderna av detta kunde bli. Han varnade även för fredsförhandlingar och propsade istället på att kriget – *kriget* – absolut måste fortsätta! Detta var hans grundvalar för sin blotta närvaro på kontinenten – inte för att han tänkte delta själv i något befrielsekrig mot Frankrike, utan för att hans personliga karriärplanering fordrade att Danmark definierades som fientlig militärmakt.

Men när Jean Bernadotte väl förstod att koalitionsföreträdarna ämnade fortsätta kriget efter vapenstilleståndet lyste människovännen från Pau upp som en sol!

²⁴⁹ Jmfr kap 6 avsn 5

Krig! Yes! Krig!

Omsvängningen från misstrogenhet till uppsluppen förtjusning var plötslig och hastig. I Jeans idévärld glimrade nu återigen tanken på Norgeutvidgningen – legitimitetsbiljetten till kungamakten i en anrik monarki – och under de återstående samtalen i Trachenberg var den f d vänsterrepublikanen på charmerande humör.

Bernadotte framhöll att det genom kriget gällde att säkerställa ”nationers självständighet”. Som en taggad managementkonsult på uppåttjack sprudlade han fullkomligen fram idéer och uppslag för hur hela Europa skulle organiseras. En lång rad europeiska nationalstater²⁵⁰ och klientstater²⁵¹ skulle göras oberoende eller återupprättas, samtidigt som han föreslog flera gränsjusteringar inklusive givetvis en omritning av den skandinaviska kartan som inkluderade Sveriges annektering av Norge. Detta var i sig självt tämligen inkonsekvent, då ju Jeans hela mästrande show gick ut på att befrielsekrigets högre syfte borde vara enskilda nationers självstyrelse och folks oberoende. Hans vackra fraser och paroller gällde tydligen bara länder som underkuvats av Napoleon, inte Sveriges planerade underkuvande av Norge.

Under söndagsförmiddagen den **11 juli** diskuterades Österrikes medverkan i koalitionen mellan stamfadern och den österrikiske representanten Stadion²⁵². Stor ömsesidig misstänksamhet hade besvärat relationerna mellan de två staterna under lång tid, främst på grund av Österrikes sympatier för Danmark. Men Stadion kunde bruksanvisningen för Jean Bernadotte, han visste vem han hade att göra med. Stadion hade nämligen blivit noga underrättad om stamfaderns svaga punkter, inklusive hans omåttliga fåfänga. Stadion framhävde därför, med ymnigt smicker och överdrifter, den stora vikt som fästes vid Jeans åsikter och militära medverkan. Jean tog givetvis betet och fyllde ut dialogen med en utläggning om sina bedrifter och sitt franska soldatliv. Stamfaderns redogörelse drog iväg med omständiga irrelevanta exposéer och berättelser längs perifera tangenter. Jeans stora favoritämne var han själv, och ämnet var outtömligt. Stadion hade tryck på ”play” och satt nu artigt och lyssnade.

Stadion lyckades sedermera övertyga stamfadern om Österrikes intentioner för koalitionsens sak, och Jeans misstro mot Österrike och acceptans av Österrikes roll i koalitionen tycktes gradvis ha lugnats efter detta.

Efter lunch träffades de två igen. Denna gång talade de *endast* om Norge. Bernadotte försökte vinna Österrikes stöd för sin egen absolut viktigaste punkt under toppmötet i Trachenberg. Norgeprojektet var överordnat *allt*. Jean framhöll att han *inte* begett sig till den europeiska kontinenten som en planlös vandrare knekt för Europas frihets skull – här var det minsann inte frågan om några nobla ideal som på Gustav II Adolfs tid, nej inget sådant trams – utan *endast* för att vinna egna fördelar genom att erövra Norge. På en rak fråga om hur Österrike ställde sig till detta, svarade Stadion indirekt och undvikande, men hänvisade till *reciprocitet*²⁵³ i åtagandena och förtjänsterna länderna emellan inom koalitionen, vilket Jean, efter att ha funderat, tolkade som stöd för sina ambitioner. Men Stadions uttalande ståndpunkt i frågan, som Jean ville höra om och om igen, kunde egentligen likaväl tolkas som att såvida inte Sverige beslutsamt och aktivt deltog i koalitionsens krig mot Frankrike, fanns ingen logik i Jeans förväntan att Sverige senare skulle erhålla aktivt och resolut stöd för sitt eget Norgeprojekt.

För att avgöra frågan om Norge oavsett vad som hände, skrev verktyget Wetterstedt samma dag identiska brev till de ryska och preussiska ministrarna och bad om förnyade garantier för

²⁵⁰ nationalstat = stat som är uppbyggd kring en nation; en geografiskt avgränsad stat vars befolkning förenas av gemensamma faktorer såsom språk, religion, etnicitet, härstamning, historia, kultur, traditioner och sociala normer

²⁵¹ klientstat = stat som är ekonomiskt, politiskt eller militärt underordnad en annan mäktigare stat i internationella relationer

²⁵² Johann Philipp Karl Joseph von Stadion-Warthausen (1763-1824), österrikisk statsman, diplomat och minister

²⁵³ reciprocitet = ömsesidighet, d v s att en prestation, arbetsinsats, ett bidrag etc kommer att följas av en motsvarande motprestation, ersättning, erkännelse etc

Sveriges erövringsrätt av detta territorium. Dessa vägrade emellertid att ställa ut ännu fler löften till Bernadotte än de som redan givits. Snarare hade man nu inställningen att *Sverige* måste agera innan Sverige skulle belönas; Sveriges kronprins måste själv kliva fram och visa att han ämnade uppfylla sin del av avtalet, innan man gav nya utfästelser och försäkringar till honom.

Senare under söndagseftermiddagen samlades alla ledande statsmän och officerare för att överlägga om en gemensam fälttågsplan, en synkroniserad militär strategi. Den viktigaste strategiska fördelen av Österrikes medverkan var att Napoleon nu ej längre skulle äga initiativet och kunna agera lika oberäknligt och offensivt som han ofta gjort med framgång, utan bli tvungen att uppträda mer defensivt när han skulle befinna sig i ett underläge numerärt och geografiskt. Detta förutsatte å andra sidan att koalitionsstyrkorna agerade samordnat och gick anfallsvis till väga.

Platsen för detta krigsråd där överläggningarna ägde rum var troligen den stora salen i mitten av den södra flygeln av Hatzfeldts slott, ett magnifikt ornerat rum i rokokostil vars tak bestod av en välvd kupol i röd nyans. I bakgrunden av rummet hade man ställt ett stort bord som var överhöljt med kartor och papper. Det fanns även detaljerade förteckningar över den franska arméns sammansättning, styrka och positioner, m m. Överläggningarna påbörjades i närvaro av ryska, preussiska och svenska militära ledare, exklusive general Adlercreutz.

Jean sägs ha varit ytterst medveten om den världshistoriska signifikansen av det pågående toppmötet. Trachenberg 1813 skulle bli ett *begrepp* i historieböckerna. Därför var det viktigt att framstå som en centralfigur. Detta toppmöte skulle på flera sätt dokumenteras, ihågkommas, så därför var det särskilt viktigt för Jean att hela tiden finnas i förgrunden, ta plats, *glänsa*. Han var därför till brädden uppfylld av sin gestaltning på toppmötet som f d marskalk hos Napoleon, sin *image* och den *perception*, den uppfattning som övriga hade om honom. Skådespelaren fann sig i situationen och gav nu fullt och intensivt utlopp för sin teaterkonst.

En skildring av detta sammanträde menar att tsaren och kronprinsen inledningsvis dominerade överläggningarna. Fastän tsar Alexanders egna kommentarer vittnade om stor skärpa, insikt och sakkännedom, underställde han inställsamt Jean sina yttranden för att låta den svenska kronprinsen framstå som mästaren i rummet. Jean svarade på fjäsket genom att öppet visa sin uppskattning för tsaren. Ibland under deras samtal tog de en gemensam promenad från ena hörnet av salongen till det andra, och tillbaka igen. En gullig improviserad scenisk pardans mellan de två.

Först diskuterades uppdelningen och grupperingen av koalitionen samlade militära resurser. Man kom överens om att indela styrkorna i tre huvudarméer. Jeans koalitionspartners spelade på hans ack så ömma punkt – den ständiga fåfängan – genom att lova honom en stor chefsroll. Det förekommer också i källmaterialet bevis för att andra ledare inom koalitionen, bl a Preussens kung Friedrich Wilhelm, såg denna överkompensation närmast som ett *incitement*; med en så stor armé under sitt befäl skulle ju Sveriges kronprins säkert göra sitt allra yttersta för att nitiskt och energiskt främja koalitionen sak, löd den argumentationen.

Bernadotte skulle därför få befälet över Nordarmén som skulle utgöras av en mix av svenska, ryska, preussiska, hannoveranska, hanseatiska och brittiska truppenheter. Totalen adderade upp till över 158 000 man, vilket kraftigt överskred traktatens bestämmelser och vilket initialt behagade Jeans stolthet. En del ansåg att redan detta mandat vida översteg Bernadottes talanger. Som marskalk hade han aldrig anförts mer än 20 000 man, och alltid under en överordnad chef. Och som tidigare konstaterats så betraktade Napoleon honom som en "klåpare" och medelmätta, och flera av Jeans kollegor i franska armén ansåg att han blivit kraftigt överbefordrad. Sentida historiker, utan några sentimentala eller apologetiska förbehåll, har också konstaterat att Jean Bernadotte de facto hade *bristande fältherrebegåvning*. Redan i detta skede i Trachenberg väcktes så missnöje i de andra staberna, där många menade att denna inställsamhet, genom att vältra enorma resurser över på Jean från Pau, riktades mot en man

utan andra förtjänster än att *nominellt* ha varit fransk general och marskalk, men med en kompetens och karaktär av diskutabel beskaffenhet.

Men mycket vill ha mer. Jean Bernadottes girighet var livad, och han fick nu plötsligt för sig att en av de andra två huvudarméerna *också* skulle underställas hans befäl, nämligen det ryktbare fältmarskalk Blüchers schlesiska armé som omfattade 105 000 man. Blücher, general Vorwärts²⁵⁴, Rostocksonen med en 55 år lång militär karriär bakom sig, som börjat sin krigarbana redan innan Jean ens var påtänkt, nu en av Tysklands främste, mest patriotiske och mest respekterade militärofficerare i modern tid – skulle *han* och hans armé insorteras under Bernadotte, vars allra första gärning efter ankomsten till Tyskland var att låta Hamburg falla? Jo, så hade fransosen från Pau tänkt. Den svartkrullhårige ansåg att man var *skyldig* honom detta för hans kungliga rang och militära talanger. Storhetsvansinnet löpte fritt. Inbilskheten var gränslös. Exmarskalken yrkade på att, inräknat Blüchers trupper, *ensam* få kommendera över 260 000 man utspridda i en enorm båge ända från Danmark till de böhmiska bergen²⁵⁵. Anspråken var vidunderliga och idén var i själva verket absurd. Vänligt men bestämt återfördes så småningom fransosen till måttligare fordringar, i enlighet med det ursprungliga truppindelningsförslaget. De tyska generalerna såg med allt större misstro på Jean, och hans självsäkra mästrande sätt och orimliga anspråk gjorde inte saken bättre. De fann Jeans förslag rent oseriöst och motbjudande. I slutna rum och i ej så vackra ordalag talades istället om Jean Bernadottes uppblåsthet, egenkärlek och falska karaktär.

Efter att fördelningen, grupperingen av koalitionens förenade styrkor avhandlats, övergick man till själva operationsplanen. Historiker har, med utgångspunkt i olika källmaterial, framlagt skilda versioner av hur dessa överläggningar gestaltades. En version menar att stamfadern fortsatte att dominera scenen, och det påstås att han nästan ensam förde ordet under en tid av flera timmar i en meandrande och mästrande monolog. Då och då inflikade tsar Alexander en bifallande kommentar eller snäll fråga som Jean givetvis hade svar på. Hela tiden *gav han sken av* att han besatt unika militärstrategiska insikter. Övriga i rummet – varav flera lett väldiga arméer, riskerat sina egna liv vid frontlinjen och vunnit avgörande fältslag – var reducerade till blotta åhörare. De flesta levde ännu i vanföreställningen att Jean faktiskt innehade unika egenskaper och erfarenheter som tidigare marskalk under Napoleon, och en personlig djärvhet som gjorde honom till en naturlig ledargestalt i det församlade sällskapet. Samtidigt älskade Jean sin teaterroll och närde duktigt myten om sig själv. Det fanns en underton av krigsiver i hans monolog och han utmålade sig som en handlingskraftig man. Med passionerad fraseologi, utsävningar och parenteser, glöd och laddat drama talade han till dem i salongen om hur kriget skulle vinnas, impromptu och ensam på scengolvet.

Jean levde sig så in i sin skådespelarroll och lovade djärvt – såsom den improvisatör han var – att hans egen armé under koalitionskriget, den som skulle kallas Nordarmén, energiskt skulle avancera söderut, korsa Elbe så snart som möjligt och konfrontera självaste Napoleon. I sin krigsiver talade Jean om att "gå rakt på med kraft, utan att fördröjas av manövrar, beräkningar eller denna falska krigsvetenskap".

En annan version av just dessa överläggningar menar emellertid att den 36-årige talangfulle ryske generalen Toll²⁵⁶ bestred Bernadottes argumentation och till slut fick fransosen att ansluta sig till sitt resonemang. Jean ska tämligen aspergerskt ha utropat "mycket bra!" och "det är väldigt sant!" under Tolls presentation, eventuellt för att ge skenet av att Tolls skarpsinnigare

²⁵⁴ Den uppmärksamme läsaren noterar att Blüchers smeknamn *Vorwärts* är detsamma som förlagan till Nils soldatnamn, som i försvenskad form antecknades i liggaren som *Forwärts* vid mönstringen i Hultsfred den 3 augusti 1811. Det finns inget känt bevarat material som kan bevisa att major Enning skulle haft Blücher i åtanke vid namngivningen av de nya Kalmarsoldaterna sommaren 1811, men möjligheten att det förhöll sig på det sättet är ej osannolik. Se kap 3 avsn 13.

²⁵⁵ Böhmen = historisk region i nuvarande västra Tjeckien

²⁵⁶ Karl Wilhelm von Toll (1777-1842), rysk militärofficer

resonemang låg i linje med hans egna tidigare framlagda idéer. Historiker som anslutit sig till denna beskrivning menar att Toll de facto haft en minst lika inflytelserik funktion i utformningen av den slutliga fälttågsplanen.

Någon gång under måndag förmiddag den **12 juli**²⁵⁷ ankom en österrikisk kurir som medförde ett brev från kejsar Franz till Bernadotte. Brevet var artigt och respektfullt och lästes upp inför tsar Alexander och kung Friedrich Wilhelm. Österrikiske kejsaren uttryckte i brevet, om än med en viss reservation, att kriget snart kunde komma att återupptas och att hindren för Jeans medverkan skulle vara undanröjda, och han komplimenterade exmarskalkens "talanger och hängivenhet för den gemensamma saken". Rätt knappar igen. Fjäsket hade avsedd effekt. Brevets innehåll har beskrivits som en "triumf" för stamfadern. Han smickrades högeligen och kände sig nu viktigare än någonsin, och blev på strålande humör. De svenska ordensbanden skulle plötsligt av:

"Låt oss nu inte visa oss med det där inför suveränerna!"

De utländska ordnarna skulle på. Särskilt de ryska.

Samma dag anlände nyheten om nyheten om Wellingtons²⁵⁸ storartade seger över den franska armén vid Vitoria²⁵⁹, vilket berusade flera av deltagarna på toppmötet i Trachenberg och injicerade ny iver i koalitionen stridslystnad mot Napoleon, och ytterligare ökade sannolikheten att Österrike skulle ansluta sig.

Under denna måndag avslutades överläggningarna och fälttågsplanen konkretiserades och preciseras. Den kom att kallas Trachenbergplanen. De tre huvudarméerna – med sammanlagt uppemot en halv miljon man – skulle operera i en halvcirkel runt Napoleons huvudarmé och ömsesidigt understödja varandra, så att, om Napoleon vände sig mot en av dem, de båda andra genast hade att gå anfallsvis mot Napoleons rygg och flanker. Senare modifierades planen till att mer anta karaktären av utmattningsstrategi. Koalitionsarméerna skulle successivt dra sig närmare mittpunkten för att minska Napoleons manöverutrymme och till slut unisont konfrontera honom. Man räknade med att koalitionen skulle kunna uppbringa över 512 000 man, att ställas mot Napoleons möjliga 440 000 man. Det hela skulle kulminera i ett definitivt och avgörande fältslag, ett Napoleonkrigens crescendo, utan dess like.

Historiker är, som redan antytts, oense om vem som var Trachenbergplanens egentliga upphovsman. Många har sökt visa hur olika personer var inblandade i utformningen av planen. Svenska historiker har varit böjda att tillerkänna Bernadotte faderskapet, inte minst baserat på dennes egen tillrättaläggande och självförhålligande historiediktamen inför sin adjutant Schinkel ett par decennier senare, som sedan okritiskt kopierats av otaliga svenska skriftställare. Men faktum är att den österrikiske fältmarskalken Radetzky²⁶⁰, vid tidpunkten en av Österrikes mest betydelsefulla militära ledare och strateger, *bevisligen* hade uppgjort en plan som var *snarlik* Trachenberg redan kort tidigare, vilken Stadion kan ha diskuterat under dennes enskilda samtal med Bernadotte.²⁶¹ Det är ej osannolikt att, när Stadion diskuterade den övergripande strategin med Jean, han kan ha lagt fram Radetzky's strategi och bärande idéer på ett så psykologiskt skickligt sätt, att Jean plockade upp dessa tankegångar som sina egna och därmed givetvis redan från början ställde sig bakom dessa.

Det tycks även enligt källmaterialet ha varit så, att både tsar Alexander och kung Friedrich Wilhelm redan innan de slutliga överläggningarna haft en strategisk samsyn som stämde väl

²⁵⁷ Höjer menar att kuriren med detta brev bevisligen anlände den 12 juli, medan Schinkel placerar händelsen den 11 juli.

²⁵⁸ Arthur Wellesley of Wellington (1769-1852), brittisk militärofficer, diplomat och statsman

²⁵⁹ Slaget vid Vitoria i Spanien den 21 juni 1813

²⁶⁰ Johann Joseph Wenzel Anton Franz Karl Radetzky von Radetz (1766-1858), böhmisk-österrikisk militärofficer och ämbetsman

²⁶¹ Stadion skriver i sin egen journal att han framförde militära förslag till Jean, som gillades, men han bekräftar ej vad dessa förslag var.

överens med Radetzky's strategiska plan. När Jean så under timmar i princip resonerade med sig själv i ett långt ordrikt anförande inför de församlade, där han utmålade en likartad strategi, så visste både tsar Alexander och kung Friedrich Wilhelm vart det hela skulle landa, och nickade instämmande. Flera tyska forskare har annars framhållit Toll som den verkliga upphovsmannen till Trachenbergplanen. En ytterligare hypotes som framförts av professor Scott är att Bernadotte uttryckte i ord de generella grunderna och att Toll anpassade idéerna till de givna förutsättningarna och reglerade detaljerna. Den tyske militärhistorikern Rudolf von Friederich²⁶² hävdar att Trachenbergplanen var en amalgamerings av Tolls, Knesebecks²⁶³ och Bernadottes förslag. Den framstående amerikanske militärhistorikern Leggiere²⁶⁴ instämmer i detta, med tillägget att den slutliga planen även innehöll grundtankar från tidigare förslag presenterade av Barclay²⁶⁵, Radetzky och Boyen²⁶⁶.

Hur som helst, Jean har i efterhand – givetvis – själv gjort anspråk på att vara planens rätte upphovsman. Själva *konceptet* av Trachenbergprotokollet sägs ha nedskrivits av Toll på Jeans uppmaning. Jean gjorde därefter själv endast några smärre språkliga ändringar. *Renskrivningen* av detta koncept, som sedan undertecknades efter att överläggningarna avslutats, gjordes av Gustaf Löwenhielm på instruktion av Bernadotte. Detta var ytterligare ett sätt, eller knep, för honom att associera sig själv med upphovsmannskapet.

Man skulle möjligen kunna hävda att Bernadotte hade en *framskjuten roll* vid tillkomsten av Trachenbergplanen, men var idéerna ursprungligen kom ifrån, hur diskussionerna löpte och vem som gjort olika förslag och invändningar som haft betydelse för resultatet – ingen av de stora arméerna skulle låta sig flyttas runt på en enskild utlännings meningar – förblir dock begravda sanningar. Källmaterialet är ej entydigt på denna punkt, referaten skiftar från person till person.

Värt att notera är dock krigshistorikern Leggieres iakttagelse om Trachenbergplanen, såsom Jean själv mot slutet sammanfattade den i fem punkter:

”Med all sin erfarenhet som fransk marskalk, är det förvånande hur *lite* som kronprinsens fem punkter återspeglade Napoleons krigskonst. Istället, *sann fruktan* för sin tidigare chef behärskade hans tankar. Bernadottes slutmål förblev att försäkra sig om att han under inga omständigheter skulle behöva möta Napoleon själv.”

Det finns emellertid ytterligare en dimension av denna diskussion om Trachenbergplanens upphovsman. Flera framstående forskare har menat att den egentliga fälttågsplanen, som senare de facto genomfördes, på flera avgörande punkter skilde sig avsevärt från Trachenbergplanen, så att Trachenbergplanens betydelse i sig självt i en historisk kontext därmed är överdriven. Denna uppfattning håller före att förhandlingar mellan Österrike, Ryssland och Preussen kring månadsskiftet juli-augusti – utan bernadottes inblandning – ledde till så avgörande modifieringar att den plan som brukar kallas Trachenbergplanen ej kan anses såsom normerande för fälttåget. Därmed skulle upphovsmannskapet för Trachenbergplanen falla ner till underordnad betydelse.

Ytterligare en detalj som avhandlades på toppmötet var hur långt koalitionsarméerna skulle tvinga tillbaka den franska armén. Frågan var givetvis mycket laddad för exmarskalken från Pau, som innerst inne åstundade regentskapet i Frankrike efter Napoleons fall. Jean yrkade därför på att koalitionen inte skulle gå längre än att pressa tillbaka franska armén inom Frankrikes naturliga gränser Rhen, Alperna och Pyrenéerna. Han ansåg att de allierade ej skulle överskrida Rhenfloden, och han sade sig inte vilja arbeta för att *aktivt störta* Napoleon. Möjligen intog han

²⁶² Rudolf von Friederich (1855-1922), tysk militärofficer och militärhistoriker

²⁶³ Karl Friedrich von dem Knesebeck (1768-1848), tysk militärofficer

²⁶⁴ Michael Vincent Leggiere (1969-), amerikansk krigshistoriker

²⁶⁵ Michail Bogdanovitj Barclay de Tolly (1761-1818), rysk militärofficer och politiker

²⁶⁶ Ludwig Leopold Gottlieb Hermann von Boyen (1771-1848), tysk militärofficer och politiker

denna hållning, då avsättandet av Napoleon – entledigandet av en ofrälse revolutionsuppkomling på en traditionstyngd europeisk kungatron – kunde skapa ett farligt prejudikat för Jean själv, en jobbig ödesgemenskap. Samtidigt uttryckte Jean i Trachenberg sin starka ovilja mot den legitima franska Bourbondynastin, och försökte övertyga sina bundsförvanter om utsiktslösheten i att återställa den.

Bedömare ansåg att dessa uttalanden dolde någonting annat, och det väcktes i tysthet misstankar om vad Jean *egentligen* var ute efter. Österrikaren Stadion skrev att under mötet i Trachenberg fick han intrycket av att regentskapet i Frankrike *konstant* var i den svenske kronprinsens tankar. Och trots alla möten och den visade ömsesidiga entusiasmen så hade Jean *ej* vunnit sina koalitionspartners förbehållslösa förtroende. Både tsar Alexander och de mest seniora diplomaterna i den ryska delegationen var fortfarande mycket misstänksamma mot honom, och Stadion, trots flera långa enskilda samtal med honom, betonade att Jean från de allierades sida måste *noga övervakas*. Jeans revolutionsbakgrund, oroliga kynne, dunkla personliga agenda, hans obesvärade förhållande till utställda löften, hans ovarsamma och aktsamma uppträdande mot franska armén, o s v, kunde orsaka svårigheter.

Bernadotte själv var dock i stort sett nöjd med toppmötet i Trachenberg. Nordarméns storlek, befälskapet över 158 000 man, var en stor framgång och prestigevinst. Däremot hade han fått ge upp tanken på Norge tills vidare, och detta var en väsentlig och irriterande diplomatisk motgång. Annekteringen var uppskjuten på obestämd tid. Detta hade likväl stått klart sedan flera veckor.

Så snart protokollet var upptecknat sent på måndagseftermiddagen avslutades mötet. Stamfadern påskyndade då sin avresa, han fick väldigt bråttom att lämna Trachenberg omedelbart. Stedingk frågade:

”Men varför har ers höghet så bråttom att lämna monarkerna, som tyckas med så mycket nöje se er här?”

”Just för att man idag visar mig denna utmärkta välvilja, är det nyttigt att inte invänta morgondagen för att kanske se den förändras!”

Man ska dra sig ur medan man ligger på plus, med andra ord.

Just som den svenska delegationen lämnade Trachenberg för att återvända till Stralsund betäcktes horisonten plötsligt av mörka moln, som bebådade ett fruktansvärt oväder. Åskan mullrade redan på avstånd och snart hörde man vindens vinande blanda sig med åskknallarna. Inom kort vällde ett hållregn ner från himlen. Skyfallet översvämde vägarna. Blixterna korsade varandra framför Jeans vagn med sådan häftighet att hästarna emellanåt tvärstannade av fasa och ej ville fortsätta. Under tiden satt resällskapet i vagnarna hopträngda i ett hörn och med alla dörrspringor tilltäppta så gott det gick för att skydda sig mot vattnet. En säkerhetsstyrka bestående av inte mindre än 25 kosacker eskorterade Jeans kalesch. Regnet trummade på taket. Kuskar och kosacker var dyngsura. De svenska resenärerna kröp ihop i vagnarna och vilade alltmedan hästarna trälade fram på de tunga vägarna. Livvaktstyrkans lansar glänste till när det blixtrade längs horisonten. Då de utmattade hästarna knappt längre orkade fortsätta drev kosackerna fram dem med slag av sina lansar.

Den franska författarinnan Germaine de Staël, även bekant som fru Staël, var ju en av Napoleontidens mer kända samhällsdebattörer i Europa och har figurerat tidigare i vår

berättelse.²⁶⁷ Hon var en självproklamerad och välartikulerad anhängare av den franska revolutionens progressiva och liberala ideal som byggde på bl a jämlikhet och meritokrati, och förkastade kraftfullt nepotism, gunstlingskap och otillbörligt gynnande av utvalda personer p g a exempelvis personliga kontakter eller förhållanden. Hon spred denna övertygelse till alla hon mötte.

Professor Scott, som ej låtit sig bländas av ståhejet kring hennes person, har i sin avhandling 1932 kallat henne för *intrigör*, en mycket manipulativ person utan moraliska spärrar och ej sällan utan värdighet. Andra historiker har beskrivit henne på liknande sätt. Det förekommer likaledes många flagranta inkonsekvenser mellan hennes storordiga publika förkunnelser och hennes eget handlande. *Hyckleri*, med andra ord. I rak motsats till sina egna ivrigt marknadsförda ideal utnyttjade hon exempelvis sin personliga relation till stamfader Bernadotte och vädjande till hans nepotism, gunstlingskap och otillbörliga gynnande av utvalda personer för att säkra sina egna söners karriärer.

Den äldre sonen Staël förvandlades efter detta appellerande i den nyinrättade gräddfilen till svensk diplomat, medan den yngre sonen Staël fick bli svensk militärofficer, trots att båda sönerna i källmaterialet beskrivits som synnerligen okvalificerade och olämpliga för dessa värv. Ett tjugigt särbehandlingsarrangemang signerat egalitetsidealisten fru Staël, verkställt av den f d revolutionären Jean. *Dubbelhyckleri*. Men detta var inte nog. Efter att Jean avrest från Stockholm i april 1813 krävde hon dessutom av den svenske utrikesministern att diplomatsonen skulle få en löneförhöjning av den enda simpla anledningen att han haft en känd pappa²⁶⁸ och en känd och högt uppsatt morfar²⁶⁹. Nu återopade revolutionens fanbärare fru Staël plötsligt alltså *själv* bördsprivilegier. De pompöst predikade *principerna* om jämlikhet och meritokrati stod sig alltså slätt mot *egenintresset*. Utrikesminister Engeström, upprörd över fräckheten och dubbelmoralen, påminde henne dock om att favorisering och förtursbehandling av vissa familjer framför andra ju varit en av grundorsakerna till den franska revolutionen. Denna påminnelse tystade henne.

Den av hennes söner som gjorts till militärofficer hette Albrekt. Han har beskrivits som en tankspridd och senutvecklad bråkmakare som inte tålde militär disciplin, var tämligen tom i huvudet, arrogant och som inte gjorde något för att bli vän med sina militära kamrater. Historikern Kåre Tønnesson²⁷⁰ benämner honom "brushuvud" och "problembarn". En annan skildrar hur han ofta gick omkring med ett spjuveraktigt grin. Samtida ögonvittnet Sophie von Knorring²⁷¹ beskriver Albrekt Staël von Holstein som lång till växten men "besynnerligt tafatt" och "till utseendet mer än lovligt galen och förryckt". General Suremain kallar honom för "vildhjärna". Jean de Pange²⁷² skriver i sin avhandling att Albrekt "bara drömmer om blesstyrer och bulor; livet som anställd roar honom inte --- Han älskar krig, men också kvinnor, spel och gör allt med passion". Skjöldebrand kallar honom för "något yr". Hans mor brukade också, med karaktäristisk egenkärlek, ofta säga:

"Min äldste son är begåvad, och han liknar mig. Min yngre son är dum och är sin fars avbild."²⁷³

²⁶⁷ Se kap 4 avsn 17

²⁶⁸ Erik Magnus Staël von Holstein (1749-1802), svensk diplomat

²⁶⁹ Jacques Necker (1732-1804), schweizisk bankir, fransk finansminister

²⁷⁰ Kåre Dorenfeldt Tønnesson (1926-2019), norsk historiker

²⁷¹ Sofia Margareta "Sophie" von Knorring (1797-1848), svensk författare

²⁷² Laure Marie Pauline "Jean" de Pange (de Broglie) (1888-1972), fransk författare

²⁷³ Staël syftade troligen här på sin framlidne make Staël von Holstein, som hon aldrig älskat och som enligt samtida vittnesmål faktiskt också lär ha varit relativt obegåvad. Den unge Albrekt Staël von Holstein var emellertid den biologiska produkten av ett utomäktenskapligt förhållande som modern hade med Louis Marie Jacques Almaric de Narbonne-Lara (1755-1813), fransk militärofficer och diplomat, som i sin tur lär ha varit en oäkting av franske kungen Louis de Bourbon (1710-1774), artistnamn Louis/Ludvig XV.

Under fälttåget i Tyskland tjänstgjorde den unge Albrekt Staël von Holstein som ordonnansofficerare åt stamfadern. Men medan Bernadotte monologiserade på toppmötet i Trachenberg, befann sig Albrekt ca 445 km därifrån i Bad Doberan nordväst om Rostock på permission. Där fördrev han tiden med hasardspel. Bad Doberan var en spelhåla av värsta slag som drog till sig folk vida ifrån, och en minnestecknare har beskrivit det stora kasinot i staden som "ett gement spelhus med alla tillbehör" vilket kan tolkas som god försörjning av alkohol och prostituerade och en relativt rå atmosfär.

Ordonnansofficer Albrekt Staël von Holstein var spelberoende, och utomstående bedömare anade tidigt att detta missbruk kunde sluta illa. Han hade runt spelbordet haft sällskap av andra lägre officerare i Nordarmén, bland dessa en adjutant, eventuellt kallad Norris, som tjänstgjorde hos en av de ryska generalerna.²⁷⁴ Norris hade haft det motigt och förlorat alla sina pengar, men då fått låna två Louis-d'or guldmünt²⁷⁵ av Staël von Holstein för att kunna fortsätta spela och förhoppningsvis vinna tillbaka sin förlust.

Följande morgon, måndagen den **12 juli 1813**, sade någon på skämt till Albrekt Staël von Holstein att Norris var färdig att avresa från Bad Doberan och inte tänkte återbetala sin skuld. Staël von Holstein påträffade Norris kort därpå och återkrävde därför pengarna som han lånat ut. Den ryske officeren kände sig emellertid förnärad av denna anmodan från svensken medan andra var närvarande och bevittnade diskussionen. Norris svarade stöddigt att han skulle skicka pengarna på posten. Staël von Holstein uppgav då att han inte litade på ryssen, och att han skulle ge alla andra officerare kredit utom honom. Norris blev än mer irriterad och för att rädda sin heder i den uppkomna situationen, som den ryske officeren såg det, krävde han av Staël von Holstein att saken skulle göras upp genom duell med sabel. Norris var alltså utmanaren. Staël von Holstein antog utmaningen.

Duellen ägde rum kort därpå samma morgon på en kulle med en vacker bokskog utanför Bad Doberan som kallades Buchenberg. Platsen för fäktningen var en rund glänta i den vackra skogsdungen en liten bit utanför stadsmuren strax bortom kyrkan och klostret, alldeles nära staden.

Uppställning!

Direktiven upplästes högtidligt.

Stämningen var laddad. Detta var på allvar.

Kombattanterna förklarade sig redo.

Duell!

Svärden klingade mot varandra, duellanternas stövlar klapprade och kasade över marken. Staël von Holstein rörde sig bra, parerade och drev på och fick in ett hugg mot Norris arm, en reva så blodet rann. Den unge Staël von Holstein trodde då att träffen, då det kom blod, avgjort

²⁷⁴ Författaren har ej med övertygelse lyckats säkerställa vare sig den ryske adjutantens eller generalens identitet. Adjutanten kallas i olika källor för "Norris", "Jorris", "Sorij", "Tory", och en skildrare benämner honom "Baron Ralf". Adlercreutz identifierar honom i ett brev som preussisk officer, ej rysk. Otto Palmstierna (1790-1878) identifierar honom som "en rysk (eller preussisk) officer --- utan att hans namn blev bekant hos däromkring lägrade svenskar". Källmaterialet anger vidare att den ryske general som adjutanten var anställd hos var antingen Konstantin Alexander Karl Wilhelm Christoph von Benckendorff (1781-1844) eller Friedrich Karl von Tettenborn (1778-1845). Författaren har gjort lättare undersökningar i Nationalbibliotekets brevsamlingar från den aktuella sommaren, där avsändaren befunnit sig i Pommern, för att finna spår kring adjutantens identitet, men utan resultat. Utländska källor inkl dagböcker och brevkorrespondens kan eventuellt innehålla ledtrådar om vem den duellerande adjutanten egentligen var. Den 14 augusti 1813 införde det franska regimorganet *Journal de l'Empire* en utrikesnotis på förstasidan som löd: "Den unge Staël-Holstein, i svensk tjänst, dödades i en duell för några dagar sedan i Doberan, av en adjutant till Tettenborn."

²⁷⁵ 2 louisdorer år 1813 motsvaras år 2020 av ca 2000 kr (KPI), 5800 kr (gulddindex) alt 62 000 kr (arbetarlöneindex). Denna beräkning grundar sig på antagandet att 1 louisdor användes ekvivalent som 1 napoleonguldmünt vid tidpunkten, vilket motsvarar 20 franska francs. Guldinnehållet i 1 louisdor var emellertid högre än i 1 napoleon. Enbart gulddindex i 2 louisdorer motsvarar 2020 ett marknadsvärde av ca 7 000 kr.

tävlingen och deras inbördes tvist, och att duellerandet därför var över. Han stack sitt svärd i marken som segrare. Men Norris ville annorlunda. Med en ursinnig snedtändning rusade den ryske officeren plötsligt framåt och gjorde ett språng upp på en markförhöjning på några decimeter precis bakom Staël von Holstein, och måttade ett kraftigt hugg.

Den knivbladsvassa eggen ven med våldsamt kraft mot Staël von Holsteins nacke. Den närmast perfekta träffen var ett faktum. Norris sabelklinga skar nästan hela vägen rakt genom halsen. Huvudet hängde bara kvar i några trådar när Albrekt Staël von Holstein föll livlös till backen i en pöl av blod.²⁷⁶

Norris var förvirrad och förtvivlad över vad han just gjort. Han blev skräddad och desperat, som om han just vaknat upp, som ett barn som just börjar förstå konsekvenserna av en ond gärning och blir rädd.

”Hjälp, doktor, hjälp! Hjälp...!” ropade Norris.

Men allting förgäves. Den närvarande läkaren på platsen, en doktor Wittstock²⁷⁷, kunde givetvis ingenting göra. Efter duellen skyndade Norris i största hast tillbaka till sin hyrda boning inne i Bad Doberan, samlade ihop sina tillhörigheter och lämnade sedan staden snabbt till häst tillsammans med ett litet ryskt följe. Staël von Holsteins lik fördes samtidigt till kyrkan i Bad Doberan, och transporterades några dagar senare via färjeläget vid Warnemünde med fartyg till Sverige. Ordonnansofficeren Albrekt Staël von Holstein²⁷⁸, blott 20 år gammal, blev genom denna duell om en spelskuld det andra svenska dödsoffret under fälttåget i Tyskland.²⁷⁹

När hans mor, fru Staël, i London nåddes av nyheten om sonens död i Tyskland, fortsatte hon snarare med stegrad iver ägna sig åt europeisk politik.²⁸⁰ Den svenske Londonambassadören, som kände henne, noterar i ett brev kort därpå:

”Fru Staëls sorg över förlusten av sin son är mycket förminskad. Politiken tycks hos henne döva alla känslor, densamma ej uppväcker.”

Tilläggs kan att Albrekts spelmissbruk och *egna* spelskulder varit så omfattande, att en adjutant till den ryske generalen Tettenborn ännu ett halvår efter Albrekts död, i januari 1814, sökte gottgörelse hos familj och närstående för Albrekts obetalda skulder.

Kapitel 6 avsnitt 12

STORA FÖRVÄNTNINGAR

Stamfadern återkom från toppmötet i Trachenberg till Stralsund den **16 juli 1813** klockan 22:30 och, enligt en minnestecknare, så höll han god min mot alla. Under denna mask av säkerhet och lugn härskade emellertid fortfarande en oro om Österrikes egentliga avsikter och alliansens tillförlitlighet. Han underhöll ännu planen på att, om vapenvilan skulle förlängas i augusti, ta saken i egna händer och hoppades att Storbritannien skulle medverka till att anfälla Själland, för att den vägen erövra Norge.

²⁷⁶ August Wilhelm von Schlegels (1767-1845) relation av händelsen, i ett brev daterat den 3 augusti 1813 till Albrekts mor fru Staël som befann sig i London, skildrar också Albrekts död som mycket snabb; ”Vi kan säga att han dog *stående*, jorden tjänade bara som en vilobädd för hans kalla hud.” Schlegel påstår emellertid att innan kroppen föll till marken ska ha märkts hos Albrekt en sista, utsiktslös ansats att lyfta svärdet mot sin motståndare. Schlegel var ej ögonvittne till duellen.

²⁷⁷ Friedrich Ludwig Franz Wittstock (1781-1843), tysk läkare. *Troligen* rörde det sig om denne Wittstock men identiteten på den närvarande läkaren har ej definitivt kunnat styrkas.

²⁷⁸ Mattias Albrekt Staël von Holstein (1792-1813), fransk-svensk militärofficer

²⁷⁹ Undantaget eventuella dödsfall till följd av sjukdom inom armén; det första dödsoffret var soldat Knopp genom ett blixtnedslag, se kap 6 avsn 9.

²⁸⁰ Jmfr kap 4 avsn 17

Livet i Kalmarsoldaternas bivack vid Wismar följde samma lunk som tidigare. Det exerцерades på övningsslätten mot osynliga fiender om dagarna, även om åskådarintresset så småningom avtog. Då och då förekom vaktkommenderingar och uppdrag utdelades att utföra rekvisitioner av mat. Egna persedlar skulle vårdas och underhållas, likaså arméns materiel och egendom. Men det blev ändå många timmar över att promenera runt i den gamla hansestaden, besöka bodar och butiker, eller sitta och vila vid torget med den gamla fontänen från 1602 med friskt källvatten. Den närliggande vackra kusten och de svala lövskogarna erbjöd också avkoppling. Det berättas om olika festivaler och marknader i nordtyska städer under sommarmånaderna, även i Wismar, där flaggor och vimplar vajade över stadens gator, musik och sång ljöd och det spelades tärning om glas- och porslinsvaror. I den svenska bivacken om kvällarna spelades kort om brännvin, man sjöng och berättade historier. Blå sköna somrardagar avlöstes emellanåt av hällregn, som den **20 juli** på kvällen när soldaternas bivackhed blev fullständigt sörjig och geggig. Tillvaron i Wismar var dock som helhet ganska hygglig. När det blåstes revelj i gryningen och man vaknade hyfsat utvilad kändes nomadlivet som svensk fälttågssoldat om inte fullt angenämt, så i alla fall ändå uthärdligt.

Men lugnet på ytan till trots gick rykten om truppförflyttningar söderut i Tyskland, om mobiliseringar, ett schackspel i det tysta. Dessa fragment av information ledde till spekulationer och bringade viss spänd förväntan i de breda soldatleden. Ingen visste vad som skulle ske när vapenvilan väl löpte ut, vad de kunde förvänta sig. Napoleon, med all sin imperialistiska prestige, var inte känd hos Europas folk utanför sitt hemland som en fredsapostel, så många höll det för sannolikt att kriget var nära förestående. Lugnet i det svenska sommarlägret har av minnestecknare beskrivits som förrädiskt.

Lugnet som generalissimus visade efter återkomsten från Trachenberg till Stralsund var också förrädiskt, med flera inre konflikter under ytan. Det var en tvekande överbefälhavare som inte övertygade, utan delvis kanske hade genomskådats. Bernadottes auktoritet hade börjat vackla och flera inom den svenska armén hyste betänkligheter. Adlercreutz skriver i ett brev till Toll i Skåne, med tydlig pik åt generalissimus och dennes spretiga projektmakeri, inkonsekvenser och vankelmod:

”Gud give att här vore en Wellington, som kunde samordna operationerna och utföra dem med besked.”

Å ena sidan var det nödvändigt för Jean att kriget återupptogs för att vidmakthålla den fingerade konflikten med Danmark och därigenom tvinga till sig Norge. Å andra sidan hade han, såsom Suremain noterar i sin dagbok för den **21 juli**, ”förvisso ingen lust att föra krig”, och skälen till detta var dels den egna solidariteten med den franska armén, dels de egna franska karriärplanerna efter Napoleons fall, dels kanske även ett visst tvivel, under ytan av självsäkerhet, över att *själv* leda ett krigsföretag. Och å ena sidan lät han sig hyllas som en hjälte i norra Tyskland och upprätthöll myten och imagen av sig själv som en utomordentlig fältherre. Å andra sidan var så inte fallet – han var ingalunda så märkvärdig som militärofficer som utmålades – och han ämnade varken själv eller låta den svenska armén besvara sig eller ta några risker för Europas skull.

Den **23 juli** avreste Bernadotte med sin närmaste krets från Stralsund mot Berlin. Syftet med resan var att träffa några av de befälhavare som nu skulle vara underställda honom enligt Trachenbergplanen och Nordarméns konfiguration, och för att bese de trupper han skulle kommendera. Redan samma kväll anlände han till Prentzlau på Preussens territorium. Inträdet i staden Prentzlau liknade ett triumftåg. Sveriges kronprins hälsades med äreportar, blomsterregn, hurrarop och allmän *hänförelse*. Sinnesstämningen var krigisk och *han*, Jean, var den utvalde, halvguden, som kommit för att rädda de rättfärdiga och döma de onda.

Följande kväll, den **24 juli**, ankom Jean till Berlin där han saluterades i än ståtligare stil, som den preussiska monarkins stora hopp och outhärliga stöd. På Berlins stadsslott²⁸¹, där präktiga rum iordningstälts för honom, emottogs han av prinsarna Wilhelm²⁸² och Heinrich²⁸³, åtföljda av preussiska statsråd, generalitetet och andra ledande personer. Följande dag den **25 juli** mönstrade Bernadotte i Tiergarten 10 000 man tillhörande generallöjtnanten Bülow²⁸⁴. *Halva Berlins befolkning* hade infunnit sig för att se frälsaren, exmarskalken, som överallt hälsades med de livligaste fröjderop. När Jean, i all sin charmfullhet, lät förstå att dessa jubelscener var ämnade åt hans två ledsagare, den preussiska kungens två yngre bröder, svarade prins Wilhelm:

”Dessa fröjdebetygelser är inte ägnade åt oss. Det är vid ert höghet i första rummet, som folket fäster sitt hopp om monarkins räddning!”

Och det var verkligen feststämning. Jean Bernadotte hyllades som ingen annan. Det var ju *han* som skulle bekrija Frankrike! En svensk general kommenterade om firandet i Berlin att preussarna, i all sin berusning, trodde sig i exmarskalken från Pau, med det svartkrulliga håret och de mörka blixtrande ögonen, se den ljuse och blåögde Gustav II Adolf. En svensk ämbetsjournal som förvaras på Krigsarkivet i Stockholm omtalar också besöket i Berlin:

”...liknade ett triumftåg, och överallt ansåg man *Honom* anländ som Tysklands befriare.”

Han *var* den store frälsaren; i tyskarnas ögon den gudasände ”*räddaren* från det franska förtrycket” som professor Höjer uttrycker det. För att sockra på sin image ytterligare, från toppen av samhällspyramiden ända ner till de vinkande folkmassorna, uttalade Jean sig med den största entusiasm om kung Friedrich Wilhelm och kunde ej nog vältaligt skildra sin tillgivenhet och vänskap.

Då stamfadern bar på ett omätligt bekräftelsebehov – det var del av hans DNA – så *lät* han sig gladeligen hyllas. Inga korrigeringar, ingen återhållsamhet, inga reservationer vad gällde massornas förväntan att han skulle stå upp för dem och bekrija Frankrike. Bara ett veckolångt jubelknarkande. Applåderna och hurraropen var som en *fix*²⁸⁵, de tillfredsställde ett kraftigt psykologiskt behov. Enligt en källa, militärhistorikern professor Michael Leggiere, så gick det så långt att Jean *krävde* mer parader och mönstringar, och detta togs ända därhän att de omfattande byggnadsarbetena kring Berlin av förskansningar och fortifikationer vid viktiga gränspunkter helt avstannade, då männen/soldaterna som arbetade där istället måste inordnas i paraderna för att tillfredsställa Jean. Berlinfolket demonstrerade kärlek, även om den byggde på helt falska premisser, var den belöning som han så bekymmerslöst kvitterade ut *i förskott*.

Den **26 juli** arrangerades en storslagen bankett till Jeans ära på slottet Bellevue²⁸⁶. Värd för den stora tillställningen var den 75-åriga preussiska prinsessan Anna Elisabeth Luise von Brandenburg-Schwedt²⁸⁷. Man var tvungen att förlägga denna tillställning i ett av Berlins största slott, för att kunna inrymma dels alla gäster, dels Jeans eget stora släptåg av officerare, adjutanter och personliga assistenter.

Den **27 juli** besåg Jean Charlottenburg och förskansningarna utanför Berlin. På kvällen gavs en operaföreställning på Königl. Oper²⁸⁸, med Jean som hedersgäst. Salongen var alldeles fullpackad, och det jublades vilt när den svartkrullhåriga fransosen gjorde entré. Föreställningen

²⁸¹ Adress Schlossplatz 1

²⁸² Friedrich Wilhelm Karl von Hohenzollern (1783-1851), preussisk prins, militärofficer och ämbetsman

²⁸³ Friedrich Heinrich Karl von Hohenzollern (1781-1846), preussisk prins och militärofficer

²⁸⁴ Friedrich Wilhelm Bülow von Dennewitz (1755-1816), preussisk militärofficer och kompositör

²⁸⁵ Ordet *fix* används här i sin engelska betydelse; *fix* = en tillförsel, påfyllning eller dos av något starkt eftertraktat eller åtrått.

²⁸⁶ Schloss Bellevue, adress Spreeweg 1

²⁸⁷ Anna Elisabeth Luise von Brandenburg-Schwedt (1738-1820), preussisk prinsessa

²⁸⁸ Staatsoper Unter den Linden (även kallad Staatsoper Berlin eller i folkmun Lindenoper), nuvarande adress Unter den Linden 7

som gavs var *Vestalen*²⁸⁹ i tre akter. Stämningen var laddad, förväntansfull. Vilken afton! Ridån gick upp, och de magnifika romerska fasaderna som utgjorde scendekoren höjde sig i bakgrunden. Den gripande Ouvertyren inleddes, sökande, vemodig, stundom dramatisk. Som ledmotiv till ett krig. Alla i salongen hade blickarna fästade på scenen, på de starka framträdandena; publiken kände njutning av den romerske generalen *Licinius* tenorstämman och den unga *Julias* sopran.

Alla var betagna av föreställningen... utom en person.

Hedersgästen. Operan gavs *för honom*, men kronprins Jean från Sverige verkade totalt ointresserad av vad som pågick och vad hans värdar bjöd för hans skull. Inte bara var detta oförsäkrat mot värdarna, Preussen och dess kungahus, utan dessutom *babblade Jean sönder hela föreställningen* för sin granne, den vackra 43-åriga preussiska prinsessan Luise²⁹⁰. Vi lånar nu ett stycke från Luisas egen dagbok, som skildrar denna stund:

"Jag satt bredvid honom. Under föreställningen, vilken han ägnade föga uppmärksamhet, snackade han *hela tiden*. Och det var alltid Napoleon som han pratade om i första hand."

Luise beskriver sedan i sin dagbok hur Jean oupphörligt belackade sin f d chef under operaföreställningen. Det hette att Napoleon var burdus, sträv, oförsäkrat, känsloladd och alltid mycket beräknande i allt som han yttrade, för att underkuva andra. Jean bar på ett uppenbart, oerhört djupt agg mot sin f d chef, och fortsatte sitt babbel med anekdoter om Napoleons familj, hur han avkrävde nära familjemedlemmar deras respekt, t o m sin egen mor; hur Napoleons familj fick resa sig när han anträdde rummet och hur han begärde att de, inklusive modern, skulle kysa honom på handen, vilket hon gjorde.²⁹¹

"Kronprinsen talade med säkerhet om Napoleons avlägsnande från Frankrike", fortsätter Luise i sin dagbok, om franska folkets trötthet och missnöje. Jean sade:

"Jag får mycket exakta rapporter, men det kostar mig mycket."

Hemliga spionrapporter om opinionsläget och regentfrågan i Frankrike alltså, åt Sveriges externrekryterade kronprins Jean, med storslagnare karriärmöjligheter i sikte, som Sveriges skattebetalare i slutändan fick betala för.

Luise frågade då försynt vem Frankrike ville ha som ledare efter Napoleon, och menade att det utan tvekan väl skulle bli huset Bourbon som återvände. Men denna spekulation provocerade och triggade Jeans stora iver. Han utbrast *livligt*, enligt Luise:

"Nej, frun, aldrig! Det är en *militärkung* som Frankrike behöver!"

Luise tillägger i sin dagbok att "han sade det t o m i en ton som bevisade att *endast han* kunde ersätta Napoleon".

Så långt operan som inte sågs av hedersgästen i salongen, bara oförsäkrat söndertjattrades.

Dagen efter, den **28 juli**, hälsade Jean på hos den preussiske kungens gamla faster Wilhelmine²⁹² på slottet Schönhausen i Pankow precis norr om Berlin. Hennes utseende var ganska eget. Hon var stor och tjock och hade en stark manlig röst, stora svarta ögon och en mun skuggad av ett lätt skägg. Precis som en god del av Berlinsocieteten var hon orolig över stadens öde. Hon vädjade till Jean:

"Jag ber ers höghet säga mig sanningen utan att dölja någonting. Tror ni det är möjligt för Preussen att göra motstånd och att vi ska kunna stanna kvar här? Man har i Berlin redan inpackat vad man äger dyrbart, och gjort allt i ordning för ett skyndsamt utrymmande."

²⁸⁹ *La vestale* i original; musik av Gaspard Luigi Pacifico Spontini (1774-1851), libretto av Victor-Joseph Étienne de Jouy (1764-1846). Operan framfördes första gången i Paris 1807.

²⁹⁰ Friederike Dorothea Luise Philippine von Hohenzollern (Radziwiłł) (1770-1836), preussisk prinsessa

²⁹¹ Jmfr kap 9 avsn 13

²⁹² Friederike Sophie Wilhelmine von Hohenzollern (1751-1820), preussisk prinsessa

Bernadotte duckade från att ge ett rakt svar på frågan. Han svarade vagt, men lovade att underrätta den skäggiga prinsessan i god tid om fransoserna kom och hon behövde fly. Säkert.

Ett par dagar senare, den **30 juli**, befann han sig i en liten krets med den kungliga familjen, där han hamnade i ett samtal med prins Wilhelms hustru²⁹³, som var ännu oroligare än den äldre damen på Schönhausen. Jean försökte trösta henne. Han chansade med en platt replik om att hon åtminstone skulle få tid att packa sina saker innan Berlin kapitulerade i fiendens händer. Kommentaren verkade inte gå hem. Då tog han hennes hand och gav henne sin *soldatheder* på att Berlin skulle försvaras, när han såg i hennes ögon och allvarligt förkunnade:

”Jag ber ers höghet lugna sig. Berlin ska, som jag hoppas, tas i skydd mot ett fientligt infall, och jag vill se till att jag må hålla detta löfte som en redlig soldat.”

Jeans hedersord igen. Blytungt.²⁹⁴

Innan sin avresa från Berlin överlade han samma dag med stadens myndigheter vad som skulle göras i högsta nödfall, men tillkännagav samtidigt frankt sitt beslut att *försvara Berlin till det yttersta*.

Den **31 juli** lämnade Jean Berlin och vände norrut. På vägen mot Stralsund stannade han till i en by för att hälsa på en gammal bekant. När han senare fortsatte därifrån skanderade folkmassorna flerfaldigt:

”Leve Sveriges kronprins! Leve Sveriges kronprins!”

Kapitel 6 avsnitt 13

EN DUELL TILL

Den **1 augusti 1813** inträffade ytterligare ett oväntat dödsfall i den svenska armén.

Det hela började med att två stalldrängar, som ej är namngivna i källmaterialet och vars identiteter av författaren ej kunnat säkerställas i efterhand, blev osams. Den ene drängen²⁹⁵ arbetade för överste Gustaf Magnus Adlercreutz²⁹⁶, chef för Västgöta regemente och generalstabschefens yngre bror. Den andre drängen arbetade för premiärmajor Wahlfelt²⁹⁷ vid samma regemente.

De två drängarna har beskrivits som allmänt hetsiga och stöddiga, och osämjan dem emellan gick så långt att de bestämde sig för att uppgöra tvisten i en duell med pikar. Så skedde. Utfallet av duellen blev att den ene drängen, Wahlfelts hjälpare, dog. Den andre drängen flydde då från armén, rymde bort och sågs troligen aldrig mer igen, av rädsla för repressalier.

När brigadchefen Posse fick reda på detta blev han vred och ville ställa *officerarna* – Adlercreutz och Wahlfelt – inför krigsrätt för att de ej omedelbart rapporterat händelsen och för att han misstänkte att de även hjälpt den brottslige duellsegraren på flykten.

Generalstabschef Carl Johan Adlercreutz, storebror till Gustaf Magnus, fick reda på det inträffade. Det förhandlades mycket kring detta, men Posse var obeveklig, krigsrätt skulle det minsann bli. För att förhindra att Posse rev upp himmel och jord över detta, löstes det genom att spela på Posses fåfänga. Generalstabschef Adlercreutz kom på en smart lösning, där Skjöldebrands och Posses befälsansvar omfördelades. Skjöldebrand fick bli chef för en nybildad

²⁹³ Maria Anna (Marianne) Amalie von Hessen-Homburg (1785-1846), preussisk prinsessa

²⁹⁴ Jmfr kap 7 avsn 3 (13 augusti 1813) och kap 7 avsn 5 (22 augusti 1813) ang Jeans plan att *inte* försvara Berlin

²⁹⁵ Lars Magnus Wester (1792-1870) låter förstå i sin dagbok att denne oidentifierade man tillhörde de lokalt rekryterade preussiska Landsturm-trupperna, som insorterats i den svenska armén under befäl av generalmajor Hermann Friedrich Christian von Engelbrechten (1765-1818).

²⁹⁶ Gustaf Magnus Adlercreutz (1775-1845), svensk militärofficer

²⁹⁷ Svante Fredrik Wahlfelt (1781-1822), svensk militärofficer

kavalleridivision inom svenska armén, medan Posse upphöjdes till chef över första infanteridivisionen. Detta innebar i praktiken att Posse fick en större roll än tidigare, vilket smickrade honom. Samtidigt innebar omorganisationen att de inblandade officerarna ej längre stod under Posses befäl. Sålunda en win-win. Själva omfördelningen av befälskapet verkställdes i början av september.

Posse lät då saken falla, och därmed undveks krigsrättshotet och att låta händelsen väcka uppståndelse. Hela episoden nedtystades även i övrigt, eventuellt för att ej dra vanära över de inblandade officerarna eller regementena inför generalissimus Bernadotte, som sannolikt, om han fått vetskap om händelsen, också skulle reagerat med vrede.

Några veckor senare skulle emellertid friktion uppstå mellan Skjöldebrand och Posse över en annan perifer sak... nämligen ett potatisland.²⁹⁸

Kapitel 6 avsnitt 14

UPPBROTT I AUGUSTINATTENS MÖRKER

Det fanns ett glapp, en dissonans, mellan Bernadottes chefskap och ledarstil visavi officerarna i de övre skikten i den svenska militärorganisationen. Detta hade tydligt manifesterats genom Döbelns och Anckarsvärds "brott" och hemskickande. Men där fanns även under ytan en stadigvarande, latent kulturkrock som ofta ledde till "interna missförstånd", slitningar. Bernadottes volatila, intensiva temperament, extrema självcentrering, patologiska misstänksamhet och allmänt labila psykologiska läggning stod i kontrast till det tillitsfulla, utlämnade och frispråkiga, tålmodiga och samarbetsbenägna svenska folklynnat. Det faktum att stamfadern ej talade svenska gjorde att relationen med hans generaler och närmaste svenska medarbetare aldrig blev riktigt förtrolig och öppen hjärtig, undantaget möjligen verktyget Wetterstedt.

Adlercreutz hade haft ett samtal med Bernadotte i juli som han sedan återberättade för en generalskollega. Adlercreutz talade, med viss frustration, om Bernadottes impulsivitet, inkonsekvenser, projektmakeri, oklara uppsåt och den oändliga strömmen av "hedersord" åt alla håll:

"Den stora svårigheten för honom är att dra sig ut ur den labyrint av förbindelser han ingått och löften, som han givit, utan att hans anseende lider något därav och utan att stöta sig med Storbritannien."

Det var ju Storbritannien som finansierade den svenska armén. Därutöver hade Jean mer eller mindre osäkra relationer med var och en av sina koalitionspartners. Adlercreutz insåg förmodligen inte hur korrekt han var i sin spontana lägesanalys.

Det fanns samtidigt ännu en utbredd olust inom den svenska armén i Nordtyskland att nu bli bundsförvant med ärkefienden Ryssland, och denna motvilja hade stegrats under sommaren 1813 när kriget snart skulle vara ett faktum. Professor Waller beskriver stämningen som "förbittrad" även om Jean markerade mot och kväste oppositionen; han "fruktade en fri diskussion". Såväl Bernadottes ställning i Sverige som inom den svenska armén har beskrivits som ingalunda helgjuten utan snarare sårbar. Många var missnöjda. Under sommaren rapporterade utrikesminister Engeström från Stockholm till Jean att rysshatet i huvudstaden var tilltagande, och i juli påstod Grevesmöhlen i privat korrespondens att en landstigning i Finland var "allmänhetens favorittema" i Stockholm. Fälttåget i Tyskland kunde därför bli avgörande för Jeans framtid och popularitet. Professor Scott har i sin avhandling även rest frågan, huruvida en

²⁹⁸ Se kap 8 avsn 2

del av Bernadottes långsamma försiktighet under höstfälttåget berodde på pyrande misstro från hans sida *gentemot sin egen armé*.

Misstron slutade emellertid inte där. Frågan om exmarskalkens ställning som kvalificerad och värdig tronarvinge var givetvis intimt sammanbunden med den legitima Vasafamiljens existens, inte minst i det allmänna folkmedvetandet i Sverige, trots den rekryterade kronprinsens ansatser till *förintelse* av blotta minnet av denna familj.²⁹⁹ Under slutet av resan till Berlin, just som hyllningarna pågått som bäst, hade misstänksamheten gripit tag om stamfadern igen, och från Berlin hade han skrivit till fältmarskalk Toll, befälhavare över reservtrupperna i Skåne, att han hört att utländska agenter på nytt rörde sig i Sverige och troligen sådde frön till en *folkresning mot den nya successionsordningen* nu när han själv befann sig utom landet. Att ifrågasätta successionsordningen från bedrägerivalet 1810 kallades, med den inre kretsens terminologi, för att "störa det allmänna lugnet". Juristsonen från Pau förmanade ånyo Toll att sätta medborgarnas grundlagsskyddade rättigheter ur spel och godtyckligt arrestera alla misstänkta inom synhåll:

"De snaror, man lägger för oss, bör göra oss stränga mot varje individ, som kan *utsprida läror, stridande mot lagarna och undergrävande det allmänna lugnet*; således låter ni arrestera var och en, som genom sitt uppförande gör sig brottslig eller uppenbarligen misstänkt."

Parallellt med denna hans plan B, att bli dynastigrundare i Sverige, lämnade honom aldrig tanken på plan A, att tillvinna sig regentskapet i Frankrike, det ultimata hägrande priset. Redan i Trachenberg uppges han av en dagboksskrivare ha talat om att åstadkomma en folkresning i Frankrike som skulle avsätta Napoleon och välja en ny ledare, och Stadion hade ju noterat att Jean verkade närmast besatt av tanken på den franska tronen.³⁰⁰ Senare i juli eller början av augusti uttalade Jean till en brittisk överste att franska folket skulle välja honom, alternativt Moreau³⁰¹, till sin ledare om Napoleon försvann. Britten drog den naturliga slutsatsen att Bernadotte därför fruktade att göra sig impopulär genom krigföring mot Frankrike.

Så var ställningarna i högkvarterets innanmäte.

Ute i kalmariternas bivack i Wismar hade mängder av bondvagnar rekvirerats de senaste dagarna. Sjuka hade fått lämna truppen och avpolletterats på civila sjukhus i städerna. Om någon vecka skulle vapenvilan upphöra, utan förlängning. Det hade redan sagts en tid, att trupperna vid Wismar egentligen kunnat komma i konfrontation med franska trupper vilken dag som helst, då dessa rörde sig som skuggor i skogarna, förklädda till preussiska husarer. Men med vapenvilans snara tilländalöpande tilltog allvaret.

Förberedelser gjordes för en förflyttning av hela tredje divisionen vid Wismar med omnejd, men ingen visste när. De sällskapade som förr inne i staden, vid matborden, under trädens skuggivande kronor och kring bivackeldarna.

"Petter, va tyckä du om att va här i Pommern?" frågade Lars.

"Pommern är ett välsignat land, ty en sup koster här icke mer än en skilling!"

De skrattade. Petter fortsatte:

"Men folket här är så dumt..."

Han höll upp skeden som han just ätit sina ärtor med.

"...som kaller det här för en *löffel*, när hele världen vet att dä ä en sked!"

²⁹⁹ Se t ex kap 3 avsn 18; kap 4 avsn 15, 19

³⁰⁰ Se kap 6 avsn 10

³⁰¹ Jean Marie Victor Moreau (1763-1813), fransk militärofficer (som hjälpte Napoleon till makten men senare blev en rival och drevs i landsflykt)

Stort skratt igen.³⁰² Abraham lät en brännvinsplunta gå runt. Någon ville att de skulle sjunga och gav sig på *Så lyser din krona nu, Kung Gustaf, dubbelt dyr*³⁰³ med tappade om och om igen bort sig i texten. Bivackeldens fladdrande lågor kastade ljus över deras solbrända ansikten mot de vita skjortorna och glimmade i deras ögon. Det var en skön afton med doft av fuktigt gräs, lavendel och nyslaget hö. Abraham raljerade och ironiserade över mellanbefäl och kontraproduktiva befallningar. Petter hängde på. Skratt avlöste replikerna. Nils lutade skuldrorna mot en timmerstock vid elden, lyssnade på föreställningen och mådde bara bra. Eldflagor från brasan steg mot den djupblå himlen. Allting var... perfekt.

Men denna stund, deras sista natt i Wismar tillsammans, skulle snart blott bli ett minne, flykta och försvinna i tidens och världens förgänglighet.

Ordern som alla egentligen väntat på i månader kom bara några timmar senare, tisdagen den **3 augusti 1813** klockan 02. Trummor och jägarhorn ljöd mitt i natten. Befallningar utdelades. Tält revs, utrustning ihopsamlades, trossvagnar lastades, vapen kontrollerades och ränslar gjordes i ordning. Led formerades i ljuset av eldar, facklor och lyktor. Allt skedde effektivt och inövat, men det fanns ett nytt eftertryck i utdelade kommandon.

Sjätte brigaden, Överstelöjtnantens kompani i Kalmar regemente uppställdes för marsch.

De långa kolonnerna sattes i rörelse.

Riktningen var mot Berlin.

³⁰² Anekdoten om skeden (der Löffel) är hämtad ur fälttågslitteraturen, men har här fikionaliserats i ett sammanhang med huvudpersonerna i denna berättelse.

³⁰³ *Så lyser din krona nu, Kung Gustaf, dubbelt dyr* publicerades år 1772 av Carl Michael Bellman (1740-1795), och är en hyllning till Gustaf III – och indirekt även till Vasaätten – och fick status av folksång. Några menar att den t o m fungerade som inofficiell nationalsång.

Kapitel 7

5-26 augusti 1813

Avsnitt

1. *De ringlande kolonnerna*
2. *Pozzos instruktion*
3. *Charlottenburg och Berlin*
4. *Ett dödsfall på Ulriksdal*
5. *"Våra benknotor ska vitna framför Berlin, inte bakom"*
6. *Teltows hed och väderkvarnen*
7. *Slaget vid Grossbeeren*
8. *Ett slagfälts misär*
9. *Avantgardet*

DE RINGLANDE KOLONNERNÄ

Tredje divisionen under Sandels ledning hade fått order att gå från Wismar i riktning mot Berlin. 7500 man till fots och över 1200 till häst, enligt bokföringen, plus befäl, slingrade fram på de nordtyska vägarna genom landskap och skogar i flera kilometer långa, ringlande kolonner.

Den **5 augusti 1813** nådde man Bützow, den **6 augusti** bivackerade man kring byarna Serrahn och Koppelow nära sjön Krakower See, där man stannade och vilade en extra dag. Uppbrottsorderna för marsch kom oftast någon gång under de tidiga småtimmarna. En stor del av truppförflyttningarna skedde i skydd av mörkret, och under marscherna var trumslagare och trumpetare tysta enligt order. Augustinätternas mörker var djupt och förebådande. De marscherade långa perioder stillatigande. Mångas lemmar blev snart sönderbråkade efter dagsmarscher på upp till 30-40 km på de usla landsvägarna, på tom mage och med korthuggen nattvila på hård jord. Det var värst när regnet öste ner, men när dagen grydde kunde morgonsolen ibland sila igenom mellan raka tjocka stammar och skuggande lövverk, eller bländande spegla sig intensivt i någon tjärn. Den **8 augusti** vandrade soldaterna genom majestätiska ekskogar, över höjder och genom dalar, och passerade många små vatten och bäckar på vägen mot Waren. I den svala skogen skymtade rådjur som oskyggt och förundrat betraktade de ändlöst utdragna marschkolonnerna. De höga mecklenburgska lövsalarna med stilla skogssjöar överallt var som en park. Solen lyste klar från blå himmel och de skuggiga skogarnas katedraler gav dem skön svalka.³⁰⁴

”Dä ä enastående vackät här Nils”, sa Abraham.

Och mellan lunderna överflödade de öppna sädesfälten av gula ax, där åt alla håll syntes byar med uppstickande kyrktorn. Det var skördetider, och överallt om eftermiddagar och aftnar ståndade skördefester som, precis som i Sverige, bestod av bastanta måltider och slutade med dans. Vid någon gård såg de bondfolket och deras drängar och pigor sätta sig ner vid de rikligen uppdukade borden till en violins avmätta takt. De preussiska männens porslinspipor med dålig tobak lades inte åt sidan för ett ögonblick under dansen om aftonen. Det noteras emellertid samtidigt i dagboks materialet, att det i byarna som passerades främst syntes gubbar, kvinnor och barn. ”Alla vapenföra har skyndat att begära en plats under fäderneslandets fanor”, kommenterar en svensk infanterist i sin dagbok vid denna tid.

Den **9 augusti** passerade Frödingedrängarnas bataljon längs den västra sidan om den vackra sjön Müritz och nådde staden Röbel. Den **10 augusti** marscherades till Mirow, varifrån mannarna fortsatte den **11 augusti** genom sköna naturområden till Dorf Zechlin.³⁰⁵ I de täta skogarna fanns gott om vildsvin, och någon sköt en stor galt som kom för nära. Vildsvinet byttes av de svenska soldaterna mot mjölk och bröd hos en närliggande brandenburgsk gård.

Skogarna och byarna som passerades sades också vara fulla med franska spioner klädda i falska preussiska svarta husaruniformer. Spionerna rörde sig som skuggor inom Nordarméns område med uppgift att se, lyssna och rapportera till de franska marskalkarna. Vid varje nattvila kommenderades smågrupper med några officerare, en trumslagare och några dussin soldater ut på förposter i olika riktningar från bivackerna med roterande avlösningar. Rapporter kom då och då om att de utsända förposteringsarna identifierat franskt kavalleri i området förklädda till preussare.

³⁰⁴ Detta område som soldaterna passerade kallas *Mecklenburgska Schweiz* och ligger strax norr om Mecklenburgska sjöarna.

³⁰⁵ Olika källor (diverse soldatdagböcker från samma brigad eller division, Krigsarkivets bevarade kartmaterial med marscherna inritade, Krigsarkivets orderböcker och journaler, m m) kan ibland gå isär någon enstaka dag vad gäller datumen för olika nattläger; författarens presentation baseras på en ”bästa uppskattning” utifrån olika källors trovärdighet, noggrannhet och planerade etappers faktiska verkställande.

Alla svenska divisioner befann sig i rörelse mot Berlin och leden tätade. Vid passager genom byar och städer skockades lokalbefolkningen för att begäpa *die Schweden*. Byarna i Brandenburg var anseeligare än i Pommern, husen var större, och de breda stenlagda gatorna tvärs genom byarna kantades ofta av höga lövträd, som alléer.

Den **12 augusti** anlände kalariterna till Neuruppin, bara knappt 60 km nordväst om den preussiska huvudstadens centrum. På tio dagar, varav åtminstone en, möjligen två rastdagar, hade man marscherat uppskattningsvis 220-230 km.

Ryktet spreds snart bland trupperna att vapenvilan upphört i Europa. Österrike hade just förklarat krig mot Frankrike och därmed slutgiltigt anslutit sig till koalitionen. Under två månaders vapenstillstånd hade Napoleon hunnit mobilisera över en halv miljon man, och flera franska armékårer på tiotusentals soldater sades redan närma sig Berlin söderifrån.

Napoleon, som ju hyste personlig avsky gentemot Bernadotte och därmed irriterades särskilt över de trupper som han förde befäl över, skrev denna dag till sin general Oudinot att "under alla förhållanden ska era operationer avse --- att kasta alla *svenskar* tillbaka till Pommern".

Kapitel 7 avsnitt 2

POZZOS INSTRUKTION

Redan i början av augusti märks på flera håll i källmaterialet allt tydligare tecken på att många börjat att på allvar betvivla Jeans ärliga uppsåt. Exempelvis skrev då den brittiske generalen Robert Wilson i sin dagbok, efter att hans kollega general Charles Stewart just återkommit från Sveriges kronprins fälthögkvarter:

"Jag var mycket glad över att träffa honom och upptäcka att han inte hade förletts av Bernadotte, som han beskriver som en stor fanfaron³⁰⁶ som inte är värd att lita på. --- Överste Cooke, som sett en hel del av honom, säger till mig att 'om något händer med Bonaparte skulle det franska folket välja honom eller Moreau som deras chef'. Med denna uppfattning fruktar han att göra sig impopulär genom kraftfulla åtgärder mot de franska intressena."

Cookes refererade uppfattning om Jeans chanser i Frankrike efter Napoleon får betraktas som högst naiv, och förmodligen blott en följd av Jeans egna orala dagdrömmier i Cookes närvaro. Wilsons dagboksnotering bör dock betraktas som en vidimering, återigen, av Jeans fokus på en framtida karriär i Frankrike, vilket förhindrade honom, utifrån detta personliga karriärmål, från att själv utöva något våld mot den franska armén under koalitionen krigföring mot just den franska armén.

Koalitionen var sedan toppmötet i Trachenberg som bekant uppdelad på tre olika huvudarméer.³⁰⁷ Varje stat i koalitionen hade diplomatiska sändebud vid vart och ett av de olika huvudarméernas högkvarter. Dessa sändebud skulle fungera som förbindelselänkar mellan de olika högkvarteren och de ingående koalitionsmakternas regeringar i politiska och militära frågor. Alla koalitionsmakter hade alltså en egen representation vid alla arméhögkvarter. Man hade också vid inrättandet av denna funktion velat att denna befattning skulle ges en *övervakande* karaktär.

Rysslands diplomatiska representant vid Nordarméns högkvarter, alltså fälthögkvarteret för den armé som Jean Bernadotte blivit chef över, var Suchtelen. Han var till vardags Rysslands ambassadör i Stockholm och kände Bernadotte sen flera år. Trots att Suchtelen tidigare givit prov

³⁰⁶ fanfaron (fanfarong) = skrävflare, storskrytare; skroderande pultron (ynkrygg)

³⁰⁷ Se kap 6 avsn 10 (11 juli 1813)

på sin list,³⁰⁸ och sin goda perceptionsförmåga och genomskådande av stamfadern,³⁰⁹ så ansågs han ändå av den ryska regeringen alltför medgörlig och svenskvänlig. Inom ryska kretsar fanns ännu efter Trachenberg, trots det på ytan familjära förhållandet mellan kronprins Jean och tsar Alexander, en mycket stark misstro mot den externrekryterade svenske kronprinsen. Man hade på känn att han hade en dold agenda som inte var i linje med koalitionen stora uppgift, och man ansåg honom falsk och opålitlig. Den 63-årige Suchtelen beskrivs som fryntlig, gladlynt och sällskaplig tillsammans med Jean, men denna yta dolde lika mycket slughet, insikt och takt. Fastän förhållandet mellan Suchtelen och kronprins Bernadotte verkade väldigt beskedligt och förtroligt, så var det egentligen ett schackspel på avancerad nivå. Icke desto mindre så ville ryssarna jämte Suchtelen placera en *ännu mer* kritiskt granskande och resolutare person för detta övervakningsuppdrag. Detta säger en hel del om det förtroende – eller snarare avsaknaden därav – som den ryska regimen *egentligen* hade för Bernadotte, trots alla kärleksfulla ord ledarna emellan.

Ryssarna utsåg som hemlig övervakare Pozzo di Borgo – samme man som haft en häftig nattlig diskussion med stamfadern medan denne legat i ett badkar bakom en vikskärm i sitt rum i Karlskrona.³¹⁰ Pozzo var erfaren, ihärdig, analytisk, mycket intelligent och välartikulerad, och en smidig diplomat. Samtidigt var han orädd och fruktade varken sanningen eller verbala uppgörelser med någon. Han var utan tvekan en välbetänkt bevakande motpart till stamfadern.

De instruktioner som Pozzo erhöll för sin beskickning till Bernadottes centrala ledning av Nordarmén är daterade den **12 augusti 1813**. Historikern Höjer har betecknat dokumentet som "högst belysande för Carl Johans ställning inom koalitionen" vid denna tid, underförstått mycket illustrativt för den allmänna misstänksamhet mot Jean som rådde.

Pozzos instruktioner fastslog att Jean Bernadotte måste ses ur två olika synvinklar – dels som chef för Nordarmén hos de allierade, och dels som svensk tronföljare. Jeans projektmakeri och personliga beteendemönster återspeglade motsättningarna mellan hans officiella kall och hans privata agenda. Det gällde i främsta rummet, sade instruktionerna, att tillse *att Jeans särpolitik ej störde hans lojala medverkan för den gemensamma saken*. Pozzo skulle övervaka att Jean strikt utförde sin del av fälttågsplanen såsom denna anförtrotts honom och vilken han även åtagit sig att följa.

Vidare föreföll det, sade instruktionerna, som om Jean ämnade blanda sig i Frankrikes inre förhållanden, särskilt om Napoleons ställning försvagades eller förintades. Dessa idéer behövde ej bekämpas, så länge de förblev blott ärelystna förhoppningar *och ej påverkade hans militära handlande*. Men Pozzo skulle tillse *att dessa personliga syften ej störde Bernadottes ledning av Nordarmén*, allra helst som Bernadotte själv borde inse, att han bäst gagnade sina eventuella planer genom att kraftigt och verksamt bidra till Napoleons fall och därigenom vinna ökat rykte. Vidare uppmanades Pozzo att vara vaksam på stamfaderns egenmäktiga statsombildningsplaner i nordvästra Tyskland eller expeditioner in i Hannover, vilket ej fick rubba fälttågets gång. Pozzo hade det specifika målet att tillse att Jeans privata syften ej skadade den gemensamma saken, och ålades att bekämpa och i nödfall protestera mot eventuella självrådiga initiativ från Jeans sida. Vad gällde Norge var Pozzos instruktioner att tsar Alexander stod fast vid sitt tidigare stöd men att bästa sättet att uppnå detta mål var för Sverige att med kraft leda kampen mot Napoleon. Pozzo måste hindra Jean att genom *oväsentliga särföretag lamslå de styrkor som ställts till hans förfogande, eller göra dem gagnlösa för den stora saken*.

³⁰⁸ Suchtelen anses ha haft en nyckelroll vid Sveaborgs fall, och våren 1808 på ett eller annat sätt övertygat Cronstedt att kapitulera. Suchtelens exlibris (bokägarmärke inklustrat på insidan av pärmen i en bok) inkluderade efter denna händelse, tämligen provokativt, särskilt då han var ambassadör i Stockholm, en bild på Sveaborg. Se kap 1 avsn 5.

³⁰⁹ Suchtelen hade noggrant profilerat stamfadern och för den ryska ledningen skarpt beskrivit den svenska kronprinsens svaga sidor inför Åbomotet 1812; se kap 4 avsn 12.

³¹⁰ Se kap 5 avsn 14

De utförliga instruktionerna till Pozzo från den ryska regeringen – samma regering som Bernadotte sålt ut *Sveriges* intressen åt till förmån för sina *privata* intressen i Åbo 1812 – visar hur starka tvivel man egentligen hyste från rysk sida mot den externrekryterade tronföljaren från Pau. Jean Bernadotte ansågs med andra ord redan nu som en utpräglat opålitlig person, då Jeans personliga agenda, karriärplaner, girighet och maktlystenhet befarades snabbt kunna komma att stå i strid med koalitionenens mål. Även fastän Pozzo eventuellt själv kan ha bidragit med synpunkter i utformningen av dessa instruktioner, representerade de ändå den ryska regeringens hållning – stamfaderns närmast betrodna internationella stöd – och aktstycket är därför mycket talande i sig självt.

Österrike såg *också* nödvändigheten av att skicka ett sändebud till Jeans högkvarter som var "klok, kylig och fast i diskussionerna" och som "inte lät sig förbluffas av prinsens livliga påhittighet och gasconska prat". Valet föll på den skicklige seniore militärofficeren och diplomaten Karl von Vincent³¹¹. Han valdes av skälet att han "ej var lätt att påverka", att han besatt ståndaktighet, vilket skulle vara en värdefull egenskap i Bernadottes närvaro. På sin integritet – Jean kunde inte påverka, manipulera eller förleda eller köpa Vincent – blev förhållandet dem emellan aldrig kordialt.

Storbritannien såg *också* nödvändigheten av att skicka ett sändebud till Jeans högkvarter som kunde betrakta händelserna med lite större objektivitet och skärpa än den naive ordinarie diplomaten Thornton, som blivit alltför trollbunden och bortspelad av Jeans charm och bortförklaringar. Charles Stewart skickades därför som representant för Storbritannien till Nordarméns högkvarter för att där rättsinigt iakttaga och analysera det som Thornton godtroget missade i den rådande oförutsägbarheten av infall, tomma löften och avledande humörsvägningar. Stewart hade inte hänförs av Jean utan kunde urskilja vad som egentligen försiggick i Nordarméns ledningscentral. I egna anteckningar om denna tid kommenterar Stewart om Bernadotte att "det fanns, i sanning, *ingen naturlig förbindelselänk* mellan honom och de allierade" och att flera faktorer avhöll den svenska kronprinsen från att förpliktiga sig åt en konfrontation mot Frankrike. Stewart noterar även att Bernadotte *förevisade* krigsberedskap – han kunde visa upp ett skyltfönster, en fasad som *verkade* påvisa att hans armé och soldater var redo och villiga att agera – men bakom denna exponerade yta, denna kuliss, fanns helt andra avsikter och planer.

Preussen såg *också* nödvändigheten av att skicka ett sändebud till Jeans högkvarter som inte lätt skulle låta sig förledas av dennes prat, prat, prat och undanflykter. De utsåg general Krusemarck³¹² till sändebud i Jeans högkvarter, som till viss del kom att analysera teatern där på samma utforskande sätt som Pozzo.

Sveriges externrekryterade kronprins Jean Bernadottes förtroendekapital, som inledningsvis från 1810 och framåt varit ganska stort, var sålunda redan nu nere på väldigt låga nivåer hos koalitionenens övriga regeringar, i vissa fall nära noll, vilket tydligt illustreras av hans bundsförvanters placering av skarpögda kompletterande observatörer i Jeans högkvarter. Och detta innan höstfälttågets strider ens påbörjats.

³¹¹ Karl von Vincent (1757-1834), österrikisk militärofficer och diplomat

³¹² Friedrich Wilhelm Ludwig von Krusemarck (1767-1822), preussisk militärofficer och diplomat

CHARLOTTENBURG OCH BERLIN

Nordarméns ambulerande högkvarter, alltså den plats där Jean Bernadotte med stab alltid befann sig, var den **13 augusti 1813** i Oranienburg. Där kallade Jean denna dag de preussiska generalerna Bülow och Tautzien³¹³ till överläggningar. Närvarande var även Adlercreutz och Gustaf Löwenhielm. Jean påstod att Napoleon allra först skulle attackera honom själv, och sade att han tvivlade på ifall koalitionen skulle hinna hjälpa honom i den utsatta situationen. Dessutom var terrängen söder om Berlin sumpig och svår att föra krig i. Därför, lät han förstå, vore det bättre för Nordarmén att dra tillbaka de mest framskjutna ställningarna och stanna bakom floden Havel, d v s *inte* försvara Berlin utan istället koncentrera hären vid sidan om eller bakom Berlin. Krigslegendaren från Pau menade alltså att han personligen var det utsedda offret, och att man skulle uppoffra preussarnas huvudstad innan kriget ens börjat, och istället mobilisera ett försvar på någon annan plats.³¹⁴

Bülow motsatte sig bestämt detta, och hävdade resolut att den angripande fienden måste konfronteras *framför* Berlin. Det framgår även i källmaterialet att såväl Adlercreutz som Löwenhielm försynt stödde Bülows uppfattning. Motvilligt och efter tvekan lät Jean till slut de preussiska kårerna behålla sina försvarspositioner framför Berlin, men vidhöll sitt beslut att ej agera offensivt mot den franska armén. Preussarna skulle istället stå stilla och låta franska armén vara den anfallande parten.

Samtidigt låg den svenska tredje divisionens bivack kvar i trakten av Neuruppin, ca 30-35 km därifrån. Gatorna i Neuruppin var breda och regelbundna, och husen bara två våningar höga men låg tätt uppradade som små palats. Staden hade fina vackra torg som var omgivna av dubbla rader av popplar och lindar. Kyrkan stod mitt på ett stort torg som var fullt med höga popplar i raka led. I dagböcker berättas att staden var angenäm att promenera i med bl a många fruktbodrar. I och omkring täcka Neuruppin hade mängder av militärtrupper samlats, och där blev därför snart ont om plats. Lokalbefolkningen fortsatte sina makliga liv; i fonden ryckte det annalkande kriget närmare dag för dag. I svenskarnas läger på gräsheden strax utanför Neuruppin brann om aftonen stora värmande bivackeldar mellan uppställda kanoner, ammunitionsvagnar och tiotusentals gevär. Det var augustimåne. Ett krig väntade, kanske det största någonsin. Ingen visste exakt när, var eller hur, bara att det skulle bli krig. Och kanske var det den alltmer märkbara känslan om alltings förgänglighet, som skapade en allt starkare gemenskap bland mannarna, och kanske t o m viss uppsluppenhet.

Lördagen den **14 augusti** påbörjade tredje divisionen en förflyttning mot Nauen, som man nådde den **15 augusti**. Detta var Napoleons födelsedag, och på olika platser i det ännu i stort fransokuperade Tyskland var husägare *ålagda* att illuminera sina bostäder som en hyllning åt kejsaren, d v s att om kvällen anordna praktfull belysning i fönstren eller på husfasaden, t ex med många starka tända lyktor. Ibland gjordes detta med transparanger³¹⁵, som var stora "ljusbilder" av genomskinligt papper eller tunn väv uppsatta t ex i fönster och som belystes bakifrån. En anekdot från denna afton från en annan plats i Tyskland, staden Kassel, berättar om tyskarnas uppdämda frustration över fransosernas herravälde. En illumination hade beordrats i Kassel med vite på 100 francs³¹⁶ för den som avstod. En man i centrala Kassel, som hade fem fönsteröppningar mot gatan, satte upp en lång transparang som löd *Z-W-A-N-G* framför fönstren

³¹³ Bogislav Friedrich Emanuel von Tautzien (1760-1824), preussisk militärofficer

³¹⁴ Jmfr kap 6 avsn 12 (28 juli 1813) och kap 7 avsn 5 (22 augusti 1813)

³¹⁵ transparang = uppspänd halvt genomskinlig duk eller banderoll på ställning eller framför fönster, ofta belyst bakifrån, innehållande kort text, eventuellt bild och ett politiskt budskap

³¹⁶ 100 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 5000 kr (KPI), 14 000 kr (guldingindex) alt 160 000 kr (arbetarlöneindex)

– alltså ordet ”tvång” – försedd med ett starkt bakgrundssken. Mycket snart dök givetvis ockupationsmaktens säkerhetspolis upp och stormade in i huset. Majestätsbrott! Men husägaren bad dem då läsa närmare på transparen, då de fann de små och omärkbara andra bokstäverna. Hela texten var *Zum Weihe An Napoleons Geburtstag*, som betyder ”till välsignelsen av Napoleons födelsedag”.

Kan nämnas även att Jean Bernadotte, på denna f d chefs födelsedag, utfärdade en proklamation till alla officerare och soldater i Nordarmén. Proklamationen var ett direkt angrepp mot Napoleon och förtydligade att truppernas uppgift i det stundande kriget var att befria Europa från Napoleons despotism.

Måndagen den **16 augusti** fortsatte tredje divisionen till Potsdam där man kamperade i stadens ytterområden Bornim och Bornstedt. Natten mot tisdagen den **17 augusti** väcktes trupperna någon gång mellan midnatt och klockan 01 och det slogs generalmarsch klockan 02. Det var mörkt, det stöttes och svors. Det positiva var att det gick en chaussé³¹⁷ nästan hela vägen till destinationen, Charlottenburg precis väster om Berlin. Landet var vackert som de passerade i gryningen, men många började känna sig lite slitna efter ett par veckor med många relativt dryga marscher, ideligen avbruten nattvila och allt sämre tillgång på mat.

Svenska armén samlades från olika riktningar i ett stort läger på sandhöjderna mellan Spandau och Charlottenburg strax utanför Berlin, den preussiska huvudstaden. Det sades, att inte sen Karl XII:s tid hade en så talrik svensk militärstyrka sammandragits på en plats. Stora reservstyrkor anlände också från inre Ryskland, och tillsammans med preussiska styrkor förenades 60 000 koalitionsoldater i ett enormt och brokigt kampement. Det kryllade av militärer. Långa linjer av trupper formerades, bataljoner rangerades. Blanka gevär lyste i förmiddagssolen, och den skallande marschmusiken när trupper sattes i rörelse ekade överallt på avstånd när ytterligare militärförband oavbrutet fortsatte att pusslas ihop på slätten.

Den stora anhopningen av uniformer blev också en samlingsplats för berlinare av alla samhällsklasser, åldrar och kön, som korsade varandra i alla riktningar. Vagnar fördes av och an. Det var larm och väsen hela tiden, särskilt kring försäljningstålten. Det var slammer av slagverk, musik, kärrors skrällande framrullande, sorl av tusentals röster, hästars gnäggande, försäljningsutrop, stoj och oväsen. Från morgon till sen på kvällen rullade hundratals ekipage genom bataljonernas bivacker.

De svenska soldaterna var muntra och leklystna i den livfulla bivacken på grässlätten, trots att alla visste att en sammandrabbning med den fruktade franske generalen Neys armé var nära. Provanteringen började också tryta. Egentligen hade den fungerat dåligt i flera dagar, och när arméernas egen försörjning inte räckte till började soldater gräva i böndernas fält i trakten runt omkring efter potatis, som de sedan kokade i kärl. Detta räckte ändå föga till att föda arméerna, samtidigt som lokala bönder kom och bad med gråten i halsen att soldaterna skulle lämna några potäter, för annars skulle deras egna familjer inte ha något att äta.

De svenska soldaterna visades dock stor tacksamhet av berlinarna för sin närvaro. Tusentals invånare från Berlin kom ut till svensklägret på fältet vid Charlottenburg för att bese soldaterna, och förtjusades över svenskarnas närvaro och livligheten i lägret. Det berättas i samtidskällorna att särskilt de berlinska kvinnorna charmades av de stiliga svenska militärerna. Stadsbor delade ut bröd, matvaror, vin och tobak åt soldaterna. Berlins civilbefolkning försökte outtröttligt och genuint lindra svenskarnas mödor. *Samma uppskattning av berlinarna visades ej de egna preussiska soldaterna eller den ryska armén.* Det var svenska arméns anseende sen Gustav II Adolfs dagar – som orädda, självuppoftande, pliktkännande kämpar från norr – som ännu levde kvar.

³¹⁷ chaussé = omsorgsfullt byggd landsväg, ofta stenlagd och upphöjd på en vall med diken på sidorna; chausséer fungerade som bredare huvudleder mellan dåtida större städer på den europeiska kontinenten

Någon i kompaniet fick en spritflaska och en vinbutelj av några åskådare.

”Tappre svensk. Tack, tappre svensk”, sade raspigt den gamle gråkläddes tyske herren med mustasch och grå skärmmössa.³¹⁸

Kalmariten tackade och återvände, och delade innehållet med Nils och de andra kompanibröderna.

Men medan de svenska soldaterna, i avsaknad av matransoner från sin egen arméledning, tacksamt fick dela på vad den givmilda lokalbefolkningen medbringade ut på fältet, eller vad de kunde köpa för något ätbart själva för sitt ringa traktamente, rådde inte samma brist överallt. Officerare i greve Hampus Mörners husarregemente, känt för att ha använt övervåld mot de skånska drängarna vid allmogeprotesterna två år tidigare,³¹⁹ inkvarterades under dessa dagar hos gästvänliga borgare i själva staden Charlottenburg med alla bekvämligheter och behov tillgodosedda. Detta var dock uppenbarligen otillräckligt för Mörners koppel, då dessa trupper senare befanns ha stulit värdeföremål och plundrat från privata hem som de godhetsfullt fått låna av preussare. Efter att husägarna klagat hos den svenska arméledningen återställdes ordningen och det stulna återgäldades, och incidenten *tystades ner*.³²⁰

Väster om den stora soldatbivacken låg Spandau, vid sammanloppet av floderna Spree och Havel. Spandau var en beryktad fästning för fångar, men nu fanns där mest bara nedbrända och förstörda hus från anfallet mot de franska befästningarna några månader tidigare, då staden återtagits från den franska armén. Spandau låg ödslig och sönderskjuten, synen var obehaglig.

Österut från den enorma bivacken låg själva staden Charlottenburg, liten och elegant med stenlagda gator och gröna alléer. Där låg också det förnämliga lustslottet Schloss Charlottenburg, omgivet av täta träd och med en slottpark som hade en anlagd engelska trädgård, prålande med statyer och fontäner och lummiga skogsdungar och promenadstråk vid sidan av floden Spree. I en undanskymd del av parken, i skuggan av åldriga ekar och höga tallar, låg ett mausoleum till den vackra preussiska drottningen Louise³²¹ som avlidit tre år tidigare, bara 34 år gammal. Kungen hade låtit uppföra monumentet till hennes ära. Minnet av henne bestod som en personifiering av den preussiska nationalismen. Gravmonumentet i parken var vackert, beskyddat av täta och mörka träd och omgivet av ett vördnadsbjudande lugn.

Stamfader Bernadotte med sin talrika stab – den omfångsrika svansen av uniformerade adjutanter och ämbetsmän med ordnar och band i alla regnbågens färger samt en egen miniarmé av personliga assistenter, plus ytterligare en oförklarlig mängd gåtfulla personer – inkvarterade sig på lustslottet i Charlottenburg. En minnestecknare beskriver dessa sistnämnda okända, kryptiska individer som att deras ”uppdrag var lika mångfaldigt som mystiskt”.

Somliga inom etablissemanget brukade kalla de svenska soldaternas bivack för ”lägret” i aningen nedlåtande ton. Överst på kupolen på Charlottenburgs lustslott fanns en förgylld vindflöjel föreställande *Fortuna* – lyckans, slumpens och tillfälligheternas gudinna.

Det stojades och sjöngs på slätten till sent in på natten. Otaliga bivackeldar färgade himlen blodröd i skymningen.

Trängseln på fältet utanför Charlottenburg var ännu större morgonen därpå, onsdagen den **18 augusti**, vilket i praktiken omöjliggjorde exercis. Utspisningar ställdes också in då det ej fanns något att utspisa. En brevskrivande svensk officer noterar att 20 bataljoner var utan mat denna

³¹⁸ Uttrycket ”braven Schweden” (tappra svenskar) verkar ha använts flitigt av de berlinska besökarna på fältet då det återges i flera vittnesmål från tidpunkten. Det var tidigare generationer av svenska kungar, arméer och faktiska insatser som lagt grunden för detta anseende som Sverige nu åtnjöt i Tyskland – den dåvarande *Sverigebilden utomlands* – ej Jean Bernadotte. Den externrekryterade fransosen drev, som berättelsen ska visa, *Sverigebilden utomlands* i en annan riktning.

³¹⁹ Se kap 3 avsn 11-12

³²⁰ Jmfr kap 21 avsn 10

³²¹ Luise Auguste Wilhelmine Amalie von Mecklenburg-Strelitz (1776-1810), preussisk drottning

dag. Flera soldater fick istället permission att besöka Berlin. Vägen mellan Charlottenburg och Berlin var en vacker rät chaussé, en 20 meter bred allé kantad av popplar och stensulpturer av djur och jägare på båda sidor. Hela vägen gick som genom en sammanhängande vacker park. På långt avstånd såg man Berlins stadsport *Friedenstor* – som Brandenburger Tor hette ursprungligen – i skönt perspektiv med dess mäktiga kolonner.

Den breda vägen mot Berlin var fylld av åkande och gående. Solen stod högt på himlen. Nils och Abraham, Lars, Peter och Petter passerade *Tiergarten* som inhyste en mängd hjortar och rådjur och andra villebråd som framskyttade överallt i skogen.³²² Ungefär halvvägs mellan Charlottenburg och Berlin var en större öppen plats i stjärnform, prydd av statyer. I alla riktningar löpte alléer och fanns små nätta hus, och på dessa alléstråk rörde sig ekipage och promenerande. Till vänster om dem längs promenadvägen mot Berlin låg lustslottet Bellevue, och inte långt därifrån så tornade den majestätiskt upp sig, den ståtliga Brandenburger Tor, den grannaste av stadens tullportar. Frödingegänget skyndade sig ivrigt fram mot entrén till Preussens huvudstad. Stadsporten reste sig högt över deras huvuden.

Abraham klättrade upp på en avsats precis vid den mäktiga porten, och höll med ena armen mot den grovräfflade mastodontkolonnen. I den starka sensommarssolens ljus ryckte han av sig sin huvudbonad, lyfte den högt mot den blå himlen, kisade mot sina vänner och utbrast högt, *full av liv* och förtjusning:

”Willkommen in Berlin, ere smålännska bonndrängar!”

Full av liv var just vad han var, i denna stund mer än någonsin, Abraham från torpet Ladhörvan vid Nyshult i Frödinge socken. Nu uppe på ett utsprång vid porten till den tyska huvudstaden. Han grinade brett, hans ögon glimrade. Lars, Peter och Petter skrattade, jublade och klappade händerna i luften. Abraham vinkade med hatten. Nils log och betraktade scenen som var så okomplicerat spontan, uppriktig och fantastisk vacker. De var alla bröder – *vapenbröder* – och någonstans djupt inuti kände Nils att han för alltid skulle minnas detta ögonblick.

De höll nästan andan när de passerade mellan kolonnerna. Ovanpå Brandenburger Tor stod tidigare fredsgudinnan *Eirene* i en char, dragen av ett fyrspann, men fransoserna hade plundrat med sig den till Paris vid 1806 års krig när Napoleon erövrat Berlin första gången.

Strax innanför porten låg ett torg, Das Viereck, och där började den förnämsta av stadens promenader, boulevarden Unter den Linden. Berlins paradgata hade sexdubbla rader sköna lindar, där de åkande var åtskilda från spatserande flanörer med järnstaket. Gatan var nästan 50 meter bred mellan husraderna och 1,2 km lång ända bort till operahuset³²³, som lär ha haft den finaste teatersalongen i hela Europa med plats för 3000 personer. En svensk dagboksskrivare, officeren Jonas Brogren, berättar om ett representationsevenemang på operan där den ryktbara sångerskan Auguste Schmalz³²⁴ framträdde, med tilläggscommentaren att hon ”sjöng förträffligt men var mycket ful”.

Husen längs sidorna av Unter den Linden var vackra och smakfulla, om än ej palatslika. I gatuplan låg allehanda presentbodrar, bokhandlar, restauranger och värdshus. Om kvällarna samlades vid Unter den Linden stadens fashionabla folk, och berlinarna var kända för sin lediga, levnadsglada och något sorglösa karaktär, i viss kontrast till den lite stelare tyska personligheten.

Men Unter den Linden sjöd av liv även dagtid. En annan svensk dagboksskrivare under fälttåget som också besökte Berlin dessa dagar berättar om människor, skratt, sorl, röster, blickar

³²² Det framgår i källmaterialet att officerare gavs *allmän* permission att besöka Berlin (en officer uppger att de beviljades ledighet under en hel 24-timmarsperiod), men även en del soldater bevistade staden. I skildringen av Frödingedrängarnas besök så är miljöerna autentiska men händelserna fikionaliserade.

³²³ Det samtida operahuset brann ner 1843 men återuppbyggdes på samma plats; nuvarande gängse namnet är *Staatoper Berlin*.

³²⁴ Auguste Amalie Schmalz (1771-1848), tysk operasångerska och sångpedagog

och hur ”den älskvärda berlinskan svävar förbi, lätt som en sefir³²⁵, skänker en förstulen blick under voilen³²⁶ åt den lycklige som förstår den”. Samma penna fortsätter:

”Alla kaffehus, alla biljarder³²⁷, alla promenader, alla gator är fulla med människor som skrattar, sjunger, dricker, spelar etc. Ett glatt sorl av tusende glada ljuder emot mig ur alla hus; jag inbillar mig vara i romarnas Capua³²⁸.”

Drängarna från Frödinge betraktade med stora ögon den förunderliga värld som öppnades för dem. En och annan dandy gled omkring i jackett och cylinderhatt. En asiatisk krigare rörde sig stelt klädd i en glänsande silverskrud. En berusad sergeant raglade omkring utanför en restaurang. Välklädda damer gick parvis och samtalade och skrattade. Barn snodde omkring i en lek runt ett träd. Uniformer av alla de slag fanns här och där och överallt med olika färgnyanser, snitt och nationalsymboler. På öppna platser vimlade preussiska rekryter. Alla preussiska män över 20 år bar den preussiska svarta och vita nationalkokarden³²⁹.

De fortsatte boulevarden fram och stannade vid världshuset *Die Stadt Rom*³³⁰, där de smakade berlinskt öl och betraktade vimmellivet utanför.

Abraham höjde sin sejd.

”Nils! Kom ihåg den hä dagen! Den kom inte åter!”

Nils skålade sitt glas mot Abrahams. De drack några kalla klunkar mot en fond av berlinskt bakgrundssorl denna sköna ljumma sensommareftermiddag. Men av någon anledning tycktes Abrahams slumpartade ord hänga kvar i deras medvetande i flera ögonblick... liksom ödesmättat dröja sig kvar.

”Den kommer inte åter.”

Atmosfären på huvudstadens aveny, hur uppspelt den än verkade på ytan, kännetecknades samtidigt av att ett krig var förestående och oundvikligt. Nästan längst bort nära stranden vid floden Spree låg den mäktiga kolossen *Zeughaus*³³¹, en av Tysklands mest imposanta byggnader i mäterlig arkitektur med rikligt ornerade fasader av skulpturer. På nedervåningen brukade förvaras artilleripjäser, på övervåningen över 150 000 gevär. Men dessa enorma vapenförråd var nu tomma. Preussen var rustat för krig. Oupphörliga transporter av krigsattiralj, kanoner, ammunitions- och bagagevagnar passerade genom Berlin till och från de olika armékårerna runt om. Hela Preussen mobiliserade för nationens största och viktigaste drabbning någonsin. Preussen var på väg att resa sig. I den berlinska luften låg ett hat mot fransoserna, och den patriotiska andan var i det närmaste otrolig. Det stora kriget gällde inget mindre än Tysklands befrielse under Frankrikes förtryckande välde, och återställandet av fäderneslandets urgamla oberoende, ära, självständighet, enighet och kraft. Sådan var grundtonen, den starka urkraften, instinkten, kämpaglöden och viljan som besjälade nästan hela den tyska ungdomen och det tyska folket. Dessa lidelser hade undertryckts alltför länge, men nationalismen och patriotismen skulle snart få utlopp i en allmän folkresning mot de franska ockupanterna, ett nationaluppror. Det fanns en känsla av att den avgörande timmen för det tyska folkets frihetskamp var slagen, och en lavin av poesi och propaganda understödde dessa stämningar.

³²⁵ sefir = tunt, luftigt, lätt textilmaterial

³²⁶ voile = flor, slöja

³²⁷ biljard = biljardhall; rum eller offentlig lokal med flera biljardbord i anslutning till servering

³²⁸ Capua (Santa Maria Capua Vetere) = stad i Italien ca 25 km norr om centrala Neapel och ca 170 km sydost om centrala Rom; staden ansågs under en period under antiken vara Romarikets mest betydelsefulla stad efter Rom och Kartago

³²⁹ kokard = bandrosett eller knapp som används som märke i olika huvudbonader

³³⁰ *Die Stadt Rom* var ett av Berlins mest berömda samtida hotell och världshus. Vid tidpunkten låg hotellet på adressen Unter den Linden 39 (sedan husen numrerades om 1937 motsvaras samma plats idag av Unter den Linden 10). En annan större samlingspunkt som omnämns i dagboks materialet är *Hôtel de France* på dåvarande adressen Unter den Linden 8 (nuvarande adress Unter den Linden 61).

³³¹ Byggnaden *Zeughaus* inhyser idag *Deutsches Historisches Museum*.

Kvinnor sydde munderingar och sjukhuskläder, medan hela skaror av män och ynglingar strömmade till den preussiska armén. Även äldre män, ämbetsmän, lärda och husfäder – som av olika anledningar ej var uttagna till ordinarie krigstjänst – organiserades i ett beväpnat garde under beteckningen Landsturm³³². Alla såg de sitt kall att vara delaktiga i det stora befrielsekriget, och inga uppoffringar för landet var för stora.

Den **19 augusti** hade de svenska *soldaterna* varit utan livsmedelsförsörjning i två dagar. Inte de övre skikten, högre officerare och lager på lager av mellanchefer, utan *soldaterna*. Högst ansvarig för den svenska armén, Jean Bernadotte, löste givetvis snabbt sin egen andel i skulden och sitt ansvar för denna lilla malör genom att skylla matbristen på en av sina underordnade preussare, nämligen Bülow, chefen för den tredje preussiska armékåren.³³³

I bivacken vid Charlottenburg sågs en transport franska fångar passera, som tagits av ryska trupper vid en stor rekognosering av området en bit från lägerplatsen. Flera ansikten på gallervagnen var utmärklade. De franska uniformerna var enkla. Ett par franska officerare bar gula kragstövlar och syrtuter³³⁴ i olika färger, och epåletter.

Lördagen den **21 augusti** före gryningen bröt svenskarna upp från bivacken vid Charlottenburg för att marschera till Potsdam, samma plats som tredje divisionen lämnat några dagar tidigare. Delar av det stora lägret sov fortfarande och stockbrasor höll på att brinna ut. Marschen gick på en stig genom en tät lövskog, Spandower Forst³³⁵. Morgonluften var frisk och kylig, daggen glänste i gräset och mellan kvistar och strån blänkte spindelväv. Vid samhället Zehlendorf kom de upp på den raka chaussén mellan Berlin och Potsdam, som var kantad av resliga italienska popplar. Till höger mellan träden skyttade Havelfloden med gryningens solglitter och några Spitzkahren³³⁶ som fraktade gods till och från Berlin. Båtarna gled sakta fram över den jämna vattenytan.

Generalissimus Jeans högkvarter förlades samma dag till Potsdam. Där anordnades denna lördag – som var treårsdagen av bedrägerivalet i Örebro 1810³³⁷ – en i övrigt fullständig opå kallad paradmarsch av tiotusentals soldater genom Potsdams smala trånga gator vid just denna tidpunkt, när soldaterna hellre bort vila och förbereda sig. Hela den svenska huvudarmén beordrades att defilera genom Potsdams stadskärna under fredagen i full paraduniform med musik och fanor, över stenlagda gator och torg kantade av med praktfulla hus. Man fick ej sällan intrycket under detta fälttåg att, vad Jean och hans ordergivning till den svenska armén beträffade, så var *imagen* och *koreografin* mycket viktigare än själva det militära uppdraget.³³⁸ Oväsendet från den svenska arméns parad dränkte ut det annars så vackra klockspelet i Potsdam, omtalat för sina behagliga klingande melodier var gång timmen slog hel. Men nu var allt som hördes trummor, trumpetor och taktfasta tramp.

³³² Folkuppbådet *Landsturm*, där män utom den ordinarie krigsmakten manades till motvärn mot en fransk invasion med alla till buds stående medel, tillkom genom preussisk kungörelse den 21 april 1813.

³³³ Ang det ansträngda förhållandet mellan Bernadotte och Bülow under höstfälttåget 1813, se t ex 7 avsn 5 och 7 (Jeans anvisningar åt Bülow att det var preussarnas egen uppgift, inte Jeans, att på egen hand försvara sig själva och Berlin); kap 8 avsn 1 (Jeans vinkling av händelseförloppet i sin propaganda efter Grossbeeren); kap 8 avsn 5-6 (Jeans inibering av verksamt understöd till Bülow vid Dennewitz); kap 8 avsn 10 (Jeans missunnsamhet gentemot Bülow i sin propaganda efter Dennewitz); kap 9 avsn 12 (Bülow's ovilja att tjäna under Jean varpå Jean hämnas på ett nedrigt sätt, samt Jeans hån av Bülow i samband med paraden genom Dessau den 5 oktober 1813).

³³⁴ syrtut = livsydd lång rock med slag och en eller två knapprader, framförallt använd under 1700- och 1800-talen både civilt och som militär uniformsrock

³³⁵ Spandower Forst var ett samtida namn för vad som idag heter Grunewald Forst.

³³⁶ Spitzkahn = lång flatbottnad tysk flodbåt som roddes eller stakades fram, eller ibland var försedd med segel; pråmliknande farkost som var ett vanligt transportmedel på tyska floder och insjöar vid denna tid

³³⁷ Se kap 2 avsn 21

³³⁸ Jmfr t ex kap 7 avsn 6; kap 9 avsn 11; kap 10 avsn 3; kap 13 avsn 10, 13; kap 14 avsn 7

När denna *beställda* hyllning till Bernadotte var över spreds de svenska enheterna ut i mindre bivacker nära bondgårdar omkring staden, och trupperna fick äntligen vila. Bristen på furage och proviant blev alltmer ansträngande och påfrestande. Soldaterna hittade lite potatis och morötter och kokade det vid vakteldarna i randen av de kringliggande kolmörka skogarna. De var hungriga och trötta. Överallt på fälten omkring Potsdam såg man vakteldar.

Kronprinsen med följe inkvarterade sig på lustslottet *Sanssouci*, ett namn som liksom av en händelse betyder "sorglöshet". En minnestecknare, en svensk officer, kallar i sin dagbok Jean med sitt släptåg för "H K H med dess *pretentiösa* stab" och anmärker syrligt att denna elitsvit "om den får grassera fritt upptar flera kvarter än en halv brigad", med tillägget:

"Denna legion av adjutanter etc etc etc är så grann, så fin, så sockersöt att dess åsyn avtvingade en av våra gamla granadörer³³⁹ det uttrycket: 'Herre Gud ge oss vackert väder och förskona oss från regn, då det vore synd om alla dessa vackra unga herrar skulle bli våta då de kommit så långt bort från mamma. De kunde få snuva och kanske kikhosta.'"

Kapitel 7 avsnitt 4

ETT DÖDSFALL PÅ ULRIKSDAL

Vi lämnar tillfälligt trakten kring Berlin och Potsdam, och fäster i en kort mellanakt blicken på Ulriksdals slott vid Edsviken i Solna hemma i Sverige. Där befann sig sedan en tid änkedrottningen Sofia Magdalena, 67 år gammal. Gustaf IIIs hustru, Gustaf IV Adolfs mor.

På nyåret 1813 hade hennes svärdotter Fredrika sänt henne ett ömt brev, tillsammans med två brev från barnbarnen Gustav, legitim kronprins, och hans äldsta lillasyster Sophie Wilhelmine³⁴⁰. Barnbarnens brev var skrivna på svenska. Prins Gustav hade bl a skrivit:

"Jag önskar min nådiga Farmor mycken lycka på detta nya år och att Farmor måtte leva ännu rätt länge, med god hälsa och all den lycka man kan åtnjuta i världen."

En liknande hälsning finns i lillasystemens brev:

"Jag önskar min goda Farmor mycken lycka på nya året och hoppas, att Farmor alltid ska må bra och leva mycket länge. Mina systrar ber mig hälsa Farmor och önska Farmor också ett gott nytt år!"

Sophie Wilhelmine berättade om syskonens utbildning i teckning, dans och klaver och om deras fina julafton.

Båda barnbarnens personliga brev var av den sorten, som kan få en farmors eller mormors hjärta att smälta, särskilt mot fonden av det oändliga vemod, den saknad och den stora sorg det innebar, att veta att man aldrig mer skulle få se dem, träffa dem, tala med dem. Aldrig mer krama dem. Och särskilt då allt gjordes från den nya regimens sida – Jean Bernadotte och hans verktyg – för att *utplåna minnet* i Sverige av den landsförvisade legitima kungafamiljens blotta existens.

All korrespondens till och från änkedrottning Sofia Magdalena öppnades, lästes och kontrollerades på order av Stasiupphovsmannen Jean Bernadotte. En del brev från änkedrottningen till sin son eller Fredrika "försvann", d v s de konfiskerades av Bernadottes Stasiapparat redan i Stockholm. För att försäkra att korrespondensen från kontinenten nådde sin adressat försökte man kringgå Stasi genom att låta en del brev till änkedrottningen gå via danska diplomater. Trots detta "försvann" även flera av dessa brev och överlämnades aldrig till Sofia Magdalena, då *någon* uppenbarligen hade övertygat uppässare i änkedrottningens omgivning att vara lojal mot den nya regimen och inlämna *all* post till förhandsgranskning.

³³⁹ granadör = grenadjär; utvald, tapper och pålitlig soldat för handgranatkastning; soldat tillhörande elittruppförband

³⁴⁰ Sofia "Sophie" Wilhelmina Katarina Maria Lovisa Charlotta Anna av Holstein-Gottorp (1801-1865), svensk prinsessa

Handgreppen som tillämpades i tysthet t o m mot en ensam stackars ålderstigen dam, nära 70 år gammal, var känslolösa, befängda, gemena och trakasserande, under all anständighet.

Änkedrottning Sofia Magdalena hade levt ett omskakande liv. Hennes make hade blivit mördad 1792. Hennes son hade blivit förrådd, fängslad och avsatt 1809 och hela hans familj landsförvisad och utstött av revolutionsregimen samma år. Hon själv hade periodvis förföljts av råa, elaka rykten – utspridda i syfte att skada och såra – om att hennes make Gustaf III inte skulle vara far till deras gemensamma barn. Och de senaste knappt tre åren av sitt liv, efter att stamfader Bernadotte dykt upp på scenen, den storsinte människovännen från Pau, hade dessa skändliga beskyllningar vid några tillfällen framkastats igen. Den externrekryterade fransosen hade dessutom genom olika dekret sett till att mejsla bort hennes sons namn från monument, kyrkportar och broar, avlägsnat den förvisade familjens porträtt, strävat efter att *utplåna* deras minne, deras historiska existens, och introducerat ett kontaktförbud vid dödsstraff. Hennes barnbarn, Sverige legitime tronföljare kronprins Gustav, hade grundlagsvidrigt fråntagits sin arvsrätt till svenska tronen.

Men änkedrottning Sofia Magdalena gömde sitt lidande inom sig, klagade aldrig, intrigerade aldrig. Sofia Magdalena hade både som ung och vuxen varit mycket vacker och elegant men tystlåten, vördnadsfull, formell och reserverad, utan ärelystnad eller bekräftelsebehov. Hon tyckte om *stillheten*. Därför hade hon ibland inom hovkretsarna, i synnerhet under Gustaf III:s särpräglade tid, betraktats som sval, opersonlig och likgiltig. Hon var motsatsen till extrovert och behöll sina tankar och känslor för sig själv. Men hon var omtyckt av de breda folklagren, som såg henne som en symbol för religiös förtröstan, värdighet, måttfullhet, själsstyrka och sedlighet i ett annars dekadent och delvis förbrukat samhällsetablissemang.

Hon förblev genom hela hennes vuxna liv en *ensam* person, vilket drogs till sin spets efter förlusten av sonen Gustaf IV Adolf, sonhustrun Fredrika och barnbarnen.

Sofia Magdalena förblev emellertid den enda fasta punkten i Gustaf IV Adolfs tillvaro som avsatt, förödmjukad och utstött exkung. Den avsatte kungen hade alltid varit en god son och aldrig sagt ett ont ord om sin mor. Det allra sista *bevarade* brevet som modern skrev till sin son Gustaf IV Adolf är daterat i början av maj 1813. Det avslutas:

”Jag ber den Allsmäktige att ge dig god hälsa och att ta dig i sitt heliga beskydd. --- Då jag är din bästa vän, ber jag dig tro, att jag känner ett uppriktigt deltagande för dina svårigheter. --- Var övertygad om att jag uppsänder böner för din säkerhet och ber dig i mig se din för hela livet älskade moder.”

Efter ett slaganfall i maj hade Sofia Magdalena flyttat ut till Ulriksdal, där hon tillbringat den sköna sommaren. Hon hade inför sommarvistelsen på Ulriksdal köpt tre luntor med förgyllt postpapper, fyra luntor med skrivpapper, en bunt skrivpennor, ett dussin blyertspennor och en butelj med bläck. Kanske var det för brevskrivningen till de personer som hon älskade allra mest – sin son, Fredrika och barnbarnen? Efter änkedrottningens bortgång påträffade man flera av de koncept till brev som hon skrivit till sin son, och enligt vittnesmål var de ”skrivna som endast en mors hjärta kan diktera dem”. Däri uppmanade hon honom att leva för sin familj, för Fredrika och barnen, och att glömma Sverige.

I augusti insjuknade emellertid änkedrottningen. Hon låg till sängs i nästan tolv dygn och hade tidvis smärtor, frossa, feber, och var ibland till synes medvetlös. Hon var öm över hela kroppen, hennes puls emellanåt mycket hastig men svag, och hon blev för varje dag allt mattare. En gång hade hon i ett tynat tillstånd mitt emellan sömn och dvala frågat en av sina hovdamer:

”Vet du något om min son?”

Kyrkoherden i Adolf Fredriks församling, Johan Olof Wallin³⁴¹, infann sig, gav henne nattvarden och talade med henne enskilt. Sofia Magdalena hade redan förlikat sig med att detta

³⁴¹ Johan Olof Wallin (1779-1839), svensk ärkebiskop och diktare

var slutet. Med ett matt leende sade hon till sin bikt-fader, att hon i himlen hoppades åter få möta de hon älskat på jorden, däribland sin son. Till en annan sade hon vid annat tillfälle:

”Ni ska tänka på, att nu snart ska jag bli lycklig, och en dag ska jag åter få träffa min son.”

Sofia Magdalenas sista stora hopp på jorden, var att få återse sin son *i himlen*, då de två genom stamfader Bernadottes försorg blivit permanent separerade på jorden.

Hennes händer och fötter kallnade, likaså hennes armar och bröst. Hennes andning blev tätare och mer besvärad.

Lördagen den **21 augusti 1813** på eftermiddagen, klockan 16:45³⁴², avled änkedrottningen på Ulriksdal.³⁴³ Maka och mor till två framstående svenska kungar ur Vasa stam. Hon avled på dagen tre år efter att Jean röstats fram som ny svensk tronföljare och dynastigrundare genom bedrägerivalet i Örebro 1810.³⁴⁴ Det finns en diskret antydning i källmaterialet som skulle kunna tolkas som att detta dödsbud eventuellt skulle mottagas med viss lättnad på högre ort. En kammarherre noterar nämligen försiktigt i ett privat brev till sin son:

”Änkedrottningen är då icke mer i dödligheten, och det visst till sin båtad så i moraliskt som fysiskt avseende.”

Ingen i Stockholm meddelade emellertid hennes son om dödsfallet, Gustaf IV Adolf, som bodde nere på kontinenten. Eller snarare var det möjligen så att ingen vågade, efter Jeans absoluta kontaktförbud och pennalism riktade specifikt mot Vasafamiljen. Den landsförvisade kungen fick reda på att han egen mor avlidit först ungefär sex-sju veckor senare, i början av oktober, efter att ha sett en notis om dödsfallet i en tidning i Frankfurt.³⁴⁵ Att läsa om sin mors död i tidningen på det sättet måste känts som ett hugg i hjärtat.

Drottning Charlotta berättar i sin dagbok hur hon, i Jeans frånvaro men med makens, kung Carl XIII:s faktiska direkta tillåtelse, försökte meddela drottning Fredrika om dödsfallet på Ulriksdal, hennes f d svärmor. Men givet Jeans oro kring denna kommunikation, så skickade hon först sina underrättelsebrev oförseglade till Jeans fälthögkvarter i Tyskland, för att inhämta Jeans personliga godkännande *också*, jämte kungens. Men Jean vägrade att ens svara på Charlottas anhållan, och lät bara vidarebefordra ett muntligt meddelande att han ”var alltför upptagen av de pågående striderna för att hinna skriva”. Hujedamej så han krigade och kämpade, lille Jean. Efter att sedan inte ha hört något mer på flera månader, så undrade Charlotta vad som hänt med breven, så hon skrev så småningom till knäbunden Wetterstedt, som ju åtföljde Jean som en skugga, och bad honom undersöka saken. Genom Wetterstedt fick hon veta att hennes ”ärlighet ej uppskattats”. Även fastän Charlottas åtgärder – att underställa ett meddelande till Fredrika om ett dödsfall av en närstående person Jeans godkännande – haft ett rent uppsåt, där hon ju bara troskyldigt spelade med enligt Jeans nya regler, så visar hela händelsen hur befängt löjligt detta ”kontaktförbud” var, och hur absurt och fånigt Jean de facto bar sig åt. När Jean mottagit *drottningens* begäran om ”tillåtelse” av honom, som ju blott var *adoptivson och kronprins*, att få

³⁴² Olika källor anger 16:15 resp 16:45

³⁴³ Närvarande vid hennes dödsbädd i detta ögonblick var Jacob De la Gardie, Maria Aurora Ehrengranat (Uggla) (1747-1826), Margareta Eleonora Gyllenborg (1765-1845), Caroline (Karolina) Juliana Anna Ulrika Lewenhaupt (1754-1826), Virginia Charlotta Manderström (Duvall) (1748-1816), David von Schulzenheim (1732-1823) och Adolf Ludvig Stierneld (1755-1835).

³⁴⁴ Se kap 2 avsn 21; jmf kap 22 avsn 13; kap 23 avsn 2 (sammanträffandet att änkedrottning Sofia Magdalena, general Adlercreutz och drottning Hedvig Elisabet Charlotta – alla tre varande irritationsmoment för stamfadern på olika sätt – samtliga avled på de två datum som i den svenska historien starkast symboliserar Vasaättens tillintetgörande; den 20 juni och den 21 augusti)

³⁴⁵ Det är oklart i vilken tidning – tysk eller möjligen fransk – som Gustaf IV Adolf fick läsa nyheten om sin mors bortgång, och exakt när. Författaren har ej haft möjlighet att göra en samlad genomgång av den befintliga pressen vid tidpunkten, men som riktmärke kan nämnas att tidningen *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen* publicerade nyheten tisdagen den 5 oktober 1813. Det är anmärkningsvärt att det tog över sex veckor för nyheten att från Stockholm nå den europeiska kontinenten, och man kan spekulera i orsakerna därtill.

framföra ett familjedödsbud, hade hela absurditeten i Jeans egenmäktiga upplägg framträtt i full dager. Därav duckandet – först att han ”inte hade tid”, sedan inte ett knyst om saken på flera månader, sedan förklaring via Wetterstedt att hennes öppenhet provocerat Jean. Charlottas bud nådde aldrig Fredrika; Jean konfiskerade breven, sedermera förmodligen förstörde dem, om de ej än idag finns bevarade i släkten Bernadottes arkiv, som dock endast godkändstämplade forskare har tillgång till.

Den externrekryterade fransosen – ”människovännen” kallad i samtida fjäsk- och propagandasammanhang från tidigt 1810-tal till dags dato – hade varit mycket framgångsrik i sina bemödanden att avskärma och *såra* den legitime och landsförvisade svenske Vasakungen och hans familj. Moderns bortgång manifesterar detta ytterligare. En hovman skriver syrligt i sina memoarer, med udden mot Jean:

”Så var då *äntligen* den åldriga kungaborgen utrymd av allt, som tillhörde den gamla tiden – på *minnena* när. Men så hade också den nya alla mödor ospard att *utplåna denna förtretliga kvarleva*.³⁴⁶ Tendensen att mitt i Sverige inbilla svenska folket att det icke äger några minnen, framträdde genast och har visat sig konsekvent. Allt borde tillräknas den nya tiden.”

Med den nya tiden menas här tiden från den 21 augusti 1810, d v s bedrägerivalets klimax. Allt som härrörde till tiden före denna dag blev med ens icke-levande historia, som i stora delar raderades, reviderades och omarbetades där *svärtan* flödade över Gustaf IV Adolf och den legitime kronprinsen Gustav, samtidigt som nykomlingen på scenen, den illegitime kronprinsen från Pau, förbehållslöst hyllades som en frälsare och där hyllningarna var gränslösa och utan hämningar.

Kapitel 7 avsnitt 5

”VÅRA BENKNOTOR SKA VITNA FRAMFÖR BERLIN, INTE BAKOM”

Vi flyger åter till Potsdam.

De svenska mannarna hade, efter den fullständigt opåkallade hyllningsparaden för Jean Bernadotte genom Potsdams trånga gator under lördagseftermiddagen den **21 augusti 1813**, treårsdagen av bedrägerivalet i Örebro och exakt samtidigt som Gustaf IV Adolfs mor avlidit på Ulriksdal, på kvällen äntligen slagit bivack i byarna nordväst och väst om Potsdam. Det förekom tält, men många soldater började raskt och vant, så fort de kom till ett nytt utvisat bivackställe, bygga vindskydd och hyddor av halm, bräddor och träris. De blev allt snabbare och handigare under fälttågets gång.

Vilan i Potsdam blev emellertid kort. På kvällen inkom rapporter om att Napoleon hade satt 70 000-80 000 man i häftig marsch mot Berlin. Knappt hade svenska armén kommit till ro för natten förrän larmtrummorna slog uppbrott någon gång efter midnatt, förmodligen ca klockan 01 natten mot söndagen den **22 augusti**. Kapten Kröningsvärd³⁴⁷ vid Västmanlands regemente skriver i sin dagbok att ”de flesta hade ännu ej hunnit lägga sig förrän generalmarsch slogs”. Kring bataljonernas olika larmplatser på bivackslätterna runt staden rådde ett allmänt virrvarr. Det snavades och snubblades på allt efter ordern om uppställning i det djupaste augustimörker. Inne i staden fylldes Potsdams ödsliga gator i en hast av yrvakna militärer, och om möjligt var kaoset

³⁴⁶ Jmfr t ex kap 2 avsn 24 (Jeans möte på kvällen den 2 november 1810 med Gustaf IV Adolfs mor Sofia Magdalena och den dubbelbottnade deklARATIONEN att han ”äger inget annat syfte än att söka utplåna det förlutna”); kap 3 avsn 3 (slutet); kap 3 avsn 18; ; kap 4 avsn 7, 15; kap 5 avsn 13; kap 22 avsn 17 (summering i fotnot). Utplåning av minnet = *damnatio memoriae*; samtida skarpsynta betraktare såg och var alltså mycket väl medvetna om Jeans agenda.

³⁴⁷ Lars Ulrik Kröningsvärd (1784-1870), svensk militärofficer (Kröningsvärd stavade själv sitt efternamn med ett s, men den gängse stavningen av släktnamnet är annars med två s)

ännu större där. Det var packat med folk kring det stora torget och man såg inte de en aln³⁴⁸ höga trottoarerna i mörkret och trängseln. Stor oreda uppstod snabbt i hela centrum. Trumvirvlarna genljöd ängsligt genom gator och gränder. Varje regemente ropades upp för en placering i tåget, mannarna försökte hitta sin plats, och så småningom, någon gång på småtimmarna, sattes den svenska armén i rörelse. Organisationen av de tusentals soldaterna i de många regementena var vid detta tillfälle, enligt vittnesmål, fullkomligt ogenomtänkt och slarvig.

Instruktioner gick ut att förflyttningen skulle ske under största diskretion. Intet fick yppas under själva marschen med trumma eller trumpet. De lugna behagliga sensommardagarna på gräsmattorna utanför Charlottenburg några dygn tidigare hade förbytts mot mörker, allvar och ångest. Fältsoldatsromantiken hade övergått i en omild verklighet som tidigare i veckan fortfarande känts avlägsen. Inga stjärnor syntes och ingen månskärva på tjocka moln. De marscherade utan att säga något på grusvägen i mörkret i skenet av några facklor, och på några av befälens kalescher fanns lyktor som tändes med svavelstickor. Soldaterna var som skuggbilder, tiotusentals unga män utan identitet, unga män i uniform med långa vapen i hand lutandes mot axeln. Mot trädkulisserna fladdrade silhuetten av den mörka anonyma osymmetriska massan som någorlunda taktfast rörde sig på en enslig landsväg sydväst om Berlin genom natten. Trummet av kängor, ljudet av järnskodda hjul på tunga vagnar fullastade med ammunition, ljudet av kanoner som drogs av arbetshästar var det som hördes. Samtidigt berättas i källmaterialet att det gjordes halt med ojämna mellanrum, ständigt och hela tiden, som om ledarskapet famlade efter vart det var på väg eller vad det ville åstadkomma.

Nils tänkte på den där halva miljonen fransosor i *Grande Armée* som de pratat om. *En halv miljon* musköter riktade mot dem. *En halv miljon* slipade bajonetter. Tusen kanoner. Nils tänkte på Ingeborg. Han marscherade i mörkret och söndagen skulle snart gry. Han tänkte på Frödinge. Han tänkte på ljusningen över gläntan i skogen hemma i norra Småland, där det höga gräset fortfarande var daggfuktigt, där rådjur så ofta stod och spejade i skogsbrynet på andra sidan ängen, och blåduvor kuttrade från någon mossig torr gren på ett gammalt ihåligt träd. Just nu i denna minut, i den avlägsna hembygden, rådde ett lugn, naturen höll på att vakna och det var fred. Precis i detta nu, detta flyktiga ögonblick i tiden, vid torpet 600 km bort ifrån den stundande striden söder om Berlin.

Armén rastade några timmar vid Saarmund ute på en stor slätt. Som en löpeld spreds nu ryktet om franska arméns *hastiga* avancemang mot Berlin. Det var alltså snart dags. Kanske mot Napoleon själv, den fruktade, som under många års krig oftast avgått med segern och bara efterlämnat *död*.

På slätten utanför Saarmund samlade sig den svenska armén tillsammans med ryssar och kosacker³⁴⁹. Ryssarna kom med skrällande musik av bara trumpeter, som var och en blåste en egen stämma. Kosackerna började snart ohämmat blanda sig in i svenska leden såsom de alltid haft en plats där. De hade uppnäsa och hakan var gömd i yvigt skägg. Deras hår var okammat och stripigt och hängde ner. De var ej likadant klädda. Några bar röda uniformer. Många hade en svart Krimskinnspäls över axlarna. De satt på en dyna över sadeln och högt över hästen, som jagades till ständig galopp med en kantschuk³⁵⁰ och med lansens framåtlutad under ritten. En del hade små flaggor på sina lansar. Blotta åsynen av kosacker var löjeväckande, men dessa krigares

³⁴⁸ 1 aln = ca 60 cm

³⁴⁹ kosacker = östslaviskt folk med främst ryskt och ukrainskt etniskt ursprung känt för sin militära livsstil, präglad av stark klientillhörighet; kosackerna som deltog 1813-1814 var huvudsakligen hästburna krigare med ursprung i ett nomadiskt bondesamhälle i dagens sydvästra Ryssland, Ukraina och Kaukasus

³⁵⁰ kantschuk = flätad läderpiska

grymhet och vaksamhet var oöverträffad. Några finska soldater fanns där också. De hade simpla gröna frackar med röd krage och guldägiljetter, trekantiga hattar, och värjor med bruna baljor.

Kan nämnas återigen att under höstfälttåget, från att de svenska och ryska arméerna förenades på samma plats och under samma överbefäl i augusti 1813 fram till slutet av oktober, så fanns hela tiden hos svenska officerare och soldater en djup motvilja – *antipati* – mot denna legering. Det fanns en nedärvd misstänksamhet mot grannen i öster, en aversion som inte försvann bara för att de två arméerna nu skulle göra gemensam sak mot Napoleon. Det talas i dagböcker om *naturvidriheten* i att svenska och ryska kårer marscherade efter varandra eller parallellt med varandra under olika skeden, emedan Finska kriget och förödmjukelsen i Fredrikshamn blott fyra år tidigare ingalunda var glömda.³⁵¹

I Saarmund fick varje regemente order att lämna alla materialtransporter och endast föra vidare de nödvändigaste trossvagnarna och samtliga ammunitionsvagnar. Trots begränsat med sömn de senaste dagarna märktes stundens skärpa. I trånga led defilerade soldaterna förbi ammunitionsvagnarna på fältet vid Saarmund, och varje knekt fick 30 skarpa skott ur trälådorna. För första gången under fälttåget skarpladdades gevären.

Kompanichefen inspekterade tyst utdelningen till varje infanterist. Nils defilerade förbi och fick sin ranson ammunition. Flerdubbla led bakifrån trängde på. Stämningen i den svenska hären var påtagligt stramare än tidigare. Atmosfären var spänd men mycket förväntansfull när Sverige nu nalkades en stor batalj.

På slätten vid Saarmund rastade armén en stund. Flera tyska flyktingar från Trebbin anlände flåsande och sade att fransmännen redan intagit och besatt deras stad, som låg bara 13 km bort. Utsända rekognosceringspatruller bekräftade att alla franska rörelser utmärkte en hastig marsch mot Berlin. Napoleons strategi var att överrumpla Europa genom att ta den preussiska huvudstaden med storm! Kejsarimperiets front gick genom hela Europa, från Östersjön till Adriatiska havet, och det stora offensiva målet var Berlin. Men denna plats var för koalitionen strategiskt, symboliskt och psykologiskt viktig att försvara. Staden hade omätliga tillgångar som varken kunde få förstöras eller plundras, och var det mest betydelsefulla navet för att rekrytera och utrusta hela den preussiska armén. Försvaret av Berlin handlade om Preussens vara eller icke vara; det handlade om Preussens överlevnad som självständig stat.

Uppgiften att försvara Berlin var Nordarméns. Överbefälhavaren för Nordarmén, Sveriges externrekryterade kronprins Jean Bernadotte, mötte sina generaler på söndagsmiddagen i Phillipsthal, en liten by någon kilometer nordost om Saarmund. I den alltmer laddade kommunikationen mellan Bernadotte och kårcheferna märktes en tydlig olust hos generalissimus. Militärägeniet från Pau föreslog, återigen, att Nordarmén skulle inta försvarsställning *norr* om Berlin, norr om floden Spree, inför Frankrikes annalkande söderifrån. Det var ett liknande resonemang som det han framfört en dryg vecka tidigare i Oranienburg.³⁵² Detta skulle inneburi att Berlin de facto *inte* skulle försvarats över huvud taget.

En av den ryske generalen Tettenborns adjutanter, den tyske dåvarande kaptenen Karl August Varnhagen von Ense³⁵³, är en av de som senare återgivit denna korta men avslöjande episod som utspelade i Phillipsthal denna söndag. Varnhagen von Ense är i historieskrivningen känd som en mycket skarp iakttagare med djup människokänedom. Självaste Goethe³⁵⁴ beskrev honom som en "analyserande, sökande, särskiljande och bedömande natur", hela tiden faktasökande, fördomsfri, sanningssökande och ärlig i sin återgivning. Enligt Varnhagen von Ense utbrast Bülow på Bernadottes förslag att dra tillbaka Nordarmén norr om Spreefloden:

³⁵¹ Se bl a kap 1 avsn 4-8; kap 2 avsn 2-4 och 8

³⁵² Se kap 7 avsn 3 (13 augusti 1813)

³⁵³ Karl August Varnhagen von Ense (1785-1858), tysk militärofficer, författare och diplomat

³⁵⁴ Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), tysk poet, dramatiker, författare, ämbetsman och naturforskare

”Skulle det vara möjligt? Ers kungliga höghet vill lämna Berlin till fienden utan strid?”

Bernadotte genmålde arrogant och avvisande:

”Vad är Berlin!? Blott en stad som vilken annan som helst, inget mer!”³⁵⁵

Bülows svarade:

”Tillåt mig, ers kungliga höghet; för oss preussare är Berlin kungarikets huvudstad, och jag försäkrar er att jag och mina trupper inte vill göra något bruk av era broar *bakom* Berlin, utan hellre önskar stupa *framför* Berlin med vapen i hand.”

Bülows motsatte sig bestämt krigslegendarens idé att ställa upp sig enligt detta märkliga förslag, och i princip krävde att Berlin aldrig skulle överges utan strid. Mötet ska ha slutat med att Sveriges stolte kronprins hade sett sig nödgad att låta även de svenska och ryska kårerna medverka i uppställningen söder om Berlin. Men han tillade, i egenskap av ledare för samarbetskoalitionen, med syrlig hånfullhet:

”Men det är *er* huvudstad! Så det är *er* uppgift att försvara den!”³⁵⁶

Den preussiske generalen Bülows misstroende gentemot Bernadotte tilltog för varje sådant tankeutbyte dem emellan. Bülows återvände upprörd till sina preussiska trupper, där han införde dem proklamerade sitt självklara och kompromisslösa ställningstagande:

”Jag fick igenom det till slut! Han är inte den man vi behöver. --- *Våra benknotor ska vitna framför Berlin, ej bakom!*”

Detta flerfaldigt dokumenterade citat, de kursiverade orden ovan, är en direkt referens till Jean Bernadottes ovilja att konfrontera den franska armén och försvara Berlin. Orden utgör även inskriptionen på Bülows nuvarande minnesmonument i Grossbeeren anno 2020.³⁵⁷

Kapitel 7 avsnitt 6

TELTOWS HED OCH VÄDERKVARNEN

Medan kronprinsen avslutade sin lunch söndagen den **22 augusti 1813** – enligt ett ögonvittne ett rejält skrovmål serverat på en mängd fat och med bl a Madeiravin till – så fortsatte den hungrande svenska armén på tom mage sin marsch från fältet vid Saarmund och vidare åt nordost via Gütergotz³⁵⁸ mot en stor hed. Denna hed låg mellan byarna Teltow, Gütergotz och Ruhlsdorf strax söder om Berlin. Bortom den svenska hären hade preussarna samlats, på den andra sidan var ryssarna. Sammanlagt anhopades 80 000 man ur koalitionen på Teltows hed, där en väldig bivack inrättades.

Svenska artilleriet ställde upp sina kanoner på en hög och brant sandås ovanför Ruhlsdorf precis vid en stor väderkvarn, varifrån man hade en vidsträckt utsikt över de nedanför liggande slätterna. Kronprinsen tog om eftermiddagen sitt högkvarter i denna väderkvarn, som omgavs av en stor mängd kanonmynningar. Fältmarskalk Stedingk och hela staben fick logera *under* själva väderkvarnen.

³⁵⁵ Jmfr kap 6 avsn 12 (28 juli 1813)

³⁵⁶ I den skildring av händelserna som översändes till Sverige och som mottagligt uppfångades av den hänförda adoptivmodern drottning Charlotta och nedtecknades i hennes dagbok heter det om detta skede: ”Napoleon hade nämligen för avsikt att ånyo göra sig till herre över den preussiska huvudstaden och kronprinsen ville själv vara dess beskyddare. --- Hans närvaro lugnade sinnena, ty till honom hyste man obegränsat förtroende.”

³⁵⁷ ”Unsere Knochen sollen vor Berlin bleichen, nicht rückwärts!” är lydelsen av citatet, likaså inskriptionen på Bülows nuvarande minnesmonument i Grossbeeren, den s k i Bülowspyramiden, som ligger vid Ruhlsdorfer Strasse och uppfördes 1906.

³⁵⁸ Gütergotz = nuvarande Güterfelde

Strider mellan koalitionsstyrkor och den franska armén hade redan inletts vid Trebbin, knappt 20 km söderut. Kanondundret hördes på långt avstånd. Det kom närmare och tilltog i styrka och häftighet under eftermiddagen. Den fältvana ryska armén, som bivackerade intill svenskarna, hade redan tänt små eldar för matlagning och värme. Grupper med kosacker kom ridandes med gäss och höns som flaxade och skrånade, och med grisar som blödde och grymtade när de hängde levande uppspända mellan kosackernas hästar. De slaktade sina stulna kor, kalvar och grisar vid eldarna och det var ett horribelt skrån och väsen. Memoarlitteraturen berättar hur både de preussiska och ryska kårerna värmdes sig, skaffade mat och försökte vila och samla krafter några timmar inför den annalkande drabbningen.

Klockan hade passerat 15 på söndagen och de svenska infanteristerna var också både hungriga och matta. Man hade inte fått något att äta sen lördagseftermiddagen, ingen proviant hade distribuerats på ett dygn, och födan hade varit minimal hela den senaste veckan. Alla var mycket trötta på grund av sömnbrist efter flera dygn med uppbrottsorder mitt i natten.

Men i den svenska arméledningen jobbade man tydligen annorlunda. Istället för att låta de svenska trupperna samla krafter och förbereda sig, likt de ryska och preussiska trupperna, för den ödesbestämda drabbningen mot *Grande Armée* i närheten av Grossbeeren – en strid som troligen bara var timmar bort – fick den svenska managementet istället det lysande infallet att köra en drillövning med mannarna. Svenskarna, redan medtagna, beordrades till uppställning och flanker formerades. De ställdes upp på snörraka led. Per brigad och senare per bataljon bildades exakta linjer ute på slätten utanför Bernadottes väderkvarn, linjer som granskades och korrigerades och finjusterades om och om igen. Uppställningsrepetitionerna verkade *endast* syfta till att uppnå någon slags *paradperfektion*, och pågick i flera timmar. Dagboksskrivaren Samuel Siösteen³⁵⁹ kommenterar skarpt:

”Under det våra fältvana allierade begagnade tiden att furagera³⁶⁰, proviantera, bygga bivack och rangera sig på bästa vis, sysselsättas vi beskedliga svenskar med att först brigad- och sedan bataljonsvis rätta och åter 100 gånger rätta om vår linje, *för att vederbörande skola ett ögonblick ha nöjet att se en grann front*. --- Prisd vare de blå och de gula plymernas fintlighet.”

Order och kontraorder, order och kontraorder, där armén befann sig ungefär på samma fläck hela tiden. Fram och tillbaka på Teltows hed i en flertimmarsfoxtrot.³⁶¹ Ändlösa teatermässiga jämkningar. Samtidigt som ett enormt, rysligt och ödesdigert krig om Preussens huvudstad stod för dörren, med kanske ett par hundra tusen soldater inblandade, fortsatte bara det eviga rättandet av de svenska leden. Image och koreografi sattes över soldaternas skick och ork när väl fransoserna kom. Soldaternas egna anteckningar vittnar om att man *häpnade* över befärdheten med dessa meningslösa uppställningsövningar på Teltows hed under eftermiddagen.

”Dä hä är ju rene cirkusen”, muttrade Lars Post.

”Är vi hä fö att visa opp oss ellä är vi hä fö att uträtte nåe?” hördes en annan röst.

Då det saknades ved ute på slätten hade ryssar och kosacker begett sig till Ruhlsdorf, Teltow och andra byar i trakten för att samla brännbart material. Medan svenskarna sysslade med koreografi kom ryssar och kosacker släpandes över fältet på byråer, sängar, stolar m m att slänga på bivackeldarna. Stora delar av trakten utplundrades totalt. Tyska hem rensades på dörrar, fönster, möbler och heminredning som nu kastades på brasorna. Kosackerna länsade även hemmen på husgeråd och värdeföremål. Allt detta utfördes av tyskallierade trupper – fienden hade inte ens nått dit ännu. Särskilt kosacker saknade alla moraliska betänkligheter i fält. För kosacker i främmande land gällde inga lagar och ingen sedlighet.

³⁵⁹ Samuel Fredrik Siösteen (1788-1863), svensk militärofficer och ämbetsman

³⁶⁰ furagera = anskaffa furage (hästfoder) till truppförbands hästar

³⁶¹ Jmfr kap 13 avsn 13 (svenska huvudarméns foxtrot nära Heiterblick på måndagseftermiddagen den 18 oktober 1813)

”Dä var intet mer att ta, sa han som to dörra”, mumlade Abraham.

Dånet av krig kom allt närmare, kanonskott och gevärsmatter. Nils kisade över rader av mannar framför honom, söderut mot horisonten, och långt bort över låglandet syntes eldslågor och svart rök ur någon by som stod i brand. Fransmän och preussare stred vid fronten några kilometer söderut vid Wendisch Wilmersdorf³⁶², Wietstock och Jühnsdorf. Preussiska sidan hade redan förlorat flera hundra man, fransoserna hade övertaget och pressade allt närmare.

Samtidigt intensifierades kurirverksamheten mellan Bernadotte och hans preussiska och ryska generaler. Hästar anlände i galopp till väderkvarnen från olika håll och jagade iväg en stund därpå. Framför kvarnen befann sig generalissimus med flera högre befälhavare, däribland Adlercreutz och Stedingk, och där fanns även, på några stegs avstånd, de olika sändebuden hos Nordarmén. Dessa hade blicken fäst ömsom på slagfältet, ömsom på Bernadotte som för att söka utröna hans innersta tankar och i hans ansikte utläsa den stora vishet och avancerade krigskonst man trodde han besatt. Jean själv besteg då och då den trappa som ledde upp till kvarnen, varifrån han spanade ut över landskapet med sin kikare. Han dikterade detaljerade order till Gustaf Löwenhielm som skrev ner dem på papper med en stor trumma till bord.

Kommunikationen blev alltmer brådslande. Smålands dragoner skickades ut på frekventa kommenderingar för att rekognosera och utröna fiendens positioner i landskapet. Samtidigt hade Jean givetvis spioner och informatörer djupt inne i de franska leden, mutade femtekolonnare, som underrättade honom om hans egen forna armés minsta rörelser. Ett återkommande citat från Jean, som dyker upp i flera skildringar av samtidsvittnen under hans levnad, är hans cyniska konstaterande att ”varje man har ett pris”. D v s Jeans grunduppfattning var att *allas* lojalitet var till salu, alla kunde köpas, det handlade bara om prislappen.³⁶³

Dundret från striderna en liten bit söderut upphörde vid skymningen. Det började regna. Under natten växte regnet till ett oväder med hållregn. De svenska fotsoldaterna hade fått en liten ranson torrföda tidigare under kvällen, den första på ett dygn, men hungern värkte i magen. Eftersom fienden var nära fick inga natteldar tändas på den kala flacka sandhöjden där Kalmar regementets infanterister bivackerade. Några dagar tidigare hade de skrattat lyckliga i solen Berlin. Nu låg de miserabla, genomblöta och svultna på den kalla, sörjiga marken under den öppna mörka himmeln.

I väntan på kriget.

Kapitel 7 avsnitt 7

SLAGET VID GROSSBEEREN

Det var mycket som stod på spel inför konfrontationerna mellan Napoleons *Grande Armée* och den sjätte koalitionen. Kriget skulle med största säkerhet innebära ämpra konsekvenser för förlorarsidans makthavare.

Adlercreutz, rättfram och resolut, uppfattade Sveriges roll som medlem av koalitionen mot den franska ockupationen av Europa, och skrev i ett privat brev några få dagar innan Grossbeeren:

”Mod felas oss ej, alla längta att slåss, och om möjligt är krossa vilddjuret.”

På annat håll var emellertid det politiska intrigspelet och den personliga karriären viktigare än själva frihetskampen och principerna. I början av sommaren hade stamfadern erhållit ett

³⁶² Wendisch Wilmersdorf = nuvarande Märkisch Wilmersdorf

³⁶³ Jmfr kap 2 avsn 21

meddelande från en av Napoleons närmaste män, Frankrikes utrikesminister Hugues-Bernard Maret, med följande innehåll:

”Förklara er icke som fransmännens motståndare, av fruktan att förlora den popularitet ni åtnjuter bland dem. Om Napoleon dukar under kan ni spela en stor roll i ert gamla fosterland och där ordna med regentskapet.”

Brevet vidrörde här en av Jeans allra ömmaste punkter – möjligheten att ta över som Frankrikes regent eller på annat sätt spela en ledande roll i Frankrike efter Napoleons fall. Oavsett om Marets budskap var genuint menat eller bara ett trick för att ytterligare passivisera Jean, så fastslår historikern Girod de l’Ain att formuleringen var avsedd att ”smickra kronprinsens hemligaste önskningar”.

Stamfadern gjorde även egna uttalanden som kan tolkas som en ovilja dels att riskera några svenska resurser, dels att själv strida mot Frankrike. Till Bülow uttalande han vid ett tillfälle:

”Så länge vi kämpa här för försvaret av *er* jord och *er* huvudstad, tillhör det *er preussare* att i första hand kläda blodig skjorta och att *dö på er post* om det blir nödvändigt. Denna *ära* vill ni ej avstå åt någon, det är jag säker på!”

Återigen ett exempel redan 1813 på modern kommunikationsstrategi, där källan försöker förvrida hela narrativet för att underminera motståndarens argumentation. Den svenska kronprinsen ville få det att låta som om Europas befrielsekrig endast handlade om Berlin, när det ju faktiskt gällde hela den franska ockupationen av stora delar av kontinenten samt handelsblockaden, där varje strid var viktig och där det var centralt att *enigheten och solidariteten* vidmakthölls inom koalitionen, oavsett vilken stad, by eller annan geografisk punkt i Europa som stod på spel för stunden. Jean undergrävde även hela principdiskussionen genom att försöka få det att låta som att det ju var något positivt att dö i strid. Visst, om man föll med svärd i hand för den goda saken så dog man kanske hedervärt, *men* om fler styrkor engagerade sig gemensamt och solidariskt skulle många fler enskilda soldater kunnat *slippa dö*. Bernadotte, juristsonen, kunde konsten att förvränga narrativ.

De nu stundande striderna vid Grossbeeren skulle bli den första gången som Jean skulle sammandrabba mot sin egen forna armé, och en berömd fransk historieskrivare har i efterhand skildrat Bernadottes kluvenhet och oro för en förlust så här:

”Han *darrade* att få se på en dag försvinna den *trollglans*, som han försökt omge sig med bland främlingar, när han utgav sig för att vara den förnämaste upphovsmannen till Napoleons framgångar. Han fruktade också att blottställa den svenska armén, som han visste ej kunde ersättas om den förstördes.”

Det handlade alltså för Jean om att inte bli avslöjad som en i själva verket medioker och feg beslutsfattare och härförare, en överbefordrad medelmåtta som inte alls varit den lysande stjärna i Napoleons armé som han själv låtit utmåla sig som, både i Sverige och gentemot sina koalitionspartners. Det handlade om att försöka upprätthålla *bländverket* – illusionen – om hans förflutna som fransk krigslegendar, som marknadsförts ända sen bedrägerivalet i Örebro 1810. Han fick heller ej spela bort sin biljett till den svenska tronföljden genom att ådra den svenska armén stora förluster. Och han ville som sagt för allt i världen inte äventyra sina franska karriärplaner genom att uppfattas som hårdhänt mot den franska armén.

Det var sålunda upplagt för ett extremt återhållsamt spel.

Det måste dock samtidigt påpekas, att det är en *myt*, som ofta återkommer i den nya svenska historiediktningen, att den svenska armén vid tidpunkten skulle ha varit ”oerfaren” eller ”underhaltig” i jämförelse med andra arméer. Sverige hade flera mycket kapabla generaler som stod sig väl i europeisk jämförelse. Man hade erkänt skickliga enheter av kavalleri och artilleri, och en stor del av infanteristerna, fotsoldaterna, hade varit med redan 1808-1809, vissa ännu tidigare. Råmaterialet av svenska drängar och torpare, inklusive de som nyrekryterats 1811, var slitstarkt, härdigt, djärvt och disciplinerat, och alla hade de nu *flera månader* med daglig exercis

och noggranna förberedelser i kroppen. De var i 20- eller 30-årsåldern, relativt mogna och mycket angelägna och motiverade att leva upp till den stolthet som den svenska uniformen skänkte dem. En väsentlig del av såväl allierade som framför allt franska trupper kunde i dessa avseenden inte över huvud taget mäta sig med de svenska. Den preussiska stridsmoralen var månne starkare, men svenskarna visste också i allra högsta grad att de hade ett *updrag* i Tyskland, ett kall, och i övrigt fanns inga skäl att diskontera den svenska armén vid denna tidpunkt, såsom vissa historiker från Höjer och framåt gjort, utifrån sin egen agenda och sitt eget målnarrativ.³⁶⁴

Måndagen den **23 augusti 1813** var det dags. Klockan 04 blåstes revelj i den svenska bivacken på Teltows hed och svenska armén ställdes upp i slagordning på två linjer, den bakre linjen knappt 200 meter bakom den främre. Nordarméns 80 000 man – de ryska, svenska och preussiska huvudstyrkorna – utgjorde en 10 km lång halvbåge från Blankenfelde via Heinersdorf, Ruhlsdorf och Güterfelde mot Saarmund. Fransosernas 75 000 man trängde på söderifrån.

Berlin omslöt på sin södra sida av en flera kilometer bred skogs- och kärrtrakt, som genomkorsades av endast ett fåtal framkomliga vägar. Utanför denna bredd öppna slätter ut sig som genomkorsades här och där av träsk och kanaler, kärr och mossa, sank ångar mellan låga kullar och små trädgångar. Den sumpiga terrängen, samt vattendrag som Nuthe och Notte, begränsade framkomligheten för en stor anfallande armé, men inskränkte också reträttmöjligheterna för en försvarande armé.

Det regnade ihärdigt och på morgonen samlades svenska arméns generaler och regementschefer vid väderkvarnen. Matsituationen för svenskarna var fortfarande svår då ju de flesta trossvagnarna hade kvarlämnats i Saarmund dagen innan. Bernadotte var medveten om situationen. Samtidigt som han insåg allvaret med provianteringen för de svenska soldaterna, såg han i detta också en excellent möjlighet att återigen göra en markering gentemot den *tyska* organisationen. Gustaf Löwenhielm fick order att författa följande *ultimatum* på själva drabbningsdagen till von L'Estocq³⁶⁵, Preussens militärguvernör i Berlin, där Jean plötsligt, med blott timmar eller minuter kvar till drabbningen, kastade in hela försvaret av Berlin som villkorat:

”Kronprinsen befaller mig härmed förklara för er, att, om ej armén senast i dag erhåller livsmedel och furage, och om man ej gör allt vad som göras kan för att transportera förnödenheterna till lägret, ska hans kungliga höghet ganska snart finna sig nödsakad att uppgiva huvudstadens försvar på grund av såväl folks som hästars medtagna skick.”

Drabbningar mellan franska och preussiska styrkor ägde rum i olika mindre byar längre söderut, och striderna ryckte allt närmare. De tiotusentals svenskarna kvarblev uppställda nära väderkvarnen ovanför byn Ruhlsdorf på den blöta och delvis kärriga slätten. En bit bakom dem låg en hög, tät och åldrig granskog. Svenskarna stod orörliga i det strilande regnet. Länge... I timmar.

På eftermiddagen ryckte så plötsligt *Grande Armées* mittenkolonn fram ur skogen söder om byn Grossbeeren och fortsatte på vägen norrut. Vid klockan 15 öppnade det franska artilleriet en fruktansvärd eld mot byn och satte den i brand. General Reyniers³⁶⁶ infanteri ryckte fram,

³⁶⁴ Professor Höjers och andras beräkning med att utmåla den svenska armén vid denna tid som skral och underhållig, är att därigenom rättfärdiga Jeans beslut som generalissimus att utebli med den svenska armén från i princip all militär verksamhet under större delen av fälttåget på kontinenten 1813-1814. Denna vinkling pushas för att skydda *illusionen* och mytbildningen kring Jean från Pau specifikt, d v s vidmakthålla Jeans fiktiva ställning som genial härförare med oöverträffad ”fältherreblick”, som det tydligen, aningen komiskt, benämns i denna historiska smörja som Höjer och dennes efterkommande apostlar prånglar ut. Hela upplägget i det revisionistiska lägret, i den höjerska historieskrivningen som idisslas av makliga rojalister som ogärna bemödar sig att checka denna vinnande story en extra gång, går alltså ut på att inte lägga Jean till last för något, utan att påstå att det snarare var den kassa svenska armén som det var fel på. Jmfr t ex kap 8 avsn 10; kap 14 avsn 8.

³⁶⁵ Anton Wilhelm von L'Estocq (1738-1815), preussisk militärofficer och ämbetsman

³⁶⁶ Jean Louis Ébénézer Reynier (1771-1814), fransk militärofficer

men tiraljörseiden³⁶⁷ var endast måttlig på grund av det ihållande regnet. Trots detta tvingades de tre preussiska bataljonerna som försökte försvara den brinnande byn i all hast retirera. Preussarna förlorade Grossbeeren. Franska fronten var nu bara 2-3 km från svenskarnas ställning och mindre än 19 km från Brandenburger Tor.

Nordarméns överbefälhavare, kronprins Jean, hade just slagit sig ner på en halmbal framför mjölnarens bostad vid Ruhlsdorfs väderkvarn med en karta framför sig. Kårens olika ställningar var utmärkta med nålar. Ridande adjutanter anlände och försvann oupphörligen. Då och då lämnade han sin halmbal och gick upp på trappan till väderkvarnen för att få en överblick över terrängen och slagfältet, så gott det gick i regnet, ibland med kikare. Ungefär klockan 15, kort efter fransosernas anfall, befallde han general Bülow att med preussarna återta Grossbeeren med storm. Under artillerield och med hjälp av kavalleri på flyglarna rasade en hård strid under lång tid. Kanoner brakade och dundrade. Soldater stupade på båda sidor, och Bülow förlorade många mannar.

Samtidigt stod de svenska soldaterna orörliga i regnet. Från sin position kunde de överblicka krigsskådeplatsen, och genom regnet skönja striderna och den svarta röken från brinnande byar. Ute på slagfältet, bara ett par kilometer bort, kämpade preussarna för Berlin med tapperhet och mannamod. De *slet* heroiskt, som kämpar, som vilddjur, men led också allt större förluster. Svenskarna fick vid några tillfällen order att flytta sig några hundra meter framåt, bakåt och i sidled i trakten kring väderkvarnen – några minuters kollektiv synkroniserad promenad till en ny gräsplätt – men ej mer än så.

De intensiva striderna fortsatte. Bülow led stora förluster men preussarna fortsatte att slåss för sin huvudstad, sitt fosterland och för sin och Europas frihet. Marken darrade under kanonernas dunder. Luften var fylld av krutrök och regn, det dånade och skreks. Läget blev mer och mer kritiskt, och alltfler döda kroppar beströdde slagfältet.

På den upphöjda platsen vid väderkvarnen hade en mängd officerare samlat sig. Med allt större oro såg de hur fransoserna trängde på, men Nordarméns ledare lät ingen komma till preussarnas understöd. Många riktade frågande blickar mot Bernadotte, som stod med höguret, lite högdraget huvud omgiven av sina generaler. För de församlade generalerna vid väderkvarnen var hans märkliga ordgivning obegriplig. En närvarande kommenterar:

”Vi såg röken och elden av kanonerna, men *fick* ej röra oss.”

Svenska armén *hade* kunnat göra en insats i detta avgörande skede, så att den franska fiendearmén kunnat besegras både definitivt och hastigt, och drivits på flykten. Men hela krigsmaskineriet hölls i absolut passivitet. Svenskarna kvarstod orörliga i det strilande regnet, *beordrade* att inte lämna fläcken.

Just som striden rasade som värst anlände till häst plötsligt Adlercreutz med en kollega, sotiga av krutrök. Det var akut och allvarligt, ärendet som de medförde från en annan general var högst brådskande. Men Jean utbrast överlägset innan de bägge öppnat munnen:

”Där är ni, herrar! Ni ser ju ut som mordbrännare, så gå och fixa ert skägg och kom tillbaka snart!”³⁶⁸

Adlercreutz och kollegan hade den dagen, av förklarliga skäl, ej haft möjlighet att raka sig. Stamfader Bernadotte var *extremt* mån om sitt eget utseende – begreppet *fåfänga* räcker inte till – och lade ner mycket tid och omsorg på sina toalettbestyr varje morgon. De insmygande grå håren skulle plockas bort ett och ett och håret skulle rullas upp i en mängd papiljotter, även ute i fält och även mitt uti brinnande krig. Krigslegendaren från Pau satte den personliga imagen

³⁶⁷ tiraljör = skytt, infanterisoldat

³⁶⁸ Läsaren påminns om att, precis som nämndes inledningsvis i förordet, så är *samtliga* muntliga och skriftliga citat från offentliga personer i denna bok (del 1-4) direkt och ordagrant hämtade ur källmaterialet, dokumenterade av ett eller i många fall flera olika ögonvittnen.

främst och uppfordrade även samma noggrannhet av sin omgivning. Adlercreutz, fräsande av vrede, tvingades böka sig ner *under* väderkvarnen, där de med ett fragment av en spegel och andra i hast lånade rakdon fick göra sig snygga så hastigt de kunde. Episoden är illustrativ av Jeans spretiga s k ledarskap, prioriteringar och fokus.

Ett närvarande ögonvittne, löjtnant Johan Way³⁶⁹ vid Wendes artilleriregemente, sedermera professor vid Uppsala universitet, beskriver hur striderna fortgick "med stigande häftighet" och "hur fienden alltjämt trängde på och hur en mängd åskådande officerare samlade sig, för att med spejande blickar framåt överskåda rörelserna på det nedanför belägna slagfältet och *med frågande blickar* tillbaka skåda upp till vår generalissimus". Svenska armén var *stridslysten*, berättar Way. Preussarna hade sedan länge "varit i häftig strid och kämpat med tapperhet och mannamod för sin sköna huvudstad, vilken stod i yttersta fara".

Det var sen eftermiddag när en fransk armékår avancerade i skydd av en småskog för att kunna överraska de svenska och ryska ställningarna från sidan. Detta upptäcktes dock tidigt av överste Cardell³⁷⁰, som begärde hos Bernadotte att få anfälla den anryckande franska kolonnen. Inget svar. Cardell upprepade begäran flera gånger. Inget svar från Jean. Läget höll på att bli riktigt kritiskt.³⁷¹ Slutligen, efter ännu en bestämd anhållan, fick så Cardell till sist bifall på sitt krav att få göra sitt jobb, sin plikt, då krigslegendaren Jean svarade drygt:

"Åh, tja! Kom igen min vän, om det gör dig lycklig!"

Detta var alltså den arrogans och nonchalans varmed, efter Cardells upprepade yrkanden, den svenske översten till slut släpptes iväg. Överste Cardell och hans svenska ridande artilleri ryckte ut mot ytterflanken, där det gjorde en fin insats under häftig eldgivning från fiendens kanoner och gevär. Man slog tillbaka det franska överraskningsförsöket och bringade oordning i fiendens vänstra flank. Den hästburna styrkan som medverkade i utfallet var dock relativt begränsad, då resten av de svenska ridande batterierna vid Ruhlsdorf lämnat slagfältet och ridit iväg för att låta sina hästar dricka vatten.

Under offensiven hade Cardell med några mannar av misstag kommit in i den tjocka krutröken och ett tag befunnit sig på fransosernas område, utan att märka det. De klarade sig undan och kom ut igen. Men Bernadotte sades enligt källmaterialet ha varit ängslig och oerhört stressad när han beskådade denna incident från sin väderkvarn – men inte främst för Cardells väl och ve, utan för att han trott att Cardell och hans batteri varit på väg att *desertera* till fienden! Så fragil var generalissimus självkänsla och tillit till den svenska armén.

Cardells momentana utfall utgjorde huvudsakligen det svenska aktiva militära deltagandet vid slaget vid Grossbeeren 1813. Punkt. Mycket mer än så blev det inte för svensk del. Resten av armén, tiotusentals man, stod kvar i stridsordning på prydliga räta linjer uppe på höjden intill Jeans väderkvarn och *besåg* bataljen, på tryggt avstånd från kulor av olika slag. Som passiva åskådare. Man väntade otåligt på klartecken från generalissimus att få delta, men någon sådan order kom aldrig. Svenskarna stod ännu intill kvällningen orörliga i det strilande regnet.

Många sändebud fortsatte att anlända i sporrsträck till stamfaderns väderkvarn och försvann lika hastigt. Preussiska hären led nu fruktansvärt av den franska artillerielden och man begärde, *vädjade* om understöd av den svenska armén. Kanonbeskjutningen hade delvis urartat till en ren slakt. Jean reagerade då med ilska, och i ett häftigt utbrott snäste han av budbäraren och kungjorde att det var preussarnas egen jävla skyldighet att försvara Berlin och ingen annans. Han gav sedan order om en *ny preussisk* offensiv mot Grossbeeren för att återta denna by, *men*

³⁶⁹ Johan Wilhelm Carl Way (1792-1873), svensk militärofficer, professor, målare, tecknare och grafiker

³⁷⁰ Carl Friedrich von Cardell (1764-1821), svensk militärofficer

³⁷¹ Cardell skriver i sin ämbetsrapport om detta som "ett *högst kritiskt* ögonblick" som "kunnat medföra en *vådlig katastrof*" för armén, om det svenska ridande artilleriet ej till slut fått tillåtelse att parera den franska smygrörelsen som kunnat överrumpla dem.

*inte att därutöver anfalla den franska huvudarmén.*³⁷² Instruktionen var således tydligt avgränsad, halvt defensiv, och blockerade ett mer betydande angrepp på den franska fiendearmén. Ordern skrevs ner i regnet av en adjutant medan en annan höll sin hatt över pappret, som skydd för regnet, innan den skickades över till Bülow.

Krigslegendaren från Pau gjorde sålunda ett spännande ställningstagande i denna första konfrontation med franska armén, nämligen att han inte aktivt tänkte hjälpa till för koalitionen sak – inte ett enda dyft, inte ens i detta avgörande ögonblick av den dundrande pågående striden. Men samtidigt insåg han att Nordarmén var *tvungen* att gå segrande ur striden. Vad som då hände var att den svenska sjätte brigaden, som var de som stod närmast preussarna, fick order att uppmarschera bakom Bülows infanteri för att fylla på resurser vid behov, som backup om preussarna skulle fallera. Sjätte brigaden var Boijes brigad med Kalmar regemente.

Blickar möttes. Pulsen steg. Plötsligt förändrades allt. Frödingedrängarna, genomsura, kalla och stela, marscherade bort med brigaden och ställde sig bakom tyskarna, mentalt redo att följa efter mot den franska krigsmaskinen om så behövdes.

Någon gång på seneftermiddagen gav Jean även order att ifall fienden framträdde ytterligare, skulle Nordarmén ge upp och *retirera*. General Bülow svarade att han i ingen händelse skulle slå till reträtt utan gick istället självmant till anfall.

Klockan 17 började en mycket stor truppstyrka preussiska fotsoldater röra sig mot Grossbeeren. När avståndet mellan den preussiska och franska fronten norr om själva byn bara var 600 meter fullkomligen vräkte regnet ner, himlen var öppen. Detta gjorde nära nog all eldgivning med soldaternas handgevär omöjlig. Bülow gav då det preussiska infanteriet order att angripa fienden med bajonetterna. Med nedfällda musköter och blanka knivblad, och dödsföraktande djärvhet och patriotism, rörde sig tusentals preussare till fots i skyfallet rakt mot den franska linjen i täta led, gevär vid gevär, med fällda bajonetter. De skäggiga preussarna ropade i takt och skrek. Grossbeeren stod i lågor. Inget kunde stoppa de preussiska soldaternas mod. Det var som en framryckande köttmur av tusentals soldater där många gick rakt mot en säker död.

Taktfasta rop, trummor i fjärran och skärande dödsskrik ackompanjerade den fruktansvärda bajonettstriden. Fransoserna försökte försvara sig. Det slipade stålet stacks genom uniformer och unga mäns kroppar, och gevärskolvorna användes för att slå sönder käkar och huvudskålar. Män stacks ner överallt. Vanställda kroppar och flytande inälvor täckte marken. Närkampen blev ryslig. Kulmen av striden och det råa dräpandet pågick mellan klockan 18 och 19. Det hade då redan börjat skymma. Det blev en utdragen ömsesidig slakt med bajonettstål ute på det öppna fältet. Franska och preussiska trupper blev till sönderslitet kött och blodsörja nere på den geggiga ången.

Preussarna offrade sina liv, tog mark, och fick övertaget mot sin fiende.

Skulle så inte skett, skulle den svenska sjätte brigaden stått på tur att gå fram. Om Jean i det läget tillåtit den.

Preussarna vann. De sargade fransoserna tvingades slutligen bort, in i mörkret, in i skogen och vidare söderut genom den svarta natten. Fransoserna flydde i största oordning. Spillrorna av den franska armén retirerade på sena kvällen i hast och kaos. Ett stort antal soldater kastade sina gevär och beväringspersedlar och räddades av skogen, ovädret och den kolsvarta natten. Några enheter förföljde de flyende och schasade på fransoserna, men förföljandet av den slagna och retirerande franska armén skedde ej så eftertryckligt som de preussiska generalerna hade önskat. Beslutet att avvakta med att förfölja fransoserna och därigenom tydligare säkra segern

³⁷² I ett privat brev till sin hustru några dagar efter slaget vid Grossbeeren klagade general Bülow att Bernadotte *hejdat* preussarna och Nordarmén från att "fullständigt anfalla fienden"

kom givetvis från fransosen Jean. Spillrorna av den franska armén begav sig skyndsamt mot sydväst, mot Elbefloden.

Kvar stod tusentals preussare med blodiga vapen, krutbestänkta ansikten, skitiga och smutsiga uniformer, och allvarsam min.

Bülow och hans mannar hade försvarat och räddat Berlin. Måndagens strid vid Grossbeeren hade kostat mer än 5000 man döda och sårade, varav två tredjedelar fransmän och en tredjedel preussare. De svenska förlusterna var tre döda *eller saknade*, samt fyra skadade. Blott fyra svenska kanoner hade varit inblandade.

Det var preussisk patriotism och bred självupppoffring för ett högre kall och syftemål som avgjorde slaget. En del svenska historiker, såsom givetvis Torvald Höjer i all sin graciösa arrogans, har nedlåtande kallat detta mentala tillstånd, detta livsavgörande fokus och agerande för simpel "iver" å preussarnas sida. Han kan konsten att förminska andra, översittaren Höjer. Ena stunden är det forskarkollegor, andra stunden är det Jean Bernadottes moraliska motpoler som får ta del av de välfunna höjerska synonymerna med sin inneboende sarkasm.

Det handlade inte om gladlynt "iver", som historiemanipulatören Torvald Höjer vill förringa det till. Preussarnas insats utgick från ett absolut nöd tvång längst ut på klippkanten för att överleva, ett oförfalskat kall, en genuin pliktkänsla, mod och stridsglöd för sin nation, sin frihet och sin framtid som folk. I avsaknad av meningsfullt stöd, håg och vilja från krigslegendaren Jean Bernadottes håll så tvingades preussarna betala ett mycket högt pris vid Grossbeeren, men det fanns inget val. Preussarnas lyckades, till priset av *onödigt stora* mängder av nedskjutna och nedstuckna unga män, avvärja den första franska attacken mot Berlin.

Den respekterade militärhistorikern Leggiere, med några tiotusentals timmars forskning bakom sig på ämnet inklusive ordergivningen och kommunikationen inom och mellan de olika armékårerna, har framhållit att om inte Bülow tagit de initiativ som han tog, utan istället låtit Jeans ordergivning enrådigt fått styra förloppet, skulle Berlin sannolikt fallit. Leggiere konstaterar torrt att Jean förhöll sig överksam hela dagen. Ingen seriös historiker tillskriver Bernadotte denna seger och prestation, även om han nominellt, på pappret, stod som befälhavare för Nordarmén som helhet. Jeans agerande var snarare *försvårande* för Nordarméns insats som helhet.

Kapitel 7 avsnitt 8

ETT SLAGFÄLTIS MISÄR

Slagfältet i skymningen var en spöklik syn. Vägarna var täckta med döda hästar, och franska arriärgardena³⁷³ hade själva bränt upp sitt bagage. Hela franska bataljoner nedstuckna av preussarna betäckte krigsskådeplatsen. Många av de döda fransoserna såg nästan ut som barn, blott 18 år gamla eller ännu yngre. Under sina grandiosa och digra armébyggen hade Napoleon tvingats gå lägre och lägre ner i åldrarna, och tvångsinkallat, tränat och beväpnat *barn*. På slätten vid Grossbeeren låg tusentals döda och sårade, fransoser och preussare, och korpar hade redan börjat hacka på liken. Det var en surrealistisk syn som varken Nils eller Abraham skådat tidigare. Krigsskådeplatsen var som en ond dröm med lågorna från husen, liken på marken bredvid de lemlästade och jämrande, och de svarta korparna. Nils såg dem där de låg i leran i sina franska infanteriuniformer, lätt ihopkrupna, och deras kroppar var inte längre än bajonettgeväret som de fortfarande höll i handen. Deras ansikten var troskyldiga och aningslösa, deras hy späd och

³⁷³ arriärgarde = "eftervakt"; eftertrupp vid militära förflyttningar, d v s de förband som förflyttar sig sist och som skyddar övriga förband, t ex vid reträtt

ljus, deras bruna öppna ögon frågande och vädjande, som om de just i sista andetaget undrat om det var det här som var meningen med allting.

Ute på det ensliga slagfältet rörde sig nu också mörka skuggor, huvudsakligen kosacker. De gick från kropp till kropp, böjde sig ner och spenderade mer tid vid fallna officerare än soldater. De ryckte i de dödas kläder, slet oberört sönder knappar och halskedjor och innerfickor, och använde sin kniv om så behövdes för att skära fritt sitt byte. De skar genom både tyg, läder och lekamen. De arbetade raskt och effektivt, och viskade och hyschade till varandra. De gav sig även på de stympade och fördärvade som ännu levde, även de som bad om nåd, som bara önskade en sista minuts stillhet. Men kosackerna, dessa rovdjur till människor, fortsatte sin rutinmässiga plundring av döda och levande, såväl stupade fiender som stupade vapenbröder. Beteendet väckte både förundran och avsky hos andra trupper.

På annat håll pågick oinskränkt plundring av allt som fanns av föda och ved. Byar och gårdar på heden som stod i lågor bestals på sina kor och oxar, grisar, höns och gäss. Ryssar och kosacker gjorde upp nya stora eldar för värme och grillning av sitt stulna kött och fläsk, och till och med inuti en kyrka tändes en brasa. Det var så ont om ved att de rev ner hela hus för att kunna elda på.

Fransosernas oordnade reträtt hade gjort att skogarna också var fyllda med skingrade och utmattade fiendesoldater. Det irrade omkring en massa beväpnade franska strögrupper som ständigt stötte på de svenska förposteringarna, och som då samlades in och togs som fångar och fördes till Nordarméns läger.

Landet som fransoserna flydde igenom var dock skogbeväxt, sumpigt och oländigt, vilket troligen räddade många desertörer.

I det mörka lägret med de olika koalitionsarméerna irrade folk omkring kors och tvärs för att leta efter franska spioner eller söka mat, och det rādde ibland en babylonisk förvirring med alla språk. Svenska arméns bivack sträckte sig från Teltow mot Kleinmachnow norr om bäcken Telte³⁷⁴ ett par kilometer från krigsteaterns epicentrum. Hela dagen hade det regnat men sent på natten upphörde det. Det saknades fortfarande mat och torra kläder men all tross var ju efterlämnad i Saarmund. Natten blev kall, och i de våta kläderna var de stela av köld. Nils och de andra låg mycket tätt intill varandra på marken. Många skakade av nedkylning och hunger.

I den becksvarta natten förvillade sig några franska kavallerister förbi de allierade förposterna och kom nära den ryska bivacken längst ut på högra flygeln. Stamfadern var förvissad om, genom sina spioner, att inga franska trupper fanns i regionen men valde ändå att låta väcka hela den trötta och uthungrade armén. Han sade:

”Jag vet, att det inte kan vara betydande, men låt slå larm. Det blir åtminstone en övning för soldaten!”

Larmtrumman gick och inom 10 minuter hade hela svenska armén ställts upp, tämligen pennalistiskt av stamfadern eftersom de svenska soldaterna redan led brist på mat, sömn och värme, och dessutom var ju laromet fejkat. De franska kavalleristerna hade redan jagats på flykten av kosacker. Lugnet kunde snart återställas och svenskarna fick ånyo försöka sova några timmar.

Morgonen den **24 augusti 1813** var allt tyst och stilla. Solen upplyste slagfältet. En ridande artillerist hade mist benet och blivit kvarlämnad över natten, och ville ha vatten då han trodde att hann brann inombords. Bredvid låg en fransos med bägge benen avskjutna, och en annan med sönderkrossad huvudskål. Överallt nakna lik och stympade stackare som försökte kräla framåt på marken. Hela fältet var överstrött med gevär, schakåer³⁷⁵, sablar, tomma ränslar, trasiga kläder svärtade av krut och blod, och sönderskjutna ammunitionsvagnar. En häst haltade

³⁷⁴ Telte = nuvarande Bäke (floden har även delvis flyttats till Teltowkanalen)

³⁷⁵ schakå = cylindrisk uniformsmössa med skärm och hakrem

runt på tre ben. Svårt bleserade soldater och hästar önskade bara ett nådaskott för att sedan få vila i frid. Kosackerna fortsatte i fullt dagsljus att plundra scenen.

Över eländets och dödens fält kom nu Jean sakta ridande i sällskap med Pozzo di Borgo, det ryska sändebudet i Nordarméns högkvarter, för att inspektera skådeplatsen precis vid Grossbeeren där den stora striden ägt rum dagen innan. Det var ödsligt tyst på dödens fält. Sargade, sotiga, smutsiga, blodiga preussiska och franska soldater låg om vartannat. Då utbrast Jean plötsligt och högljutt:

”Frankrike till den mest värdige!”³⁷⁶

Ett eljest och synnerligen tourettesaktigt omotiverat utrop, men samtidigt ändå ganska avslöjande om var hans tankar låg.

I samband med slaget vid Grossbeeren tog Nordarmén ca 1500 fångar varav ungefär 40 officerare. Jean Bernadotte lät kalla till sig de tillfångatagna franska officerarna. Efter de samlats höll han ett tal till dem där han deklarerade att han *inte* var deras eller Frankrikes fiende, och att det var den tappra franska armén som han hade att tacka för sin egen berömmelse och karriär. Han talade med dem som en gammal vän om minnen från *Grande Armée* och deras gemensamma segrar. Han avslutade med att dela ut pengar till de församlade, och han såg till att de togs särskilt väl omhand. En minnestecknare kommenterar att Jean efter Grossbeeren var synnerligen angelägen att markera sitt anförvantskap med just de tillfångatagna franska officerarna, av rädsla att felbedömas av sina forna vapenbröder som han genom ”ödet” blivit ”tvungen” att strida mot.

I den starka förmiddagssolen kunde de svenska mannarna torka sina kläder. Längre frampå dagen uppställdes hela armén i fyrkant och man avsjöng högtidligt *Te Deum*, varefter artillerisalut och muskötsalvor följde. Från Berlin ankom flera hundra vagnar med frivilliga gåvor till de preussiska, svenska och ryska soldaterna i form av bröd, kött, rökt fläsk, gurkor, salt och tobak. Det blev inte så mycket per soldat, men berlinarnas generositet var oerhört välkommen och uppskattad. Under dagen tillströmmade mycket folk från Berlin och Potsdam för att bese slagfältet, kvinnor och män i alla åldrar och från alla samhällsklasser. En del hade med sig matkorgar, vin och förfriskningar åt soldaterna, att få eller köpa. Några soldater lyckades köpa lite mer bröd, och över en vakteld kokades ärtor och fläsk. Doften spred sig i lägret men tillgången på mat var så begränsad att få somnade mätta i alla fall.

Kapitel 7 avsnitt 9

AVANTGARDET

Svenskarna låg kvar på samma ställe nära Grossbeeren den **25 augusti 1813**. Vädret hade åter blivit instabilt med regnoväder och stormar, särskilt om natten. Efter slaget vid Grossbeeren fortsatte detachment av kosacker och preussare att förfölja de franska trupperna en bra bit mot Wittenberg, men inte ända fram. De många franska fångar som togs fördes till Potsdam. Även fastän ordern var att alla krigsfångar skulle behandlas humant, kunde kosackerna inte låta bli att pika dem med sina lansar, och även de fransoser som var sårade så att de inte kunde gå, tvingades att försöka gå av kosackerna.

Den undermåliga kosthållningen, det kalla och fuktiga vädret och de nästan konstant sura kläderna, sömnbristen och trängseln i bivacken gjorde att soldaternas magar reagerade bråkigt. Bivacklämningarna i granskogen bakom dem blev särdeles vämjeliga, enligt en dagbokskommentar.

³⁷⁶ Jmfr kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812)

Sedan denna vistelse i Grossbeeren, när stamfadern huserade i en väderkvarn vid Ruhlsdorf, fick det kaleschåkande klientelet i det svenska fälttågsföljet, jätteviktiga personer allihopa och alltid snabba att snappa upp en trend ovanifrån, en plötslig passion att bo i väderkvarnar varhelst fälttåget drog fram i Tyskland under hösten. Deras självosäkerhet var pinsam.

Torsdagen den **26 augusti** klockan 09 bröt en stor del av svenska armén upp från bivacken vid Ruhlsdorf och marscherade 15 km åt sydväst via Neubeeren, Sputendorf, Ahrensdorf och Nudow till nejden av Saarmund.³⁷⁷ Det regnade, men trossen återfanns så att man kunde komplettera det lilla klädförråd som bars i ränseln på ryggen.

Även om fransosernas fruktade revansch och förnyade attack mot Berlin uteblev för stunden, insåg alla att slaget vid Grossbeeren inte hade inte avgjort Europas framtid. Det hade bara varit inledningen på något mycket större och rysligare. Det var inte en fråga om *ifall* utan *när* nästa drabbning med fransoserna skulle äga rum, och om svenskarna då faktiskt skulle delta och inte bara vara åskådare. Bilderna av tusentals lik på fältet vid Grossbeeren, stympade och söndertrasade människokroppar, uppfläta magar, krossade kranier, de hackande korparna, skuggorna av plundrare som rovdjur med knivar under natten, och samma bestialitet och obarmhärtighet i öppen dager morgonen efter, var etsade på deras näthinor.

I generalordern för den svenska armén denna dag förekom även en annan detalj som skulle ha betydelse för Frödingedrängarna, åtminstone psykologiskt. Nu när hela den svenska armén var samlad och skulle fortsätta fälttåget, bestämdes den tågordning som skulle gälla under en ganska lång tid framöver. Sjätte brigaden, som kalmariterna tillhörde, tilldelades en lägerplats på höjden Saarmunder Berg sydväst om Saarmund med fronten vänd söderut. Och det bestämdes att sjätte brigaden från och med nu skulle utgöra arméns *avantgarde*, d v s förtruppen, den främre linjen, täten som marscherade en bit framför den övriga armén.

Under ett tak stod några officerare böjda över en karta och studerade fransosernas ställningar. På annat håll i lägret slet sig en häst lös, något välte och det blev lite stoj innan den snart var lugnad igen. Bortanför dem käbblade några soldater över ett vindskydd som fallit ner över dem. Annars var det lugnt i bivacken. Peter och Petter höll på att slå upp ett väderskydd under ett träd, Lars försökte göra upp eld på marken men tvingades ge upp för vätan och gick för att låna eld någon annanstans. Ett kraftigt åskoväder drog förbi. Deras ombyteskläder var blöta, skorna leriga och sockorna sura. Det eviga men rofulla regnet föll med tunga droppar på de gröna bladen. Vaktelden knastrade, rök och lågor kämpade mot regnet. Abraham lät återigen sin brännvinsplunta gå runt ett varv.

Att Jean Bernadotte nu bestämde att den sjätte brigaden under Boijes ledning skulle utgöra avantgardet kan ha haft flera orsaker. Kalmar regemente var känt som ett av Sveriges bästa infanteriregementen, och varumärket "Småland" var starkt. Det var dessa soldater som under Döbelns överbefäl gjort en ansats att djärvt försvara Hamburg mot den franska offensiven i maj, innan Jean iniberat ingripandet. Möjligen hade Boije och hans mannar även gjort ett gott intryck vid mönstringen i Wendorf i slutet av juni; välvårdade, disciplinerade, synkroniserade, rappa. Och vid Grossbeeren var det denna avdelning som kronprinsen låtit uppmarschera bakom preussarna inför slutavgörandet, med order att ingripa om preussarna skulle misslyckas.

Det var förmodligen med blandade känslor som budet mottogs av mannarna att de nu var arméns avantgarde. Det *lät* flott, ödesmättat, att Kalmar regemente nu skulle ställas i främsta ledet i kriget mot Napoleon. Det innebar onekligen även ett visst förtroende, en ära och ett ännu tydligare ansvar, en plikt. Men samtidigt dröjde intrycket kvar, tre dagar efter det apatiska svenska uppträdandet vid Grossbeeren, att chansen för att svenska armén skulle hamna i direkt strid mot Frankrike var ytterst begränsad till att börja med. Det var som om deras franskfödde generalissimus antingen inte hade genuin tilltro till den svenska armén till att börja med och

³⁷⁷ Några enheter av armén gjorde samma förflyttning etappvis under 25-27 augusti 1813.

därför inte vågade använda den, eller också ville undvika all svensk kontakt med hans forna franska armé av sentimentala skäl. Eller befann de sig nere på den europeiska kontinenten utav helt andra motiv som ingen av dem förstod? Oavsett hur det förhöll sig, så börjar i det samtida källmaterialet skeptiska eller t o m demoraliserande tankegångar bland de svenska trupperna dyka upp vid denna tid, redan efter Grossbeeren.

Frödingedrängarna huttrade under sitt väderskydd. Regnet silade ner omkring dem där de satt i lövsalen under den väldiga bokens kraftiga grenar. Det kändes som om hösten redan på väg.

Nils undrade om skörden bärgats hemmavid och om de skulle ha mat för vintern i jordkällaren. Han undrade om det var varmt i torparstugan eller om det drog kallt ur väggspringor och golv. Han undrade om Ingeborg hade hälsan.

I regndiset rörde sig mängder av soldater som grå skuggor i bivacken i skogsbrynet. Bakom augustiregnets blida viskande mot gräset, och stora droppar som hemlöst rullade ner från blad till blad, hördes ett svagt avlägset sorl av röster.

Han var trött. Lutade sig mot något. Slumrade till. Försvann i tanken långt, långt bort... tillbaka till hembygden.

Någon ropade långt bort.

"47 Forvass! 47 Forvass?"

Var det i drömmen? Nej det var i verkligheten.

"47 Forvass?"

Han öppnade ögonen, såg en kortväxt kontur med kepsmössa, en bunt med något i handen och väska över axeln en bit bort.

"Ja. Här."

Skuggbilden kom närmare och sträckte ut armen mot honom med ett brev.

"Frå Svärje."

Nils fick brevet i sin hand och synade det. Visst var det hans namn och fältadress, skrivet med proper handstil, åtminstone finare än hans egen. När Nils tittade upp för att säga tack var postkisen med brevbunten redan försvunnen. En bit därifrån, skymd bakom linneskjortor och bara ryggar, hörde han samma röst igen utropandes nya soldatnummer.

Han sprättade upp det försiktigt, vecklade ut det styva pappret och började läsa. Från Ingeborg. Hon hade fått hjälp att skriva det, som vanligt. Han läste orden sakta. Han fick staka och ljuda sig igenom en del stavelser, mumlade dem tyst för sig själv när han inte direkt kände igen orden. Brevet var daterat i juli. Hon berättade att det varit ganska kallt inför midsommar, att det varit mer arbete på gårdarna eftersom många drängar var i fält. Hon berättade att äppelblomningen varit vacker. Alla var vid god hälsa, det rådde frid i Småland men man talade alltid på kyrkbacken på söndagarna om kriget i Europa. Han vände på pappret, det fortsatte på baksidan.

Men så kom en rad som han läste om och om igen. Som om han inte förstod vidden av hennes ord. Som om det var den allra starkaste kontrast till den verklighet han själv var stadd uti. Kärlek och krig. Hon skrev:

"Käre Nils, jag är havande. Jag bär på den allra största gåva Gud kunnat ge oss."

Han kände ett rus av rådvillhet, av yrsel, lycka, saknad, stolthet, värme, maktlöshet... Och en förpliktelse att komma hem välbehållen. Han läste raden om igen och såg ut över bivackens liv i slow motion, med silhuetter av soldater som rörde sig fram och tillbaka i regndiset.

Kapitel 8

28 augusti – 10 september 1813

Avsnitt

1. *Budskapsföreträdet*
2. *Löjtnant Fineman och potatisbråket*
3. *Arkebuseringen av Eric Sundgren*
4. *Lägereldarna vid Rabenstein*
5. *"Slagfältet är ert"*
6. *Generalen slet sitt hår*
7. *Dennewitz på seneftermiddagen*
8. *Inferno*
9. *Brevet i smutsen*
10. *Segerbulletinen*
11. *Brevet till Ney*
12. *Dagarna efteråt*

BUDSKAPSFÖRETRÄDET

Den rapport om slaget vid Grossbeeren som preussiske general Bülow skrev till kung Friedrich Wilhelm har av historiker beskrivits som försynt och blygsam. Han förklarade att beslutet att attackera fienden var hans och ej Bernadottes, men Bülow prisade i rapporten sina soldaters, artilleristers och det preussiska lantvärnets insatser snarare än sin egen. De preussiska lantvärnisterna bar vid denna tidpunkt "små korta blå syrtuter med röd krage och blå låga klädesmössor, prydda med ett tennkors vars inskrift *Mit Gott für König und Vaterland* var preussiska härens valspråk under detta krig", noterar Carl Johan Ljunggren i sin journal, som även tillägger att det var "ganska anmärkningsvärt att alla dessa nyformerade soldater utmärktes av en förträfflig takt och militärisk anda, värdiga att tävla med gamla krigare". Och som sagt, Bülow framhöll dessa sina underordnade, i synnerhet de lägst ner i hierarkin, de preussiska lantvärnisterna, som ställt upp sig i främsta led och riskerat sina liv för Tyskland, och han skrev även direkt till sina trupper efter slaget:

*"Lantvärnet har förtjänat glansfull ära. Denna dag har de för första gången bevisat sin kärlek för kung och fosterland. Inget större erkännande kan de erhålla än att jämföras med sina erfarna kamrater."*³⁷⁸

En annan ögonvittnesrapport, daterad den **28 augusti 1813**, hyllade det preussiska lantvärnet för att ha "ryckt fram med exceptionell självkontroll och beslutsamhet under den häftigaste kanoneld och likaledes för de täta bajonettattackerna".

Samtidigt var de svenska generalerna oerhört frustrerade över Bernadottes beteende vid Grossbeeren och den *blamerande* svenska insatsen. General Skjöldebrand konstaterar i sina memoarer om Grossbeeren:

"Den gränslösa äran av segern tillhörde Bülow och de preussiska trupperna."

Stabskapten Brogren framhåller i sin skildring att "preussiska armén fäktade förtvivlat och utvecklade ett sant krigiskt mod samt skördade mycken ära". Fänrik Siösteen, som stod uppställd på höjden vid väderkvarnen hela dagen, kommenterar besviket i sin dagbok att "någonting betydligt uträttades *ej* här med våra vapen". Löjtnant Ramsay konstaterar torrt att med ett par mindre undantag så "hade svenska och ryska armén *ej* deltagit i striden". General Suremain skriver i sina memoarer att preussarna "segrade genom sin tapperhet", och förundras över att Jean inte alls drog fördel av den numerära överlägsenhet som Nordarmén haft:

"Jag har aldrig fått klart för mig anledningen till den svenska och den ryska arméns orörlighet under denna drabbning."

General Suremain frågar sig även varför Jean exempelvis inte låtit angripa Frankrikes vänstra flygel, vilket skulle medfört en snabbare och tydligare seger. Men den svenska armén hölls av Jean strikt passiv och stillastående:

"Av överdriven försiktighet, som jag inte kan förklara, rörde den sig emellertid inte."

General Adlercreutz gjorde samma analys, och kommenterade efter slaget:

"Om ryssarna och svenskarna ingripit i rätt tid hade den franska armén förintats."

Den svenska agerandet vid Grossbeeren hade närmast varit *förnedrande* för såväl befäl som manskap. Det upplevdes som förödmjukande, karaktärlöst och moraliskt förkastligt som redbar svensk militär att stå bredvid och initiativlöst blott åse när stridande mannar *i samma lag* slaktades mitt framför ögonen. I ett privat brev till Bülow skriver Adlercreutz:

*"Var övertygad om att ingen preussare varmare kunde deltaga i de preussiska vapnets ära än jag, och jag hoppas bli i stånd att bevisa uppriktigheten av *dess* känslor, vilka delas av hela*

³⁷⁸ Jmfr Trolle-Wachtmeisters, Adlersparres, Carl XIII:s m fl ringaktning för det svenska lantvärnets uppoffringar under Finska kriget 1808-1809; se kap 1 avsn 4, 7-8; kap 2 avsn 2, 7.

svenska armén, som ivrigt önskar deltaga i de tappra preussiska truppernas mödor och framgångar.”

I ett annat privat brev till Sverige några dagar efter Grossbeeren yttrar Adlercreutz:
”Hittills har svenska armén ganska obetydligt deltagit i krigshändelserna.”

Den brittiske diplomaten Thornton, som följde Nordarméns fälthögkvarter och hade daglig kontakt med generalissimus Jean, skrev hem till utrikesminister Castlereagh i London att det verkade som om stamfadern inte bara ville spara svenska armén utan även *skona fransoserna*. Thornton kommenterade att Bernadotte eventuellt drevs av rent egoistiska motiv, d v s att den svenske kronprinsen hemligen aspirerade på en stor karriär i Frankrike och därför till varje pris ville undvika att göra sig impopulär bland sina egna. Thornton noterade att man måste vara mycket vaksam när det gällde denne man och hans personliga agenda. Andra diplomater delade denna iakttagelse.

Krigslegendaren själv uttalade efter slaget vid Grossbeeren – där preussarna gått som en köttmur i hållregnet med fällda bajonetter för att befria Tyskland från fienden – att detta var att betrakta mindre som en batalj och mer som en simpel ”manöver”, som han synnerligen arrogant och missunnsamt, men helt i linje med sin karaktär i övrigt, kallade det efteråt.

Uppfattningen om vad som *egentligen* tilldragit sig vid Grossbeeren var samstämmig bland erfarna generaler och uppmärksamma diplomater. Men denna verklighet kunde givetvis inte återges objektivt i en pressrelease. Nix! Nu skulle hemmapubliken i Sverige serveras något helt annat. Vad stamfadern ägde – och vilket ytterst medvetet värnas av hovets desinformationsavdelning än idag – var ett *budskapsföreträdare*. Förmånsrätten, privilegiet, förturen att utpräglia *sin* version av verkligheten relativt oemotsagd; det kungliga prerogativet att bestämma vilken story som ska berättas för allmänheten, och på vilket sätt.

Hem till Sverige höll den första propagandakommunikén efter Grossbeeren förvisso en ganska sansad ton och framhöll preussarnas insats, men det uttalades även hur *nära* svenskarna varit när den franska armén befunnit sig ”tusende famnar³⁷⁹ från medelpunkten av lägret” och hur fienden ”framträngt på fältet och med driftighet anryckte mot lägret”, där svenskarna ”var uppställda i slagordning och avvaktade de övriga fientliga kårernas uppmarsch, för att gemensamt anfalla dem”. Pressreleasen gjorde alltså en poäng att svenska armén befunnit sig *nästan i stridens centrum* – en vinkling som givetvis var upplagd att misstolkas i Sverige – och menade alltså att svenskarna endast avbidade rätt tillfälle att offensivt attackera fienden, ögonblicket då hela den svenska armén skulle ”gemensamt anfalla” motståndaren. Cardells uppdrag ute på ena flanken framhölls också. Pressreleasen avslutade med att påstå att Jean Bernadotte samtidigt åtnjöt stor respekt och vördnad inom den franska armén, vilket skulle ha bevisats genom reaktionen hos de franska krigsfångarna:

”Kronprinsen har ibland fångarna träffat officerare och soldater, som stridit under hans befäl, och som grät av glädje då de fick återse sin forne general.”³⁸⁰

Denna sista strof av pressreleasen, ett rent ljugeripåhitt, var adresserad både till den svenska hemmapubliken, till övriga ledare inom koalitionen inklusive tsar Alexander, samt även, i den mån meddelandet skulle nå dem, den franska armén och allmänheten. Jeans valkampanj till ämbetet som Napoleons efterträdare hade redan börjat.

Denna typ av pressreleaser från Bernadottes propagandakansli i sitt ambulande fälthögkvarter nådde även svartkapporna – prästvåldet – i Sveriges socknar från norr till söder. Kyrkan hade i århundraden varit en formidabel, oöverträffad kanal för överhetens desinformationsverksamhet gentemot menigheten, och från predikstolarna i Sveriges två tre

³⁷⁹ 1000 famnar = 3000 alnar = 6000 fot = ca 1,78 km

³⁸⁰ Jmfr t ex kap 16 avsn 7-8; kap 19 avsn 9

tusen sockenkyrkor upplystes nu den stora svenska hemmapubliken om frälsarens från Pau bravur på Tysklands slagfält. Halleluja.

I privat korrespondens sockrades det på ytterligare, och adoptivmodern drottning Charlotta på Stockholms slott kommenterade stolt i sin dagbok när hon fått vetskap om tronföljarens hjälteedåd vid Grossbeeren som den allra ståndaktigaste och ädlaste försvararen av Berlin:

”Kronprinsen hade tillfredsställelsen att vara *stadens räddare*, om än preussarna i första hand *tog äran* därav. --- Striden hade han lett med så beundransvärd sinnesnärvaro, att officerarna i hans omgivning häpnade, och deras tillgivenhet för honom stegrades till dyrkan. De sjunga hans lov i alla tonarter, prisa hans snille och skicklighet.”

Lite senare återkommer den grundlurade gåsen Charlotta till ämnet:

”Svenska armén delar ära och berömmelse med kronprinsen. --- Tack vare honom stiger Sverige i anseende. --- Ärorikt för vårt land blir att en gång få till kung denne av snart sagt hela Europa dyrkade hjälte. Kungen känner sig lycklig att se rikets ställning upprättad av hans älskade adoptivson.”

Upphovsmannen till denna perversa tvärtemot-förvrängning av verkligheten saknade både skam och heder i kroppen. Detta ljugeri – förbannad dikt, på ren svenska – kom givetvis direkt från adoptivsonen, den svartkrullhåriga externrekryterade guldklimpen. Detta korrigerade narrativ – för vem skulle kunna kontrollera sannfärdigheten i detta nys innan storyn redan fått rejält fäste? – skulle genom bli den naiva drottningen och hennes vänkrets inplanteras i de ledande kretsarna i Stockholm.³⁸¹ Myten om frälsaren från Pau, undergöraren, skulle ges näring och blåsas upp ännu mer. Dispositionen av budskapet hem till Sverige var det klassiska, dvs att först betona de ofördelaktiga oddsen och sedan med emfas framhålla den egna storslagna prestationen under dessa kärva förutsättningar. Trots de stora besvär, olägenheter och svårigheter som måste övervinnas så utförde stamfadern bragder i mänsklighetens tjänst. Och för att inpränta myten än mer beslutades i Sverige att prägla en minnesmedalj i silver av slaget vid Grossbeeren till Jeans ära. På framsidan av medaljen syns Jeans huvud i profil med den stora näsan, tillbakagående hakpartiet, krulliga håret och med maestro draperad i vad som synes vara någon slags romersk kejsartoga. Baksidan hade texten ”GROSS-BEERN D. 23. AUG. 1813.”. Gravör Carl Enhörning³⁸².

Ännu ett obestridligt bevis för att rätt person att leda Sverige valts vid bedrägerivalet i Örebro 1810. Sådan otrolig hjälteinsats vid Grossbeeren vad beträffar ledarskapet. Halleluja igen.

Hovets samtida desinformationsavdelning – som utgjordes av Jean Bernadottes fältkansli och propagandacentral med verktyget Wetterstedt som föreståndare – lät även pressen i Berlin införa en skildring av slaget vid Grossbeeren. Preussens general Bülow, som ju i allra högsta grad visste exakt vad som ägt rum när preussarna vunnit denna symboliskt viktiga kamp om Berlin, ansåg emellertid att Bernadottes beskrivning i lokalpressen var så vinklad och missvisande, att han kort därpå inlämnade en egen berättelse om händelseförloppet. Men denna redogörelse infördes aldrig. Den stoppades av chefen för polisen och censurmyndigheten i Berlin, Paul Ludwig Le Coq³⁸³, som – ack så det slumpar sig – stod i förbindelse med Jean och tog instruktioner av denne. Budskapsföreträdet var *hans*, Jeans, och det missbrukades konstant.

En av stamfaderns panegyriker, den rent löjeväckande trampellen och historierevisionisten Gustaf Lagerhjelm³⁸⁴, belönad med diverse ordnar och befordringar av stamfaderns ättlingar

³⁸¹ Det finns många exempel i källmaterialet på hur Jean Bernadotte utnyttjade just kvinnor dels som informatörer – han lät dem ”i förtroende” återberätta för honom allt som yppats om honom själv och om andra, och han hade ett vaket öra för skvallor och intriger – och dels som spridare av information, lögnar och tillrättalägganden som han genom dem lät få fäste och vinna utbredning som allmänna konversationsämnen i de högre kretsarna i Stockholm och Sverige.

³⁸² Carl Carlsson Enhörning (1745-1821), svensk gravör

³⁸³ Paul Ludwig Le Coq (1773-1824), preussisk ämbetsman

³⁸⁴ Gustaf Reinhold Lagerhjelm (1819-1892), svensk militärofficer och författare

vilket i sig självt säger en hel del, summerade 1891 Grossbeeren med att kläcka ur sig att Jean där minsann ”visade de preussiska generalerna konsten att segra, att föra krig efter konstens regler, metodiskt men säkert, kraftfullt men försiktigt och med den djärvhet, som stora handlingar fordra i avgörande ögonblick”. Lagerhjelm’s orgasm:

”Berlins räddning står skriven på den ärestod, som historien för alla tider reser över den svenske kronprinsen.”

Revisionisten Lagerhjelm’s bullshit går ej att ta på allvar, hur mycket man än försöker.

Den flerfaldigt prisbelönta militärhistorikern professor Michael Leggiere, kanske vår tids främsta kännare av Napoleons kamp för Berlin 1813, hävdar, efter mångåriga undersökningar, att Bülow’s omdöme, beslutsfattande och preussiska trupper avgjorde slaget vid Grossbeeren. Hade Bülow strikt följt Jean Bernadotte’s ordgivning ”hade Berlin troligen fallit”, enligt Leggiere.

Det sägs än idag 2020 att det första offret i krig är *sanningen*. Detta gällde redan 1813. Det handlar inte om vad som faktiskt händer i krig; det handlar om publikens *perception* av vad som händer, och om att styra folkopinionen. Det handlar inte om att redovisa någon slags sanning, utan om att inpränta ett visst utstuderat narrativ, en story, och att försöka att så länge som möjligt lura omvärlden och eftervärlden och därigenom befästa sin egen ställning samt uppfinna och rundligt förgylla sitt eget eftermäle. Detta förstod stamfadern och hans apostlar.³⁸⁵

Kapitel 8 avsnitt 2

LÖJTNANT FINEMAN OCH POTATISBRÅKET

Efter Nordarméns seger vid Grossbeeren lät Bernadotte både ryska och preussiska kårer gå före den svenska, som fick vänta, avvakta och så småningom släpa efter med viss fördröjning. Svenska armén låg kvar utanför Saarmund i tre dagar, innan man söndagen den **29 augusti 1813** makligt flyttade bivacken knappt 20 km söderut till Beelitz.

Det rådde fortfarande nöd inom armén, och bristen på livsmedel tilltog för var dag. Denna arma situation betonas av många memoar- och dagboksförfattare. Proviant utdelades ej åt soldaterna för det fanns ingen att tillgå och inga magasin, depåer eller reserver. Några kompanier drev med slaktdjur under marschen vilka slaktades i bivacken om kvällen och kokades under natten. I byarna som passerades togs ved som låg löst. När detta var slut strök plank, staket och grindar med. Ibland revs förrådsbyggnader och man gav sig t o m på själva boningshusen för att få ved till bivackeldarna. En minnestecknare under marschen låter förstå i sin handskrivna dagbok att detta gjordes med mycket dåligt samvete och de ömmaste känslor för inbyggarna, men att nöden i armén redan var så påträngande, och nöden hade ingen lag... De flesta byar och gårdar som passerades var dock redan var redan totalt förhärjade, utplundrade och nerbrända av reträtterande fransoser och förföljande kosacker, och byinvånarna hade flytt, så det fanns egentligen inte så mycket kvar.

I grannskapet där den svenska armén slog upp sina bivacker kunde, med lite tur, ännu finnas potatis- och kålrotsodlingar med en del av skörden kvar. Fältjägaren Ramsay skriver exempelvis om denna trakt i månadsskiftet augusti-september:

”Fälten äro överallt här besådda med potäter, dessa utgöra och nu vår enda spis.”

Dessa rotfrukter kokades över bivackeldarna, och blev vad många fick leva och överleva på. Chefen för första divisionen,³⁸⁶ generallöjtnant Skjöldebrand, gav i Beelitz order om att potatis skulle hämtas från närmaste potatisland för att föda sitt manskap. Ordern sipprade ner genom

³⁸⁵ Jmfr kap 8 avsn 10

³⁸⁶ Detta var precis innan Skjöldebrand istället blev chef för den nybildade kavalleridivisionen; jmfr kap 6 avsn 13.

hierarkin och träffade en löjtnant Fineman³⁸⁷ vid Södermanlands regemente. Fineman skickades så ut med en kommendering för att bege sig till närmaste potatisland för att hämta potatis.

De hittade ett potatisland, men vid detta potatisland fanns en svensk militär skyddsvakt utplacerad. Potatislandet påstods nämligen redan ha tingats av generalmajor Carl Henric Posse. Denne Posse var samme revolutionsanhängare som i december 1809 fört den då 10-årige kronprins Gustav från Gripsholm till Karlskrona i samband med landsförvisningen av Vasafamiljen,³⁸⁸ och samme Posse som nyligen hotat med att initiera en krigsrättsprocess mot två officerare över en drängduell.³⁸⁹ Posse höll just på att befordras och få befälet över hela den första divisionen i svenska armén, en befälsroll som dock Skjöldebrand ännu innehade. Posse framträder i källmaterialet som en egenkär, arrogant, fåfäng anpassling som var lynnig av naturen och stundom uppvisade prov på småsinthet. Han blev senare i karriären passande nog medlem av serafimerklubben.

Hela armén gick hungrig, men generalmajor Posse hade alltså redan inmutat detta tyska potatisland och bestämt att det stod under hans förvaltning och chefskap allena, och satt det under militär bevakning. Fineman brydde sig emellertid inte om vakten utan följde de egna order som han fått och började tillsammans med sina soldater leta potatis i jorden. När Posse snart blev varse detta befallde han Fineman att upphöra med sin aktivitet, lämna ifrån sig redan tagen potatis och lämna området. Efter viss dispyt skedde även så, men efter en stund återkom Fineman med samma kommendering och började ånyo ta upp potatis. Vaktposten påpekade åter att det var förbjudet att röra potatisen men åter struntade Fineman i detta och befallde sina underordnade att fortsätta plocka. Fineman gick även själv ner till Posse och berättade att han tog potatis och varför. Posse hotade då att arresteras Fineman och hela hans kommendering. Detta var också vad som strax därpå skedde. Fineman arresterades för ordertrots, varpå Posse denna söndag i Beelitz skrev ner händelsen i en rapport, givetvis en vinklad sådan.

Detta kom till Skjöldebrands kännedom, som givit den ursprungliga ordern som Fineman verkställde. Bråket om rätten till potatislandet eskalerades sålunda snart till en tvist mellan två generaler i den svenska armén, generallöjtnant Skjöldebrand och generalmajor Posse. Tekniskt sett står generallöjtnant ett snäpp över generalmajor.

Generallöjtnant Skjöldebrand anförde i en officiell skrivelse till det svenska fälthögkvarteret på söndagseftermiddagen:

”Till mig är rapport inkommen att generalmajoren Posse självmyndigt förbjudit en kommendering av min division att hämta potatis på det land som är framför arméen, och med nog stränghet bemött den kommenderade officeren. Min divisions högra flygel ligger åt skogen och framför den finns litet födoämnen, en stor del av trossen med proviant är utebliven, Södermanlands bataljoner utan bröd med endast ett halvt skålpund³⁹⁰ kött per man. Jag anhåller ödmjukast att Eders Excellens som *lika* vårdar *hela* armén täcktes sätta en gräns för sådant förfarande ifall det så förhåller sig. Bivacken vid Beelitz.”

Posse insåg det komprometterande i situationen – att synas avsiktligt blockera en nödställd del av armén från att få mat – och ville då plötsligt inte kännas vid att ha inmutat något potatisland. Han kontrade samma eftermiddag med följande officiella skrivelse till det svenska högkvarteret, med haltande grammatik och något knepig handstil:

”Sedan jag vid min hitkomst genast satt vakt kring potatislanderna och utsänt patruller för att bevara dem, har dessa siktat kommenderingar Kungl Södermanlands regemente och Norra

³⁸⁷ Melcior (Melker) Fineman (1788-1833), svensk militärofficer

³⁸⁸ Se kap 2 avsn 11

³⁸⁹ Se kap 6 avsn 13

³⁹⁰ 1 skålpund = ca 0,425 kg; ½ skålpund = ca 213 gram

skånska infanteriregementet anförda av officerare och löjtnant Munck, och en fänrik Fineman³⁹¹ ankommit för att hämta potatis. Patrullernas och vakternas tillsägelse lyddes icke – man åberopade order. Då jag vet att armén har full proviant för dagen kallar jag detta förfarande vad så ofta på order blivit repeterat maroderi³⁹², och trott mig därför detsamma böra rapportera. Lägret vid Beelitz.”

Posse försvar, för att klara sig ur situationen och insinuationen att han hade agerat osolidariskt, försvarade sig alltså med att påstå att det inte alls var hunger som drev denna kommendering att skaffa mat åt sin trupp, utan att detta bara var ett svepskäl, och att det egentligen rörde sig om rent tjuveri och rofferi. Fineman behölls i arresten över natten, men släpptes kort därpå.

En anekdot ur det svenska fälttågslivet på den tyska landsbygden.

Kapitel 8 avsnitt 3

ARKEBUSERINGEN AV ERIC SUNDGREN

Den **30 augusti 1813** fortsatte svenska arméns marsch till Buchholtz, och den **31 augusti** nådde man via en sandig väg fram till Treuenbitzen, där man bivackerade på ett stort sandfält. Många franska kanoner var kvarlämnade och övergivna utefter marschvägen dit. På avstånd kunde de denna dag höra kanondunder från sydväst. De avlägsna kanonaderna fortsatte en bit in på aftonen. De kom från den franska arméns ställningar någonstans i trakten av Wittenberg, där andra koalitionsstyrkors arméer redan konfronterade sin fiende.

Jean tycktes emellertid inte ha särskilt bråttom. På en vecka hade den svenska armén tillryggalagt ringa 45 km. Berlin var räddat av preussarna och Frankrike skulle pressas tillbaka, men krigslegendarens eget tempo ansågs slött och släpigt. I olika källmaterial börjar vid denna tid exmarskalken Bernadotte i detta avseende jämföras med den romerska antikens fältherre Quintus Fabius Maximus³⁹³, som undvek direkta angrepp på sina motståndare och fick smeknamnet ”Sölaren”. Även Napoleon hade vid tidigare tillfälle kallat Jean för en ”cunctator”, en som förhalar, fördröjer eller tvekar. F d chefen menade att Jean var en person som bara skrapade med hovarna, ej agerade. Mycket prat, ingen verkstad. Detta förhållningssätt kan ställas i kontrast mot en av överenskommelserna i Trachenberg, som gick ut på att Bernadotte med sin armé ju skulle agera ”så snabbt som möjligt med forcerade marscher” mot franska positioner.

Samtalen vid de svenska vakteldarna var dämpade och fåordiga.

”Ä han rädder fö sine gamle fransoser tro du?” undrade skomakaren Petter naivt och trevande, nästan viskande. ”Va gö vi då hä i Tyskland om ve bare ska traske å se på?”

Det ingår inte i en menig rekryts arbetsbeskrivning att visa känslor eller reflektera för mycket över vad han ser och hör. Men hos Petter och många andra soldater och befäl i den svenska armén hade kronprinsens ledarskap och grumliga uppsåt – det hade begynt redan med dröjsmålet att själv infinna sig på kontinenten på våren, sveket mot Hamburg i maj och den riggade avstängningen av Döbeln i juni – börjat väcka tankar. Lägg därtill att det svenska manskapet tycktes ha reducerats till passiva åskådare i Europas befrielsekamp. Det hade börjat

³⁹¹ I sitt handskrivna brev skriver Posse namnet Fineman felaktigt som ”Bilang”, som var en adlig militärsläkt och det fanns vid tidpunkten även en fänrik med det namnet, som dock ej var inblandad i denna incident.

³⁹² maroderi = händelse där en person som tillhör krigsmakten, med uppgivna svepskäl som t ex utmattning eller liknande, lämnar sin trupp och ger sig ut på otillåtna strövtåg för att stjäla eller plundra

³⁹³ Quintus Fabius Maximus Verrucosus ”Cunctator” (ca 280 f Kr–203 f Kr), romersk militärofficer och statsman

insmyga sig en olustkänsla hos flera av att vara onyttiga och överflödiga, och *detta* var något som både skapade stress och skavde mot mången krigares moral, instinkt och självkänsla.

Men som sagt, soldatens absolut primära funktion är att lyda och, helst, hålla käften. Inte reflektera. Varendo svensk soldathandbok på 1810-talet markerade också detta tydligt.³⁹⁴ Militära strukturer är hierarkiska och bygger på disciplin och underkastelse. Att *subordinera* sig närmaste överhet, och hela raddan av mellanchefer ända upp till toppen, är de underlydandes kall, deras designerade uppgift. De många tusentals fotsoldaterna längst ner i den organisatoriska pyramiden är blott härförarnas enkla krigsredskap, som ska vara redo att döda eller dödas om så fordras, det stora schackspelets umbärliga bönder. *Insubordination* – ohörsamhet, ifrågasättande, olydnad eller trots – anses därför i militära sammanhang vara ett av de värsta krigsbrotten.

På detta tema inträffade följande morgon, onsdagen den **1 september**, en ovanlig händelse i den svenska arméns läger vid Treuenbritzen. En svensk soldat arkebuserades på order av den externrekryterade kronprinsen Jean Bernadotte för disciplinbrott.

Låt oss ta historien från början.

Eric Isaacsson var född 1784 i Nordviken³⁹⁵ i Husby socken i Dalarna. Han hade växt upp i ett armt och betungat hem. I kyrkböckerna står antecknat att fadern varit fattig och "av elakt uppförande" och ej tagit nattvarden. Möjligen hade där förekommit alkohol, möjligen en del bråk, kanske våld. Eric hade lämnat hemmet och flyttat långt bort, och hamnat i trakten av Söderhamn där han jobbat som dräng. Han hade under Finska kriget 1808 uttagits som lantvärnist i Gävleborgs regemente, 24 år gammal, under namnet Eric Nordlund. Gävleborgs lantvärnister hade under sensommaren 1808 fått göra dryga marscher i Norrland, både längs kusten och inåt landet, och vi känner till från vår berättelse tidigare att Sveriges lantvärn genom landsförrädaren Carl Axel Trolle-Wachtmeisters och andras försorg kom att behandlas på ett sätt som närmast är att likställa med misshandel.³⁹⁶

I november 1808 hade en mindre grupp av Gävleborgs lantvärnister fått uppdraget att tjänstgöra som vakter vid en transport av ryska krigsfångar. Kölden, hungern, blottställdheten, vanskötseln av Sveriges försvar och defaitismen inom delar av krigsorganisationen hade fått ilska, frustration och desperation. Under denna fångtransport hade så några svenska lantvärnister, minst åtta till antalet, vid ett rastuppehåll i Högbo strax norr om Sandviken gjort sig skyldiga till stöld, fylleri och våldsamt uppträdande mot lokala kronobetjäningen och byinvånare. En av dessa lantvärnister hade varit Eric Nordlund. Han hade arresterats och ställts inför krigsrätt. Processerna hade varit omfattande och utdragna. Nordlund hade under rättegångstiden suttit fängslad först ett år på Gävleborgs slott, därefter fyra månader i Falun dit målet hänskjutits.

Under en transport mellan tingsstället och fängelset i Falun i maj 1810, innan rättegången fullbordats och dom avkunnats, hade emellertid Nordlund tillsammans med en medfånge gjort sig fria från handklovar och fotbojor och misshandlat fångföraren. De hade rymt, försvunnit, och efterlysts i hela riket.

Eric Nordlund hade hållit sig undan i två år, innan han i maj 1812 under falsk identitet ånyo tagit värvning vid Andra gardesregementet i Stockholm. Han hade ursprungligen skrivit in sig som Anders Sundgren, men detta ändrades snart till Eric Sundgren, vilket blev det namn han behöll till sin död. Under de första 18 månaderna som gardist hade han fått tillbringa mycket tid på sjukhus, eventuellt på grund av komplikationer efter att ha levt två år på rymmen som fredlös. På våren 1813 hade han överskeppats till Tyskland för deltagande i fälttåget.

³⁹⁴ Se kap 5 avsn 5

³⁹⁵ Nordviken ligger ca 21 km norr om centrala Hedemora.

³⁹⁶ Se kap 1 avsn 4, 7, 8; kap 2 avsn 2

Det är oklart vad som rörde sig inombords hos dalmasen Eric Sundgren. Om han någonsin kände tillit till någon eller något, kände sig uppskattad, hade några framtidsplaner eller förhoppningar. Eric Sundgren kom från ett fattigt, eländigt och sargat hem. Han hade arbetat som dräng, tvångsinkallats till lantvärnet, pressats och provocerats av de ynkliga förhållandena så att han till sist begick brott. Under tiden i fånghålan på Gävleborgs slott hade hans mor Stina³⁹⁷ hemma i Dalarna dött. Efter 16 månader i bojer hade han rymt från sitt förvar, jagats i två år, innan han återigen trott sig ha funnit en fristad, en tillflykt, i armén, denna gången i Stockholm. Han hade bytt namn för att dölja sitt förflutna. En knapp månad innan han kommanderats till Tyskland så hade även hans far Isak³⁹⁸ dött. Eric fick aldrig chansen att säga farväl till någon av sina föräldrar.

I slutet av juli 1813 hade den incident ägt rum som sedan skulle avgöra Eric Sundgrens öde. Episoden finns dokumenterad i de militära arkiven, men kanske ännu intressantare så kommenteras den i flera fälttågsdagböcker och av krönikörer.

Den 29-årige soldaten nummer 68 vid Andra gardesregementet, Eric Sundgren, hade hunsats och slagits med en käpp av den 21-årige adlige fänriken Otto af Klinteberg³⁹⁹ samt föraren Gustaf Ludvig Torslow⁴⁰⁰. Sundgren, som påstås ha varit berusad vid tillfället, hade då, trängd, trakasserad och frustrerad, vänt sig mot fänriken med bajonetten och frågat:

”Hur många tum kallt stål tål fänriken?”

Efter att ha *fysiskt misshandlats* av fänrik Klinteberg hade alltså Sundgren – i sin vanda, vanmakt och vrede – *verbalt hotat* fänrik Klinteberg att sticka en bajonett i honom, men ej rört honom.⁴⁰¹ Dock hade fänriken – som av en dagboksskrivare kallas ”denne förskräckte småherre” – använt denna replik som en förevändning för att genast springa och anmäla den menige soldaten för disciplinbrott. Som ett brev på posten hade Sundgren då ställts inför krigsrätt. Relativt omgående stod det klart att de juniora officerarna af Klinteberg och Torslow givetvis ej gjort sig skyldiga till pennialism, åh nej, men däremot att Sundgren gjort sig skyldig till *insubordination*, sturskhet mot överordnad. Krigsrätten – vars ordförande för övrigt var Turdfjæll, samma jävla snorgärs som satt dit Döbeln⁴⁰² – hade beslutat om dödsstraff.

Den åtalade Eric Sundgren hade tillfrågats tre gånger om han *ville* ansöka om nåd, men han hade valt att inte göra det. Man kan i detta faktum läsa flera skäl, även fastän det stannar vid spekulationer. Kanske hade Sundgren tappat tilltron till systemet, d v s ansett att allt var riggat till det styrande och befällande klienteletets fördel oavsett, och även om han skulle undslippa dödsstraff så skulle de nog ändå fixa till det, som en *markering*, så han fick många år i ett rått fängelse med straffarbete där han skulle dö eller tyna som en vålnad. Eller kanske förstod Sundgren att en nådeansökan skulle innebära att den rättsliga prövningen återupptogs med en ännu grundligare utredning av hans förflutna, och vad de då kunde upptäcka – d v s den tidigare fängelsedom och rymningen – skulle resultera i en dödsdom för honom oavsett. Eller kanske Eric Sundgren helt enkelt redan hade förlorat sin förtröstan, sin livslust, sina skäl att fortsätta. Han var född på samhällets botten och han skulle avrättas för att ha givit svar på tal åt en pennialistisk och feg, fjunig, fridlyst fänrik, knappt ute ur puberteten. Och där gick fan gränsen.

³⁹⁷ Stina (Christina) Ersdotter (1754-1809)

³⁹⁸ Isak Ersson (1747-1813)

³⁹⁹ Otto Vilhelm af Klinteberg (1792-1845), svensk militärofficer

⁴⁰⁰ Gustaf Ludvig Torslow (1789-1874)

⁴⁰¹ I den svenska kåren verkar sympatierna i detta fallet ha varit på Sundgrens sida, och där menades att han *inte* hade vidrört Klinteberg. I själva verkställandebeslutet av arkebuseringen, undertecknat av Jean Bernadotte och den lömske och arrogante skitstöveln Turdfjæll (se kap 6 avsn 3), heter det dock att Sundgren ”överfallit och slagit” Klinteberg och Torslow. Ännu ett exempel på den kultur av att systematiskt undergräva rättssäkerheten och manipulera rättsskipningen, som vi sett många exempel på tidigare i vår berättelse efter 1810.

⁴⁰² Se kap 6 avsn 3

Låt det så ske.

Bara skjut mig, era fega, fega jävlar.

Stamfader Bernadotte, "människovännen" kallad i den revisionistiska lyriken, fastställde arkebuseringsdomen, mordet på Eric Sundgren. Jean lät den verkställas. Sympatierna i armén, av dagboksmaterial att döma, låg på Sundgrens sida.

Solen lyste starkt från klar himmel denna onsdag. Hela första brigaden stod uppställd i en öppen fyrkant, d v s på tre av fyra sidor. Sundgren fördes ut med bakbundna händer, och han har vid tillfället beskrivits som orädd. Med tillgjort myndig stämning, enligt den gängse dramaturgin, lästes domskälen och domen upp. Den dömde fick en bindel för ögonen och fick sätta sig på knä.⁴⁰³ På en linje ej särskilt långt ifrån ställde nu upp sig nio soldater som valts ut för uppdraget. Deras gevär var skarpladdade. På kommando lyfte de och riktade sina vapen. På nästa kommando avfytrade de alla samtidigt. Skotten ljöd högt, som ett kort smatter, och ekade kvar. Sundgrens huvud slängde fram och tillbaka, blod skvätte åt alla håll och hans kropp föll till marken och landade på den torra, sandiga bottnen med en svag duns. Det dammade till. Det rann ur huvudet, hjärnan, bröstet och ryggen.

Eric Sundgren var död.⁴⁰⁴

Frödingesoldaterna såg inte själva arkebuseringen, men de såg uppställningen av första brigaden och hörde skotten. Nils, Abraham, Lars, Peter och Petter sade ingenting på en lång stund. Det var tyst när skotten ekat ut, väldigt tyst. Abraham viskade sen lågmält, avdomnat och letargiskt:

"In... sub... ordina... tion."

Han suckade.

"Dä kunnä vare du Nils, nä dä begav sig mä lantvänet."

Nils hade ibland faktiskt tänkt tanken att han levde ett andra liv, att Gustaf IV Adolfs benådning knappt fem år tidigare på sätt och vis gett honom en andra chans.⁴⁰⁵ Att han genom benådningen fått en skänk och borde vara visa tacksamhet. Men mot vem? Öfwerheten som definierade samhällshierarkin, som bestämde åt vilket enkelriktat håll i pyramiden som respekt skulle förevisas, och som skrev lagarna?

Han mindes lantvänet med svärmod, vedervilja och smärta. Inga prästsöner, inga blåblodiga, inga jordägare hade funnits på lantvärnslistorna. Bara en massa smutsiga egendomslösa, rättslösa jordproletärer på botten. Utan soldatbeklädning, utan mat, utan lön. De som skulle uppoffras, de som av män utan ansikten blivit utsedda att fungera som själva sinnebilderna för totalhaveriet med Finska kriget. Allt hade varit i sönderfall, ett resultat av landsförrädarnas stämpling mot Gustaf IV Adolf, ett korthus konstruerat i syfte att störta i backen.

Nils frågade plötsligt:

"Tro du på de dä mä frihet och jämlikhet?"

Abraham stod fortfarande i andra tankar och kisade bort mot arkebuseringsteatern. Brigaduppställningen höll på att lösas upp. Han ryckte på axlarna och suckade. Nils fortsatte:

"Nä de gjorde revolution i Sörmland och Skåne härom året, i Klågerup och öveallt, förlora de. Eller *vi*. Dä *va vi* som förlora."

Han blev alltid både konfunderad och upprörd när han tänkte för mycket på det, därför var det enklast att låta bli. Han visste att något var skevt, medbestämmandet, rätten till jorden, rätten till självständighet, rätten till ett eget liv.

"I armén lydä man order. Å dä måste nog vare så", sa Nils och gjorde en paus.

⁴⁰³ Källmaterialet går isär och det framförs från olika håll att han fick sitta på knä respektive sitta på en stol.

⁴⁰⁴ Eric Sundgren (Eric Isaacsson, Eric Nordlund, Anders Sundgren) (1784-1813), svensk dräng och soldat

⁴⁰⁵ Se kap 2 avsn 1

Alla insåg sin tilldelade roll. En soldats uppgift var att aldrig ifrågasätta, aldrig invända, om så det rörde förnedring och misshandel, som i fallet Eric Sundgren. En soldat var ett nummer i mängden, en siffra och ett efternamn, användbar men lätt att offra.

”Men nå kriget är över, nå vi kommä hem igen Abraham, hem te Sverige. Då är väl inte insubordination nået dålit, egentlien? Varför skulle då vare då? Varför ska egentlien en människa krype fö nåen annen utan anledning? Om man tror på frihet och jämlikhet, få annet folk göe hur de vill mä en? Vi ha inge höge anspråk du och jag Abraham, men om nåen utnyttjer en ellä trycker ner en bara fö att han kan, är inte *insubordination* då nået bra, nået fint? Nået ädelt och rätt?”

För att ytterligare *markera* sitt prerogativ och framhäva sin befogenhetsmässiga och ”moraliska” rätt att låta avrätta Eric Sundgren för insubordination, lät Jean Bernadotte några få dagar senare Eric Sundgrens f d kompani utgöra generalstabsvakt på slottet Rabenstein, d v s han gav dessa mannar, inklusive de som avfyrat de dödande skotten mot Eric Sundgren, ett symboliskt hedersuppdrag med starkt signalvärde.

Kapitel 8 avsnitt 4

LÄGERELDARNA VID RABENSTEIN

Sensommarsolen lyste starkt och det hade varit olidligt hett i flera dagar. Matförsörjningen var i princip lika med noll, och man levde av vad som fanns under vägen. Svenska armén förde inte längre organiserat med sig några proviantmagasin.

Fransoserna hade under sin reträtt söderut förstört broar, gjort stora väghinder tvärs över landsvägarna och fyllt igen eller förgiftat nästan alla brunnar. Det lilla vatten som fanns var mycket dåligt. På flera platser fanns inget vatten förutom någon stillastående damm där både soldater och hästar törstade efter vatten, och många insjuknade. Mellan Treuenbitzen och Rietz gick en liten bäck. Mängder av människor hade samlats på stränderna i hopp om att få lite vatten ur bäcken, lokalbefolkning och soldater. Flera hade kommit från många kilometer därifrån, bara för att få sig ett glas att dricka. Likadant var det i hela trakten. Nils och Abraham åt sina skorpor torra och sin sista lilla tilldelade kötttranson rå. Det fanns inget vatten att koka köttbitarna på.

Samma vedermöda bestod, framåt varje aften, att skaffa föda åt hästar och manskap. Den svans av marketenterskor som åtföljde fälttågsarmén hade sålt av sina förråd, så alla deras flaskor, buteljer och korgar var tomma. Mannarna fick hushålla med de få potatisland och sädesfält som fanns kvar och inte redan skövplats av de tiotusentals soldater som redan passerat före dem samma väg.

Om nätterna kunde det bli kallt. De flesta soldaterna sov på marken under bar himmel, vilket ännu gick an men skulle bli besvärligare under hösten. Man fick gå upp emellanåt och gå sig varm, eller värma sig nära någon av vakteldarna, men det hörde liksom till. Man snubblade ibland över sina vapenbröder i det fladdrande eldskenet. Men för en anspråklös småländsk torpare var bivacklivet drägligt, så länge man hade hälsan.

Den **2 september 1813** fick flera regementen under general Skjöldebrands befäl gå in i en stor skog för att söka skugga och svalka, och fodra hästarna. Djupt inne i skogen upptäcktes då att lokalbefolkningen gömt undan sina tillhörigheter och kreatur i de allra tätaste och snårigaste delarna, för att skydda dem från plundring. På ett ställe hade bönderna gömt över 100 bikupor. Senare samma kväll bestämde sig ett antal svenska officerare och mannar för att hämta de undangömda bikuporna djupt inne i snårskogen. Under natten transporterades på människoryggar och på alla typer av kärror och hästar en mängd bikupor till den svenska bivacken utanför Treuenbitzen. Det skreks av bistic på läppen, i näsan, på tungan och så vidare, och morgonen därpå var det komiskt värre att se alla präktigt feta och svullna ansikten så att de

knappt kunde kännas igen. Men honungen var en delikatess och flera regementen fick dela eller köpa in sig, och den räckte i flera dagar.

Stölden av bikiporna ledde till en ganska tokrolig situation, men faktum är att *stöld är stöld*. Det var inte svenskarnas bikipor, det var den tyska lokalbefolkningens, och i källmaterialet framgår inte att svenskarna skulle ha betalat för sig. Det var *plundring*. Några liknande incidenter omnämns i källmaterialet vid ungefär samma tidpunkt, de första dagarna av september, där varken mat eller vatten fanns att tillgå, men på det hela taget under fälttåget 1813-1814 framträder en stor redbarhet hos de svenska fotsoldaterna med mycket få förseelser. Snarare framhålls svenskarna som samvetsgranna och respektabla, raka motsatsen till kosackerna.⁴⁰⁶ Svenska kavallerister plundrade vid Charlottenburg utanför Berlin samt i byn Klein Marzehns.⁴⁰⁷ Ungefär vid samma tid sades en boning i Ruhlsdorf ha vandaliserats och plundrats, där svenskar fick skulden.⁴⁰⁸ Incidenterna blev kända och omnämns i vissa fall i dagböcker och memoarer, men några utredningar av eller bevis för brotten har av författaren ej påträffats i Krigsarkivet, utan det har stannat vid dessa påståenden. Man får intrycket av att dessa och flera liknande fall helst tystats ner, antingen för att inte orsaka ännu ett obehärskat utbrott hos överbefälhavaren, och/eller för att förbättra den övergripande brottsstatistiken för armén.

Trots den relativa lojheten i Jeans förflyttningar fick svenskarna under vistelsen i Treuenbitzen beskedet att vara beredda på att nästa drabbning kunde vara förestående inom kort, inom några dagar. Svenska armén förflyttade sig fredagen den **3 september** till byn Marzahna och slog där läger och upprättade en stor bivack. Men efter några timmar kom nya bud från generalissimus, att via Zeuden och Zixdorf gå till Rädigke. Denna plats, Rädigke, beskrivs i källorna som fullständigt miserabel och skövlad av tidigare kosacktrupper. Inte ett fönster var helt och dörrar och annat var också sönderslagna. Byn låg helt öde och övergiven, som en torr dammig spökstad, och bromsar och mygg förpestade tillvaron ytterligare i den stillastående kvava luften. Dagboksskrivaren Barnekow⁴⁰⁹, vars kavalleriavdelning fick lägga i grannbyn Zixdorf, skriver om denna trakt:

”Vatten fanns ej utom i en liten stillastående damm. När tre kavalleriregementen vattnat där kan man väl tänka sig hur det sedan var för oss att dricka. Också sjuknade flera.”

Kalmariterna och delar av avantgardet fick redan på fredagen order att fortsätta till den vackra medeltidsborgen *Burg Rabenstein*, som ligger ungefär 20 km norr om Wittenberg. Lördagen den **4 september** kom resten av den svenska armén efter och samlades nedanför borgen, för att där bivackera. Den omdiktade⁴¹⁰ fästningen är belägen på en utskjutande udde av en bergskam där den reser sig högt över landskapet, och byggdes på 1200-talet. Tornet vid porten till borgen reser sig över de omgivande täta bokskogarna, och borggården innanför omges av tjocka murar, stenhus med grova takbjälkar, valv och salar. Bernadotte och hans yviga svans av medaljerade män inkvarterade sig givetvis på detta riddarslott. Några befälhavande

⁴⁰⁶ Se kap 21 avsn 10

⁴⁰⁷ Plundringen i Charlottenburg inträffade någon gång under tiden 17-20 augusti 1813; plundringen i Klein Marzehns ägde rum den 4 september 1813.

⁴⁰⁸ Kort efter att Bernadotte lämnat sin väderkvarn efter slaget vid Grossbeeren (se kap 7 avsn 6-7) blev platsen plundrad på fäkreatur, och möbler och husgeråd slogs sönder. Det är oklart denna plundring ägde rum såväl i själva väderkvarnen och/eller sidobyggnader som i själva den närliggande byn Ruhlsdorf. Svenska armén gavs skulden för vandaliseringen, men incidenten förvånade många, då svenskarna ju gjort sig kända ”för ära och redlighet” under fälttåget, enligt en rapport om händelsen daterad i Saarmund den 27 augusti 1813. Undersökningar föranstaltades inom svenska armén men ingen ogärningsman kunde identifieras. Enligt historikern Thomas Sörensen (1964-) riktades beskyllningar för det inträffade även mot den ryska armén. Stabskapten Jonas Brogren (1780-1859) från Livgrenadjärregementet skriver i sin egen skildring om fälttåget att ”byn Ruhlsdorf av ryssarna och med biträde av svenskarna blivit plundrad”.

⁴⁰⁹ Pehr Kjell (Käll) Christoffer (Kristoffer) Barnekow (1781-1875), svensk militärofficer och målare

⁴¹⁰ Romanen *Die Löwenritter* från 1794 (*Lejonriddarna* i svensk översättning publicerad 1801) av Christian Heinrich Spiess (1755-1799) skrevs med denna plats som utgångspunkt.

mellanchefer som fått en släng av lindrig hosta efter att ha tvingats sova ute några nätter, precis som fotsoldaterna alltid gjorde, återhämtade sig inne i fästningen snart från dessa förfärliga vedermödor, och skulle snart vara tillräckligt återställda för att med rena kläder uppe på hästryggen kunna utöva sin mekaniska vidareförmedling av order och instruktioner.

Det ges i källmaterialet många skildringar av bivacker under fälttåget. Dessa beskrivs ofta som ganska brokiga, ofta tämligen skitiga, och ibland med rent snuskiga, vämjeliga latringropar och avträden strax intill. På ängen eller åkern där bivacken låg stod gevär kopplade i långa rader, och mellan gevären låg små högar av ränslor och packningar. Runt omkring var grupper av soldater som stod, satt eller låg och pratade om dagens händelser, rökte tobak, borstade sina stövlar, lagade sina kläder, skrev brev till sina kära, rakade sig framför ett fragment av en spegel eller spelade kort runt en trumma eller något annat som fick fungera som bord. Här och där en bivackeld omringad av sotiga knektar som värmden något att äta i kopparflaskor och kokkittlar. Några försökte bygga ett vi vindskydd för natten. I bivackens periferi fanns hästar eller bångstyrt slaktboskap, jämte fullpackade vagnar, trosskärror, kanoner och ammunitionsvagnar. Då och då besöktes bivacken av "smutsiga marketenterskor, upphöjda till äran att föreställa Bacchi⁴¹¹ prästinnor" som en minnestecknare uttrycker det. Över hela bivacken låg ett sorl av hundratals röster och rop, svordomar, visor, psalmer, instrument och hästars gnäggande. Allting "huller om buller", som närvarande föreställt det, måhända i strid med den gängse bilden av god armédisciplin.

Så såg en typisk lortig fälttågsbivack ut. Men bivacken just denna lördagsafton, på ängen nedanför *Burg Rabenstein*, var annorlunda.

På fältet långt nedanför bergsryggen och borgen lägrade soldaterna. Hela den svenska huvudarmén bivackerade i en halvcirkelformad båge längs skogsbrynet.⁴¹² En del satt och drack, en del låg med huvudet på sin soldatränsel och blundade, vilade och lyssnade. Några spelade kort. En del läste eller väntade på brev från Sverige. En gammal lummig ek- och bokskog omslöt det stora fältet med mjukt grönt gräs; en dagboksskrivare liknar det vid en "amfiteater". En lätt sensommarbris smekte försiktigt trädkronornas höga lövverk, träd som i skymningen fick karaktären av höga hjältegestalter som nedblickade på krigarna på fältet. Längs skogsbrynet tändes om aftonen många vakteldar, som mot den mörkgröna fonden utgjorde en hänförande vacker bild. Utifrån fältet såg alltsamman ut, enligt flera dagboksskrivare, som en lång glimrande strimma av diamanter, ett skimrande pärlband. Ovanför lägret i den klara natten hängde den stora månen⁴¹³, och i månljuset urskildes trädens mörka konturer. Silhuetter av krigare rörde sig på alla håll i lägret, men många hade samlats kring eldarna och ute i gräset. Den ljumma natten fylldes av skratt och musik. Brasorna fladdrande i orangeröda färgtoner. Soldaterna åt och drack, och flera köpte ut lite honung från bikupeplundrarna att stryka på sina skorpor.

Man berättade historier vid eldarna och i grupper utspridda i gräset, livsöden och drömmar. Man sjöng visor till rusdryckers ära och trånande sånger till långväga kärestors minne, tills tusen stjärnor fyllde himlen. Ögonvittnet Didrik Reinhold von Brunow⁴¹⁴, ryttmästare vid Smålands dragonregemente, berättar:

⁴¹¹ Bacchus = romerska mytologins motsvarighet till Dionysos i den grekiska mytologin, d v s vinets gud

⁴¹² Det har ej gått att säkert fastställa om Kalmar regemente på lördagen den 4 september kvarblev invid Rabenstein och lägrade tillsammans med huvudarmén på den stora ängen nedanför borgen. Nästkommande natt hade emellertid sjätte brigaden – avantgardet inklusive Kalmar regemente – sitt nattläger 4 km söderut precis söder om Gross Marzehns, bara något tiotal km från den franska förpostkedjan runt Wittenberg. Denna position styrks av kartmaterial och journalföring. Troligen hade Kalmar regemente denna frontposition även på lördagskvällen. Vägen söderut från Gross Marzehns ledde direkt till staden Wittenberg som var belägrad av fransoserna. Återigen fick avantgardet med kalmariterna vid denna tid en avsevärt mer framskjuten roll med mycket större risker och ansvar.

⁴¹³ Den astronomiska fullmånen inträffade sex dagar senare, på eftermiddagen den 10 september 1813 ca klockan 15 (LMT, local mean time).

⁴¹⁴ Didrik Reinhold von Brunow (1783-1820), svensk militärofficer

”Glada grupper av vänner låg spridda i gräset, berättade varandra fina lyckliga förflutna händelser, sjöng en anakreontisk⁴¹⁵ visa till buteljens ära, eller någon melankolisk sång till fina älskarinnors minne, och stördes blott då och då av skiltvakternas⁴¹⁶ skallande verda⁴¹⁷. Hela lägret syntes uppfyllt av en förtrolig samling av bröder.”

Ett litet gäng stämde upp i Bellmanssång och snabbt föll allt fler in. Snart ljöd en flera hundra man stark improviserad marsch:

”Så lunka vi så småningom, från Bacchi buller och tumult, när döden ropar, granne kom, ditt timglas är nu fullt. Du gubbe fäll din krycka ner, och du, du yngling, lyd min lag, den skönsta nymf som åt dig ler inunder armen tag. Tycker du att graven är för djup, nå välan så tag dig då en sup, tag dig sen dito en, dito två, dito tre, så dööör duuu nöööjdaaree!”⁴¹⁸

Sången ljöd över ängen, septembernatten var mild och skön, det doftade av frodig, rik och aftonsval grönska, klöver och sprakande stock och ved. Det luktade av drängar och tobak och snus. Stämningen var upprymd och känslan av förtrolighet och gemenskap mellan soldaterna i den svenska armén var stark. De kunde njuta av det fullständiga lugnet, och krigets grymheter och förödelse kändes avlägsna.

Månens melankoliska sken föll över den grå massan på fältet nedanför borgen, som lyste som silver på klippan högt ovanför skogsbrynet. Det var som om borgen berättade om en förgången tid av krig och kärlek, av mod och ära, av segrar och förluster, liv och död, av familjer som delade ett öde. Och att det skulle komma en annan tid, om många år, med samma sak.

På det svala ängsgräset låg soldaterna, stojet började stillas. Det svenska fältlägret vid Rabenstein skulle komma att bli det mest omtalade under hela fälttåget, för sin oförlikneliga skönhet. Några kilometer därifrån, på ytterkanten mot de franska ställningarna, vakade bröderna från norra Småland i den mörka natten. Soldat nummer 47 Forvass kände, han *visste* att han själv under detta fälttåg vid något tillfälle skulle komma nära döden, men inte när. Han drömde om att en dag få återse Frödinge och sin hustru.

Morgonen grydde och söndagen den **5 september** tillbringades på samma ställe. Till och från Bernadottes högkvarter syntes under hela dagen spejare, förpostsändebud och kurirer till häst anlända och raskt försvinna. Sablar och sporrar klingade i trapporna i den åldriga borgen, rörelsen var livlig och allt gav tillkänna att något viktigt förestod. Mängder av rykten florerade ute bland trupperna på slätten nedanför om när nästa strid skulle äga rum, och att svenska hären skulle tåga mot Wittenberg för att där konfrontera den fruktade franske generalen Ney och hans armé. In i det sista på söndagseftermiddagen och kvällen rådde osäkerhet om fiendens exakta positioner, förflyttningar och avsikter. Det spekulerades bland soldaterna om att Napoleon själv var på väg och mest av allt eftersökte en direkt drabbning med svenska armén.

Så var ej fallet. Fransoserna hade fortfarande siktet inställt på Berlin, och hade redan börjat förflytta stora truppmassor från Wittenberg i snabb takt åt nordost, d v s riktning mot just Berlin. Hur informationen och diskussionerna *sekvensmässigt* löpte i Jeans högkvarter Rabenstein under söndagseftermiddagen är emellertid ej helt och skarpt klarlagt, trots att många forskare berört ämnet. En närvarande minnestecknare i högkvarteret i Rabenstein menar att Bülow, för att parera de franska rörelserna, genom ett brådskande sändebud i full galopp i ett relativt tidigt skede vädjade till stamfadern att agera offensivt mot franska positioner, alternativt förflytta sig österut, i och med att striden skulle äga rum där det franska avancemanget mötte preussarnas försvarsställningar. Jean, som vid tidpunkten låg och vilade på en madrass, klev upp men mottog

⁴¹⁵ anakreontisk = lik Anakreons (ca 582-ca 485 f Kr) diktning; om vin och kärlek; levnadsglad; diktning om vin och kvinnor karakteriserad av munter stämning och ett lätt och ledigt språk

⁴¹⁶ skiltvakt = vaktpost

⁴¹⁷ verda = anrop

⁴¹⁸ Första versen ur *Måltids sång* (originaltitel med särskrivning) även kallad *Fredmans sång n:o 21* av Carl Michael Bellman, utgiven 1791.

Bülow's förslag med sin vanliga lynnighet och snäste vresigt av idén, möjligen för att den kom just från Bülow, eller för att förslaget i sig självt var helt korrekt men inte synkroniserade med hans egen personliga agenda som gick ut på att åsamka fienden minsta möjliga avbräck.

På söndagskvällen, sedan bivackeldarna tänts, gick order ut till soldaterna att tillverka sjukbåror och stormstegar. Därefter ledde fältprästerna kvällsböner brigadvis ute på den öppna ängen. Man satt och samtalande vid eldarna, en del lade sig och försökte sova, som vanligt under bar himmel med sin ränsel under huvudet.

Samtidigt fortsatte kurirer och utskickade spioner att anlända till borgen Rabenstein. Deras underrättelser om fiendens rörelser var delvis motstridiga, men pekade samstämmigt på att något stort var i görningen. En del av de franska truppörelserna som utgick från Wittenberg var bara skenmanövrar, avsedda att vilseleda. Källmaterialet innehåller flera olika versioner av hur generalissimus slutligen insåg – eller kanske snarare tvingades förhålla sig till – att stora franska truppflyttningar pågick längre österut, och att han faktiskt borde röra sig i den riktningen och förena sig med Bülow's och Taubert's kårer. Denna insikt inträffade troligen kring klockan 21-22 på söndagskvällen.⁴¹⁹ Källmaterialet kan tolkas som att Jean i viss utsträckning faktiskt ignorerade Bülow's och de andra generalernas anmodanden att förflytta de svenska och ryska arméerna österut, och Jeans adjutant Carl Akrell⁴²⁰ menar att det var först när en lokal bonde, som bad att få tala med kronprinsen, meddelade ungefär samma information om de franska truppflyttningarna, som Jean faktiskt reagerade. "På grund av denna uppgift vidtog kronprinsen genast nödiga dispositioner", meddelar Akrell.

Efter nederlaget vid Grossbeeren hade Napoleon givit order om att ånyo ta Berlin. Fransoserna, nu anförda av den rödmosige marskalk Ney, hade av Napoleon fått order att överraska och överrumpla allt motstånd. Napoleon ville, genom att erövra Berlin, stuka den preussiska nationens viljekraftiga, nitiska motstånd och vinna en oerhört viktig symbolisk och psykologisk seger över koalitionen.

Sent på kvällen rullade tjocka moln in. Det begränsade ledljus i mörkret som månen och stjärnorna hade kunnat ge var borta. Mörkret var så djupt att man inte såg handen framför sig. Klockan 23 fick divisionscheferna order om att svenska armén skulle bryta upp strax efter midnatt och sättas i generalmarsch österut.

Kapitel 8 avsnitt 5

"SLAGFÄLTET ÄR ERT"

Larmet i bivacken vid Rabenstein gick måndagen den **6 september 1813** någon gång kring klockan 01. De flesta hade bara fått ett par tre timmars sömn. Hetsiga trumvirvlar och horn signalerade uppställning. Hela svenskläget sattes i rörelse. Soldater samlade sina tillhörigheter och ställde sig yrvakna i stor rörig trängsel i mörkret mellan mängder av tross- och ammunitionsvagnar. Dessa lastades och hästar spändes för. Sjukbåror och stormstegarna vräktes i en hög som en liten kommandering fick order att bränna upp. Avantgardet, vid vägen mot Wittenberg, formerades i kolonner. Det dröjde emellertid över en timme innan man fick klartecken att marschera. Det var först mellan klockan 02 och 03 som truppflyttningen

⁴¹⁹ En källa hävdar t ex att det var den för kvällen sista återkommande spionen som hade med sig denna information. En annan källa menar att Jean erhöll informationen av en ridande bonde i trakten som kom och självmant bad att få tala med honom. Ännu en berättare påstår att det var dels en adjutant till en preussisk general som varskodde Jean om de franska massflyttningarna, och att en förläggningsanvisning uppsnappad av ett sachsiskt ombud bekräftade detta. Källmaterialet och olika skildrades uppfattning i just denna fråga spretar sålunda avsevärt.

⁴²⁰ Carl Fredrik Akrell (1779-1868), svensk militärofficer, kartograf och grafiker

inleddes.⁴²¹ En stark kanonad skälvde i natten från Wittenberghållet söderifrån, men svenska styrkan styrde österut. Allt talade för en stor drabbning.

Innan vi fortsätter berättelsen kan här inflikas en liten anekdot som inträffade kort efter att Bernadotte själv lämnade Rabenstein. En vittne meddelar i ett brev hur "kronprinsens egen betjäning --- slagit upp kistor och saker, bortrövat allt dess silver och andra saker av värde" inklusive föreståndarens hustrus egen vigselring. Samma sagesman meddelar ett par dagar senare i ett nytt brev till sin vän i Sverige att "historien om plundringen på Rabenstein är *totalt nedtystad*." Lite penibelt när förövarna var del av generalissimus svit. Samtidigt verkar det närmast osannolikt, att dessa skulle vågat företa detta utan chefens tysta sanktion.⁴²²

Åter till marschen.

Mörkret var kompakt, natten var djup. Den ena bataljonens jägarhorn fungerade som ledsagande signal för nästa bataljon. Signalhornens dova tungsinta toner, som började i täten och fortfor i kön och som upprepades av de kolsvarta skogarnas eko, skapade en ödesmättad och dyster stämning. Enstaka lyktor som tändes med svavelstickor gav visst ledljus för marschen, som små fyrar i natten.

Vägarna var gropiga, knappt farbara eller alls tillgängliga. Hålor, högar och stora stenar kunde finnas var som helst på det som kallades för väg, osynliga i beckmörkret. Hästar ramlade omkull, kärror välte, soldater försökte famlande och haltande följa efter skuggorna framför sig så att de åtminstone rörde sig i rätt riktning och inte kom vilse.

Detta till trots blev marschen dock aningen besynnerlig, då generalissimus Bernadotte titt som tätt beordrade halt och trupperna fick stå och vänta på stället. Vad de tiotusentals soldaterna väntade på mitt i natten var det ingen som förklarade. Åtskilliga kortare uppehåll gjordes, fullständigt omotiverade, och märkligheten av denna rutin noteras av flera deltagare i det samtida källmaterialet. Generalissimus själv marscherade givetvis inte eller ens satt till häst, utan gungade fram i en kalesch.

Morgonen grydde. Det makliga svenska taget fortsatte förbi mindre skogsområden och ut över vidsträckta öppna fält, låga kullar och enstaka sumpiga vattendrag. Det var först klockan 07:30 som man nådde byn Lobbese. En marschsträcka på ungefär 14 km hade då tagit fyra fem timmar.

Vid Lobbese väntade den ryska armén. Den återförenade svensk-ryska hären bestod nu av 50 000 man. Detta var *merparten* av de av Nordarméns trupper som befann sig i regionen, och därför en oumbärlig del av det samlade koalitionsförsvaret när Frankrike nu skulle rikta en ny stark offensiv mot Berlin. Krigsteatern skulle hamna ännu några få timmars marsch österut, klockan tickade, så det var viktigt att ingen tid förspilldes i onödan. Dessa 50 000 svenska och ryska mannar måste ofördröjligen förflytta sig österut för att snarast kunna ställa upp ett enat och ogenomträngligt motstånd mot den snabbt avancerande franska armén.

Så det första krigslegendaren Jean kommenderade Nordarmén att göra var... att slå sig ner i gräset. På höjderna vid Lobbese beordrade han vila och matrast. Det fanns inte jättemycket att äta; ur ränselarna plockade soldaterna fram en liten ranson torrföda, några skorpor, inte mycket mer. Detta kunde soldaterna, om tidsaspekten ansetts viktig, mycket väl knaprat i sig gåendes. Men de hölls kvar på gräsfältet i *en och en halv timme*.

En bit därifrån doftade kantiner av rökt fläsk och löksås. Det kom från några krigsturisters campingplats, d v s det lilla åtföljande klientel som utgjordes av medelålders civila män som

⁴²¹ Tidsangivelserna för väckningslarmet och avmarschen går isär något mellan olika källor. Väckningen torde ha skett vid klockan 01, men angivelserna när olika enheter fick avmarschera skiftar en aning, vilket delvis kan förklaras med mängden trupper och vagnar som skulle ut på samma skogsväg i mörkret.

⁴²² Jmf t ex kap 2 avsn 21 (om Jeans sanktionerade plundring av konstsamlingarna i Hannover); kap 9 avsn 5 (upptäckten av de hoprullade tavlorna på Schloss Zerbst); kap 21 avsn 10

klädde sig i officersliknande kläder och som blottade sin egen nedärvda inbilskhet genom titlar, heraldiska vapen och ett överspänt utsmyckande av rockbröset med diverse krimskrams. Detta klientel promenerade aldrig utan åkte alltid privat vagn. Ingen soldat förstod egentligen vad de fyllde för funktion under fälttåget.⁴²³ Några av dessa krigsturister fick för sig att rigga upp sina randiga punschtält i pausen vid Lobbese. Några soldater hjälpte vänligen till, men den styva och alltmer tilltagande vinden som slet i tältduken gjorde att företaget snart fick överges.

Vad soldattrupperna emellertid ännu inte kunde utröna var vilka alla personer var i stamfaderns närmaste följe; *hundratals* män till häst; adjutanter, stabsofficerare, ordonnanser, ämbetsmän i drivor, beskickningspersonal med mera. Visst behövdes stödpersonal för grundläggande ledningsfunktioner, men dessa *horder* av följeslagare, och deras egentliga funktion och insats under fälttåget, alltså kriget, skulle för samtliga soldater som kommenterat saken, samt även många officerare och andra ögonvittnen som dokumenterat sina tankar, förbli högst oklar. Mervärdet av ett dyrt följe av detta vida omfång är tämligen diffust.

Krigslegendaren från Pau själv slog sig i Lobbese ner på en mjuk halmkärve. Just då anlände vid klockan 08 eller strax därpå hastigt Bülow's adjutant, Martens⁴²⁴, som förklarade fiendearméens snabba offensiv och preussarnas vådliga ställning längre österut. Martens väjade hos kronprinsen om understöd och skyndsamt, för Guds skull, ers kungliga höghet! Men Jean blev då upprörd över informationen att Bülow, för att parera franska arméns kraftiga offensiv, rört sig ur fläcken som Jean anvisat honom! Jean tände till och hävde ur sig med osande sarkasm och överlägsenhet:

”Det förvånar mig inte att fienden anfallit er, jag har förutsett det! Visa nu vad den preussiska tapperheten förmår! Det är bara rättvist att ni strider i främsta linjen, när det gäller att försvara er egen huvudstad och ert fädernesland. --- Jag känner igen preussarnas mod och det ska ej idag förneka sig. Det är just för att sätta er i tillfälle att visa detsamma, som jag anvisat er *hedersplatsen!* Återvänd därför till er general och säg honom att jag ska komma, *tids nog*, för att hjälpa honom.”

Denna ”hedersplats” som Bernadotte menade var alltså ståplatserna längst fram mitt framför fransosernas kanonkolor, gevärseld och bajonettknivar. Han använde sig av samma fega, ihåliga, falska men beräknande smickerretorik som vid Grossbeeren.⁴²⁵ Istället för att som en solidarisk koalitionspartner nu skyndsamt undsätta preussarna i deras numerära underlägsenhet mot fransoserna – och därigenom vända oddsden för hela striden, begränsa det totala antalet dödsoffer på slagfältet och bringa kraftmätningen till ett snabbare avslut – så hade fältherren från Pau inga problem med att låta preussarna pressas till bristningsgränsen och lida enorma förluster under en lång utdragen tvekamp, så länge de inte förlorade. Han uppfordrade, med stöd av falskt skorrande komplimanger, återigen preussarna att ta emot skotten och knivhuggen, mer eller mindre utan aktivt stöd de svenska och ryska trupper – 50 000 man – som han istället hade parkerat i gräset vid Lobbese.

Så de svenska och ryska arméerna som stod under Jean Bernadottes direkta befäl kvarhölls i Lobbese mycket längre än nödvändigt. Först klockan 09 fick man fortsätta marschen

Det öppna landskapet skildras som låga vidsträckta sandkullar, såsom man skulle föreställa sig dyningarna på en öppen ocean. Vinden tilltog. De svenska och ryska huvudarméerna marscherade parallellt från Lobbese österut, men kunde endast skönja varandra på grund av

⁴²³ Jmfr kap 5 avsn 12

⁴²⁴ Friedrich von Martens (1778-1857), tysk jurist, militärofficer och diplomat (olika källor identifierar denne Martens vid Dennewitz som olika personer; närmare efterforskningar i tyska arkiv skulle givetvis bringa klarhet i detta, men sannolikt är det samme Martens som omnämns i kap 20 avsn 2)

⁴²⁵ Jmfr kap 7 avsn 7 (stamfaderns uttalande till Bülow om ”äran” att få ”kläda blodig skjorta och att dö på er post”); jmfr även kap 2 avsn 16 (Napoleons beskrivning av Jean att ”han är en skådespelare i romersk kostym, som på slump deklamerar några vackra verser om frihet, heder, ära och som har alla en teatervaktmästares böjelser”)

dammskyar som blåsten rev upp från de sandiga fälten. Den kraftiga motvinden kastade sanden i ansiktet på trupperna så att det sved, och soldaterna fick kisa eller blunda. En minnestecknare berättar hur det fina sanddammet trängde in ”i ögon, öron, näsa och mun samt förvandlade våra blå uniformer till grå”. Redan under förmiddagstimmar låg solen på ordentligt, och värmen blev alltmer tryckande.

Vedermödorna till trots – motvinden från öster⁴²⁶ som tilltog för varje timme – så var arméns tempo emellertid extremt långsamt. Den blygsamma etappen på blott 5-6 km från Lobbese till Feldheim tog *två timmar*. Soldaternas kapacitet var mäktiga rappare än så, men generalissimus synes *avsiktligen* ha stävjat takten mot krigsskådeplatsen längre österut. Förflyttningen av armén till krigshändelserna var överdrivet sävligt arrangerad.

Avantgardet nådde Feldheim först klockan 11, där krigslegendaren från Pau beordrade ny rast. Vid avbrottet i Feldheim syntes stamfadern, lojt men med rak rygg uppe på sin vita häst, strosta förbi avantgardet och ett par ytterligare brigader. Han hade för dagen på huvudet en trekantig hatt med emblem som markerade hans rang.

Fienden hade redan på förmiddagen nått fram till Dennewitz, 14 km österut från Feldheim, och vid samma tidpunkt som svenska armén nått Feldheim hade de första striderna mellan de preussiska och franska arméerna inletts, där preussiska infanteriet inledningsvis tagit mycket stryk. Jean fick löpande kurirrapporter om ställningar och förhållanden vid krigsskådeplatsen.

Den stora drabbningen hade sålunda redan eskalerat med väsentliga inledande förluster på koalitionsidan, men svenska armén hölls ändå kvar i Feldheim i *en och en halv timme*, innan man slutligen klockan 12:30 fick klartecken att fortsätta. Då hade man alltså tillryggalagt ca 19-20 km på drygt 10 timmar, inklusive kortare och längre avbrott, från att marschen inletts vid Rabenstein. Bernadotte visade inga tecken på att han hade särskilt bråttom att infinna sig vid den stora drabbningen. Den *uppenbara makligheten* påpekas av ett flertal samtida iakttagare i enskilda brev och journaler, och sentida forskare drar återigen paralleller till romartidens Fabius, ”Sölaren”.⁴²⁷ Det fanns hos Jean en *alltför uppenbar ovilja* att dels låta några svenska trupper komma nära strid rent generellt, dels delta i kriget mot franska armén och sina tidigare kollegor. T o m den naive brittiske diplomaten Thornton hade slagits med häpnad av uppträdandet och noterade dessa dagar att Jeans överksamhet riskerade att *”dras alltför långt”*.

Svenska och ryska armén fortsatte österut i stark motvind, som drev upp flygsand från de vidsträckta sandfälten i skyhöga virvlar. Det fina sanddammet gjorde sikten alltmer konturlös, och vissa pennor påstår att närmare föremål inte fullt längre kunde urskiljas. Det har t o m framkastats, tämligen överdramatiserat, att kavalleristerna knappt kunde se öronen på hästen de red på. Vissa självmärkvärdiga skildringar utmålar bilden av en närmast ogenomtränglig sandstorm, och denna vinkling har i sin tur använts av sentida akademiska Bernadottegroupies för att förklara stamfaderns långsamhet. Delar av dessa noveller är dock kryddade med överdrifter. Så fantastiskt ogenomtränglig var inte denna ”sandstorm”. Kurirer till häst rörde sig hela tiden kors och tvärs över fälten, tubkikare användes av flera personer i regionen för att observera avlägsna händelser i alla riktningar, och från Feldheim ackompanjerades svenska armén av trumslag och marschmusik av den egna musikkåren, så uppenbarligen var själva sandstormen inte värre än att åtminstone den svenska militärorkestern, inklusive blåssektionen, var funktionsduglig. Tyska källor uppger att i vindbyarna, som rörde upp sand, så kunde sikten *tillfälligtvis* reduceras till ca 100 meter. Från klockan 13 finns ett svenskt vittnesmål som beskriver ett flera kilometer långt öppet fält där vederbörande kunde se det höga kyrktornet i Dennewitz vid den borte änden. Ett annat svenskt vittnesmål på flera kilometers avstånd vittnar

⁴²⁶ Olika journaler och dagboksanteckningar går isär marginellt om den exakta vindriktningen; både nordostlig, ostlig och sydostlig nämns i olika källor, så ”ostlig” tycks vara ett trovärdigt genomsnitt.

⁴²⁷ Se kap 8 avsn 3

om eldsvådan och röken från byn Rohrbeck och hur civilbefolkningen sprang för sina liv från sina hem. Vår slutsats får alltså bli att sikten denna dag var mer än noll meter. Av några berättare så har blåsten och sanden denna marschdag överdrivits en del.

Den svenska armén fortsatte makligt röra sig österut. På avstånd hördes kanonunder. Jean Bernadotte och det svenska avantgardet – den sjätte brigaden med kalmariterna – nådde byn Eckmannsdorf vid klockan 14. De senaste 5 km hade därmed avverkats på föga imponerande *en och en halv timme*. Vid Eckmannsdorf beordrades återigen halt för att invänta de svenska och ryska huvudarméerna. Inte röra sig ur fläcken förrän man återigen samlat ihop gruppen, enligt order från militärstaben från Pau.

Kapitel 8 avsnitt 6

GENERALEN SLET SITT HÅR

Napoleon hade genomskådat sin exmarskalks dubbelspel och vid något tillfälle under det inledande höstfälttåget sagt att Jean Bernadotte ”bara kommer att skrapa med hoven på stället”. Göra en oskyldig uppvisning och möjligen *låtsas* vara angelägen.

Det var fortfarande den **6 september 1813** och huvuddrabbningen rasade mellan tiotusentals fransoser och preussare norr om bäcken Ahe vid Dennewitz. Striderna hade pågått i flera timmar. Intensiteten i striderna stegrades till ett kraftigt kanonmuller och oupphörligt gevärssmattor, för att senare under korta perioder dämpas en aning och några få sårade soldater på marken som fortfarande levde kunde hämtas och släpas tillbaka till säkerhet. Kort därpå var slaget igång igen, ännu värre än tidigare. Så höll det på. Det brakade kring Dennewitz och krutröken låg tät.

Övertaget i striderna böljade fram och tillbaka. På den ena sidan forcerade framåt den franska armén under kommando av marskalk Ney, av Napoleon kallad ”den tappreste av de tappar”. På den andra sidan pressades de numerärt underlägsna preussarna enormt hårt och slet som består för sin huvudstad, för Preussen, för hela Tysklands och Europas befrielse. De tog dödande kulor i hundratal, kanske tusental, och trots deras envetna försvar måste de gång på gång vika tillbaka för den anstormande fienden som vann mark. En minnestecknare har beskrivit striderna vid Dennewitz vid denna tid som ”högst mördande” där preussarna hela tiden var ”nära att ge vika”.

Krigslegendaren Jean Bernadotte förväntades komma till kritisk undsättning, men hans 50 000 svenskar och ryssar vallades på tryggt avstånd från drabbningen. Han hade låtit dessa trupper göra halt bara några få kilometer från slagfältet, och avbidade lugnt utgången. Alla kunde se röken mot skyn framför Dennewitz. Istället för att komma till koalitionsens räddning bestämde han istället att hans kårer skulle ställa upp sig vid Eckmannsdorf som om de skulle utföra en parad. I vanlig ordning initierades så en smått förvirrad ström av order och kontraorder från högsta ort ner till de olika brigaderna som innebar evinnerliga mindre förflyttningar och justeringar av flyglar och flanker, framdragningar och tillbakadragningar, rakformationer och bågar, en linje och två linjer, ett led och två led, och så vidare. Truppernas uppställning finjusterades några meter hit och några meter dit. Lite framåt, lite åt vänster, lite åt höger, lite tillbaka. Ungefär som en danslektion. Preussiska hären svettades, slogs och slaktades några kullar bort och befann sig i ett alltmer desperat nödläge mot en överlägsen fransk armé. Men krigslegendaren från Pau engagerade sig istället i en enligt ögonvittnesskildringar fullkomligt befängd koreografiövning för 50 000 man vid Eckmannsdorf.

Det förklaras på otaliga ställen i källmaterialet, inte minst av inblandade generaler och andra officerare själva, hur den svenska armén hade ett synnerligen förträffligt läge i denna stund att

störa Frankrikes vänstra flygel, som var relativt resurssvag till att börja med. Det var också på den punkten som preussarna behövde mest akut hjälp, och man vädjade oupphörligen till generalissimus. Ett ögonvittne, en officer, berättar hur Jean haft en ypperlig möjlighet att både *avgöra* och *avsluta* striderna mot Frankrike där och då, men hans motvilja att konfrontera fransoserna överskuggade vida lojaliteten med koalitionen. Så Jean, denne krigarprins, förblev överksam och syntes nu ha *parkerat* vid Eckmannsdorf.

Det fullkomligen regnade vädjanden om assistans över Bernadotte. En som bönade om svensk hjälp var den preussiske befälhavaren general Thümen⁴²⁸, som bittert beklagade sig över att han inte fått undsättning trots upprepade begäranden. Han ålade stamfaderns överadjutant Akrell att åter skynda till sin chef och anhålla om akut *hjälp*, särskilt vid den utsatta ytterflygeln där svenskarna nu hade en exceptionell möjlighet att hejda och oroa fransoserna, vilket kunde ha betydelse för hela fältslaget. Akrell brådskade tillbaka till sin chef och framförde Thümens vädjan. Jean, i all sin arrogans, svarade inte ens på detta tilltal. Efter en stund upprepade så Akrell vad han sagt. Jean svarade då:

”Men lugna ner er min käre Akrell, general Thümen kommer att få hjälp när *jag* bedömer det *lämpligt*.”

En annan märklighet vid ungefär samma tidpunkt var stamfader Bernadottes ordergivning till det svenska kavalleriet som nu anförde hela hären, d v s red före avantgardet. Kavalleriet rörde sig framåt, och dess chef general Skjöldebrand trodde att planen var att under skydd av det kulliga landskapet *övertaska* fienden och plötsligen distrahera fransosernas vänsterflank, den självklara åtgärden som alla i koalitionen väntade på. Men istället fick Skjöldebrand order att *förhåla* framåtskridandet, *bromsa* allt och istället formera det svenska kavalleriet i olika omotiverade uppställningar, ömsom på två linjer, ömsom en linje, ömsom *en echiquier*⁴²⁹, åter på en linje, o s v. Det var, kommenterar Skjöldebrand i sina memoarer, som om själva *syftet* med dessa yviga koreografiövningar var att ”*väcka fiendens uppmärksamhet*, som jag hade trott böra undvikas”, d v s Jean styrde genom sina befallningar det svenska kavalleriet på ett sådant sätt som att för att *varsko fransoserna* om deras ankomst, *förvarna dem* och *inte* möjliggöra överrumpling med ett chockanfall.

Vad fan höll karln på med?

Det svenska kavalleriet fortsatte emellertid så småningom att röra sig från Eckmannsdorf i maklig takt i riktning österut mot Dennewitz. Generalissimus Jean red med, men vid flera tillfällen under ritten fick Skjöldebrand mottaga bannor från krigslegendaren för att han *red för snabbt* och måste *sakta ner farten*. Plötsligt kände sig dock Bernadotte tvungen att återvända till infanteriet för att ännu en gång koreografera fotsoldaternas uppställningslinje. Så Jean försvann, *men gav ej kavalleriet order om halt*. Skjöldebrand fortsatte därför framåt med hästgardet, i god tro. Han närmade sig slagfältet med sina många ryttare, och visste att han var mycket nära när livlig eldgivning ägde rum bara på andra sidan av en ås, och tjock rök steg mot himlen inte långt framför dem. Skjöldebrands plan var att, väl uppe på åsen, anfalla och bringa oordning i fransosernas ytterflank. Han visste att detta tillfälle var en unikt fördelaktig möjlighet att överrumpla fienden med minimala risker för egen och för svensk del. Skjöldebrand själv kommenterar i sina memoarer att som ställningen då var, så ”hade detta anfall inträffat i den mest gynnsamma stund som kunde tänkas”.

Men precis innan han kom fram till åsen närmade sig en skenande häst bakifrån över fältet i snabbaste sporrsträck. Det var Jeans adjutant David Henrik Stierncrona som jagade ikapp i rasande galopp. Han skrek:

⁴²⁸ Heinrich Ludwig August von Thümen (1757-1826), preussisk militärofficer

⁴²⁹ echiquier = militär uppställning av trupper (eller motsvarande) på två linjer på sådant sätt att den bakre linjens avdelningar passar in mot den främres luckor

"Kavalleriet halt, halt, halt!"

När han kom närmare ropade Stierncrona:

"Kronprinsen befäller att kavalleriet ska göra halt och ej marschera ett steg längre! Kronprinsen är mycket ond, att herr generalen marscherat så långt fram!"

Skjöldebrand var utom sig av harm. Förhindrad att göra sin plikt, förhindrad att vara hedersam militär, förhindrad att vara fosterländsk, förhindrad att göra det alldeles uppenbara och självklara i den rådande situationen. *Blockerad* av fransosen Jean att tillfoga någon skada på koalitionen fiende som hotade Berlin, Frankrike. Skjöldebrand ropade tillbaka så att så många som möjligt skulle höra:

"Säg om vad ni har sagt, så att alla här måtte höra det och kunna vittna, att inte jag har velat göra halt på detta ställe, i denna stund!"

Stierncrona repeterade vad han sagt, och Skjöldebrand – med grämlse, galla och djup besvikelse – beordrade halt. När det var gjort red Stierncrona tillbaka till sin husse, hycklaren från Pau, den externrekryterade charlatanen. Skjöldebrand red ett stycke fram så att han kunde se hela sin linje av kavallerister, och de honom. Han släppte tyglarna, höjde bägge händerna mot himlen, knäppte och vred dem. Omyndigförklarad och kastrerad på stället, *förbjuden* av Bernadotte att göra den franska armén något ont.

I detsamma kom en adjutant från preussiska generalen Bülow ridandes i fullaste galopp, som sett det svenska kavalleriets perfekta approach och lika plötsliga avblåsande. Han utbrast flämtande:

"General Bülow ber för Guds skull, att herr generalen ville genast anfalla fiendens flank! Vi kan ej hålla fältet i 10 minuter om det ej sker!"

Skjöldebrand svarade:

"Herre, ni är officer, ni vet, att man måste lyda sin högste chef. Jag tänkte anfalla, då jag här fick order att stanna."

Anders Skjöldebrand, den 56-årige svenske kavallerichefen, tog av sig hatten och slet en näve hår från sitt huvud. Hans förtret var himmelskriande.

Just då syntes på håll Bernadottes ryska livvaksstyrka, vilket betydde att Jean befann sig där. Skjöldebrand bad Bülows adjutant att vända sig till generalissimus direkt, och å Bülows och Skjöldebrands vägnar upprepa sin vädjan. Så skedde. Adjutanten framförde så till Jean, med andan i halsen, sin begäran om assistans eftersom preussarna inte skulle hålla ut 10 minuter till. Jean, drygheten personifierad, svarade med att förklara hur många tiotusen han hade under sitt befäl, och tillade:

"Jag kommer *tids nog* att undsätta er. Ni ser att jag anländer med massor, vilkas *anblick* ensamt är tillräcklig för att avgöra slaget."

En annan som bittert verkligen *led* av den svenska arméns beordrade passivitet var givetvis general Adlercreutz, med redbarhet och moralisk plikt känsla i sitt DNA. Adlercreutz lyckades på eftermiddagen, ungefär samtidigt som ovanstående ägde rum, utverka tillstånd från Jean att framrycka tillsammans med Cardells lätta ridande artilleri mot samma franska ytterflygel vid byn Göhlsdorf. Ritten gick med frisk fart, och det sägs att Adlercreutz var så glad över att äntligen få vara nyttig och delta att han sjöng och skrålade i sadeln, och andra runt omkring honom var lika livade och sjöng med. De lätta kanonerna som var spända efter hästar hoppade och studsade över döda och sårade på slagfältet. Plötsligt upptäcktes då att Skjöldebrands kavalleritrupp saknades, "till allas harm och förundran", enligt en deltagare. Någon fick rida tillbaka för att påskynda dess framkomst, men fann då istället kavalleriet formerat på linje längre bak, och Skjöldebrand, "*på nådig befallning*" – alltså på direkt order av hans kungliga höghet Jean – "manövrerade som på ett exercisfält" istället för att ägna uppmärksamheten åt den pågående drabbningen vid Dennewitz. I det mest brännande ögonblicket i slaget vid Dennewitz, *skapade*

Jean sinkande och förnedrande koreografövningar för de svenska anfallsstyrkorna istället för att låta dem vidröra fransoserna.

”Alla var missnöjda” med detta jävla clowneri, signerat externrekryten från Pau, berättar en minnestecknare i hans egen stab.

Det ridande artilleriet nådde emellertid fram till frontlinjen, ställde upp sina pjäser på bara 60 meters avstånd från de franska ställningarna och hjälpte preussarna att återta Göhlsdorf.

Vad detta egentligen handlade om var dock inte en insats som tippade vågskålen, ty *vågskålen var redan tippad*. Preussarnas motstånd hade ej övervunnits, utan striden hade istället börjat vända till preussarnas fördel på flera punkter längs hela fronten, trots deras egna tidigare farhågor. Marskalk Ney hade vid denna tidpunkt *redan beordrat reträtt*, och den franska armén hade *redan inlett sin reträtt*. Den svenska artilleriinsatsen *accelererade* detta marginellt ute på ena ytterflanken. Adlercreutz medgav själv detta i ett personligt brev till Bülow några dagar senare:

”Jag är fullständigt övertygad om, att dessa batterier *ej avgjorde segern*, men de torde *delvis bidragit till att påskynda fiendens reträtt*. --- Ers excellens dispositioner och de av er kommenderade truppers tapperhet har äran av denna bataljs lyckliga resultat.”

Adlercreutz hade fått tillåtelse från Bernadotte, en *formell order*, att göra detta anfall.⁴³⁰ Vad som dock synes ha skett, var att kort därefter utfärdades en *kontraorder*, och ett ögonvittne såg hur Bernadottes adjutant Rosen jagade ikapp Adlercreutz för att i sista stund *blockera* ett anfall mot fransoserna, precis såsom Skjöldebrand återkallats. Rosen uppges dock ha förvillat sig och kontraordern kom på avvägar, men *om* denna uppgift stämmer, tycks planen alltså ha varit att ganska omgående annullera Adlercreutz tidigare bemyndigande och gjort den svenska artilleriinsatsen relativt kort och flyktig.

Man kan analysera detta händelseförlopp på olika sätt, men den bedrägliga metoden att först utfärda en order följt kort därpå av en kontraorder, hade som bekant använts tidigare i andra sammanhang av stamfadern.⁴³¹ Detta handlingssätt kan betyda att den ursprungliga ordern aldrig var uppriktigt menad, utan snarast till för syns skull, bra att ha till hands att åberopa vid ett senare tillfälle för att ”bevisa” ett visst agerande; ett opportunt intyg att ha till hands i exempelvis historierevisionistiska eller propagandamässiga syften.⁴³² D v s beroende på vilken version av historien man senare ville berätta och för vilken publik, så fanns två skriftliga ”bevis” – ordern och kontraordern – till hands för exakt samma händelse, men som sade motsatt sak. Listigt! *Slugt!*

Bülow hade väddat till Jean om hjälp med fått avslag. En historiker menar att Bülow tolkat Jeans uppblåsta svar, där han nekat undsättning men sagt att han blotta antalet av hans egna trupper skulle skrämja fienden, som ett försök av kronprinsen att återigen tillskansa sig äran av segern. Detta skulle ha triggat Bülow att uppbjuda alla sina resurser och yttersta krafter för att avgöra drabbningen. Det var inget annat än preussisk ståndaktighet som till slut tvingat fransoserna att ge upp sina fördelaktiga ställningar och inleda sin reträtt. Det svenska ridande artilleriets sena ingripande med en sporadisk framryckning *påskyndade* möjligen fransosernas återtåg ute på ena flanken. Flera krigshistoriker har samtidigt hävdats att själva slaget vid tidpunkten för svenskarnas ankomst i princip redan var avgjort och de tunga striderna över.

Marskalk Ney hade under en stor del av dagen befunnit sig uppe i kyrkornet i Dennewitz, som han använt som utkikspost och med en tubkikare kunnat överblicka det milsvida och ganska

⁴³⁰ Skjöldebrand hävdar i sina memoarer att Adlercreutz handlade ”på eget bevåg”, vilket dock verkar osannolikt, särskilt då Bernadotte i den efterföljande propagandabulletinen explicit poängterar – märkvärdigt nog – att han själv gav order till Adlercreutz om just detta anfall; se kap 8 avsn 10.

⁴³¹ Se kap 4 avsn 11 och 13

⁴³² Se kap 8 avsn 10

flacka landskapet, och varifrån han utdelat sina order. På håll hade han kunnat se de svenska och ryska arméerna annalkas västerifrån. Jämte vändningen av striderna på marken till preussarnas fördel, hade han insett att franska arméns push att nå Berlin skulle misslyckas även denna gång, och givit formell order om reträtt.

Kapitel 8 avsnitt 7

DENNEWITZ PÅ SENEFTERMIDDAGEN

Någon gång efter klockan 15 hade det svenska avantgardet, följt av huvudarméerna, fått fortsätta marschen från Eckmannsdorf via Dalichow och Kaltenborn i riktning mot mot Niedergörsdorf och Wölmsdorf, återigen med trumslag och orkestrarnas muntra marschmusik. Landskapet bestod av små kullar och långsträckta dyniga höjder med en halv kilometer mellan åsarna, och slätter däremellan. Där på fälten och höjderna låg döda och sårade i mängder, hundratals, tusentals, efter våldsamma tidigare sammanstötningar mellan preussare och fransoser. Där låg hela infanterifyrkanter döda på marken, ledvis precis som de tidigare stått, nerskjutna och sönderskjutna, nersablade och nertrampade. Marken var betäckt med döda och döende. En del forna fiender låg omfamnade över varandra, såsom de förenat sig i vänskap i det sista ögonblicket. Några kroppar på marken saknade huvud, andra ett ben, en del var helt söndertrasade. Kroppar låg som uppfläta säckar, en sörja av blod, röriga inälvor och benknoter. De som ännu levde hade inte krafter att ens göra sig hörda utan bara låg stilla och kippade svagt och inväntade döden, alltmedan de svenska och ryska soldaterna i kängor och uniformer passerade. Framför avantgardet så uppskrämdes kråkor och korpar från spisningen av fallna soldater och hästar. Svenskarna marscherade över lik och avskjutna lemmar. Synen och stanken var hemsk. I gräset låg även förlupna kanonkulor och kastade gevär.

När avantgardet närmade sig fältslagets epicentrum hördes gevärssalvor, hurrarop och vilda skrik allt tydligare. Kavalleri- och infanteristriderna kunde urskiljas på avstånd, men damm och krutrök skymde sikten emellanåt. Spänningen steg bland mannarna men ingen visste vad som väntade. De kontrollerade sin ammunition och torkade svetten ur pannan. Adrenalinet trängde undan tröttheten. De såg hur byar stod i lågor framför dem, hur rök steg mot skyn. Artilleribeskjutning ägde fortfarande rum i trakten av Dennewitz några få kilometer bort. Preussarna återtog denna by från fransoserna klockan 16. Byn Rohrbeck strax bakom brann och lågorna höjde sig mot skyarna, rökpelare sträckte sig mot himlen. Tavlan framför dem innehöll bara förstörelse och fasa.

Avantgardet anlände till närheten av Wölmsdorf klockan 16:30. Den starka solen och brännande törsten under dagen hade blivit nästan outhärdlig. Inget att dricka hade funnits att tillgå, och alla var hungriga. Flera hade fått kliva av marschen på grund av vätskebrist. Men i närheten av Wölmsdorf fanns vad som på avstånd såg ut som en vattenkälla.⁴³³ Endast några få man per bataljon fick tillstånd att springa ner dit med sina flaskor. Ådern var dock mycket svag och vattentillgången ringa. Brunnen var tömd på några minuter. Soldater började tampas och träta med varandra, och det uppstod handgemäng om vattnet. När de utskickade kom tillbaka till bataljonerna hade de knappt något med sig. En hade gyttjeblandat vatten, en del hade nästan

⁴³³ Vattenkällans läge är givetvis omöjligt att fastställa idag. Dagboksskrivarna blandar även emellanåt ihop ortsnamnen en liten aning, vilket är förståeligt då många orter passerades som de aldrig tidigare hört talas om, vissa ortsnamn är snarlika, och dagböckerna skrevs först i efterhand. Bakom Wölmsdorf låg Niedergörsdorf, och på vissa samtida kartor görs även en distinktion mellan Niedergörsdorf och Görsdorf, som i sin tur ej ska förväxlas med grannbyn Gölsdorf. Topografiska kartor indikerar en svag dalsänka ca 700 m öster om Wölmsdorfs bykyrka.

bara blålera i sina flaskor. Ett par soldater som hade fått tag på lite blålera hällde försiktigt ut den i en smutsig näsduk, som de knöt till och vred om för att pressa några grumliga droppar vatten ur. Något befäl hade från annat håll fått tag på en liten citronskiva, som passerade från man till man där alla försökte suga ur den sista droppen.

Det berättas i en dagbok att en officer i svenska armén, löjtnant Gustaf Ericsson⁴³⁴ vid Elfsborgs jägare, var försedd med ett motmedel mot uttorkningen och denna ”mest rysliga halsbränna och törst”. Ericsson bar nämligen i en rem över axeln en kokosnöt fylld med ättika, och hans kompanjoner kunde därigenom läska sina torkade tungor. En annan skildrare berättar hur snikna småhandlare som åtföljde armén sålde halvbuteljer med vin till skyhöga överpriser. Dagboksskrivaren själv inköpte en sill och en halv butelj rödvin *dyrt* av en av dessa ockrare, som visste att slå mynt av truppernas belägenhet. Ytterligare en anekdot i en annan dagbok omnämner hur en rysk sjukvagn passerade över fältet, på vilken det stod en pyts med vatten, vilket resulterade i att sjukvagnen blev närmast stormad av soldaterna på fältet, och vattnet var utdrucket på ögonblicket.

Den svenska huvudarmén var åter samlad någon halvtimme senare, kring klockan 17. Några källor, exempelvis Petre⁴³⁵, menar snarare ca klockan 17:30. Historikern von Rothenburg⁴³⁶ hävdar att Bernadotte och den huvudarmén klockan 17 ännu befann sig flera kilometer från fronten. De svenske kaptenerna Kröningsvärd och Strömholm⁴³⁷ menar båda, tillhörande olika regementen och i sina sinsemellan helt oberoende dagböcker, att huvudarmén inte nådde fram till fronten eller den faktiska krigsskådeplatsen förrän klockan 19. Ytterligare en skildring av denna dag, Brogrens, förtäljer att ”svenska infanteriet --- hann icke fram förrän uti skymningen, då franska armén, slagen, redan var på reträtt”.

Hur som helst – vid tidpunkten för svenska och ryska arméernas ankomst till periferin av trakten där fältslaget mellan Frankrike och Preussen faktiskt ägt rum, så pågick fransosernas stökiga reträtt sedan en tid tillbaka och slaget hade i praktiken redan avgjorts av de preussiska trupperna. Inte bara hade preussarna tidigare återtagit Dennewitz utan även flera andra byar och gårdar. Ney hade redan förlorat slaget och franska trupper, trossvagnar, ammunitionsvagnar och artilleri trängdes i sitt återtåg på de smala dåliga vägarna söderut.

Då var det äntligen dags!

Dags för entré, dags för föreställning!

Scenartisten hade anlänt. Aktören. Skådespelaren.

Ut ur kulissen framträdde krigslegendaren från Pau för att göra sin *närvaro* tydlig, så att ingen skulle kunna ta ifrån *honom* äran av segern såsom överbefälhavare för Nordarmén.

Den svenska och den ryska armén beordrades ställa upp sig i formation mellan Wölmsdorf och Göhlsdorf. 70 stridsklara bataljoner stod i bredd längs horisonten, med 40 000 fotsoldater och 10 000 man kavalleri. 150 kanoner rullades upp och riktades mot fransosernas tidigare vänstra flank. De blågula fanorna fladdrade i vinden under den lågt stående seneftermiddagssolen, och ett oerhört trumslagarljud överröstade allt, ett ursinnigt brummande korus av virvlar och dånande aggressiva taktslag.

Slaget var som sagt *redan avgjort*. Denna välregisserade entré var blott *en show*, en närvarodemonstration genom uppställningen av en helt oanvänd armé och en åskliknande ljudvägg av trummor. Uppvisningen *påskyndade* det redan tidigare inledda franska tillbakadragandet. Då vägarna söderut var få, smala och knöliga så blev den franska reträtten därmed allt rörigare. Ney, den rödlätte orädd marskalken men sin djupa mullrande basstämma,

⁴³⁴ Gustaf Ericsson (1780-1813), svensk militärofficer; detta är samme Ericsson som omnämns i fotnoten i kap 9 avsn 10

⁴³⁵ Francis Loraine Petre (1852-1925), brittisk ämbetsman och militärhistoriker

⁴³⁶ Friedrich Rudolf von Rothenburg (1796-1851), tysk militärofficer, krigshistoriker och gravör

⁴³⁷ Christian Strömholm (1793-1856), svensk militärofficer

försökte med höjd sabel förmå sina egna att hålla stånd, men drogs snart med i anarkin, där packning och gevär kastades och "rädda vad som räddas kan" ropades i trängseln. Sårade kamrater, vagnar och alla slags tyngre beväringspersedlar efterlämnades på slagfältet. Den franska flykten blev alltmer kaotisk med officerare och soldater, fångar, blesserade som ej klarade av tempot om vartannat, och desertörer som försvann åt olika håll. Det franska kavalleriet störtade in i det egna infanteriet, oreda uppstod och hästar trampade ihjäl egna soldater som ramlat omkull i tumultet. Officerares order ignorerades, den franska armén var i upplösning, och för varje minut splittrades den alltmer i sina atomer. Flykten drevs på av preussiskt, ryskt och svenskt kavalleri. En svensk dagboksskrivare tillhörande avantgardet, Kalmar regemente, betygar att resten av den svenska armén *inte hann fram* för att ta del i bortjagandet.

Fågelvägen mellan huvudarméns bivack vid *Burg Rabenstein* och Bernadottes uppställningsplats för den svensk-ryska armén mellan Wölmsdorf och Göhlsdorf, med de 70 bataljonerna på bred front och ett bullrande trummande, är ungefär 28 km. Den faktiska marschvägen är ganska tydligt och exakt dokumenterad i flera olika källor – både kartor och dagböcker – och torde ligga på ca 32-33 km. Denna sträcka tillryggalades alltså på ca 14-15 timmar inklusive pauser och koreografirepetitioner. I närvarande soldaters och befäls privata originaldokumentation kan 5-6 timmars omotiverat stillastående och stillasittande direkt identifieras, jämte det faktum att marschen i övrigt var trög, hattig och där framåtskridandet uppenbart obstruerades genom ordergivningen. Denna solklara förhalning och eftersläpning, detta fullkomligt befängda drönande, hade till följd att slaget vid Dennewitz bara blev en hårt vunnen *slätstruken* seger över fransoserna, där preussarna själva återigen fick göra jobbet. Vad som avsiktligt förhindrades vid Dennewitz, var möjligheten att vinna en *förkrossande* seger över fransoserna som oskadliggjort en stor del av hela fiendens armékår.

Bland utländska generaler och diplomater som åtföljde fransosen Jean Bernadottes högkvarter talades om en "extrem motvilja" hos honom att ge slaget vid Dennewitz en avgörande karaktär, och att han *ytterst medvetet* sinkade eller t o m *saboterade* möjligheten att i princip avgöra fälttåget mot Napoleon. Pozzo di Borgo menade att svenska arméns marsch *ej* genomförts med någon skyndsamhet, och att "där fanns så stor tvekan i utdelandet av order att avancera, så stort tvivel och ombyte av idéer --- utan någon uppenbar bestämd plan, så att anfallet mot fienden fördröjdes *tre eller fyra dyrbara timmar*, vilket skulle varit mer än tillräckligt för att säkra dess undergång, medan preussarna fick uppbära chocken allena, med mycket stora förluster". En kännare av Napoleonkrigen, den brittiske historikern Delderfield⁴³⁸, konstaterar koncist:

"Bernadotte kunde *ej* åberopa någon delaktighet i denna seger. När han anlände med sina svenskar var jobbet klart."

En annan biograf, Alan Palmer, framhåller preussarnas konsternation över hur det kunde ta Jean att förflytta sig 24 km, som Palmer dock aningen felaktigt anger sträckan till,⁴³⁹ på så många timmar över de öppna och lättmarscherade fälten.

"Preussarnas förbittring över Bernadottes ledarskap fördjupades."

Besvikelsen över Jeans uppträdande var alltså stor hos samtida närvarande observatörer, likaså klandras Jeans illojala handlingssätt av sentida historiker som närmare analyserat förhållandena.

⁴³⁸ Ronald Frederick Delderfield (1912-1972), brittisk författare, dramatiker och historiker

⁴³⁹ Palmer anger i sin engelska originaltext sträckan "15 miles" (≈24 km), men det är oklart om Palmer uppskattat detta från utgångsläget Rabenstein eller en punkt senare på marschvägen.

Efter den trumackompanjerade uppvisningen fortsatte så småningom den svenska armén framåt. Det hade då redan blivit skymning, enligt Nisbeths noggranna journal på Krigsarkivet över svenska avantgardets rörelser. Slaget var över, slagfältet var nästan öde.

Det kan nämnas som en anekdot att stamfadern, efter att ha ankommit till Dennewitz när slaget redan var avgjort, klev av sin häst och *promenerade* från trakten av Dennewitz mot Jüterbog, en sträcka på ungefär 5 km. Detta är värt att notera därför att det är det *enda* dokumenterade tillfället under hela fälttåget, författaren veterligen, då Jean inte åkte kalesch eller red.⁴⁴⁰ Det finns hundratals vittnesmål om Jeans flitiga kaleschåkande, men bara *ett* om att han faktiskt, som ett unikt undantag, själv promenerade en kort sträcka. Detta är relevant för att förstå hur han såg ut. Jean var 172 cm lång⁴⁴¹ och spenslig. Han var inte bredaxlad utan motsatsen, smalaxlad, vilket syns på det s k Örebroporträttet⁴⁴², innan revisionismen kickade in. Som kronprins och som kung lät han emellertid konstnärer framställa honom som romerskt robust och välbyggd. Flera skulpturer gestaltar honom som krigsguden Mars; bredaxlad, muskulös med stor bröstborg och iförd toga, kraftig nacke med Jeans huvud på toppen, gärna med romersk krigarhjälm.⁴⁴³ Det är viktigt för publiken – inte minst i nutid – att lära sig se igenom detta förbannade trams. Den kroppsbyggnaden får man möjligen av att ha arbetat på åkern och i skogen 60-70 timmar i veckan med hårt fysiskt arbete, levt på grovt rågröd, sill och potatis och måst promenera varhelst man skulle någonstans. Åker man kaleschtaxi överallt, stundom guppar omkring i en hästsadel, åtnjuter multirättersmåltider med såser och viner, samtidigt som man egentligen aldrig slitit med någon form av kroppsarbete i hela sitt liv, så blir man inte bredaxlad och välbyggd som Herkules. Det händer inte, det fungerar inte så. Man förblir lika smalaxlad, i vissa avseenden tanig och allt annat än muskulös, som man var när man var strax över 30 år och avbildades i det s k "Örebroporträttet".

Detta om detta. Åter till armén.

Fortfarande gick marschen med höjda svenska fanor och musikkårens hurtfriska spelande i varje bataljon, vilket kan tyckas aningen olämpligt. De marscherade ju mitt över ett dödens fält som bredde ut sig med tusentals livlösa människor och hästar. Sårade fransoser på marken kunde inte alltid förskonas från överkörning av svenska kanonvagnar och ammunitionsvagnar, som drogs av upp till åtta hästar, men man försökte så mycket som möjligt undvika det. De som ännu levde men som var oförmögna att släpa sig undan, kunde resa sig upp till hälften eller låg på sina knän och bad om barmhärtighet.

"Nåd! Nåd!"

De såg på svenskarna med bedjande blickar, och kastade slängkyssar när de tunga vagnarna var förbi. Andra ville *inte* skonas utan önskade bara ett snabbt avslut. En fransk regementsofficer låg utsträckt på rygg med uppriven mage.

"I Guds namn döda mig!" vädjade han.

I detsamma framryckte ett ridande batteri i full fart, och hans huvud krossades under kanonhjulen.

⁴⁴⁰ Jean Bernadotte skildras i källmaterialet *inte* som någon framstående ryttare. Ett vittnesmål som iakttog honom dagligen under många år skriver: "Karl Johan var långt ifrån någon utmärkt ryttare. Det var därför ingen lätt sak att förse honom med passande ridhästar. De fick ej vara högre än 9 kvarter 2 à 3 tum (mankhöjd 138,5-141 cm), sedliga och oömma, samt bära lätt. De borde dessutom vara dresserade uteslutande för en lugn och uthållande galopp. --- Han --- red vårdslöst, utan att ha hästen i ringaste hand, även under galopp, och han hade för vana att slå hästen *på halsen* med sitt ridspö, varvid denne uti dresseringen också blivit tillvand."

⁴⁴¹ Se kap 2 avsn 16

⁴⁴² Se kap 2 avsn 21

⁴⁴³ Jmfr t ex kap 15 avsn 11 (konstnärarbetena efter Leipzig); kap 22 avsn 18 (Byströms kolossalstaty)

Efter en lång kamp, där preussarna slitit i timmar och tusentals tyska soldater pliktat med sina lemmar och liv, var om aftonen segern *deras*. Med detta fältslag hade Berlin ännu en gång räddats av tyskarna själva.

Men genom symboler och åtbörder skulle Sveriges kronprins ta åt sig äran för segern, och det började redan samma kväll. Jean befallde att det svenska kavalleriet skulle "kröna några höjder" med den svenska fanan – d v s utplacera den svenska flaggan väl synlig på kullar i landskapet – för att demonstrera den hopfantiserade svenska och egna framgången. Trots att svenska armén inte över huvud tagit befunnit sig i närheten av platsen där striderna rasat som mest hela dagen, så skulle nu i efterhand kullarna där beflaggas blågult.

Det svenska infanteriet marscherade tvärs över den tidigare krigsskådeplatsen kring Dennewitz i dunklet, som blev till mörker. Svenskarna gick rakt över döda och döende soldater. Överallt låg uppfläkt och stympade hästkroppar och människokroppar, sönderslitna lekamen. De satar på marken som ännu hade lite liv kvar kved efter hjälp, men de marscherande soldaterna hade order att fortsätta. Soldaten Nils Gund⁴⁴⁴ vid Värmlands regemente skildrar i sin dagbok "fältet med döda kroppar som vi fick marschera över, somliga halva och med ben, arm och huvudet utav". Så småningom, mitt i all denna förödelse, gjordes halt. Klockan var då ca 21. Generalissimus Bernadotte hade bestämt att den svenska bivacken skulle vara just precis *där*, mitt på slagfältet – slaktfältet – mellan Jüterbog och Dennewitz. De svenska mannarna stannade bland drivor av lik. Svenska armén skulle upprätta sitt nattläger på dödens slätt. Den makabra platsen bestämdes *endast* såsom en segermarkör och för att skapa en association, en tankeanknytning, ett begreppsmässigt samband mellan den svenska hären anförd av den tappre svenske kronprinsen Jean och det historiska slaget vid Dennewitz 1813. Och allting skulle länkas tillbaka till den legendariske svenske härföraren Lennart Torstensons⁴⁴⁵ seger i slaget vid Jüterbog⁴⁴⁶ 169 år tidigare på samma plats.⁴⁴⁷

Det var endast för denna symbolism som Jean bestämde att svenskarna måste lägga just precis *där*, mitt bland likhögarna. En dagboksskrivare, kapten Kröningsvärd, kommenterar:

"Då bataljonen gjort halt måste vi undanröja en mängd döda och stympade kroppar samt blesserade för att kunna få nog utrymme att vila våra efter en så lång marsch uttröttade lemmar."

En annan, stabskapten Brogren, skriver analogt:

"Vi erhöll vår bivack på själva slagfältet och hade mången till sin sängkamrat eller huvudgärd en död fransman."

Kapitel 8 avsnitt 8

INFERNO

De svenska bataljonerna fick på måndagskvällen den **6 september 1813** order att hjälpa till att ta hand om blesserade i Nordarmén som fortfarande levde. Frödingesoldaterna Nils, Abraham, Lars, Peter och Petter och en stor del av resten av armén tillbringade kvällen och natten med att bära ner sårade till byarna Jüterbog och Dennewitz. Natten mot tisdagen den **7 september** blev kall och regnig. De befann sig som i en scen ur Dantes⁴⁴⁸ *Inferno*, med ett oavbrutet skärande

⁴⁴⁴ Nils Gund (1787-1857), svensk dräng och soldat

⁴⁴⁵ Lennart (Linnardt) Torstenson (1603-1651), svensk militärofficer och ämbetsman

⁴⁴⁶ Slaget vid Jüterbog den 23 november 1644

⁴⁴⁷ Se kap 8 avsn 10 (Bernadottes parallellisering visavi Torstenssons bedrifter samt artikeln i *Inrikes Tidningar*)

⁴⁴⁸ Dante Alighieri (1265-1321), italiensk författare, filosof och ämbetsman

jämmer, stön, rop av smärta, unga mäns kval och dödsklagan som hördes ur mörkret. Några sårade, som fortfarande hade hopp om att överleva, gömde sig under glest stående sädesskyllar. Andra, med sönderskjutna ben eller lår, som fortfarande hade krafter, krälade ansträngt framåt mot de upptända lägereldarna. Halvnakna sårade och stympade soldater syntes långsamt hasa sig fram på marken som skadeskjutna djur, för att smutsiga och kalla komma närmare en vakteld för lite värme. Enskilda skott genljöd i natten genom den eviga ångestmättade klagokören. Skotten avlossades av likplundrare. Från slagfältet hördes hela natten de sårades och döendes plågoskrik och kval, blandat med dämpade tillrop och ljudet av våld mot värnlösa när kosackerna likt rovfåglar med näbbar och klor, likt asätande hyenor, plundrade såväl stupad vän som fiende ohämmat.

De unga männen från Frödingetrakten gick utan att säga mycket till varandra genom det rysliga helvetet, genom landet på andra sidan Styx⁴⁴⁹, en mörk, kall och fuktig teaterscen full av kvarlevor och sönderrivna varelser som befann sig någonstans mitt emellan liv och död. Många av människokropparna var svårt sargade. Här och där låg kroppar på varandra, och i villervallan fanns också tusentals gevär och smutsiga blodiga kläder och utspridda ränselar och tillhörigheter. Mot skenet av de flammande dystra vakteldarna såg de på många platser hur marken var *betäckt* av döda och sårade, på andra håll endast beströdd.

Frödingekamraterna hjälptes åt att själva med muskelkraft dra svårt lemlästade till hospitalet i Jüterbog, där det svenska högkvarteret var förlagt, d v s generalissimus vistelseort för natten. De drog dessa människorester på skraltiga trävagnar de fått tag på. Transporten passerade på de illa stenlagda gatorna i centrala Jüterbog ett härbärge för svenska officerare som redan många timmar innan lagt sig där för att sova. Dagen efter kom klagomål från de ordensbeprydda officerarna att kärrorna och de skärande skränen från de blödande och massakrerade fallna soldaternas dödsångest, återstoderna av de tynande människoliven, fört ett så illa oväsen utanför deras fönster att det stört deras nattsömn på andra våningen. Hut!

En soldat vid Västgöta regemente omnämner i sin dagbok en annan bondby dit svårt sargade med ännu levande fransoser fraktats:

”Där var en bondby, som fienden hade dragit in alla sina blesserade uti. Där var ett fasligt jämmer i vartenda hus, där många aldrig skulle överleva och ingen kunde sköta sig själv. De dog av hunger och annat elände.”

Det var svårt för de svenska soldaterna att hitta tillbaka till sina rätta bivackplatser då tusen små lägereldar brann över hela slagfältet i alla riktningar, och byar på nära håll och avstånd stod i brand. Det brinnande Dennewitz var deras riktmärke när de rörde sig i natten. De höll på i mörkret till klockan 04 på tisdagsmorgonen. De hade då varit på marsch eller kommenderingar i över 24 timmar, knappt utan mat och vatten, innan de till slut fick vila. Få ute på fältet fick dock någon ro att själva sova denna natt.

Efter bara ett par timmars vila vaknade de i gryningen och upptäckte då att de legat bland döda, döende och stympade varelser. Fältet där svenskarna låg var ”ombestrött med lik” enligt en minnestecknare. En ohygglig syn mötte dem nu i fullt dagsljus; samma apokalyptiska överklighet som under natten, men om möjligt än kusligare och surrealistisk. En stum och ryslig drömsyn.

Plundrare, nattens rovdjur, höll på att avsluta vad de höll på med. De hade arbetat hela natten. Det var dels de råa kosackerna, dels annat namnlöst och främmande slödder som gemensamt tycktes ha kraftigt överdrivna och groteskt fula ansiktsdrag och mörka hotfulla ögon. De rörde sig snabbt, viskande och hyschande och samlade girigt ihop alla värdeföremål de kom över.

⁴⁴⁹ Styx = i grekisk mytologi den underjordiska flod som utgjorde gränsen mellan jordelivet och dödsriket

På förmiddagen var det mesta plundrat ner till sista värdeföremålet, med tusentals offers kläder sönderrivna. Hästar och ryttare låg över varandra. Vid en skogsdunge låg en hel bataljon stupade fransmän. På ena flygeln låg sju trumslagare med sina trummor, och befälet framför dem var genomborrade med en bajonett i bröstet. Invalidiserade officerare, som fortfarande levde hjälpligt där de låg på marken men haft otur att bära på något värdeföremål såsom ett guldur eller en svanskinnshandske, hade utan hesitation snart skickats vidare in i evigheten av en kosacks vassa egg. Någon hade i sin dödsångest själv tryckt sabeln i sitt bröst.

En preussisk underofficer, bara 16-17 år gammal, hade fått sitt lår avskjutet. Men istället för att hjälpa pojken hade flera plundrare istället samlats runt honom och slitit av honom hans slängkappa, rock, väst, stövlar och var just sysselsatta med att dra byxorna av det sönderskjutna benet. Den sårade ynglingen vred sig i smärta och raseri på marken. När några svenskar ur Skaraborgs regemente upptäckte vad som pågick stoppade de röveriet och tvingade förövarna att klä på preussaren alla kläder igen.

Hela tisdagen användes till att begrava de dödsskjutna i massgravar. I en närliggande bondby dit sårade hade förts hördes ett outhärdligt jämmer ur vartenda hus. De flesta dog snart av sina skador, av förblödning, infektioner eller hunger. Flera kyrkor fylldes med sårade, medan de dödas nakna, stelade kroppar *ställdes* i täta rader mot de yttre kyrkomurarna, och ett ögonvittne beskriver hur "uslingarna uppradades kring väggarna" även vid torg och andra platser. Sedan forslades de bort i stora vagnar och kastades i vidöppna massgravar. I och omkring Dennewitz kyrka låg högar med avsågade armar och ben från amputationer, och döende och döda kroppar *blandade* om varandra.

I en annan by söder om Dennewitz hade under måndagens strid sårade franska soldater förts av sina egna, men vid reträtten hade man satt hela byn i brand och de flesta, som var oförmögna att röra sig, hade bränts inne levande. Synen av brända kroppar var drakonisk.

Nils och Abraham gick över fältet. De flyttade på lemlästade fransosor så att de ej skulle köras över av något vagnshjul eller trampas ner av hästar. Precis som i Grossbeeren såg man nästan ingen vuxen man bland de stupade på den franska sidan, utan mest unga gossar. Hela fyrkanter låg precis som de stått i formation, nästan hundra stycken, söndertrasade av kulor och hugg med sablar och bajonetter. Ett dygn tidigare stolta krigare, nu kadaver i smutsen med bortskjutna huvuden, axlar, lemmar... Nils och Abraham och många andra hjälpte de som ännu levde och arbetade oförtröttligt.

Ett svenskt ögonvittne skriver om intrycken från Dennewitz att "denna syn kan ej beskrivas", och att förnimmelserna förföljde honom långt senare:

"Bilderna härav har så inträngt sig i mitt hjärta att jag evigt ska minnas dem, de stå tydligt framför mig och varje natt genomvandrar jag i drömmen blodiga slagfält."

Några sargade varelser som överlevt natten låg och sörplade vatten vid en lerpöl som djur. Abraham lät sin fältflaska, som hade lite rent vatten, gå runt mellan dem.

Längre fram såg de en häst som hade fått ett ben helt avskjutet. Kött hängde ut från benfästet och avbrutna skelettknotor stack fram. Den stod nu med endast tre ben halvt nersjunkna i lera och kunde inte röra sig. Fördärvad, förvillad och tanklös försökte hästen komma åt att tugga på en geggig sliten grästuva bredvid. Gyttjevällingen som hästen hade trampat ner sig i var blodig. Hästen pinades av obeskrivlig smärta, och skulle dö på platsen.

Under några ögonblick flimrade bilder från Tälleryds rusthåll förbi i hans medvetande.⁴⁵⁰ Nils mötte hästens bedjande, förtvivlade blick. Springaren, som några timmar tidigare rusat genom stridens kulregn, vädjade till honom med sina djupa, sorgsna, mörka ögon under hästluggen. Nils lade handen på hästens hals några sekunder, klappade försiktigt, viskade något och tog sen några

⁴⁵⁰ Se kap 1 avsn 3

steg bort. Han tog fram sitt gevär och kontrollerade att det var laddat, lade det på axeln, siktade med fingret på hanen...

”Stopp! Stopp!”

Nils sänkte geväret. En svensk officer som Nils inte kände igen närmade sig.

”Vad gör soldaten?”

”Major, hästarna måste avlivas. Den kommande att dö. Vi kan inte låta den lida så här.”

”Soldaten måste spara på ammunitionen och inte förspilla den på djur. Kriget är inte över än. Soldaten kommer att behöva de där skotten senare för andra måltavlor.”

Nils kunde inget göra. En soldats uppgift är att lyda och ej ifrågasätta. Sålunda vinner alltid ett befäls ord. Men Nils undrade tyst om de där skarpa skotten verkligen skulle bli brukade för några ”andra måltavlor” under fälttåget. Flera svenska soldater hade redan börjat tvivla. Dessutom hade de allierade just tagit mängder av ammunitionsvagnar i krigsbyte, hundratusentals muskötladdningar. Ett skott för att sända den plågade hästen till himlen skulle inte stjälpa svenskarnas fälttåg.

”Använd bajonetten”, sa befälet lågt, vände om och gick därifrån.

Nils mötte hästens desorienterade och hållögda blick igen. Han gick fram till den. Den var lugnare nu, stod i sörjan av ler och blod. De ledsna ögonen blinkade. Nils drog inte ut på det. Han greppade sin musköt, riktade den blänkande bajonetten och stötte in den djupt i hästens hals, höll kvar en stund och drog ut den blodiga kniven. Djuret segnade snart ihop och sjönk ner i geggan.

De fortsatte sin vandring över dödens fält. En bit bort låg en preussisk ryttare på marken. Hans fina sadlade häst låg nära honom i en sörja av blod och inälvor. Mannen hade i sitt sista ögonblick på hästen fått båda benen avskjutna rakt genom låren över knäna av samma kanonkula. Kulan hade genomborrat hästens mage. Före eller efter fallet hade preussaren fått ett sabelhugg över högerarmen, som nu låg blodig och livlös, samt många hugg i huvudet varav ett över ena ögat, som var blodigt och tilltygat med hängande ögonbryn och ögonlock. Håret låg som en blodig deg kring huvud och tinningar. Det andra ögat stirrade orörligt men vilt efter någon. Ur hans mun kom blod och fradga och vädjande ord som upprepades.

”Herr Jes... Herr Jes... Krist... Gud...”

En svensk officer i närheten gick fram. Preussarens vänstra arm gjorde en rörelse och grep tag i honom.

”Törst... Törst...”

Officeren, som hade en vinflaska med sig, föll på knä och göt vin i munnen på honom. Den tyske mannen svalde vilt, greppade den svenska officerens handled och kysste hans hand. Inom några minuter var han död.

Barmhärtighet visades även av en av en svensk regementspastor som sågs försiktigt röra sig från kropp till kropp på det övergivna slagfältet, försedd med förband och charpi⁴⁵¹. Han var sysselsatt med att förbinda de sårade. Uppgiftens omfattning var dock alldeles enorm, oöverskådlig; projektet var närmast *ändlöst* över det många kvadratkilometer stora området, men detta var den minsta gärning han kunde göra.

Stora mängder av fångar från *Grande Armée* leddes genom Jüterbogs gator dagen efter slaget, eskorterade av pennalistiska, hämndlystna kosacker. Från fönstren kastades bröd åt de utsvultna krigsfångarna, men ibland hände att kosacker med skaftet av piken slog de som försökte ta upp brödbitarna. I övrigt kan kosackernas hantering av fransoserna beskrivas som ren misshandel. Då en kosack avlämnade en tillfångatagen fransos, nöp han slutligen fången hårt i näsan och sade därefter med bister uppsyn och försmädande ton, med referens till *Grande Armées* invasion av Ryssland sommaren 1812:

⁴⁵¹ charpi = upprispat gammalt linne att lägga på sår

”Moskva... Förstörd fransos!”

Matbristen kring Dennewitz och Jüterbog var mycket stor, alla var fullständigt uthungrade, vän som fiende. Bortsett från lokala bybors barmhärtighet mot de utmärglade fångarna som drevs fram i klungor, kunde handelsmännen annars bara rycka på axlarna och sucka:

”Allt är allt.”

Och det var någonstans under detta inferno, detta helvete, dessa dagar, som Abraham, när postgången nådde ifatt, fick ett brev från Sverige, från Frödinge socken, från torpet Ladhorvan vid Nyshult. Hustrun Lisa berättade att de tre flickorna⁴⁵² fått ett lillasyskon... en flicka till! Hon hade kommit till världen en varm måndag i slutet av juli och skulle heta Sara Sophia.⁴⁵³ Alla var lyckliga. Lite utmattade, men trygga och lyckliga i Guds famn.

Kärlek och krig. Den starkaste, den vackraste av alla kontraster; den största, den bitterljuvaste, den vemodigaste, den undergivnaste av alla motsatser. Liv och död i ödesmättad konflikt.⁴⁵⁴

Abraham läste brevet om igen, och viskade tyst namnen på sina flickor.

”Lisa, Britta, Anna... och älskede lilla Sara, som far vill se snart.”

Kapitel 8 avsnitt 9

BREVET I SMUTSEN

På slagfältet låg en ihjälskjuten och intill bara kroppen plundrad fransk yngling. Bredvid honom i leran fanns ett handskrivet brev från hans far. Det var daterat i början av augusti 1813 i den franska byn Aoisseau⁴⁵⁵. Brevet på franska upphittades av en svensk fältpräst och löd, i fri översättning:

”Min son! Jag mottog ditt brev daterat den 15 juli. Låt mig berätta om det nuvarande läget, efter din skada sistlidne maj. Jag tar del i dina bekymmer, men det tröstar mig att din skada ej är livshotande, och att ni har vunnit en seger över er ryska fiende. Ha mod, min son! Ha förtröstan! Krig upphör. Jag önskar detta lika innerligt som du. Jag uppmanar dig att följa ordena från din furste och dina chefer, som har rätten att befalla över dig. Genom att fullgöra din militära plikt, vinner du dina överordnades aktning. Glöm inte heller att troget uppfylla dina religiösa plikter, genom att varje dag genom bönen ära och tillbedja arméernas Gud. Snart kommer du att känna i din själ en mild tröst, ja min son! Överallt och i alla livets skiften. Gud kan frälsa oss. Varje dag ber jag Gud bevara dig, och så även din mor och min familj, som tillsammans var lycksaliga att höra från dig. Hon berättar för dig om en särskild glädje...”

Sen var det smutsiga pappret oläsligt och förstört, resten var försvunnet.

På marken låg en ung tonårig pojke. Naken, skändad, död i gyttjan, frångtagen allt. I en liten by över tusen kilometer därifrån levde en familj, som ännu inget visste. Brevet i geggan, bredvid den spåde fransosens vanställda lik på det ödelagda slagfältet betäckt av dödsskjutna, var djupt gripande.

Genom all den död och det lidande de bevittnade infann sig en känsla av inte bara vanmakt och litenhet, utan också av att någonting mycket större går förlorat genom krigs ödeläggelse. Den lilla människan, genom klasstvang, blir insatsen när maktgirighet kolliderar med

⁴⁵² Se kap 5 avsn 4

⁴⁵³ Sara Sophia Holtz Abrahamsdotter (1813-1841)

⁴⁵⁴ Jmfr kap 7 avsn 9 (26 augusti 1813)

⁴⁵⁵ Aoisseau = eventuellt nuvarande Oisseau i regionen Pays de la Loire i nordvästra Frankrike, eller Champ-d’Oiseau i regionen Bourgogne-Franche-Comté i östra Frankrike

maktgirighet. Unga män tvingas ut att slåss "för fosterlandet" och oftast även "i Guds namn", ett universalargument mot vilket alla vidare invändningar underkänns. Fanor och vapen upprätthåller och förskansar hierarkiska samhällssystem och ritar gränslinjer på kartor. Den lilla människan, den fattige unge mannen och dennes rättslöshet och godtrogenhet... blir alltid bara brickor i ett mycket större spel. De lockas eller tvingas ut att "slåss för frihet" och dö på vad som senare, av den segrande parten, historieskrivaren, dubbas till "ärans fält".

Kapitel 8 avsnitt 10

SEGERBULLETTINEN

Traditionell krigsteori menar att *efter* ett vunnet slag så bör den segrande makten utnyttja sitt överläge och fiendens försvagade tillstånd genom att driva motståndaren på flykten, samt ytterligare uttömma dennes resurser och möjligheter till revansch genom att exempelvis beslagta krigsmateriel och ta krigsfångar, för att i ett större och längre perspektiv decimera fiendens förmåga. Även Napoleon hade tidigare tillämpat denna devis; det handlade ej blott om att *besegra* fienden i ett fältslag, utan om att *tillintetgöra* dennes militära kapacitet.

Vad gäller slaget vid Dennewitz, anser emellertid flera militärhistoriker att ordentliga initiativ i denna riktning saknades, nästan uteblev. Förföljandet av den franska armén efter Dennewitz har som helhet beskrivits som håglöst, "lamt" och karaktäriserat av "slapphet". Fransosen Jean Bernadotte, som ägde det formella överbefälet över koalitionsstyrkorna vid Dennewitz, hade haft *chansen* att splittra, upplösa och definitivt övermanna dessa franska armékårer som just flytt slagfältet, *men valde att ej göra så*. Endast enstaka kavalleriavdelningar skickades iväg, men en stor del av koalitionen kapabla resurser hölls medvetet kvar i passivitet på det utsugna slagfältet vid Dennewitz. En närvarande skildrare skriver hur flera dagar förlöpte utan något tecken från militärgegnen från Pau att vilja jaga bort fransoserna, "vilket ingen av oss kunde begripa" fastän "ett kraftigt förföljande kunnat ske utan fara". Och fastän den preussiske generalen Tautentzien och hans trupper, som under själva slaget gjort en oerhörd arbetsinsats, *vädjade* om att disponibelt kavalleri nu måste få Bernadottes order att förfölja den franska armén, så svarade Jean – när han omsider gjort sig själv anträffbar – med frodigt smicker och allsköns löften men gav även beskedet att innan dagen därpå borde inget kavalleri framsändas.

Ett flertal närvarande ögonvittnen gör helt samstämmiga iakttagelser av Bernadottes beteende mot Frankrike efter slaget. En preussisk officer skriver i en skildring att Jeans skonsamhet mot den flyende franska kåren i praktiken innebar att fiendearmén faktiskt till stor del lyckades rädda sig, i ett läge där den annars skulle blivit helt neutraliserad. Samma analys gör diplomatiska representanter för de olika koalitionsmakterna i kronprinsens högkvarter, d v s att Jeans *uppsåtliga* förhållning och uraktlåtenhet i själva verket besparade den franska armén ett väsentligt tagande av fångar och gjorde att den *undslapp* ett uttryckligare nederlag. Jean, som i största förtroende tilldelats chefskapet över den stora Nordarmén i koalitionen *mot* Napoleon och Frankrike, agerade uteslutande för att *rädda* Frankrike.

En ansedd rysk officer kommenterar att "särskilt i fråga om förföljandet kan kronprinsens beteende *ej försvaras*". Som anekdot kan nämnas att som för att strö salt i såren, så arrangerade Bernadottes adjutanter *skenförföljelser* med Skjöldebrands kavallerihästar, där Skjöldebrand bit för bit framtogs sina resurser, och när hästarna och ryttarna väl återkom från sina "uppdrag" var de trötta och slutkörda utan att ha varit i närheten av att träffa på någon fiende. Det var alltså frågan om direkt *sabotage* av koalitionen krigsföring inte bara i fråga om ordergivningen från högsta ort, utan även i fråga om avsiktlig försvagning av den egna förmågan att effektivt kunna förfölja fransoserna och göra segern mer definitiv.

En annan ganska talande anekdot härrör från onsdagen den **8 september 1813**, två dagar efter slaget vid Dennewitz. Vi har tidigare beskrivit det helvete på jorden som slaget efterlämnade, och hur de svenska soldaterna gjorde en bred humanitär hjälpinsats när de bar och bistod sårade soldater till vatten och sjukvård. Jean råkade denna onsdag plötsligt upptäcka hur några svenskar hjälpte några sårade fransoser. Med spontan förtjusning hade Jean impulsivt utbrustit:

”Det är otroligt med vilken ömhet som svenska soldater sköter om franska fångar! Vilken instinkt!”

Sen insåg han att han försagt sig. Det var inte i egenskap av ”franska fångar” som dessa stackare omhändertogs; det var *sårade människor* som de svenska soldaterna visade skonsamhet emot och som behövde omvårdnad för att i bästa fall överleva. De sårades nationalitet var helt ovidkommande. Men Bernadotte hade hyllat vad han trodde var extra gynnsam och godhjärtad särbehandling av just *infångade fransoser* som råkat under svenskarnas tillsyn. Politiken och egennyttan var i hans idévärld alltid överordnade humaniteten.⁴⁵⁶

Samma onsdag så uppställdes klockan 09:30 alla allierade armékåror vid Dennewitz och Jüterbog regementsvis i fyrkant med artilleri i luckorna för att sjunga Te Deum för att tacka Gud för den vunna segern och för enskild frälsning från döden. Efteråt avsköt artilleriet och infanteriet generalsalvor. Därefter hölls en beordrad parad till Jean Bernadottes ära, den store europeiske befrielsekämpan. Segermarschen, med 60 000 man, passerade genom den förstörda staden Dennewitz och styrkan och kraften i basröstkören sägs ha varit mäktig. Krigslegendaren själv, praktfullt ekiperad, red långsamt fram och tillbaka längs leden. Hela ceremonin har beskrivits som högtidlig och andaktsväckande. Det berättas också i källmaterialet att Bernadotte passade på att påminna den svenska hären om att detta var samma plats där deras förfäder under Lennart Torstensons befäl tillkämpat sig en stor seger under det trettioåriga kriget, d v s han *länkade* ivrigt slaget vid Dennewitz 1813 med sig själv som överbefälhavare, med slaget vid Jüterbog 1644 där ett av de största namnen i den svenska krigshistorien varit överbefälhavare.⁴⁵⁷

Det fanns emellertid, ceremonielet till trots, på många håll en kvardröjande olust över de senaste dagarnas händelser. En svensk general kommenterar att Te Deum och paraden var ”för en seger, vartill vi *ej* fått bidra”. Alla visste att den svenska insatsen varit försumbar, *penibel*, jämfört med preussarnas.

Hundratusen man med vapen hade drabbat samman vid Dennewitz, över 300 kanoner hade dundrat i skyn, innan den franska armén någon gång klockan 16-17 börjat retirera. *Därefter* hade den svensk-ryska hären ankommit till krigsskådeplatsens periferi, där den bernadotteska avslutningskabarén, den stora uppställningen med ljudligt djungeltrummande, ägt rum efter klockan 17, eventuellt framemot klockan 17:30, kanske t o m ännu senare.⁴⁵⁸

Preussarnas hjältemod för sitt fädernesland denna dag skulle aldrig glömmas. Bülow's mannar hade återigen kämpat med oerhörd tapperhet och gjort sina namn odödliga. General Skjöldebrand, som *hindrats* från att assistera preussarna på ytterflanken med en kavalleriinsats under bästa tänkbara förutsättningar, kommenterar:

”Bülow hade där kämpat en hård kamp mot en överlägsen styrka. *Han* hade med sin klokhet, tapperhet och ståndaktighet förtjänat och vunnit odödlig ära.”

T o m Bernadottes husrevisionist Schinkel skriver att i detta slag ”bestod Bülow och Tautzien nästan ensamma kampen” mot den franska fienden.

⁴⁵⁶ Jmfr kap 15 avsn 15 (svenska soldater som tar hand om sårade fransoser efter Leipzig); jmfr även t ex kap 4 avsn 6; kap 5 avsn 10; kap 16 avsn 10; kap 19 avsn 7, 16, 20; kap 20 avsn 3-6, 11-12, 17, 21; kap 22 avsn 7, 11; kap 23 avsn 9 (Jeans utsvältningsblockad mot Norge och framkallandet av en humanitär kris i Norge, i syfte att göra normmännen mer medgörliga och underordna sig hans personliga karriärmässiga intressen)

⁴⁵⁷ Se kap 8 avsn 7 (avslutande delen)

⁴⁵⁸ Jmfr kap 8 avsn 7

Samtidigt talar siffrorna för sig själva. Preussen förlorade uppskattningsvis ca 9000-10 000 man i Dennewitz. Från det stora befrielsekrigets inledning i april 1813 fram t o m slaget vid Dennewitz hade de preussiska och ryska arméerna förlorat ca 75 000-85 000 man i döda och sårade.⁴⁵⁹ Under samma period hade svenska armén ett par dussin sårade och endast mellan fyra och sju dödsfall⁴⁶⁰:

Johan Knopp träffad av blixten.⁴⁶¹

Albrekt Staël von Holstein dräpt med svärd i en duell om en spelskuld på ett kasino och horhus.⁴⁶²

Premiärmajor Wahlfeldts stalldräng dödad av en kollega i ännu en duell efter ett gräl.⁴⁶³

Eric Sundgren arkebuserad på order av Jean Bernadotte för insubordination.⁴⁶⁴

Och därutöver tre man döda *eller saknade* i samband med ridande artilleriets insats i Grossbeeren.⁴⁶⁵

Dessa data berättar om var förtjänsten och äran dittills låg för Europas befrielse, frihandel och lokala självstyre. Inte hos den svenska armén i alla fall, eller dess franskfödde befälhavare. Enligt en utländsk diplomatrapport så var svenska generaler och officerare, när de befann sig utom Bernadottes blickfång, rasande över den *förnedring* som den externrekryterade bedragaren från Pau utsatte den svenska armén för.

Direkt efter slaget vid Dennewitz kommenterade senare den brittiske diplomaten Thornton i ett brev att det på Jean "visade sig tydligt att han var *medveten* om att han gjort något som han inte fullgott kunde förklara". Han *visste* att han agerat förrädiskt mot koalitionen, och att detta förr eller senare skulle genomskådas.

Men krigslegendaren från Pau, med näsa för publicitet, ansåg att det inte nödvändigtvis handlade om att hålla sig till strikta fakta i återgivningen av händelserna inför vare sig samtiden eller eftervärlden. Han visste mycket väl att det snarare handlade om omvärldens *perception* av verkligheten; vad samtiden och eftervärlden *trodde* hade hänt.

Den bernadotteska familjepropagandaavdelningen – idag mer känd som "hovets informationsavdelning" – omfattade under fälttåget förutom Jean själv dels verktyget Wetterstedt och en handfull unga sekreterare, dels Schlegel för publicistisk verksamhet på franska och tyska, dels Benjamin Constant som anslöt sig senare under fälttåget, dels stamfaderns personliga förtroendemän inklusive Camps och några andra fransoser för den privata brevväxlingen samt förbindelserna med de franska fångarna, och dels de bourboniska emissarierna och andra opinionsbildare i Frankrike. Därutöver upprätthöll Jean personlig brevkontakt med inflytelserika sympatisörer som självständigt missionerade för hans sak, såsom trollpackan fru Staël. I sin ambulerande propagandabyrå ingick även en boktryckeridirektör.

⁴⁵⁹ Approximation av de preussiska och ryska förlusterna i de fältslag som ägt rum dittills mellan sjätte koalitionen och franskledda styrkor, där större drabbningar vid sidan om Grossbeeren och Dennewitz även ägt rum vid Grossgörschen (2 maj 1813), Bauzen (20-21 maj 1813), Dresden (26-27 augusti 1813) och Kulm (29-30 augusti 1813). Uppskattningen på totalt 75 000-85 000 döda och sårade preussiska och ryska militärer från det tyska fälttågets inledning t o m Dennewitz baseras på vedertagna forskningsestimater för varje enskild strid. Det berättas även i källmaterialet om ett överslag som gjordes den 19 september 1813 av ledande personer i ett annat koalitions högkvarter. Dessa uppskattningar landade i totala förluster för koalitionen på 40 000 ryssar, 36 000 österrikare och 30 000 preussare dittills under den tyska kampanjen, d v s sammanlagt 106 000 man, varav 70 000 ryssar och preussare. Det är emellertid oklart om denna uppskattning av döda och sårade ryssar och preussare inkluderar alla strider som ägde rum på våren 1813.

⁴⁶⁰ Undantaget de som eventuellt kan ha dött av sjukdom på sjukhus under vägen.

⁴⁶¹ Se kap 6 avsn 9

⁴⁶² Se kap 6 avsn 11

⁴⁶³ Se kap 6 avsn 13

⁴⁶⁴ Se kap 8 avsn 3

⁴⁶⁵ Se kap 7 avsn 7

Konceptet *kommunikationsstrategi* låg Jean varmt om hjärtat, d v s metoder och retoriska grepp för att bearbeta omvärldens synsätt i olika frågor, att tänja eller omtolka verkligheten till egen favör, att etablera vilken terminologi och vilken story som ska gälla. Den myndiga och formalistiska termen *kommunikationsstrategi* innebär i praktiken ofta helt enkelt propaganda, varken mer eller mindre, i form av reviderad, tillrättalagd, selektivt utgallrad och undanhållen, kampanjinriktad och självupphöjande desinformation, ofta med ett slugt och oblygt inslag av ordvalskurragömma och halvsanningar. Och i krig är detta förfaringsätt centralt. Jean bedrev en omfattande propagandaverksamhet som vände sig åt främst den svenska, tyska, brittiska och franska allmänheten på olika sätt. Han visste hur media skulle ”hanteras”, som det tydligen kallas i den svenska kommunikätorsbranschen än idag. Han styrde vad som skulle publiceras och spridas samt på vilket sätt, utan några moraliska betänkligheter kring innehållets sannfärdighet och integritet.

I den officiella bulletinen daterad onsdagen två dagar efter slaget, en bulletin som den sluge vesslan Wetterstedt komponerat under stamfaderns överinseende, ges både Bülow och preussarna *visst* erkännande för sin insats, men dessa omnämningen hamnar praktiskt taget i skuggan av det övriga som bulletinen innehåller. En närmare studie av denna bulletin visar nämligen att den inrymmer fyra huvudteman, grovt räknat. Dessa fyra teman är Jeans egna militärstrategiska iakttagelser och åtgärder,⁴⁶⁶ preussarnas insats, svenskarnas och ryssarnas insats, samt avbräcket för fienden i syfte att betona segerns magnitud. Bulletinen ägnar nästan precis lika stor del åt alla dessa områden, d v s en fjärdedel vardera. Så visst erhåller preussarna utan tvekan flott formulerat beröm – men flott beröm portioneras i bulletinen även ut åt många andra håll. Det artikuleras *inte* i bulletinen som helhet i vilken grad som segern faktiskt huvudsakligen var preussarnas förtjänst. Exempelvis reduceras i bulletinen de preussiska förlusterna till blott *en tjugonedel av de verkliga* – bulletinen avdramatiserar preussarnas avbräck och minskar förlusterna med 95% till blott ”400 à 500 man i döda och bleserade”, medan förlusterna i verkligheten var de tjugodubbla – och upplägget och dramaturgin i bulletinen är sådana att det *förefaller* som om *svenskarna och ryssarna avgjorde* utgången av slaget. Historikern Rein påpekar att segerns ära i bulletinen *inte* tillskrivs preussarna, utan att detta erkännande istället går till Nordarmén som helhet, eller snarare framför allt dess överbefälhavare, d v s Jean själv. Preussarnas insats *förminskas* i bulletinen i relation till den legendariske Jeans betydelse och ankomsten av den passiva svensk-ryska armén. Förhållningssättet till Bülow och hans trupper präglas snarast av något som liknar missunnsamhet.

Jeans egna beslut och den svensk-ryska insatsen förskönas i synnerhet. Exempelvis så kallas marschen mot slagfältet – där 32-33 km tillryggalades på 14-15 timmar – för ”beständigt forcerad”, d v s konstant pådriven och påskyndad. Jean ljuger även om marschens längd, då de faktiska 32-33 km marschväg i hans propagandabulletin inflaterats till ”5 mil”, underförstått svenska mil i den svenska översättningen, vilket vid tidpunkten motsvarade över 53 km.⁴⁶⁷ Jean

⁴⁶⁶ Jmfr kap 6 avsn 10 (stamfaderns uttalande om ”denna falska krigsvetenskap”)

⁴⁶⁷ Bulletinen utfärdades av Sveriges kronprins och konceptet hade utan tvekan utformats av hans svenska knähund verket Wetterstedt. En viktig målgrupp för bulletinen var den svenska hemmapubliken. Siffran ”5 mil” kom sedan under många år att repeteras av många svenska memoarförfattare och banerförare av det bernadotteska narrativet i den svenska historieskrivningen. Angivelsen ”5 mil” i bulletinen har även i den svenska historieskrivningen antagits betyda fem svenska mil, d v s ca 53 km. Detta är dock, återigen, ett medvetet och slugt *förledande* av team Bernadotte-Wetterstedt, då ju sträckan 53 km är så groteskt överdriven. Det fanns nämligen i Europa vid denna tidpunkt ett otal definitioner av begreppet mil i olika länder, och bulletinen sade ju inte *vilken* slags mil som avsågs! Exempelvis så var en preussisk mil 7532,484 meter, så med denna matematik blev nu marschsträckan helt plötsligt ca 38 km, vilket fortfarande var en solklar överdrift men nu endast med 5-6 km och ej lika absurd. Hur som helst var den Bernadotte-Wetterstedtska bulletinen utformad i syfte att *snedvrída* det historiska narrativet och *vilseleda* den allmänna opinionen. Tricket fungerade, då siffran ”5 mil” oreflektat repeterades i Sverige som om det naturligtvis rörde sig om *svenska* mil, och

påstår vidare att de ”nödgades stanna *ett ögonblick*” för att formera sig för batalj, en fras som kamouflerar söligheten med *många timmars* meningslöst stillastående och stillasittande under det *flertal stopp* som gjordes under marschvägen.⁴⁶⁸ Det påstås även i detta ljugeri att fienden blivit ”häftigt förföljd” efter slaget, när sanningen är att det omedelbara förföljandet av fransoserna blivit kraftigt inskränkt, begränsat och att han själv direkt obstruerat och inhiberat detta förföljande i det längsta.

I bevarad brevkorrespondens från en person som åtföljde fälttåget, Clas Livijn⁴⁶⁹, påstås för övrigt att det var den *ryska* armén – som ju normalt sett räknas som väldigt uthållig och som ytterst gärna ville spöa Frankrike i en större avgörande batalj – som var den som vid upprepade tillfällen begärt att Bernadotte skulle slå av på takten. Sanningshalten i detta påstående, alltså att *ryssarna* frekvent yrkat på att Jean skulle bromsa marschen mot slagfältet där de skulle få en chans till revansch mot den armé som intagit ett brinnande Moskva ett år tidigare, som Livijn påstår sig ha snappat upp genom hörsägen från personer i Jeans servila anhang av medaljerade jasägare, kan kraftigt ifrågasättas.

Vad gäller den svensk-ryska insatsen så meddelas i bulletinen, i en för advokatsonen karaktäristiskt slug formulering, att ”de ryska och svenska trupper, *som deltagit i striden*, har tappert understött deras vapenbröders bemödanden”. Kursiveringen är författarens för att tydliggöra den inbyggda fiffigheten i denna sats. Grejen var ju nämligen den, att bara ett ytterst pyttelitet fåtal man ur dessa arméer ens givits möjlighet att just *deltaga i striden*, eftersom den väldiga pluraliteten snarare befallts att sakta ner, avvakta utvecklingen och direkt avhålla sig från inblandning!

Bernadotte påstår vidare i sin bedrägliga bulletin att de svensk-ryska officerarna och soldaterna ”beklagat att fiendens hastiga reträtt, vid deras ankomst, ej tillät dem att fullborda dess fullkomliga nederlag genom ett förenat anfall”. Där *insinueras* alltså att det inte var någon tveksamhet eller senfärdighet å Jeans sida som begränsat det svensk-ryska ingripandet, utan att fransoserna helt enkelt varit alltför kvicka att skynda därifrån. I avslutningsdelen av bulletinen framhålls dock att Adlercreutz – ”efter erhållen befallning”, minsann – gjort ett framgångsrikt anfall med det ridande artilleriet. Vad som utelämnas i bulletinen är adjutant Rosens ikappjagande med den ännu viktigare kontraordern!⁴⁷⁰

Löjtnant Carl Johan Ljunggren, som dokumenterade fälttåget med konturskarp iakttagelseförmåga och en god uppfattning om synliga och icke-synliga händelser, kommenterar i sin bok den Bernadotte-Wetterstedtska bulletinproduktionen efter Dennewitz:

”Då följaktligen bulletinerna skulle bli min enda rättelse, torde vara bäst att icke yttra sig i ämnet, ty bekant var, att dessa bulletiner innehöll berättelser, om vilkas verklighet icke alla vore ense, emedan de ofta *gascognerade* alltför påtagligt.”

Referensen och innebörden av Ljunggrens ordval och formulering är uppenbar och behöver ej förklaras vidare.

Det har konstaterats av forskare att segrarna vid Grossbeeren och Dennewitz ”skickligt utnyttjades” i kommuniéerna som förmedlades till Sverige. Minst lika viktig som den officiella fälttågsbulletinen var den särskilda bearbetningen av hemmaopinionen i Sverige. Det bernadotteska hovets desinformationsavdelning – ett orwellskt *Sanningsministerium* – var

vissa halvseriösa minnestecknare passar t o m på att, inför en svensk publik genom sina alster, inflatera denna ytterligare till ”7 mil”. Överdrifterna, jämfört med sanningen 32-33 km, är sålunda extrema och rent löjlige.

⁴⁶⁸ Författaren, efter att ha analyserat ett stort antal sinsemellan oberoende ögonvitnesskildringar av marschen, instämmer till fullo i Pozzo di Borgos bedömning (se kap 8 avsn 7) att den svenska och ryska armén kunde infunnit sig vid fronten och ingripit i krigshändelserna vid Dennewitz *minst* 3-4 timmar tidigare än som var fallet, troligen ännu tidigare än så.

⁴⁶⁹ Clas Livijn (1781-1844), svensk författare, jurist och ämbetsman

⁴⁷⁰ Se kap 8 avsn 6 (om Adlercreutz order och kontraorder)

synnerligen medveten om betydelsen av dess budskapsföretråde.⁴⁷¹ Via broschyrfabriken *Kungliga Tryckeriet* i Stockholm prånglades ut en skrift med en resumé av den externrekryterade svenska kronprinsens segertåg genom Tyskland dittills. I denna lät man bedrägligt påskina att Jean Bernadotte, som medlem i koalitionen, ju egentligen önskat nå en fredslösning i Europa under vapenvilan under sommaren!⁴⁷² Ljugerbuletinen till svenska folket fortsatte att bluffa om skälet till övergivandet av Hamburg,⁴⁷³ om svenska arméns geografiska position och påstådda färdighet att konfrontera den franska armén i nordvästra Tyskland i augusti, Jeans påstådda nit att hindra franska armén från att nå Berlin,⁴⁷⁴ samt, sanslöst ohederligt, så lät denna propagandabulletin påskina att det var *svenska* insatser som avgjort slaget vid Grossbeeren!⁴⁷⁵ När berättelsen nådde fram till Dennewitz så ljögs det givetvis om oppmarschens längd som överdrevs med ca 65%, samt att svenskarna "framryckte" till preussarnas bistånd och att striden därmed "blev avgjord". Det deklarerades myndigt i detta *Kungliga Tryckeriets* tjugiga alster att "svenska trupperna har i tapperhet och mod" *inte* varit sämre än de preussiska vid Dennewitz!

Tragikomik rakt igenom. Ljug, ljug och åter ljug för svenska folket, signerat Jean Bernadotte och hans verktyg.

I Stockholms alla kyrkor hölls Te Deum söndagen efter att propagandan från Dennewitz anlönt, då även gavs kanonsalut. I Sveriges kyrkor skulle uppläsas en tacksägelse, där man tackade Gud för välsignelsen att ha tillskickat Sverige en sådan bragdman som Jean, och man tackade Gud för kronprins Jeans seger och framgång vid Dennewitz, samtidigt som man innerligt vädjade om den store krigarens, Jeans, personliga säkerhet:

"Vi utgjuter inför dig herre våra hjärtan för det du beskyddat Honom i denna strid. Vi ber dig att du vill bevara Honom framgent i de faror som omger Honom."

Flera utländska historiker, som i efterhand fått reda på att man samfällt i Sverige bad för Jeans säkerhet, har anmärkt att detta, vad angick fälttåget 1813-1814, var tämligen överflödigt; Jeans säkerhet var *aldrig* hotad, det såg han sorgfälligt till själv, undantaget vid ett tillfälle då han tämligen förtvivlat, urspårat och självmordsaktigt utmanade sitt eget öde i och med att ridån höll på att gå ner för den franska armén vid Leipzig.⁴⁷⁶

Den ovanifrån dikterade tacksägelsen som svartkapporna skulle läsa upp i landets sockenkyrkor från norr till söder drämde till ordentligt när den förklarade Jeans betydelse för Sverige och svenskarna:

"Med Honom äger vi *allt*. --- Amen."

Och regimorganet *Inrikes Tidningar* citerar Jeans andra bulletin om slaget vid Dennewitz innehållande följande listiga, typiskt wetterstedtska ordalydelse, som skickligt *insinuerar* att den svenska armén spelat en nyckelroll och att dess insats var att jämföra med Lennart Torstensons, men om man läser texten noga så går detta ordtrick att genomskåda:

"Svenska armén har vid detta tillfälle med stolthet återkallat i sitt minne, att en av dess största härförare fältherren greve Lennart Torstenson *redan hade förevigat* fälten vid Jüterbog, genom den seger han där vann år 1644. Svenska trupperna var, den 6 om aftonen, lägrade nästan på samma ställe."⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Denna tradition lever kvar än idag, som tidigare omnämnts. Begreppet *budskapsföretråde* återkommer ständigt närhelst den bernadotteska kommunikationsstrategin analyseras. Hovets budskapsföretråde har alltid varit ett centralt privilegium och verktyg i dynastins propagandaarbete och självbevarelse. Jmfr t ex kap 4 avsn 7 (inkl de avslutande kommentarerna).

⁴⁷² Jmfr kap 6 avsn 5 (efter att Jean den 9 juni nås av beskedet om vapenstilleståndet i Pläswitz)

⁴⁷³ Jmfr kap 6 avsn 2-3

⁴⁷⁴ Jmfr kap 7 avsn 5

⁴⁷⁵ JMfr kap 7 avsn 7

⁴⁷⁶ Se kap 13 avsn 11 (avslutande delen)

⁴⁷⁷ Se kap 8 avsn 7 (avslutande delen)

Wetterstedts fras "redan hade förevigat" antyder att svenska armén 1813 ju *också* åstadkommit en alldeles historisk militär bragd som odödliggjort denna plats i de svenska hävderna. Vilket alltså inte var fallet. Men med en sådan liten *insinuation* så fick man publiken dit man ville.

När den tillrättalagda och tillputsade propagandan om slaget vid Dennewitz nådde Stockholm, skrev Oscar till pappsen att "vi alla här har varit mycket förtjusta över underrättelsen om den seger *du* vunnit över marskalk Ney". Den oupphörligt hänförda drottning Charlotta kommenterar i sin dagbok att segern vid Dennewitz "huvudsakligen tillskrives *kronprinsens* skicklighet som fältherre".

Man våndas över adoptivmoderns naivitet och brist på förstånd, när hon uppenbart svalt varenda stavelse som levererades från propagandamaskinen upp till Stockholm och i Jeans personliga brev till sina kära adoptivföräldrar. Drottning Charlotta hade fått information om att det var preussiska trupper som "företredesvis" begagnats av Jean, men att den käre kronprinsen bara "häri genom söker *uppmuntra dem* och inge dem nytt mod". Preussarna behövde alltså uppmuntran att försvara Preussen, löd tydligen logiken, och av den anledningen så hade Jean låtit dem bli kanonmat och själv ställt sig bredvid som åskådare. Drottningen redovisar vidare i sin dagbok den uppfattningen att äran för segern vid Dennewitz huvudsakligen tillskrivs adoptivsonen Jean, och utvecklar detta i följande passus:

"Kronprinsen hade till stor förskräckelse för sina trupper under bataljen ofta utsatt sig för fiendens eld, men hans närvaro livade och eggade dem till beundransvärd uthållighet och tapperhet."

Vid Dennewitz? Ja, vid Dennwitz, tydligen. Den närmast kriminellt revisionistiska Jeanglorifierande story som den oursäktligt naiva gåsaktiga drottning Charlotta matades med om "Berlins räddare", skulle vidare effektivt inplanteras och få fäste i Stockholms etablissemangs- och societetskretsar, där det godkändstämplade pratet och skvallret skulle distribueras vidare. En utstuderad del av propaganda- och legitimeringsprocessen.⁴⁷⁸

Tramset som kommunicerades ut från Jeans PR-högkvarter i Dennewitz fann, helt enligt plan, en tacksam jordmån inom devota högre kretsar som spann vidare på fablerna. Exempelvis prästen och poeten David Aspelin⁴⁷⁹ frambragte en bombastisk hjältefiering, ett sex sidor långt kväde på vers, av Jeans stordåd vid Dennewitz, där det heter att "svenskar *rusa fram*, med järnkraft, vid Hans sida, allt stupar eller flyr i deras åskors spår". Publiken informeras i detta hopkok även om att Europas frihet låg i frälsaren Jeans händer, följt av en karaktärsbeskrivning av den externrekryterade kronprinsen, inklusive hans oförskräckthet:

"Vilket *ljus* ditt snille ägde, vilken *dristighet*, vad *styrka* uti rådslagen, som faran!"

Aspelin avrundar med att förklara att Jeans bedrifter givit hans karriär "kosmetisk glans" där han "vann världens bifallsrop".

Stamfader Bernadottes ohämmade *spinn* av verkligheten både inom koalitionen och gentemot den europeiska publiken – utan egna samvetsbetänkligheter eller skuld känslor – irriterade givetvis Bülow, chefen för den preussiska armékår som gjort den största insatsen och burit de tyngsta förlusterna under den mördande drabbningen. Dennewitz vidgade den redan befintliga klyftan mellan de två. Bülow fortsatte sina enträgna försök att få tidningarna i Berlin att publicera beriktiganden av händelseförloppet vid såväl Grossbeeren som Dennewitz, men återigen förvägrades han detta, då censurmakten, som innehades av Berlins polischef Le Coq, på oförklarligt vis verkade skydda Jeans budskapsföreträdare och intressen.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Jmfr kap 8 avsn 1 (fotnot om Jeans utnyttjande av kvinnor som informatörer och som informationsspridare)

⁴⁷⁹ David Johan Aspelin (1780-1821), svensk präst, poet och biblioteksman

⁴⁸⁰ Jmfr kap 8 avsn 1. Olika källor går isär om huruvida Bülow ville att Berlinpressen införde hans version av endast Grossbeeren, eller skildringar av både Grossbeeren följt senare även av Dennewitz. Det faktum att Bülow fortfor i sina

Även koalitionsmakternas diplomatiska representanter som medföljde Jeans högkvarter, som bevittnat allt med egna ögon, vände sig starkt kritiska mot honom. Rysslands Pozzo di Borgo angrep våldsamt Bernadotte i sina rapporter och beskyllde honom för att ha lämnat Bülow i sticket, utsatt Bülow för allvarliga faror, gjort sig oanträffbar en hel timme för de annalkande kurirerna, förevisat en långsam och oskarp ordergivning, öppet inför andra kritiserat och hånat Bülows tappra insatser och trupprörelser, och för att ha sinkat hela den svensk-ryska arméns marsch och därigenom räddat fiendesidan – Ney och fransoserna – undan en mer avgörande förlust. Andra tog också unisont Bülows parti. Brittiske sändebudet Thornton skrev en rapport hem till sin utrikesminister Castlereagh i London som gjorde ett djupt intryck på denne. Thornton insåg att preussarna ställts främst i slakten två gånger, och att svenska armén – som Storbritannien finansierade *med avsikten att denna armé skulle begagnas och bidra till besegradet av Napoleon* – ställs vid sidan om och i princip helt och hållet besparats, och att Bernadotte varit uppenbart mild och skonsam mot fransoserna. Rapporten om Bernadottes uppträdande under fälttåget gjorde ett djupt negativt intryck på den brittiske utrikesministern. Även den preussiske kungen Friedrich Wilhelm såg igenom Jeans propaganda och blev snart varse vad som egentligen försiggått, och var djupt misstänksam på honom.

Sverigebilden utomlands fortsatte sålunda att degenerera på grund av *en person*, som knappast ens var att beteckna som svensk. Stadigt och säkert sjönk Sveriges anseende.

Ju mer detaljer som under de följande veckorna blev kända om Bernadottes falska, illojala och inkompetenta ledarskap och de svenska truppernas minimala insatser, desto starkare växte förbittringen mot den s k krigslegendaren från Pau. Jeans svek ”sänkte honom djupare och djupare i aktning hos såväl vän som fiende”, som professor Scott formulerar det i sin avhandling, vilket faktiskt är lite av en underdrift. En diplomat med skarp blick, Knesebeck, konstaterar krasst att Jean Bernadotte *medvetet offrade* de preussiska tredje och fjärde armékårerna vid Grossbeeren och Dennewitz. En annan minnestecknare, Boyen, skriver att Bülow utkämpade och segrade vid de två slagen vid Grossbeeren och Dennewitz *mot kronprinsens egentliga vilja*. En av Bülows officerare, Ludwig von Reiche⁴⁸¹, menar att preussarna avhändes *äran* av slaget vid Dennewitz åt ”blotta åskådare”. Samtidigt konstaterar general Bülow själv rakt ut att Jean *ville visa för den franska armén hur mycket han var en av dem*, hur han förblev deras trogne landsman och vän.

Många ansåg att Jean drevs av *egoism*, inget annat än ren egoism. En krigshistoriker påpekar att t o m den svenske arméchefen, den 66-årige Curt von Stedingk, genomskådat Jean från Pau och menade att han var en charlatan. Jean Bernadotte ansågs balansera på fel sida om gränsen av vad som var inget mindre än politiskt högförräderi. Det diskuterades bland hans preussiska underordnade och i Blüchers högkvarter hur långt man kunde tillåta Jean att uppföra sig på detta sätt, innan skadorna för hela koalitionen blev irreparabla. Generalerna Bülow, Tauentzien och Blücher tvingades samverka i tysthet och styra sina trupper på ett sådant vis, att man mer eller mindre *tvingade* Bernadotte att anpassa sig. D v s dessa preussiska generaler hade nu inte bara den franska fienden att ta hänsyn till när de planerade sina kårflyttningar, utan även schackspelet med Jean som uppenbarligen också motarbetade dem.

Jean, verktyget Wetterstedt och resten av propagandamaskinen kunde hålla på och trola hur mycket de ville med sina tillrättalägganden och sitt politiska spinn för den bernadotteska legitimitetens och det bernadotteska eftermälets skull, och tuta ut sina *fake news* via bulletiner,

försök gentemot polischefen Le Coq i Berlin att erhålla massmedial upprättelse för sina preussiska trupper ända till slutet av september, samt mot bakgrund av Bülows brevväxling och dokumenterade konversationer med andra personer efter Dennewitz, bestyrker att Bülows besvikelse över återgivningen av preussarnas prestationer även rörde Dennewitz. Polischefen Le Coq avvisade emellertid konsekvent Bülows vädjanden och förblev lojal mot Bernadotte. Huruvida Le Coq mutats eller hotats till detta beteende är oklart.

⁴⁸¹ Ludwig von Reiche (1774-1840), tysk militärofficer, uppfinnare, kartograf, litograf och företagsgrundare

pressmeddelanden och planterade artiklar i Europas tidningspress, och glorifierande kungörelser och krönikor som via predikstolar skulle spridas som gödsel över hela Sverige, men historieforskningen skulle inte köpa detta egenrättfärdiga pladder i evighet.

Lejonparten av den svenska historieskrivningen, som ofta har beskrivits som apologetisk⁴⁸² gentemot stamfader Bernadotte och hans efterkommande, följer dessvärre hänfört och underdånigt med i samma ackord som slogs an med propagandan på 1810-talet. Pajasen Gustaf Reinhold Lagerhjelm, tragiskt bländad av borgarsonen från Pau, skaldade att "slaget vid Dennewitz var utan tvivel --- den viktigaste bataljen --- under 1813 års fälttåg", och att detta fältslag vanns under stamfaderns ledning, som "var vida överlägsen i krigets konst".

En annan som ägnat fälttåget 1813-1814 ganska mycket uppmärksamhet är Torvald Höjer. När Jeans militära förmåga och politiska pålitlighet framställts ogynnsamt annorstädes, så har dynastisupportern Höjer beskrivit detta som "en formlig kampanj" mot sin egen idol kronprins Bernadotte, med tilläggscommentaren att kritiken varit oberättigad. Redan segern vid Grossbeeren anser Höjer främst var Jeans förtjänst, givetvis, samtidigt som Höjer reducerar Bülow's insats och hans "strategiskt kortsynta iver". Bernadottes sävliga, letargiska, apatiska förflyttning av sin armé efter Grossbeeren, 85 km på två veckor, en närmast parodisk återhållsamhet, lyckas Höjer vända till att detta "bottnade alldeles otvivelaktigt till stor del i hans eget skarplynne". Höjer kan givetvis inte heller undgå att kommentera att "med all sin personliga bravur i kulregnet var han en försiktig strateg". Detta yppas av Höjer utan ironi eller humor, kan tilläggas. Vad gäller marschhastigheten från *Burg Rabenstein* till Dennewitz anför Höjer vilseledande att denna lär ha "varit högt uppdriven". Vad gäller den flåsande blockeringen av Skjöldebrands kavalleriinsats, så framlägger Höjer lojalt det ihålliga påståendet att hans hjälte då "redan förutsåg fiendens återtåg" som ursäkt att blockera denna unika kontringsmöjlighet. Det svenska ridande artilleriets insats precis i slutminuterna i Dennewitz när delar av franska armén redan börjat packa ihop, och innan Jeans kontraorder hunnit fram, lovsjunger Höjer som "både artilleritekniskt framstående och av mycket stor betydelse --- för det slutliga sammanbrottet på den franska sidan". Och slutligen, vad gäller Jeans rent pinsamma, storljugande propagandabulletin efter Dennewitz så anmärker Höjer att denna "tillfredsställde, trots de amplaste lovord åt preussarna, ingalunda Bülow". Höjer får det dels att låta som om bulletinen var balanserat, rättvist och renhårigt avfattad, vilket ju ej var fallet, och genom formuleringen att berömmet inte "tillfredsställde" Bülow så får professorn – tillika "vårdare" av det bernadotteska familjearkivet från 1944 – den preussiske generalen att snarast framstå som en otacksam, självisk och äregirig typ. Helt i linje med det fastställda dynastiska narrativet. Grattis Höjer. Hedersrevisionist, med en stor krans från dynastin på sin kista 1962.⁴⁸³

I sin avhandling från 1935 avfärdar Höjer alla invändningar mot sin hjälte Jean – fransosens senfärdighet till slagfältet, svekfullhet gentemot Bülow, nonchalans inför alla vädjanden om understöd, o s v – med att dessa "beskyllningar mot Carl Johan hava av den moderna forskningen visats till sin största del vara grundlösa och delvis på ett eklatant⁴⁸⁴ sätt strida mot fakta". Återigen höjerskt ljugeri. Höjer leker med sina källor, fultolkar selektiva citat, och sveper in allt i en verbal mur av egen forskaröverlägsenhet, där avvikande slutsatser ej sällan undergrävs med sarkasm. Höjers slutsatser motsades av forskning före 1935, och de motsägs i än högre grad av forskning som presenterats fram till 2020.

Akademikern Höjer besatt konsten att genom sluga och insinuanta ordval, små nyanser i sina fraser, infoga i sin egen historieskrivning stark laddning och viss elakhet riktad både mot

⁴⁸² apologetisk = som ihärdigt försvarar en föreskriven uppfattning, lära eller förkunnelse, trots att denna kan stå i strid mot fakta och vetenskap

⁴⁸³ Se Epilog avsn 3

⁴⁸⁴ eklatant = påfallande, slående, uppenbar, odisputabel, utpräglad

historiska personer som genom sina gärningar och sin moral var motpoler till Jean Bernadotte, samt även mot forskarkollegor som nått fram till andra resultat än honom själv. I Höjers slutpläderingar finns hela tiden en lågmäld latent spydighet, riktad mot de som nått fram till annorlunda konklusioner. Detta irriterande höjerska intellektuella översitteri antyddes t o m i runan över honom som publicerades i Svenska Dagbladet efter hans död.⁴⁸⁵ Torvald Höjer, fastän en duktig *arkivforskare*, var i fråga om *återgivningen* av sina rön inför en bredare publik en målmedveten historierevisionist i en omfattning som ej bör underskattas. Nutida studenter och forskare som lutar sig mot Höjer som källa bör därför noga vara på sin vakt, är rådet som författaren till denna bok kan lämna dem.

Så långt den gängse höjerska panegyriken. Mot detta dravel – som dessvärre är ett narrativ som idisslas av småviktiga bernadotteapostlar här och var ännu i vår tid – kan ställas exempelvis Michael Leggiere, en av vår tids mer kunniga auktoriteter på området, som till skillnad från Höjer är militärhistoriker. Professor Leggiere har under många års tid nitiskt analyserat och specialgranskat ordergivningen, kommunikationen och krigshändelserna inom och mellan de stora armékåren när Napoleon försökte att nå Berlin hösten 1813. Leggiere konstaterar bl a att Bernadotte efter Dennewitz av andra koalitionsgeneraler betraktades ”med tilltagande misstänksamhet och *förakt*”, och summerar i ett annat verk:

”Bernadottes hämningslösa personliga avvägningar, dynastiska omsorger och politiska intriger ströp och nästan kvävde de preussiska krigsansträngningarna.”

Ganska tydligt, så.

Innan vi lämnar Dennewitz, hur kände man i den svenska armén kring Bernadottes managementstil och den svenska insatsen?

Professor Scott konstaterar att svenskarna också var arga över sin externrekryterade kronprins chefskap. De svenska generalerna var lika förbittrade som sina preussiska kollegor över sin påtvingade överksamhet. Den brittiske diplomatiska representanten som åtföljde Jeans högkvarter, Thornton, gjorde efter Dennewitz observationen i ett konfidentiellt brev hem till utrikesministern i London att entusiasmen över Jeans ledarskap hos de svenska *soldaterna* också påverkades *kraftigt negativt* av detta agerande. En svensk löjtnant kallar i sin fältdagbok generalissimus Bernadotte ända sen fälttågets inledning frekvent för ”fransyska generalen Grand-Jean”, med en underton av hån. D v s ett öknamn som anspelar på vederbörandes ytliga grandiositet kontra brist på substans.

Panegyriken, den förljugna rojalistiska hyllningsretoriken över krigslegendaren från Pau – frälsaren av Sverige och *Sverigebildens utomlands*, som man inbillade sig – florerade i Sverige under tiden som fälttåget pågick. De planterande lögnerna och hela *chimären* skapade allt större luftslott. Det komponerades otaliga dikter och sånger som bombastiskt hyllade kronprins Jean, där han bl a liknades vid den fornnordiska åskguden Tor, den romerska krigsguden Mars, o s v. Dessa vann hänfört bifall i vissa kretsar på hemmaplan, främst i Uppsala, ”men när man försökte sprida dem bland de svenska soldaterna på kontinenten var gensvaret betydligt svalare”, konstaterar docent Nils Ekedahl⁴⁸⁶.

Adlercreutz var rasande över att ha hållits utanför händelserna på slagfältet på ett rent förnedrande sätt, och Skjöldebrand, som slitit sitt hår i frustration och vainsinne, isolerade sig efter slaget på sitt rum i Jüterbog i ren förbittring. Tre och ett halvt år tidigare hade just denne Skjöldebrand eskorterat Gustaf IV Adolf och dennes familj – den *legitima* svenska kungafamiljen

⁴⁸⁵ Kollegan Sten Carlsson skrev i Svenska Dagbladet den 7 januari 1962 att Höjer ”för det mesta” bedömde andra forskares arbeten vänligt och hövligt, men tillägger att ”bakom en del till synes milda formuleringar kunde den initierade dock ofta skönja en ganska bitande skärpa”. Inte en helt igenom översvallande lovsång till den avlidne, med andra ord. De höjerska synonymordlekarna och den höjerska överlägsenheten omnämndes alltså i *dödsrunan* i Svenska Dagbladet, vilket måste ses som en ganska distinkt markering av den avlidnes karaktär.

⁴⁸⁶ Nils Axel Mattias Ekedahl (1967-), svensk litteraturvetare

av Vasa stam – under landsförvisningen från Sverige. Gustaf IV Adolf hade inte varit en slipad politiker och beräknande militärstrateg, och sannerligen ingen showman heller, men han hade haft ryggrad, principer, fosterlandskänsla, självuppoffring, värdighet, integritet och obefläckad moralisk styrka. Den blågula fanan *betydde* något för Gustaf IV Adolf själv personligen, för armén och för nationen som han samlade vid sin sida. Så hur i helvete kunde det bli så här på bara några år, denna fullständiga moraliska kollaps, denna vanära och tomhet, den oklara känslan inom den svenska armén av att man kanske bara var statister, att feighet eller förtäckta motiv låg bakom högste chefens agerande? Det hade börjat gro en cynism inom den svenska armén över generalissimus uppträdande som representant för dem.

Skjöldebrand, där han stängt in sig på sitt rum i Jüterbog, var förbannad. Han påstod sig vara sjuk och låste dörren om sig. Han berättar själv i sina memoarer:

”Jag var vid elakt lynne. Jag klädde mig icke, lät skägget växa och låg mest på en säng och låste eller gick fram och tillbaka i rummet. --- Jag förutsåg all den *vanära*, som skulle kastas på oss av tyskarna, för det vi varit överksamma åskådare vid Grossbeeren och här.”⁴⁸⁷

Skjöldebrand spekulerar sedan i vad detta skymfliga konsekventa uteblivande kunde bero på, men menar att oavsett Bernadottes bakomliggande skäl, så vägrade svenska nationens heder och de svenska soldaternas ära och tapperhet tyngre. Det fanns en *stolthet* hos officerare och manskap i att företräda den svenska armén och Sverige, en *värdighet* i att bära mörkblå uniform med gula detaljer och att göra sin plikt, att med heder leva upp till sitt kall, att göra vad som förväntades. Denna värdighet sattes emellertid nu på prov och den svenska självvakningen utmanades. Sveriges insatser under den externrekryterade kronprinsens ledarskap under fälttåget 1813-1814 dittills hade varit klart *destruktiva* i detta avseende. Samtidigt är det intressant, att Jean *låtsades* att han personligen rönt stora segrar under fälttåget, genom hovets desinformationsavdelning och dess kommunikationsarbete och budskapsföreträdare gentemot svenska folket.

Betydelsefulla gärningar, redbarhet och dygd är grundläggande byggstenar i den väv av erfarenheter och hågkomster som över tiden formar en nations och ett folks historia, sammanhållning, karaktär och framtid. Uppoffringar för det egna landets anseende och för än högre syften var det som en gång bar upp den svenska arméns stolthet och nationens tacksamhet och minne. Karl XII satsade stort och förlorade stort, men åtminstone var han ingen hycklare. I den mån en ledares personliga föredöme har betydelse för en armés – eller en nations – tänkesätt, rättskänsla och hederskänsla i vidare bemärkelse, var stamfader Jean Bernadotte en stor olycka för Sverige. Hans bedrägliga, hycklande, überegoistiska dubbelspel undergrävde på flera sätt den solida grund och de värderingar som den svenska nationen vilade på.

Mer om detta senare i vår berättelse.

⁴⁸⁷ Huvuddelen av all internationell forskning på ämnet de senaste 200 åren finner att de svenska insatserna vid såväl Grossbeeren som Dennewitz var mycket svaga. De forskare som tycker annorlunda är huvudsakligen svenska, och tycks ha som gemensam nämnare att de i vidare bemärkelse varit eller är *bländade* av Jeans storhet och hyllar det mesta som stamfadern tog sig för under sin tid som kronprins och kung i Sverige. Flera av stamfaderns sentida evangelister har också tenderat att någon gång själva ha varit anställda av kungahuset, varit anlitade på uppdragsbasis av kungahuset eller figurerat i offentliga evenemang arrangerade av kungahuset, varit verksamma i en klubb med anknytning till kungahuset, eller blivit diplomerade/medaljerade eller på annat sätt uppmärksammade och ”bekräftade” av kungahuset. Detta sätter sig på forskarintegriteten, tydligen.

BREVET TILL NEY

Efter slaget vid Dennenwitz, långt efter att fiendearmén flyktat, hade Jean på kvällen intagit nattkvarter i Jüterbog och placerat 100 *ryska* livvakter – ej svenska – utanför sitt hus. Vem han själv betraktade som vän och fiende var kanske inte alltid uppenbart för samtiden att förstå, men för eftervärlden blir bilden desto klarare.

Efter slaget vid Dennenwitz berättas på flera platser i källmaterialet om lynnighet hos höga vederbörande. Jeans bipolära humörsvängningar var allmänt kända och vad som irriterade mest just för stunden kan man bara spekulera i. Han brottades med flera inre konflikter och konsekvenser som blivit följden av att endast låta sig drivas av *egennyttan*. Kanske skavde i hans undermedvetande osäkerheten kring hans eget anseende och eftermäle efter de fräckt illojala uppträdandena i Grossbeeren och Dennenwitz. Kanske var det samma frustrationsmoment som tidigare som bubblade upp igen, d v s främst Norgeerövringen och de franska karriärplanerna.

Efter Grossbeeren hade han låtit kalla till sig de tillfångatagna franska officerarna och hållit ett tal till dem om deras samhörighet och kamratskap.⁴⁸⁸ Efter Dennenwitz agerade han nu i samma anda. Han fick reda på att marskalk Neys adjutant Clouet⁴⁸⁹ tillfångatagits och förts till Berlin, och skickade då dit sin förtrogne Camps med erbjudande om all slags service, förmåner, pengar och även omedelbar benådning. Clouet mottog vad som erbjöds utan att tacka, utom benådningen som han föraktfullt vägrade att ta emot.

Clouets tillfångatagande gav emellertid Jean en förevändning att den **9 september 1813** skriva ett brev till Ney. Brevet är lite märkligt på flera sätt. Det börjar givetvis med att påpeka att han givit order om att Clouet skulle behandlas på bästa sätt. I nästa stycke framhäver Jean att fastän han själv och Ney stred på olika sidor för stunden, så delade de ändå tänkesätt och hade en intressegemenskap i andra avseenden. I avslutningen av brevet övergår Jean i poetisk högstämndhet:

”Under lång tid har vi härjat jorden, men ändå har vi inte gjort någonting för mänskligheten. Det förtroende som du med rätta besitter hos kejsar Napoleon, kan, enligt min mening, vara av viss vikt för att få denna suverän att slutligen acceptera en hedervärd och allmän fred som erbjudits honom, men som han har avvisat. Denna ära, furste, är värdig en krigare som du, och den franska nationen skulle ranka denna framstående gärning bland dem som vi utförde för tjugo år sedan, när, nedanför Saint-Quentins murar⁴⁹⁰, vi kämpade för dess frihet och självständighet.”

Jeans sista stycke låter alltså förstå att det var Napoleons personliga vägran att sluta fred som var problemet; att fortsätta kriga, skövla och underkuva utan gagn eller mening. Vid en tidpunkt då det franska folket var trött på krig, och med den gravitetiska ton som Jean slog an så lade han hela skulden för kriget på Napoleon samtidigt som han framställde sig själv som en humanitär och nationsbyggande fredsstiftare. Han jämställde sedan Neys övertalning, att förmå Napoleon att ändra sin politik, med den franska revolutionens *inre* kampideal för frihet och självständighet. ”Nedanför Saint-Quentins murar” – d v s i franska nationens eget intresse och med skydd av nationens integritet mot yttre fiender, såsom den sjätte koalitionen – så var det, menade Jean i sitt brev, ett nytt politiskt system som Frankrike behövde.

Men eftersom alla visste att Napoleon aldrig själv utan vidare skulle ändra sitt politiska system, ockupationspolitiken, handelspolitiken o s v, så var det uppenbart vad brevet till Ney

⁴⁸⁸ Se kap 7 avsn 8

⁴⁸⁹ Anne-Louis Antoine Clouet (1781-1862), fransk militärofficer

⁴⁹⁰ Saint-Quentin var länge en strategiskt viktig gränsstad i norra Frankrike, som vid flera tillfällen genom historien härjats av utländska arméer. Detta ledde till att man under andra halvan av 1500-talet inledde konstruktionen av stora murar och avancerade befästningsverk kring Saint-Quentin för att skydda staden, och Frankrike, mot framtida utländska attacker.

egentligen handlade om: en ny inrikes *revolution* för att återuppbygga den franska nationen. Brevet till Ney, vars innehåll var tänkt att spridas i Paris, var en täckmantel för ett upprop till *regimskifte* i Frankrike, där Jean, som vi redan vet, såg sig själv som mest lämplig och värdig att ta över efter Napoleon. Brevet kunde alltså ses som en del av Jeans egna förberedelser för att bygga upp sympatier och grupperingar hos befolkningen och inom den franska armén till förmån för sin egen kandidatur till den franska tronen.

Stamfadern visade brevet för flera av koalitionsmakternas diplomatiska representanter som åtföljde Nordarmén. Samtliga ansåg brevet synnerligen olämpligt av flera skäl. De såg i detta främst ett försök att vidmakthålla tvivelaktiga förbindelser med franska revolutionskretsar. Brevet undergrävde dessutom koalitionen gemensamma plan att militärt besegra Napoleon och slutgiltigt befria Europa från fransk ockupation. Plötsligt tal om att lägga ner vapnen, utan någon som helst konkret plan eller förankring i resten av koalitionen, kunde verka avkylande och förvillande på flera håll. Den brittiske diplomaten Cathcart ska ha blivit synnerligen upprörd över tilltaget.

Professor Höjer menar i sin avhandling att brevet snarast bidrog till att försvaga stamfaderns ställning inom koalitionen ytterligare. Professor Scott konstaterar lakoniskt i sin avhandling att i just detta fallet så agerade Bernadotte åtminstone varken hemlighetsfullt eller lömskt. Han körde på med sin egen propaganda och sin egen agenda i full dager, utan hämningar eller samvetsbetänkligheter. Samtidigt uppmuntrades han fortfara i samma riktning av intrigmakerskan fru Staël, som kallade sin idols bulletiner för "mästerverk" och som uppeggade honom att fortsätta skriva proklamationer för att hetsa det franska folket mot Napoleon.

Kapitel 8 avsnitt 12

DAGARNA EFTERÅT

Ur källmaterialet framgår att visst svenskt kavalleri samt den svenska sjätte brigaden, d v s det svenska avantgardet som inkluderade Kalmar regemente, strax efter slaget vid Dennewitz ställdes under den preussiske generalen Bülow's befäl. En dagbokskälla bekräftar att brigaden mönstrades av honom personligen, och det framgår även att dessa mannars bivack förlades i byn Oehna, 5 km rakt söder om Dennewitz, d v s åt det håll som den franska armén flytt.

Det blir emellertid under ett par dygn lite knepigare att följa Frödingedrängarna. En källa hävdar att de snart, ej långt efter Bülow's inspektion, odramatiskt återgick under svenskt kommando och kvarblev i trakten av Dennewitz och Oehna. Men Tingsten menar i sin utredning om kriget att sjätte brigaden kvarstod under Bülow's befäl ända till torsdagen den **9 september 1813**. Flera auktoritativa källor samt olika svenska dagböcker gör samtidigt gällande med säkerhet att vissa svenska trupper under dessa dagar, under den preussiske generalmajoren von Oppens⁴⁹¹ ledning, d v s under tyskt chefskap, fick i uppdrag att förflytta sig ytterligare söderut, ca 15 km åt sydväst, till staden Jessen vid floden Elster. Uppgifter gör dock gällande att det huvudsakligen rörde sig om svenska hästburna trupper.

Patruller bestående av Nordarméns lätta infanteritruupper skickades emellertid ut för att genomsöka skogarna över ett stort område och ta fångar.

Vad dessa förflyttningar och avsökningar, som leddes av preussarna, de facto innebar var ett säkrande av regionen, en oavlätlig förföljelse av fransoserna för att stressa dem och pressa tillbaka dem, ytterligare tillfångatagande och beslagtagande av kvarlämnat gods, samt en kontinuerlig framflyttning av koalitionen frontlinje och bibehållandet av initiativet i matchen.

⁴⁹¹ Adolf Friedrich von Oppen (1762-1834), preussisk militärofficer

Det är som sagt oklart i vilken utsträckning som sjätte brigadens infanterister faktiskt deltog, och ifall någon konfrontation med franska eftertrupper eller vilsekomna krigare skulle ägt rum, och ifall någon svensk då sårades, men faktum är att det finns ett dödsfall registrerat i Kalmar regemente precis efter att detta uppdrag i så fall skulle ägt rum. Soldat nummer 77 Johan Jern⁴⁹² från Högsby socken avled i Dennewitz fredagen den **10 september**, dödsorsak oklar.⁴⁹³

Hur det än förhöll sig med sjätte brigadens eventuella uppdrag, så var kampen mot Napoleon definitivt inte över. Avståndet mellan de franska styrkorna och koalitionen olika arméer fortsatte att krympa. En ännu större oundviklig konfrontation, en urladdning utan motstycke, syntes alltmer oundviklig. Det kunde ske om dagar eller veckor.

Men medan preussarna, som i hjärta och själ kände allvaret i situationen, utan att förlora momentum redan börjat förflytta sin trupp söderut, så dröjde sig militärsnillet Jean kvar. En dag, två dagar, tre dagar, fyra dagar, fem dagar efter slaget vid Dennewitz hade han inte makat sitt högkvarter en tum, utan låg kvar på sitt härbärke i Jüterbog där han tillbringade sin tid med att diktera bulletiner, proklamationer, order, brev och propagandaskrivelse, och var under dessa aktiviteter högeligen labil till sinnes enligt vittnesmål.

Den svenska huvudarmén hade på fem dagar tillåtits röra sig hela 7 km till Oehna, medan avantgardet kamperade ytterligare 5 km söder om nämnda by. Olusten i armén som helhet över deras egen nonsensgärning i Tyskland var utbredd. Matbristen var fortsatt akut. Fotsoldaterna måste ha åtminstone skorpor, ris, potatis, gryn och brännvin för att orka men försörjningen var ringa.

Bara fyra veckor in på kriget, efter vapenvilans upphörande mot slutet av sommaren, hade det redan börjat gnissla inom koalitionen. Samförståndsandan och tillförsikten från Trachenberg hade försvagats och undergrävts av misstro och anklagelser om separata agendor. Exempelvis hade de preussiska förlusterna vid Dennewitz ej stått i proportion till koalitionen gemensamma resurser för att övermanna Ney. Metternich konstaterade samtidigt att man måste hålla ett öga på sina koalitionspartners, läs Jean, precis som på fienden.

Samma vecka som Jean inte tycktes ha särskilt bråttom med någonting, utom att ligga på sitt rum i Jüterbog och *pladdra* och låta någon stackare skriva ner detta pladdrande i form av brev och propagandaalster, samlades ovan nämnda torsdag ledare för andra allierade härar knappt 160 km därifrån, i Teplice i nuvarande nordvästra Tjeckien. Österrike, Ryssland och Preussen tecknade den dagen avtal⁴⁹⁴ om att stärka det inbördes samarbetet i den gemensamma kampen mot Napoleon.

Sverige var ej inbjudet.

⁴⁹² Johan Jonsson Jern (1776-1813), svensk dräng och soldat

⁴⁹³ De egentliga omständigheterna kring Bülow's tillfälliga övertagande av den svenska sjätte brigaden, och vad dessa trupper därpå nyttjades till, stannar vid författarens spekulationer, likaså förhållandena kring soldat Jerns död. Djupare arkivforskningar skulle möjligen kunna besvara en del av dessa frågor.

⁴⁹⁴ Teplicefördraget (i den historiska litteraturen oftast känt som Töplitzfördraget eller Treaty of Töplitz) den 9 september 1813

Kapitel 9

11 september – 5 oktober 1813

Avsnitt

1. *Ödeland*
2. *Martin Luthers insubordination*
3. *Överbefälhavarens bekännelse*
4. *En sann riddare*
5. *Plommondiet*
6. *Alla är till salu*
7. *Broar*
8. *Dessau, första försöket*
9. *Booom!*
10. *Dessau, andra, tredje, fjärde och femte försöket*
11. *Styrkeuppvisning i potatislandet*
12. *Bülows insubordination*
13. *Napoleons förolämpning*

ÖDELAND

Ryssarnas och kosackernas egenskaper och beteenden både fascinerade och förskräckte svenskarna.

Ryssarna var otroligt snabba i sina militäriska rörelser. Vid ett ryskt fältläger var de flesta sysselsatta vid kokgropparna med sina matanrättningar och de övriga mannarna låg ganska sorglöst på lägerhalmen. Plötsligt red en rysk adjutant från lägrets ena flygel till den andra och tillbaka igen med order om uppbrott. Inom några få ögonblick var ryssarna uppställda på linje, rangerade och redo för avmarsch.

Kosackerna jagade vildsvin i skogarna. De genomborrade de tjocka bestarna med sina smala pikar, drog dem till sig och högg av huvudet, lät blodet rinna av och klöv sedan bytet i två delar på mitten. Det slaktade viltet fick sedan hänga med en halva på var sida om halsen på hästen som kosacken red på, så att blodet fick rinna av, och kosacken försvann sedan snabbt med bytet. Hårdbarkat, rått, slibbigt, skoningslöst.

Kosackerna benämndes ofta efter den nejd som de stammade ifrån. Sålunda fanns donska, volgaiska, uralska, sibiriska och tjernomorska kosacker. Deras religion var grekisk-ortodox och de talade alla ryska utom de tjernomorska. Kosackerna var i grunden jägare och fiskare som tidigt övats i att hantera vapen, i synnerhet pik och sabel. Deras hästar var små men starka och ihärdiga, och sades kunna urskilja sin herres visslingar från andras. De styrdes med tygeln och drevs framåt av en kort piska av sammanflätade läderremmar som kallades kantschuk. Sadeln var hög och bestod av en trästomme med en läderkudde och filt under. Kosackerna förde med sig många packhästar i fält, som lastades med proviant, kittlar, pannor och stöldgods. De flesta hade ingen enhetlig uniform utan klädde sig som de ville och kunde.

Det som främst utmärkte kosackerna var deras långa pikar, som under ritt vilade i en kapsel vid den högra stigbygeln. Många av dem hade också turkiska sablar och bössor. Kosackerna var ökända för sin fullständiga grymhet och känslolöshet under detta fälttåg. Kosackpatruller rörde sig ofta i ensliga skogstrakter, där det ej hade varit svårt för dessa halvildar att plundra och mörda resande och förstöra alla spåren av sin våldsgärning.

Deras utseende låg någonstans emellan det östeuropeiska och asiatiska, med små ögon och små men breda näsor, breda ansikten och kindknotor, stora öron, aningen mörkare och gulare hudton än västeuropéer, mörkt hår och halvgles skäggväxt. Flera av dem var starka tobaksrökare.

På lördag förmiddag den **11 september 1813** klockan 09 bröt den svenska armén upp för generalmarsch från trakten av Oehna till Zemnick strax sydväst om Seyda. En minnestecknare i generalissimus stab kommenterar:

”Allting var obehagligt denna dag: vädret, lynnet hos höga vederbörande...”

Sjätte brigaden gick i täten. De lämnade stridszonen bakom sig och deras nya bivackplats vid Zemnick var mycket vacker med mjukt kuperade skogslundar som förde tankarna till Sverige. Soldater skickades ut för att plocka potatis i närliggande fält, och i skogarna dödades vildsvin som grillades över bivackeldarna. Alla soldater sov under vindskydd, i jordhyttor eller halmhyttor som de byggde själva på varje ny lägerplats, annars under bar himmel, ”som emot hösten blev för den mindre härdade högst besvärligt och ohälsosamt”, enligt en dagboksskrivare. Det sades att för första gången på länge gick de flesta och lade sig mätta och torra, men avantgardet längst fram hade roterande vaktkommenderingar utposterade i landskapet hela natten. Sömnunderskottet var konstant.

Den **12 september** girade marschen åt nordväst igen genom den lilla staden Zahna. Kosackerna hade passerat några dagar tidigare och givetvis hunnit med att både plundra och bränna ner staden, liksom flera andra byar och småstäder som de passerat de senaste veckorna. På ömse sidor om vägen genom Zahna stod svarta ruiner och nakna skorstenar. Som vålnader

kraftade några halvnakna människor i askan efter saker eller något att äta som elden inte tagit, men fann inget. Tiggare längs huvudgatan, de få invånare som inte flytt, bad nedbrutet de passerande svenska soldaterna om bröd. Deras skygga och fruktande blickar mötte svenskarna, och flera svenska soldater delade med sig av hela sin proviantranson till de eländiga, fattiga och hemlösa.

Armén befann sig i Sachsen. Landskap dominerades av vidsträckta sandrika grässlätter, av höjder och dalar med oaser av täcka byar omgivna av täta skuggande lövträd. Men de flesta av dessa byar låg öde när svenskarna kom dit. Fransoser och kosacker hade hunnit före och förstört vad som fanns att förstöra. Det var utplundrat och ofta utbränt. Hus saknade fönster, dörrar och tak. I trädgårdar låg kringströdda sönderbrutna möbler bredvid kullhuggna förkolnade träd. På bygator låg kvarlämnade innanmäten av slaktade kreatur som gav en frän stank i sensommarvärmen. Det mest slående var dock ödsligheten. Få människor syntes, blott en och annan trasig tiggare och någon vilsen ströhund. Inga bybor, inga handelsresande, inga barn. Avantgardet mötte på vägen en stor transport tillfångatagna fransoser, ända till nakenhet plundrade. Många var sårade och överhöljda med levrat blod.

”Dä ä som di bare vill förstöre va de kan”, mumlade Abraham.

Kosacker, syntes det som, hade en *instinkt* att härja, en naturlig drift att stjäla och ödelägga vad som tillhörde andra. En besynnerlig avsaknad av vett och empati. Kosackerna organiserade plundringskolonner i Sachsen när matbristen i hela denna del av Tyskland blev akut i september och in i oktober, för att utpressa vad man kunde ur gårdar, röva bort boskap och foder, ta med sig allt av värde och bränna resten. De fraktade ibland tillbaka sitt byte till sitt läger genom att en pik lades över två hästar, och på piken hängde korgar med mat och vin. Mästerligt kunde de uppsnoka vad som behövdes. I en by hade invånarna gömt kläder genom att gräva ner en kista med skjortor, byxor och klänningar i marken. Kosackerna upptäckte de näst intill omärkbara spåren på ytan, började sedan undersöka markens beskaffenhet och grävde upp kistan. Det var fåfängt att gömma något som helst undan kosackernas rovlystnad, de var oförlitliga i plundringsyrket. Ingen nations soldater kunde mäta sig med dem. Allt detta till den fattige bondens åsyn när kosackerna drog förbi som predatorer, marodörer.

Men samtidigt var kosackerna otroligt effektiva krigare. De var uppmärksamma och rappa utan jämförelse och rörde sig i strid snabbt som skuggor. De tycktes komma ur jorden eller tomma intet, och agerade synkroniserat som i en operaföreställning och med en precision som liknade ingenting annat. Deras grymhet var otyglad, deras obarmhärtighet ändamålsenlig.

Endast donska kosacker fick vistas bland de reguljära trupperna i Nordarmén. Alla de övriga, såväl baskirer som kalmucker, svävade ständigt omkring som oroliga andar, som ohyra som var överallt och ingenstans.

Ryssarna hade också en destruktiv sida. En rysk krigare kom ridande förbi några svenskar med fickorna fulla med blodiga höns som han själv stolt vridit nacken av. Han skrattade att han roats av böndernas förskräckelse när han hotat dem och rivit ut vad de ägde i lador och bostäder. Ryssarna besatt en nyckfull vildhet under ytan, en *skadeglädje*, en råhet och likgiltighet som blottades då och då, och som man inte kunde lita på. Ryssarna hotade och ej sällan misshandlade Sachsens invånare om de sade emot. Lokala drängar och andra civila försökte skydda egendom, men denna förskoningskänsla belönades med att de helt sonika dödades av anstormande kosacker och ryssar. Byborna stacks eller sprättades upp av lansar och sablar, som om det låg ett nöje eller egenvärde i att dräpa och förnedra till det yttersta.

Munterhet och sång ljöd oupphörligt i de ryska bivackerna, hela dagen och halva natten, men i svenska öron skorrade musiken anskrämligt.

MARTIN LUTHERS INSUBORDINATION

Svenska armén fortsatte västerut från Zahna och passerade denna söndag den **12 september 1813** bara några kilometer norr om Wittenberg, Martin Luthers⁴⁹⁵ stad, som var belägrad av franska armén. Man kom så pass nära att de franska befästningarna blev tydliga. Wittenberg sades vara bestyckad med 150 kanoner.

I detta skede kan det vara tillfälle att nämna några ord om just Martin Luther. En anledning till denna lilla utvikning är att då ju ett par huvudteman i denna bok är *subordination* och *insubordination*, kan det vara intressant att för ett ögonblick fästa uppmärksamheten på ett av världshistoriens förnämsta exempel på tapper vägran att underkasta sig maktfullkomliga irrationella påbud och regler ovanifrån, nämligen Martin Luthers egen insubordination mot den katolska kyrkan.

Luther var född i Sachsen. Efter universitetsutbildning i Erfurt erhöll han vid 21 års ålder en magisterexamen i de fria konsterna⁴⁹⁶. Hans intresse för teologi och filosofi blev allt starkare och han lärde sig även vid universitetet att utveckla sitt kritiska tänkande, att våga och kunna ifrågasätta vedertagna påståenden och resonemang.

Efter att nästan träffats av blixten när han red genom ett åskväder, hade han blivit så rädd för döden att han spontant utropat ett löfte om att bli munk. Han kände sig efteråt bunden av sitt löfte och avbröt därför då påbörjade juridikstudier, sålde sina böcker och anslöt sig till ett kloster. I klostret mobbades han av andra munkar. De förnedrade honom med olika arbetsuppgifter och sände ut honom för att tigga i byar och städer. Så småningom återvände han till den akademiska miljön. Han prästvigdes vid 23 års ålder i Erfurts katolska katedral, och började vid 24 års ålder undervisa teologi vid Wittenbergs universitet. 1512, när Luther var 28 år gammal, blev han teologie doktor vid samma universitet och tog plats i den teologiska fakultetens styrelse.

Luther var alltså en *insider* – genom sitt prästerskap var han själv del av det lokala katolska etablissemangen – som dock hade integritet, förnuft och kurage nog att göra revolt mot den egna juntans och intressesfärens maktdoktriner.

Några få år senare lanserade påven Leo X⁴⁹⁷ konceptet *avlatsbrev*. Detta var i princip obligationer som allmänheten fick köpa mot kontant betalning, och där utfärdarens motprestation bestod i en luftgaranti om syndaförlåtelse. Utfärdare var den katolska kyrkan. Försäljningen drevs på enormt. Ju mer människorna hade på sitt samvete – och kyrkan såg till att indoktrinera alla att de minsann var syndare hela bunten, samt hotade med att de som inte köpte avlatsbrev skulle brinna i helvetet – desto större omsättning av avlatsbrev. Alla hoppade på. Bankirhusen gav sig in i matchen, givetvis, som alltid så fort det doftar pengatransaktioner i någon form. De mäklade innehållslösa syndaförlåtelse som om det vore internetaktier år 1999.

Men Luther vände sig mot detta katolska giriga megahyckleri. Om nu någon begått ett fel, menade han, så måste ångern i så fall komma inifrån. Man kan inte med en fingerknäpp köpa sig samvetsro och förlåtelse genom en godtycklig avgift. Detta var ett fördummande och förslappande förfarande. Handeln med avlatsbrev var ett lurendrejeri som barskrapade de redan fattiga och nödlidande för att gynna påven.

⁴⁹⁵ Martin Luther (1483-1546), tysk präst, munk och teolog

⁴⁹⁶ de fria konsterna = artes liberales; ett västerländskt utbildningskoncept med ursprung i antikens Grekland som förekommer än idag i främst USA. Innehållet i denna utbildning har skiftat något över tiden men brukar ofta sägas inkludera en kombination av primära läroämnen som bl a språklära, retorik, litteratur, filosofi och matematik.

⁴⁹⁷ Giovanni di Lorenzo de' Medici (1475-1521), påve (artistnamn Leo X)

En lördagskväll⁴⁹⁸ hösten 1517 spikade Martin Luther, 33 år gammal, upp 95 teser på Slottskyrkans dörr⁴⁹⁹ i Wittenberg som bl a ifrågasatte avlatsbrev. Det har hävdats av forskare i ämnet att Luther *ej* hade för avsikt att starta en direkt konflikt med kyrkan, utan snarare såg detta som en inbjudan till debatt. Tonen i teserna var allmänt sett inte förmanande utan snarare sökande, och framställningen akademisk och resonerande. Det fanns emellertid däri ett underförstått direkt ifrågasättande av kyrkan och dess penningbegär och rena *utnyttjande* av fattiga troende. I exempelvis tes 86 frågar Luther retoriskt:

”Varför låter inte påven, vars förmögenhet idag är större än hos den rikaste krösus⁵⁰⁰, bygga Peterskyrkan för sina egna pengar istället från fattiga troendes pengar?”

Detta blev startskottet på den protestantiska reformationen. Inom två veckor hade kopior av teserna på latin spridits på tyska genom Tyskland, och inom två månader fanns översättningar av texten över hela Europa. Studenter flockades i Wittenberg för att få höra Luther föreläsa.

Även fastän Luther inte insett sprängkraften i detta, så innebar dessa teser givetvis en *insubordination* som hette duga, en slags civil olydnad utav bibliska proportioner.

När de som besitter makt och privilegier ifrågasätts så försvarar de sig. Även om frågorna är välgrundade och berättigade, försvarar sig *ej* sällan de makthavande med näbbar och klor, helt enkelt därför att *makt och förmåner* är ljuvligt på flera sätt, rentav berusande. Och det ligger i många personers natur att sätta egennyttan främst, bevara befintliga strukturer och skydda sina egna intressen, istället för att förbehållslöst våga resonera utifrån förnuftsensliga och moraliska principer, även när de själva riskerar att förlora stort på en sådan debatt, uppriktighet och progressiv förändring.

Så även i detta fallet. Luthers motståndare sökte komma åt honom på flera sätt. Påven skickade en mängd katolska teologer och sändebud för att undergräva Luthers argument och honom som person, samt söka vinna den allmänna opinionen. Påven försökte få Luther arresterad. Luther mordhotades och man lät förstå att han borde brännas på bål. Hans rykte skändades och man framställde honom som en *fiende* till kyrkan och hela kristendomen. Man utmålade hans mor för en hora. Han exkommunicerades – bannlystes, uteslöts – av påven själv för *insubordination* den 3 januari 1521. Den katolska kyrkan – allsmäktig, feg, ynkelig – gjorde allt som stod i dess makt för att bevara mystiken, illusionerna, prästvädet, skuldbeläggarmonopolet och utsugarbefogenheterna som man byggt upp kring ”syndernas förlåtelse och ett evigt liv”, en av kyrkans USP⁵⁰¹, ett effektivt verktyg för att kuva och exploatera den uppskrämda allmänheten som annars, påstår samma manipulativa kyrka, riskerar att skickas rakt i helvetet.

Men katolska kyrkan förlorade. Rebellen Luther vann, i ett formidabelt exempel på *insubordination* mot det genuint korrupta, egennyttiga, oäkta och omoraliska.

⁴⁹⁸ 31 oktober 1517 var en *lördag* enligt den då gällande julianska kalendern; den gregorianska (moderna) tideräkningen hade ännu *ej* introducerats.

⁴⁹⁹ Kyrkan kallas *Schlosskirche* (nuvarande adress Schlossplatz 1). Den ursprungliga dörren där teserna sägs ha uppspikats förstördes i en brand 1760 och ersattes senare med en annan dörr. Martin Luther själv är begravd i kyrkan under predikstolen.

⁵⁰⁰ Krösus (ca 595 f Kr-?) var den siste kungen i det antika riket Lydien i nuvarande Turkiet, känd för sin formidabla rikedom. Substantivet *krösus* har sedermera kommit att beteckna en oerhört rik man, och även blivit en symbol för högmod och fåfänga.

⁵⁰¹ USP = unique selling proposition, till svenska ibland översatt som ”unik konkurrensfördel”. Inom marknadsföringsstrategi så representerar USP en deklarerad unik egenskap, fördel eller nytta för kunden som skiljer varan eller tjänsten åt från konkurrerande alternativ, och som används av säljaren för att övertyga kunder och marknaden om varans eller tjänstens unika förträfflighet. I exemplet ovan så är en av kyrkans främsta USP^{er} just det unika och oemotståndliga erbjudandet om ”syndernas förlåtelse” åt alla de människor som ansluter sig till kyrkan, undergivet hörsammar kyrkans påbud och lydigt ställer om sina liv enligt de villkor som kungörs av kyrkans makthavande företrädare.

ÖVERBEFÄLHAVARENS BEKÄNNELSE

Det var fortfarande den **12 september 1813**. Marschvägen västerut resten av dagen var vacker, den gick mest genom skogar. Fältjuristen Clas Livijn, i brist på annan sysselsättning, författade dagarna efter Dennewitz ännu en sång, som senare skulle gå i tryck i Kiel i december. Det är högst osannolikt att detta blev en allmänt utbredd marschsång i de svenska soldatleden, då Livijns alster innefattar inte mindre än 40 verser! Låten har titeln *Sång öfwer slaget wid Jüterbock* och hyllar – plikttroget – Livijns högste chef Jean, som utmålas som svenska arméns stolthet och jordens frälsare. Jean påstås i Livijns visa vara ”odödlig sen förut” och ”en söderns son, från fjällens bryn, han kom med jordens hopp” och ”en stor och ädel prins”, o s v. Stroferna maler på om hjältens rena moral, hans stoiska lugn, hans mod, och romantiserar Jeans och Sveriges insatser dittills i kriget långt bortom oigenkännlighet. Livijn visar oss i detta stycke sina poetiska anlag, men textinnehållet är ren fantasi. Icke desto mindre kanske detta reflekterar det töcken som många i den bernadotteska svansen – medsläpade svenska officerare, adjutanter, ämbetsmän, kanslipersonal, servicepersonal m m – ännu befann sig i. Han var ju Sveriges räddning och stolthet, eller hur, och hans ädla hjärta hyste väl säkert samma varma förtroende tillbaka för den svenska krigarhären?

Armén nådde Coswig vid Elbes norra strand på söndagskvällen. Soldaternas bivack bodde upprättades på ett flackt fält några kilometer från Coswig. När manskapet skulle hugga träd för sina bivackeldar sprang en massa rådjur upp ur snåren. Vid ankomsten till Coswig kom kaptener och soldater från några regementen för första gången under tak sedan de lämnat Mecklenburg.

Man lägrade två nätter vid Coswig. Förbi Coswig flyter den vackra Elbefloden. Ytan låg lugn och blank mellan upphöjda stränder, och vid Coswig gör floden en krök innan den fortsätter meandra mot Nordsjön. Den högra sidan, där Coswig ligger, är höglänt och kal, och där vakade nu tusentals uniformerade soldater i den svenska armén över minsta tecken på fransk närvaro. Den vänstra sidan var jämnare, med bördiga sädesfält och eklundar. Höet på de vackra ängarna inbärgades just under svenskarnas vistelse i Coswig, medan andra bybor och gårdsarbetare var idogt sysselsatta med sina fredliga yrken.

Under en kort permission intresserade sig skraddaren Peter Lafin, soldat nummer 61 i Överstelöjtnantens kompani, för Coswigs fina berömda klädesfabriker.

Generalissimus med anhang inkvarterade sig på *Schloss Coswig*⁵⁰². Slottstornet reste sig över nejdens gröna skogar och den blågrå Elben. På slottet bodde två gamla prinsessor, sedermera furstinnor, där de levde ett stillsamt och antikverat hovliv.⁵⁰³ Under en middag på slottet, där stamfadern runt sig samlat generaler och stabsmän, förde Skjöldebrand, som vi vet genom hans memoarer bar en del besvikelse och desillusion i sitt bröst, in samtalet in på den svenska arméns agerande och uppgift under detta fälttåg.

Först en kort återblick. Vad var egentligen överbefälhavare Bernadottes uppfattning om den svenska armén? Det finns i källmaterialet ett dokumenterat uttalande från januari 1811, efter tre månader på svensk jord, där krigslegendaren från Pau kallar den svenska armén – alltså Gustav II Adolfs och Karl XII:s rotskott – för en samling ”stråtrövare”⁵⁰⁴ med uttryckligt negativ klang. Jean hade också vid flera tillfällen i egenskap av svensk kronprins *hånat* Sverige för den militära förlusten mot Ryssland i Finska kriget 1808-1809.⁵⁰⁵ Senare under fälttåget skulle

⁵⁰² Adress Schlosstrasse 44

⁵⁰³ Systrarna Friederike Auguste Sophie von Anhalt-Zerbst (1744-1827) och Christine Elisabeth Albertine von Anhalt-Bernburg (1746-1823)

⁵⁰⁴ stråtrövare = tjuv, marodör, niding, vandal, odjur

⁵⁰⁵ Se t ex kap 3 avsn 14

stamfadern även fälla direkt nedsättande kommentarer om den egna svenska arméns duglighet.⁵⁰⁶ Historikern professor Scott skriver att ”då han aldrig lärde sig svenska fann han det svårt att etablera något verkligt förtroligt förhållande med sina officerare och mannar”. Scott spekulerar i att hans dröjsamma rörelser av den svenska armén under fälttåget delvis härrörde från en misstro gentemot den egna armén, såväl vad gällde dess förmåga som pålitlighet. Genom sin personliga *deal* med Alexander i Åbo 1812 hade han ju försäkrat sig om *ryskt militärt stöd* om någon skulle hota släkten Bernadottes nyvunna ställning i den svenska tronföljden i Sverige. Och nu under fälttåget i Tyskland 1813 var hans privata livvaksstyrka ej svensk utan bestod av kosacker, d v s ryska militärförband.

Ett annat skäl att undvika all form av faktisk militär inblandning hösten 1813 var att inte sätta sitt extremt inflaterade rykte som fältherre på spel, sin *image*. Denna framtoning – omvärldens absurd uppskrivade perception om honom – var en tillgång i sig självt. Genom att själv *undvika* drabbningar, undvek han samtidigt att sätta denna image på spel. Det är ju bara när man deltar som man kan förlora. Genom att ej delta så slapp denna storslagna image jämkas efter verkligheten. Han själv kommenterade vid ett tillfälle att ”mitt öde beror på ett fältslag”. Flera samtida och sentida bedömare har ansett att Jean Bernadotte från Pau i själva verket var en medelmåttig och modlös befälhavare. Omvärldens *inbillning* om hans stora talanger inför fälttåget 1813 hade dock varit en annan, vilket varit ett skäl till att han erhållit en så stor befälsroll vid Trachenberg.⁵⁰⁷ Det säkraste sättet att nu under krigets verklighet undvika att avslöja sig själv, var helt enkelt att utebli.

Ett ytterligare bakomliggande skäl som ofta anförs som grund för Jeans allmänna passivitet och undflyende, är det råd som han erhållit av utrikesminister Engeström i slutet av april i samband med att han lämnat Stockholm. Sveriges utrikesminister – en inskränkt, naiv åsna – hade vid avresan väddat till kronprinsen att han skulle bespara svenska armén därför att det var bland det sista av landets resurser som han nu förde med sig i fält. Denne hade då lovat att göra detta. Inte alls för att Jean var en man av löften, så var ingalunda fallet, men han insåg även själv att stora förluster för armén skulle göra hans egen personliga ställning och framtid i Sverige vansklig. Så återigen, utifrån ren *egennyttia* – i motsats till moralisk plikt, allmän hederskänsla och respekt för ingångna avtal med bl a Storbritannien som ju lejt den svenska armén för en specifik uppgift – så undveks i princip all inblandning av den svenska armén.

Vid denna middag på slottet i Coswig förde så general Skjöldebrand det känsliga ämnet på tal, och *förebrådde* Bernadotte, om än i underdåniga ordalag, för att ha hindrat honom att göra en hederlig och korrekt insats med kavalleriet vid Dennewitz.⁵⁰⁸ Ordern om halt i sista ögonblicket hade tårt på de svenska mannarnas självkänsla. Den svenska arméns förevisade roll som statister var nedbrytande och förödmjukande.

Jean svarade:

”Så ni vill alltså, att jag skulle låta svenska armén deltaga i varje strid och genom förluster så upplösas, att jag ej mer skulle ha en egen armé? Och hur kan man veta, att hela styrkan inte kommer att behövas för *Sveriges egen sak*, när det blir frågan om att *ta Norge?*”

Alla bordsgrannar hörde vad som sades, och där hade de det alltså i klartext vad alla hela tiden befarat. Jean såg själva koalitionskriget mot Napoleon och den franska armén, vad gällde Sveriges insats, som en likgiltig transportsträcka mot det större målet att tillskansa sig Norge. Svenska armén var *inte* på kontinenten för att, finansierad av Storbritannien och som en verksam del av en koalition, befria Europa från ockupation och understödja staters suveränitet, återställa frihandeln o s v. Det hela handlade blott om passiv närvaro för syns skull.

⁵⁰⁶ Se t ex kap 17 avsn 4

⁵⁰⁷ Se kap 6 avsn 10 (11 juli 1813)

⁵⁰⁸ Se kap 8 avsn 6

Den svenska arméns insatser för försvaret av Berlin genom striderna vid Grossbeeren och Dennewitz hade varit minimala, för att inte säga pinsamma och förnedrande. I dessa två fältslag allena hade preussarna förlorat nästan 12 000 man i döda och sårade. I den svenska armén var bortfallet av sårade och saknade i samma strider *en tusendel* av denna siffra.

Det hade blivit alldeles uppenbart för alla att Jeans strategi gick ut på att bespara den svenska armén förluster. Problemet var att denna smitningsstrategi stod i direkt konflikt med ingångna traktater med andra stater och all moralisk pliktkänsla, samtidigt som svenska officerare och soldater *skämdes* över sin påtvingade åskådarroll. Jean Bernadotte saknade svensk militär stolthet, samtidigt som han kände föga för "den gemensamma saken" att befria Europa och hade i synnerhet ingen lust att bekriga sina forna landsmän. Han ville bara ha sitt Norge, en symbolisk vinning för att validera och befästa sin egen inhemska maktställning i Sverige som tronarvinge – besegla legitimiteten av bedrägerivalet i Örebro 1810 av honom själv som externrekryterad tronföljare – och samtidigt hålla dörren öppen för en ännu större karriär i Frankrike. Men genom sina egennyttiga beräkningar lät han andra ta förlusterna och gjorde den svenska armén till åtlöje.

Jean själv hade inga samvetsqual kring detta spel med koalitionen där allt bottnade i egen *personlig* vinning, inte mer än så. Konsekvensen blev emellertid att den svenska armén vanhedrades, och mer därtill. T o m professor Höjer skriver i sin avhandling från 1935:

"Svenska armén sparades visserligen – till sin egen harm och förödmjukelse – men man riskerade att slösa bort det kapital av engelsk och rysk tacksamhet, som vunnits 1812. Den *moraliska* verkan av deltagandet i fälttåget kunde lätt förfelas⁵⁰⁹. Och om kronprinsen undvek att sätta sitt fältherrenamn på spel, kunde han istället lätt få se sin varsamhet tydd som oduglighet, liknöjdhet för det allmänna bästa eller rent av som *förräderi*."

Kapitel 9 avsnitt 4

EN SANN RIDDARE

Måndagen den **13 september 1813** regnade det hela dagen. Svenska armén uppehöll sig fortfarande vid Coswig. Dagen efter överbefälhavarens bekännelse vid middagsbordet på slottet, att svenska armén medvetet hölls utanför, skrev den preussiske kungens militära rådgivare Knesebeck – med sin chefs och de övriga allierade monarkernas vetskap – ett brev till Blüchers generalstabschef Gneisenau⁵¹⁰ att Bernadotte vunnit "sina" segrar vid Grossbeeren och Dennewitz endast med preussiska trupper, och dessutom *försummat* att utnyttja det utmärkta överläget för koalitionen mot Frankrike till att göra dessa segrar mer definitiva. Vilket ju var en helt korrekt analys. Kritik i samma riktning växte på flera andra håll, och man ansåg att Jean agerade överdrivet återhållsamt och han beskylldes för tvetydiga eller rentav förrädiska avsikter.

Regnet i Coswig fortsatte på tisdag förmiddag den **14 september**. Den svenska huvudarmén *utom avantgardet* lämnade Coswig. Avantgardet tillsammans med de Mörniska husarerna hölls kvar, som en förpost i den riktning där den närmaste stora franska armékåren uppehöll sig, kring Wittenberg. Vi återkommer strax till kalmariternas uppdrag.⁵¹¹

Resten av huvudarmén fortsatte sin marsch ringlande vidare västerut mot Rosslau. Marschvägen var vacker och omväxlande, och löpte här och där alldeles nära vattnet vid Elbeflodens sköna bankar. Den på avstånd försilvrade vattenfåran, ett par hundra meter bred,

⁵⁰⁹ förfelas = förspillas, gås miste om

⁵¹⁰ August Wilhelm Antonius Neidhardt von Gneisenau (1760-1831), preussisk militärofficer

⁵¹¹ Se kap 9 avsn 7

krökte sig oregelbundet fram och tillbaka genom Sachsen mot nordväst, mot Hamburg och det öppna havet. Elbe flöt stilla förbi gröna bördiga stränder och små byar och städer med vita glänsande kyrkor. Luften var mild och mer uppfriskande i närheten av floden. Flodbankarna på sidan där de marscherade var bitvis höga, branta och sandiga, men långa partier var bevuxna med täta trädpartier. På motsatta sidan dominerade vackra ekskogar, sköna ängar och betesmarker. Mitt över floden syntes tornen av det sköna lustslottet Wörlitz uppstiga ur vidsträckta och lummiga parker. Svenskarnas jägarhorn ljöd då och då och floddalens eko upprepade de dova melankoliska tonerna.

Soldatlägret som upprättades kring Rosslau sträcktes ut åt väster mot de mindre byarna Brambach och Rietzmeck, och huvudarmén skulle förbli där i nästan tre veckor. Trots att soldatlägret i sig inte var särskilt märkvärdigt, var tisdagskvällen på norra Elbestanden lugn, njutningsfull, stilla och intagande.

Lika lugnt och stillsamt var det inte i Jeans mobila och labila högkvarter. Koalitionsmakternas diplomatiska ombud i högkvarteret hade efter Dennewitz blivit alltmer frustrerade över Sveriges kronprins egoism och egendomliga lojaliteter. Mest frank i sin kritik var Rysslands representant Pozzo di Borgo, som i en rapport denna tisdag ansåg att allt Jeans prat, alla tillkännagivanden och alla handlingar visade att han varje dag mest styrdes av den överordnade föresatsen att bli Frankrikes nästa regent. Målkonflikten mellan Bernadottes *traktatsenliga och moraliska plikt* att verksamt bekämpa Napoleon och den franska armén, kontra hans *personliga önskan* att skona den franska armén för att ej skada sin ställning och sitt anseende i Frankrike,⁵¹² hotade att paralysera hela Nordarméns verksamhet.

Opålitlighet var Jeans signum. Falskhet, oärlighet, dubbelspel. En minnestecknare med mycket god insyn i den muntliga och skriftliga kommunikation som ägde rum mellan Jean och andra koalitionsgeneraler vid denna tid noterar den *fullständiga skiljaktigheten* hos Jean mellan *det sagda, det skrivna och det utträttade*. Det verkade ofta som att dessa inte hade någonting med varandra att göra. Medan Jeans verbala ordflöden ej var mycket mer än vackra fraser, så fick man än mer vara på sin vakt när det gällde hans skriftliga korrespondens. "Kronprinsens korrespondens --- fordrade mycket särskild uppmärksamhet" förklarar vittnet, som menar att "varje ord måste vägas och utvärderas, med avseende på följderna som kunde dras från dem". Advokatsonen från Pau kunde konsten att utnyttja dubbeltydigheter och inplantera förbehåll, tolkningsutvägar och villkorande stickord.

Just denna tisdag var det emellertid förhållandet till Danmark som sysselsatte Bernadotte. Enligt en iakttagare i hans omgivning fruktade han att de stora franska motgångarna skulle medföra Danmarks övergång till koalitionen. Detta skulle i så fall innebära att Norgefrågan skrinlades. Detta fick absolut inte ske! Den alltid uppslagsrike stamfadern fick då idén, mitt under pågående fälttåg, att använda Nordarmén som ett förhandlingsargument, en spelbricka, ett påtryckningsmedel mot sina koalitionspartners för att frampressa stöd för sin sak. I en skrivelse till tsar Alexander, kung Friedrich Wilhelm och kejsar Franz klagade Bernadotte över det ständiga hotet från de franska trupperna under Davouts befäl i nordvästra Tyskland. Detta gjordes till en *förevändning* för att föra Nordarmén norrut, d v s bort från den verkliga krigsskådeplatsen i Sachsen. Samtidigt sökte Jean via svenska ambassadörer förmå koalitionsmakterna att bryta sina diplomatiska förbindelser med Danmark, och till Österrikes regering var budskapet att en sådan brytning skulle betraktas som "prov på den vänskap som kejsaren hyste för honom", enligt

⁵¹² Detta specifika råd, att ej konfrontera fransoserna, hade han även fått av sin hustru Désirée i ett brev i fälttågets inledning, som nått Jean i Stralsund. Désirée hade från Paris då anmodat: "Förklara dig inte öppet mot fransmännen eftersom du då kommer att förlora den folkgunst du fortfarande åtnjuter hos dem. Om Napoleon faller, kan du komma att spela en förnämlig roll i ditt gamla land och bestämma vem som ska bli regent här." (Sista orden i Désirées formulering *y disposer de la régence*, i original.)

Tingsten. Jämte dessa kraftiga uppmaningar fanns även ett beslöjat hot att den svenska armén annars skulle nödgas ta saken i egna händer utan hänsyn till den gemensamma krigsplanen. Utpressning gentemot sina egna koalitionspartners, alltså. Jean presenterade även genom mellanhänder ett nytt "försoningsförslag" för Danmarks kung Fredrik VI, som endast syftade till att framkalla ett avslag från Danmarks sida, som han sedan kunde använda i sin lobbyverksamhet mot koalitionen stormakter för att gemensamt sätta press på Danmark att foga sig efter hans egen vilja.

Onsdagen den **15 september** förklarade "Sverige", d v s han själv men genom en kungörelse utfärdad i pappfiguren Carl XIII:s namn, helt enkelt krig mot Danmark. Detta var förvisso ett svar på en för Jean lyckligt tajmad dansk-norsk krigsförklaring mot Sverige knappt två veckor tidigare och passade väl in i hans spel, nämligen att ytterligare blockera ett danskt närmande till koalitionen.

Veckorna efter Dennewitz befann sig det bernadotteska högkvarteret, d v s Nordarméns högkvarter, i en konstant nervös spänning, som har beskrivits som ytterst prövande. Jean var dessa dagar vansinnigt högmäld och uppbrusande, vilket ofta fick omgivningen att känna rådvillhet. En anekdot berättar exempelvis om ett möte vid något tillfälle där brittiske generalen Charles Stewart⁵¹³ – halvbror till utrikesminister Castlereagh – velat visa på en karta på ett bord den riktning som Nordarmén borde ta. Stewart närmade sig bordet, lade sin fältmössa på ena sidan av kartan och skulle just utpeka en tänkbar väg med sitt ridspö. Något i allt detta stötte uppenbarligen den bipolära och överkänslige stamfadern, som med en kraftig armrörelse slungade iväg hela kartan och Stewarts mössa bort från bordet så att allt for in med en krasch i ena hörnet av rummet. Sen gav han Stewart en fientlig, vred blick med sina knivskarpa, blixtrande mörka ögon.⁵¹⁴ Ett annat vittnesmål beskriver Jean "hetsig som en åsnedrivare" där han högljutt hunsade och totalt smaklöst *förnedrade* personer i sin omgivning.

I ett brev beskriver Adlercreutz sin chef som "svår att ha att göra med", och i ett annat brev ett par dagar senare kallas kronprinsen för "fasligt rastlös och häftig". Andra i staben vittnar i brev och memoarer om kontakter med generalissimus som bara lett till "en storm av värsta slaget" med insidiösa⁵¹⁵ frågor, anklagelser och fullständigt barockt orimliga krav, som om han främst ville exponera brister hos den orättvisa omvärlden. Stormen eskalerade när den drabbade ej kunde svara tillfredsställande. Jean hyste så mycket latent verbal aggression inom sig, att folk undvek kontakt med honom.

Det främsta stressmomentet för stamfadern var hans många motstridiga intressen under detta fälttåg, som sammanfattningsvis kan rubriceras hans fina åtaganden, skyldigheter och löften gentemot omvärlden inklusive andra stater och dess representanter, kontra hans privata agenda vad gällde personlig makt, status och förmögenhet för sig själv och sin familj. Koalitionen fick inte förlora men samtidigt fick Frankrike inte förgöras, lamslös eller förnedras. Svenska armén skulle strida mot Frankrike enligt gällande traktater men samtidigt hållas oskadd och definitivt inte strida direkt mot Frankrike. Avsättningen av Napoleon skulle understödjas men återinsättandet av Bourbondynastin måste motarbetas. Sveriges traktatsförpliktelser skulle bara, motvilligt, utträttas i den mån det skulle vara tillräckligt för att avtvinga de övriga parterna fullgörelse av sina respektive åtaganden, d v s Norgegarantin, fälttågssubsidierna, Guadeloupe m m. O s v. Hela tiden var det en balansgång där *egennyttan* sattes över raka grundläggande principer, moralisk rätt och Sveriges anseende. Och Jean var beredd att använda vilka medel som helst för att nå sina mål, inklusive den vanliga repertoaren av lögn, skrämselfot, desinformation och propaganda, utpressningsförsök och mutor. I mitten av september försökte

⁵¹³ Charles William Vane of Londonderry (Stewart) (1778-1854), irländsk militärofficer och politiker

⁵¹⁴ Anekdoten avfärdas som "oriktig" av Höjer med det svajiga argumentet att den ej exakt kan dateras.

⁵¹⁵ insidiös = försätlig, lömsk, lurpassande, svekfull; som åsyftar att lura någon i fällan, snärja eller bedra

han exempelvis hemligen *muta* de franska befästningarna Küstrin⁵¹⁶ och Stettin⁵¹⁷ att ge upp, d v s köpa ut fransoserna istället för att behöva slåss mot dem.

Frustrationen över Jean Bernadottes opålitlighet tilltog alltmer inom koalitionen. Men att skarpt konfrontera honom, hade de insett, skulle troligen få motsatt effekt. Stamfadern kunde ej ta kritik och han var oerhört lättkränkt. Ett öppet ifrågasättande och tydligt utstakade krav skulle därför eventuellt slagit tillbaka, lett till en brytning och maliciös hämnd i någon kreativ form, vilket skulle ha skadat hela koalitionen. De kände lynnet hos fransosen från Pau så pass väl vid denna tidpunkt att de var tvungna att testa något annat. Givet stamfaderns stora fåfänga, kom någon då på den geniala idén att de istället skulle *smicka Bernadottes egenkärlek* i ett försök att sporra honom till större deltagande i fälttåget. Man skulle låtsas hylla hans "militära snille" och "tapperhet i fält" för att därigenom locka honom att bli mer aktiv för koalitionen. T o m revisionisten Höjer medger denna omständighet som skäl bakom vad som nu skedde.

Den **17 september** fullkomligen hällregnade det hela dagen. På sitt högkvarter, som sedan ett par dagar var förlagt i Zerbst, mottog stamfadern representanter för Österrikes, Preussens och Rysslands regenter som hade med sig de högsta, finaste av alla riddarordnar. Stamfadern hyllades för "sina" fantastiska segrar vid Grossbeeren och Dennewitz.

Österrikes sändebud, kavallerigeneralen Hardegg⁵¹⁸, överlämnade Maria-Theresiaordens storkors, där mittskölden bar inskriften *fortitudini* – "åt tapperheten" – i guldversaler. Men i samband med att denna hedersutmärkelse överlämnades ville Jean ha ännu mer. Han passade på att be om att få några extra österrikiska trupper under sitt befäl som "moraliskt stöd" till Nordarmén, och framförde en slags verbalnot med en skarp udd som var riktad mot Danmarks kontakter med Österrike och som framhävde Sveriges generositet. Jeans i hög grad obefogade truppbegäran och det indirekta klandret av Österrikes samröre med Danmark kan eventuellt ha lagt viss sordin på stämningen.

Preussens sändebud, infanterigeneralen Schoeler⁵¹⁹, överlämnade Järnkorsordens storkors. Men det medföljande brevet specificerade ej utmärkelsen närmare, så var detta verkligen den *allra högsta* valören av denna orden, eller hade han blott fått en lägre grad? Misstankar, tvivel, farhågor började gro i Jean! Han anmodade därför Krusemarck att undersöka denna ytterst centrala och väsentliga detalj. Utmärkelsen måste vara den *allra högsta*, som han ju förtjänat! Jeans ängsliga, inbiliska självöverskattning gentemot Preussens representanter kan eventuellt ha lagt viss sordin på stämningen.

Rysslands sändebud, den franskfödde unge generalmajoren Rochemouart⁵²⁰ i rysk tjänst, överlämnade Rysslands högsta militära orden, Sankt Georgsordens storkors, för att blidka Bernadotte så att han höll sig till alliansens agenda. Men inte ens i denna stund kunde mottagaren bärga sig. Bernadotte blottade sina innersta tankar för Rochemouart, nämligen målet att bli Frankrikes näste regent. Jean förklarade att "kejsare" ju egentligen inte var en fransk titel, "kung" var nog att föredra, och att han ansåg att *han själv* var den som passade allra bäst för denna roll. Därför önskade han ej utgjuta franska soldaters blod. Jeans öppna deklARATION av sina innersta tankar och planer, just som han erhållit en utmärkelse som sporre av Ryssland för att *bekrifa* Frankrike, kan eventuellt ha lagt viss sordin på stämningen.

⁵¹⁶ Nuvarande Kostrzyn nad Odrą

⁵¹⁷ Nuvarande Szczecin i nordvästra Polen. Stamfaderns taktik var att *låtsas* uppbjuda en fight genom officiella order och officiell korrespondens, d v s få det hela att *se ut* som ett djärvt initiativ och en offensiv strid å hans sida, men sedan i privat och mycket hemlig korrespondens till samma adressat förtydliga att detta bara var *för syns skull*, och istället förlita sig på mutorna som smörjmedel bakom kulisserna. Professor Scott framhåller i sin avhandling att pengamutor var ett centralt redskap i Jean Bernadottes "krigföring" och för att uppnå sina egna syften. Jmfr kap 2 avsn 21.

⁵¹⁸ Ignaz Franz zu Hardegg (1772-1848), österrikisk militärofficer

⁵¹⁹ Reinhold Otto Friedrich August von Schoeler (1772-1840), preussisk militärofficer

⁵²⁰ Louis Victor Léon de Rochemouart (1788-1858), fransk-rysk militärofficer och ämbetsman

Jean Bernadottes franska dagdrömmar och ambitioner fanns där hela tiden, och koalitionen försök med ordensutmärkelserna förändrade ingenting. Det finns relativt ymnigt med källmaterial som styrker detta, och hans agerande både före och under fälttåget drevs av egen nytta. Seriösa historiker, som professor Sture Waller, har nått fram till samma slutsats. Medan resten av koalitionen tydligt anmanade Jean och Nordarmén att gå över Elbe, bli mer aktiv, göra framstötningar så möttes detta av irritation och likgiltighet. Till en utländsk general yttrade stamfadern lördagen den **18 september** att han inget hellre önskade än att återvända hem för att erövra Norge.

Och faktum var, att samtidigt som koalitionen på ytan låtsades visa honom tillgivenhet, var de i själva verket evinnerligt trötta på honom. Jeans förtroendekapital var mer eller mindre dränerat. På andra sidan den självsäkra fasaden, under den slipade välartikulerade ytan, bakom alla talrika löften, fanns... ingenting. Bara lögn och falskhet.

I Storbritannien, där gentlemannaheder och sportsmannaskap var en del av folksjälen, var man alltmer förbluffad över Jeans uppträdande. Hans personliga agenda – karriärplan A regent i Frankrike, karriärplan B förvärva legitimitet genom Norgeförvärvet för att säkra den bernadotteska tronföljden i Sverige – var det enda och allt. Europas befrielsekrig var för kronprinsen en underordnad angelägenhet i sammanhanget. Alla förpliktelser, utfästelser, kontrakt och gentlemannaord var *intet* värda.

Omvärldens alltmer bristande respekt för krigslegendaren från Pau manifesterades i samma ögonblick på annat sätt i London, 840 km därifrån. Samma dag som Jean på slottet i Zerst i Sachsen uttalade sin hemlängtan, upprättade den brittiske utrikesministern Castlereagh ett policydokument som lade ut riktlinjerna för koalitionen fortsatta fälttåg. Det hade titeln:

”Project for a treaty of alliance offensive and defensive against France”

Vad detta projekt i grunden handlade om var att ersätta alla separata korsvis bilaterala fördrag inom alliansen mot Napoleon med ett nytt gemensamt fördrag. Mot supermakten Frankrike skulle Europas övriga ledande makter samlas, enade i en säkerhetspolitisk och utrikespolitisk union utan inbördes schismer. Castlereaghs vision med detta projekt var att detta förbund skulle bestå även efter fredsslutet, för att trygga Europas framtida lugn. Castlereaghs skrivelser på ämnet vittnar om en idé om en union baserad på allmän europeisk solidaritet och ett gemensamt intresse och engagemang i kontinentens fred och utveckling.

Alla betrodda och betydelsefulla stater inom den nuvarande militära koalitionen skulle automatiskt inbjudas att delta i denna union, dvs Storbritannien, Ryssland, Preussen, Österrike... *men inte Sverige!* Castlereaghs ursprungliga tanke hade varit att Sverige skulle vara medgrundare till detta europeiska förbund, men skrev i sina instruktioner från utrikesministeriet i London att det faktiskt *ej* längre var helt självklart att Sverige skulle ingå i denna grupp. Sveriges status borde istället avgöras genom diskussioner först med de övriga stiftarnationerna. Sverige kunde mycket väl kategoriseras som en andrarangsstat, och inbjudas först i efterhand att biträda originalfördraget, om Sverige så önskade.

Detta var alltså samme Castlereagh som inför det brittiska parlamentet exakt tre månader tidigare uppbadat all sin övertalningsförmåga till att förmå den lagstiftande församlingen att bifalla den svensk-brittiska traktaten, med argumentet att därigenom skulle man försäkra sig om kronprins Bernadottes värdefulla ledarskap, verksamma handlingskraft och avgörande insatser i kriget på kontinenten mot Napoleon.

Men nu började tvivlen hopa sig, t o m för den lugne, korrekta och värdige brittiske utrikesministern. Hans reservation mot Sveriges deltagande gjordes redan *innan* nyheten om Jeans stora svek vid Dennewitz nått London. Policydokumentet skulle enligt instruktion från

Castlereagh till sin ambassadör vid den ryska fälthögkvarteret, Cathcart, först meddelas de övriga koalitionsmedlemmarna för diskussion.⁵²¹

Detta kan ses som ett första steg mot en marginalisering av Sverige i utformningen av den europeiska koalitionen fortsatta krigföring och gemensamma europapolitik. Den s k *Sverigebilden utomlands* var nu präktigt repad av mannen som mutat till sig den svenska tronföljden vid bedrägerivalet i Örebro tre år tidigare.⁵²²

Kapitel 9 avsnitt 5

PLOMMONDIET

Överbefälhavaren bodde ej i Rosslau tillsammans med sin armé, utan hade som tidigare nämnts istället inkvarterat sig i Zerbst knappt 15 kilometers resväg därifrån. Residenset *Schloss Zerbst*⁵²³ var ypperligt och rymde även hans talrika och välekiperade följe som anlant dit med sina hästar, kalescher och privata trossvagnar. En medlem i denna fina stab skriver i sina anteckningar om vistelsen på slottet i Zerbst som "en tid av vila, bekvämlighet och vällevnad". Slottet var "storartat" och hade en vacker trädgård och sköna fridfulla nejder runt om. Bara expeditionsrummet var en sal "stor som en kyrka". Det berättas även i källmaterialet om att slottet inhyste en mycket värdefull konstsamling. En person i det bernadotteska följet noterar i sin dagbok att han där upptäckte att många tavlor var skurna ur sina ramar och hoprullade, "synnerligen ägnade att medfölja till Sverige". Med andra ord plundring av värdefull konst. Uppgiftslämnaren till denna anekdot säger att han faktiskt i efterhand ångrar att *han själv* inte tog något, men låter förstå att *andra* i det svenska sällskapet stal desto mer. Det är ytterst osannolikt att en konststöld i Zerbst kunnat äga rum utan Jeans egen sanktion, d v s explicita eller tysta godkännande, eventuellt egen *delaktighet*, särskilt givet stamfaderns tidigare förmaningar och hot om disciplinåtgärder under fälttåget när svenska officerare eller soldater varit inblandade i stöld eller skadegörelse.⁵²⁴

Det berättas av en källa att mathållningen på slottet under denna period var superb. Det talas i källmaterialet om "dignande buffébord" med dovhjortsadel, lax och beckasin, getost och medvurst, smörgåsar och vetebullar, fina viner och andra starkdrycker. En annan källa, en dagboksskrivande lägre officer, vittnar efter ett besök om att generalitetets kosthållning under denna tid utgjordes av "vetebullar, smörgåsar, fågel och vinbuteljer i parti" och där "allas munnar syntes så lyckligt sysselsatta med de goda vetebullarna". En annan dagboksskrivare i den svenska hären talar om jakt på bl a rådjur och duvor i trakten av Zerbst, höga vederbörandes högkvarter, som sedan tillagades på ypperligaste vis. Vistades någon i staben tillfälligtvis hos den lortiga svenska armén nere i Rosslautrakten så ordnades förstklassig catering, så att denne galonerade⁵²⁵ person där inte skulle lida någon nöd.

Samtidigt låg den svenska huvudarmén i Rosslau, en liten oansenlig stad vid Elbes strand, en tyst håla men ändå vacker och idyllisk. Rådhuset var stadens förnämsta byggnad. Kyrkan, som var liten och mörk, nyttjades till magasin för det svenska sjukförrådet. Några regementen fick ett

⁵²¹ Se kap 16 avsn 4

⁵²² Se kap 2 avsn 21

⁵²³ Adress Katharinenweg i Zerbst

⁵²⁴ Jmfr kap 2 avsn 21 (om Bernadottes sanktionerade plundring av konstsamlingarna i Hannover); kap 8 avsn 5 (plundringen i Rabenstein); kap 21 avsn 10

⁵²⁵ galonerad = försedd med galoner (uniformsband); iförd galonprydd uniform angivande hög rang; utstyrd i grann uniform

par nätter sova i uttömda sädeslador och logar, annars bivackerade de kring Rosslau under bar himmel som de nu gjort i två månaders tid.

Det var dock fortsatt ont om mat i soldatlägret. Matransonerna var knappa och logistiken och försörjningen fungerade dåligt. Det fanns nästan inget protein att tillgå. En lokal bonde hade ett får som några svenska soldater ville köpa. Bonden ville dock behålla det, så det blev ingen affär. Någon kväll senare sågs kosacker smyga iväg i mörkret genom byn med fåret, till bondens stora förtvivlan. De hade givetvis stulit det.

Armésoldaterna bivackerade på konstant tomma magar, och deras senaste ranson brännvin hade de delat mellan sig vid en vakteld några dagar tidigare. Den enformiga provianten drygades ut med vilt som jagades ut ur snåren som rådjur, vildsvin och harar, och i Elbe fiskade några karp. Men många tusentals soldater, de allra flesta, förblev konstant hungriga.

Det enda som fanns i stora mängder var plommon. Kring Rosslau fanns rika plommonträdgårdar, och i mitten av september var frukten solmogen i gula och röda nyanser på de bräddfylla träden. Soldaterna kompenserade bristen på ordentlig föda med mängder av plommon, råa eller tillredda. En minnestecknare skriver att trupperna levde ”huvudsakligast på plommonsoppa samt benämnde byn därför ‘Plommonbyn’”.

Magarna reagerade dock såsom kunde förväntas. Det gick helt enkelt inte att stoppa. Trots att de flesta höll sig till anvisade platser i staden och i bivackernas utkanter, sköljde regnet omkring detta och det var snart avföringsvälling och diarré i princip överallt. Regnet och ruskvädret fortsatte mot veckoslutet, och det berättas i källmaterialet att lördagen den **19 september 1813** hade den sköna lilla staden Rosslau både till det yttre och inre förvandlats till en stor kloak. Rosslau var som en enda stor latrin, full med dyg flytande skit som fullständigt förorenat allt. Och det stank. Hela centrum, tillfartsvägarna och dungarna omkring Rosslau var så nersörjade av människors och hästars avföring att man svårligen kom fram renskodd.

Det sura vädret, de evigt regnvåta och mycket smutsiga soldatkläderna som inte bytts på en månad, de allt kallare nätterna och kylan på marken som soldaterna fick sova på, den skrala och enformiga mathållningen, den dåliga hygien, de ständiga omkastningarna av dygnsrutinen och den konstanta sömnbristen – allting bidrog till att nedsätta immunförsvaret och försvaga fotsoldaterna. Redan innan skitfesten i Rosslau hade i den svenska truppen sjukdomar börjat sprida sig som lunginflammation, kraftiga förkylningar och kikhosta. Allra värst var den fruktade rödsoten, tyfus, som var vanlig i fälttågsarméer och t ex hade slagit ut stora delar av Napoleons *Grande Armée* under fälttåget mot Ryssland 1812. Sjukdomen spreds med löss och gynnades av de osanitära förhållandena hos soldaterna och i bivackerna. Den gav hög feber och muskelsmärter och kunde leda till döden. Flera hade svåra buksmärter och höll på att få kolik, andra var yra och utmattade. Många fotsoldater hade de senaste veckorna fått lämnas kvar på härbärgen utefter marschvägen, och när armén rastat för några dagars vila hade snabbt de primitiva sjukstugorna fyllts upp. Många hade inte tagit av sig kläderna och gjort sig rena på över en månad.

Kapitel 9 avsnitt 6

ALLA ÄR TILL SALU

”Varje man har ett pris!”

Detta är ett återkommande citat som tillskrivs stamfader Bernadotte av många olika minnestecknare under hans levnad i Sverige. Han verkade uttrycka sig så relativt ofta i olika sammanhang. Vad uttrycket i princip framhåller, är att det egentligen inte hos någon människa existerar något som skulle kunna kallas *absolut integritet*. Snarare är det så, menar sagesmannen

Jean, att alla har en gräns där de viker av från sina grundläggande ideal, moraliska principer, löften, sitt ansvar, sitt samvete och sin rättskänsla, och istället justerar sitt beteende för att uppnå högre *egen vinning*. Denna egna vinning kan t ex ta sig uttryck i form av monetära avanser, materiell välfärd, makt, samhällsstatus och karriärframgångar. Kärnan i detta bernadotteska uttryck, frekvent förkunnat av stamfadern, är alltså att varje människa är, vid en viss nivå, beredd att sälja ut sina högre allmänna levnadsregler och normer till förmån för egennyttan. *Alla* är korrupta, enligt stamfader Bernadotte – det är endast en fråga om prislappen. Alla säljer ut sig för olika former av personliga fördelar, bara vinningen är tillräcklig.

Bakom detta betraktelsesätt ligger givetvis en hög grad av cynism. Stamfadern var exceptionellt cynisk, en av de största cynikerna som tänkas kan. Motpolen under större delen av 1810-talet, den mest godtrogna och lättduperade personen i vår berättelse under detta decennium, var hans egen adoptivmor drottning Charlotta, som i princip svalde hans berättelser och ljugeri med hull och hår och sedan återgav detta trams i sin dagbok.⁵²⁶ Man anar i källmaterialet t o m att han såg ett visst underhållningsvärde i denna blåögdhet i sig självt, då den käre adoptivsonen vid konversationer med henne, med ett medlidsamt småleende på läpparna, kunde inflika:

”Ni är alldeles för naiv.”

Vi har tidigare talat om Jeans inrättande av sin Stasiverksamhet i Sverige och den kultur av giftigt *angiveri*, en slags systematisk tjallarverksamhet, som han introducerade i det svenska civilsamhället och i den svenska armén.⁵²⁷ Givetvis var hans spionverksamhet under själva fälttåget också väldigt omfattande, även om det då och då felades pengar för att avlöna alla ordentligt. Jean hade quislingar djupt inne i de franska leden, de facto franska landsförrädare, som smög ut känslig information om Napoleons förehavanden, trupprörelser och taktik. Samtidigt använde han sig även av bönder och den lokala civilbefolkningen som informatörer om vad som pågick.

Som en illustration av vidden av den spionverksamhet som försiggick å båda sidor, finns i källmaterialet en lista över spioner som då arbetade i Elbere regionen på uppdrag av generalissimus f d chef, Napoleon, som även han var en stor cyniker. Många av Bernadottes laglösa och moralbefriade idéer och initiativ för att kontrollera och övervaka omvärlden under sin tid som kronprins och kung i Sverige, bottnade i despotiska metoder som redan tillämpades systematiskt av den franska regimen i början av 1800-talet.

Den **20 september 1813** lät stamfadern så distribuera en namnlista⁵²⁸ bland sina befälhavare. Han beordrade att dessa personer skulle arresteras om de påträffades. Det var en lista över spioner åt Frankrike som rörde sig i de allierade områdena; civila tyskar som hade sålt sig till den franska krigsapparaten som informatörer. Listan över uppgiftslämnare åt fransoserna inkluderade bland annat en kvinna – och en munk!

När munkar säljer ut sig åt fienden som landsförrädare har det gått ganska långt. Kanske fanns, och finns, ett korn av sanning i tankesättet att varje man faktiskt har ett pris. Integritet är kanske, trots allt, blott en handelsvara.

⁵²⁶ Det var först under de sista månaderna av drottning Charlottas liv som sanningen om sakernas tillstånd och sin adoptivsons karaktär började gå upp för henne, vilket gjorde henne djupt besviken och deprimerad. Se kap 23 avsn 2.

⁵²⁷ Se t ex kap 3 avsn 3; kap 6 avsn 1

⁵²⁸ Nathanaël Wolff (Frankfurt am Oder), Salomon Reiss (Wolffenbüttel), Rebecka Stein (Wolffenbüttel), Salomon Wertheim (Halle), Dieter (?) Kronheim (Magdeburg), Johan Ferd Thuser (Hermanstadt), Joseph Mesticher (Pederborn), Ephraim Wertheim (Kassel), Philip Stein (Fasselhoff), Axel Balting (Balling?) (Radelsheim), De Pforta (munk från Merseburg). Listan återges i Götlin del 1 bilaga 23 s 36.

BROAR

Efter förlusterna vid Grossbeeren och Dennewitz intog Napoleon i mitten av september en alltmer defensiv position, där floden Elbe utgjorde en grundläggande försvarslinje mot norr och öster. Vid ett flertal städer, fästningar, broar och strategiskt viktiga platser längs Elbe hade hela franska divisioner förskansat sig på båda sidor om floden. De viktigaste broarna över Elbe i den del av Tyskland där Nordarmén befann sig låg vid Magdeburg, Wittenberg och Torgau, men fransoserna kontrollerade alla dessa brostäder och övergångspunkter. Samtidigt manades Nordarmén på att korsa floden. Den bro som tidigare gått över floden vid Rosslau hade fransoserna sågat sönder och bränt upp.

Kort efter ankomsten till Rosslau hade kosackerna börjat förbereda sig för att korsa floden, bro eller ej. De hade i största hast slagit ihop timmerflottar att använda för att skeppa över kanoner och bagage till vänstra stranden. En tidig gryning satte de igång. Deras hästar fick simma över. Kosackerna själva red nakna på sina simmande hästar, andra simmade bakom hästarna och höll sig fast i deras man, hals eller svans. Deras främsta ägodelar såsom vapen, sadelmundering och alla dyrbara krigsbyten från slagfält, gårdar och städer som passerats lades i små hopvirade korgar som halades fram över vattnet. Flodens yta var späckad med flytande människo- och hästhuvuden, vilka guppade fram mellan videokorgar och roddbåtar som bogserade timmerflottarna. Överfarten av all utrustning, alla hästar och det kosackiska manskapet tog flera timmar. Så snart de kommit över sadlade de upp sina hästar och gjorde sig redo, satte sig till häst och försvann snabbt in i skogen. De följande veckorna arbetade kosackerna mycket effektivt hundra kilometer in i landet väster om Leipzig, bakom fiendens linjer, med att överrumpla fransmännen, ta mängder av franska officerare och soldater som krigsfångar, och säkra viktiga positioner. Kosackerna sades ha "lukt som hundar, hörsel som harar och kunde krypa och gömma sig som katter"; de skulle aldrig kunna utgöra eller integreras i reguljära förband, men som specialtrupper för specialuppdrag var de formidabla.

Det finns många skildringar från fälttåget som beskriver kosackerna och deras attribut, deras brokiga klädsel, lansar/pikar och deras hästar. Carl Magnus Hultin ger oss följande bild av kosackernas hästar, som liknade ingenting annat:

"Med förundran såg man deras hästar. Magra, raggiga, gethalsade, koländade tycktes dessa usla krakar knappt orka gå, men de var *outslitliga*. Ingen ström, ingen lokal hindrade dem. Var karln så full att han tumlade av, stod hästen bredbent över honom. Förlorade han sin häst och måste rida en av de stora tyska dromedarerna, så var denne utsliten på en månad."

Den första svenska patrullen som korsade Elbe leddes av generaladjutant Björnstjerna. En divisionschef i den svenska armén noterar dock beskt att detta strövtåg av Björnstjerna på den franska sidan av floden egentligen tjänade ingenting till, utan att detta "ej kunde ha annat syfte än en ung mans åtrå att utmärka sig".⁵²⁹ Björnstjernas äventyr sågs som överflödigt då lokalbefolkningen på båda sidor om floden ju var lojal mot Nordarmén och agerade informatörer, och spioneriet i området redan var väl organiserat. Men Björnstjerna, 33 år ung, tog ändå med sig ca 350 man⁵³⁰ ur främst avantgardet som låg vid Coswig – bl a ett kompani ur Kalmar regemente – samt två stycken mindre kanoner och korsade Elbefloden. Patrullen tog sig till trakten av Wörlitz, men fick snart rapporter från kosackiska spanare att marskalk Neys

⁵²⁹ Enligt Tingsten ska emellertid rekognoseringsordern ha kommit från Bernadotte.

⁵³⁰ Den nominella styrka som ett par dagar innan expeditionen uttogs för uppdraget, enligt originalurkunderna på Krigsarkivet, var betydligt större; två kompanier Värmlandsjägare, ett kompani Kalmar regemente, ett kompani Kronobergs regemente, 30 Mörnerska husarer, plus ett par ytterligare officerare. Den verkliga styrkan som genomförde uppdraget, som inleddes den 19 september 1813, tycks dock ha varit mindre.

avantgarde var dem precis i ryggen samma väg de kommit från. Hela rekognosceringsstyrkan, flera hundra svenska soldater, riskerade därmed plötsligt att inneslutas och tillfångatas. En lokal tysk vägvisare förde då in dem på en genväg, så att svenskarna precis hann sätta sig säkerhet. Utan den hjälpen av den civile tysken hade svenskarna tillfångatagits. Klockan 17 formerades Björnstjernas patrull på linje vid skogsranden bakom Wörlitz, med de två kanonerna riktade mot en trång bro som fransoserna måste passera för att nå dem. Eldutbytet pågick under kvällen mot skymningen. Fransoserna uppehölls av svenskarnas kanoner och gevär, samtidigt som truppen i god ordning, långsamt och under en ständig eld, retirerade mot Elbe. En tät och snårig skog skyddade dem för vidare anfall och förföljande under den mörka natten. Patrullen låg knäpptyst och stilla med laddade gevär vid Elbes strand på natten, utan möjlighet att komma över. Hade fransoserna vid det tillfället attackerat hade ingen utväg funnits. Men fransoserna överskattade möjligen svenskarnas antal och vågade inte tränga på genom en tät skog mitt i natten. Senare under natten mot den **20 september 1813**, innan gryningen, återförde små båtar svenskarna till högra sidan av Elbe. När till slut de sista var över följde kosackerna efter; deras hästar simmade över och ryttarna simmade efter hållandes i svansarna. Den blev en lyckosam reträtt för Björnstjerna mot en annars överlägsen fiende, och en slags egentillverkad hjältehistoria för fälttågskrönikorna, trots att expeditionen inte uträttat ett dugg. Den enda behållningen torde ha varit att man i slusket lyckades infånga en fransk kurir, och kom över hemlig korrespondens från general La Poye⁵³¹ vid Wittenbergs fästning till bl a marskalk Ney, marskalk Oudinot, general Narbonne-Lara och general Reynier.

Åter till Rosslau. Den förstörda och uppbrända tidigare träbron över Elbefloden vid Rosslau förhindrade Nordarméns fortsatta rörelser under fälttåget. För att kunna föra över hela härstyrkan, hästar, artilleri och tross bestämdes att en ersättningsbro skulle byggas. Utöver själva bron skulle ett brohuvud⁵³² upprättas på motsatta stranden, och tullhuset⁵³³ där skulle göras om till ett blockhus⁵³⁴ för den nya bronns försvar. Denna *tête de pont*, på Jeans språk, skulle bli en bas för att rekognosera fransosernas ställningar och rörelser i området, ha en bred öppning åt sjösidan, innehålla logement för så många mannar som möjligt samt vara väl palissaderad⁵³⁵ och ha skottgluggar mot Dessauvägen. En knapp kilometer längre söderut mot Dessau byggdes även förskansningar vid bron över floden Mulde.

Man samlade ihop sammanlagt 19 stycken *Spitzkähne*⁵³⁶ liknande de pråmbåtar som passerat på Havelfloden vid Potsdam, och länkade samman dessa tvärs över Elbe. Den nya pråmbryggan⁵³⁷ måste emellertid göras tillräckligt stadig för att klara strömmen i vattnet och stark nog att kunna hålla för passagen av tiotusentals man och hästar samt tonvis med material.

De svenska soldaterna, upp till 1000 man per arbetsdag, släpade timmer, sågade och spikade genom många dagars strilande regn under långa arbetspass för att få pråmbron, blockhuset, palissaderna och förskansningarna färdiga. De slet hårt och målmedvetet och reglade upp pråmbryggan med grova timmerbalkar som vägde flera hundra kilogram stycket. Deras nävar var smutsiga, deras skor var geggiga och läckte, deras skjortor och byxor var trasiga och genomsura.

⁵³¹ Jean François Cornu de La Poype (1758-1851), fransk militärofficer

⁵³² brohuvud = militär stödjepunkt upprättad av en framskjuten styrka på fientlig mark för att säkra huvudstyrkans landsättning på andra sidan om vattendrag

⁵³³ Nuvarande hotellet *Elbzollhaus Dessau-Rosslau*

⁵³⁴ blockhus = kraftigt byggt, mindre hus (vid denna tid ofta av timmer och sten) med skottgluggar; en strategisk befästning

⁵³⁵ palissadera = förse, omge eller befästa något med pålverk

⁵³⁶ Spitzkahn = lång flatbottnad tysk flodbåt; se utförligare definition i kap 7 avsn 3

⁵³⁷ Den nya pråmbronns läge var tvärs över Elbe strax nedanför bifloden Rossel, ungefär på samma plats där järnvägsbron (ej bilbron) ligger idag.

Lokala bönder och timmermän, nästan lika många till antalet som de svenska soldaterna, hjälptes till med byggena varje dag.

Byggena pågick med stor ihärdighet och skyndsamhet. Det var mycket trångt i och omkring blockhuset under denna tid. Människor trängdes i varenda vrå. Förutom de svenska soldaterna där fanns stora skockar med lokala bönder och deras moror⁵³⁸. Svenskarna tillsammans med starka män från bygden hjälptes åt med mycket tungt grävande. Mannarna *slet*. Maten var dålig och knapp, om det över huvud taget fanns något att äta förutom plummon och äpplen. Arbetena med bron och broskansen varvades med fältvaktskommenderingar i olika skift dygnet runt.

Fransoserna försvårade emellertid det hela genom att sjösätta brinnande flottor uppströms, och lät dessa driva mot pråmbron. Samtidigt fortsatte fransoserna själva att hålla sig nära svenskarnas brohuvud. De syntes mellan träden på bara något hundratal meters avstånd från broskansen, och ibland tände det till och uppstod mindre strider längs flodbankarna under andra halvan av september.

Kalmar regemente befann sig som tidigare nämnts inte i området kring Rosslau där bygget av pråmbron ägde rum, utan öster om Coswig. Avantgardet var stationerat allra ytterst på flanken mot Wittenberg där den stora franska styrkan låg. Kalmariterna *var* den svenska fronten mot *Grande Armée*. Ute vid förposterna mot Wittenbergsidan tyckte man sig om natten höra grenar som knäcktes i skogen då och då. Mannarna låg ute på sin post hopkrupna och blick stilla i det iskalla sakta strilande regnet om natten med skarpladdade vapen och spejade ut i mörkret. Småprat var förbjudet, enligt soldathandboken, men Abraham viskade tyst:

”Om di bare kunne slute regne.”

De kvävde sin hosta. Regnet hade gjort dem allmänt krassliga, sjuka. De alltmer kulna och regniga nätterna fortsatte att göra fälttåglivet oangenämt på alla sätt. Kölden och nattfrostens skar genom deras rockar och kläder. När de inte var på post tillbringade manskapet tid med att lappa ihop sina munderingar inför den kallare årstiden. Många bad skräddaren Peter Lafin och skomakaren Petter Rolf om hjälp. Hösten var på väg.

Att den svenska fronten öster om Coswig snuddade vid den franska frontlinjen utanför Wittenberg framgår av flera källor. De två sidorna var så pass nära varandra att de dagtid kunde samspråka och t o m skämta med varandra. Ur en källa citeras:

”Har ni gott om vackra flickor på er sida?”

”Åja, kom och se!”

Då och då förbyttes emellertid denna jovialitet mot korta, sporadiska skottväxlingar, mest som skrämskott, då åtminstone de svenska soldaterna var förbjudna att initiera strid i onödan.

Soldat nummer 47 Nils Forvass i Överstelöjtnantens kompani berättar själv, i senare nedtecknade skildringar, hur han och hans kamrater i detta skede av fälttåget var posterade någonstans vid en bro. Bevarade kartsquisser på Krigsarkivet antyder att det eventuellt rörde sig om en bro över ån *Grieboer Bach*, precis invid byn Griebo. Nils fälttågsberättelse gör dock gällande att det rörde sig om ett betydligt större vattendrag än en liten å som idag inte är mer än ett dike. Möjligen låg platsen betydligt närmare Wittenberg, för dessa kalmariter befann sig nämligen precis vid fiendens linje.

Detta var, återigen, den mest framskjutna svenska förposten, precis nära de franska vaktstyrkorna, med mycket stora risker nattetid. Nils Forvass omtalar hur de, avskilda från sin egen trupp, tyst bevakade fienden någonstans vid denna bro, stilla och hopkurade, och hur lokala sachsiska flickor smög i mörkret och klättrade till dem *under* bron för att ej upptäckas av fransoserna. Flickorna hade med sig mat till de uthungrade och kalla svenska förpostsoldaterna. Bröd, äpplen och säsongens allra sista körsbär, kanske något mer.

⁵³⁸ mora = bondhustru

Svenskarna tog emot med den allra största tacksamhet och åt tyst. Nils berättar hur han sparade kärnorna i sin ränsel.⁵³⁹

Kapitel 9 avsnitt 8

DESSAU, FÖRSTA FÖRSÖKET

Björnstjernas äventyrliga expedition i terrängen på motsatta sidan om Elbe, tvärs över Coswig, hade kunnat sluta illa för honom själv och de ca 350 man som han haft med sig. Den **21 september 1813**, när svenska huvudarmén bivackerat kring Rosslau i drygt en vecka, fick på morgonen en mindre enhet på ungefär 300 man av generalmajor Schultzenheim⁵⁴⁰ order att klockan 10 korsa Elbe och fortsätta 5 km på vägen rakt söderut till staden Dessau, återigen för att "rekognosera". Truppenhetens befäl var kapten Piper⁵⁴¹.

Vid den järnskodda norra stadsporten till Dessau, kallad Zerbster Tor⁵⁴², stod dock redan några kosacker vakt till häst beväpnade med långa lansar, vilket var ett säkert tecken på att inga fransoser fanns i staden. Den var alltså fri från fiender. Amträdet⁵⁴³ von Pfalen⁵⁴⁴ och hans administration välkomnade kapten Piper och de övriga fem svenska regementskvartermästare som åtföljde honom med stor artighet och generositet. Piper förklarade att en svensk truppstyrka på 5000 man skulle ankomma till staden redan samma eftermiddag, varpå amträdet svarade:

"Det ska bli oss ett verkligt nöje att på bästa sätt få ackommodera de *tappra* svenskarna, som Dessau inte haft inom sina murar sedan den store Gustav Adolfs tid!"

Klockan 16 tågade hela resten av samma brigad över prämbro vid Rosslau och fortsatte på andra sidan Elbe med fanor och svensk armémusik från trummor och trumpeter, fagotter, valthorn och klarinetter den nästan rätlinjiga vägen framåt, som kantades av sköna fruktbärande trädgårdar. Dessau var en liten berömd och vacker stad, och trakten däromkring var bland den finaste man sett.

"Sachsen! Wo die hübschen Mädchen auf den Bäumen wachsen!" ropade någon med tyskakunskaper och härmade ett rim han hört i Coswig eller Rosslau.⁵⁴⁵

"Leve de tappra svenskarna!" ropade stadsbor på tyska när svenskarna tågade in i Dessau för *första gången*. Deras befriare från norr hade kommit! Folk trängdes på trappor och balkonger och flickor lutade sig ut från de öppna fönstren och vinkade. Gatpojkar svansade runt truppformationen och hurrade. Allas ansikten var glada.

⁵³⁹ Om Nils sparande av körsbärs- och äppelkärnor från fälttåget i Tyskland se kap 9 avsn 10; kap 10 avsn 4; kap 12 avsn 3; kap 14 avsn 7; kap 22 avsn 6, 12; kap 23 avsn 22; kap 24 avsn 22; kap 25 avsn 10, 12 och 23.

⁵⁴⁰ Conrad Teodor von Schulzenheim (1768-1837), svensk militärofficer

⁵⁴¹ Sten Vilhelm Piper (1784-1815), svensk militärofficer

⁵⁴² Nuvarande plats för den dåtida stadsporten är trädplanteringen i mitten av Albrechtstrasse i höjd med gatadressen Albrechtstrasse 3.

⁵⁴³ amtråd (amtman) = styresman över eller förvaltare av ett *amt*, ett distrikt; ämbete motsvarande ungefär landshövding eller borgmästare

⁵⁴⁴ herr von Pfalen (Pfalder?) (?-?), tysk ämbetsman

⁵⁴⁵ Denna versrad används än idag men brukar oftare skrivas "Sachsen, wo die schönen Mädchen auf den Bäumen wachsen!" ("Sachsen, där vackra flickor växer på träd!"). Referenser till denna textrad förekommer i flera svenska dagböcker från fälttåget.

BOOOM!

Redan som barn hade han haft ett häftigt temperament. Han var uppvuxen i ett hem där han blivit nonchalerad, avvisad och ständigt tillrättavisad av en hårdhärtad och psykiskt oberäknelig mamma. Detta hade lett till en obstinathet, lättretlighet och aggressivitet i ungdomsåren som satt kvar upp i vuxen ålder. Han hade varit svåruppfostrad som barn och alltid haft svårt att lyda. Han psykologiska upplevelser från barndomen kom till uttryck genom en extrem lättkränkhet. Detta var nämligen det allra värsta som kunde hända, om någon gjorde så att han kände sig *kränkt*. Under åren med Napoleon som chef där han tvingats subordinera sig men även ofta klandrats, hade byggts upp en latent bitterhet och ett hämndbegär mot *alla*. Det pyrde i honom, ända sen mycket tidig ålder, ett starkt vedergällnings-, bekräftelse- och upprättelsebehov.⁵⁴⁶

En levnadstecknare beskriver hur Jean Bernadotte, långt innan han genom bedrägerivalet i Örebro 1810 blev svensk kronprins, hade ett irriterat lynne. Han kunde plötsligt bli häftig och slunga ur sig verbala oförskämdheter och hot om våld, och med stark röst *bröla* när han blev som argast. Impulskontrollen var minimal, och den angenäma polerade yttre framtoningen kunde plötsligt förvandlas till otämjd béarnaisisk vrede där han med sin sydländska uppsyn och sina blixtrande mörka knivskarpa ögon kunde leverera våldsamma utfall på sin gasconska dialekt med hotelser, grova svordomar, skymford och könsord. Inga spärrar över huvud taget. Efter urladdningen slog pendeln över till samma ytterlighet åt andra hållet; han lugnade ner sig på några ögonblick, blev stillsam och överdrivet snäll, utdelade angenäma komplimanger och sökte vänskapsbekräftelse med alla närvarande. Bipolariteten var extrem, och genom dessa uppträden decimerade han sin egen värdighet och förlorade sympatier hos sin omgivning.

En av hans största beundrare vid denna tid var adoptivmodern Charlotta. I sin dagbok hade hon förliden höst hyllat "hans snille, hans sällsynt fasta karaktär och nobla tänkesätt, värdiga en forntidens riddersman". Han var "vår räddning", menade Charlotta, och han hade "vunnit hela folkets kärlek". Hon menade att i den käre Jean så förenades "älskvärdhet, framstående statsmänna- och fältherreegenskaper, högsinhet och hjärtats godhet".

Men i kontrast till denna lek med den löjligt naiva drottning Charlotta, och i kontrast till skådespelarrollen där han i olika sammanhang kunde uppvisa en yta av utstrålad pondus, rang, charm och belevnhet, demonstrerade Jean under detta fälttåg hela sitt register av skarp misstro mot andra människor, elakt vuxenmobbningsbeteende, dålig självbehärskning, egocentricitet, notorisk opålitlighet och manipulation av omgivningen, samtidigt som alla personliga motgångar hela tiden skyldes på andra. Han stod hela tiden utan eget personligt ansvar, utan samvete och utan ånger.

En general i den svenska armén, som deltog i fälttåget, beskriver stamfadern som en intensiv person som var benägen att gå från en överdrift till en annan. Han berättar att generaler drog sig för att påminna honom om order som han givit eller konsekvenser som dessa hade, då de med fog befarade att, om man inte strök kronprinsen medhårs, detta kunde slå tillbaka. Den som yppade något som kunde tolkas som ifrågasättande eller kritik av Jean, eller råkade påminna honom om hans tidigare ord som inte stämde överens med hans påföljande utlåtanden eller agerande, riskerade en rejäl avhyvling, eventuellt jämte en blank dementi av fakta. Det *ljögs* och förnekades utan skam eller skuld, och självkritiken var noll. Jean var också oförmögen att skilja på sak och person. Att våga yppa en avvikande uppfattning var detsamma som personlig illojalitet, vilket kunde markeras och straffas av höga vederbörande på de mest plumpa, småaktiga och barnsliga sätt.

⁵⁴⁶ Jmfr kap 9 avsn 13

Stamfadern har vid just denna tid, andra halvan av september, beskrivits som ”ombytlig som en kameleont”, obegränsat iderik och impulsiv. En minnestecknare i staben noterar att tjänsteförhållandena i generalissimus högkvarter i Zerbst var ”så beroende av hugskott och vindkast för stunden att någon ordnad tjänstgöring icke kunde i längden äga bestånd”. Chefen har även framställts som extremt arrogant och fullständigt obehärskad i sina häftiga temperamentsutbrott. Han kunde vidlyftigt verbalisera militära strategier, men obeslutsamhet och misstro mot andra gjorde att han aldrig genomdrev någonting, och därför förblev de resurser han förfogade över outnyttjade. Det har sagts att han försökte spela så många olika roller att han inte lyckades med någon – alla spretiga koncept, alla spretiga gestalter som han försökte uppträda som annullerade varandra. Han ville posera som befriaren – men inte av Tyskland, utan av den franska befolkningen, och kände ett brödraskap med de franska soldaterna som det var meningen att han skulle strida mot. Han lyckades aldrig jämka ihop sina personliga ambitioner med koalitionen mål.

I Nordarméns högkvarter fanns förstas diplomatiske representanter för alla koalitionsmakterna. Tanken bakom den ömsesidiga diplomatiska representationen i alla koalitionen högkvarter, var att kunna granska och löpande informera om händelser, strategier och beslut och bättre samordna koalitionen krigsföring. Men allteftersom sanningen började uppdragas, exempelvis om de svenska truppernas minimala insatser och om Bernadottes falskspel, blev förbittringen mot honom allt starkare inom koalitionen och hans impopularitet tilltog. En brittisk general kommenterar syrligt:

”Förlusten av koalitionsstrupper under Bernadottes befäl var 15 000, och lillfingret på en svensk jägare.”

Den preussiske statskanslern Hardenberg – den distingerade, länge, gråhåriga nestorn – såg Jean Bernadotte som en frånstötande uppkomling och beskriver honom som ”en bastard som omständigheterna ålagt oss att legitimera”. Blüchers stabchef Geisenaus litade inte längre på Jeans ”svaga karaktär”. Det österrikiska sändebudet i Nordarméns högkvarter, Gentz⁵⁴⁷, hade i början av fälttåget varit lika *hänförd* som andra av den påstådde krigslegendaren och hans förväntade vapenbragder för koalitionen, men veckorna efter Dennewitz började Gentz att förstå hur dominerande falskheten och ynkligheten var, och konstaterar skarpt:

”Kronprinsen är sin tids främsta vindstrut⁵⁴⁸ --- Jag tror, till slut skriver Napoleon de svenska bulletinerna.”

Jean själv gillade givetvis inte att granskas. Att hållas till svars för sitt eget agerande var liksom inte hans grej. Vid ett tillfälle gav han utlopp för sin irritation mot de utländska kommissarierna med den föraktfulla kommentaren:

”Dessa objudna rådgivare kommer snart vara lika talrika som Egyptens gräshoppor!”

Han irriterades alltmer av koalitionsrepresentanter som rörde sig i hans ambulerande hov och de facto det svenska utrikesdepartement. Han *kände* deras tilltagande kyla och tynande förtroende mot honom. Det som upphetsade honom allra mest var när dessa erfarna diplomater och mycket rutinerade generaler gav honom *råd*, eller ens upplysningar, som inte föll i god jord. Särskilt Pozzo di Borgo, som inte drog sig för att tala sanning och vara uppriktig, höll den genomfalske Jean i konstant upplösning.

Ett faktum som bidrog till stamfaderns överspändhet var att från mitten av augusti hade Nordarmén, d v s huvudsakligen genom preussarnas och kosackernas försorg, på fem veckor tagit 28 000 fångar i den franska armén. Om man adderade detta till de franska förlusterna i strider med Nordarmén så låg totalen dittills på 45 000 man i döda, sårade eller tillfångatagna.

⁵⁴⁷ Friedrich von Gentz (1764-1832), tysk-österrikisk skriftställare, politisk teoretiker och diplomat

⁵⁴⁸ vindstrut = på stolpe eller förankringsvajer anbringsad tygstrut för angivande av vindriktning; i sammanhanget används ordet synonymt med vindböjtel (vindflöjel) = karaktärlös, hållningslös, ombytlig, opålitlig eller bedräglig person

Och inklusive de andra koalitionsarméernas motsvarande siffror var det totala avbräcket för den franska sidan ca 100 000 man under perioden. Snaran kring Napoleon och *Grande Armée* höll på at dras åt, och såsom ställningarna nu såg ut kunde Frankrike kanske gå mot sitt största militära nederlag någonsin. Detta franska bakslag i sig självt, samt den stora ovissheten kring det franska styret efter Napoleon och sin egen inbillade nyckelroll och ledarkandidatur, *karriärplan A*, bidrog till Jeans lättretlighet.

Samtidigt hade stamfadern det motigt att uppnå någon framgång avseende Norge, som betraktades som avgörande för hans legitimitet som svensk tronföljare, *karriärplan B*.

I högkvarteret hade även sedan ett par dagar ett rykte börjat cirkulera som skulle ställa legitimitetsfrågan på sin spets, nämligen att kung Carl XIII hemma på Stockholms slott låg på sitt yttersta. Om Carl XIII dog *nu*, hur skulle detta påverka adoptivsonens ställning, särskilt då han befann sig så långt bort från Sverige? Hittills hade Bernadotte inget nämnvärt utträttat i Sverige förutom att ha givit sin egen ömsinta förlåtelse till Ryssland för att ha stulit en tredjedel av riket och utan att ha skaffat Sverige ersättning för detta. Han hade även vid upprepade tillfällen satt den svenska regeringsformen från 1809 ur spel för egen vinning, nermejat spirande medborgarrättsrörelser, försökt radera den legitima Vasafamiljen och en del av det svenska historiska och kulturella arvet ur folkminnet, hotat journalistkåren med dödsstraff samt torpederat den svenska tryckfrihetsförordningen för egen självbevarelse. Med mera. En intressant meritförteckning efter bara tre år som headhuntad kronprins. Grattis Sveriges riksdag till den fina externrekryteringen.

Den labile Jeans humör under dessa dagar var ett minfält. Han talade allt oftare med sin omgivning om att göra upp räkningen med Danmark. Genom sofistisk⁵⁴⁹ sökte han *förkläda* denna åtgärd som en "militärisk nödvändighet" för koalitionen när det i själva verket endast och allena handlade om hans egna privata intressen. Han talade också om att återvända till Sverige.

Tankarna på att *lämna* Sachsen utvecklades till en konkret plan. I det alltmer sköra och spända militära läget, där ett slutgiltigt avgörande mellan Frankrike och koalitionen kunde äga rum inom bara några veckor, ville Jean just nu istället attackera Danmark via Holstein. Med den svenska armén tillsammans med 12 000-15 000 ryssar och preussare under hans befäl skulle han marschera 250-300 km, attackera danskarna och framtvinga ett avgörande i Norgefrågan. Enligt stamfadern själv skulle "kanske några veckor" vara tillräckligt för detta lilla sidoärende, sedan skulle man givetvis prompt marschera tillbaka till koalitionskriget i Sachsen där allt skulle vara som tidigare. En liten omväg bara, ingen skulle knappt märka något, inget av större vikt hände ju ändå i Sachsen.

När Adlercreutz fick höra om detta blev han bekymrad och protesterade kategoriskt, då det både var avtalsmässigt, principiellt och moraliskt *fel*, och då det återigen skulle få den svenska armén att framstå som opålitlig och svekfull när enskilda intressen sattes framför koalitionsens sak. Och hela Trachenbergplanen skulle kastas över ända.

Den **23 september 1813** gav Bernadotte dock klartecken till general Wallmoden, som kommenderade Nordarméns flygel närmast Holstein, att *militärt anfälla Danmark*. Wallmoden själv hade dessförinnan föreslagit att han istället skulle röra sig söderut för att närmare samordna sin verksamhet med övriga koalitionsstyrkor. Men nu, mitt i ett avgörande läge där alla franskledda kårer och alla koalitionsarméer höll på att positionera sig inför slutstriderna i Sachsen, med sammandragningar av hundratusentals militärer på de vida slätterna kring Leipzig och Halle inför en oundviklig större avgörande drabbning, skulle alltså ett anfall inledas, med en stor del av koalitionsens samlade resurser, *mot Danmark*.

⁵⁴⁹ sofistisk = ett avsiktligt vilseledande sätt att resonera och argumentera, ofta kännetecknat av skenargument och spetsfundiga, advokatoriska utredningar

Jean hade velat hålla sina faktiska planer hemliga tills vidare, men projektet sipprade ut och nådde så småningom koalitionsmakternas diplomatiska ombud i hans fälthögkvarter. Nyheten om generalissimus senaste infall – av alla de otaliga utkast som denna fontän av idéer alstrade – väckte stor oro och förstämning. En del ansåg att detta kunde skifta hela balansen i Sachsen till Frankrikes fördel, och någon ansåg t o m att detta direkt kunde leda till förlust i kriget. Verket Wetterstedt sökte givetvis släta över det, men representanterna önskade klarhet i frågan.

Alla ovan nämnda stressfaktorer plus fler – inklusive upplevd insubordination eller ifrågasättande från general Bülow⁵⁵⁰ och andra preussiska officerare, samt rykten om österrikiska fredsförslag vilket skulle stjälpå både de franska och norska karriärplanerna som han hyste – gjorde att stamfadern i detta skede var moraliskt isolerad och upplevde en konstant antagonism från omvärlden. Koalitionens yrkanden, ansvaret, den egna agendan, osäkerheten... Han var som en tryckkokare, redo att explodera när som helst.

Fredag förmiddag den **24 september** besökte några av de andra koalitionsmakternas diplomatiska ombud Jean i hans rum på slottet i Zerbst. För att leda in diskussionen på rätt spår, frågade de försynt efter det senaste från general Wallmoden. Detta berörde givetvis en känslig nerv och fick Bernadottes blod att hetta till, och han gav dem lång högljudd utskällning där han angrep alla sina koalitionspartners, särskilt Preussen. Men detta var bara inledningen. En av de närvarande diplomaterna, Pozzo di Borgo, tog nu detta ett steg längre. Han frågade, medvetet provokativt, om Jean även tänkt använda *preussarna* – som ju dittills varit det tyska befrielsekrigets verkliga hjältar – mot Danmark.

Som i slow motion svävade Pozzos ord genom luften och nådde Jean...

BOOOM!

Pozzos fråga var gnistan som fick dynamiten att explodera. Och vilken jävla smäll! Dammarna öppnades för en storm av raseri. Krigslegendaren från Pau skrek att han ledde sin armé vart han ville, att i det krig som *han* förde så var det bara rimligt att han främst tänkte på *sig själv* och ingen annan, att han uppnått sin höga ställning på egna meriter och inte genom Napoleon, och att han inte var skyldig koalitionen ett jävla förbannat dyft! Han skrånade ut sina beskyllningar och smädelser över preussarna och citerade deras historia på ett så gränslöst skymfligt, kränkande och vidrigt sätt att det preussiska diplomatiska sändebudet general Friedrich Wilhelm von Krusemarck lämnade rummet. Stamfader Bernadottes otyglade urladdning har beskrivits som "svavelosande" och var full av grov, osmaklig, lågsinnad retorik och oanständiga tillmälen, förbannelser och könsord. Den bittra högljudda tiraden avslutades med att han framhöll sig själv som *generös* för att inte ha tagit den preussiska kungen som krigsfånge vid Jena 1806!⁵⁵¹

En brevskrivare kallade detta för ett uppträdande "av det våldsammaste slag", och att tonen och språkbruket väckte *avsky* hos alla närvarande. Pozzo hävdade efteråt att han aldrig i hela sitt liv behövt anstränga sig så för att vara tyst under tiden som detta svall av vulgariteter, djuriskhet och nonsens forsade över dem. Jean var från vettet. Karl'n var förryckt.

Men efter en lång stund, när Jean väl blivit utmattad av sin egen vrede, så ebbade intensiteten, kraftuttrycken och överarrogansen ut... Den fullständigt mentalt rubbade Mr Hyde lugnade sig och blev åter den angenäme Dr Jekyll... Och han blev from som ett litet lamm. I vanlig ordning insåg han, efter sin humörexpllosion, att han överträtt en gräns och pendeln slog nu över till motsatt extrem. Med mjuka långsamma vördnadsfulla repliker, graciös hovsamhet och överdriven vänlighet ville han att de alla skulle skiljas åt som förtrogna vänner.

Efter vulkanutbrottet – konsekvensen av helt defekt impuls kontroll – sjukanmälde sig stamfadern i två dagar. Så fungerade denne karaktär. Pozzo ansåg redan där och då att

⁵⁵⁰ Se kap 9 avsn 12

⁵⁵¹ Jmfr kap 2 avsn 16 (om Bernadottes insats vid slaget vid Jena-Auerstädt 1806)

Bernadottes sinnesrubbede tillstånd påkallade läkarvård. Professor Scott gör själv samma analys i sin avhandling från 1932, där han redogör för "ett mentalt tillstånd som troligen gränsar till tillfällig sinnessjukdom".⁵⁵²

Jean övertalades så småningom att överge den danska anfallsplanen. Eller snarare, med hans eget synsätt, skjuta den på framtiden. Skadan var dock redan skedd, och ledde till att ytterligare nedbringa hans anseende inom koalitionen. Och i förlängningen Sveriges anseende.

För att ta fokus från sin egen vanheder, mentala obalans, skriande egennyttan och militära passivitet, sökte Jean Bernadotte några dagar efter ovan nämnda incident att kasta all skuld på sina koalitionspartners istället, dvs rikta strålkastaren bort från sig själv. Inför det preussiska sändebudet Krusemarck – samma person som i ren avsmak och protest lämnat rummet under Jeans tidigare beskrivna tirad – häcklade han den övriga koalitionen och förkättrade "de fördärliga följderna av de allierade arméernas nuvarande inaktivitet". Professor Leggiere poängterar det bisarra i att *han* skulle leverera en sådan kommentar:

"Aldrig i brist på fräckhet, insisterade kronprinsen att hans nästa steg --- skulle avgöras av den företagsamhet som *de andra* koalitionsarméerna demonstrerade."

Man kan inte annat än hålla med Leggiere. Jean Bernadottes förvrängningsteknik kunde rubriceras komedi, om själva den underliggande situationen ej vore så allvarlig.

Symptomatiskt för detta var även hur misstämningen under september månad vuxit inom den brittiska regeringen. Allteftersom nyheterna om dynamiken och fördelningen av prestationer inom Nordarmén nådde regeringen i London så tilltog även deras skepsis gentemot Bernadotte. Britterna finansierade ju den svenska armén och hade dessutom lovat bort Guadeloupe *för den svenska arméns insatser*. Men även de mest lojala svenskvännerna i London började nu hysa tvivel om Jeans egentliga avsikter och särpolitiska agenda, och ifrågasatte hans uppriktighet och integritet i dennes relationer med andra individer och stater. Var allt bara ett spel, en luftaffär där den egna personliga vinningen var den enda gemensamma nämnaren som överordnades allt? Ännu ovetandes om Jeans senaste uppslag i Zerbst att vilja överge koalitionen, så bestämde regeringen i Westminster, 840 km därifrån, samma fredag som Jeans vulkanutbrott, att reducera subsidierna till den svenska armén med en tredjedel från 150 000 till 100 000 pund i månaden. Castlereagh skriver i samband med detta i ett brev till sändebudet Thornton att "kronprinsens senaste uppförande är i sig självt en katastrof".

Själv beskriver Thornton den **26 september** i ett brev till utrikesminister Castlereagh hur stämningen i Jeans fälthögkvarter blivit så merkurisk⁵⁵³, så spänd och nervös och så *opålitlig*, att han, alltså Thornton, inte längre hade någon som han med full tillit kunde anförtro diplomatposten till London! Väggar hade öron, andras privata eller konfidentiella brev öppnades systematiskt av Jeans ambulerande Stasiavdelning,⁵⁵⁴ och det *ljögs* bottenlöst. Stämningen var förgiftad.

Lika sorgliga var kanske följd effekterna som stamfaderns förkastliga, fullständigt obalanserade, egoistiska, småsinta och gemena uppträdande hade på resten av den svenska armén. Det föredöme som en ledargestalt sätter genom sina ord, sina handlingar, sin moral och sitt beteende, och den atmosfär som han i högsta grad bidrar till att skapa i organisationen, *har* betydelse. Det externrekryterade stjärnskottet från Pau orsakade stress, förtret, misstro och missämja som fortplantade sig nedåt i hierarkin. Det finns vittnesmål i källmaterial om att tonen i kommunikationen i skikten under ibland blev onödigt oförskämd, odräglig och arrogant, och att många regementsordonnanser drog sig för att, allteftersom fälttåget fortskred, ens approachera somliga generaler och överstelöjtnanter i Bernadottes närhet. Den infekterade stämningen, och

⁵⁵² Jmfr kap 9 avsn 13

⁵⁵³ merkurisk = överspänd, labil, ostadig, obalanserad, kolerisk

⁵⁵⁴ Se kap 6 avsn 1 (beskrivningen av Jeans angiverisystem efter ankomsten till Stralsund den 18 maj 1813)

grumligheten vad gällde definitionen av den egna arméns och de svenska soldaternas roll, sipprade nedåt i leden.

Kapitel 9 avsnitt 10

DESSAU, ANDRA, TREDJE, FJÄRDE OCH FEMTE FÖRSÖKET

Sedan tisdagen befann sig en svensk brigad under Schultzenheims ledning i Dessau.⁵⁵⁵ Söndagen den **26 september 1813** var vädret soligt, varmt och vackert och gudstjänsterna i Dessaus kyrkor hade just avslutats, allt var stilla och fridfullt. En del svenska officerare, som frikostigt fått inkvartering i olika borgarhem, hade redan gjort sig redo för trivsam lunch med mat och dryck, och kopplade av i tunna civila kläder. Men plötsligt kom på eftermiddagen rapport om att franskt avantgarde visat sig för svenska förposterings strax utanför Dessau. Och de svenska soldaterna hade ju fått stränga order från krigslegendaren Jean Bernadotte att ej konfrontera franska trupper! Absolut inte komma i närstrid med fransosor, ej ens riskera att möta dem! Om fransosor närmade sig skulle svenskarna avlägsna sig, var Jeans befallning.

Så tre skarpa kanonskott smälde från larmbatteriet inne i staden. Trummor och gälla jägarhorn signalerade uppbrott och omedelbar avmarsch för samtliga svenska trupper. De svenska officerarna hetsade på reträtten, och hästarna sparades inte i rusningen genom norra porten Zerbster Tor och vidare på vägen mot pråmbron vid Rosslau. En artillerienhet ryckte ut i full galopp till motsatta sidan av staden så att det slog gnistor under kanonhjulen, för att, om det skulle bli nödvändigt, fördröja fransmännens förmodade frammarsch och på så sätt vinna tid.

Dessaus invånare – som hälsat svenskarnas ankomst med leverop för deras *tapperhet* – hade säkert förväntat sig ett lite tapprare motvärn gentemot de franska förtruppernas ospecifica nyfikenhet. Men istället för att ens *försöka* försvara Dessau, ens undersöka eller avvakta bättre kännedom om de franska spejarnas sonderingar, så skrek de svenska officerarna på alla svenskar att omedelbart ”fly” norrut mot pråmbron över Elbe för att sätta sig i säkerhet, och jagade skrikigt på utrymningen.

Panikrusningen av flera tusen man i riktning mot Rosslau skedde under stort buller och skrän och hets. På vägen mot pråmbron mötte de flyende svenskarna upp med kosacker, som efter en konfrontation någon annanstans hade sårade och döende kamrater hängandes över sina hästar, alternativt gäss och grisar som de hunnit stjäla med sig från någon gård eller inhägnad i farten.

Dock gjordes tvärt halt innan man passerat tillbaka över Elbe, då det visade sig att ”hotet” mot de svenska förposteringsarna vid Dessau egentligen varit av ringa art, och att fransoserna sedan inte alls ryckt närmare än så.

Hoppsan vad snopet.

Samma söndagskväll klockan 19 fick därför 5000 man order att återvända till Dessau för *andra gången*. Återigen hälsades svenskarna som hjältar när de tågade in – hurra för svenskarna som nu verkligen bestämt sig för att beskydda oss! – trots deras allt annat än hjältemodiga beteende några timmar tidigare, när de harhjärtat och utan avsked visat att de när som helst skulle kunna överge de frikostiga och välvilliga Dessauborna och lämna dem åt den franska ockupationsmaktens öde.

Alla svenska trupper i Dessau, utom jägarna som tilläts sova, stod under gevär natten mot den **27 september**. Men på morgonen kom nya bud. Klockan 09 befalldes att återigen överge Dessau och marschera tillbaka till Rosslau. Anledningen var att marskalk Ney påstods ha gjort en framryckning i deras riktning. Denna gång var beskedet om reträtt definitivt och så skedde också,

⁵⁵⁵ Se kap 9 avsn 8

men ambivalensen och vacklandet var aningen förbryllande för trupperna, och än mer så för ordsbefolkningen. Källmaterialet styrker att de svenska soldaterna fann de både märkligt och förklenande att, enligt Jeans direktiv, springa och gömma sig som harar vid blotta åsynen av fransoser av kött och blod. När de väl övergivit staden för andra gången kunde Neys franska trupper kort därpå ockupera Dessau utan något motstånd alls.

Tisdagen den **28 september** var det en ny dag – och nya sprittande försök. Det sades då att fransoserna som just intagit Dessau faktisk var ganska fåtaliga. Rapporter talade om att endast något hundratal fransoser fanns på plats till Dessaus försvar. Efter enträgen begäran från den 24-årige dristige major Wilhelm von Döbeln vid Västgöta-Dals regemente, lyckades han utverka tillåtelse att tidigt på morgonen göra en ny offensiv att inta Dessau för *tredje gången*. Med en bataljon infanteri och 50 husarer samt 100 kosacker inträngde Döbeln i staden, men överraskades snart av fiendetrupper som samlats i en park eller trädgård och drev svenskarna på flykten. Fransoserna uppbjöd en kraftig musköteld och kulorna vislade i luften; ”hundratals ven över våra huvuden” berättar fänrik Schmidt⁵⁵⁶ vid Västgöta regemente i sin dagbok. Döbeln och hans mannar skyndade tillbaka innanför de svenska befästningarna nära Rosslau, men förlusterna var fem dödade och 24 sårade.

Bara timmar senare var det emellertid dags igen. Klockan 11 på förmiddagen satte den äventyrslystne Björnstjerna av mot Dessau med en kår på 1000 man, i ett nytt svenskt försök att äntra staden för *fjärde gången*. Truppavdelningen lämnade så Rosslau över pråmbron och passerade blockhuset. De följde den raka frukträdsallén söderut. På ca 200 meters avstånd möttes svenskarna av ”en livlig tiraljörseid, såväl ifrån murarna som de närbelägna dominerande husen” enligt en dagboksskrivare. Svenska jägarsoldater fortsatte emellertid avancera och nådde ända fram till stadsporten, som var stängd och låst. Svenska kanoner avlossade skott mot porten, och jägarsoldaterna gav sig på att försöka hugga sönder den. Porten hade dock kraftiga järnbeslag och var väldigt svårforcerad. Svenskarna gav upp och började dra sig tillbaka på samma väg norrut mot pråmbryggan – expeditionens syfte hade ju egentligen bara varit *rekognosering*. Men kort efter att svenskarna vänt om och bara hunnit 30 meter på vägen, slogs plötsligt stadsportens massiva dörrar upp. Fransoserna, som uppställt tre kanoner precis innanför, började avfira häftigt rakt in i den svenska klungan på nära håll, och gevärsskyttar dök lika plötsligt upp och började skjuta mot svenskarna från alla tak, vrår, fönster och gluggar i husen närmast omkring. Samtidigt gav sig ytterligare en fransk trupp tillkänna i ett bakhåll ett par hundra meter längre framåt vägen mot Rosslau.

Svenskarna var nu inestängda i ett kulregn från två håll och skulle antingen dödas eller tillfångatas. ”Kulorna rök som snö kring oss”, enligt en dagboksskrivare. Svenskarna vände först om med artilleriet och besvarade elden från Dessauporten och gick rakt mot fiendens eldgivning. Fransoserna hade dock bra betäckning och kunde upprätthålla frenesin. Svenskarna kämpade för livet, bokstavligen. Striderna böljade fram och tillbaka, men så småningom återvände fransoserna in i staden och stängde om sig. Svenskarna kunde sedan bryta sig fria ur bakhållet och rensa reträttvägen norrut, och ta sig hem.

Det hade sagts att Frankrike endast skulle ha något hundratal man där, men det var flera tusen. När mörkret föll och smattrandet hade tystnat för dagen, höll fransoserna fortfarande Dessau. Kostnaderna för tisdagens expedition blev stora med svenska fälttågsmått, med många dödade och sårade i denna dagsutflykt av överste Björnstjerna.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Axel Wilhelm Schmidt (1794-1848), svensk militärofficer

⁵⁵⁷ En källa uppger att 8 svenska soldater dödades under denna räd mot Dessauporten, och att många sårades, varav två officerare. En anekdot i en annan källa berättar om löjtnant Gustaf Ericsson (1780-1813) vid Elfsborgs regemente som blev skjuten framför stadsporten och där kulan gick in genom ögat och ut i nacken. Ericsson föll till marken och troddes vara död, men hans kamrater kunde inte få med sig kroppen i kulregnet. Han blev alltså kvar. Fransoser tog senare och släpade in kroppen till torget i Dessau där de ryckte av honom tapperhetsmedaljerna i guld och silver som han bar samt

Mot slutet av september förekom strider framför broskansen mitt emot Rosslau nästan dagligen, när fransoserna ville mota bort svenskarna från den nya Elbeövergången. Fransoser skymtades ständigt mellan träden men ingen kunde vara säker på hur många de var som gömde sig där, eller när de skulle attackera. Ljudet av smattrande gevärssalvor från södra sidan av Elbe hördes nästan dagligen i Rosslau. Skottskadade svenskar ansamlades i både Rosslau och Zerbst.

Tidigt om morgonen den **29 september**, klockan 06:30, attackerades en svensk fältvaktpost ca 1400 meter vid Muldafloren ca 1300 meter sydost om blockhuset. De attackerade fransoserna trängde tillbaka den svenska vaktstyrkan, som bestod av ca 400 man. Snart dök fransoser upp i skogsbrynet vid ekskogen vid den slätt som låg framför svenskarnas blockhus mitt emot Rosslau, alltså det gamla tullhuset. Med sig hade de kanoner, kastpjäser och ett talrikt infanteri. Deras mål var att förstöra pontonbryggan. Ungefär klockan 09 öppnade fransoserna, med träden som skydd, kraftig eld från skogsbrynet, och de svenska förposterna trängdes successivt tillbaka bakom blockhusets vallar. Fransoserna framryckte snart ur skogen och avancerade över det öppna fältet och via den stora vägen. De var överlägsna till antalet och kastade granater mot pontonbryggan och mot de uppställda svenska kanonerna. Det svenska artilleriet var även utsatt för fransosernas tiraljörseld. De svenska soldaterna i blockhuset kämpade emot tappert för att hålla sin yttre försvarslinje så länge som möjligt.

Svenska förstärkningar skickades från Rosslau. Tre bataljoner fick order skynda över bron. Understödet formerade sig snabbt på södra stranden och gav en livlig moteld. Fransoserna fann sig snart nödgade att hasta tillbaka in bakom träden. De fortsatte sin häftiga eldgivning i skydd av träden, men svenskarna pressade framåt mot skogen. Bullret och smattret var som livligast klockan 11. Över Elbefloren kunde man beskåda effekterna av vattnets elasticitet. Flera kulor från fransosernas kanoner, som riktats lågt för att träffa de uppställda svenskarna nere på ängen, nådde Elbe och studsade två tre gånger på ytan innan de sjönk. Detta orsakade rörelser och höga kaskader över vattenytan som var vackra att se, mitt i krigets dödliga allvar. Det svenska artilleriet kunde dock inte besvara detta, eftersom de svenska infanteristerna befann sig ute på det öppna fältet.

De svenska soldaterna behöll sitt övertag, pressade tillbaka fransoserna ännu mer och förföljde dem långt in i skogen. Svenskarnas uppgift ansågs vara fullbordad klockan 11:30. Det märkliga var emellertid, anmärker general Skjöldebrand om denna händelse, att svenskarna *ej tilläts fullborda besegrandet av fransoserna utan måste ”med hot om straff tvingas att gå tillbaka inom broskansen”*. Återgången till positionerna vid Elbefloren skedde med en disciplin och precision som på en exercisplats.

Totalt dödades i denna onsdagsdrabbning 48 svenskar, varav två officerare och 46 soldater. Ytterligare ca 250 svenska militärer sårades, huvuddelen soldater.⁵⁵⁸ I särklass störst förluster led Skaraborgs regemente. I den interna rapporten om incidenten från general Sandels, som hade högsta ansvaret på plats, namngavs några i olika roller inblandade officerare samt den dödsskjutne löjtnant Silfersparre⁵⁵⁹. Ingen soldats namn nämndes, i vanlig ordning.

sprättade galonerna av kragen. De bestal honom även på hans stövlar och kläder. När de var klara slog de honom med gevärskolven innan de kastade kroppen i rännstenen (eller ett dike, en kanal eller liknande) och vräkte några hösäcker däröver. Där låg Ericsson i en dödlik dvala, till när några förbispatsrande kvinnor på kvällen (eller dagen efter, enligt en annan källa) tyckte sig märka livstecken från den sårade och skändade soldaten. De tog hand om Ericsson, förde honom hemligen till ett hus och gav honom vård. Han levde i flera dagar därefter, men avled av sinnesrörelse då en sköterska rusade in och ropade ”die Franzosen kommen”. Ericsson sprang upp och grep efter sin värja men föll ner död.

⁵⁵⁸ Det förekommer vissa (marginella) avvikelser i antalet döda och sårade som uppges i olika källor. Författaren har jämfört Sandels officiella rapport om drabbningen som förvaras på Krigsarkivet, med memoarer och ögonvittnesskildringar från Ljunggren (s 94), Silow (s 31), Skjöldebrand (del 5 s 53), Way (s 24 ff).

⁵⁵⁹ Gustaf Fredrik Silfersparre (1784-1813), svensk militärofficer

Så Neys franska armékår och den svenska armén under Bernadottes befäl befann sig bara några få kilometer ifrån varandra med Dessau respektive Rosslau som bas, men Ney föreföll inte särskilt oroad. Exmarskalken från Pau skulle ju aldrig företa sig någonting offensivt. Snarare var det så, enligt en dagboksskrivare i svensklägret, att Jeans adjutanter red omkring bland de svenska trupperna och spred ryktet att fransoserna snart skulle attackera igen och att Sveriges ställning var utsatt. Dessa rykten visade sig vara både felaktiga och grundlösa, men möjligen var detta det narrativ som krigslegendaren ville utprångla som *förevändning* för att helt enkelt slippa skrida framåt med sin armé, utan istället eventuellt t o m gå bakåt, retirera. Efter de relativt begränsade ansatserna att billigt och enkelt inta Dessau – fyra försök dittills – så återgick man i svensklägret till passivt läge. En historiker har beskrivit krigslegedarens motivation månaden efter Dennewitz som ”ytterst lam”.

I skarp kontrast till Bernadottes överksamhet passerade den **3 oktober** den preussiska generalen Blüchers schlesiska koalitionsarmé med 60 000 man över Elbefloden på andra sidan Wittenberg, uppströms från Rosslau och ca 40 km österut fågelvägen. När Ney nåddes av *detta* bud måste däremot något göras. Blücher och hans trupper ingav, till skillnad från Jean, *respekt*. Ney såg sig därför nödgad att med sina fransoser omedelbart utrymma Dessau och flytta längre söderut mot Leipzig. Detta skedde natten mot måndagen den **4 oktober** efter rapporten om Blüchers truppförflyttningar. Dessau lämnades självmant av fienden och ingen fanns kvar att försvara staden.

Samtidigt framgår tydligt i källmaterialet, att stamfadern var *missnöjd* över sin koalitionspartner Blüchers avancemang, då denna manöver *synade* Jean, d v s tvingade honom att bekänna färg, att agera och anpassa sig efter denna betydelsefulla förflyttning av koalitionspositioner. Detta gjorde givetvis Jean vresig, särskilt som detta innebar defensiva justeringar för koalitionsfienden *Grande Armée*, och han själv hatade att bli synad. Till en av sina generaler mästrade han:

”Nåväl! Det är den där galningen Blücher, som tvingat mig. Jag *ville* inte ännu gå över Elbe. Där ser man vad man vinner på att handla tvärt emot *krigskonstens* regler. Vad ska man nu göra?”

Ordern om att följa efter kom emellertid snart. Så snart det bekräftats att Ney verkligen utrymt Dessau slogs generalmarsch klockan 06 på måndagsmorgonen och den svenska armékåren samlades vid Rosslau, inklusive avantgardet som återvänt från sin förpost vid Coswig dagen innan, och defilerade klockan 09 över pråmbron med mannar, hästar, artilleri, tross och krigsturisternas kalescher förstås. Detta var *femte gången* som svenskarna gick mot Dessau, och denna gången var det garanterat ofarligt, tack vare Blüchers manöver. Från uppställningen på Dessauvägen vid blockhuset marscherade armén de drygt fyra kilometerna söderut längs den ypperligt vackra fruktträdgårdsallén till gladlynt marschmusik. Längs vägen låg även bördiga parker, och man passerade förbi små förgreningar av Muldafloden som förskönade vägen ytterligare med flera sammanstötande vattendrag, vackra lövskogar, bördighet och täcka lantställen. Marschen åtföljdes av en mängd lantfolk från trakten, som under några veckors tid hjälpt svenskarna med byggena av pråmbron och blockhuset, men som nu fick komma hem och var uppenbart glada över detta.

Allén bestod mest av relativt lågvuxna plommonträd med solmogna gula och röda plommon som var stora som ägg. Kavalleriet och generalerna på hästrygg nådde ända till de övre grenarna. Där fanns också fina apalar. Nils betraktade de skuggande dignande grenverken med rödmogna äpplen. De såg ännu grannare ut än på Vimmerby marknad. Han marscherade i yttre led, sträckte

sig och fick tag på flera stycken, böjde ner några grenar så att Abraham och Petter nådde också. Utan att stanna, utan att falla ur marschrytmen kunde de stoppa ner äpplena i sina ränslar.⁵⁶⁰

Kapitel 9 avsnitt 11

STYRKEUPPVISNING I POTATISLANDET

Svenskarna kom nu alltså den **4 oktober 1813** till Dessau för *femte gången* och kunde äntligen "erövra" staden. I den kungliga propagandan hem till den duperade storpubliken inom Sveriges gränser hette det också mycket riktigt att "svenska trupperna *återtagit*" Dessau, ett ordval som givetvis i detta sammanhang, avsiktligt vilseledande, *antyder* något slags militärt bemästrande, besegrande och övermannande. Den svenska propagandan går t o m så långt att den återigen *insinuerar* att Blüchers armé passerat Elbefloden först *efter* eller i samband med att svenskarna "erövrat" Dessau, återigen en revisionistisk efterhandskonstruktion. Sverige fick Dessau gratis genom Blüchers initiativ, som direkt föranledde Neys övergivande av Dessau, och där krigslegendaren från Pau helt enkelt var mer eller mindre tvungen att följa efter med en egen framåtrörelse av sin armé för att ej alltför uppenbart framstå som svekfull.

Vid ankomsten till Dessau syntes tydliga kulhål på och kring stadsporten samt de närmast belägna husen. Hela armén tågade in under flygande blågula fanor, klingande orkester och bastanta trumslag och paraderade längs den praktfulla Zerbster Strasse med sina furstliga palats, klädesfabriker, prydliga handelsbodas och andra vackra byggnader. Det var fritt fram för svenskarna, ty den här gången skulle fransoserna ej komma åter.

Den svenska armén möttes återigen av glädjehälsningar, jubel och hurrarop. Alla fönster var fulla av åskådarinor, upprymda och väna, viftades med vita näsdukar. Folk hurrade och Dessaus invånare gav ännu en gång svenskarna ett varmt välkomnande, men måste samtidigt rimligen varit smått konfunderade över det svenska hattandet de senaste veckorna. Det fanns bland de svenska trupperna en känsla av *pinsamhet* över hela situationen. Fänrik Siösteen skriver i sin dagbok:

"Jag och många andra --- tyckte att de goda invånarna hade någon anledning att vara missnöjda med oss, som gått från dem så fort fienden kom, och gick åter till dem så fort fienden var avlägsnad."

Det ståtliga, trummande, trumpetande svenska marschtåget gick förbi rådhuset och Schlosskirche⁵⁶¹, fortsatte ner på Steinstrasse och vek sedan av åt höger på Hospitalstrasse⁵⁶², sedan vänster på Franzstrasse ända ner mot den södra stadsporten, Neue Leipziger Tor⁵⁶³.

Det tog armén mer än tre timmar att fullborda sin procession genom staden, och när Jean Bernadotte anlände till häst steg jublet till nya höjder. Krigslegendaren! Befriaren! Den tappre fältherren som hängivit sig *så* åt koalitionen gemensamma kamp mot Frankrike! Hurra! Hurra!

Imagen satt i ännu. Skönt. Det handlade, som tidigare konstaterats, inte om verkligheten eller sanningen, utan om den lättlurade skockens *perception* av verkligheten, som sedan låg till grund för den allmänna opinionen. Sanning och kalla fakta var av *noll* betydelse. Framtoningen och de stora massornas uppfattning var *allt*, hur förvrängd denna än var.

⁵⁶⁰ Om Nils sparande av körsbärs- och äppelkärnor från fälttåget i Tyskland se kap 9 avsn 7; kap 10 avsn 4; kap 12 avsn 3; kap 14 avsn 7; kap 22 avsn 6, 12; kap 23 avsn 22; kap 24 avsn 22; kap 25 avsn 10, 12 och 23.

⁵⁶¹ Nuvarande Marienkirche. Den gamla kyrkan brann ner efter ett luftangrepp den 7 mars 1945 och återuppbyggdes först 1989-1998.

⁵⁶² Nuvarande Askanische Strasse

⁵⁶³ Nuvarande plats i korsningen mellan gatorna Franzstrasse och Am Leipziger Tor.

Stamfadern själv gillade ståten, uppvaktningen och ovationerna. Han var nog en av de fjäskänsligaste offentliga personerna Sverige någonsin haft, vilket inte säger lite. Kronprinsens bekräftelsebehov var enormt, omätligt. Folkets förevisade kärlek – genuin eller ej, byggd på falska premisser eller ej – var hans stora belöning.

Svenska armén stannade ej under marschen genom staden utan fortsatte hela vägen rakt ut genom södra stadsporten, Neue Leipziger Tor, där landsvägen mot Leipzig tog vid och försvann mot fjärran i en allé av lindar.

Där utanför stadsporten, mitt i potatislanden, gavs skarp order att formera en försvarsställning med vidsträckta linjer, som om man väntat den franske marskalken Ney åter vilken minut som helst, vilket givetvis var ett påhitt, det skulle aldrig ske som de nya armédispositionerna i regionen såg ut. De svenska soldaterna började dock vid det här laget bli vana vid det ringa allvar som dessa demonstrationer mot en osynlig fiende innebar; *beordrade charader*. Ljunggren skriver i sina minnesanteckningar om uppställningen i potatislandet:

”Vi vore likväl redan tämligen vana vid det ringa allvar dessa krigiska demonstrationer innebar; ingen ville numera tro att vi svenskar skulle få deltaga i någon rangerad batalj.”

Man hade börjat förstå även bland de meniga orakade drängarna utrustade med musköt och ränsel, att deras plymbeprydda generalissimus antingen inte ville eller också inte vågade angripa Frankrike med vapen. Medan prussarna tog kulor för Europas befrielse i tusental denna höst, skulle de svenska soldaterna, bärande på Gustav II Adolfs och Karl XII:s arv, fortsätta stå på sidan och se på. Vara statister. Pantomimskådespelare. Och närmast förlöjligade.

Efter att ha stått i potatislanden hela dagen med sina gevär och låtsats beredda att försvara Dessau mot en imaginär fiende, gavs om aftenen order för den svenska armén att bege sig in till staden igen för att äta och sova.

Kapitel 9 avsnitt 12

BÜLOW'S INSUBORDINATION

General Bülow, chef för den preussiska tredje armékåren, har av samtida bekanta beskrivits som en man med en vaken blick och ett utomordentligt minne. Han hade goda kunskaper inom många områden och ett gott självförtroende. Han var mottaglig för beröm för framstående gärningar, men fäste föga värde vid titlar och synliga utmärkelser, krimskrams att hänga på rockbrösten. Han var varken självvisk eller egennyttig, och dömde inte någon utifrån dennes åsikter utan respekterade andra människor för deras integritet och karaktär. Ett stort intresse i Bülows liv var musik och han komponerade även flera musikstycken själv. Den store tonsättaren Zelter⁵⁶⁴ utbrast en gång med livlig entusiasm och glimten i ögat:

”Ja om bara Bülow hade hållit sig till musik hade han kunnat bli någon!”

Svenska historiker, exempelvis revisionisten Torvald Höjer, har dock gjort sitt bästa för att beflicka Bülows eftermäle, kallat honom för allehanda osmickrande saker och tillskrivit honom diverse negativa personliga egenskaper. Han har bagatelliserat Bülows personliga mod, ledarskap, arbetsinsatser och omdöme vid Grossbeeren och Dennewitz genom att istället betona och höja till skyarna sin idols, stamfaderns, s k ”snillrika dispositioner” och andra faktorer som helt avgörande för stridernas utgång. Eftersom general Bülow och hans chef generalissimus Bernadotte var inblandade i samma historiska händelser men på helt olika sätt, och i många avseenden var varandras personliga motsatser, kan fintliga forskare reducera den enes relativa

⁵⁶⁴ Cael Friedrich Zelter (1758-1832), tysk tonsättare, dirigent och musikpedagog

betydelse och karaktär genom att glorifiera den andres. Detta svenska tillrättalagda narrativ har, med några hedervärda undantag, fått stå relativt oemotsagt i 70-80 års tid.

I mitten av september 1813 hade Bülow av Bernadotte erhållit uppdraget att belägra Wittenberg, den franskokuperade och tungt bestyckade fästningsstaden vid Elbe som även fungerade som en franskontrollerad förbindelse över floden. Uppdraget att inringa, isolera och svälta ut fransoserna och framtvinga en kapitulation av de franska ställningarna i Wittenberg var i princip omöjligt, eftersom inneslutningen aldrig kunde göras fullständig. Fästningen stod ju fortfarande i öppen och ohotad förbindelse med Neys huvudarmé på andra sidan floden, och själva bastionen var tryggt försörjd och kraftigt bemannad och förskansad.

Uppgiften som tilldelats Bülow, alltså belägringen av Wittenberg, hade sålunda från början varit utsiktslös och därför väldigt otacksam. Bülow hade motvilligt tagit sig an uppdraget. Analysen framförs dock av flera forskare, att Bülow tilldelats uppdraget av Jean just *för att misslyckas*. Att som chef ge sin underordnade en arbetsuppgift som är både orimlig och i princip ogenomförbar är en härskarteknik, ett vuxenmobbningsbeteende. Syftet är ofta att vilja *framkalla ett misslyckande* hos någon, kanske t o m ett fiasko. En konstruerad motgång kan senare av chefen när som helst åberopas och förödmjukande vändas emot den underordnade.

Detta var vad Jean, efter sin egen pinsamma passivitet vid Grossbeeren och Dennewitz, nu ägnade sig åt gentemot Bülow. Psykologiskt kan man fråga sig varför en chef skulle vilja underminera, förminska en av sina främsta medarbetare. Eventuellt bottnade denna tarvlighet från chefens sida i ett eget mindervärdeskomplex, avundsjuka och ängslan för sitt eget renommé och eftermäle. Trots chefen Jeans "upplysningsverksamhet" till sin egen fördel så insåg alla – soldater, officerare, staber, diplomater och en stor del av allmänheten – att Bülows och hans preussares uppoffringar och prestationer dittills för Tysklands befrielse från fransk ockupation varit närmast hjältedådiga. Hos allt fler, främst utländska iakttagare, framträdde samtidigt allt tydligare den franske chefens karaktär som falsk, undflyende och arrogant. Jämfört med hypen kring krigslegendaren från Pau innan höstfälttågets början, tedde han sig nu patetiskt överreklamerad. En charlatan.

Bülow verkställde belägringen av Wittenberg, om än med slät entusiasm. Samtidigt muttrade han om sin chefs ovilja att korsa Elbe, sin chefs kompetens, personliga karaktär och vuxenmobbningsstendenser. Måttet var närmast rågat.

I slutet av september lanserade Gneisenau, Blüchers stabchef, idén att Bülows och Tauenziens armékårer skulle flyttas över från Nordarmén med Jeans chefskap till den schlesiska koalitionsarmén under Blüchers ledning, för att där spela en mer verksam och nyttig roll i det fortsatta befrielsekriget än under den otillförlitlige fransosen. Bülow och Tauenzien gillade givetvis detta förslag. Äntligen. De ville inte längre tillhöra Bernadotte utan byta chef.

Att bli uppsagd från en anställning av sin chef innebär oftast inte bara förlusten av en inkomst, utan många upplever även detta som ett underkännande av dem själva personligen, deras kompetens och förmåga, kanske t o m ett underförstått ogillande av dem själva som person. Nutida uppsägningar i arbetslivet formuleras dock sällan på detta sätt rakt ut, utan paketeras istället med ett snyggt och rent omslagspapper, noggrant inslaget i lagtextens vokabulär.

Vad många dock förbiser, är att signalvärdet av en uppsägning fungerar åt båda hållen. Att *själv* säga upp sig från en anställning, är detsamma som att *avskeda sin chef*. En duktig och flitig medarbetare som lämnar sin anställning hos någon, skickar implicit signalen att "jag vill inte längre arbeta med dig eller för dig på de premisser som du erbjuder; jag fockar därför dig som min föreståndare".

Och just detta var vad som hände hösten 1813. Bülow och Tauenzien ville inte längre ha Bernadotte som chef. Deras förtroende för honom var förbrukat. Fransosen var inte bara en dålig

chef utan rent av en värdelös, destruktiv, egennyttig, pennalistisk, egenkär och inkompetent chef som Bülow, och flera med honom, kommit att kraftigt ogilla.

Spänningen mellan Bülow och Bernadotte stegrades för varje dag. Bülows missnöjesyttringar över belägringsuppdraget vid Wittenberg kom givetvis Jean tillkänna, likaså de preussiska generalernas önskan att byta chef och flytta över sina kårer till Blücher. Detta blev för mycket för den f d franska krigsministern och marskalken, som rent psykologiskt inte kunde hantera ifrågasättanden eller kritik. Att därtill indirekt underkännas som chef, och förlora militärstyrkor under sitt befäl och få en mindre egen truppnummerär, skulle givetvis högeligen kränkt Jeans fragila ego.

Fransosen tände till. Han krävde att ingen kår lämnade Nordarmén för i så fall, framkastade han som ett hot och ultimatum, kunde han inte ansvara för Berlins säkerhet! Ett mycket vågat och aggressivt hot, som kan tolkas på flera sätt.⁵⁶⁵

I olika skrivelser och brev kritiserade han Bülows och Tauenziens arbetsinsatser, *förminskade* dem – precis som Höjer och andra Bernadotteapostlar i sin dynastitrogna historiediktning – och Jean skyllde på sina underordnade för att Nordarméns operationer inte nått längre. Krigslegendaren från Pau ville gå ännu längre – han ville nu ge Bülow sparken! D v s innan Bülow hann säga upp sig, ville nu Jean *hinna först* med att få honom avpolletterad! Bernadotte uppges i en källa t o m hotat att *låta arresteras* Bülow, för att denne vågat framföra anmärkningar om hur segrarna vid Grossbeeren och Dennewitz direkt efteråt samt veckorna som följde ej fullbordats och konsoliderats i enlighet med koalitionskrigets grundläggande syftemål. Även i den frågan stod redan samtliga koalitionsgeneraler på Bülows sida. Det talades i andra högkvarter om Jeans "paralyserande effekter" och den vittspridda frustrationen över Nordarméns "omkringdrivande" och "sölande", planlöst på slätterna mellan Berlin och Elbe, och man hade fullaste sympati för Bülow i dennes otacksamma och meningslösa skenuppdrag att belägra Wittenberg.

Prestigefullheten hos Jean var patetisk. Den externrekryterade svenska kronprinsen, medlem i serafimerklubben och allt som tydligen ska indikera någon slags form av ridderlighet, sjönk lägre... och lägre... och lägre i anseende.

Alla dessa hot stannade emellertid vid ett brev till den preussiske kungen Friedrich Wilhelm, där Bernadotte hårt klandrade Bülows påstådda uppstudsighet och insubordination och att han minsann skulle visa vem som bestämde. Jean krävde även en reprimand av Bülow från kungens sida. Adlercreutz vädjanden om moderation och erinran om Bülows tapperhet och förtjänster i försvaret av Berlin beaktades ringa. Jean skulle demonstrera vem som innehade makten genom att *skamfila* Bülow, ha!

Allt som allt, verkligen ett tjusigt uppträdande av chefen från Pau. Bülow, bragdgeneralen som räddat såväl Berlin som Nordarméns ära vid både Grossbeeren och Dennewitz, hängdes nu *skadelystet* ut av den obeskrivbart tarvlige Jean, utan en molekyl av heder i kroppen, inför ett flertal personer inklusive hos koalitionsledningen, den preussiska regeringen och det preussiska hovet. När man hade med en slug, hämndlysten och oändligt prestigefull individ som Jean Bernadotte att göra gällde det att undanröja *allt* som kunde ge honom skäl till klagomål, då detta

⁵⁶⁵ Det tydliga frånsägandet av eget ansvar för Berlins säkerhet, ens i en defensiv kontext, hade Jean Bernadotte redan innan Grossbeeren klarligen kungjort; se kap 7 avsn 3 (13 augusti 1813) och kap 7 avsn 5 (22 augusti 1813). Hotet som refereras i detta kapitel (som återfinns i ett brev från Wetterstedt till Gustaf Löwenhielm den 2 oktober 1813) har därför, givet det spända läget mellan fransosen Jean kontra samtliga preussiska officerare och diplomater inom koalitionen, snarare från forskningshåll tolkats som ett förtäckt hot att byta sida, eller att mer eller mindre uppmuntra *Grande Armée* att överta Berlin med hans egen aktiva eller passiva medverkan. D v s han hotade med ett konkret sidbyte i den pågående stora europeiska kampen, om han inte, likt ett bortskämt barn, fick som han ville. Jean Bernadottes otillförlitlighet och falskhet, där han i öppna dager varnade för eget förräderi mot sina egna bundsförvanter i ett försök till utpressning, blir knappast tydligare än så.

alltid skulle uppsnappas och, lätt förvridet, vändas mot vederbörande. Detta var även just vad Friedrich Wilhelm senare skrev till Bülow, att Jean tilldelats ledarskapet för Nordarmén utifrån ”högre politiska hänsyn” – underförstått *ej* utifrån kompetens – och gav Bülow det diskreta rådet att ”ej ge kronprinsen någon ny anledning till klagomål” utan vara försiktig med vad som yppades, *för husfridens skull*. Det är tydligt att Friedrich Wilhelm förstod var bristen på sanning, sans och balans i denna dispyt låg.

Men trots dessa redan gemena tillgrepp mot Bülow, och sina försök att få Preussens kung att fördöma honom, så satt agget hos Jean fortfarande i. Jean kunde helt enkelt inte släppa det, att högt respekterade generaler inte *ville* jobba med eller för honom. Efter att den svenska armén den **4 oktober 1813** genomtågat Dessau och teatraliskt beordrats att ställa upp sig i potatislandet på andra sidan staden och stirra ut över tomma fält, var det preussarnas tur att den **5 oktober** defilera genom Dessau med sina trupper. Marschen pågick hela dagen. Tiotusentals unga preussare med ett tappert och krigiskt utseende tågade i procession. Alla soldater hade en tschakå⁵⁶⁶ med inskriften *Mit Gott für König und Vaterland*, och Dessau fylldes av mer eller mindre vacker marschmusik. Staden hade i fredstid bara 3000 invånare. Gatorna var breda och ljusa men delvis krokiga. Många hus var stora och vackra. I staden fanns också en stor mängd rika och smakfullt arrangerade handelsbodas, till och med prydligare än de i Berlin. Men dessa dagar hade staden fått ett krigiskt utseende. Vart man vände blicken såg man tågande eller vilande soldater, kanoner och militärgods, och den gångna veckans myckna regnskuror hade gjort staden sörjig och smutsig.

Jean Bernadotte, ledaren som aldrig tidigare sedan höstfälttågets inledning i augusti visat den preussiska tredje armékårens heroiska soldater någon personlig omtänksamhet eller ens flyktig uppmärksamhet, fick nu under preussarnas marschförflyttning genom Dessau plötsligt för sig att göra ett undantag. Den svartkrullhåriga Jean, som ju ägnade sin egen papiljottfrisyr, sin ekipering och *image* den allra största omsorg, ställde upp sig med följe vid en tvärgata, skinande fin med alla tänkbara blänkande krigsutmärkelser på bröstet. Detta var bara ögonblick innan Bülow själv skulle tåga förbi.

Och nu inträffade något intressant. I Bernadottes värld borde Bülow och hans preussare sett det som en *ära* att paradera förbi *honom*, men med bara någon minuts varsel om den svenske kronprinsens närvaro fanns ingen chans i världen att ändra något. Preussarna tågade igenom Dessau precis som de var – nämligen råa soldater, krigare. Inte posörer.

Bülow var, såsom läsaren förstått, i många avseenden primadonnan Jeans diametrala motpol. Hårt arbetande. Jordnära. Kamratlig. Karaktärsfast. Prestigelös.

Kriget var ett krig, inte en mannekänguppvisning. Bülow var måttligt noggrann med sin egen klädsel, i bjärt kontrast till generalissimus, och kom nu ridandes på en liten polsk häst i sin vanliga tjänsterock och sin ganska slitna patrullmössa. De preussiska soldaterna – de patriotiska kämparna från Grossbeeren och Dennewitz – passerade förbi i sina nötta blå munderingar.

Bernadotte, krigslegendaren, gnistrande grandios uppå sin lilla häst, tog mycket illa vid sig av denna syn, och ansåg att man genom denna ekipering inte visade *honom* den respekt som Bülow och den preussiska tredje armékåren var *skyldiga* honom!

Jean kallade så omedelbart till sig Bülows stabschef Hermann von Boyen, och inledde mot denne en dryg och aggressiv harang med överlägset tonfall och hög röst så att alla runt omkring honom skulle höra. Han tadelade Bülows utstyrsel och fortsatte med en detaljerad redogörelse av Bülows alla övriga fel och brister, innan han slutligen återkom till Bülows ekiperingsförseelse. Boyen, förvirrad och brydd, svarade sakligt att detta var preussiska arméns tjänstemundering.

Så saluterade den medaljbesmyckade krigslegendaren från Pau den eländiga preussiska tredje armékåren vid Dessau.

⁵⁶⁶ tschakå = lång cylindrisk hatt

Föraktet för Bernadotte visste i gengäld inga gränser. Han var genomskådad, pajasen från Pau som improviserade och narrade sig fram i livet. Äventyraren som lurat hela Sveriges riksdag 1810.

Ett par dagar innan denna händelse, den illustrativa uppvisningen i bernadottesk fåfänga och vuxenmobbartalanger i Dessau, hade Bülow skrivit i ett privat brev till sin hustru Pauline⁵⁶⁷:

”Det är en stor skam att denne charlatan har kommit hit. Kriget skulle ha tagit en annan vändning för länge sedan under en annan befälhavare.”

Kapitel 9 avsnitt 13

NAPOLEONS FÖROLÄMPNING

Världs-le-da-re.

Minsann. Smaka på ordet.

Hujedamej vilken respekt det inger.

En storslagen term som signalerar pondus, insikt och föredömlighet. En klok och behärskad person som står över populasens trivialiteter, bryderier, oskick och känslökast.

I detta avsnitt gästar vi tre s k ”världsledare”, eller åtminstone två sådana plus en wannabe, kring månadsskiftet september-oktober 1813.

Världsledaren tsar Alexander befann sig i slutet av september i staden Teplitz⁵⁶⁸. Varje år brukade han fira årsdagen av sin kröning till rysk tsar, som inföll vid denna tid. Firandet skedde alltid med stor pomp, och alla dignitärer som var församlade i Teplitz deltog i festiviteter. I en särskilt uppförd paviljong dekorerad med fanor och lagerkvistar i ymnig mängd hölls en stor bankett för 200 personer, med överdådig kulinarisk lyx. Senare samma kväll delade den 58-åriga brittiske diplomaten Cathcart till den 35-åriga tsaren ut Strumpebandsorden, Storbritanniens högsta orden, instiftad 1348. Ceremonin har beskrivits som magnifik och ytterst chevaleresk⁵⁶⁹. Men tsarens uppträdande ”gjorde varje närvarande engelsman illamående”, enligt en minnestecknare. Han lät britererna vänta och anlände mycket sent, uppträdde nonchalant och vanvördigt och hade hela tiden ett stort flin över hela hans bebisansikte. Hela den högtidliga ceremonin vanställdes av tsar Alexander till någon slags farsartad förströelse. Tsaren förvärrade detta ytterligare genom att infinna sig till middagen följande dag med Strumpebandsorden *runtsitt lår*. Det var så ovärdigt att man baxnade. Tsar Alexanders uppfattning om sin egen höga bestämmelse, underblåst var han än rörde sig i Centraleuropa av otaliga krypande supplikanter och grovt smicker av ännu fler unga tjejer, hade gjort honom odräglig. Han behandlades av många som koalitionen Agamemnon⁵⁷⁰, vilket steg honom åt huvudet.⁵⁷¹

Världsledaren kejsar Napoleon befann sig vid samma tidpunkt i Dresden. Likt en stor spindel i mitten av sitt nät bevakade han och avvaktade. Han hade mycket att begrunda dessa dagar, men en sak som irriterade honom särskilt mycket var hans f d marskalk. De hade väl egentligen aldrig någonsin varit BFFs – *best friends forever* – men nu höll agget på att välla över från båda hållen. Exmarskalken hade gått bakom ryggen på sin tidigare chef i flera års tid genom att baktala denne och knyta lojalitetsband med Frankrikes fiender, och sen våren 1813 hade Jean Bernadotte agerat alltmer öppet näsvist och självtillräckligt. Bernadotte hade utnyttjat sin

⁵⁶⁷ Pauline Juliane von Bülow (von Auer) (1790-1842)

⁵⁶⁸ Teplitz = nuvarande Teplice, belägen i Tjeckien ca 45 km söder om Dresden

⁵⁶⁹ chevaleresk = ridderlig, utmärkande för riddartiden

⁵⁷⁰ Agamemnon = Greklands mäktigaste kung i den grekiska mytologin, fältherre i kriget mot Troja, men även känd som fåfäng, egoistisk och övermodig

⁵⁷¹ Jmfr kap 21 avsn 8

ställning i koalitionen och Nordarméns framgångar mot Napoleon personligen, och bedrev en beräknande propagandaverksamhet i stort och i smått, både i Frankrike och i resten av Europa, som systematiskt undergrävde sin f d boss som fransk kejsare. Bernadotte spenderade en stor del av sin tid i fält inte med att utmärka sig som anförare av trupper, utan med att lobba, angeläget och skamlöst, för sina egna privata intressen gentemot de allierade makterna, gentemot generaler och officerare inom den franska militären, gentemot franska krigssoldater, gentemot den avsatta franska kungaätten Bourbon, och gentemot allmänheten. Men Napoleon hade besvarat detta, och alltsedan sommaren hade Jean framställts i fransk regimtrogen media som Frankrikes fiende som kämpade mot kejsarens arméer, mot sina forna kamrater och sitt gamla fädernesland. Pamfletter skrevs mot honom och kallade honom förrädare. Enligt en minnestecknare så var det också denna napoleonska gestaltning som vann företräde, och av fransoser fördömdes Bernadotte såsom trolös och brottslig. Ungefär i september månad 1813 hade Napoleon beordrat att alla publika bilder och avbildningar i Frankrike föreställande Jean Bernadotte skulle förstöras.

Men som sagt, Napoleon fortsatte ändå reta sig oerhört på Jeans dubbelspel och falskhet, och efter Grossbeeren och Dennewitz, och hans brev till Ney,⁵⁷² flammade förbittringen upp. Det pågick ett propagandakrig mellan dem, men kejsaren var mäktig vred och skulle ta detta ett steg längre. Han skulle blotta skrymteriet och exponera parvenyn⁵⁷³ från Pau för hela världen. Och denna gången blev det personligt. Omfattande arkivforskningar anbefalldes av Napoleon, i trakten av Pau och på andra ställen, och man spårade upp och talade med personer ur Jeans förflutna som känt honom. Här skulle vändas på stenar. *Allt* skulle grävas fram och upp på bordet. All smuts, all skit, alla lik i garderoben. *Rubbet*. Napoleon gav sig sedan på exmarskalken själv, hans morsa och hela den bernadotteska familjen från Pau.

Jeanne Saint-Jean⁵⁷⁴, vars far hette Jean⁵⁷⁵, hade 1754 gift sig med Jean Henri Bernadotte⁵⁷⁶, vars far också hette Jean⁵⁷⁷, och vars far i sin tur också hette Jean⁵⁷⁸. Jean Henri hade flera syskon varav tre hette Jean⁵⁷⁹ och ett hette Jeanne⁵⁸⁰. Paret Jeanne Saint-Jean och Jean Henri Bernadotte hade fått två söner⁵⁸¹ som båda fått heta Jean, för att göra allting enkelt. Det var den yngre av dessa två sönerna Jean som senare, aningen inkonsekvent, skulle göra karriär som *både* svuren ultrarepublikan och inbiten ultraroyalist. En av faddrarna på dennes dop hette förresten också Jean.

En svensk historieforskare i stamfaderns ursprung har skildrat hans mor, Jeanne Saint-Jean, som en mycket tvär, obalanserad och påfrestande kvinna. En annan forskare har, i en skrift som han "i djupaste underdånighet tillägnat" ett av stamfaderns barnbarn och som sålunda har en apologetisk slagsida, har diplomatiskt formulerat moderns obalans och häftiga temperament med att "hon med en viss myndighet styrde i sitt hem samt var van att bli åtlydd". En vacker eufemism för det kaos som stundom rådde. Det var Jeanne som *härskade* hemma, med buller och skäll.

Jeanne sägs ha favoriserat den äldre sonen Jean⁵⁸², samtidigt som hon behandlat den yngre Jean med fullkomlig likgiltighet, bemött honom med köld och varit så sträng och hård att hon

⁵⁷² Se kap 8 avsn 11

⁵⁷³ parveny = uppkomling

⁵⁷⁴ Jeanne Saint-Jean (1728-1809), fransk hemmafru

⁵⁷⁵ Jean Saint-Jean (1692-1762)

⁵⁷⁶ Jean Henri Bernadotte (1711-1780), fransk jurist

⁵⁷⁷ Jean Bernadotte (1683-1760), fransk skräddare

⁵⁷⁸ Jean de Bernadotte (1649-1698)

⁵⁷⁹ Jean Bernadotte (1715-?), Jean Bernadotte (1718-?), Jean Bernadotte (1727-1787)

⁵⁸⁰ Jeanne Bernadotte (1725-1743)

⁵⁸¹ Hela syskonskaran bestod av tre pojkar och två flickor, men en pojke och en flicka dog i tidig ålder.

⁵⁸² Jean Evangéliste Bernadotte (1754-1813), fransk jurist

förbittrat hela hans barndom. Lille Jean hade ständigt blivit ”skottavlan för hennes vresiga lynnes utbrott”, i vad som torde klassas som om inte fysisk så åtminstone psykisk misshandel. Hemmet och familjen hade ej varit en trygg plats, lille Jean hade upplevt en närmast total avsaknad av kärlek och en skriande brist på empati och tillit. Detta hade satt livslånga spår hos honom i form av överdriven respekt och ett ångestladdat förhållande till modern, likaså en egen synnerligen labil psykisk läggning, en avsaknad av genuint förtroende för andra människor, ett cementerat mindervärdeskomplex, ett bottenlöst bekräftelsebehov, och en oerhört genomträngande upprättelse- och vedergällningsinstinkt gentemot omvärlden i stort.⁵⁸³ Så snart lillebror Jean fått chansen hade han vid 17 års ålder tagit värvning i den franska armén för att komma bort, bort, *bort* från jävla Pau.⁵⁸⁴ I en del biografier skildras denna episod som att Jean närmast *flydde* från sitt repressiva hem så fort han fick chansen efter faderns bortgång tidigare samma år.⁵⁸⁵

Moderns labila psyke hade så Napoleon nu tagit fasta på, när han tisdagen den **5 oktober 1813**, med utgångspunkt i de grundliga efterforskningar som gjorts, lät införda en artikel i *Leipziger Zeitung*. Artikelnen bredde ut sig över hela förstasidan. Innehållet var ett svidande angrepp mot den person som han arrangerat en småtrevlig parmiddag för tre år tidigare⁵⁸⁶, och mot hela det bernadotteska hemmet. Följande är en översättning av hela originaltexten i tidningen på tyska:

”Sveriges kronprins har under en längre tid offentliggjort skrifter, som egentligen förtjänas att kallas pamfletter. Det är nästan obegripligt hur denne prins så mycket glömt den rang som han upphöjts till, att han kan underteckna alster från en Kotzebue⁵⁸⁷, en Schlegel, en Sarrazin⁵⁸⁸ eller en Goldsmith⁵⁸⁹ med sitt namn. Publiken frågar sig förvånat: Är denne kronprins inte samma furste av Pontecorvo som genom den franska regeringens nåd utsågs till marskalk, och som senare överhöljdes med gåvor och ynnestbevis? Är det inte samme marskalk som i Hamburg, Hannover och Elbing föreskrev så höga krigsskatter bara för att fylla sin egen väska?⁵⁹⁰ Är det inte Bernadotte, denna rasande jakobin, som under sin beskickning till österrikiska hovet planterade trikoloren i Wien och lät sig jagas bort därifrån? Är det inte samme Bernadotte, vars principer Frankrike föraktar, och som, utan kejsar Napoleons beskydd och fördragsamhet, som, särskilt av familjehänsyn, storsint förlät hans begångna fel, skulle krypa i smutsen?

Visst är det ingen annan än han, vars upphöjning till Sveriges tron endast kan tillskrivas den aktning och beundran som *Frankrikes* stora bedrifter ingjutit i svenskarna, och som endast kunde bestiga denna tron med Frankrikes tillåtelse och samtycke.

Det är skandalöst att se sådan otacksamhet, sådant förakt för sig själv och hedern.

Folk, som är bättre underrättade, anger som förklaring till detta uppträdande, som betalas av brittena, att man gjort det till en förpliktelse för honom att förödmjuka sig och att oförsonligt bryta med Frankrike, till vilket ändamål han skulle accepterat den franska besittningen Guadeloupe, och fått honom att gå med på att underteckna alla smädeskrifter som de godtyckligt avfattade.

⁵⁸³ Jmfr kap 9 avsn 9

⁵⁸⁴ Jmfr kap 23 avsn 2; kap 24 avsn 24

⁵⁸⁵ Det verkar som att Jean Bernadotte fysiskt kvarblev i hemmet i Pau någon månad efter värvningen innan avmarschen ägde rum tillsammans med övriga rekryter mot förläggningsorten. Psykologiskt ska emellertid betydelsen av värvningen den 3 september 1780 och antagningen till armén ej underskattas; detta var de facto hans biljett *bort* från det otrygga hemmet.

⁵⁸⁶ Se kap 2 avsn 22 (23 september 1810)

⁵⁸⁷ August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (1761-1819), tysk dramatiker och romanförfattare (och framträdande Napoleonkritiker)

⁵⁸⁸ Jean Sarrazin (1770-1848), fransk militärofficer (som 1810 bytte sida till ärkefienden Storbritannien) och författare

⁵⁸⁹ Lewis Goldsmith (ca 1763-1846), brittisk-fransk publicist (och framträdande Napoleonkritiker)

⁵⁹⁰ Jmfr kap 2 avsn 21 (de inhöstate mutorna under tiden som militär administratör för den franska ockupationsmakten i nordvästra Tyskland 1804-1809)

Andra finner det helt naturligt, att Sveriges kronprins, liksom andra överlöpare, avslöjar sig som sitt fäderneslands och sin furstes mest hätska fiende. Och andra, slutligen, anser att man borde beklaga denna prins då han, *född av en sinnessjuk mamma och vars bröder och systrar dött av dårskap, kanske drivits till sina handlingar av just denna sjukdom.*

Sveriges har verkligen ett speciellt öde. Det jagar en galen regent från tronen, och lockar till den en fransk general som, hängiven sin katolska religion, måste inleda sin styrelse med att avsvärja sig denna religion; och denna samma general, hans rang efter den tjugonde i den franska armén, vars moralitet och principer uppskattas föga i hans fädernesland, *är son och bror till rubbade, och upplever själv redan spår av denna sjukdom.*”

Smack!

Ord och inga visor från tidigare chefen!

Det som tog mest skruv var förmodligen hävdandet om medfödd psykisk ohälsa i Bernadottefamiljen, en genetisk omständighet som gått i arv, och att detta även gällde den rekryterade kungliga tronarvingen, vänsterrepublikanen, avfällingen, skojaren, förrädaren – den s k dynastigrundaren Jean. *Leipziger Zeitung* nådde ut över hela Sachsen, och innehållet i artikeln skulle bli känt i hela Europa.⁵⁹¹

Någon blev följaktligen givetvis väldigt vred.

Krishantering i en situation som denna, när en person offentligen utsätts för ett kraftigt personligt påhopp, skulle exempelvis kunna innebära att låta saken passera och ganska snart drunkna i andra nyheter, tåga ihjäl det, låta den allmänna uppmärksamheten snart flykta vidare till andra och större ämnen. Eller man skulle kunna bemöta påhoppet med koncis, vässad, rikoschetterande⁵⁹² humor eller avväpnande ironi för att förlöjliga avsändaren. Eller man skulle med kortfattad torr saklighet kunna sätta sig över alla enskilda tarvligheter.

Men om man däremot ägnar oproportionerligt stor tid och möda att gå i svaromål, ger sig in i pajkastningen och med långa vindlande utläggningar söker replikera, kan det uppfattas som att kritiken faktiskt var befogad till att börja med.⁵⁹³

Och detta var just vad som inträffade. Stamfadern, som upplevde sig utomordentligt kränkt och förolämpad,⁵⁹⁴ lät sin tyske publicist Schlegel⁵⁹⁵ komponera en replik till Napoleons artikel som publicerades i form av ett häfte⁵⁹⁶ i slutet av samma månad, och som blev inte mindre än *32 sidor lång!* Och notera att denna broschyr utkom *efter* slaget vid Leipzig⁵⁹⁷, när Napoleon förlorat och förnedrats inför hela Europa. Trots detta så levereras alltså en replik på en tidningsartikel som publicerats tre veckor tidigare, en replik som är lång som en halv bok, och

⁵⁹¹ Den 14 oktober 1813 infördes även en fransk översättning av samma artikel i regimkontrollerade *Le Moniteur universel* i Paris.

⁵⁹² rikoschettera = studsa, återstudsas, rekylera

⁵⁹³ Jmfr uttrycket ”den som urskuldar sig, anklagar sig” som brukar tillskrivas den fransk-belgiske språkforskaren Gabriel Meurier (1530-1587?).

⁵⁹⁴ I ett samtal med Frankrikes chargé d'affaires i Stockholm våren 1815, uttalade sig Jean på ett sätt som kan tolkas som att missaktning från Napoleons sida, i ett större perspektiv (om det komplicerade förhållandet Bernadotte-Napoleon se t ex kap 2 avsn 21), varit ett väsentligt motiv bakom hans deltagande i fälttåget till att börja med. Enligt Schinkel så beskrev sig Jean själv som att han var ”en man som man skymfat, och som sökte med ädel värdighet hämnas en personlig förolämpning. --- Jag har velat visa kejsaren, att han icke kunde skymfa mig ostraffat.” Stamfadern var mycket *lättkränt*. Att få honom att känna sig *kränkt* – och den tröskeln var väldigt låg – var ett av de gravaste övergreppen mot hans person någon kunde begå.

⁵⁹⁵ Schlegel beskrivs i det svenska källmaterialet som ”en slags historiograf över kriget”, anställd av Bernadotte för att författa en välvillig fälttågsberättelse åt honom. Schlegel var alltså en av Bernadottes avlönande och medföljande propagandister och historierevisionister. Schlegel gjorde även inhopp, särskilt under den tyska delen av fälttåget, i samband med särskilda kommunikations- och krishanteringsuppdrag. Schlegel har av en svensk brevskrivare skildrats som ”nyttjade ständigt glasögon, svartklädd, strumpor och skor med stora spännen – ett *original*”.

⁵⁹⁶ Skriftens titel var *Bemerkungen über einen Artikel der Leipziger Zeitung vom 5ten October 1813.*

⁵⁹⁷ Se kap 11-14

blotta omfånget vittnar om att Napoleons förolämpning *träffat ömtåliga strängar*. Schlegels klient hade blivit *kränkt* å det grövsta.

Schlegels utläggning går till fränt personligt angrepp mot kejsar Napoleon – som genomgående i texten refereras till som "Buonaparte", d v s hans efternamn som civil medborgare vilket i sammanhanget är menat som en förolämpning i sig – samtidigt som den lyfter fram Bernadottes storartade gärningar, tänkesätt och egenskaper, exempelvis genom denna strof:

"Ni vet, att den svenska kronprinsens namn gör ett djupt intryck på varje äkta franskt hjärta, att han skulle uppväcka farliga minnen, minnen av frihet och ära."

Jean ställer sig själv i pamfletten också sida vid sida med Gustav II Adolf som fältherre:

"Under en krigserfaren furstes beskydd, som ärvt den store Gustav Adolfs förstånd..."

Genomgående i detta alster så görs oupphörligen jämförelser mellan Napoleon och Jean; den förre klandras för allt, den senare hyllas för allt. Särskilt ställs Napoleon karaktär som "äregirig despot", och de olyckor som han dragit över Frankrike, i bjärt kontrast mot Jeans lysande personliga karaktär och stora förtjänster. Broschyren är otvivelaktigt inte bara en replik på Napoleons artikel i *Leipziger Zeitung*, utan än mer en marknadsföringsinlaga av Jean i ljuset av dennes egna karriärambitioner att ta över regentskapet i Frankrike efter Napoleon. Schlegel stod ju även i nära förbindelse med fru Staël, en av Jeans ivrigaste påhejare i detta avseende.

Intressant nog tar skriften även upp Guadeloupe, där det förkunnas att "Sverige har satt sig i besittning av Guadeloupe" och kan komma att använda denna tillgång i en framtida bytesaffär med Frankrike "om Sverige går med på att återlämna ön".

Denna broschyr skulle kunna analyseras ytterligare – ur såväl psykologisk, politisk och karriärstrategisk synvinkel – men vi lämnar ämnet för stunden.

Detta avslutar vår lilla titt under glansen, titlarna, ordnarna och rockdekorationerna hos dessa tre vuxna småpojkar – Alexander Romanov 35 år, Napoleon Bonaparte 44 år och Jean Bernadotte 50 år – där vi fått en ytterligare glimt in i dessa ack så aktningsvärda historiska personers sanna personligheter.

Kapitel 10

6-15 oktober 1813

Avsnitt

1. *Fram och tillbaka på geggiga vägar*
2. *Schackspel med obegripliga avsikter*
3. *L'ennemi invisible*
4. *Födelsedagen*
5. *Krigsrådet på Köthenslottet*
6. *Napoleon ankommer till Leipzig*
7. *Alla för en! En för alla!*
8. *De franska örnarna*
9. *Civilbefolkningen mot Leipzigs stadsportar*

FRAM OCH TILLBAKA PÅ GEGGIGA VÄGAR

Genommarschernerna i Dessau av preussiska trupper fortsatte även hela dagen den **6 oktober 1813**. Allt större militära styrkor och vapenarsenaler från både den franska och den allierade sidan aggregerades nu dag för dag på en allt mindre geografisk yta i Sachsen. De svenska förposterna sträckte sig 12-13 km söderut från Dessau ända till Thurland och Raguhn, där avantgardet med kalmariterna låg ca 13 km rakt söderut från Dessaus södra stadspart, på vägen mot Leipzig, med vak dygnet runt. Alla truppförflyttningar och positioneringar på schackbrädet skulle *oundvikligen*, förr eller senare, leda till en stor konfrontation.

Några sårade fransoser hade efterlämnats i Dessau. Kosacker roade sig i vägkanten med att ta ifrån dem alla deras kläder, och sedan från sin hästrygg flinandes ge dem stick och små hugg med sina lansar, en sadistisk övning med syfte att plåga och pina de nakna och sårade unga männen till döds. Några svenskar intervenerade och avbröt misshandeln, och förde fransoserna till ett hospital.

Sommaren var så gott som över och hösten var i antågande. Ännu var det ganska varmt mitt på dagen men nätterna var kyliga, luften fuktig, det regnade oftare och vägarna började bli djupa och obekväma. De sköna ek- och bokskogarna gulnade och löv betäckte marken. Den grånande himlen och naturens tilltagande resignation sade att det blivit höst. Det är kanske osannolikt att de svenska soldaterna fick möjlighet i detta skede att få permissioner och strosa omkring i staden eller nejden, enär koncentrationen av olika trupper var så stor i regionen, fienden befann sig nära och alla visste att en sammandrabbning ej var långt borta. Det förekommer dock i dagbokskällorna en del intressanta iakttagelser från soldater som fick en glimt av Dessaus omgivning. Lars Hörstedt⁵⁹⁸, husar vid Mörnerska regementet, skildrar t ex mjölkvarnhus som låg på prämar på Muldefloden, och som hölls fast med kraftiga järnkättingar som var fästade i pålar på land. "Älvens jämna ström" drev dessa mjölkvarnar, beskriver Hörstedt.

De svenska soldaternas kläder var både utslitna och smutsiga och luktade illa. I den stora svenska bivacken strax utanför Dessau delades nya munderingar ut, rena skjortor och hela skor. Så även i avantgardets läger. Soldaterna defilerade förbi trossen på ett långt led. De som behövde fick hjälp att laga sina uniformer med lappbitar i karolinerblått och blekgult, den svenska arméns grundfärger.

"På ett slagfält måste man se värdig ut under den svenska fanan, man kan inte kriga i drängtrasor!" sade furiren beskäftigt medan han delade ut persedlarna.

Abraham muttrade någon ironisk kommentar tillbaka och hans vanliga sturskhet kunde ha landat honom i svårigheter, om inte furiren varit lite lomhörd efter flera år som artillerist och om inte kön matat på så fort som den gjorde.

En av Jean Bernadottes adjutanter har i sina minnesanteckningar beskrivit den korta vistelsen i Dessau som "verkligen sötebrödsdagar", med exklusiva inkvarteringar och rikligt med fin mat. Så fungerade det högre upp i pyramiden. Annat var det för fotsoldaterna som levde i ständig nöd. Arméns försörjning av mjöl, korngryn, salt kött, fläsk, sill och en välbehövlig sup brännvin var skriande bristfällig och det var mer regel än undantag att soldaterna lade sig omätta.

Torsdagen den **7 oktober** slogs generalmarsch söderut från Dessau. Var division marscherade samlad, bataljon efter bataljon och med sitt artilleri i släptåg. Sjätte brigaden inklusive Kalmar regemente utgjorde fortfarande arméns avantgarde. Det blåste hårt och kallt över fälten och stormen rev i gulnande trädsgrenar. Regn, hovar och stövlar gjorde vägarna geggiga och sörjiga.

⁵⁹⁸ Lars Hörstedt (1789-1867), svensk soldat och lärare

Man nådde området mellan byarna Riesdorf, Zehbitz, Zehmitz och Radegast, där en stor bivack upprättades. Soldaterna hade under fälttåget visat sig allt härdigare, så att de raskt och vant så fort de kom till ett nytt utvisat bivackställe började bygga vindskydd och kojor av halm, brädor och träris. När sådant inte fanns att tillgå fick de sova direkt på den kalla jorden.

Den schlesiska arméns befälhavare Blücher – general Vorwärts – som tagit initiativet i kriget genom övergången av Elbe några dagar tidigare, befann sig i samma region som Nordarméns befälhavare Bernadotte. De två koalitionscheferna träffades denna torsdagskväll i den lilla byn Pouch⁵⁹⁹ nära Mühlbeck, i sällskap med sina främsta officerare. Blücher, den tyske krigshjälten, 70 år gammal och bestämd i sina rörelser och oerhört vital för sin ålder, med sitt vita hår och sina yviga mustascher och vakna blå ögon, anlände i en gammal och sliten, välanvänd uniform. Redan där noterar läsaren en skarp skillnad mellan de två personligheterna, enär för Bernadotte *ekiperingen och imagen* var av absolut central betydelse, inte minst i fält. Egentligen var de varandras motpoler – den ene okonstlad, rättfram, offensiv och självupppoffrande; den andre slug, beräknande, undvikande och egennyttig – och kylig hövlighet kunde knappast dölja denna ömsesidiga antipati.

Vad som hände under denna sammankomst finns skildrat och bevarat för eftervärlden genom den person som agerade tolk under mötet mellan fransosen från Pau och preussaren från Rostock, Carl von Müffling⁶⁰⁰, som ingick i Blüchers generalstab. Müffling omtalar hur Jean hälsade Blücher genom att omfamna honom och kalla honom "mon cher frère d'armes", min kära vapenbroder, som om han visade Blücher en gammal soldats värme och innerlighet. Tolken Müffling förklarade på franska Blüchers och Gneisenaus ståndpunkt att fokuset måste ligga på händelseutvecklingen kring Leipzig. Jean satt och "nickade vänligt hela tiden" mot Blücher, som om han höll med. Müffling och Blücher framhöll att det var viktigt att deras båda arméer samarbetade, att de förledde Napoleon att allokera resurser åt deras håll för att därigenom underlätta frammarschen för den tredje koalitionsarmén, den böhmiska armén under Schwarzenbergs⁶⁰¹ ledning. När Jean väl tog till orda så repeterade han mer eller mindre dessa satser, som om han helt höll med om denna strategi, innan något besynnerligt inträffade. Enligt Müffling så "talade han först med de vackraste fraser på det sätt som vi önskade... *men successivt så avvek han i grundläggande delar så fundamentalt, att vårt förslag inte längre var alls detsamma*". Med en ström av ord – Jeans främsta vapen – hade han plötsligt trollat bort hela det preussiska grundkonceptet som presenterats, och genom det egna pladdrandet duckat för vartenda åtagande som skulle träffat honom själv. Och för att försöka klubba igenom hela denna alternativa verklighetsskildring och strategi avslutade Jean, utan minsta skamkänsla, med repliken:

"Så vi är överens!"

Enligt Tingsten så blev emellertid slutresultatet av diskussionerna ett beslut på mötet i Pouch att Jean och Blücher under de kommande två dagarna *gemensamt* skulle röra sig mot Leipzig. Detta kom dock – givetvis – ej att förverkligas. Bernadotte utfärdade i slutändan över huvud taget inga order i enlighet med de relativt tydliga överenskommelser som kommit till stånd mellan honom själv och Blücher, utan krigslegendaren från Pau gjorde snarast tvärtom. Det går förvisso att argumentera i efterhand att Jean anpassade sin ordgivning efter den ständigt skiftande situationen på spelbrädet i Sachsen, men faktum är att det inte ens tycktes finnas något intresse av eller minsta ansats till att hålla sin del av uppörelsen med Blücher. Flera

⁵⁹⁹ Pouch ligger vid sjön Muldestausee ca 32 km rakt norr om centrala Leipzig, och ca 20-21 km öster om den ovan nämnda stora svenska bivacken.

⁶⁰⁰ Philipp Friedrich Carl Ferdinand von Müffling (Weiss) (1775-1851), preussisk militärofficer, författare och topograf

⁶⁰¹ Karl Philipp zu Schwarzenberg (1771-1820), österrikisk militärofficer

kommentarer i källmaterialet från närvarande personer vittnar om att få personer längre förvånades över detta beteende. Skenhelighet och ljugeri var del av hans DNA.

Detta blev inledningen till ett utdraget tvistande i över en veckas tid om den fortsatta operationsplanen. När man väl förstod Napoleons rörelser, där han aggregerade sina resurser kring Leipzig, ville krigslegendaren från Pau allra mest att Blücher skulle ställa sig med sin armé som en *buffert* mellan honom själv och Napoleon. Jean ville på det sättet, genom att låta någon annan ta smällen, skydda sig själv undan alla strider, eventuellt fly. Som långsökt förevändning uppgav Jean sin omsorg om sina kommunikationer med Sverige. Han argumenterade också för att det inte räckte med *en flod* – ett naturhinder för dåtida arméer – mellan sig själv och franska armén, utan han behövde åtminstone *två*, både Muldefloden och Saalefloden. Senare utvecklade Jean sin militärstrategiska blick, och menade att de *alla* helt enkelt borde dra sig tillbaka bakom Elbefloden igen. Han anförde givetvis flera skäl för detta, inklusive vikten av att "försvara Berlin" och risken att bli avskuren från Pommern.⁶⁰² De borde alla helt enkelt retirera nu, enligt Jean.

Inledningsvis hade Blücher hållit god min för att bibehålla sämjan inom koalitionen, men skillnaderna i deras syn på krigsföringen mot Napoleon i detta slutspelskedje blev över de kommande dagarna alltför uppenbara, och ledde till tvister. Jean ansåg samtidigt att han var bemyndigad att *befalla* över Blücher – att den högst seniore preussiske generalen plötsligt var Jeans underordnade när de båda koalitionsarméerna befann sig på samma ställe – och *befallde* sålunda att Blücher också skulle retirera till högra Elbestanden för att där hålla honom sällskap och för att också vara beredd att "försvara Berlin". Blücher besvarade detta med formlig olydnad, då det blev alltmer uppenbart att slutstriden skulle stå kring Leipzig.

Fredagen den **8 oktober** var töcknig. Varenda dag regnade det till och från, och eftersom fotsoldaterna sov ute på backen mestadels kunde de bara torka sina genomvåta kläder vid bivackeldarna om natten, men ofta gavs ej tid till detta. Det slogs marsch mot Zörbig, som vid denna tidpunkt beskrevs som en liten ömklig sachsisk stad. Man klafsade i geggan och korsade sankmarkerna kring ån Fuhne⁶⁰³ och fortsatte söderut. En minnestecknare skriver om denna dag från en närliggande ort att de ständiga regnen fördärvat vägarna och gjort så att man på bygator "måste vada i lera och smuts". Precis vid ankomsten till Zörbig gavs order att gå tillbaka i en annan riktning, och efter flera lovar och girar under dagen återvände kåren till den tidigare lägerplatsen utanför Radegast. Avståndet mellan Zörbig och Radegast är bara 3 km. Nettorörelsen för dagen var *noll*, men man hade spenderat många timmar och mycket energi på bara en massa geggklafsande.

På morgonen den **9 oktober** gjorde armén åter en ansats att förflytta sig till Zörbig, men knappt hade man kommit dit förrän larmtrumman gick igen och beordrade marsch ut ur staden, och man återvände ånyo till utgångspunkten. Denna lördag, inte lika dimmig som dagen innan, kunde soldaterna se Petersberget⁶⁰⁴ långt bort över slätten, en hög och grönskande kulle som trupperna under lång tid skulle ha i sikte under marscherna i området dessa dagar i början av oktober. Berget var odlat ända upp till toppen, och allra överst låg ett gammalt kapell.

Det blev en klar och kall natt med frost på marken. Nils, Abraham och de andra låg tätt ihop på bar backe under sina kappor inte långt från den flammande elden, men höstkölden bet ner till märgen. Det hostades och harklades natten igenom i mörkret i svensklägret på den leriga slätten. Arméernas bivackering började nu i oktober månad för varje dygn bli alltmer oangenäm. Nätterna blev kallare, den fuktiga marken allt råare, matransoneringarna allt knappare.

⁶⁰² Se kap 10 avsn 5

⁶⁰³ Fuhne är biflod till Saale och Mulde och ingår i Elbes större flodsystem.

⁶⁰⁴ Petersberg (tyskt namn) mäter bara 250 meter över havet men utmärker sig i det flacka landskapet.

Generalissimus och hans yviga entourage av medaljerade herrar sov inne i Radegast. Bernadottes hus vaktades i vanlig ordning av kosacker och ryssar, vilka han tydligen ansåg mer pålitliga och lämpade för den centrala uppgiften att skydda Sveriges tronföljare än torftiga svenskar. Det var dessutom denna kväll strängt tillsagt, att inte det minsta gny fick höras på torget i staden, då det kunde störa höga vederbörandes goda nattsömn. Likt den inbilske prins John i den tecknade filmen om Robin Hood. Vakten på hundratals man utanför kronprinsens hus i Radegast förstärktes ytterligare för att noga tillse att det var *knäpptyst*.

Generalissimus hade tidigare denna dag erhållit underrättelse att Napoleon lämnat Dresden och satt sig i rörelse med vissa truppförband, oklart dock exakt var. Denna kraftsamling och *risken av ett personligt sammanstötande* gjorde med ens krigslegendaren från Pau synnerligen upprörd, enligt ett ögonvittne, och ännu mer reträttbenägen. Hela den svenska armén skulle flyttas innan gryningen, bort, bort från all risk för konfrontation med Frankrike.

Kapitel 10 avsnitt 2

SCHACKSPEL MED OBEGRIPLIGA AVSIKTER

Söndagen den **10 oktober 1813** någon gång på småtimmarna innan gryningen bröt den svenska armén upp från bivacken vid Radegast. Även krigslegendaren och dennes talrika svit gav sig av. Den ena Wienervagnen efter den andra kom i rörelse, med ännu slumrande personal och officerare däri. Efter detta sällskap följde otaliga trossvagnar med herrskapets packning. Det talades bland soldattrupperna om att det var en fransk kolonns annalkande som givit upphov till Bernadotte att maka på sig mitt i natten, och det var uppenbart för alla att exmarskalken ville undvika alla slags sammanträffanden med sin forna armé.

Marchen gick rakt västerut, *bort* från Leipzig. I dagbräckningen såg de svenska soldaterna trupper på en annan väg marschera i motsatt riktning, österut. Hade dessa andra trupper, vilka de nu var, inte förstått någonting?

Jean hade denna dag ett nytt möte med Blücher i Zehbitz. Denna gång var även Gneisenau med, hjärnan bakom Blüchers militära operationer som redan genomskådat charlatanen från Pau och därför kommit att kraftigt ogilla honom. Gneisenau var även han på sätt och vis Jean Bernadottes motsats i fråga om personlighet. Snarare var det så att Gneisenau och Adlercreutz hade flera drag gemensamt.⁶⁰⁵ Gneisenau tog fullt ansvar för sina beslut och gärningar och skyllde aldrig på någon annan, och han har beskrivits som rättfram, beredd att ta risker, prestigelös och hårt arbetande. Enligt ett samtidsvittne så "hatade han kronprinsen utav varje fiber av sitt väsen" för Jeans falskhet och totala avsaknad av integritet, och då han längesedan genomskådat fransosens skrymteri, skrev Gneisenau vid ett tillfälle denna höst att han själv levde med "en konstant farhåga att Bernadotte skulle begå ofog" gentemot koalitionen intressen. Vid ett annat tillfälle uttryckte Gneisenau att en överläggning med Jean blott mycket väl kunde resultera i "att han svarar med vackra fraser och sedan gör ingenting". Blüchers adjutant Nostitz⁶⁰⁶ uttrycker sig likartat i sin dagbok vid denna tid efter ett av Jeans falskspel gentemot Blücher:

"Därifrån dog den sista glimten av förtroende som vi hade hyst upp till den punkten för kronprinsens talanger och välvilja. Vi drog slutsatsen att vi bara kunde lita på vår egen styrka och inte på stödet från en sådan opålitlig bundsförvant. --- Han förblev orörlig, samarbetet, som han lovade, var obetydligt, och vad han utlovade ämnade han aldrig tillhandahålla."

⁶⁰⁵ Jmfr kap 22 avsn 13 (kontrasten mellan Adlercreutz och Bernadotte)

⁶⁰⁶ August Ludwig Ferdinand von Nostitz-Rieneck (1777-1866), tysk militärofficer, ämbetsman och diplomat

Jean Bernadotte intog vid detta sammanträde en alltmer oresonlig hållning. En historiker skildrar hur han vid detta möte listigt försökte lura Blücher och Gneisenau att göra hela den schlesiska arméns rörelser avhängiga vad Nordarmén tog sig för, men Gneisenau läste detta trick och protesterade. Bernadotte försökte igen, och återigen, att preja in den schlesiska armén i dels en direkt beroendeställning till sig själv, dels som buffert mellan sig själv och fienden. Men Gneisenau och Blücher lät sig inte bedras. Det finns väldigt många referenser i källmaterialet hur i princip ingen ledande politiker eller general inom koalitionen längre litade på Jean, och många, inklusive hela det preussiska ledarskiktet, hade kommit att rent av *förakta* honom. Jeans förtroendekapital som "militärsnille" var förbrukat – aktören, improvisatören, klåparen, fuskaren var genomskådad – och Blücher och Gneisenau förstod mycket väl vad han höll på med. De köpte inte längre den svenske kronprinsens varmluft. Mötet avslutades därför med undertryckt irritation hos fransosen, och ännu ett starkt avbräck i den ömsesidiga tilliten. Den 50-årige uppkomlingen från Pau tog avsked från den 70-årige preussiske generalen från Rostock med en överlägsen, nedlåtande ton och hållning "vilka påminde snarare om militärbefälhavaren som vill bli åtlydd, än om en gammal vapenbroder", enligt en källa.

En överenskommelse kom sålunda dock till stånd, men inte den som Bernadotte önskat, utan en uppgörelse som innebar synkroniserade rörelser mot Leipzig och den franska fienden. Detta förvånade preussarna något, men Blüchers klarsynte medarbetare Müffling, tidigare omnämnd,⁶⁰⁷ förklarade efter mötet för sin chef vad som nu skulle ske. Som ett brev på posten skulle Bernadotte relativt snart meddela sina förevändningar för att *inte* uppfylla sina åtaganden. Nya variabler, nya undanflykter.

Militärhistorikern Leggiere har noggrant analyserat kommunikationen mellan de olika koalitionsarméerna under höstfälttåget, ordergivningen och rörelsemönstren, jämte övriga iakttagelser och aspekter som ej kommer med i de officiella skrivelserna men som återfinns i exempelvis privata brev och journaler och som ofta är av stor betydelse för att förstå helheten. Leggiere tecknar vid denna tid bilden av en närmast total avsaknad av förtroende inom koalitionen för Jean Bernadotte, som föga uppträdde som ledare och militär utan istället med ord – "elokvent prosa" – jämte lögnar, finter och konstgrepp gjorde allt för att undvika egen direkt inblandning i någon sammandrabbning med franska armén, och såg till att hela tiden själv befinna sig i absolut säkerhet, samt sökte locka eller tvinga Blücher att *företa reträttrörelser* istället för att konfrontera Napoleon, vilket i värsta fall kunde tvingat hela koalitions krigsorganisation att gå i baklås om Blücher och Gneisenau ej genomskådat humbugsmakaren.

På kvällen i vackert fullmånesken ankom svenska huvudarmén till staden Löbejün på slutningen av Petersberget, där gatorna var så branta att det var svårt att ta sig fram med åkdon. Kring staden var fullt av stenkolsverk. Huvudarmén bivackerade mellan Löbejün och Gröbzig. Sjätte brigaden, avantgardet, fortsatte ett par kilometer västerut och lägrade vid byn Edlau.

Måndagen den **11 oktober** skedde återigen uppbrottet mitt i natten, strax efter midnatt, såsom oftast var fallet. Marschen fortsatte åt nordväst, alltså *ännu längre bort* från Leipzig, ända till Bernburg. Från att allvarsamt ha uppställts i stridsordning i potatislanderna vid Dessau, utan ens en fientlig kråka i sikte, hade den svenska armén i sju dagar rört sig hattande och oregelbundet till den punkt där man nu befann sig, Bernburg. Avantgardet lägrade kring Aderstedt och Bullenstedt.

Det hade under en tid varit uppenbart för alla – inklusive Jean, trots att han låtsade motsatsen – att den stora slutstriden skulle äga rum kring Leipzig, men nu befann sig den svenska armén plötsligt längre bort från Leipzig än man någonsin gjort den senaste månaden, ungefär 70 km fågelvägen, minst tre fyra fulla dagsmarscher, och dessutom med flera floder och berg emellan sig och fienden.

⁶⁰⁷ Se kap 10 avsn 1 (7 oktober 1813)

Orderna och kontraorderna från Jean i högkvarteret duggade tätt. Det var spretigt, impulsivt och godtyckligt. Klåparaktigt och omöjligt att begripa. En av orderna som kastades ut till avantgardet var att gå till orten *Schackstedt*. Och den **12 oktober** befalldes avantgardet att tåga till Alsleben och besätta den staden. Vägarna var dyga efter nattens skyfall; en källa kallar dem för "bottenlösa". En annan källa beskriver hur det var knädjupt av gyttja på sina ställen, och att stövlar och hovar försvann i sörjan. Men just som de marscherade in i Alsleben erhöll generalmajor Boije en kontraorder från högkvarteret att avbryta manövern och marschera tillbaka samma väg mot Bernburg. En dagsutflykt på 30 kilometer, men en nettoförflyttning jämfört med positionen innan utflykten som knappt var märkbar på kartan, i princip noll.⁶⁰⁸ Dagsmarscher på 30 km var inte ovanliga under dessa dagar i oktober, även om marscherna ibland började och slutade på nästan exakt samma plats. Jean tröttade ut den egna armén och i synnerhet dess spets, avantgardet; han förde armén allt längre bort från befrielsekrigets epicentrum och ingen förstod ett jota av vilken slags avancerad härförarkonst som han höll på med.

Som schackpjäser flyttades mannarna runt – rörelser och kontrarörelser, nattmarscher och skenmanövrar, trampande i timtal på lervägarna och tvärs över leråkrarna – och det kändes i soldaternas ben och skinnflådda fötter. Inga skäl gavs till de svenska truppförflyttningarna, men källmaterialet visar tydligt att även för de svenska soldaterna så tedde sig dessa rörelser som osammanhängande och villrådiga. Det florerade även rykten inom den svenska armén, som dök upp plötsligt och spreds snabbt som elden bland befäl och mannar, nästan som om ryktena varit *planterade* eller åtminstone underblåsta. Dessa rykten sade bl a att Napoleon satt flera armékårer i rörelse mot Berlin, och det påstods att han förberedde ett anfall explicit riktat mot Bernadotte och Nordarmén. Oavsett om det fanns grund för dessa rykten eller ej, hade sättet som de förmedlades på den effekten att den svenska armén hölls på spänn, på tårna, och att den bisarra ordergivningen från generalissimus Jean på något sätt därigenom urskuldades. Ryktena gav sken av dramatik, alltmedan den svenska armén på krigslegendarens befallning hela tiden navigerades *bort* från all tänkbar dramatik och alla eventuella oönskade möten.

Svenskarnas outgrundliga rörelsemönster under de senaste dagarna var för *alla* inom armén besynnerliga.⁶⁰⁹ Generaler och andra undrade över vad den egna arméns rörelser fram och tillbaka betydde. Var överbefälhavaren ett missförstått geni... eller *var* allting uppochner? En löjtnant skrev i sin dagbok att trupperna "visste till slut ej vart vi skulle ta vägen". Inte ens Bernadottes innersta krets förstod vad som pågick. En general kommenterar i sin journal:

"Det är obegripligt vad kronprinsen tänker göra. General Adlercreutz får ej veta det ringaste därom, utan förundrar sig liksom vi. Det ser ut som vi ska gå till Paris, och låta Napoleon få sin vilja fram och gå till Berlin, dit han nu är på väg."

En annan officer skriver i sin dagbok vid exakt denna tid, med viss ironi:

"Bataljonerna fördes nästan som pjäserna i ett schackspel fram och åter med en skicklighet, som vida övergick min fattningsförmåga."

Adlercreutz sade själv vid tillfället:

"Endast med gudars eller djävulens hjälp ska vi lyckas dra oss ur det här *spelet*."

Det är ganska ironiskt att svenska avantgardet under detta fälttåg, och särskilt i detta skede, skulle få order att inta en av väldigt få små platser i Europa som börjar på ordet "schack".⁶¹⁰ För

⁶⁰⁸ En uppgift menar att Kalmar regemente, eller del därav, fick stanna för ett kort uppdrag att "bevaka" byn Plötzkau, halvvägs tillbaka till ursprungsstället, eventuellt över natten, innan de återvände den sista biten.

⁶⁰⁹ Se omslaget till denna bok med en karta från detta skede av fälttåget, där en streckad linje visar svenska högkvarterets/huvudarméns kufiska rörelser under september-oktober. Kring denna streckade linje skickades avdelningar ut i alla väderstreck hela tiden.

⁶¹⁰ Det finns ett antal mindre orter i Tyskland med namn som t ex Schackau, Schackensleben, Schackendorf, Schacksdorf etc; själva det tyska ordet för schack är emellertid "Schach".

det hela var som ett schackspel, ett positioneringsspel, ett slags uttröttnings- eller utnöttningskrig. Alla trupper fördes liksom på ett schackbräde över Sachsens slätter och skogar i en allvarsam tävlan mellan fältherrarna att besätta strategiska positioner, blockera förbindelser och diskret bevaka sina motståndare. Soldaterna var schackspelets bönder i härförarnas stora avgörande parti. Som kollektiv utgjorde soldaterna en numerär som representerade ett styrkeförhållande, men som individer var de en förbrukningsvara med tämligen obetydligt nominellt värde.

I detta schackspel var Jeans taktik som sagt att till det yttersta *undvika* kontakt och konflikt, att inte bli vidrörd av någon pjäs från motståndarsidan, en slags smitningslek. Den svenska kårens förflyttningar skedde oftast i skydd av mörkret och i tysthet utan trummor och trumpeter. Stamfadern höll sig väl underrättad om *Grande Armées* rörelser, och höll sig medvetet bakom naturhinder som floder, berg och svår terräng för att *förhindra eller fördröja* en eventuell sammanstötning. Han kommenderade även upp en patrull på toppen av Petersberget, där man kunde se tiotals kilometer över landskapet, och instruerade denna att tända en eld på toppen om fransoserna skulle närma sig, som en varningssignal.

Professor Leggiere har anfört en annan dimension i analysen av Bernadottes rörelser. I sitt stora verk om höstfälttåget har Leggiere ett helt kapitel som han kallar "Hide and seek" – kurrögömma. Leggiere använder här just termen *schackparti*, men inte främst för att beteckna Jeans undvikande av den franska armén, utan för att beskriva Jeans förhållande till Blüchers prussiska armé! Det var *denna* som Jean dansade med, eller snarare mot, för att hela tiden undvika att komma nära fienden och samtidigt bibehålla alla utvägar om det skulle hetta till. Bernadotte föredro oavlatligt en tydlig reträttbenägenhet – *bort* från Leipzig, som var kärnan i den krympande cirkeln, och övervägde t o m gå tillbaka över Elbe – och använde olika mer eller mindre krystade skäl för att pådriva Blücher i samma riktning. Men så bestämde sig Gneisenau och Blücher för att sluta dansa med i Bernadottes dans och istället göra en helt autonom rörelse i riktning mot Halle och Leipzig, för koalitionen och Tysklands skull. Med andra ord – de synade skådespelarens kort. Skulle Sveriges kronprins ens *våga* fortsätta sina återtagsansatser på egen hand, eller skulle han fortsätta gömma sig bakom Blücher? Svaret kom snabbt i ett brev senare denna måndag, där Jean nu plötsligt sade sig annullera sin tidigare plan på att gå tillbaka över Elbefloden, och istället anpassade sina egna förflyttningar efter Blüchers! Brevets avslutning avslöjade emellertid att han ogillade den uppkomna situationen där han plötsligt själv inte kunde föra dansen som han ville:

"Jag begär att du informerar mig om dina planer därför att det är extremt nödvändigt att vi samverkar. --- När våra trupper är förenade kommer vi, du och jag, att vara i en position att leverera en batalj, eller undvika det, om vi ömsesidigt kommer överens om vår operationsplan."

En skarptänkt utländsk general, britten Robert Wilson, åtföljde inte stamfaderns ambulerande högkvarter personligen men hade löpande kontakt med personer där och var mycket väl medveten, utifrån rapporter och Nordarméns krumbukter på kartan, vad Jean höll på med. Wilson är inne på samma linje som professor Leggiere 200 år senare, då han kommenterar i ett privat brev i början av oktober 1813, med hänseftning på bl a Bülow's trupper som stod under Jeans befäl:

"Han motarbetar *preussiska* trupprörelser --- och därigenom *mer än omintetgör* styrkorna under sitt befäl för de allmänna intressenas skull."

D v s detta var inte bara ett upphävande, en inhibering av militära resurser som hörde till koalitionen. Konsekvenserna av Jeans agerande gick ännu längre – de innebar de facto att direkta militära fördelar för den franska sidan skapades.

Wilson påpekar i samma brev att det gått så långt, att t o m den svenska kronprinsens ståndaktigaste vänner – eventuellt åsyftandes tsar Alexander – nu tillstod privat att han var en *charlatan* av värsta sort, en "skrävlare och ohygglig lögnare", citat ur Wilsons brev.

Nästan alla hade som sagt vid detta laget genomskådat Jean Bernadotte, men en av de som förblev *bländad* av luftslottet från Pau var fru Staël, trollpackan med turbanen på huvudet,⁶¹¹ som fortfarande såg honom som Frankrikes idealiske härskare. Just samma måndag som fältherregeniet Jean flyttat den svenska armén till Bernburgtrakten, längre bort från frihetskrigets arena än på länge, skrev hon ett brev från London till honom där hon ånyo uttryckte sin patetiska support för sin sagohjälte:

”Kom ihåg, att Europa beror på *dig* för dess befrielse.”

Sådana floskler bidrog till att upprätthålla Jeans ego, som vid ett tillfälle svälde så till den grad att han själv föreslog att han borde anta titeln ”hertig av Pommern” och därefter bli kung över det nya enade Tyskland, om detta ämbete ej tillföll Österrike eller Preussen.

Källmaterialet visar att det hade blivit uppenbart för alltfler att Bernadotte inte kunde lösgöra sig från sina franska lojalitetsband. Hans franska intressen har bestyrkts av många samtida iakttagare. Vittnen i hans omgivning ansåg att det var uppenbart att han gjorde allt han kunde för att minimera de franska förlusterna; han undvek inte bara att konfrontera utan undvek, med något enstaka lojt undantag, att jaga bort och förfölja franska trupper när han haft chansen. Många forskare har framhållit att Bernadottes ”privata biavsikter” – d v s hans egna karriärplaner A och B – *förlamade* hans handlingskraft inför slaget vid Leipzig.⁶¹² Det har även framförts av sentida historiker att han i grunden var klart överreklamerad som militärstrateg och befälhavare till att börja med. Snarare en medelmåta i sammanhanget.

Höjer nämner trevande i sin egen doktorsavhandling från 1935 om Bernadottes rörelsemönster och uppträdande vid just denna tid, att ”hans överdrivna försiktighet framträdde ovanligt klart under dessa dagar”. Skarpsinnigt, Höjer. Men förbannat fejt formulerat. Våga kalla en spade för en spade.

Tsar Alexander framförde denna måndag via Carl Löwenhielm ett budskap till krigslegendaren från Pau där han begärde blott en enda sak, nämligen att Bernadotte *ej* skulle dra trupper från huvudkrigsskådeplatsen i Sachsen för att angripa Danmark. Även koalitionsmakternas diplomatiska ombud i Nordarméns högkvarter vädjade om samma sak. Bilden som framträder av andra koalitionsledares förhållande till Jean är något som närmast kan liknas vid *barnpassning av en obstinat unge*, där omvärlden ständigt måste vädja om och insistera att den bångstyrige lille Jean inte gjorde något trilskt, olämpligt, destruktivt eller farligt.

Medan avantgardet bevakade fronten västerut dygnet runt från bivackerna vid Aderstedt och Bullenstedt och förposter runt omkring, låg huvudarméns bivack närmare Bernburg, tvärs över floden. Där sträckte sig vacker småskog ända ner till flodbanken och några holmar låg ute i vattnet. Själva staden Bernburgs gator var backiga och krokiga, och husen var byggda ovanpå varandra som terrasser. Kåkarna på vänstra sidan om Saalefloden var små och fula, men stenbron mitt i staden var robust och tjusig och husen på högra sidan var ståtliga och vackra. I bifloder och tillflöden till Saale fanns små vattenfall och kvarnar.

Om kvällen drog en horribel regnstorm in. Den iskalla störtskuren piskade in med nära nog orkanstyrka, skärande och vass. Fälten blev ännu lerigare, marken där soldaterna skulle försöka sova var gyttjig och sörjig. Ute i beckmörkret låg tusentals soldater i ett öppet vindpinat landskap i sura kalla kläder, där vinden slet i bivackeldarnas vilt fladdrande lågor.

Denna tisdag och de följande dagarna har stämningen i Jeans högkvarter återigen beskrivits som ”ytterst upphetsad”, kolerisk. De utländska sändebuden vädjade ånyo om Jeans framryckning i riktning mot Leipzig och hans aktiva medverkan, vilket bidrog till att irritera och stressa honom ännu mer. Bevarad korrespondens från dessa dagar har beskrivit honom som

⁶¹¹ Se kap 4 avsn 17

⁶¹² Jmfr kap 19 avsn 15

”extremt rastlös” och atmosfären i högkvarteret tät av ”förskräckelse, obeslutsamhet och gruvlig ängslan”.

Ett av koalitionsmakternas diplomatiska ombud som följde kronprinsens högkvarter, ryssen Pozzo di Borgo, skrev till den ryske de facto utrikesministern Nesselrode⁶¹³ denna dag med syftning på krigslegendarens från Pau genomfalska uppträdande:

”Klaga, smickra, överskylla allt, befrämja överksamhet under förevändning av försiktighet, är lättare saker att pröva än motsatsen.”

Kapitel 10 avsnitt 3

L'ENNEMI INVISIBLE

I Bernburg, berättas i en dagbok från fälttåget, fanns en rik förekomst av småfåglar. Några svenska herrar spände upp ett medhavt nät för lärkjakt. De snärjde flera lärkor och sparvar i sitt uppspända nät.

”Här kommer en stekt sparv flygande åt kronprinsen!” utbrast en av dem muntert.

De andra skrattade. Bevingade ord, bokstavligen.⁶¹⁴

Bortom denna förströelse i Bernburg fanns emellertid en annan verklighet ej särskilt långt därifrån. De första två veckorna i oktober skedde enorma militära truppöflyttningar över slätterna kring Leipzig mellan floderna Elbe i öster och Saale i väster. Alla krigshäror med ursprung i över ett dussin nationer höll på att positionera sig ute på det kulliga låglandet mellan hedar och byar och skogsområden. Trupper tågande runt med stora mängder kanoner och ammunitionsvagnar i släp. Något enormt var på gång, det kändes i kontakten mellan människor, det kändes i luften, det kändes i marken. Aldrig tidigare hade så mycket kanoner och vapen och så många krigare från två världsdelar, Europa och Asien, samlats på ett ställe. Allting graviterade mot staden Leipzig med omnejd. Över en halv miljon soldater, två lag, och ett vidöppet spelfält för krigets teater.

En ögonvitnesskildring från Köthen tisdagen den **12 oktober 1813**, ca 20 km öster om den plats där de svenska divisionerna bivackerade strax bortom Bernburg, talar om stora truppöflyttningar på fälten. Ute på vidderna – långböljande slättlandskap med enstaka väderkvarnar och gårdar och skogsdungar – rörde sig tiotusentals soldater mot staden med den uppstickande St Jakobskyrkan och fursteresidenset Köthenslottet. Genommarscherna via staden tilltog i omfång och ljudstyrka hela tiden och pågick från klockan 07 på morgonen ända till skymningen. Marken *vibrerade*. Signalthorn tjöt, trummor dundrade, dussintals militära musikkåror mullrade fram så att marschmusiken ljöd över hela landskapet. Från alla håll hördes soldaters stridssånger i mörkröstade tusenmannakörer, och trumpetares fanfarer. Dånet var öronbedövande. Något stort var i görningen, något riktigt stort. Där fanns trupper från när och fjärran; spanjorer, portugiser och engelsmän från väst, och ryssar, transsylvanier, armenier,

⁶¹³ Karl Robert von Nesselrode-Ehreshoven (1780-1862), rysk diplomat och statsman

⁶¹⁴ I Carl Gustaf Bernadottes juttal till den svenska populasen den 24 december 2002 tog han upp grundtanken i det meritokratiska synsättet, att den enskildes förtjänst och duglighet jämte egna ansträngningar och uppoffringar ska ligga till grund för den enskildes välmåga. Detta var en högst intressant kommentar från någon vars yrke, finansiella ställning, förmåner och välmåga *inte* grundar sig på någon form av meritokratisk prövning över huvud taget. I Carl Gustaf Bernadottes briljanta analys om meritokratiska principer förekom just en liknelse om ”stekta sparvar”, vilket tydligen var en maträtt som låg honom nära till hands att använda i sitt eget exempel och som personligt föredöme och som en enande symbol för nationen, i en tid av ekonomisk tillbakagång och pressade konjunkturen med åtföljande berättigad oro bland svenska folket. (”Det gäller att ha kraft att ta tag i sitt eget liv. Det kommer inga stekta sparvar flygande om du inte själv bemödar dig om att göra ditt bästa.”)

basjkirer och kineser från öst. ”Alla hade kommit för att delta i Napoleons begravningståg” kommenterar en brevskrivare. Det var en ofantlig uppvisning i pondus, fosterlandskänsla och samtida klädmode som spände över en halv värld. Strax utanför Köthen sågs en armenisk prins, vars unga ansikte påminde om Jesus Kristus⁶¹⁵, och som var helt klädd i svart. Två lockar från hans korpsvarta hår föll ner över tinningarna under hans svarta huva. Hans lika svarta häst bar betsel och sadel med ädelstenar i klara färger. Bakom den armeniska prinsen red fem ryttare med små svarta flaggor, följt av hans regemente.

Den svenska armén befann sig emellertid vid tidpunkten i den yttre, fridfulla periferin av allt som hände med Leipzig som nav, och bortom hörhåll från Köthen. Jeans plan var att ta armén *ännu* längre bort från Leipzig, återigen med alibit att vilja ”skydda Berlin” samt Nordarméns försörjningslinjer. Han beordrade Blücher att följa med och åberopade ett prerogativ att även inneha bestämmanderätt över Blüchers armé, fastän denna inte ens var del av Nordarmén. Blücher vägrade emellertid att acceptera denna uppfattning, och han vägrade att dras med *ännu* längre bort från den stundande krigsskådeplatsen.⁶¹⁶ Nu fick det vara nog. Blücher och i princip alla andra generaler inom koalitionen ansåg att Bernadotte redan pushat sin agenda och egennyttat bortom all reson. Man synade fransosens kort. Blücher skrev ett skarpt svar tillbaka där han resolut avslög Jeans begäran. Samtidigt avlät Blüchers stabchef Gneisenau ett brev till Adlercreutz där han vädjade om dennes hjälp att tala sans med Jean. Och fransosen, som inte hade modet att själv med sin egen stora Nordarmé företa sig något, gav sig, för denna gången... Sent på tisdagskvällen bidrog även den brittiske generalen Stewart till att övertala Jean att flytta Nordarmén *närmare* kriget, inte bort från det. Stewart klandrade Jean för den uppenbara passiviteten och erinrade om både den gemensamt antagna krigsplanen och om de brittiska subsidierna till Sverige, som förutsatte aktiv medverkan mot den gemensamma fienden, d v s Frankrike.

Den svenska armén fick så order av Bernadotte, motvilligt, att flytta på sig. Men inte mot Köthen eller Leipzig, tji! Istället sattes hela svenska armén på onsdag morgon den **13 oktober** på morgonen i marsch till en plats norr om Bernburg, alltså *ännu* längre bort! På vägen dit passerades kullar som var helt täckta av vinrankor, de första Nils någonsin sett. Vinstockarna växte över varandra, understödda av käppar eller små störrar, sittande på spaljéer. Rankorna hade stora breda blad med tjocka druvklasar på spiralformade stjälkar. Druvorna var mogna, fylliga, saftiga och söta och gick inte att jämföra med de små och sura och tämligen torra vindruvorna som fanns att köpa för dyra pengar i Vimmerby ibland.

Bortom kullen ute på ett öppet fält fick armén plötsligt order att ställa upp sig i stridsformation, *ordres de bataille*⁶¹⁷, vända norrut mot Magdeburg. Allvar och högsta skärpa! Spikraka led, musköterna skarpladdade och greppade hårt av de tiotusentals infanteristerna! Artilleriet och kavalleriet grupperade och redo för drabbning! Trumvirvlar och takter, blågula baner som fladdrade i den kulna höstvinden.

Trummorna upphörde och det blev tyst. Våldigt tyst. De grå molnen rullade sakta och likgiltigt förbi på himlen. Kyliga höstvindar rörde i gräset. De svenska fanorna vajade lojt. En kråka kraxade retfullt i ett träd, sen flaxade den iväg. Soldaterna, beordrade att stå blick stilla, spejade långt bort över det ensliga fältet. Tomt. Inte en själ i sikte så långt ögat kunde nå. Nils skymtade en hare som ostört pysslade med sitt något femtiotal meter bort. Annars fanns ingen där, inget att se. Bara en öde trakt.

⁶¹⁵ Jesus Kristus (ca 7-4 f Kr-ca 30-33 e Kr), religiös ledare och grundare av kristendomen

⁶¹⁶ Jean ingrep även på andra sätt i Blüchers befälsområde när han försökte tvinga en av Blüchers underordnade, generalmajor Johann Justus Georg Gustav von Rauch (1774-1841), chef för Blüchers ingenjörstrupper, att trotsa Blüchers order och istället flytta runt flera tusen man enligt Jeans egen önskan.

⁶¹⁷ ordres de bataille = slagordning; en taktisk grunduppställning av alla enheter i armén inför en given förestående drabbning

Ordern var att vara beredd på batalj. De besåg och de väntade. Och väntade. Den påstådda fienden för de svenska soldaterna förblev osynlig. Svenskarna stod kvar i sin krigsformation i *flera timmar*, teateraktigt, precis som i potatislanden utanför Dessau där de stått och pekat sin bajonett mot tomma vidder.⁶¹⁸ "Vi stodo tills om eftermiddagen" konstaterar kapten Kröningsvärd lakoniskt i sin dagbok. Bernadottes pantomimövningar förbryllade många. Armén stod vänd *norrut* ute i periferin, samtidigt som alla visste att all krigsförberedande aktivitet på de sachsiska fälten var koncentrerad tiotals kilometer *söderut* och i trakten av Leipzig.⁶¹⁹

Någon gång efter lunchtid avbröts tysta leken och det var nya bud från högsta ort. Avantgardet fick order att stanna kvar i Bernburg och försvara staden i händelse av ett hypotetiskt anfall, medan resten av armén på eftermiddagen skulle marschera i riktning åt nordost mot Elbe igen, överbefälhavaren hade tagit sikte på övergången vid Aken. Kontraorder utgick emellertid senare, manövern avbröts i vanlig ordning och förflyttningen justerades till Köthen.

Huvudarmén var därmed nästan tillbaka där man börjat, strax väster om Dessau. På en vecka hade svenska armén i princip rört sig i en jättestor cirkel och soldaterna marscherat uppåt 150 kilometer, till synes utan större förtjänst. Som soldat ifrågasatte man inte *högt* logiken i detta. *Men många tänkte*. Många undrade vad det externrekryterade militärgeniet höll på med.

Kapitel 10 avsnitt 4

FÖDELSEDAGEN

Pappret fladdrade i blåsten under vindskyddet. Nils försökte hålla det slätt. Han skrev till Ingeborg. Det gick lite knackigt. Det var enkla ord och meningar med stavfel här och där, men mellan raderna lyste saknaden och förtroligheten igenom. Varje ny epistel han skrev hem ville han skulle bli det finaste han skrivit fastän vindkastan slet pappret och det kom regnstänk på det. Han försökte undvika att oroa henne i onödan men kunde samtidigt inte helt undanhålla att nämna några få ord om verkligheten, ovissheten och matbristen. Han önskade att hon var frisk och hade hälsan, han önskade henne allt gott och att Gud tog hand om henne men visste inte om han skulle komma hem till nedkomsten av deras första barn. Men skeva bokstäver, nedritade av någon olärd som ändock försökte sitt allra bästa, avslutade han brevet:

"Din soldat Nils"

Han förseglade kuvertet som skulle färdas dag och natt, via sjöpostlinjen Stralsund-Ystad, för att ett par tre veckor senare nå ett litet grått och gistet torp i Småland där en havande piga väntade.

Den svenska armén som helhet hade inte varit engagerad i någon strid ännu under detta fälttåg, men det ständiga marscherandet på tom mage hade slitit en del och skapat en konstant hunger. Logistiken och provianteringen för arméns underhåll och uthärdande fungerade dåligt, försörjningen från Pommern uteblev, och med en halv miljon hungriga soldater på samma plats på jorden var det givet att maten skulle ta slut. Militärer från halva världen hade ansamlats på en liten geografisk yta i Sachsen under hösten 1813. Dussintals divisioner drog fram som enorma gräshoppsvärmar och tömde hela regioner på förnödenheter i en slags organiserad plundring.

⁶¹⁸ Se kap 9 avsn 11

⁶¹⁹ Olika källor anger olika datum för denna bisarra samling och uppställning. Ett par hävdar att den ägde rum 12 oktober, flera den 13 oktober och en källa den 14 oktober. Med utgångspunkt i olika relaterade händelser, truppersnas geografiska placering vid olika tidpunkter, logiska händelseförlopp och utfärdade marschorder är den mest sannolika tidpunkten förmiddagen den 13 oktober.

Landskapet utarmades snabbt med följderna att ingen menig fotsoldat fick äta sig mätt på flera veckor. Matbristen, svälten, var den svåraste av de dagliga mödorna att uthärda, likaså foderbristen för hästarna. Abraham hördes ibland svära och muttra för sig själv:

”Di bry sej inte om ifall en utbytbar sliten soldat få nåe i magen... Men bare nåe litet... Brö och vatten, ärtsoppe, torket fläsk... Barkbrö... Nåre torre kanter barkbrö, dä allt ja behöver... Va som helst...”

Undernäringen och ibland även bristen på rent vatten, smutsen och vätan och kölden, gjorde att sjukdomar spred sig i lägren. Feber, hosta, diarréer som tog orken ur mannarna, tömde dem på alla krafter.

Sömnen blev osammanhängande och knapp med ständiga nattvak och revelj mitt i natten, larmsignalen som innebar att lägret återigen skulle flyttas 20-30 km fastän ingen visst vart eller varför, osäkerheten och maktlösheten var beständig. Kläderna och skorna var slitna, håliga och smutsiga. Långa utmattande marscher på dåliga vägar och i surt och kallt väder och ständigt råa förhållanden där infanteristerna oftast fick sova direkt på den regnvåta jordkalla backen, ibland sank, tärde på dem. I bästa fall kunde de bygga något vindskydd eller finna en sovplats under någon ammunitionskärra där det inte redan låg fullt med folk. Annars fanns där bara öppna hedar som ibland kunde beskrivas mer som sumpiga ängar genomskurna av diken och gyttjiga bäckar, med enstaka skogsdungar. Det hade regnat mycket i september och oktober, Elbe måtte nog så småningom svämma över av allt detta vatten.⁶²⁰

Sjätte brigaden, avantgardet, befann sig fortfarande i Bernburg medan den svenska huvudarmén den **13 oktober 1813** flyttats till en slätt strax utanför Köthen. Inne i Köthen var husen höga och dystra med gammaldags arkitektur där husgavlarna som vanligt vätte åt de krokiga och smala gatorna. Alla hus liknade emellertid denna dag kaserner, eftersom det krälade av befäl och soldater från de kringliggande bivackerna i varenda vinkel och vrå. Alla strävade i det längsta efter att få vistas under tak. Sammanlagt 50 000 man ur Nordarmén, inklusive ryska och en del preussiska trupper, hade samlats kring Köthen denna dag. De flesta svenska soldaterna fick dock sova i bivacken under bar himmel även denna natt, precis som alla andra nätter. Svenska arméns bivack var på ett djupt, uppblött lerfält strax utanför Köthens stadsmur. Några svenska regementen anvisades lägerplatser i vad som visade sig vara *kärr*.

Framåt kvällen drog ett nytt herrans oväder in och natten blev ruskigt elak med iskallt regn och karg ostadig blåst. Regnet strömmade ner över bivacken. Den redan dyga marken blev allt dyigare, bivackeldarna sloknade i hållregnet och den råkalla stormen tjöt förfärligt. Regnet och kölden måste uthärdas, och man var mycket glad när man kunde få skydd i något skjul, bakom en vall eller ett plank. Men tillfälliga jordhyttor, vindskydd och kojor blåste bort i orkanvindarna, och att sova var inte längre att tänka på. Regnvattnet rann på marken i rännilar, och soldaterna snubblade över kappor, ränslor, mössor som simmade i gyttjan i det kompakta kolmärket. Det var skrik och svordomar från soldater som stötte mot varandra. Det hördes nödrop från flera som satt fast under torvhyddor som ramlat ner över dem. Det blev till slut svårt att avgöra om natten var komisk eller tragisk.

Situationen var nästan lika hopplös i avantgardets läger vid Bernburg. Det isande skärande regnet piskade från sidan. De vakade vid en eld där blåsten slet i flammorna och flagor yrde, och som knappt ens kändes värmande. Denna kväll och natt har av en närvarande beskrivits som ”en av de svåraste” under hela hösten.

Nils grävde i sin ränsel med handen. Han kände näsduken med de invirade kärnorna som han petat undan längst ner i ena hörnet i botten på ränseln, såsom han föresatt sig att aldrig

⁶²⁰ Jmfr kap 17 avsn 8

förlora dem.⁶²¹ Ingeborg skulle kunna göra körsbärdricka och äppelmust hemma på torpet till jul om några år. Äppelbröd. Äppelpaj. Om Gud ville låta honom återvända hem när allt var över. Han trevade vidare med handen. Fuktiga strumpor, en sliten undertröja som ombyte, en del ammunition till muskötan, en halsduk som han fått på mönstringen i Gamleby sommaren 1812 men som han inte använt så många gånger ännu, bara vid ett par tillfällen när höstkylan bitit sig ner till frostgrader om natten. Men den skulle dock behövas till vintern. Han kände sin brännvinsplunta av kall metall, som givetvis var tom.

Nils rörde i sin ränsel vid ett litet hårt paket, något lätt som var invirat ett par varv i styvt papper. Han hade sparat det från en ransonering tre dagar tidigare. Han tog upp det lilla papperspaketet, vecklade ut det försiktigt och diskret för att inte dra till sig onödig uppmärksamhet. Han bröt brödet i två delar, det blev ungefär en näve vardera. Han visste att Abraham var fullständigt utsvulten. Han stötte till honom med axeln. Abraham såg vad Nils hade i handen. Han sträckte ut och tog emot. Det var lite smultorrt men smakade ändå fortfarande rågbröd. Soldaten från torpet Ladorvan vid Nyshult log brett och viskade ivrigt:

”O du milde barmhärtige Nils! Himmel!”

Abrahams ögon lyste stora.

”Nu orke ja gå mä dej ände te... Ja, vart vi än ska gå Nils, ingen vet ju längre!”

Han tog hetsiga tuggor men försökte njuta av det lilla som fanns. På några minuter hade de båda ätit upp. Men de frös lik förbannat fortfarande.

”Nils, vänte hä...”, sa Abraham.

Han försvann plötsligt ut i beckmörkret. Några minuter senare kom han tillbaka med sin plunta i handen innanför rocken. När han öppnade korken kände Nils igen doften. Punsch!

”Ja feck köpe en tår fö mine siste...”

Men Nils visste att Abraham inte haft några pengar, inte en skilling. Han förstod att Abraham köpt den på lån, på kredit. Åt honom. Åt dem.

Några soldater vid en annan eld längre bort bryggde en stark punsch i en kopparkittel för att värma sig inombords när kölden och vätan genomträngde alla kappor och kläder.

”Vi måste ju fire mä nåe innen dan ä tillända... Född den franske revolutionens år å allt!”

Nils hade glömt bort. Det var hans födelsedag.

”Grattis på födsedan, gamle vapenbroder! Ä dä 24 nu?”

Han räckte pluntan till Nils.

”En rikti soldat ska ha en sup på sin födseda!”

”Tack ska du ha Abraham! Dä hä ä nog dä bäste man kan ønske sej ida!”

De satt tätt intill varandra, genomsura. De drack en tår var, delade pluntan mellan sig, skiftade den sakta fram och tillbaka.

”Näste år ska vi fire i Vimmerby, Nils. Då ska vi ta igen dä hä året. Näste år få vi byte den hä rotblöten te höstväder mot en annan rotblöte, Nils! Du och jag. En fest!”

Nils la armen om Abrahams axlar.

”Det få vi göre, Abraham. Du och ja.”

De drack med andakt och lät den upphettade punschen värma dem för ett kort, flyktigt ögonblick. Nils tjugofyraårsdag tillbringades i ett iskallt ösregn på ett geggigt fält i Sachsen i Tyskland. Vinden slet i den tynande elden. De satt tysta och drömde sig bort, långt bort.

De började snart huttra igen.

Det lyste i en koja någonstans ute i mörkret. Eller var det bara som de önskade.

⁶²¹ Om Nils sparande av körsbär- och äppelkärnor från fälttåget i Tyskland se kap 9 avsn 7, 10; kap 12 avsn 3; kap 14 avsn 7; kap 22 avsn 6, 12; kap 23 avsn 22; kap 24 avsn 22; kap 25 avsn 12, 23.

KRIGSRÅDET PÅ KÖTHENSLOTTET

Det var som om varenda högre officer i hela Nordarmén sökte hitta något ledigt skrymsle i Köthen, där flera stora kårer förlagts. "Vårt hus är nu som en bikupa", skriver ett ögonvittne, där främlingar fyllde alla möjliga lediga utrymmen inomhus.

Generalissimus Jean tillsammans med sin talrika eskort hade onsdagen den **13 oktober 1813** inkvarterat sig på Köthenslottet⁶²², traktens mest magnifika residens, inne i själva staden Köthen. Den regnpiskande, isiga, bitande oktoberstormen härjade utanför medan det i stora matsalen serverades en riklig, överflödande aftonsupé. Det eldades för fullt i slottets alla braskaminer så att ingen av herrarna skulle frysa i sin nattsärk under dunbolstren.

Det bekräftas emellertid i flera källor att stamfadern själv var allt annat än trankil denna afton. Han var vred och hätsk och uppbrusande över att Blücher inte ville följa med honom norrut.⁶²³ Rapporter hade inkommit i flera dagars tid som bekräftade att Napoleon koncentrerade stora truppmassor kring staden Leipzig. Det var alltså otvivelaktigt *där* som huvuddrabbningen skulle äga rum. Men Bernadotte, ännu under förevändningen att "rädda Berlin" undan ett franskt anfall, ville inte alls röra sig mot Halle eller Leipzig utan snarare gå i rakt motsatt riktning. Han var dock i princip ensam och isolerad i sin åsikt. För att få förkunna sin egen avancerade militärstrategiska gospel, samt avgöra Nordarméns fortsatta agerande, kallade därför krigslegendaren från Pau koalitionsmakternas ombud samt de främsta generalerna i Nordarmén till ett krigsråd på Köthenslottet följande morgon.

Det sachsiska ovädret lugnade ner sig framåt gryningen, blåsten bedarrade, molnen skingrades och torsdagen den **14 oktober** blev en solig och vacker höstdag. Innan vi fortsätter till själva krigsrådet som ägde rum denna morgon, kan nämnas en liten anekdot som rör begreppet *värdighet*. I ett brev till fältmarskalk Toll i Skåne strax innan fälttågets början hade Bernadotte i aningen mästrande ton förklarat:

"En krigares första dygd är att veta lyda, och den som frångår denna regel, är *ovärdig* att bära namn av soldat."

Det är förvisso sant att en soldats främsta plikt är att lyda. Soldaten är blott ett verktyg, en resurs, ett anonymt nummer, krigets bondeoffer utan egen talan, utan rätt att ifrågasätta eller avvika. En soldat är satt att lyda order, punkt slut. Men, med detta konstaterat, uppkommer ändå frågan om den blinda orderlydnaden så enkelt kan likställas med erhållande av "värdighet". Själva begreppet *värdighet* torde väl, i de flestas vokabulär, även inrymma någon slags självaktning, stolthet, ansvarskänsla och moraliskt samvete. Och dessa attribut kan ej *kommenderas* uppifrån, eller infinnas automatiskt bara genom blind lydnad, utan bottnar i större frågeställningar om huruvida man själv gör rätt för sig, om stridens högre syften är goda, om man agerar solidariskt, om man följer de regler och den etik som även finns i krig.

Men eftersom soldaten är ett verktyg, blir hans upplevelser i dessa avseenden – och hans känsla av egen värdighet – ju oundvikligen avhängigt de beslut som hans överordnade fattar, i slutändan överbefälhavaren. Det är alltså dennes, överbefälhavarens, beslut och moraliska överväganden som i slutändan i väsentlig utsträckning avgör om den enskilde soldaten, efter förrättat värv, själv känner sig värdig eller ovärdig.

Dittills under fälttåget hade den svenska armén nästan uteslutande undanhållits strid. Man hade inte uppträtt solidariskt mot koalitionen, man hade knappt gjort något tappert eller ädelt för Europas befrielse, man hade inte ens deltagit fullt ut utan beordrats att glida undan och undvika all kontakt. Man hade marscherat i evighet, man hade ställt upp sig som

⁶²² Schloss Köthen; adress Schlossplatz 4

⁶²³ Se kap 10 avsn 2-3

pantomimskådespelare på sandkullar, i potatisland och på öde slätter, men man hade egentligen *aldrig fått vara blågul officer eller knekt*. General Skjöldebrand sammanfattar i sina memoarer den känsla av onyttighet som infunnit sig hos den svenska armén och solkat dess heder och stolta hävder:

”Den största ledsamheten under detta krig, där alla andra arméer var så verksamma och hade nästan dagliga strider, var att blott få marschera, evigt marschera, ofta höra dånet av kanoner på en eller två sidor om oss och aldrig få träffa fienden. Själva soldaten blev härav modfärdig och likgiltig inför allt, då han fann, att inget ändamål fanns för hans mödor. Detta, jämte vad förut är framställt, gjorde att jag sällan var *glad* under hela detta fälttåg.”

En annan källa refererar till ett uttalande från Adlercreutz där han konstaterar att svenskarna – genom hela organisationen – kände sig ”vanhedrade” av Jean Bernadottes dubbelspel och militära arrangemang, och att svenskarna var ”förtörnade över sättet som de användes på” i egenskap av krigare och resurser.

Samma uppfattning bland svenska officerare och trupper stöds av flera andra källor. Svenskarna under detta fälttåg kände sig inte värdiga bara för att de lydde överbefälhavare Jeans order, utan snarast tvärtom. De kände sig i detta skede av fälttåget förödmjukade, omtydligförklarade och försummade.

Åter till det där krigsrådet. På torsdagsförmiddagen hölls som sagt på Köthenslottet ett krigsrådslag mellan koalitionsmakternas diplomatiska representanter och de högsta generalerna i Nordarmén.⁶²⁴ Jean Bernadotte, som under den gångna veckan i upptakten till kriget lett de svenska divisionerna 150 km över fälten i en stor kufisk cirkel bara för att återkomma till ungefär samma plats, inledde krigsrådet med att utförligt beskriva alla faror i koalitionen nuvarande situation. Han sade att det var nödvändighet att inta en mer *defensiv* hållning mot Frankrike och skyndsamt *dra tillbaka* alla trupper till den andra sidan om Elbe igen, där de allierade befunnit sig i september. Han sökte krigsrådets bifall för denna gir, som han sannolikt insåg var mäktigt impopulär. Bülow invände att Napoleon ej strategiskt var i stånd att gå mot Berlin i detta läge, och att det viktiga nu var för de allierade att gemensamt konfrontera fransoserna i en större batalj nära Leipzig, vilket alla positioner och rörelser pekade mot. Alla övriga i rummet – både koalitionen representanter och *de svenska officerarna* – höll med Bülow. Suchtelen lade ner sin röst. Man vek alltså inte från linjen att Frankrikes huvudarmé, som nu befann sig nära Leipzig, förr eller senare måste konfronteras. Ingen stödde Bernadottes förslag att gå åt rakt motsatt håll, och ingen accepterade längre hans alldeles uppenbara ovilja att direkt konfrontera sina forna landsmän. Ingen stöttade hans idéer om att i avgörande lägen rygga tillbaka. Detta eviga kurragömmande skulle inte leda till något konstruktivt eller positivt. Militärnillet från Pau, som ju var Nordarméns formella befälhavare, blev därmed unisont nerröstad av övriga generaler och diplomater.

Fakta var ju att Frankrike ockuperade Tyskland och stora delar av Europa, mot befolkningens vilja. Nationer som tidigare varit fiender hade därför förenat sig i en koalition och dragit samman en av de största arméerna någonsin, i syfte att konfrontera Napoleon och befria Preussen och Europa, återskapa icke-franskt självstyre och icke-franskkontrollerad frihandel över hela den europeiska kontinenten utanför Frankrike. Denna koalition, med mycket motiverade soldater, var nu vida större än *Grande Armées* legioner av tvångsrekryterade tonårspojkar. Det fanns en plan, det fanns en vilja och ett stort mod hos de allierade, och det fanns en *möjlighet* för de allierade att uppnå detta – tillsammans. Men i just detta läge föreslog så Bernadotte att man istället skulle göra *reträtt*.

⁶²⁴ Närvarande på mötet var från Preussen Boyen, Bülow och Krusemarck; från Ryssland Pozzo di Borgo, Suchtelen, Wintzingerode och Christian Leonhard Gustav von Rönne (1779-1849); från Storbritannien Stewart och Thornton; från Österrike Vincent; från Sverige Adlercreutz, stamfader Bernadotte, Stedingk, och Johan Henrik Tawast (1763-1841).

Scenkonstnären från Pau gav sig inte. Den relativt klen byggde, blekhyade och svartkrullhåriga medelmåttan inledde ett långt anförande – teatraliskt, sydfranskt lidelsefullt och yvigt med poetiska ordvändningar och högstämda sentimentala formuleringar. Men utläggningarna var så omständiga och saknade röd tråd att hans ständiga babblande i längden gjorde hans tankar outgrundliga. Luftrummet fylldes av mästrande retorik, spretiga och ovidkommande stickspår, åsikter, fördömanden, perifera planer o s v – en strid ström av ord men till synes utan något skarpt budskap. *Jävla svammel*, på rak svenska, förklätt till någon slags auktoritativ högre insikt. Jeans väldigt utdragna monolog blev alltmer melodramatisk, och han arbetade upp sig till höga tonarter och återkom snyftandes till platt intetsägande fraser som:

”Alltså ska vi ge upp allt, som är heligt och värdefullt för människorna, föreningen med fäderneslandet, våra hustrur och barn?”

Vad dravlade karln om? Förbannad teater var vad det var, inklusive alla dramatiska specialeffekter som ingick i hans repertoar.

Det var kraftiga känslomässiga svall, urladdningar följt av spädaste ömsinnet. Det slutade med att stamfader Bernadotte, 50 år gammal, stod och grät framför de övriga. Eller *låtsades* gråta. Krokodiltårar. Talaren uppfattades av flera i rummet som en karikatyr av sig själv, en pajas, fullständigt löjeväckande. Han hade varit den enda rösten i rummet under lång tid, alla andra var stumma och kunde knappt tro vad de såg när någon slags impromptu enmans amatörteaterpjäs utspelade sig mitt på golvet framför dem. Den svenske fältmarskalken Stedingk, äldst i rummet med sina snart 67 år, kände sig slutligen manad att få ett slut på Bernadottes pinsamma uppträdande mitt i salen, och utbrast halvt ofrivilligt:

”Under sådana omständigheter måste man göra något för *äran* också!”

Poff!

Krigslegendaren kom av sig.

Som en skådespelare som störs av ett ljud i salongen.

Han hejdade sig i sin teater, han avbröt sin tårdrypande monolog om att inte konfrontera Frankrike, såg förvirrat omkring sig. Hans knivskarpa blick fokuserade på Stedingk.

Det blev dödstyst i rummet.

Stamfadern drog sig sedan undan till ett hörn av det stora rummet för ett besynnerligt privat samtal med Adlercreutz och Tawast. Stedingk fick inte vara med. Jean, på en barnunges vis, tisslade med två av sina svenska generaler om den tredje, som förläget avvaktade fortsättningen i en annan del av rummet. Jean skickade sedan Tawast tvärs över rummet för att fråga Stedingk vad denne egentligen hade menat med sitt uttalande. Det slutade med att Stedingk gav en överslätande förklaring.

Puh! Eruptionen avvärd, för denna gången.

Showen återupptogs med att Bernadotte inledde ett nytt kapitel i sin monolog där han beskrev allt fantastiskt som han utträttat för Sverige under alla dessa år, nästan tre, som han varit kronprins. Hur *bäst* han var.

De övriga allierade representanterna i rummet började tröttna både på Jean och hans konstruerade interna småaktiga intriger inom den svenska delegationen, likaså hans totalt innehållslösa, irrelevanta och ointressanta monolog. Krigsrådet, som ju – med siffrorna alla mot en – röstat för att Nordarmén härnäst skulle röra sig mot Halle för att så småningom konfrontera den franska armén, kändes för många avslutat.

Britten general Stewart, yngst i rummet och mäktigt uttråkad av Bernadottes kuriositeter, tog förstrött på sig en engelsk fältkeps och började långsamt vanka fram och tillbaka genom den stora salen, helt för sig själv som om han sakta strosade på en gata utomhus. Detta irriterade givetvis den lättstötta Jean Bernadotte ytterligare, som ånyo kom av sig i sitt framträdande. Stackars Tawast ombads än en gång vidarebefordra ett meddelande som kronprinsen tydligen inte kunde leverera själv, denna gången till Stewart. Tawast gick bort till Stewart och viskade

något till honom, som då förvånat stannade upp, såg sig häpet omkring och tog sakta av sig sin mössa. Det var tydligen detta som störningen bestod av den här gången, att Stewart hade huvudbonad på sig inomhus och inte lyssnade tillräckligt uppmärksamt och underdånigt när *maestro* babblade på tomgång timmar i ända. För Stewart var Jeans anmärkning, jämte allt annat strunt, helt enkelt osannolik.

Bernadotte lämnade då rummet tvärt, förnärnad över hela situationen, men han hade helt själv ådragit sig denna förödmjukelse. Klockan var 11 på förmiddagen när krigsrådet avslutades. Jean hade inför mötet ensam haft uppfattningen att franska armén ej skulle konfronteras, och han var lika ensam om denna uppfattning vid mötets avslutande.

Jean Bernadotte var så nödgad att bekräfta till Blücher, som befann sig med sin schlesiska armé i Halle och skulle söka sig vidare åt sydost mot den stundande krigsteatern, att han skulle flytta sig i samma riktning med Nordarmén, åtminstone till Halle. Men advokatsonen lade, genom sina formuleringar i brevet, oblygt onuset på Blücher. Han uttryckte att *han*, d v s Blücher – inte "vi" eller "koalitionen" – förhoppningsvis skulle komma att avgå med seger. Jean beklagade sig *inte* över att hans egen armé befann sig åtminstone ett par dagsmarscher från dessa kommande händelser, han nämnde *inte* någonting om att skynda på så mycket som möjligt. Men när han väl kom till Halle skulle han vara beredd att *i andra ledet* stödja Blücher bakifrån "om det skulle bli *nödvändigt*". Han sköt Blücher i förgrunden för all inblandning i strid, och brevet var egentligen en enda lång underförstådd avsägelse av hela sin egen medverkan.

Krigslegendaren uttalade också muntligen vid samma tidpunkt:

"Givet att fransoserna besegras är det mig betydelselöst huruvida jag eller min armé deltar, och av de två, ser jag mycket hellre att vi *inte* gjorde det."

Exakt. Detta var nu uppenbart för de flesta. I en hemlig depesch till den brittiske utrikesministern ett par veckor tidigare hade sändebudet Thornton i Jeans högkvarter avrapporterat:

"Kronprinsen blickar definitivt mot Frankrike, och bortom Sverige, i sitt handlande. Jag betvivlade aldrig att han hyste vissa personliga karriärambitioner, som även om de sträckte sig så långt som till Bonapartes plats, t o m kunde bringa utdelning, *förutsatt att hans sätt att uppnå dem ej inverkar ofördelaktigt på hans agerande medan han agerade med oss*. --- Det är mycket viktigt att han i sina egna strävanden *ej tillåtes riskera vår framgång*."

Vad Thornton reste varningsflagg för var alltså risken för rent förräderi, när Bernadotte så uppenbart satte sina egenintressen framför koalitionen gemensamma sak. Och klockan tickade. Det var bara dagar, kanske timmar kvar till den stora sammandrabbningen i Sachsen som alla väntade på.

Kapitel 10 avsnitt 6

NAPOLEON ANKOMMER TILL LEIPZIG

Torsdagen den **14 oktober 1813**, vid samma timme som denna tragikomiska föreställning utspelade sig på Köthenslottet, gjorde nu den sägenomspunne härföraren själv sin entré i Leipzig. Napoleon anlände till staden vid lunchtid, men skyndade snabbt vidare på sin häst igen ut genom Grimmaporten åt öster, åtföljd av ett mindre garde. De stannade på galgbacken⁶²⁵ vid byn Reudnitz, någon kilometer utanför Leipzigs inre stadsmur och ungefär 54 km från krigsrådet på Köthenslottet.

⁶²⁵ Det är alltså frågan om avrättningsplatsen strax öster om Leipzig där en eller flera galgar fanns permanent inrättade för avlivande av förbrytare genom hängning; galgbacken omnämns åter i kap 14 avsn 5.

Inte långt från galgen, eller galgarna, slog man upp en enkel fällstol och satte upp ett bord som anskaffats i all hast. En stor vakteld tändes bredvid. Det kejserliga gardet, *Garde Impériale*, Napoleons elitsoldater som stod direkt under hans befäl, bivackerade i närheten. Kejsarens ad hoc högkvarter omgavs på marken av de sista resterna av nedtrampade fält med återstoder av kålstjälkar som stack upp, efter att de franska trupperna rivit med sig och förtärt det sista i brist på annan föda.

Bordet täcktes genast av kartor fästade med nålar i bordsskivan, och mitt på bordet låg kompassen. På kartorna markerades olika franska armékårens positioner och fiendens dito med nålar med knapphuvuden av vax i olika färger. Detta förarbete gjordes av Napoleons personliga kartograf, Bacler d'Albe⁶²⁶, som alltid fanns till hands, dag som natt och vilken udda timme som helst, och svarade under nästan slavliknande förhållanden på Napoleons minsta nyck. Den topografiska landskapskartan med alla knappnålar var en livsnödvändighet för Napoleon. Närhelst Napoleon var till häst hade en av hans närmaste män, Armand de Caulaincourt⁶²⁷, den erforderliga kartan fäst på bröstet, därför att han alltid red bredvid Napoleon och kunde räcka över kartan närhelst Napoleon sade "la carte".

Kartorna på bordet var Napoleons schackbräde. Han studerade dem noga och intensivt, oberörd av folkmassan som snart samlades runt om honom. Åskådare och nyfikna Leipzigbor, som var kända som ett beskedligt folk och som tagit sig ut till platsen, trängde sig framåt och tilläts komma så nära som 20 steg från kejsaren.

Napoleon blev kvar på platsen en tid. Ömsom satt han vid bordet med alla kartorna, ömsom reste han sig och gick bort till vaktelden och värmde sina händer, sparkade in något vedträ eller sköt ihop kolen med foten. Bränslet bestod av bjälkar och brädor från närbelägna hus. Han snusade flitigt ur sin snusdosa av guld, som var nästan tom.⁶²⁸ När inget fanns kvar, öppnade han flera gånger dosan och luktade i den. På långt avstånd hördes redan sporadisk kanoneld från Probstheida och Liebertwolkwitz några kilometer åt sydost, men den franske överbefälhavaren syntes helt oberörd av detta. Kurirer anlände och försvann vid den provisoriska kommandocentralen på den blåsiga galgbacken vid Reudnitz, och Napoleon läste de depescher som adjutanter kom med till honom, talade med sina biträden och utfärdade många befallningar som raskt skrevs ner.

Klockan 16 kom någon ridande och framförde ett viktigt meddelande. Genast slogs larm, alla bröt upp och satte sig till häst. Följet försvann innanför Leipzigs stadsmur genom Kohlgärtnerporten.

Kapitel 10 avsnitt 7

ALLA FÖR EN! EN FÖR ALLA!

När mörkret föll på kvällen, torsdagen den **14 oktober 1813**, tilltog nordvästvinden och urartade till ännu ett bistert oväder. Orkanbyar slet i hustak och träd på den sachsiska slätten, och det iskalla höstregnet piskade rakt från sidan. Smutsen på de upptrampade åkrarna steg till smalbenen.

Provanteringen för fotsoldaterna i den svenska armén var utslagen, matförsörjningen var nästan obefintlig. De fick äta det som gick att äta. En del hade rivit upp lite potatis i någon åker. Det berättas även i källmaterialet hur några underofficerare och soldater lyckades skaffa några

⁶²⁶ Louis Albert Guislain Bacler d'Albe (1761-1824), fransk militärofficer och kartograf

⁶²⁷ Armand Augustin Louis de Caulaincourt (1773-1827), fransk militärofficer, statsman, diplomat och hovman

⁶²⁸ Napoleon nyttjade torrt luktsnus, som intogs genom att man sniffade upp det i näsan.

oxar och kor som slaktades sent på torsdagskvällen vid de svenska vakteldarna. Åkern var efteråt blodsörjig.

Några soldater kommenderades att bygga sovplatser åt befälen genom att gräva gropar i marken, med halm och filtar som liggunderlag, och som täcktes över med vindskydd gjorda av grenar och ris på diagonala stolpar. Officerarna kröp in i dessa små trånga jordkulor, som fyllde sin funktion och skyddade mot både vind och väta. I några officersgropar tillreddes grillat kött med vin, skorpor och varmt te.

Den sena natten blev ej lika regnig som den föregående men mycket kallare. Varken avantgardet eller huvudarmén hade fått mycket sömn på flera dygn. Man låg utmattad på den kalla marken med ränseln till kudde utan någon halm eller annat att skyla sig med, eftersom alla byar i området var utplundrade sedan länge. De flesta soldaterna satt ute dyngsura i regnet och försökte värma sig vid lägereldarna, eller lägga sig så nära som möjligt och försöka få en blund, sova någon halvtimme. Vaktposterna i utkanten av nattlägret hade order att genast väcka de sovande vid första tecken på fiendenärvaro.

Eldarna slängde våldsamt fram och tillbaka i den kraftiga blåsten, och det var en kamp att hitta tillräckligt med bränsle för att hindra att de slocknade. Det sista av plank, dörrar, luckor, fönster, bord och stolar som fanns att tillgå eldades upp vid de vilt fladdrande lågorna. Soldaterna fick krypa nära vakteldarna för att kunna hålla kroppsvärmen, men fick ständigt vända olika sidor av sin arma lekamen mot elden som på ett grillspett. Fötterna var värst att värma, de stelnade helt.

Bortom eldarna var höstmörkret så kompakt, att soldater som var i rörelse i natten slog i varandra eller hästar. I bivackens mörker hördes hela natten svordomar, hästgägg och ljudet av människor som snubblade och föll, sprang på varandra eller smällde in i saker.

De befann sig långt hemifrån, någonstans ute på de östtyska vida hedarna. Stormen, kölden, vätan och hungern gick ända in i mörket. De var frusna och tärda, smutsiga och skakade i kroppen. Nils tänkte på sitt torp, sin hembygd, sin kära Ingeborg, sitt ofödda barn... Och nej fan, han tänkte inte dö här ute. Han tänkte inte ge upp, inte sjukanmäla sig, inte någonsin tveka och riskera disciplinstraff eller vad sjutton som helst. Bara förbli en lydig jävla frusen, svulten och smutsig soldat. När det blev morgon skulle han stå upp och rätta sig efter order, efterkomma varenda förbannad befallning, och han skulle fortsätta göra så till han en dag kom åter till sin stuga, en dag kom hem och fick se sitt barn. Det skulle han.

Även fastän det *självlara* beslutet – för alla inblandade utom en – att Nordarmén skulle komma till Blüchers understöd närmare Leipzig hade fattats redan på torsdag förmiddag, dröjde det till fredagen innan svenska armén flyttades. Avantgardets bivack vid Bernburg väckte klockan 01 på natten mot fredagen den **15 oktober**. Avmarschen skedde klockan 02. Det var becksvalt och återigen slagregn. Mörkret var så kompakt och vädret så eländigt att även de lokala vägvisarna ofta var villrådigare och famlade efter vägen, med ett ansenligt antal kilometer i tillägg som följd. Regn och hagelskurar piskade i ansiktet och gjorde mundering och packning dyngsura, i den mån soldaterna hunnit torka några persedlar vid någon eld under kvällen. Landsvägarna var vid det här laget så söndertrampade och sönderkörda, sank eller djupt lersörjiga att hästarna än trampade ner sig, än halkade i lersörjan. Passager genom byar på vägen var sank och sörjiga och ibland endast en djup dyng. Vägar var i det närmaste ofarbara, så att senare när det ljusnade så ställdes marschen tvärs över sädesfälten. Eftersom höstskördarna redan bärgats var marschvägen fri, men stora lerklumpar fastnade under skorna och bitvis var åkrarna vattensjuka. Även åkrar, hedar och fält var ibland redan upptrampade och så geggiga att soldaternas klafsande gjorde så att skor och strumpor och nederdelen av uniformsbyxorna blev kallvåta och leriga. En otalig mängd harar skrämades upp när avantgardet marscherade fram. Dessa höll till i diken och gömmor och levde av spilld säd. Flera stycken hoppade framför dem där första ledet stegade fram, som en flyende miniarmé i päls.

Regnet upphörde på morgonen men dagen var mulen. Återigen syntes Petersbergets gröna topp. Så småningom vid Könnern kom truppen upp på en den breda och hårda chaussén sydost mot Halle som gjorde marschen lättare.

Men plötsligt beordrades *halt* för avantgardet! Marschen avbröts när man hunnit blott tre fjärdedelar av vägen till Halle.

Samma dag i huvudarméns bivack utanför Köthen, när dagen grydde och nattens oväder ebbat ut, samlade dessa soldater ihop egna och regementets tillhörigheter som nattstormen skingrat över geggfältet. Trumslagare började snart signalera uppställning, och soldater slöt sig till regementsfanorna och marschleden. Vägarna från Köthen var dock smala, och Bülow's preussare lämnades givetvis företräde. I tre timmar defilerade de preussiska leden förbi, medan de svenska soldaterna stod stilla och väntade i leran. Preussarna följdes av en lång svans kvinnliga marketenterskor klädda i soldatkapotter med svarta silkesdukar virade om huvudet och med sina marketentareflaskor på ryggen.

Det svenska avantgardet och huvudarmén återförenades framåt kvällen väster om Petersberget. Huvudarmén bivackerade kring byarna Brachwitz, Sylbitz och Nauendorf, medan avantgardet låg strax bredvid mellan byarna Wettin och Domnitz.

Bernadotte använde egna fria spekulationer – vilka, hoppsan, visade sig vara helt felaktiga – som förevändning för att avbryta hela den svenska marschen mot Halle då han menade att fienden kunde hota dem från ett annat, oväntat håll. Alltså skulle man ej, i detta skede, fortsätta mot vare sig Halle eller Leipzig, utan borde slå läger bakom Petersberget. Alltså gömma sig bakom ett berg. Och genom detta plötsliga genidrag skulle det bli praktiskt omöjligt – hoppsan igen – för Jeans armé att följande dag understödja Blücher i dennes tilltänkta anfall mot de franska ställningarna norr om Leipzig, d v s delta direkt eller indirekt i strid mot fransoserna. Alla observatörer beskriver Jeans agerande som *medvetet obstruerande*. Professor Scott skriver i sin avhandling att "omständigheterna kring detta stopp --- påvisar *en verklig ovilja* att bli inblandad i strid". Och professor Leggiere skriver om detta plötsliga marschstopp:

"Till stor förvåning inte bara hos sin egen armé, men även ledarskapet av den schlesiska armén, stannade Bernadotte 11 km⁶²⁹ från Halle den 15 oktober. Detta beslut försatte hans armé i ett läge att inte på något sätt, inte ens indirekt som reserv, *kunna* delta i den avgörande strid som alla förväntade skulle inträffa följande dag. Hans *uppenbara ovilja* att delta i slaget och den åtföljande *falskhet* som han förevisade gentemot sina allierade väckte med rätta misstankar hos både samtida och eftervärld."

Militärhistorikern Leggiere kallar Jeans beteende i detta kritiska läge för oförlåtligt och egennyttigt till absoluta ytterlighet.

Krigslegendarens abrupta avbrytande av sin marsch väckte verklig förundran hos Blücher, som *förväntat* sig Jeans understöd. Likaså var koalitionsmakternas ombud i Jeans högkvarter paffa över detta agerande. Den rättframme general Stewart, som var närvarande när Jean gav sin order att stanna, protesterade givetvis, men förgäves. Stewart, en meriterad militärofficer och talesperson för sin regering, som trots detta generellt sett stod på god fot med Jean, betraktades nu istället med hånfullhet av pajasen från Pau. Bernadotte replikerade – spydigt och sarkastiskt – med att likna Stewart vid flugan i fabeln som satt på ett vagnstak och ropade:

"Hör vilket buller jag gör!"⁶³⁰

⁶²⁹ Avståndet från Bernadottes högkvarter i byn Sylbitz till dåvarande centrala Halle var drygt 11 km. De mest framskridna regementena i den svenska armén fick bivackera ca 9 km från centrala Halle. Leggiere uppger i originalcitatet avståndet "five miles" (8 km), vilket alltså är en underskattning.

⁶³⁰ Fabeln som stamfadern åsyftade är troligen *Le coche et la mouche* av Jean de La Fontaine (1621-1695), ursprungligen publicerad 1678, som driver med en liten fluga som malligt och inbilskt tror att det är dennes förtjänst att ett stort hästvagnsekipage lyckas kämpa sig uppför en mödosam sandkulle.

Stewart i sin tur blev alltmer skeptisk till exmarskalken. Stewart beskrev vid ett tillfälle Jean Bernadotte som "en högst fulländad skådespelare" som spelade sitt eget spel utifrån en helt igenom personlig agenda.

Trots stamfaderns tarvliga förnedring av general Stewart vid den konversation som de två hade i Sylbitz, så vann Stewart allas sympatier för att han tydligt tagit avstånd från den skenfäkning som Jean höll på med genom sin ordergivning och nonsensargumentation. Stewart fortsatte till Halle, dit stamfadern *sagt* att han skulle ta armén innan han oväntat utdelat order om halt. I Halle befann sig redan de övriga koalitionsmakternas diplomatiska ombud samt Wetterstedt. Dessa koalitionsmakters ombud enades nu om att framlägga en gemensam protestskrivelse till Bernadotte där de begärde att han *forcerade sin marsch mot Leipzig och deltog* i den stundande konflikten mellan koalitionen och Napoleon. Den som hjälpte dem att sätta ihop denna skrivelse var ingen mindre än Wetterstedt. Då de alla vid detta laget kände Jeans lynne, hyperkänsliga lättkränkthet och totala oförmåga att ta kritik, var skrivelsen underdånigt, krypande formulerad, strössladd med lite fjäsk för att blidka honom. Skrivelsen lyder som följer:

"Vi tog oss till Halle där ert kungliga höghet hade beslutat att flytta ert högkvarter. General Stewart har informerat oss att du har ändrat dig och att du bestämt dig för att stanna i Sylbitz. Vi är, ert nåd, underrättade om den stora arméns⁶³¹ resolution att göra ett allmänt anfall mot fienden, som koncentrerat sin styrka mellan Leipzig och Taucha. General Blücher har redan förlagt sitt högkvarter till Grosskugel⁶³². ert kungliga höghet har själv underrättats av honom om hans rörelser och planer. Vi förena oss *alla* i en allmän anhållan att ert kungliga höghet ville välja en ställning, som tillät ert kungliga höghet att *ta del i den händelse som ska avgöra Europas öde*. Era överlägsna talanger såväl som den allierade styrka som blivit anförtrödd ert bestämmande kan på ett avgörande sätt bidra till framgången. Vi önskar att ert namn måtte för alltid bli förenat med denna stora händelse."

Skrivelsen var undertecknad av brittiska, preussiska, ryska och österrikiska representanter.⁶³³ Men borgarsonen från Frankrikes sydvästra hörn – kameleonten, uppkomlingen vars odiskutabla talang för hyckleri fört honom till sig exakt den ställning han nu befann sig i – lämnade brevet *obesvarat*. En knapp vecka senare hoppade han dock på Thornton, som låg bakom idén till brevet, och sökte förnedra britten bäst han förmådde:

"Och *du*, du som inte är militär, du ger *mig* militär rådgivning!"

Detta blev inledningen till en ren utskällning av Thornton levererad av exmarskalken av det allra arrogantaste slaget, och enligt en historiker inkluderade denna utskällning de vanliga påminnelserna till de ofrivilliga åhörarna, att han själv – Jean – minsann var en av tidsepokens mest framstående generaler, o s v. Han förebrådde även kraftigt de andra för deltagande i "aktionen" mot honom, och sade att han borde skickat tillbaka det förbannade brevet oöppnat.

Men nu var det fredag och Bernadotte hade som sagt stoppat sin arméförflyttning bakom Petersberget. Mellan sin egen armé och fransoserna fanns dessutom hela tiden Blüchers armé. Jean fortsatte att gömma sig fullständigt bakom en av sina koalitionspartners istället för att samarbeta med honom. Han bemötte inte kommissariernas invändningar och det framgick tydligt att han inte alls var särskilt hågad för strid mot den gemensamma fienden eller att ens företa de logiskt riktiga och solidariska dispositioner som fordrades. Chefen över Nordarmén i *koalitionen* – förbundet, alliansen, det militära samarbetet – gjorde med andra ord lite som han

⁶³¹ "Den stora armén" avser i detta fallet den böhmiska armén, den största av koalitionsarméerna, som övriga koalitionsarméer förväntades synkronisera sina rörelser med.

⁶³² Grosskugel är en plats belägen ungefär halvvägs mellan Halle och Leipzig. Blücher hade alltså fredagen den 15 oktober antagit en ställning med sin armé som följande dag, lördagen den 16 oktober, skulle ge honom möjlighet att anfälla de franska ställningarna någonstans strax norr om Leipzig.

⁶³³ Stewart och Thornton (Storbritannien), Krusemarck (Preussen), Pozzo di Borgo (Ryssland), Vincent (Österrike)

självt ville, oaktat avtalsmässiga och moraliska förpliktelser. En forskare på ämnet, Leggiere, har kallat Jeans krumbukter och inaktivitet vid denna tidpunkt för att han "fortfarande sölade" i trakten av Petersberget, långt från händelserna.

Jean insåg dock att han balanserade på en egg och att omvärldens tålmod med honom var på upphällningen. För att överskylla sin inaktivitet skrev han därför ett brev till såväl tsar Alexander som Preussens kung Friedrich Wilhelm, innehållande följande löfte:

"Så jag bestämde mig för att åka tillbaka idag⁶³⁴ från Köthen till Halle. På vägen fick jag råd från mina agenter att en strid kan äga rum i morgon.⁶³⁵ Jag stannade här, nära Petersberg och Zörbig.⁶³⁶ Alla trupper under mitt befäl var mycket trötta av en svår marsch på de hemska vägarna.⁶³⁷ Om inget hotar min vänstra flank vid sidan av Muldafloren, *kommer jag att gå framåt i morgon mot Leipzig* och jag kommer alltid att kunna, åtminstone med en del av mitt kavalleri, nå fram på kvällen *för att understödja koalitionsarméns ansträngningar* vid behov, om den stora striden börjar."

Trots att hela meddelandet *ser ut* som ett löfte att delta följande dag, så passar advokatsönen dolst på att i i det sista villkora detta deltagande med de listiga premisserna "om inget hotar min vänstra flank", "vid behov" och "om den stora striden börjar". Alla dessa förbehåll var givetvis tillräckliga för advokatsönen att med munväder tjafsa sig loss från sina förpliktelser genom egna luftantaganden och luftrecensioner av de faktiska förhållandena följande dag.

Samma fredagskväll, någon gång under kvällen när han var ansatt från alla håll, *lovade* han dock även general Stewart att han nästa dag skulle bistå Blücher med kavalleri om 8000-10 000 man, samt lätt artilleri för att understödja Blücher, även om infanteriet inte skulle hinna fram. Bernadotte *försäkrade* detta med *sitt ord*, i det fallet Blücher avancerade och gjorde en attack mot fienden. Hur mycket detta hedersord var värt framgår i följande kapitel.⁶³⁸

I skarp kontrast till detta patetiska oseriösa kurragömmauppträdande av Jean, han med en så anmärkningsvärd "fältherreblick" enligt panegyristen Torvald Höjer, står dels Blüchers avancemang framåt till bara några kilometer från den franska fronten, likaså en proklamation som utfärdades denna dag från fältmarskalk Schwartzberg, den högste militäre ledaren för de samlade allierade styrkorna. Schwartzberg har beskrivits som storväxt och hövlig, godsinnad och artig, och han ägde ett medlande, försonligt, stabilt väsen. Han har också beskrivits som ridderlig och tapper.

Hans proklamation till koalitionsstrupperna, daterad denna fredag i Pegau⁶³⁹, löd:

"Den heliga kampens viktigaste epok stundar. Tappra krigare! Den avgörande timmen klämtar, förbered er för striden! Det band som förenar mäktiga nationer för ett stort ändamål knyts allt hårdare på slagfältet. Ryssar! Preussare! Österrikare! Ni kämpar för en sak! Kämpar för

⁶³⁴ Bernadotte får det med frasen "åka tillbaka idag" att låta som att han bara tillfälligtvis gjort en liten obetydlig avstickare till Köthen, och nu med ens var på väg tillbaka, när verkligheten var att han *under en veckas tid* gjort allt för att hålla sig borta från Leipzig, så långt borta som möjligt som hans skenursäkter höll för, och hade i flera dagars tid häckat långt bortom Köthen innan han ytterst motvilligt, mer eller mindre tvingad därtill, börjat masa sig åter i den andra riktningen.

⁶³⁵ Alla hade förklarat för honom *i över en veckas tid* att det nalkades en större militär konfrontation i närheten av Leipzig och att det var åt det hållet som han måste bege sig.

⁶³⁶ Bernadotte skriver att han befann sig på *östra* sidan av Petersberget, när han i själva verket befann sig i Sylbitz på *västra* sidan om Petersberget, d v s betydligt längre bort från Leipzig.

⁶³⁷ Befäl och trupper var främst hungriga och irriterade; de hade lätt klarat några timmars marsch till efter att de väl kommit upp på den stora chaussén, landsvägen. Bernadotte anger det medtagna skicket hos sina svenska trupper som en förevändning att inte infinna sig på rätt plats och understödja koalitionen, vilket är både felaktigt, lögnaktigt och oerhört fegt gjort av lyckaren generalissimus.

⁶³⁸ Se kap 11 avsn 1, 8 och 10

⁶³⁹ Pegau ligger ca 21 km sydväst om centrala Leipzig.

Europas frihet, för era söners oberoende, för era namns upphöjdhed! *Alla för en! En för alla!* Med detta högstämnda manliga kall börjar den heliga striden. Förbli detta troget i den avgörande timmen, och segern är er.”

En källa säger att Schwarzenbergs proklamation skulle förkunnas för *alla* trupper i koalitionen. Det finns emellertid skäl att vara tveksam till om Jean Bernadotte verkligen omedelbart lät denna deklaration komma svenska officerare eller soldattrupper till handa. Dels var ju proklamationen påtagligt *offensiv* i sin natur och ledmotivet var *sammanhållning och enighet* inom koalitionen. Dels så tilltalas ryssarna, preussarna och österrikarna direkt i proklamationen – *men inte svenskarna*. Utelämnandet av den svenska armén, som åtminstone på pappret utgjorde Bernadottes kärntrupper, kan mycket väl ha haft en konträr effekt på den känslige chefen. Svenska dagböcker eller andra journaler som skrevs löpande och som finns bevarade för eftervärlden oredigerade nämner heller ingenting om att Schwarzenbergs proklamation – stridsrop – skulle ha upplästs för svenskarna.⁶⁴⁰ Detta i sig är ganska talande, på flera sätt. *Sverigebildens utomlands* var vid det här laget så söndertrasad genom det externrekryterade stjärnskottet Jean Bernadottes försorg, att landet var mer eller mindre redan borträknat som en europeisk solidarisk militär partner att kunna lita på.

Hos övriga allierade kändes stundens tunga allvar och stora historiska betydelse hos både generaler, underbefäl och soldater denna fredagsafton, sporrade av sina ledare att strida alla för en, en för alla. Dessa trupper, som uthärdat månaders marscher, hunger, väder och kamraters död, visste nu att de stod inför ett avgörande. Att ha nått fram till denna punkt, och att veta vad som väntade, gjorde dem sannolikt både ivriga, stolta, tankfulla och möjligen lite nervösa inför det stundande mötet med en av världens genom tiderna främste fältherrar, Napoleon.

I den svenska bivacken däremot, utspridd över fälten mellan byar i Saaledalen nedanför Petersberget, drygt 10 km nordväst om centrala Halle, var stämningen aningen konfunderad och det fanns tecken på irritation. Sannolikt var det Jeans likgiltighet i toppen av den svenska pyramiden inför hela uppgiften som hade återverkningar längre ner. Det finns belägg i källmaterialet på att rutinsysslor i bivacken sköttes håglöst och oskickligt, d v s det fanns tecken på en tilltagande likgiltighet bland de svenska trupperna.

Den mat som fanns att tillgå till frukost, middag och kväll var potatis som plockades på fälten och kokades i manskapets kopparflaskor. De flesta soldaterna var unga och starka och klarade mödorna tack vare god fysik och drängars envishet och uthållighet. På annat håll var det flera som kämpade med ork och hälsa. Jeans svit, framguppandes på höga hästryggar eller framgungandes i fjädrade vagnar och kalescher, var de som jämrade sig mest trots att de fick lift, åt drägligt och sov varmt och torrt. Detta klientel män, huvuddelen av s k adlig börd, betedde sig i många fall som kärringar eller småungar. I detta privilegierade skikt finns en ymnig förekomst av heraldiska symboler och självbilskhet, men ett desperat underskott av nordiskt vikingablod och allmän tåga.

På fredagskvällen när det mörknat började det åter att hällregna. Slagregnet hamrade landskapet. De upplevde en höst som sällan varit så regnig och stormig. Nordvästanvinden tilltog ånyo på kvällen till den fruktansvärdaste orkan som lyfte tak och omkullvälte träd, och framåt midnatt vräkte regnet ner i de våldsammaste störtskurar. Soldaterna på fälten piskades åter i vätan och kölden under bar himmel natten igenom.

⁶⁴⁰ Den biblioteksintresserade och informationssamlade regementspastorn Lars Erik Götlin (1783-1838) omnämner i sin utförliga skildring av fälttåget förekomsten inom koalitionen av Schwarzenbergs proklamation, och låter förstå att denna gjordes bekant för samtliga allierade trupper. Götlin's verk utkom något år efter hemkomsten och kompletterades med många förklaringar, detaljer och bilagor i efterhand. D v s Götlin använde väsentligt stöd av diverse arkivmaterial från fälttåget vid sammanställningen i efterhand av sin historia. Författaren är därför ej övertygad om att Schwarzenbergs proklamation verkligen lästes upp för de svenska trupperna vid tidpunkten och i oredigerad form.

DE FRANSKA ÖRNARNA

Precis samtidigt som Schwartzenberg och andra koalitionsledare uppeggade sina arméer på olika håll – alltmedan krigslegendaren från Pau lekte kurragömma på fransidan av Petersberget och mottog protestskrivelser för sin passivitet och bortavaro – så eldade Napoleon på sina egna resurser i *Grande Armée* på annat håll.

Under fredagen den **15 oktober 1813** höll Napoleon ett tal till sina kårledare och generaler. Talet, som finns återgivet i en svensk källa, där han eggade dem och förklarar att avgörandets stund är inne, återges här i utdrag:

”Ja, mina herrar, jag vill icke fördröja det avgörande ögonblicket. I morgon vill jag se, om jag eller någon annan ska behärska världen. Tiden är mig dyrbar; jag avvaktar utan fruktan den dagens uppgång som är så viktig inte endast för mig och er, utan för hela det darrande Europa. Jag vill inte nämna det raseri som lågar i mitt bröst, över de folkslags otacksamhet och avfall, vilka jag velat göra lyckliga genom en visare styrelse än medeltidens tygellösa feodalsystem. Jag förbigår dessa otacksamma med skäligen förakt och vill nu endast lämna rum åt den förtröstan jag hyser till era talanger och min armés tapperhet. --- Våra fiender är inga andra än de härar som alltid darrar vid åsynen av våra örnar, och vem säger att Tyskland inte ännu en gång ska darra därför! Vad har de oräkneliga härar som rest sig mot oss hitintills kunnat uträtta! --- Frankrikes tillgångar är omätliga! En armé av nära 3 miljoner är redan organiserad. Min hämnd vilar icke. Än en gång ska mina segerrika örnar översvämma Tyskland. Ännu en gång ska genljudet av mina hämnande åskor höras från Rysslands obesökta skogar. Jag vill gå i spetsen för min här, understödd av er. Morgondagen är den viktigaste av min levnad. I morgon ska jag helga mitt liv åt Frankrike, och jag hoppas, att jag då ej vågar det för sista gången för mitt lands ära. *Segra eller dö!* Endast i förra fallet vill jag återse er.”

Samma fredag inspekterade Napoleon även franska truppställningar utanför Leipzig. På en slätt mellan Dösen och Markkleeberg, ungefär 6 km söder om Leipzig, deltog han i en militär invigningsceremoni för de franska örnarna för tre regementen. Den symboliska gyllene örnen, det franska imperiets *Aigle de drapeau*, var en förgylld bronsskulptur som fungerade som emblem för både Frankrikes och regementenas ära och heder.

Regementena formerade sig på tre sidor av en stor fyrkant, där Napoleon med följe utgjorde den fjärde sidan. Napoleon red in i mitten, och regementenas högsta befäl tog plats framför honom. De gyllene örnarna, som fortfarande låg oanvända i trälådor, togs fram. De monterades överst på höga blå stölar med baner i regementenas färger, som rullades ut och fick vaja i vinden.

Trummorna slog salut. Napoleon höll i hästtömmarna med ena handen och pekade mot örnarna med den andra. Han höll nu ett av sina korta tal som han kunde så väl, där han bad de unga pojkarna att hellre plikta med sina liv än att ge upp örnarna som han anförtrött dem. Hans ord var enkla, men upplevdes som förunderligt värtaliga på grund av den som uttalade dem. Han proklamerade med gäll och auktoritär stämma:

”Soldater! Låt dessa örnar hädanefter bli er samlingspunkt. Svär att *dö* hellre än att överge dem! Svär att ni kommer att föredra *döden* framför att vanära våra vapen!”

Han synade leden med skarp genomträngande blick. Hans röst var lidelsefull och berörde starkt många av dessa soldaters unga naiva hjärtan. Napoleon höjde sig en oktav och påkallade med kraft:

”Soldater! Där borta är fienden. Svär ni att *dö* hellre än att låta Frankrike förödmjukas?”

Alla ropade svaret högt i en tusenmannakör:

”Ja det svär vi! Leve kejsaren!”

Kejsaren – liten, fetlagd, svartmuskig, något tård men cynisk och iskall i sin blick – reste sig i sina stigbyglar och sträckte ut sin arm mot trupperna, och han upprepade nyckelfrågan med ödesmättat och förhörande, kraftigt tonfall:

”Svär ni det?”

Varje officer sträckte sitt svärd i luften, och alla soldater kände inom sig, från djupaste maggropen och hänförda av entusiasm, det passionerade svarsropet komma:

”Ja det svär vi! Leve kejsaren!”

Jublet steg i högan sky. Kraften i truppernas unisona respons var väldig, de var alla fångslade och förförda av kejsarens magi, berörda i själen. Entusiasmen och den kollektiva berusningen visste inga gränser. Napoleons inflytande över trupperna var hypnotiserande, hans demagogi nästan övernaturlig. Många soldater hade svårt att hålla tillbaka tårarna. Vad kunde vara mer ärofyllt för en olärd enkel tonårskille från den franska landsbygden än att *dö* för Frankrike, *dö* för kejsaren? Deras gossaktiga patriotiska soldathjärtan var trolovade örnarna och republikens färger, och med ett blint förtroende för sin ledares uppsåt och omsorg trodde de sig vara övervinnerliga.⁶⁴¹

Och det fanns ju inget att ifrågasätta.

Flera historiker har påpekat, att fastän det franska råmaterialet bland soldaterna till stora delar var svagt – tonåringar utan ordentlig träning och erfarenhet – så fanns en anmärkningsvärd stridsvilja på flera håll, inte minst efter att de fått se och höra Napoleon.

De gyllene örnarna delades ut till regementena och uppställningen skingrades.

Kapitel 10 avsnitt 9

CIVILBEFOLKNINGEN MOT LEIPZIGS STADSPORTAR

Leipzig var tidigare under fredagen den **15 oktober 1813** ”nästan spöklikt lugnt”, enligt ett ögonvittne. Sedan flera veckor hade det aldrig varit så tyst och stilla i staden Leipzig. Utom några enskilda gevärsskott och kanonmuller från Probstheida som sedan länge upphört, hörde man denna eftermiddag icke annat än ett beständigt vindsus.

Leipzig var en vacker stad, omgiven av fina gårdar och stugor i vackra lantmiljöer där stadens borgare brukade spendera sina lugna och sköna söndagar. Men nästan alla landsbygdsborna hade nu flytt sina gårdar, räddat med sig sin allra personligaste lösa egendom, och lämnat kvar blott öde hus.

Krig är smutsigt, kaotiskt, vettlöst, samvetslöst. De som kvarstannat såg sina hus skoningslöst plundrade av fransoser och kosacker.⁶⁴² Så länge en matbit eller droppe av något fanns kvar i huset blev förövarna kvar, och när värden inte kunde ge mera blev han djuriskt misshandlad och måste fly utblottad och sargad. Boskap rövades ur lador och uthus. Oxar och får fördes samman för slakt. Den plundrade boskapen skockades förvillat och ängsligt vid bivackerna bland vagnar, kärror, hästar och vakteldar, och det bölades och bräcktes ständigt. Det som levde dödades. Fält med kål, rovor, potatis och andra växter som låg i närheten var snart

⁶⁴¹ Hundratusentals franska soldater stred mycket riktigt för Frankrike, blint lojalt, med livet som insats. Samtidigt finns anekdoter i källmaterialet om franska officerare (en general och en löjtnant) som använde *skrubbsår* som förevändningar för att lämna striderna vid frontlinjen och istället bli omvårdade någonstans långt utom skotthåll.

⁶⁴² När Frankrike invaderades av koalitionsstyrkorna i början av 1814 fick de själva uppleva lite av den plundring – *stöld* – som dess egen armé varit orsak till i övriga Europa i många års tid. Bl a berättas om när den schlesiska armén intog staden Épernay i Champagnedistriktet i februari 1814, och ur ortens källare lät hämta 55 000 buteljer champagne till frukost.

betäckta av människor och kreatur. De grävde upp kål och rotfrukter ur böndernas tegar som lastades i säckar och korgar, snart fanns där inte en stjälk mer.

De panoramiska slätterna kring Leipzig var nu en värld av krigare som sysselsatte sig med att hugga ner fruktträd och förstöra hus för sitt vedbehov eller till uppförandet av lägerkojor, som oftast lämnades i det ögonblick de blivit färdiga. De tog dörrar, trappor, fönster, väggbrädor, inredning och allt som kunde användas som bränsle åt sina vakteldar eller för tillfälliga skjul och väderskydd. En del av dessa byggnader var helt förstörda, knappt så stod ens längre murstocken vid den forna öppna spisen kvar.

Så gott som samtliga invånare i dessa kringliggande byar och gårdar hade på eftermiddagen, med tårade ögon, flytt mot staden. Blott soldater irrade omkring på dessa övergivna, ödsliga ställen på slätten. Inget skonades; inget undgick de franska soldaternas mörka forskande ögon, eller kosackernas djuriskhet.

Franska styrkor hade sedan tidigare kontrollen över alla Leipzigs stadsportar. Dessa hade kraftigt befästs och barrikaderats. Man gjorde skottgluggar överallt på portar och dörrar och i väggar. All passage av vagnar, kärror och människor som inte var militär eller hade ett försörjningssyfte för den inneslutna staden, trakasserades av vaktposteringsarna på ett mer eller mindre ohövligt franskt vis. Fortifikationerna vid stadsportarna lämnade bara ett smalt utrymme att passera. Franska militärtrupper och kanoner pressade på i ett ständigt flöde *ut* ur staden, medan folkstockningen av civila utanför portarna som ville *in* i staden och söka skydd ökade hela tiden.

Ridande och gående som ville in till staden fick vänta länge, samtidigt som köerna och stockningen tilltog hela tiden. Från slättens byar kom jämrande mödrar med sängkläder packade i korgar, ett par tre nästan nakna barn som höll fast i kjolen och ett spädbarn i knyte på ryggen. Dessa mödrar sökte sina män och sökte skydd. Familjefäder sökte hustrur och barn. Barn sökte sina föräldrar som de tappat bort i villervallan. Inne i staden samlade stadsbor och bybor ihop barnen hos dem man trodde kunde erbjuda bäst skydd.

Trängseln ökade vid varje stadspört, det knuffandes och pressades, folkmassan blev allt otäckare och faran för liv ökade. Hundratals hästar fanns också i vimlet och någon kunde bli ihjältrampad. Sjuka människor på skottkärror forcerades fram. Överallt klagan och jämmer, gnäll och gråt, stön och skrik. Alla dessa miserabla människor tryckte på framåt mot de nästan helt stängda portarna. De sjuka ville till ett hospital, de uthungrade tiggde om bröd, alla ville komma innanför stadsmuren och i säkerhet. Skräckscenerna som utspelades i vimlet var så nedbrytande i sig att empatin trubbades av; även det ömmaste hjärta blev stelt och apatiskt.

De franska vakterna vid stadsportarna genomsökte varje korg och varje ficka, inte för vapen eller värdesaker utan för att finna *bröd*. De ryckte upp sovande barn och avskräcktes inte när ursinniga mödrar rev dem i ansiktet med naglarna, i desperat försvar och förtvivlan. Allt ätbart konfiskerades. Brödlimpor var hårdvaluta när traktens alla ladugårdar och bodar var uttömda. Vagnar med bröd på väg mot staden efterföljes av så många som 50 behövande och tiggare. Människor erbjöd *guld* för lite bröd. Lika stor var trängseln kring bagarbodarna i staden.⁶⁴³

Bristen på allt i flera veckors tid – vila, sömn, mat, renlighet, torra kläder – hade gjort att sjukdomar börjat sprida sig, främst i den franska armén. Där hade alltfler drabbats av tyfus, men även röd dysenteri hade brett ut sig. Båda dessa sjukdomar ledde ofta till döden. Fransoserna behövde sjukvårdsutrymmen för flera tusen nya soldater om dagen. Innanför Leipzigs stadsmurar hade redan nästan alla kyrkor, lagerlokaler och offentliga byggnader som stod till buds gjorts om till tillfälliga sjukhus. Bara i Thomaskyrkan i Leipzig låg vid denna tidpunkt redan 1500 sjuka, och därutöver fanns ytterligare ett tjugotal liknande inrättningar. De med endast lättare åkommor och skador fick ej tillträde till hospitalen, utan fick ligga på gatan utanför.

⁶⁴³ Jmfr kap 12 avsn 3

Samtidigt var dödligheten stor. Man räknade med tusen avlidna fransoser om dagen i sjukhusen inne i och strax utanför Leipzig, och detta var redan innan det stora fältslaget ens brutit ut. Hästskjutsar åkte runt hela dagarna från sjukinrättning till sjukinrättning genom Leipzig och staplade upp lik på specialbyggda vagnsflak, nakna avlidna kroppar som blivit offer för sjukdomar. Om liken staplades klokt kunde en vagn ta 23 kroppar samtidigt. Dessa tippades av i någon massgrav strax utanför staden som egentligen bara utgjordes av en jättestor jordgrop. Likstanken började redan bli outhärdlig.

Inne i Leipzig höll fransoserna även preussiska, ryska och österrikiska krigsfångar, tillfångatagna vid flera sammandrabbningar på olika platser längs Elbeflodens sen i augusti. Dessa fångar hade tidigare fösts samman i Leipzigs kyrkor, men lämnades nu vårdslöst sammanbundna utomhus – smutsiga, barfota och dåligt klädda, utmattade, tärda och kämpande mot döden – där de fyllde upp vissa gator och gränder så att dessa knappt var framkomliga. Hungern och nattkällden var deras allvarligaste plågor. Många krigsfångar fördes bort till en inhägnad av stolpar och pålar vid Leipzigs stora begravningsplats strax utanför stadsmuren – ett stort utomhusfängelse – där de fick sova i bara trasor om natten, och med litet eller inget att äta.

Vid stadspportarna ökade tumultet under seneftermiddagen och kvällen denna fredag. Köerna växte hela tiden. Det var ett ohyggligt stök, slammer och skrån av artilleri och vagnar, skrammel av vapen och ett oupphörligt oljud, brakande, klämmande och stötande. I det kraftiga larmet av tusentals röster hördes gälla skrik och ett evinnerligt svärande. På kvällen blev det kolsvart, folks tålmod var uttömt och regnet vräkte åter ner. Inget tak fanns. Tumultet var i det närmaste obeskrivligt och pågick till midnatt, men genom hela natten hördes spel och trummor av nya ankommande franska regementen, och från alla ingångar vid stadspportarna hördes det eviga, extremt tjatiga "Qui vive?" – "Leve vem?" – vid varje passage. Ett lokalt ögonvittne berättar att i detta kaos fanns hela tiden en olustkänsla över *risken* att bli ihjälskjuten av franska vakter, eller, för flickor, att plötsligt bli gripen och ivägsläpad till någon snuskig bivack, där gruppvåldtäkter väntade.

Napoleons armé utbredd sig i en enorm halvcirkel kring Leipzig mot öster, en enorm bågformad front med en geometrisk diameter på ungefär 7 km. Bakom denna front väntade reservförband. Koalitionsarméerna – med *ett* apart undantag – hade också positionerat sig ute på fälten och förberedde sig på drabbning. Den stora avgörande striden, som alla väntat på i månader, var nu nära, bara timmar återstod.

Ute på fälten kring Leipzig, den vida sachsiska heden, kämpade tusentals vakteldar i regnet i den kolsvarta oktobernatten längs bivacklinjerna. När regnet lättade så flämtade eldarna som avlägsna ljuspunkter, som tusen stjärnor utspridda i det okända havet av beckmörker, som små glimrande lanternor i det stora tomma intet. En romantisk syn, mäktig, trots att världen just stod inför sin största väpnade drabbning någonsin.

Ett första världskrig.

Kapitel 11

16 oktober 1813

Avsnitt

1. *Kursändringen vid Klepzig*
2. *Napoleons förberedelser*
3. *Krigsutbrottet*
4. *Crescendo*
5. *En glimt av fasan*
6. *Markkleeberg*
7. *Skenreträtt och segerjubel*
8. *Möckern*
9. *De döda och de lemlästade*
10. *Nun danket alle Gott*

KURSÄNDRINGEN VID KLEPZIG

Lördagen den **16 oktober 1813** väcktes den svenska bivacken av larmtrummorna och jägarhornen klockan 02:30. Det värsta slagregnovädret verkade ha dragit förbi men småregn avlöstes ännu av skurar. Marken var fortfarande våt och dyg, och uniformerna var därför genomblöta ner till bara kroppen på den sida som mannarna sovit på. Det hade läckt in i många av officerarnas jordgropar, och såväl soldater som befäl var genomfrusna och hackade tänder i väntan på avmarsch i den iskalla oktobernatten. Några hettade upp lite vin i en kopparflaska att värma sig med, men flaskan var full med ärg. De som delade på musten fick omedelbart oroliga magar med diarré och kräkningar, och en officerare blev så illa därän att han måste inta permanent vågrät ställning och släpas runt i en sjukvagn. Inga nya ransoner brännvin fanns att tillgå.

Den svenska armén lämnade nattlägerplatserna nordväst om Halle och marscherade först mot nämnda stad, innan tåget vek av rakt österut. Flammande vakteldar sågs glest utspridda i nattlandskapet så långt ögat kunde nå ända till horisonten, eldar som vittnade om truppers positioneringar. Vädret var rått och höststormigt med kalla byiga kastvindar från sidan.

I en dagbok återfinns denna dag en notering om den *hoppfullhet* att nu äntligen få göra en konkret insats – att göra någonting *meningsfullt* för stora syftemål, att bli *delaktiga* i det mäktiga historiska förlopp som skulle avgöra Europas öde – som rådde bland de svenska trupperna:

”Med forcerad marsch framryckte vi nu emot Leipzig att förena oss med våra stridskamrater och gemensamt dela faran och äran. Där den förra ej är, finnes ej heller för soldaten den senare.”

Utan risk ingen självrespekt, heder eller gott anseende.

Det fanns en *utbredd förväntan* i den svenska armén att nu få känna sig betydelsefull, värdig sin uniform. Den svenska truppen nådde efter några timmars marsch byn Klepzig. Byn såg förfärlig ut i gryningsljuset. Den var fullkomligt utplundrad och ödelagd. I en officersdagbok finns passagen genom Klepzig explicit bekräftad, följt av följande kommentar:

”Vi såg framför oss elden av kanonskotten, det var general Blüchers armékår som var i affär.”

Detta var alltså någon gång på morgontimmarna på lördagen. Vittnesmålet från den citerade dagboken, ryttmästare Kjell Barnekow⁶⁴⁴, förväxlar troligen positionen för artilleribeskjutningen; eldgivningen som omnämns kom sannolikt från sydost om Leipzig.⁶⁴⁵ Men Blüchers schlesiska armé hade på förmiddagen även mindre sammandrabbningar med franska förposter norr om staden.

Hur som helst, det stod klart att det skulle bli en dag då viktiga strider skulle utkämpas. Blücher hade i veckors tid vädjat om Bernadottes support eller åtminstone *samarbete* mot fienden. Och Jean Bernadotte hade i just detta ögonblick ypperliga möjligheter att göra en värdefull insats, precis som han också *lovat* Blücher, med sitt hedersord, dagen innan.⁶⁴⁶ Så snart Klepzig passerats var det bara att fortsätta marschera framåt 2-3 timmar för att nå en helt formidabel position varifrån den svenska armén kunde ge Blücher viktigt understöd, och ge koalitionen ett kraftigt resursmässigt och psykologiskt övertag i striderna mot Frankrike strax norr om Leipzig.

Bernadotte hade också möjligheten att – synkroniserat med koalitionen bredare anfall – sätta in några av Nordarméns vassaste resurser på taktiskt viktiga punkter längs fronten med specifika uppdrag, t ex svenska jägartrupper, det svenska ridande artilleriet, kosackiska *brigands*

⁶⁴⁴ Pehr Kjell Christoffer Barnekow (1781-1875), svensk militärofficer och målare

⁶⁴⁵ Sporadiskt kanonmuller kunde höras i regionen från klockan 06 men de tunga artilleristriderna inleddes sydost om Leipzig först ca klockan 08; se kap 11 avsn 3.

⁶⁴⁶ Se kap 10 avsn 7

som fransoserna fruktade så mycket, eller det brittiska ridande raketbatteriet *Rocket Troop Brigade* som nyligen anslutit till Nordarmén. Detta specialförband förstärkte Nordarmén med sina vitt omtalade Congreveraketer⁶⁴⁷.

Jean Bernadotte hade även, efter att ha koordinerat med Blücher deras olika arméers relativa positioner, med en förflyttning söderut kunnat avskära den franska arméns förråd, förbindelsevägar och kommunikationer samt täppt till Napoleons enda återgångsväg västerut från Leipzig, nyckelhålet som han senare skulle fly ut genom. Skjöldebrand kommenterar den centrala betydelsen av denna smitväg som fransoserna gavs, och att detta ”grundar sig inte på taktiska klyftigheter, utan blott på det enkla, sunda förnuftet”.

Det fanns sålunda flera möjligheter just i detta skede att, med relativt grundläggande och enkla dispositioner och med begränsade risker, göra oerhört betydelsefulla positiva insatser för koalitionen. Svenskarna befann sig på lördagsmorgonen bara ett par timmars forcerad marsch från fronten. Krigsteatern var iordningställd för den stora drabbningen mellan Frankrike och världen denna lördag. Spelbrädet var förberett, pjäserna uppställda. *Detta* var ögonblicket som Tyskland och hela Europa både väntat på och bävat för, och nu fanns ingen återvändo. Koalitionens alla parter skulle *tillsammans* besegra det fruktade franska ockupationsväldet i en avgörande strid. En halv miljon beväpnade män befann sig i regionen och många fler var i antågande från alla väderstreck. *Alla* krafter behövdes.

Men i det ögonblicket, just när man nått Klepzig, valde militärsnillet Jean Bernadotte istället att... *helt styra om marschen!*

Nordarmén *avvek från den inslagna kursen* och började istället *fjärma sig* från slagfältet! Alla överbefälhavare samlade i denna stund sina arméer för att skriva världshistoria – utom en, i alla fall inte i positiv bemärkelse. Krigslegendaren från Pau skulle inte delta, inte låta Sverige eller Nordarmén avlossa ett enda skott mot Frankrike. De skulle ducka, fly, avvika från all inblandning och ansvar, och därigenom både ge fienden stora fördelar och utsätta sina koalitionspartners för ytterligare stora risker och givna förluster av manskap, räknat i tusental.

På den framstående fältherren Jeans order så styrdes marschen från Klepzig plötsligt åt norr och t o m nordväst, åt rakt motsatt håll! Dagboksanteckningar beskriver hur marschdeltagare, från att ha lämnat Petersberget bakom sig, nu plötsligt åter riktade marschen *mot* detta berg.

Mannarna fick efter ett par timmars gång åt fel håll order att slå bivack och ej förflytta sig mer den dagen. Nordarméns bivacker koncentrerades kring Landsberg, en obetydlig ort på tryggt och säkert avstånd från alla militära händelser och själva krigsteatern.

Professor Torvald Höjer, stor dynastivän, både avlönad och bekransad av släkten Bernadotte, och känd för sina finurliga formuleringar för att missrepresentera och vilseleda när den historiska sanningen blir lite jobbig, hoppar över analysen av *orsaken* till Jeans manövrer. Seriösa historiker, som inte är lika knutna till släkten Bernadotte på ett personligt plan som Torvald Höjer, ser i Jean konst under detta höstfälttåg ett konsekvent förhållande, fördröjande och undflyende som skyls över med en vägg av ljugeri, falska utfästelser och allt ihålligare förevändningar, så till den grad att koalitionsgeneraler till slut uppgivet konstaterat att inte ens Jean själv längre kunde komma på några ens långsökt rimliga förklaringar för sitt icke-samarbete. Höjer skippar dock denna delen av ekvationen, och nöjer sig med att torrt konstatera att denna lördagsmorgon så ”befann sig Nordarmén för långt tillbaka för att *kunna* delta i den stora drabbning som nu inleddes”. Snillrik formulering! Allting implicit ursäktat! Att Jean själv *medvetet gjorde sig otillgänglig* precis när det var dags, genom den absurda kursändringen i Klepzig, och sedan tog in på sitt hotell och lät armén slå läger långt åt fanders, detta faktum

⁶⁴⁷ Congreveraket var en missilkonstruktion utvecklad av William Congreve (1772-1828) som togs i bruk 1804. Raketerna kunde bära stridsspetsar på upp till 11 kg och hade en räckvidd på flera kilometer, och hade ofta lika mycket en psykologisk som fysisk effekt.

hoppas Torvald Höjer över. Den breda publiken matas istället med ett höjerskt konstaterande att, tyvärr, hushjälten befann sig "för långt tillbaka". Ack så det kan slumpa sig. Vad synd att Jean Bernadotte råkade befinna sig "för långt tillbaka", vilken attans otur. Krigslegendarens strålgångs vårdas omsorgsfullt med Höjers historiefinter. Dynastiförgyllare ut i fingerspetsarna.

Men faktum är att skenheligheten hos pajasen från Pau retade gallfeber på Blücher och resten av ledningen för den schlesiska armén, likaså officerare i Jeans egen armé. Man talade föraktfullt om "futiliteten⁶⁴⁸ av hans promenader". Innan dagen var slut skulle många personer närvarande på krigsskådeplatsen kring Leipzig hunnit uttrycka sina synnerligen ampra åsikter om Bernadottes oöverträffligt svekfulla och förrädiska beteende, och unik kritik framfördes t o m från *väldigt* oväntat håll.⁶⁴⁹

Kapitel 11 avsnitt 2

NAPOLEONS FÖRBEREDELSE

I samma skede som Bernadotte vände det stundande krigets arena ryggen, bokstavligen, höll man i närheten av galgbacken vid byn Meusdorf, knappt 8 km åt sydost från Leipzigs stadsmur, på att upprätta Napoleons tillfälliga krigshögkvarter för dagen.⁶⁵⁰ Redan i dunklet innan gryningen hade man burit dit ett stort bord från en bondgård som placerades mitt på stubbåkern, med en stol bakom. En stor karta hade spikats fast på bordet eftersom vädret var småregnigt och blåsigt. I vanlig ordning markerades på kartan de olika truppers positioner med knappnålar i klara färger. En stor brasa brann bredvid. Detta var den store fältherrens ledningscentral för dagen.

Napoleon analyserade alla truppers positioner på det stora spelbrädet. Närhelst han satt sig ner ett ögonblick vid det stora träbordet för att studera kartan eller stryka under något i en text var han uppe på benen igen och vankande rastlöst av och an. Stabschefen Alexandre Berthier fanns alltid vid hans sida, och hans närmaste adjutanter och generaler stod underdånigt i en halvcirkel runt bordet, men få blev tilltalade. Napoleons samspel med dessa hans närmaste män karaktäriserades av den kyligaste, mest dräpande likgiltighet. De stod där och såg snarast dumma ut i sin undergivenhet inför härskaren.

Redan klockan 06 på morgonen den **16 oktober 1813** hade de franska och allierade trupperna på slagfältet stått under gevär. När dagen bräckte var hela landskapet insvept i tjock dimma och det var fortfarande duggregnigt och kallt. Man såg inte mycket längre än 100 steg in i dimtäcket, men allteftersom gryningsljuset bröt igenom och dimman lättade något kunde man över landskapet skönja stridshärs överallt på de töckniga fälten, som i en osannolik dröm. Man såg bara himmel och soldater. Hundratusentals män, tiotusentals hästar och en osannolik mängd kanoner. Av de enorma proportionerna kunde man sluta sig till att det skulle bli en bitter dag. Många av dessa unga män hade på sig sin sista skjorta i livet.

En ström av kurirer från fältet anlände från alla håll och visades omedelbart till kejsaren. Napoleon tog deras papper, läste igenom dem blixtnabbt, klottrade några ord eller svarade verbalt med ytterst få stavelser, för det mesta till Berthier, som sedan, verkade det som, förklarade Napoleons korta beslut för kurirerna mer i detalj och sände iväg dem igen.

⁶⁴⁸ futilitet = futtighet, obetydlighet, fåfänglighet

⁶⁴⁹ Se kap 11 avsn 10

⁶⁵⁰ Den exakta platsen för Napoleons högkvarter denna dag var ca 1 km nordost om den gamla kyrkoruinen i Wachau (Kirchenruine Wachau); ca 200 meter norr om nuvarande Liebertwolkwitzer Strasse och 350 meter väster om Tollweg.

Napoleon Bonaparte, 44 år, hade utan längre pauser lett arméer i strid i två decenniers tid. Han bar tidigt den här morgonen ett ansiktsuttryck som var ovanligt allvarstygnt och ödesmättat, introspektivt och stelt. Han lämnade efter en stund Meusdorf och red iväg för att observera truppställningar genom sitt fickleoskop, som han oftast bar med sig. Han stannade på en kulle och spejade mot fiendens linjer, och hans gråvita häst⁶⁵¹ väntade bredvid. Plötsligt hördes ovationer.

”Aux armes! Till vapen!”

”Kejsaren kommer!”

Från alla håll ljöd taktfasta rop.

”Vive l’empereur! Leve kejsaren!”

Kort därpå brakade de första kanonerna igång. Alla artilleribatterier öppnade eld och kanonkulorna ven plötsligt i luften och slog ner och rev upp marken. En kula slet av en soldats ben, en annan träffade rakt i ett franskt fältkök.

Helvetet var nu löst, men kanonernas avgrundsdjupa dån gjorde Napoleon, som tidigare på morgonen varit ovanligt förtegen, nästan barnsligt munter och upprymd. Hans tystlåtna ansikte lyste upp. Det påstås i källmaterialet att han brukade kalla de talrika franska 12-pundskanonerna⁶⁵² för sina *belles filles* – sina snygga tjejer. Bara någon som älskade krig kunde reagera på detta sätt. Han blev i samband med krigsutbrottet pratsam och livlig, även fastän ansiktet förblev despotiskt och allvarligt, men inte trumpet. Napoleon sträckte sig rastlöst och tvångsmässigt efter sin snusdosa som han greppade krampaktigt. Han trevade efter sin näsduk och sitt teleskop, eller ofta ingenting alls. Hans rörelser var ryckiga, hetsiga och tidvis smått absurda. Han pratade stackatoaktigt med korta meningar, men hans min förblev oförändrad. Som en ansiktsmask. Detta stela eller frysta ansiktsuttryck, skriver ett ögonvittne, ingav en ryslig, *kuslig* känsla.

Kapitel 11 avsnitt 3

KRIGSUTBROTET

Redan från klockan 06 på lördagsmorgonen den **16 oktober 1813** hade hörts sporadiskt kanonmuller från södra fronten, men de tunga striderna kring Leipzig brakade loss klockan 08, ungefär samtidigt som den svenska armén kom fram till Landsberg. De svenska soldaterna hörde kanondundret på avstånd och det tilltog alltmer i intensitet. Efter att marschen stannat hördes kanonsalvorna allt tydligare, som oupphörliga tunga allsmåttiga brak med ett dovt djupt eftertryck och eko.

Den böhmiska armén, som var den största av de tre koalitionsarméerna, anfördes av fältmarskalk Schwarzenberg, 42 år gammal, och bestod främst av österrikare, preussare och ryssar. Det var den böhmiska armén som öppnat spelet med plötslig och kraftig eld mot fransmännen söder och sydost om Leipzig.

Napoleon hade tvingats lämna en utkikspost i hast och fly till säkerhet ridandes i vild galopp genom en hagelstorm av kanonkulor. De tunga dödsbringande järnprojektilerna, som hade en effektiv räckvidd på någon kilometer, kastade upp jord och stora sjok av mark framför, bakom

⁶⁵¹ Under sitt liv ägde eller använde Napoleon över 150 olika hästar, och många av dessa, särskilt mot slutet av hans militära karriär, var smutsgrå till färgen och liknade varandra vilket gjorde det svårt för utomstående att se skillnad på dem. Hästen som åsytas vid detta tillfälle vid Leipzig lär ha varit den silvergrå spräckliga *Tauris*, en persisk häst med kuperad svans. Napoleon själv sägs för övrigt ha varit en knappt medelmåttig ryttare, klumpig och instabil i sadeln.

⁶⁵² Canon de 12 Gribeauval

och på sidorna om honom när han höll krampaktigt i tyglarna med ena handen och sin trekantiga hatt i den andra. Hans korpulenta figur studsade klumpigt fram i hästsadeln. Man väntade sig att han skulle bli träffad när som helst, men Napoleon klarade sig genom regnet av dödsbringande järnprojektiler oskadd.

Fransoserna besvarade elden och kriget var i full gång. Slakten hade börjat. Kanonkulor slet lemmar av soldater och djur, och män delades på mitten av kulor som genomborrade buken, som om de alla bara vore pappersfigurer. Det dåliga vädret tidigt på morgonen gjorde att artilleristernas träffsäkerhet först var sämre än normalt, särskilt på den franska sidan, men samtidigt ven tusentals tunga järnkulor och oräkneliga mängder musköthagel genom luften mellan mängder av soldater grupperade i mångdubbla led utefter kilometerlånga flanker, så blodbadet var ändå oundvikligt.

Klockan 09 dånade kanonerna längs hela linjen från Connewitz till Paunsdorf, i en stor halvcirkelformad båge utanför Leipzig som sträckte sig över 12 km. Men egentligen gick den stora skiljelinjen mellan det franska ockupationsväldet och övriga vid denna tidpunkt tvärs genom Europa från Elbeflodens utlopp ända till Adriatiska havet. Leipzig var nu kärnan av denna förkastning, kraftmätningens brännpunkt.

Morgonens småregn avtog men det var fortfarande lite dimmigt. Koalitionen angrep tidigt de franska ställningarna vid byn Wachau, 7 km sydost om Leipzigs stadsmur, men fransoserna gjorde en hård motattack. Klockan 09:30 stormade preussare byn under stort jubel. Kort därpå trycktes de tillbaka igen. Striderna rasade oavbrutet i flera timmar, och Wachau erövrades eller återtog flera gånger. Kraften å båda sidorna var extrem. Den tyskfödde prinsen Eugen von Württemberg⁶⁵³, som tjänstgjorde som general i den ryska armén, ledde koalitionsoffensiven vid Wachau och ropade ordern:

”Ingen som kan stå på sina ben får lämna sin position!”⁶⁵⁴

Preussare och ryssar kämpade tillsammans denna dag med vad som av ögonvittnen beskrivits som ”lejons mod”.

Över tusen kanoner spelade mot varandra samtidigt. Under förmiddagstimmarna var kanonaden vid södra fronten så intensiv, att även de äldsta och mest rutinerade generalerna sade sig aldrig någonsin ha bevittnat sådan koncentrerad och tung eldgivning, eller ens något som kom i närheten av detta Armageddon. En rysk officer har efterlämnat följande vittnesmål:

”Hela helvetet hade brutit löst. Man kunde knappt tro att det fanns något ledigt utrymme alls kvar mellan kanonkulorna som ven och visslade genom luften.”

Jorden skälvde, Sachsens fält vibrerade.

Kapitel 11 avsnitt 4

CRESCENDO

Samtidigt inne i Leipzig väsnades det av ryttare, vagnar, kärror och skrikande människor på gatorna, men dånet från kanonerna söder om staden ljöd starkare än ett åskväder så att det skakade och glasrutor skallrade. Smattret från fälten av infanteristers gevär var oupphörligt.

De stora folkmassorna inne i Leipzig skapade också kaos och förstörelse. Franska soldater i staden tog vad de kunde finna att äta, och plundrade Leipzigbornas hem på det sista av värde. Det var inte längre något tal om lag och ordning. Inga normer gällde längre och ingen sedlighet.

⁶⁵³ Eugen Friedrich Karl Paul Ludwig Herzog von Württemberg (1788-1857), tysk militärofficer

⁶⁵⁴ Det sägs i en källa att generalen under slaget vid Leipzig förlorade (i döda och sårade) två tredjedelar av trupperna under hans befäl.

Fransoser skrattade åt varje övertalningsförsök om skonsamhet, och behandlade illa den som gjorde motstånd. Många Leipzigbor hade redan gett upp allt de ägde, men att sörja för hundratals fransoser som bar på stor frustration, stress och vrede – med både fruktan och förakt för döden – blev en omöjlighet. Det förekom fylleri och bråk. Fransoserna plundrade, inte som revansch utan kanske mer av ren förtrytelse och vanmakt, och tog eller förstörde saker i invånarnas bostäder som de omöjligen själva kunde ha någon nytta eller glädje av.

All civilbefolkning från den kringliggande landsbygden hade flytt in i staden, och även människor från Leipzigs förorter, precis utanför stadsmuren, hade sökt större säkerhet innanför stenvallen. Vartenda hus var proppfullt. Eldar brann här och där i gathörn och gränder i det kalla dystra höstvädret, värmande de som stod utan tak. Den bedrövliga situationen gjordes än värre genom bristen på mat. Pengar hade inte längre något värde, men bröd var hårdvaluta.

Osäkerhet om krigets förlopp, nervös väntan och oro, grämlse över fransosernas avsiktliga och skadeglada destruktiva beteende, och den extrema nöden utan föda och livsnödvändigheter, plågade lokalinvånarna.

Dimman lättade efter klockan 10, regnmolnen blev glesare och vädret klarnade. Samtidigt ökade träffsäkerheten hos artilleristerna. Fransoserna kunde rikta om sina kanonmynningar och kort därpå bröt helvetet löst i en omänsklig kolossal storm av dundrande artilleri, som slet sönder män överallt längs fältens fronter som lösa köttstycken.

Striderna tegrade sig allt kraftigare. Eldgapen röt längs hela linjen. Förgörelsen slungades ur hundratusentals metallpjäser från båda sidor, som aldrig tidigare på denna jord. Salvor hördes av hela bataljoner och regementen. Urladdningen på krigsfälten pågick hela förmiddagen och den bågformade fronten utanför Leipzig var nu insvept i moln av krutrök och damm, där vapnets eld blixtrade fram likt eldtungor. Man kunde inte längre åtskilja kanonskotten, för varje ögonblick avlossades så många att allt bara blandade sig till ett konstant dån över fälten. Detta dödens crescendo varade en timme, men ännu syntes inga tecken på att någon skulle ge vika. Kriget svängde fram och tillbaka, och fransoserna pressade tillbaka varje anfallsvåg med häftiga motangrepp som effektivt dödade stora mängder koalitionsoldater på kort tid.

Vid elvatiden trodde man inne i staden att det skulle lugna sig något när intensiteten på fälten utanför murarna tycktes avta i styrka, men precis då började en ny förfärlig kanonad bakom Lindenau åt Lützen till, bara några få kilometer åt sydväst.

Fältskärerna⁶⁵⁵ hade en helt omöjlig uppgift att stoppa förblödningar och utföra alla amputationer på lemlästade soldater som var nödvändiga. Slakten på fältet var redan långt bortom alla tänkbara proportioner. De fick koncentrera sig på att försöka hindra en bråkdel av alla sårade män från att förblöda och att försöka släpa bort dem från frontlinjen.

Synen på fältet blev alltmer ogripbar. Där låg fördärvade fötter och ben utan ägare, och krossade eller avslitna huvuden. Soldater som stod bredvid när en kamrat träffades kunde plötsligt bli så nedstänkta av blod, sönderslitna inälvor och gråflytande hjärnsubstans i ansiktet att de knappt kunde se. Kanonkulor genomborrade hästars magar som om de vore gjorda av gröt.

Tidens militära vapen orsakade en grym förstörelse av allt levande, och tillintetgjorde allt som var livlöst. Manskap och hästar slets i bitar av det tunga kulregnet. Soldater i frontlinjen blev som förstenede av ren konsternation inför själva anblickens överklighet och otrolighet. Marken var täckt av lik och blod. Båda sidorna utplånade hela led av varandras unga män, och officerarna fyllde hela tiden på slagfältet med nya oanvända ungdomar. Preussare, österrikare och ryssar gav sitt liv för den stora saken. Skjutandet fortsatte oupphörligt och de båda sidorna var så nära varandra, med blott något hundratal meter emellan, att soldaternas gevärseld träffade motståndarna. Ammunitionsvagnar träffades av kanoneld och exploderade i stora kaskader av

⁶⁵⁵ fältskår = fältkirurg som under krig ofta utförde enklare kirurgiska ingrepp och amputationer på soldater

gnistor och slukande flammor som dödade dussintals män runt omkring, vilka föll livlösa till marken.

Ibland korsade transporter med sårade franska soldater alldeles nära Napoleons läger, många av dem nerblodade och i ett erbarmligt och vanställt tillstånd. Men ledaren ägnade dessa inte ens en blick. Situationen lämnade honom, enligt vittnesmål, fullständigt oberörd.

Kapitel 11 avsnitt 5

EN GLIMT AV FASAN

Landsberg, lördag förmiddag den **16 oktober 1813**.

Från en höjd vid Landsberg hade de ett vidsträckt panorama där de kunde överskåda århundradets största fältslag på slätterna kring Leipzig.⁶⁵⁶ Alltmedan striderna rasade på dessa öppna fält på förmiddagen hade svenskarna inrättat sin bivack på lerslätten på tryggt avstånd därifrån. Mitt på dagen, när duggregnet upphört och diset lättat, tittade solen fram några minuter då och då, men förutom röken från kriget vid horisonten kunde de ännu inte urskilja några detaljer.

Från krönet av kullen såg de gråsvart rök i fjärran stiga mot skyn, från mänsklighetens tyngsta förstörelseredskap, och bondbyar som stod i brand. Sockenbröderna från Frödinge stod tysta, förstummade, och lyssnade till krigets monotona symfoni i moll.

”Herre Jesus”, sade Abraham långsamt. ”Må Gud hjälpe mänskorna...”

”Banne mig...” sa Nils förstämt.

Han kisade bort mot horisonten med sina ljusblå ögon under det rågblonda kortklippta håret.

”Kommä du ihåg Nils, när blixten krossa den däre store eken hemmavid?” frågade Abraham.

”Den stenhårde gammeleken som stått där i hundretals år. På Elmenabbens ägor i Frödinge.”

Nils mindes. Regnet hade vräkt ner den dagen, de hade varit ute i skogen och jobbat några veckor efter slåttern, precis i brytpunkten mellan sommar och höst. Det hade varit ett småländskt regnoväder av värsta sorten och åskan hade brakat inte långt ifrån dem – allsmäktigt, blytungt och obarmhärtigt – när plötsligt en blix slungats ner mot gammeleken och fullständigt knäckt den, klyvt den, gjort flisor av det största och starkaste trädet i hela skogen.

”Ja blixten smula söndä den. Dä glömmе ja allri. Dä ble bare stickor och spån.”

De stod stilla och blickade bort mot röken, mot dundret, och tänkte samma sak. Kanonelden kring Leipzig utgjorde ett massivt och kompakt muller utan avbrott och utan pardon. Ljudet av detta krig, som de ännu ej ens kommit nära, överträffade urkraften i den småländska åskan den där augustidagen när himlen öppnat sig och regnet störtat ner över dem ute på sitt beting i Frödingeskogarna. Glimten av fasan vid horisonten fick vem som helst att inse människans litenhet och livets skörhet.

⁶⁵⁶ Landskapet är relativt flackt. Slätterna bakom (norr om) Landsberg, där de svenska trupperna förts, ligger på en elevation av ca 100 m ö h. Det finns flera höjder i omgivningen, t ex Burgstetten (140 m), Spitzberg (136 m), Gutzerberg (129 m), Pfarrberg (128 m), samt själva Kapellenberg i Landsberg (148 m). Leipzigs närmare omgivning ligger mestadels på en elevation av ca 110-140 m ö h. Kanonelden, krutröken och de eldsvådor med rökpelare som förekom var synliga långväga ifrån.

MARKKLEEBERG

Striderna rasade hysteriskt söder om staden. Byn Markkleeberg, drygt 8 km rakt söderut från Leipzig, togs och återtogs flera gånger under dagen av ryssar, preussare och österrikare mot Napoleons trupper. Likadant gungade striderna fram och tillbaka i byn Wachau ej långt därifrån.⁶⁵⁷ Det franska motståndet var mycket starkt, och tidig eftermiddag den **16 oktober 1813** hade koalitionsstrupperna blivit så reducerade och utarmade att uppgiften att komma vidare syntes nästan omöjlig. Närmakamper ägde rum på Markkleebergs bygator, och varje hus, lada och mur antingen innehades eller stormades. De få bybor som inte senast föregående dag flytt sina hem, gömde sig nu i källare eller låg hoptryckta med sina familjer under bord, medan muskötkulor krossade fönsterrutor och pepprade ytterväggar.

Ett vittnesmål berättar om hur skolan i Markkleeberg, där vid tidpunkten skolläraren, hans hustru och några skolbarn befann sig, såg fönstren krossas av muskötkulor. Alla tog skydd på golvet under bänkarna, men snart slogs dörren in och österrikiska trupper skrek åt dem att utrymma stället för det skulle snart beskjas av fienden. De vuxna och skolbarnen rusade ut ur byggnaden hukandes sig genom kulregnet, och lyckligtvis klarade sig alla undan i säkerhet.

Striderna kring Markkleeberg var stundtals oerhört intensiva. En fältkirurg på koalitions sidan, den unge Wenzel Krimer⁶⁵⁸, berättar i en skildring om hur fransoserna, efter att morgondimman lättat, riktade om sina kanoner och i mörkdande attacker mejade ner dussintals män, som antingen slets itu på mitten eller förlorade lemmar. Detta ledde till omedelbara tuffa prioriteringar – vilka kunde hindras att förblöda och räddas, och vilka måste lämnas att dö – och ett intensivt fältsjukvårdsarbete under stress och de mest påfrestande förhållanden.

Trots blodbadet och den ideliga förlusten av vapenbröder till höger och vänster, krävde koalitionsstyrkornas infanterister att en sista och avgörande gång få avancera rakt mot fienden vid Markkleebergs fästningsvallar och attackera med gevär. När de fick klartecken att göra så stred de framåt med fällda bajonetter. Kampropen skallade:

”Hurra! Vorwärts! Framåt!”

Konfrontationen gick till brutalt handgemäng. Preussarna slog ner fienden med gevärskolvorna. Allting utspelades i en hagelstorm av kulor from alla håll. Med ursinne stormade preussarna fästningsvallarna som fransoserna gömde sig bakom, och uppe i skansen började en hemsk slakt. Två nya franska infanterikolonner försökte återta skansen vid Markkleeberg, men preussarna höll emot.

Därmed hade koalitionen brutit igenom Napoleons enorma halvcirkelformade front runt Leipzig. Priset för denna delseger var väldigt högt, men framgången vid Markkleeberg blev symboliskt och psykologiskt väldigt viktig. Det franska imperiets skyddsvärn och främsta stridslinje var ej ogenomtränglig eller osårbar.

SKENRETRÄTT OCH SEGERJUBEL

När klockan närmade sig 15 samma lördag så avtog intensiteten i striderna söder om staden. Dån från slagfältet saktade in, behärskades något. De allierade trupperna utanför Probstheida gjorde vid denna tid en *skenreträtt*. Detta ledde till att franska kurirer strax red i galopp från

⁶⁵⁷ Se kap 11 avsn 3

⁶⁵⁸ Johann Franz Wenzel Krimer (1795-1834), tysk läkare

södra fronten mot Leipzigs stad med budet att Frankrike redan vunnit. Kort efter klockan 15 öppnades den södra tullens portar och budbärarna fullkomligen flög in i staden. Alla stadens kyrkklockor började ringa på befallning av den franska ledningen, alltmedan en del kanoner ännu ljöd dämpat på avstånd. Från alla hörn och håll i staden utropades:

”La bataille est gagnée! Slaget är vunnit!”

Ett blåuniformerat franskt regemente uppmarscherade i parad mitt i staden och skallade i kör, på kommando:

”Vive l’empereur! Leve kejsaren!”

Krigsmusik med blås- och slaginstrument uppstämde på det stora torget Markt, officerare samlades där i mängd och de regimtrogna jublade.

Men firandet kändes på något sätt forcerat, inte genuint. Av lokalinvånarna i Leipzig deltog nästan ingen i jubilerandet. De flesta förblev skeptiska inför segerryktet, och höll sig tyst förundrade inför den plötsliga, smått bisarra franska triumfpropagandan som bröt ut på lördagseftermiddagen. En del grät.

Sårade franska soldater som bars eller själva blödande linkade in genom stadsportharna vittnade om att kriget pågick alltjämt och att striderna var mycket påkostande. Koalitionen hade precis samma ställningar som tidigare, och stora koalitionsarméer var fortfarande i antågande mot Leipzig och hade ännu ej avlossat ett skott. Med de ofantliga tunga arsenalerna på båda sidor, och med den halvmiljon soldater som befann sig på de sachsiska fälten i alla väderstreck, skulle en av världshistoriens största drabbningar verkligen vara över på bara några timmar?

Ett ögonvittne skriver:

”Mitt under detta segerrus begynte kanonaden ånyo...”

Kapitel 11 avsnitt 8

MÖCKERN

Striderna hade under lördagen den **16 oktober 1813** främst ägt rum söder och sydost om Leipzig. Det hade förekommit några mindre konfrontationer med franska förposter på norra fronten, men annars hade det annars varit jämförelsevis lugnt där.⁶⁵⁹ Den kraftfulla franska sjätte armékåren under marskalk Marmont hade haft en mycket stark och effektiv försvarslinje mot nordväst som sträckte sig från Wahren via Lindenthal till Breitenfeld några kilometer norr om staden, men på order av Napoleon skulle denna front flyttas närmare tillbaka mot Leipzig så att dessa franska resurser med kort varsel även kunde understödja fronten mot sydost om så skulle behövas. Marmont hade bestämt invänt mot detta beslut, men Napoleons order gällde. Marmont hade därför fått överge sina starka försvarsställningar, och väldigt motvilligt satt delar av sin armékår i marsch söderut.

Samtidigt som detta skedde, och samtidigt som den tillgjorda franska segerglädjen yttrade sig som livligast inne i Leipzig, upptäckte de franska utkiksposterna högt uppe i stadens kyrktorn nya stora armékårer. Utkikarna riktade sina tubteleskop åt norr, och kunde inte se annat än djupa led av soldattrupper som blev allt fler. Det var Blüchers preussare som följde efter det franska tillbakadragandet.

Marmont nåddes av dessa rapporter. Det var emellertid redan för sent att återupprätta den tidigare försvarslinjen. Fransoserna ställde därför upp sig och etablerade en ny front framför byarna Möckern och Eutritzsch. Snart började kanonerna dåna på allvar norrifrån, och de krystat segerrusiga fransoserna inne i Leipzig blev snart varse att kriget ingalunda var över. Fältslaget

⁶⁵⁹ Se kap 11 avsn 1 (svenska vittnesmålet från Kleipzig på morgonen)

hade bara börjat, och konfrontationen som följde vid Möckern skulle få de tidigare striderna under dagen att se ut blott som uppvärmning.

Preussiska och ryska trupper under Blüchers befäl bredde ut sig över kullarna mellan byarna Lützschena, Radefeld, Breitenfeld och Lindenthal och ryckte fram aggressivt mot de franska försvarslinjerna. Kraftmätningen i Sachsen nådde nytt ursinne, och det fanns nu knappt en punkt i en väldig båge några kilometer runt om Leipzig där kriget inte rasade. Striderna fullkomligen *brölade* under eftermiddagen. Med muskötter med bajonetter, och kanoner som raserade tak, sköt sönder husväggar och satte fähus i brand och mejade ner soldater, handlade det om att döda eller dödas, förgöra eller förgöras. Striderna mellan Frankrike och koalitionen längs hela linjen var jämna.

Fälten myllrade nu med trupper i upptakten till sammandrabbningen norr om staden. Blüchers preussiska avantgarde möttes av ett ymnigt kulregn från Möckern, men striderna vägde fram och tillbaka. Tusentals preussare och ryssar anföll på bred linje men det franska bombardemanget och infanterielden var våldsamma, motspänstiga och styvnackade. Så tät och obegränsad var beskjutningen från de franska försvarspositionerna, att soldater i Blüchers armé som överlevde på fältet senare berättat om hur de blev skadeskjutna *flera gånger*, kanske först i låret och sedan i skuldran och sist i armen, och knappt han ställa sig upp emellanåt. Blüchers mannar drevs tillbaka men lyckades sedan kämpa sig fram igen, så böljade striden flera gånger om; i flera timmar pendlade den utan att någon sida kunde vinna och behålla något avgörande övertag. Själva byn Möckern förlorades och återtogs fyra fem gånger under seneftermiddagen. Drabbningen härjade med exempellös våldsamhet från hus till hus, från torn till bryggeri, från gårdshus till ladugård, från trästaket till stenmur, med helvetisk intensitet på båda sidor.

Det preussiska lätta infanteriet och lantvärnstrupper lyckades dock inte besegra det envetna franska försvaret eller stå emot bombardemanget. Klockan 17 ansamlade fransoserna till en kraftig motoffensiv och drev iväg preussarna, som pressades tillbaka från Möckern och kom glest springandes tillbaka över fältet, utan befäl och utan många av sina kamrater. De flydde i desperation tillbaka över ängen, skingrade och oorganiserade med stora förluster av manskap, och med hela bataljoner fransoser efter sig. I några fall hann fransoserna ikapp några eftersläntare, men det kunde vara svårt att se skillnad mellan de två lagen eftersom de franska och preussiska infanteristerna hade liknande blå uniformsrockar. Fransoser siktade både på de flyende och på sårade soldater som låg ner på fältet, oskadliggjorda, för att såra dem en gång till eller allra helst döda dem.

Det såg ut som om Frankrike vunnit och Blücher misslyckats vid Möckern. Preussarna var framåt kvällen helt utmattade och inga nya soldatresurser fanns att tillgå där och då. Alla inom koalitionen som befann sig i regionen var redan indragna i strider och deras medel var begränsade. D v s alla *utom en*. Nordarmén hade ju i gryningen fått order från krigslegendaren från Pau att *vända bort* från det europeiska befrielsekrigets arena, och generalissimus själv hade på lördagsmorgonen inkvarterat sig i borgen Hohenthurm⁶⁶⁰, 23 trygga kilometer från Möckern. Brittiske generalen Stewart, som kvällen innan erhållit Bernadottes *hedersord* på att han skulle bistå Blücher med 8000-10 000 kavallerister och lätt artilleri i händelse av strid,⁶⁶¹ jagade nu för att försöka få fatt på kronprinsen, det externrekryterade fältherren, militärsnillet som skulle återupprätta Sveriges anseende, den multibegåvade, den tappra stamfader Bernadotte. Med sig hade han en not från Blücher med följande vädjan:

⁶⁶⁰ *Schloss Hohenthurm* är en stenborg i Hohenthurm strax väster om orten Landsberg, vars ursprung kan härledas till år 930, och som idag fungerar som turistattraktion.

⁶⁶¹ Se kap 10 avsn 7

”Det är av högsta vikt att ers kungliga höghets armé beger sig till den vänstra flygeln bakom Delitzsch. Sumpmarkerna och defiléerna⁶⁶² sätter armén utom all fara, och ers kungliga höghet ska vara i stånd att ta del i den strid, som genom er armé och era militära talanger kommer att bli avgörande. Då fiendens hela krigsmakt befinner sig i trakten av Leipzig, så tillåt mig anmärka, att ögonblicken är dyrbara. *Den engelska nationen iakttar dig.*”

Meddelandet fortsatte med att låta förstå att det åtminstone förväntades att Jean antog en ställning som resurs och understöd ”i andra linjen” bakom Blücher, då det franska motståndet var så intensivt, med undantag för det brittiska raketbatteriet som begärdes vid fronten.

Men charlatanen från Pau hade – på ett så utomordentligt fegt, ynkligt och karaktärlöst sätt – gjort sig oanträffbar! Medan Blüchers män flyktade nerblodade över gräsfälten och besköts besinningslöst vid Möckern, var han inte ens längre tillgänglig för kontakt!

Stängt!

Stör ej!

Framåt kvällen åtnjöt krigarlejonet Jean Bernadotte – rekryterad av Sveriges riksdag för sitt förmodade militära ledarskap – istället sin kungliga vila⁶⁶³ i stentornet på tryggt avstånd från lördagens aktiviteter, med alla sina svenska, ryska och preussiska soldater i Nordarmén *parkerade* utanför.

I detta skede trodde de flesta på båda sidor att detta skulle bli lördagens slutresultat vid Möckern, alltså preussisk förlust. Det talades om ännu en attack mot den franska fronten men flera officerare protesterade mot givna order, då de saknade resurser och därför tvivlade på seger denna dag. Blott en ytterst liten, knappt ens realistisk chans fanns ännu att jaga tillbaka fransoserna, i så fall med hjälp av kavalleriet.

Man satsade då allt på ett kort. Bära eller brista. För kung och fosterland, precis som metallmärket på de preussiska huvudbonaderna sade.

Efter att ha övervägt ställningarna gav preussiska avantgardets general Yorck⁶⁶⁴ en ytterst korthuggen order till de Brandenburgska husarernas kommandant Sohr⁶⁶⁵. Generalen ropade:

”Sohr! Attack!”

När Sohr invände att han ville invänta förstärkning av reservkavalleriet upprepade Yorck ordern.

”Om kavalleriet inte gör något nu, är allt förlorat! Sohr, du måste attackera!”

Sohr samlade sitt kavalleri och reserven tillskyndade i en hast. De ställde upp sig på linje framför Möckern. Alla spejade bort över fältet mot de många blåklädda beväpnade fransoserna vid den brinnande bondbyn. Det var ett avgörande ögonblick. Sohr inväntade rätt tillfälle.

De väntade, och väntade. De synade fienden några hundra meter bort, massor av dem bakom alla sorters skydd och mängder av framstickande gevär. Många av ryttarna i den preussiska linjen skulle rida mot en säker död.

Efter tio minuter befallde Sohr trumpetarna att ge signal. Med understöd från det egna artilleriet red det preussiska hästgardet framåt, långsamt och paradlikt men obevekligt fokuserat, i riktning rakt ut mot de franska infanteristerna som var 20 gånger fler till antalet än kavalleristerna.

Fransoserna öppnade eldgivningen. Kulorna från Möckern ven genom luften, någon föll omedelbart av sin häst, men de preussiska kavalleristerna fortsatte framåt rakt mot de franska gevären, ökade takten och drog sina vapen. Sen gick det fort och helvetet brakade loss.

⁶⁶² defilé = trång eller svår passage eller förbindelseled genom eller över terränghinder, där trupper ej kan komma fram utan att formera sig på smala led

⁶⁶³ Jmfr kap 11 avsn 10

⁶⁶⁴ Johann David Ludwig Yorck von Wartenburg (1759-1830), preussisk militärofficer

⁶⁶⁵ Friedrich Georg Ludwig von Sohr (1775-1845), preussisk militärofficer

Konfrontationen blev massiv och intensiv. De hästburna slogs med lansar och sablar i närstrid med de franska fotsoldaterna. Skallar delades mitt itu med svärdshugg, och bröstorgar punkterades när lansar stacks rakt genom revbenen. Kroppar skildes från lemmar, bukar sprättades upp, ansikten sargades och vanställdes. Medan ett försök till en sidoattack av franskt kavalleri på en av flankerna kunde avvärjas samtidigt som detta pågick, fick Blüchers modiga mannar övertaget igen. Tillsammans med artilleri och tät musköteld blev nu den preussiska offensiven övermäktig.

Mitt i allt exploderade en uppställd ammunitionsvagn som slungade eld och död åt alla håll. Druvhagel flög genom luften i stora mängder. Ögonvittnesskildringar beskriver hur fransosernas stridsmoral i detta skede avtog mycket snabbt. Officerare använde en liten skråma som förevändning för att dra sig tillbaka i säkerhet. Samtidigt fick eller hörde de meniga franska tiraljörerna⁶⁶⁶ vid frontlinjen inga nya order i larmet och tumultet, och kände sig övergivna. På grund av franska sidans dåliga organisation och trögrörlighet, och preussarnas starka artilleristöd, kunde de preussiska skyttarna avancera så långt fram att trupperna blandades med de franska trupperna i utkanten av byn.

Förvirringen ökade i de franska leden. Ingen lydde längre eventuella befallningar, utan soldaternas överlevnadsinstinkt tog över. Fransoserna trängde sig bakåt i stora hopar alltmer desperat och oorganiserat. Under deras flykt uppstod stor kalabalik. I ren självbevarelse – i motsats till det tidigare uttalade kejsarliga konceptet hos soldater i *Grande Armée*, att hellre dö för Frankrike än att låta sig förödmjukas – flydde de franska soldaterna hals över huvud.

Blüchers avantgarde, under Yorcks ledning, hade på kvällen vunnit Möckern. Men byn var så sönderhärjad att *inget* återstod av den. Det var en spökstad i ett förödelselandskap med uppstigande eld och rök. Allting var fullkomligt sönderkrossat och tillintetgjort, utplånat. Striderna kring Möckern och Wiederitzsch nordväst om Leipzig på lördagen krävde nästan 14 000 döda och sårade, ungefär jämnt fördelade på båda sidorna. Slagfältet var så täckt med hädangångna, lemlästade och blesserade människor och djur, att hästar efteråt fick gå på ett led för att komma förbi.

I Nordarméns totala frånvaro och icke-samarbetspolicy, i regi av fransosen Jean, hade koalitionen seger över de franska trupperna norr om Leipzig denna lördag köpts med tyskt blod till ett mycket högt pris. Om krigslegendaren fån Pau låtit Nordarméns trupper ingripa eller understödja koalitionsidan, hade striderna kunnat göras både kortare, mer utslagsgivande och *mindre förlustbringande för båda sidor*. Det brittiska diplomatiska sändebudet Charles Stewart skriver i sin egen berättelse från kriget att "om prinsen hade använt alla sina förmågor --- skulle Marmonts, Neys och Bertrands armékår mer än fullständigt blivit överändakastade, och de svåra förlusterna av Yorcks preussiska kår besparade". Professor Leggiere konstaterar att "garanterat hade hans deltagande förstorat dagens resultat". Men fransosen höll sig undan. Professor Scott kommenterar:

"Han önskade inte närvara vid en fransk slakt, och han motsatte sig hela tiden den preussiska råstyrketaktiken; en *strategisk* seger var tillräcklig för honom. --- Långsamheten i hans rörelser berodde ej på förräderi utan på öppen avsmak för sin egen uppgift."

Vilket dock, måste sägas – mot bakgrund av den ställning han hade inom koalitionen, den enorma armé och de koalitionsresurser som han krävt att personligen få leda i kriget mot Frankrike, Trachenbergplanen, den brittiska finansieringen av svenska arméns verksamhet mot villkoret att Jean och svenskarna deltog aktivt mot Napoleon, samt såväl bokstaven som andemeningen i övriga ingångna traktater – ju de facto *var* ett förräderi av grandiosa mått.

⁶⁶⁶ tiraljör = infanterisoldat, skarpskytt

På kvällen gick bud från Blüchers högkvarter om utgången av striderna vid Möckern. När Jean erhöll nyheten om Blüchers viktiga men dyrköpta seger så mottog han denna rapport med *uppenbar likgiltighet*. Detta säger egentligen allt.

Kapitel 11 avsnitt 9

DE DÖDA OCH DE LEMLÄSTADE

Det hade kommit några små skurar på sina håll under eftermiddagen men varit mest uppehåll, och till skymningen skingrades molnen. Den **16 oktober 1813** var ett datum som skulle gå till historien som en ödeläggelsens och tillintetgörrelsens dag.

Den nedgående solen lyste genom flammorna, röken och dammet i den brinnande byn Möckern. På landsvägen mellan Leipzig och Schkeuditz rörde sig sårade och skadade i ett långt tåg såsom vålnader i skymningen, för att uppsöka sjukvård i någon stad eller by och ha en chans att överleva. De sökte vatten att dricka och en plats att vila på. Stön och jämmer, matta plågorop och vrål av outhärdlig smärta hördes från människoskuggorna i processionen i kvällsljuset. De haltade och hasade sig fram, miserabla och kraftlösa, men fortfarande vid liv, som i en scen ur Dantes *Inferno*.

Solen sänkte sig över de vida fälten medan kanoners ljungeldar ännu upplyste horisonten, följt av muller långt efteråt, som vid ett avlägset åskväder. Bataljen hade pågått hela dagen, men när tornuren i Leipzig slog sex slag avtog dundret från norr till söder, och pauserna mellan artillerisalvorna blev längre och längre, som om man kommit överens om att man skulle sluta beskjuta varandra där och då. Endast gevärselden smattrade ännu, men ebbade ut också den i ett bedarrande sorl. Framåt klockan 18:30 tystnade eldgivningen helt och hållet, och inne i staden utbredde sig en stillhet.

Detta lugn bröts dock snart av krigets efterverkningar. Tusentals sårade tillströmmade genom varje stadspört i Leipzig, och trängseln ökade för varje minut. Folk och hästar trängdes på gator och i gränder. Många från slagfältet hade förlorat en arm eller ett ben, men de linkade ändå framåt, stönande och jämrande. De hade ingen utsikt att få sina sår omsedda, flera hade bundit ihop sina blödningar så väl de förmått med gamla tygtrasor eller sönderrivna smutsiga skjortor från fältet. Vakter i den franska armén negligerade emellertid de armaste krymplingarna, som bara några timmar tidigare hade stått upp som stolta artonåriga soldater stridandes för republiken i kejsarens namn. Det hävdas i källmaterialet av ett ögonvittne, att en soldat som ej längre var stridför vid denna tid ingen annanstans hölls i så lågt anseende som i den franska armén, när han behövde hjälp som allra mest. Dessa uttjänta kvarlevor av *Grande Armée* betraktades som förbrukade, utrangerade, kasserade.

Ambulanstransporter⁶⁶⁷ med skrällande vagnar och vitsmutsiga överspända tältdukar försökte komma fram i villervallan, där bleserade franska soldater låg och skrek högljutt av smärta på flaken, men alldeles för få fältskärer fanns till hands. Någon hade en fot bortskjuten och bars in i staden på en vapenbroders rygg. En man satt utan ben på sin häst. Hästen drog i sin tur en dörr där en officer låg med sönderkrossad skuldra. En knekt med avskjuten arm kom gåendes alldeles lugnt rökandes sin pipa, med spotskt förakt mot sin smärta. En ensam häst utan underkäke rörde sig vilset i trängseln. Underkäken var bortskjuten, och tungan hängde långt nedanför. Lättare sårade soldater och officerare som tagit sig innanför stadsmurarna bankade

⁶⁶⁷ Dåtidens ambulanstransporter utgjordes av en vagn med kapell dragen av häst. De franska ambulanserna hade ordet *ambulance* i versaler målat på kapellet.

på dörrar i Leipzigs gator och gränder i hopp om att finna skydd och vila i de tillslutna husen. Varken bårar eller kärror fanns för dessa stympade män, vilket kanske kunnat rädda många liv.

För att ta hand om de många blesserade hade fransoserna tidigare tömt och utrymt stadens kornmagasin⁶⁶⁸, som man räknade med kunde hysa 6000 man. Varje blesserad fransos som kom in genom stadsportarna erhöll en skriven lapp där han blev anvisad detta provisoriska sjukhus. Man hade dock inte tänkt på att endast dela ut så många attester som huset kunde rymma, utan hänvisade *alla* till kornmagasinet, som redan sedan länge var fullt. Utanför ingången till magasinet låg snart många hundra man på backen med öppna köttår och avslitna lemmar. De lämnades kvidandes och gråtandes på de våta gatstenarna utan halm eller filter att ligga på, utan kläder eller ens en droppe vatten, som de bad om så ofta och innerligt. De plågades, led och skrek. De som kunde haltade vidare för att hitta något att stilla sin hunger och törst med, men i staden rådde redan brist på allt. Ingen invånare kunde knappt ens med guld ihopsamla till ett mål mat för sin familj, och ingen kunde därför ta ansvar för horderna av lemlästade och husvillla. Så var synen i Leipzig, i magasin och lagerlokaler och kyrkor, på gator och torg. Många liv skulle slockna under natten av hunger, förblödning, smärtor och köld.

Ute på fälten var situationen än horriblare. Gälla skrik hördes från många unga män som ännu levde och behövde hjälp att förflytta sig. I stora kålfält, där bara de hårda stjälkarna stack upp, låg massor av lik och marken var mörkröd av blod. Läkare och pastorer gick runt med facklor och fortsatte hjälpa sårade som fortfarande låg kvar på den regnvåta backen, men proportionerna av skövlingen och eländet var så episka att dessa humanitära samvetshandlingar blott blev ynka och symboliska. Sköra, viskande, matta röster flämtade ord till sin mamma som var flera tusen kilometer därifrån och som de aldrig skulle få träffa igen. Många familjer, när och fjärran, skulle aldrig få återse sina söner och sina makar, och många små barn aldrig mer möta sina fäder.

Andra på slagfältet försökte, innan allt skulle vara över för dem, stammande säga några sista biktande ord till Gud. En del höll bara om soldaten bredvid, oavsett om denne var en tidigare vän eller fiende, som en sista förening och försoning mellan två stridsbröder, som om allt var både förlåtet och önskat ogjort i deras sista ögonblick på jorden, innan de båda somnade in för gott.

Slagfälten var beströdda med tusentals kroppar, män som stupat eller som hade ännu fuktiga gapande köttår, svartsmutsiga av lerjord och krutstänk, och enorma mängder avstympade och amputerade kroppsdelar. Det pågick fortfarande stor aktivitet på slätterna, men inte bara genom medicinska förmän som lyste med facklor och fortsatte att ge hjälp där så var möjligt. Korpar, kajor och kosacker rörde sig samtidigt lystet från byte till byte i mörkret.

Det berättas hur kurirer som red med bud mellan de olika högkvarteren hade svårt att komma fram då hästar stegrade sig i mörkret där människolik låg högvis på varandra, särskilt vid Möckern. Hästarna forcerades emellertid framåt av kurirryttarna, och satte ner hovarna varsamt på marken i mellanrummen där de kunde. Andra ryttare som genomkorsade spöklandskapet denna natt berättar i källmaterialet om hur de så ångestfyllt önskade träffa *levande* människor igen, vän eller fiende. Bara de *levde*.

⁶⁶⁸ Nuvarande adress Peterskirchhof 4 (sydvästra hörnet av korsningen Neumarkt, Magazingasse och Peterskirchhof). Den gamla magasinsbyggnaden finns ej kvar.

NUN DANKET ALLE GOTT

I den kolsvarta oktobernatten glimrade tusen vakteldar ödesmättat i mörkret, som stjärnstoff på jorden. De upplyste hela den svarta horisonten, som flämtande ljus över kullar och slätter där en halv miljon soldater lägrade, likt tindrande avlägsna ljuslyktor i en vid krets genom landskapet. En gigantisk ring av lägereldar, en cirkel med mer än tre miles omkrets, som en trollring.

I alla riktningar sågs även brinnande byar där lågorna fladdrade mot natthimlen. Ute på de vida fälten runt om Leipzig där strider rasat under lördagen var nu bara ohygglighet. Byinvånarna hade sedan länge flytt och övergivit sina hem. Vad fransoser och kosacker inte redan plundrat blev lågornas rov.

Nils och Abraham blickade söderut, såg i fjärran Möckern brinna, såg ännu längre bort Probstheida brinna, såg många byar och gårdar i brand, trädgårdars fruktträd, allt. Eldarna flammade mot en fond av de oräkneliga svaga ljuspunkterna som markerade soldaters bivacker, ljudlöst gnistrande i fjärran. De stod andlösa, sade ingenting. De var 700 km hemifrån men befann sig som på en annan planet.

Striderna hade varit jämna. Även om Blüchers armé skaffat sig ett litet övertag vid Möckern och Wiederitzsch, hade fransoserna vid dagens slut övertaget på den södra fronten. Fransoserna hade kraftfullt försvarat sina viktiga positioner längs floderna Elster och Pleisse, och avvärjt attackerna från Schwarzenbergs böhmiska armé. Fransoserna hade under lördagen lyckats försvara och behålla flera strategiskt viktiga ställningar, och befäst sina positioner, men övertaget var inte definitivt och utgången av kriget som helhet var fortfarande oklar. Båda sidorna hade förlorat en oerhörd mängd soldater. Denna lördag hade kraftigt försvagat fransoserna truppmissigt, men även på koalitionsidan var bortfallen väldiga. Preussarna hade fått betala ett mycket högt pris denna första dag av folkslakten vid Leipzig 1813, som innan slaget var över skulle bli den blodigaste drabbningen dittills i världshistorien. De stora förlusterna av officerare och soldater gjorde att man fick formera om arméerna då det gapade väldigt glest i de tidigare grupperingarna. Flera preussiska bataljoner fick slås ihop med andra efter lördagens strider.

Blücher – med binamnet Vorwärts, *Framåt* – som var överbefälhavare för den schlesiska koalitionsarmén, 70 år gammal med grått hår och mustasch, drevs av ett varmt nit för fäderneslandet, plikt känsla och militär stolthet, och kunde göra hastiga marscher och truppförflyttningar som sällan skådats. Han uppvisade som ledare en oräddhet som få. Blüchers preussare hade denna dag erövat en mängd krigstroféer som franska örnar och fanor, dussintals kanoner och tagit ett stort antal krigsfångar. Priset hade dock, som förklarats tidigare, varit högt. Många kamrater saknades i leden, och de som fortfarande hade livet och hälsan tackade sin skapare på kvällen. Vid de preussiska vakteldarna sjöng många psalmen *Nun danket alle Gott*. Fotsoldatens provningar och risker var fortfarande gränslösa. Men en dag skulle kriget vara över. Saktmodigt och gravitetiskt sjöng de överlevande tillsammans vid eldarna:

”Der ewig reiche Gott woll uns auf unser Leben, ein immer fröhlich Herz und edlen Frieden geben, und uns in seiner Gnad erhalten fort und fort, und uns aus aller Not erlösen hier und dort.”⁶⁶⁹

I alla arméer rådde givetvis fortfarande en smärtsam brist på mat. Alla arméer i hela regionen hungrade. Det fanns avdelningar på tusen man som endast fick en dagsranson av tio brödlimpor att dela på. Plundringen av gårdar och hela byar i regionen i Sachsen hade redan varit

⁶⁶⁹ Andra versen av *Nun danket alle Gott* i förenklad originaltext, en lov- och tackpsalm av den tyske teologen och kyrkomusikern Martin Rinkart (1586-1649), utgiven 1636. I den svenska psalmboken från 1695 hade psalmen nummer 305 och titeln *Nu tackar Gud alt folk*.

skoningsslös, det fanns *inget* kvar åt de meniga soldaterna, som återigen bivackerade under bar himmel i väta och genomträngande skärande köld på det öppna fältet, med befälen i övertäckta jordhål.

Denna krigets teater hade annars alla ingredienser av drama med tre kejsare och två kungar som huvudaktörer på arenan. Visst ja, vi glömde nästan bort – en kronprins också! Krigslegendar dessutom, enligt sin egen *personal branding*, sitt personliga varumärkesbyggande, en skottkärra full med påhitt och nonsens som dynastievangelister än i vår tid gladlynt fortsatt att idissla.⁶⁷⁰

Kronprins Bernadottes trupper, Nordarmén, hade inte på något sätt varit involverad i lördagens strider. Ingen frånvaromälan, bara rent skolk. Om han inte alls ville konfrontera Frankrike framifrån hade han kanske kunnat störa de franska försörjningslinjerna och den *enda* reträttvägen, via Elsterbron och den sumpiga slätten väster om Leipzig, som skulle bli en extrem flaskhals när väl Napoleon och *Grande Armée* skulle tvingas dra sig ur?⁶⁷¹ Men icke.

Det lyste ännu inne i citadellet Hohenthurm. Professor Scott vid Harvard har kallat stamfaderns egentliga planer i detta skede för "outgrundliga". Samtiden formulerade sig skarpare än så. Storfursten Konstantin⁶⁷², tsar Alexanders lillebror, hade tidigare under höstfälttåget i ett enskilt sammanhang framkastat sin övertygelse att Bernadotte i själva verket ingalunda var Napoleons fiende. Koalitionen såg samtidigt med allt större misstro och missbehag på Jeans *notoriska opålitlighet* och blinda fokus på sina personliga särintressen, även mitt under pågående storkrig på slätterna runt Leipzig. Koalitionens gemensamma strävan negligerades fullständigt av fältherren från Pau. Kvällen innan hade han ju *lovat* Stewart att direkt understödja Blücher med 8000-10 000 kavallerister och lätt artilleri.⁶⁷³ Inför drabbningen vid Möckern hade Storbritanniens general Stewart skriftligen på morgonen den **16 oktober 1813** riktat brådskande, kraftiga uppmaningar till stamfadern att rycka fram mot fransoserna, men trots att dessa böner var kryddade med fjäskiga formuleringar – stamfader Bernadotte var som bekant oerhört fjäskkänslig och kunde bli vred på ögonblicket om man ej strök honom tillräckligt medhårs – så ignorerade den lysande militärstrategen från Pau dessa vädjanden, *gjorde sig oanträffbar* och låtsades inte om sina egna utställda löften. Stewart gjorde upprepade bråda propåer, och försökte även antyda att Storbritanniens subsidier som finansierade den svenska armén kunde riskeras om denna armé hela tiden hölls frånvarande och passiv, men alla appeller föll platt till marken.⁶⁷⁴ Stewart var övertygad att *om* Bernadotte agerat denna första dag och *samarbetat* med Blücher, skulle hela den franska vänsterflanken oskadliggjorts och koalitionen vunnit ett väsentligt övertag redan på lördagen. Utan Jeans *sabotage inifrån*, som de var frågan om, kanske detta fyradagarskrig kunnat stanna vid ett två- eller tredagarskrig med väsentligen lägre dödssiffror som helhet.

Samma lördag skickade tsar Alexander ännu ett brev till stamfadern där han anhöll om dennes *aktiva medverkan*. Och på kvällen klockan 21 sände Stewart en förnyad appell om att Bernadotte skulle engagera Nordarmén i koalitionen gemensamma kamp, där alla resurser nu var kritiskt viktiga för att kunna driva slaget vid Leipzig till ett framgångsrikt avgörande. General Stewart vädjade om att generalissimus med Nordarmén skulle inta sin logiska position i halvcirkeln som omslöt Napoleon, vid Tauscha, och *samarbeta*:

⁶⁷⁰ personligt varumärke = egenskaper, associationer och attribut med vilka personer och deras färdigheter saluförs; konceptet bygger på att det centrala ingalunda är vad en person de facto åstadkommit och presterat, utan istället den *image* som projiceras om personen samt omvärldens *perception* av densamme

⁶⁷¹ Jmfr kap 14 avsn 6

⁶⁷² Konstantin Pavlovitj Romanov (1779-1831), rysk militärofficer och ämbetsman

⁶⁷³ Se kap 10 avsn 7

⁶⁷⁴ Jmfr kap 11 avsn 8

”Jag vågar anhålla om att ers kungliga höghet att ögonblicket som ni mottager detta brev börja gå till Tauscha. Det finns inte ett ögonblick att förlora. Ers kungliga höghet har *lovat* mig detta. Jag talar nu till dig som vän och soldat.”

Men vare sig utställda löften, vänskap eller gammaldags soldatheder var något som stamfadern kände sig särskilt bunden av. Hans löften var lika med luft, luft och ännu mer luft.

Även i den svenska armén var stämningen frustrerad, från officerskåren ner till soldaterna. Underrättelsen spreds om Blüchers triumfartade seger vid Möckern med erövrade franska örnar, tusentals krigsfångar, många beslagtagna kanoner och det faktum att den franska fienden pressats tillbaka mot Leipzig – samtidigt som man, för att citera en professor som forskat i ämnet, bland svenskarna frågade sig:

”Varför var inte *vi* med?”

Atmosfären i den svenska ledningen var sådan, att om inte armén under blågul fana snarast engagerade sig i koalitionen dynamik var det bättre att lämna krigsskådeplatsen, marschera hemåt och sluta *förnedra* det svenska namnet. Sluta fördärva det allra sista som återstod av *Sverigebilden utomlands*. Bland de svenska soldattrupperna fanns likaledes en känsla av obehövlig och förödmjukelse.

På kvällen skrev en utomordentligt otippad person ett brev till hans kungliga höghet kronprins Jean Bernadotte i det höga tornet, Hohenthurm. Denne var ingen annan än hans trogna knähund, verktyget Wetterstedt. Ja, sannerligen. Det är förståeligt om en och annan läsare trillar av stolen vid detta konstaterande, men pinsamheten i hela det svenska uppträdandet under fälttåget hade nått sådana höjder att även verktyget Wetterstedt – denna ryggradslösa, integritetsbefriade, principiösa, egennyttiga vessla av bakslugaste sorten i Sveriges historia – ja *till och med* denne person insåg löjet, ärelösheten och hånet i sin husses förkastliga uppträdande, och hur stamfader Jean Bernadotte, den upphaussade externrekryten, *vanärade* Sveriges namn. Wetterstedt reagerade mot att stamfader Bernadotte solkade *Sverigebilden utomlands* som ingen annan vare sig före eller efter honom. Initiativet var dock ej verktyget Wetterstedts eget, utan sanningen är att Wetterstedt *kraftigt anmodades* av de utländska kommissarierna, främst Stewart, eventuellt även Pozzo, att ta bladet från munnen och försöka övertala sin chef.⁶⁷⁵

Den svenska armén befann sig på randen av en av de viktigaste enskilda bataljerna i världshistorien upp till den tidpunkten, men armén förnedrades på ett så fullständigt vårdslöst sätt genom Jeans beteende, att Wetterstedt såg sig föranledd att avfatta ett brev som i utdrag löd:

”General Stewart rapporterar till ers kungliga höghet om den strålande segern som general Blücher vunnit idag. Morgondagen kommer bli än mer avgörande, om ers kungliga höghet går framåt med hela er armé, och det i tid nog för att möta fienden, som nu är förträngd mot Leipzig. Jag upprepar till ers kungliga höghet att svenskarna önskar att förvärva ära under dina ögon, och att utlåtandet --- att det inte spelar någon roll av vem som Napoleon besegras, är varken

⁶⁷⁵ Stewart skriver i sina memoarer om kriget att han ”lyckades övervinna” Wetterstedt att sätta dessa tankegångar på pränt till Bernadotte, åsikter som ju de visste att faktiskt även Wetterstedt hyste privat, även om han var för feg för att ta diskussionen med sin husse. Även Pozzo di Borgo pressade Wetterstedt i samma riktning. Wetterstedts brev till sin chef åstadkoms sålunda varken spontant eller självmant. Han var och förblev en *enabler* till Jean som utifrån ren självbevarelse var ytterst aktsam om den gunst, maktställning och *immunitet* han åtnjöt i Sveriges innersta ledarkrets, och därför utifrån ren *egennytt*a understödde Jeans agenda och uppträdande i alla situationer, hur omoraliskt och grundlagsvidrigt det än blev från tid till annan. Professor Höjer, stor dynastivän, väljer dock påpassligt att förvränga och försköna Wetterstedts insats, när denne *trugades* skriva ner vad alla tänkte i en situation där ingen längre försvarade Jeans förräderi mot koalitionen och förnedring av trupperna, enär Höjer menar att detta ”borde vara nog för att vederlägga legenden om hovkanslerns ryggradslöshet”. Ingalunda, Höjer.

moraliskt eller politiskt hederligt, eftersom svenskarna är här för att slåss och skulle rodna om de inte, en gång, kunde övertyga ers kungliga höghet att de är värdiga kämpa under hans befäl.”

Detta kom alltså från hans närmaste man jämte Camps, en annan av Jeans *enablers*, ett dygn efter koalitionsdiplomaternas gemensamma protestskrivelse.⁶⁷⁶ Adlercreutz erhöll en kopia av detta brev i sin hand sent på lördagskvällen. Tongångarna överensstämde helt med hans egna åsikter, och för den delen hela den svenska arméns. Adlercreutz skyndade från sitt sovrum, halvklädd med nattmössa på huvudet, till Jeans förmak, där vakthavande adjutanten inte ville släppa in honom oanmäld eftersom kronprinsen tillsagt att han ville vara i fred och lämnas ostörd. Men Adlercreutz ryckte upp dörren och trädde oförskräckt in till krigslegendaren från Pau, som låg och vilade påklädd på en soffa.

Jean, med rynkade ögonbryn och vredgad ton, frågade vad som så brådstörtat var å färde. Adlercreutz visade upp Wetterstedts brev och yrkade frankt och tydligt att armén nu skulle *delta* i koalitionsstriderna mot Frankrike kring Leipzig. Stamfadern, bevisligen labil och enligt Napoleon eventuellt mentalt rubbad,⁶⁷⁷ fattade givetvis humör, tog eld och rusade upp:

”Vad betyder det här? Är det ni eller jag som kommenderar armén? Gör er plikt på ett sätt som anstår en *subordinerad*! Jag vet nog vad jag bör göra utan både era och Wetterstedts råd. När stunden är inne skall ni få order. Till dess, lämna mig i fred!”

Professor Scott beskriver i sin avhandling hur Bernadotte, som inte kunde ta kritik, reagerade med *förakt* mot alla anmaningar att delta aktivt i kriget, och att såväl kommissionärernas som Wetterstedts brev insinuerade feghet och dåligt omdöme.

Adlercreutz avlägsnade sig från Mr Hyde och kvävde sin förtrytelse så gott han kunde. En halvtimme senare blev han inkallad till samma rum och fick då träffa Dr Jekyll, full av vänlighet och försonlighet och som önskade återställa det goda förhållande och, visst, Nordarmén skulle marschera följande dag. *Någonstans*.

⁶⁷⁶ Se kap 10 avsn 7

⁶⁷⁷ Se kap 9 avsn 13

Kapitel 12

17-18 oktober 1813

Avsnitt

1. *Ett ängsligt lugn*
2. *Eländet i Leipzig*
3. *Dyrt bröd*
4. *Krigsrådet i Sestewitz*
5. *Risken vid Breitenfeld*
6. *Napoleons tobakskvarn*

ETT ÄNGSLIGT LUGN

Varför retirerade inte Napoleon efter lördagen? Frågan har ställts av många analytiker. Även fastän Frankrike hållit emot bra den första stridsdagen, var det uppenbart att koalitionen syfte var att innesluta sin fiende. Koalitionen förfogade samtidigt över vida överlägsna oanvända resurser. Medan Napoleon hade tagit i anspråk samtliga sina trupper och tillgångar, tillströmmade nu kraftiga förstärkningar till koalitionen, huvudsakligen i form av 55 000-60 000 man under Bennigsens⁶⁷⁸ befäl från sydost.⁶⁷⁹ Dessa förstärkningar väntades nå fram inom något dygn. När dessa dussintals obegagnade brigader väl anlät och intagit sina positioner längs den enorma halvcirkelformade fronten kring Leipzig, skulle de franska styrkorna vara så underlägsna i fråga om manskap och kanoner att den slutliga striden, som var oundviklig, aldrig kunde vinnas. Napoleon var redan nästan omringad och överväldigad i fråga om infanteri och artilleri. Och det fanns egentligen bara *en* smal väg ut ur denna rävsax, *en* väg västerut för Napoleon genom själva staden Leipzig och över bron över Elsterfloden som skulle bära hela *Grande Armée*, och som gick över en sumpig slätt väster om staden. *En* flyktväg, men denna utgjorde en sådan extrem flaskhals att en snabb och fullskalig *forcerad* fransk reträtt i praktiken skulle bli omöjlig.⁶⁸⁰

Denna prekära ställning – tilltagande numerär underlägsenhet och kraftigt beskuren rörelsefrihet – försatte Napoleon ett psykologiskt underläge. Ändå valde Napoleon att fortsätta strida. Allt på ett kort. Men återigen, varför? Kanske underskattning av sina motståndare. Övermod. Övertro på sin egen begåvning och sin *tur*. Möjligen.

Söndagen den **17 oktober 1813** väcktes den svenska armén klockan 02 på natten i bivacken vid Landsberg. Det var mörkt och kallt, soldaterna var återigen dyngsura och de stora vakteldarna fladdrade ostadigt i regnet. De plockade ihop sina få tillhörigheter under sorl, dunsar och oavsiktliga knuffar i den svarta natten. Svenskarna ställdes upp norr om Landsberg vända söderut. Klockan 03:30 slogs generalmarsch åt sydost mot trakten av Freiroda och Radefeld. Hela Nordarmén skulle flyttas närmare Leipzig.

Smutsen var odräglig, i synnerhet vid passagen genom Landsberg, där soldaternas skor fastnade i den tjocka grötliknande leran. Hästarna sjönk ner djupt med benen och hade problem att ta sig framåt. Med kraftiga ansträngningar av folk och kreatur förmådde man släpa fram kanonerna. Arméns trossvagnar var redan efterlämnade, likaså sjukvagnarna, annars skulle de också fastnat i Landsbergs gegg. Ingen soldat ägde mer än han bar i sina händer och sin ränsel på ryggen.

När väl marschen var igång och dagsljuset bröt igenom tilltog regnet i styrka. Åkrar var som träsk, landsvägar som lervälling. Marschen gick därför rakt över de vidsträckta fälten utan att följa någon väg. Parallellt med den svenska armékåren på några hundra meters avstånd rörde sig Bülow's preussare i kolonner. Fälten genomkorsades även i alla riktningar av budbärande adjutanter, samt stora hopar franska krigsfångar efter lördagens drabbning som föstes fram som boskap av kosackerna på sedvanligt omilt maner.

De franska krigsfångarnas nedslagenhet kontrasterade mot de svenska soldaternas munterhet och glada visor, för man sjöng i kör i de svenska leden *för att glömma sin hunger*. Den plågsamma känslan av *svält* började infinna sig, en känsla som blev allt verkligare och mer övermäktig för varje dag och varje timme. De senaste dagarna hade det funnits potatis från en

⁶⁷⁸ Levin August Gottlieb Theophil von Bennigsen (1745-1826), tysk-rysk militärofficer

⁶⁷⁹ Vad angick Bernadotte och Nordarmén rådde emellertid fortsatt osäkerhet inom koalitionen kring krigslegendarens rörelser och avsikter med ca 60 000-65 000 man som dittills undanhållits strid.

⁶⁸⁰ Se kap 14 avsn 6

och annan åker, men nu fanns inte ens det. Man hittade avhuggna kålstockar på marken, efter redan avhuggna kålhuvuden, men knappt med något ätbart kvar på dem.

Svenska avantgardet med Kalmar regemente passerade byarna Freiroda och Radefeld⁶⁸¹ strax före klockan 08 på morgonen, dit huvudarmén senare anlände för att slå läger. I Radefeld var husen sönderskjutna och trädgårdarna nedtrampade, en syn av förstörelse från Blüchers träffning med fransoserna föregående dag. Den svenska sjätte brigaden, avantgardet, fortsatte ytterligare några kilometer åt sydost till höjderna vid Breitenfeld ungefär 7 km norr om Leipzigs stadsmur, där brigaden fick order att göra halt.

Napoleon befann sig vid denna stund fortfarande strax söder om Leipzig. Hans högkvarter, ett tält, låg vid en uttorkad damm vid byn Meusdorf mellan Probstheida och Wachau knappt 7 km sydost om Leipzigs stadsmur. Han var under söndagsmorgonen grubblande och nedstämd. Han såg allvarlig ut. Han promenerade, frånvarande och tungsint, tillsammans med en av sina marskalkar vid den uttorkade dammen.

Napoleons kroppsspråk och fåordighet denna morgon vittnade om obeslutsamhet och kval. Hans satta figur, med rundnätt ansikte och genomträngande mörk blick och ganska kortklippt stripigt och flottigt mörkt hår, som syntes ha blivit tunnare med åren och nuförtiden vanligen var framåtkammat i mitten, vankade längs dammvallen. Den franske ledaren rörde sig aningen lunsigt och ojämnt, motsatsen till graciöst. Efter en stunds vankande försvann 44-åringen i den grå kappan in i sitt tält igen.

Napoleon hade två huvudalternativ; antingen att utan dröjsmål fortsätta och helst öka sin motoffensiv, eller också överge Leipzig och retirera västerut. Som nämndes i inledningen så har många i efterhand ifrågasatt det val som han gjorde vid denna tidpunkt – att ej retirera där och då, utan istället fortsätta och därmed helt blottställa sig, fortsätta att riskera det utblottade Frankrikes sista stridskrafter. Detta val har ibland förklarats med att han i detta avgörande historiska läge inte kunde svälja sin stolthet och backa.

De allierade trupper som deltagit i striderna på lördagen väntade en fortsättning på söndagen, och hade varit uppställda i bataljordning sen gryningen. Även de preussiska soldaterna under Blücher, marskalk Vorwärts, som pressat tillbaka fransmännen i de hårda striderna kring Möckern dagen innan, gjorde förberedelser för fortsatt strid. Likaså stod många stora franska linjer uppställda på samma plats där de stått under lördagseftermiddagen, men ett par fronter hade dragits tillbaka betydligt närmare staden.

Där stod de i tiotusental, hundratusental, men ingen order om anfall kom. De allierade förblev stående och angrep ej, inte heller fransoserna. Morgonen började sålunda stilla till alla betraktares förundran. Inget hördes från någondera sidan.

Det rådde ett slags avvaktande stillestånd, ett ängsligt lugn.

ELÄNDET I LEIPZIG

Trots det lömska lugnet ute på fälten och i de olika befälhavarnas högkvarter, rådde inne i Leipzig febril aktivitet från tidig gryning på söndagen den **17 oktober 1813**. Franska soldater, officerare och kurirer flängde fram och tillbaka inne i staden. Det var allmänt rörigt. Samtidigt såg invånarna förgäves åt gathörnen för en rapport om lördagens strider. De tryckta nyheterna om gårdagens franska övertag i striderna och kejsarens vunna fördelar borde ha anslagits där av de franska ämbetsmännen, men aviserna lyste med sin frånvaro. Människor sökte efter nyhetsbulletiner

⁶⁸¹ Dessa platser ligger precis invid nuvarande Flughafen Leipzig/Halle.

eller meddelanden om kriget, men inga utrop eller kungörelser stod att finna, ingenting fanns att se eller läsa. Stadsportarna var än mer tillspärrade och barrikaderade än dagen innan. Invånarna kunde inte förklara detta, då ju fransoserna på lördagseftermiddagen utropat seger eller insisterat att övertaget var deras.

Tystnaden från de omgivande fälten bröts klockan 08⁶⁸² på morgonen. Plötslig, impulsiv och häftig kanoneld hördes från utanför Halleporten, alltså den norra stadsporten mot vägen mot Halle. Flera kanonkuler och granater slungades in i staden och skadade en del hus vid gatorna Fleischergasse, Nikolaistrasse och Brühl. Några kosacker hade plötsligt framryckt på chaussén utanför Halleporten med några kanoner, för att lika hastigt dra sig tillbaka av fransosernas moteld. Sedan blev det tyst igen resten av dagen.

Det hade blivit trångt innanför Leipzigs stadsmur. Många bybor inom flera kilometers radie från Leipzig hade ju övergivit sina stugor, kojor och gårdar och flytt in i staden, som redan var belamrad av fransoserna. Enskilda borgare kunde ha 20 fransoserna inhysta i minsta lilla vrå i sina lägenheter.

Staden hade även blivit ett stort sjukhus. Fransoserna fortsatte att göra om alla stora byggnader till lasarett för att inkvartera väldiga mängder sårade och sjuka. Lagerlokaler, spannmålsmagasin, ullmagasin, loft och offentliga byggnader inrymde redan tusentals sjuka i tyfus och dysenteri, men dessa sammanpackades ännu mer för att kunna erbjuda plats – eller åtminstone ett amputeringsbord – för de värst åtgångna och lemlästade från slagfältet. De flesta kyrkorna i staden användes också redan som sjukhus.

Alla dessa åtgärder var emellertid långt ifrån tillräckliga. Det kejserliga gardet, Napoleons elitförband, särbehandlades och sängar rekvirerades särskilt för sårade ur denna trupp. Fransoserna utfärdade senare under söndagen ett hot till de civila invånarna, att om inte sängplatser ordnades i deras privata hem åt alla sårade alldeles omedelbart, skulle man börja rensa hela gator inne i staden från dess civilbefolkning och göra om dessa bostäder till militärsjukhus. De allra flesta bleserade och sargade soldaterna som lyckats ta sig tillbaka från slagfältet in i staden förblev dock på gatorna, som fylldes av misär.

Leipzig hade i fredstid ungefär 35 000 invånare, men nu fanns kanske tre fyra gånger fler människor innanför murarna, eller ännu fler. Synen inne i staden blev alltmer bedrövlig. Gator och gränder var fulla med haltande, blodiga, stympade och krälände soldater som släpat sig in eller blivit ditburna. Många låg utslagna i trånga sidogator. Varje möjlighet till tak över huvudet var upptagen. När sjukhusen var fulla och inte kunde ta emot fler, fanns i varje vinkel och vrå en tynande kropp.

Två veckor före krigsutbrottet hade den berömda oktobermarknaden efter Mickelsmäss ägt rum i Leipzig. Kvarblivna försäljningsstånd och tillfälliga skjul stod fortfarande uppställda på torget och på några av huvudgatorna. Svårt sårade soldater, som nekats plats på något av de tillfälliga sjukhusen och som visste att de aldrig skulle hinna få läkarhjälp i tid, kröp in i något av dessa överblivna stånd för att där svalta, frysa och förblöda och så småningom somna in för gott. Där förtvinade de under stor smärta, och inväntade den enda frälsningen från sina plågor, nämligen döden.

Den jämmerliga synen eskalerade allteftersom söndagen fortskred. Det påstås av ett ögonvittne att varje kvarts timme märktes den ökande folkmassan med sårade på gator, i gränder och bakgårdar. Det blev fullständigt omöjligt att sörja för alla som behövde hjälp. Dessa repetitiva bedrövelsescener, detta eländets drama, var en mänsklig tragedi på alla sätt. I den nöd som rådde, i denna överkliga gudlöshet, trubbades människorna snabbt av emotionellt. Att låta ens sinnen absorberas av misären på Leipzigs gator kändes både meningslöst, tärande och

⁶⁸² Tidsangivelserna glider här och där isär en aning under hela fältslaget 16-19 oktober. Ett annat vittnesmål av denna händelse hävdar exempelvis att den inträffade först "just efter klockan 09".

utmattande. Invånare kunde snava över blödande lik låg på gatorna, utan att detta längre väckte medkänsla. Vittnesmål berättar om hur man kunde se män som försökte gå upprätt men ramlade ihop på den hårda kullerstenen om och om igen, utan att känna att man måste hjälpa dem. Och hur man kunde passera halvnakna soldater med tårar i ögonen och blodiga kläder som sträckte ut handen för en brödbit, eller som lagt sig ner på knä vid en sophög och gnagde på torra benstumpar, avfall och rester som inte ens djuren ville ha, utan att erbjuda dem något. Empatin och medmänskligheten var satta ur spel, utsuddade, i en ogripbar realitet som bara degenererade timme för timme; situationen och proportionerna var så överväldigande att det för många som fortfarande var friska och hade det egna förståndet i behåll bara handlade om självbevarelse.

Söndagsgudstjänsterna, även i de kyrkor som inte övertagits som sjukhus eller nu fyllde någon militär funktion, var inställda. Inga kyrkklockor ringde denna söndag. Samtidigt började ett rykte ta fart i Leipzig, att förhandlingar pågick om stadens överlämnande till de allierade och den franska arméns fria återtag. I det informationsvakuum, det spöklika militära stillestånd och det accelererande djuriska elände som rådde, väntade stadens invånare spánt på vad som skulle ske härnäst.

Kapitel 12 avsnitt 3

DYRT BRÖD

Matbristen var total. Proviant och vatten saknades nästan helt. De svenska soldaterna kunde heller inte köpa sig mätta, det enda lilla i någon by att dryga ut sin svältföda med, då många varit *utan avlöning i flera månader*, till stor del en konsekvens av Hamburgs uppgivande.⁶⁸³

I källmaterialet omtalas på många ställen hur soldater grävde efter potatis, rovor och kål i böndernas fält, ibland i flera omgångar på samma plats i hopp om att föregående förband glömt eller lämnat något litet. I dagboks materialet berättas även om höstmogna plommon och äpplen som ibland fick stilla den värsta hungern, om hur trädgårdar passerades i städer, byar och lantgårdar med ännu ej nerhuggna fruktträd bakom gråmossiga stenmurar, staket och buskage. Nu var det mesta redan taget i trakten kring Leipzig, eller så hade många fruktträd rentav skövlats för ved till bivackeldarna, men i samband med det stora fältslaget berättas om en framkörd tråkärria med nyplockade rödmogna borsdorferäpplen med gröna och rosenlansiga skal som fröjdade och mättade många.

Soldat nummer 47 Nils Forvass i Överstelöjtnantens kompani, Kalmar regemente och svenska arméns sjätte brigad, avantgardet, förde ej egen dagbok under fältttåget men berättade om sina upplevelser efter hemkomsten, vilka fördes vidare genom muntlig tradition innan de slutligen nedtecknades på 1900-talet. Däri skildras hur han under dessa arma förutsättningar under hösten och vid slaget vid Leipzig sparade kärnor från körsbär och äpplen han lyckats få. Han lindade in kärnorna i en smutsig näsduk och lade dem längst ner i ett hörn i sin kalvskinnsränsel. Där fick de ligga.⁶⁸⁴

Lika akut som ute på de kringliggande vida fälten var matbristen innanför Leipzigs stadsmur. De få förråd med spannmål som fortfarande fanns inne i staden bevakades av beväpnade vakter. Rekvisitioner av kött, bröd, ris, brännvin och dylikt hade tagit skepnad av nödförsörjning som drevs på dygnet runt, och lokalinvånare hade knappt något kvar själva att äta. För allmänheten

⁶⁸³ Se kap 5 avsn 15; kap 6 avsn 1-3

⁶⁸⁴ Om Nils sparande av körsbärs- och äppelkärnor från fältttåget i Tyskland se kap 9 avsn 7, 10; kap 10 avsn 4; kap 14 avsn 7; kap 22 avsn 6, 12; kap 23 avsn 22; kap 24 avsn 22; kap 25 avsn 10, 12, 23.

fanns inget bröd längre att tillgå i staden, eftersom man i flera dagar varit avskuren från övriga världen. Fransoserna hade övertagit alla stadens bagerier och installerat sina egna bagare istället för de tyska innehavarna. Endast bröd åt den franska armén fick bakas, inte civilbefolkningen. Men trots att allt bröd som bakades sades vara för de franska soldaterna, och trots den kritiska bristen på föda på gatorna och sjukhusen inne i Leipzig och i den franska arméns bivacker utanför staden, byggdes väldiga reservlager med limpor upp. En lokalanställd på ett bageri uppskattade att där fanns ett lager på minst två tusen trekiloslimpor, och mycket mer på andra ställen. Franska militärtrupper med åtföljande trumslagare placerades ut som vakter utanför alla bagerier i Leipzig för att övervaka produktionen och brödlagren.

På Peterssteinweg i huset med nummer 811⁶⁸⁵, strax utanför stadsmuren söder om staden, fanns en bagare som hette Carl Weigel⁶⁸⁶. Under en tid innan kriget hade de anställda bagarna i hans bageri kunnat baka i hemlighet på natten för sina kunder, men med mycket stora försiktighetsåtgärder för att undvika att bli påkomna av den franska ockupationsmyndigheten. Dagtid så övertogs bagerierna av fransosernas egna bagare.

Pengar var värdelösa i staden, dricksvatten och bröd var hårdvaluta. Brödpriserna trissades upp till oerhörda nivåer. Den nämns i källmaterialet hur enskilda franska officerare kunde bjuda en Napoleon d'or⁶⁸⁷ för en mark⁶⁸⁸ bröd, en kvarts modern svensk snabbköpslimpa. Det skulle idag motsvara en hel månadslön för en näve bröd.

Kapitel 12 avsnitt 4

KRIGSRÅDET I SESTEWITZ

Napoleon hade funderat klart på sina alternativ. Han hade nått fram till slutsatsen att uppgiften som *Grande Armée* stod inför var i det närmaste övermäktig, men han ville köpa sig tid och rörlighet för sin armé. På söndagseftermiddagen den **17 oktober 1813** sände kejsaren så bud till sina motståndare och erbjöd vapenstillestånd och vissa eftergifter, men ställde samtidigt villkor.

Koalitionen förkastade förslaget och svarade aldrig ens på det. De visste att tiden var på deras sida, och att Napoleon befann sig ofördelaktigt läge när striderna skulle fortsätta, nästan omringad, som i en råttfälla. Snaran höll på att dras åt kring Leipzig, och snart fanns *ingen* väg ut.

Koalitionens ledare – utom Jean, förstås – höll den eftermiddagen ett krigsråd i byn Sestewitz⁶⁸⁹ som låg knappt 6 km rakt söderut från Meusdorf, där Napoleon uppehållit sig tidigare på dagen. Schwarzenberg ledde koalitionstoppmötet, där man diskuterade nästa steg i anfallet mot de franskledda styrkorna som omringade Leipzig. General Bennigsen, den annalkande förstärkningen av koalitionen kapacitet, väntades först framåt aftenen på söndagen ankomma med sina 60 000 man till fronten, men dessa ryskdominerade styrkor skulle då förmodligen vara ganska utmattade. Det myckna regnet de senaste dagarna hade även gjort så att fälten blivit kärriga och vägarna sörjiga. Krigsrådet beslutade därför att avvakta med den samordnade allierade offensiven till måndag morgon istället.

Vad beträffade Nordarmén som Bernadotte dirigerade så var de andra allierade befälhavarna osäkra både på vederbörandes rörelsemönster, exakta position, stridsberedskap

⁶⁸⁵ Nuvarande adress Peterssteinweg 8 (ungefär)

⁶⁸⁶ Christian Carl Weigel (1771-1813), tysk bagare

⁶⁸⁷ 1 napoleonguldmynt (Napoleon d'or) år 1813 motsvaras år 2020 av ca 1000 kr (KPI), 2900 kr (gulddindex) alt 31 000 kr (arbetarlöneindex).

⁶⁸⁸ mark (gammalt viktmått) = ½ skålpund = 212,538 gram

⁶⁸⁹ Byn Sestewitz finns ej kvar idag, utan ersattes på 1900-talet av ett stort dagbrott för brunkol väster om den senare anlagda konstgjorda sjön Störnthaler See. Vissa källor anger den närbelägna byn Güldengossa som plats för mötet.

och intentioner. Logiken i det franskfödde militärsnilletts förehavanden och hans nit för koalitionen sak var inte fullt tydlig, milt uttryckt. Irritationen bland de allierade kårcheferna och befälhavarna hade vuxit sig stor över Jeans uppenbara motvillighet att direkt konfrontera eller ens försvåra för sina forna landsmän, samtidigt som han varsamt särbehandlade de svenska soldaterna, vilket i sin tur odlade en känsla av åtlöje och vanära i de svenska leden. Övriga koalitionschefer räknade inte längre med en omedelbar och helhjärtad medverkan av Nordarmén; Jeans aktiva deltagande fick därför inte bli en avgörande faktor i ekvationen för då riskerade hela slutstriden att gå i baklås, om man hängde upp den samlade slutoffensiven på Jeans goda vilja. En *eventuell* insats från Jeans sida med de osäkerhetsfaktorer – den opålitlighet – som detta innebar, hade man helt enkelt varken tid eller råd att längre ta med i beräkningen.

Blücher väntade otåligt med förgäves på den överenskomna signalen från koalitionen krigsråd om att gå till anfall, men signalen uteblev. Icke desto mindre lät han ändå attackera byarna Eutritzsch och Gohlis bara ett par kilometer utanför stadsmuren norr om staden, som fortfarande hölls av fransoserna där de upprättat nya försöksningar. Preussiska soldater och ryska husarer drabbade samman i det kraftiga regnet med franska soldater med musköteld och ett livligt artilleri bakom sig på ett öppet fält inte långt från Möckern, som slutade med Blüchers styrkor tog 500 fransoser som krigsfångar. Blücher vann denna batalj vid sin front, och pressade tillbaka fransoserna mot Leipzig över floden Parthe. Likaså ägde en isolerad strid rum söder om staden. I övrigt var söndagen lugn.

Kapitel 12 avsnitt 5

RISKEN VID BREITENFELD

De stod på historisk mark. Abraham stampade med ena kängan en gång i gräset.

”Här! Just här, Nils!”

De två såg sig omkring. En bit bort pågick de vanliga bestyren i avantgardets läger.

”Flere tusen svensker do den gången”, sa Abraham. ”Här do de, precis här då vi stå!”

Sen blev han filosofisk och blickade bort mot den vilande krigsteatern på slätten öster om Leipzigs kyrktorn.

”Men de stupade av en *anledning*. Då fanns ju ett skäl och ett syfte mä å stride under den store Gustav... Annat ä då nu. Va hållä vi på mä?”

”Tro du att vi kommä dö i dette krig?” undrade Nils.

Abraham ryckte på axlarna och spejade åter ut över fälten, bort mot fjärran. Han funderade ett ögonblick innan han skrattade till.

”Nä du din gamle bonnadräng! Inte som vi vallas omkring nu! Som en skock får på promenad!”

Breitenfeld, där de befann sig, var i sanning historisk jord. Där hade Gustav II Adolfs svenska och sachsiska protestantiska krigshär krossat kejsar Tillys⁶⁹⁰ katolska armé 1631. Ett historiskt slag för Tysklands självständighet och en del av det trettioåriga kriget.⁶⁹¹ Och bara elva år senare hade Torstenson besegrat den tysk-romerska armén i ett annat avgörande slag på ungefär samma plats.⁶⁹²

Frödingedrängarna hade kommit tillräckligt nära kriget under detta fälttåg för att tydligt höra det, känna dundret och vibrationerna i bröstet av det, och se de väldiga effekterna av det.

⁶⁹⁰ Johan t'Serclaes van Tilly (1559-1632), nederländsk-tysk militärofficer

⁶⁹¹ Slaget vid Breitenfeld den 7 september 1631

⁶⁹² Andra slaget vid Breitenfeld den 23 oktober 1642

Men de hade ännu inte blivit *del* av det. Svenskarna hade förskonats från det; de hade av generalissimus medvetet undanhållits inblandning. På gott och ont. Med hänsyn till soldaternas egen fysiska komfort, deras familjers lycka och den svenska befolkningsstatistiken som helhet vid den aktuella tidpunkten, så var detta förskonande positivt. Hurra. Men med hänsyn till Sveriges anseende som nation som en principfast, pålitlig och hederlig partner i internationella sammanhang – och den ack så viktiga *Sverigebild* *den utomlands* – samt i ännu högre grad den psykiska självkänslan, stoltheten, hedern och moralen inom den svenska armén, så var detta undflyende, förrådiska, självförlöjligande kärringbeteende oerhört destruktivt, urgröpande och sedefördärvande. *Penibelt*. En *skam* för den blågula fanan och uniformen. Hade dessutom de *egentliga motiven* till detta kringvallande som en skock statister vågats debatteras öppet vid denna tidpunkt – nämligen höga vederbörandes *personliga karriärambitioner* i Frankrike respektive Sverige och inget annat – hade skandalen varit ett faktum.

”Saker och ting va annorlunda förr”, mumlade Abraham och teg.

Historikern Crusenstolpe framhåller ”de svenska officerarnas enträgenhet, hos vilka Leipzigs fält *uppväckte fosterländska minnen*”. Att tvångsförpassas till åskådarbänken på en geografisk plats där historiskt avgörande svenska insatser tidigare ägt rum, där lejonet Gustav II Adolf, en av tidernas främste fältherrar, gjort det svenska namnet respekterat, var för svenska befäl och soldater oerhört frustrerade och deprimerande. Inte minst Adlercreutz äskade svensk *medverkan*, ej blott formell och passiv närvaro. Missnöjet växte kraftigt även hos de preussiska och ryska enheterna som ingick i Nordarmén och stod under Bernadottes befäl, för dennes uppenbara ovilja att *delta*. Preussarna hölls i praktiken som gisslan av en överbefälhavare som var förrädare, någon som *inte ville* åsamka fienden skada. Den preussiske kungens yngre bror, den 30-årige prins Wilhelm, hade öppet börjat betvivla Jeans personliga mod och uppriktiga vilja att eftertryckligt handla i koalitionen intresse.⁶⁹³

Var fanns egentligen den där enastående härförarkompetensen? Var fanns nu det där lysande ledarskapet som sålts in under bedrägeririksdagen i Örebro 1810⁶⁹⁴ och som varit ett av skälen bakom Storbritanniens ekonomiska sponsring av svenska armén? Var fanns den militära sakkunskapen, dugligheten, modet, soldathedern, den ridderliga instinkten, de storsinta värderingarna, ansvaret?

Vad allt bara en bluff, en image, en marknadsföringsprodukt? Var Jean Bernadotte i grunden mäktig överbefordrad, som flera marskalkskollegor under åren påtalat? En medelmåttig och en fuskare som ridit på den välvilja som Napoleon i själva verket visat mot hustrun Désirée under många år?

I Trachenberg hade Bernadotte – fortfarande med auran av att tills nyligen ha varit en av Napoleons marskalkar – utförligt mästrat för regenter och meriterade generaler som suttit som åhörare. Jean hade betonat betydelsen av ”enighet” inom koalitionen och vikten av att alla ”samvetsgrant” skulle sträva för ”den gemensamma saken”.⁶⁹⁵

Men nu, bara drygt tre månader senare, anklagades han själv närmast öppet av representanter för övriga koalitionsmakter för trolöshet, och som överbefälhavare för Nordarmén tedde sig humbugen från Pau alltmer skygg för koalitionen gemensamma fiende. Jean rörde sig hela tiden *bakom* Blücher, till varje pris undvikandes kontakt med Frankrike, likt en urlöjlig kurragömmalek där han förnedrade både sig själv och sin armé. Stamfaderns interna konflikter blev alltmer uppenbara genom sitt beteende för var dag som gick.

Samtidigt som de allierade styrkornas krigsråd pågick på söndagseftermiddagen, och samtidigt som Blücher ensam vid Eutritzsch och Gohlis i samma ögonblick denna söndag stred

⁶⁹³ Jmfr kap 6 avsn 12 (prins Wilhelms och Berlininvånarnas stora förväntningar på Jean innan höstfälttåget)

⁶⁹⁴ Se kap 2 avsn 21

⁶⁹⁵ Jmfr kap 6 avsn 10

mot den franska frontlinjen bara drygt 3 km framför det svenska avantgardets bivack, helgade stamfader Berndotte vilodagen. Han hade inkvarterat sig på Breitenfelds slott⁶⁹⁶, var annars. Och Breitenfeld eller området däromkring var nog den allra *sista* platsen där han skulle inlåta den svenska armén i strid, någonsin.

Anledningen till denna känslighet för just Breitenfeld är uppenbar. Bernadottes *ryktbarhet* som tapper härförare, en *image* som skickligt marknadsförts både mot den svenska riksdagen vid bedrägerivalet i Örebro 1810 med bl a det s k "Örebroporträttet" och Fourniers ljuger⁶⁹⁷ och sedan dess medvetet närts, *fick aldrig riskeras genom att sättas på prov i skarpt läge, aldrig ådagaläggas och avslöjas*.

En av stamfaderns levnadstecknare påpekar att han vid flera avgörande ögonblick i karriären *planmässigt undvek* att hamna i situationer som per automatik skulle sätta honom i direkt jämförelse med någon som onekligen var skickligare, berömdare eller bättre. Bernadottes ära underbyggdes till ej ringa del av *eget prat och skryt i kombination med omvärldens naiva inbillning* – d v s *inte* på konkreta prestationer, kritisk granskning och objektiv utvärdering. Att företa sig något i området kring Breitenfeld var sålunda fullkomligt garanterat uteslutet, då historiska jämförelser genast skulle göras med Gustav II Adolf och Torstenson. Sådan blottläggelse var dynastigrundaren alldeles för slug för att riskera. Däremot kunde man vara säker på att han i marknadsföringen av sig själv skulle *associera sin egen närvaro* med den historiska magnituden av namnet på platsen. Denna riskfria *parallellisering* skulle definitivt göras – och gjordes, vid många tillfällen.⁶⁹⁸

Såväl professor Höjer som professor Waller betonar i sina avhandlingar även Bernadottes generella obenägenhet att välja sida och agera i kritiska situationer, d v s ett karaktärsdrag som kan beskrivas som svävande och initiativlöst, snarare än principfast och resolut. Bakom detta beteende låg ofta en cynisk egennyttig beräkning – han undvek att ta ställning eller välja sida innan han såg vilken sida som skulle vinna eller medföra störst fördelar för honom själv. Först *då* bekände han själv färg, och gjorde sig själv till medlem av det segrande laget.⁶⁹⁹ Det har från forskarhåll även riktats kritik mot stamfaderns *bristande fältherrebegävnin*g, d v s underförstått att han i grunden faktiskt var vida överreklamerad, precis som samtiden också alltmer kom att inse och övertygades om.

Men som för att *ge sken av* att han innehade initiativet, sände Jean denna söndag den **17 oktober 1813** ett bud till Blücher. Däri deklarerade Jean att hans förflyttningar inte hade något annat syfte än att understödja Blücher och främja koalitionen operationer. Åh nej, inte alls! Lite senare i brevet:

"Du måste känna, min käre general, att det är högst livsviktigt att inte förlora ett ögonblick. --- Jag tvekar inte för ett ögonblick på att vi kommer att bli framgångsrika om vi uti våra rörelser handla i endräkt."

Mot bakgrund av stamfaderns agerande under hela höstfälttåget dittills, och inte minst under de senaste dagarna, ter sig dessa ord som parodiska, ren buskis. Men stamfadern, utan en fiber av självdistans eller skam, fortsatte i samma anda. Han begärde "rådplägnin" med Blücher kring hur de ännu effektivare kunde samarbeta.

⁶⁹⁶ Det nuvarande *Schloss Breitenfeld* uppfördes 1893 och fungerar idag som hotell, men tidigare slottsbyggnad(er) har funnits på platsen sen 1200-talet; nuvarande adress Lindenallee 8 (postort Leipzig).

⁶⁹⁷ Se kap 2 avsn 21

⁶⁹⁸ Jmf t ex kap 8 avsn 7 och 10 (sammanlänkandet/associeringen/parallelliseringen av sin egen härförarroll 1813 med Torstensons seger vid Jüterborg/Dennewitz 1644)

⁶⁹⁹ Vad beträffar Jeans aspirationer på det franska regentskapet eller en ledande position i landet efter Napoleons fall, så nådde hyckleriet sitt klimax vid månadsskiftet mars-april 1814 och Jeans relation till koalitionen och hans kontakter med Bourbonerna vid denna tid illustrerar med tydlighet poängen ovan. Se kap 19 avsn 13 och 15.

Vid första anblicken kan man som sagt tycka att brevet ådagalägger dels en närmast total verklighetsförnekelse och plågsamt generande brist på självinsikt. Till det allra yttersta hade han ju gång på gång bevisat raka motsatsen av vad han nu ordade om i sitt brev. Trovärdighet, respekt och karaktär är något som *förtjänas genom handlingar*, ej något som liksom bara finns där automatiskt genom ett ämbete eller tomt pladder. Särskilt inte i stamfaderns fall.

Men vid närmare läsning upptäcker man även något annat. Brevet är ett exempel på bernadottesk *list*. Detta har uppsnappats av flera analytiker. Nu när kriget var igång och den geografiska yta varpå koalitionen och fiendens militära styrkor koncentrerades blev allt mindre, och positioner och lokala styrkeförhållanden kunde skifta snabbt, så var det nämligen för Jean ytterst viktigt att fortfarande bibehålla Blücher som *sköld* – buffert – mellan sig själv och den franska armén, precis som tidigare. Alltså att *slippa* konfrontera fienden. Med smicker och inviter och påståenden om motsatsen, ville han få Blücher att acceptera en gemensam strategi för den närmaste dagen eller två som *tjänade hans egna intressen*. Genom att nu *förespegla* det som Blücher tidigare så tydligt eftersträvat – en samordnad och omedelbar offensiv mot de franska ställningarna kring Leipzig – så ville han locka Blücher att ingå en överenskommelse. Därigenom skulle Jean själv erhålla överblickbarhet och förutsägbarhet över Blüchers rörelser följande dag, samtidigt som han kunde med sitt främsta vapen – *ord* – diffust prata till sig själv en *biroll*. Professor Leggiere konstaterar, med referens till detta brev, att "Bernadottes uppsåt att *gömma sig bakom Blücher*" är uppenbar i de order som Bernadotte senare delade ut.⁷⁰⁰

Senare under söndagen sände Jean ytterligare ett bud till Blücher där han föreslog ett personligt möte dem emellan för att diskutera hur deras arméer skulle samverka. Båda påståtningarna avvisades emellertid av Blücher. Den gråhåriga mustaschprydda 70-åriga preussiske fältmarskalken från Rostock hade tröttnat på dansösen Jeans ljugeri och piruetter, och ansåg att ett möte bara skulle vara slöseri med tid och *energi*. General Blücher, marskalk Vorwärts, den respekterade veteranen, som ofta personligen stred i frontlinjen sida vid sida med sina meniga soldater, orkade med svettiga, smutsiga och blodiga strider mot världens mäktigaste armé i Möckern, Eutritsch och Gohlis. Men att lyssna till Jean Bernadottes ordsvall, pseudoretorik, svepskäl, skruvollar och skenursäkter i överläggningar som alltid skulle mynna ut i något som gynnade ingen annan än Jean Bernadotte – alternativt i en skenbart konstruktiv "överenskommelse" som Jean senare valde att ignorera – var helt enkelt alltför dränerande och uttröttande. Dessutom lät Jean förstå redan i sin invit, att hans egen armé återigen nästa dag borde placeras *bakom* Blüchers som jämte naturhinder skyddade honom från kontakt med den franska armén. Så nej tack. Blücher vägrade bege sig till primadonnan Bernadottes högkvarter. Istället hälsade han till Jeans ordonnansofficer följande:

"Om prinsen inte vill sätta in sina svenskar, så säg åt honom att jag inte heller kommer ta med dem, och han själv kan också hålla sig borta. Men preussarna och ryssarna, som han har, måste han släppa fria."

Klockan 22 på söndagen anlände till Blücher emellertid ett annat bud från Schwarzenberg, med uppfordran att Blücher skulle understödja det stora koalitionsanfallet mot de franska ställningarna tidigt på måndagen. Detta behövde han inte be Blücher om mer än en gång. Det var ju därför de var där. Då Bernadotte emellertid höll stora delar av koalitionen resurser som passiv gisslan – tiotusentals preussare, ryssar och svenskar som vandrande statister utan inblandning i striderna – bestämdes att man skulle göra ett sista försök att övertala Nordarméns chef att medverka. Blücher varskodde emellertid separat de preussiska kårledarna Bülow och Winzingerode, som stod under Jeans befäl, att om ingen förändring skedde i deras uppdrag skulle de *utan Bernadottes befallning* gå över floden Parthe och förena sig med den övriga koalitionen i det stora anfallet mot Leipzig. Och Bülow svarade på natten att både han och Winzingerode

⁷⁰⁰ Jmfr kap 10 avsn 7

skulle ställa upp, där det gällde fäderneslandets väl. D v s lämna Nordarmén utan *Jeans tillåtelse* för att aktivt delta i striden. Tekniskt sett desertera från gisslanhållande. Begå ett *myteri* mot pajasen.

Så lågt hade nu förtroendet sjunkit för hycklaren från Pau, att alla viktiga planer inom koalitionen uppgjordes bakom hans rygg.

Kapitel 12 avsnitt 6

NAPOLEONS TOBAKSKVARN

På de tidigare slagfälten fortsatte även sent på söndagen en stor mängd plundrare, marodörer och allmänt slodder, som följer efter stora arméer och som omedelbart rusade ut på övergivna slagfält, att göra rov som gamar. En typ med misstänkt skurkaktigt utseende greps av en preussisk arméläkare för att han skurit av halsen på en sårad rysk officer, som ännu var vid liv, för att råna honom. Ogarningsmannen gavs en snabb rättegång varpå han sköts av två kosacker. I hans bälte fann man stora mängder guld, som utan tvekan kosackerna behöll för sig själva, även om order gått ut att överlämna detta till krigskassan.

Kosacker hade annars själva sin egen stil. Det berättades hur en grupp kosacker, mellan 20 och 30 stycken, på söndagskvällen trängde sig in i pastor Schlossers⁷⁰¹ hus i byn Grosszschocher ute på slätten sydväst om Leipzig. Var och en av dessa kosacker hade en stor flaska som de krävde skulle fyllas med brännvin. Då pastorn endast gav varje man lite grann blev de rasande, grep tag i honom och tryckte upp honom mot en vägg, sänkte lansar och pistoler mot honom, och skrek förskräckligt på sitt kosackiska språk. Pastorns hustru försökte ingripa mot den argaste av dem och dottern kastade sig runt bestens ben, gråtandes och tjutandes i ett försök att få dem att besinna sig och visa nåd. Just då dök en österrikisk underofficer upp som kunde kommunicera med vilddjuren från öst och avstyra situationen.

På landet på andra sidan staden berättas även om en bonde som var så utplundrad på allt och intet hade att äta; inget bröd, ingen säd, inga hästar eller boskap eller höns. Alla hans värdesaker och möbler och till och med hans kläder var plundrade, brända eller förstörda. Ändå lånade han ut all plats han hade till några svenskar att tränga ihop sig i de minsta kyffen, och han sade att om tre år i fred, skulle jorden ha gett honom så mycket att han åter kunde vara förmögen. Några svenska officerare fann även logi hos lokalbefolkningen i byar där husen fortfarande stod kvar, där det i bästa fall erbjöds ett gästrum eller en soffa, annars kanske ett rustikt trägolv eller en halmbädd i stallet att sova på.

Men de allra flesta soldaterna fick ligga ute på den kalla och våta marken. På fälten låg tusentals döda och sårade på den kalla jorden, hjälplösa. Svårt blesserade soldater från fälten försökte, halvnakna, krypa nära olika arméers bivacker, med de blev lämnade att vila i utkanten av lägren, i väntan på att dö av köld, blodförlust, hunger, vätskebrist eller utmattning. Eller av en lans.

Det blev en mörk, kall natt med en skarp vind som blåste över den vidsträckta Leipzigsätten, och drev bort de tjocka regnmolnen. Tusentals lägereldar glimrade i varje riktning, som stjärnströssel i det platta milsvida landskapet, så långt mot horisonten man kunde se. Nästan en halv miljon soldater lägrade på fälten denna natt, arméer i alla väderstreck låg stilla och inväntade det ofrånkomliga. Det var ett lugn före en storm, en avgörande strid som alla visste skulle komma. Kurirer red snabbt genom natten över fälten med bud om måndagens planer mellan olika truppers befälhavare, men precis som natten innan kunde deras hästar plötsligt

⁷⁰¹ Ludwig Wilhelm Gottlob Schlosser (1774-1859), tysk pastor

stanna upp, stegra sig och protestera med ett oroligt gnägg. Varsamt fick man hitta en väg runt för att undvika att trampa på de döda.⁷⁰²

Flera förband som dittills under tvång stridit för den franska ockupationsmakten, främst tyskar från Sachsen och Baden, hade börjat desertera vilket tydde på vacklande stridsmoral och samtidigt, enligt samtidsskildringar, ett stegrad missnöje mot den franska förmynderiet.⁷⁰³ Dessa desertörer dementerade emellertid ryktet som höll på att spridas att Frankrike var på väg att kapitulera. Napoleon skulle inte retirera utan rustade för en stor och avgörande strid, sade de.

Och det stämde. Efter att inte fått gehör för sitt ”erbjudande” om vapenvila tidigare under söndagen, för att köpa sig tid, stod Napoleon inför valet att fortsätta kriga nästkommande dag eller att påbörja en reträtt i skydd av mörkret medan det var möjligt, medan det fortfarande fanns en sista smal öppning från Leipzig västerut tillbaka mot Frankrike. Det var en inre strid han förde med sig själv. Idén att retirera vågade inte framföras av någon av hans marskalkar. På söndagskvällen den **17 oktober 1813** hade Napoleon fattat sitt beslut.⁷⁰⁴ Han skulle fäkta nästa dag, men samtidigt gjorde han förberedelser för en fransk reträtt genom att klockan 19 beordra truppenheter att säkra vägen västerut, den enda vägen ut ur råttfällan.

Leipzigs byggnader och torn avtecknades som mörka silhuetter. Det lyste i några av tornen. Genom natten pågick febril aktivitet med stora franska omflyttningar och stor aktivitet och oväsen. Alla franska positioner ute på fälten flyttades närmare Leipzig för att koncentrera styrkorna och göra dem mer effektiva. Från själva staden kom ett dovt oljud när fransoserna arbetade hela natten med att stärka stadens försvarsverk och barrikader, och från gatorna hördes marscherande kolonner, skramlande kanonvagnar, till och med trumslag och trumpetsignaler.

Man blockerade flera av portarna i stadsmuren inklusive Grimmaporten åt öster. Fransoser tog trätunnor från invånares källare och bakgårdar och fyllde dessa med innehåll, ofta jord, och lyfte dem på plats i fortifikationerna. Många franska soldater hjälptes åt att flytta stockar och plank som skulle fungera som skyttevärn och skydd i närstrider med musköt och bajonett mellan infanterister. Man gjorde i ordning förskansningar i stadens yttre hus och borgtorn. Innanför muren förberedde man sig i rum på de övre våningarna i bostäder som hade fönster mot stadsportarna, och prickskyttar anordnade försvarsinrättningar i kyrktorn liksom på hustak och terrasser. Iordningställandet pågick i staden hela natten.

Napoleon, en hängiven snusare, sov den natten i tobakskvarnen *Quandtsche Tabaksmühle* som tillverkade just luktsnus. Kvarnen innehades sedan flera generationer av Leipzigfamiljen Quandt⁷⁰⁵ och var belägen på kullen Marienhöhe mellan byarna Stötteritz, Probstheida och Connewitz drygt 3 km sydost om Leipzigs stadsmur.⁷⁰⁶ Han somnade den kvällen som en kejsare bör i den djupt inpyrda tobaksdoften i kvarnbyggnaden.

Napoleon sov dock inte hela natten. Trots de nya fördelaktigare armédispositionerna närmare Leipzig, trots barrikaderingen och fortifieringen av själva staden, och trots säkrandet av

⁷⁰² Jmfr kap 11 avsn 9 (slutet)

⁷⁰³ Fransoserna klagade på att dess underlydande, som sachsarna, deserterade till koalitionen. Det är dock inte så konstigt att folk så småningom vänder sig mot ockupationsmakten när denna ödelägger deras land, bränner och plundrar allt, slår och våldtar utan urskillning, och visar ett allmänt ointresse för alla slags klagomål. Det var så sachsarna och andra tyskar kände. Det saknas ej exempel på hur franska officerare, men arrogans och pennalism som utmärkande egenskaper, där i deras värld allt som var franskt var överlägset, behandlade deras underställda sachsiska trupper som djur och oduglingar.

⁷⁰⁴ Enligt en källa, den dåvarande brigadgeneralen i fransk tjänst Jean-Jacques Germain Pelet-Clozeau (1777-1858), senare i karriären politiker och historiker, menar att Napoleon redan tidigare under söndagen den 17 oktober 1813 var ”fullständigt besluten att reträttera” men betraktade sina armékårens utspridda positioner som en fördröjande hämsko.

⁷⁰⁵ Huvudman för familjen vid denna tid var Johann Gottlob von Quandt (1750?-1818).

⁷⁰⁶ Kvarnen förstördes i kriget dagen därpå, måndagen den 18 oktober, och återuppbyggdes aldrig. På platsen står idag minnesmärket *Napoleonstein*.

vägen västerut, insåg t o m Napoleon att läget var ytterst vanskligt och riskerna stora. Han insåg vid denna tid att han inte skulle gå segrande ur slaget vid Leipzig, men ville instinktivt ändå bjuda koalitionen motstånd en dag till. Efter några få timmars sömn fortsatte han måndagen den **18 oktober** från klockan 02 sina förberedelser med nya franska dispositioner, och tillbakadragna och modifierade frontlinjer. Ej långt senare – en källa hävdar klockan 03, en annan klockan 05 – tog sig Napoleon själv ut till Lindenau, den första staden ett par kilometer rakt väster om Leipzig, där han *fortsatte att i tysthet inspektera reträttvägen och göra förberedelser för ett storskaligare återtåg*. Han var tillbaka vid sin tobakskvarn vid klockan 08.

Dygnet som skulle följa skulle bli ett av de mest avgörande i hans karriär, och ett avgörande dygn för Europas historieskrivning.

Kapitel 13

18 oktober 1813

Avsnitt

1. *Seså, prins!*
2. *Probstheida och Pfaffendorf*
3. *"Beskyllningarna och ryktena voro så gott som helt utan grund"*
4. *Heil dir im Siegerkrantz*
5. *Avantgardets bro över Parthe*
6. *Innanför Leipzigs stadsmur*
7. *Rocket Troop Brigade*
8. *Den stora slakten*
9. *Syner från Heiterblick*
10. *Skrudad som för amatörteater*
11. *Den stora sachsiska deserteringen*
12. *Schönefeld*
13. *Fram och tillbaka utom skotthåll*
14. *Den himmelska solnedgången över helvetet på jorden*
15. *Sista natten på Hôtel de Prusse*

SESÅ, PRINS!

Måndagen den **18 oktober 1813** skulle Europas öde avgöras. Alla koalitionsarméer stod beredda och uppeggade inför slutstriden med *Grande Armée* – utom en. Men på g å Nordarméns stora resurser i fråga om manskap och kapacitet sågs det som viktigt att söka säkerställa dess aktiva medverkan. Ett sista försök gjordes därför att beveka krigslegendaren från Pau att driftigt delta i detta avgörande skede av koalitionskriget.

Mellan klockan 04 och 05 på måndagsmorgonen väcktes stamfadern på Breitenfelds slott av bullret av hästar och människor och skramlet av vapen. General Blücher och prins Wilhelm av Preussen var det som ankommit och stört hans nattsömn, jämte en eskort av adjutanter och officerare.⁷⁰⁷ Jean blev givetvis vred över att ha blivit väckt, samt över *vem* som väckt honom, och hans uttrycksfulla anlete var fullt av harm. Senare inställde sig även koalitionsmakternas diplomatiska ombud, med flera. Allas närvaro, men i synnerhet Blüchers och prins Wilhelms, både irriterade och besvärade honom. Prins Wilhelm hade i hemligt uppdrag att om Jean visade sig omedgörlig *frånta honom befälet över Bülows preussiska armékår*.⁷⁰⁸

Den gamle Blücher, mustaschpydd och grånad men reslig och orädd för allt, allra minst för stamfadern, visste dock att *fjäsk* alltid gick hem hos Bernadotte. Den tyske fältherren kände väl till Jeans känslighet för sitt eget renommé och hans inbillade historiska betydelse. Så Blücher räckte uppmuntrande fram handen mot den yrvakna fransosen:

”Seså, prins! Solen ska snart upplysa, man måste hoppas det, undergången av er hätskaste fiende, av Europas förtryckare, av tyrannen som i Erfurt föreslog kejsar Alexander att bemäktiga sig detta kungarike Sverige,⁷⁰⁹ över vilket ers kungliga höghet är kallad att regera! Ni vet, prins, att ert öde är vackert! Eftervärlden ska säga, att om den store Eugène⁷¹⁰, föraktad av hovet i Versailles, skakade Louis XIVs⁷¹¹ tron, så har Sveriges kronprins – misskänd, förolämpad av Napoleon – sönderbrutit denne tyranns krona! Ty vi ska sönderbryta den... Är det icke så, prins?”

Blücher pitchade alltså detta helt rätt. Han lade fram uppgiften de stod inför som en personlig revanschmöjlighet för Jean gentemot Napoleon, som en chans till upprättelse från att ha blivit sårad och förolämpad av sin tidigare chef. Och Blücher drog en parallell mellan Jeans stora kall och ”den store Eugène”, som ansågs och ännu anses som en av de mest framgångsrika militära befälhavarna i modern europeisk historia. Allting inlindat i smicker.

Den svenske kronprinsen hade ju ideligen haft undanflykter och ursäkter till hands varför Nordarmén dittills agerat som den gjort. Nu lystrade han till Blüchers vinkling av läget, men advokatsonen från Pau visste intuitivt vad detta också handlade om. På Breitenfelds slott hade ju nu innan gryningen samlats militära och diplomatiska representanter från hela koalitionen som *ville ha något av honom*, helt enkelt hans redan utlovade *medverkan*. Denna medverkan borde varit alldeles given – det var ju därför Storbritannien från dag ett finansiellt sponsrat den svenska armén och det var ju därför som han själv utsetts till Nordarméns chef, o s v. Med denna förnyade vädjan från omvärlden i ett skarpt kritiskt läge såg stamfadern – alltid rådig, alltid med egennytta som främsta riktmärke för sitt agerande – nu som ytterligare en hävstång för att kunna utöva utpressning; *en ny möjlighet till kohandel*, denna gren som han bemästrade så superb. Så fort någon ivrigt *ville ha något av honom*, ansåg han instinktivt att han *måste få något*

⁷⁰⁷ Gneisenau hade undanbett sig att följa med och träffa Jean, då han sedan länge genomskådat charlatanen och visste att konversationen skulle bli ”en fyndigheternas fejd”, som han själv uttryckte det, alltså återigen en utsiktslös kamp mot Jeans *ord*, slughet och verbala fintlighet.

⁷⁰⁸ Jmfr kap 12 avsn 5 (avslutande händelserna sent på söndagskvällen den 17 oktober)

⁷⁰⁹ Se kap 1 avsn 8

⁷¹⁰ François Eugène de Savoie-Carignan (1663-1736), österrikisk militärofficer och ämbetsman (född i Frankrike)

⁷¹¹ Louis de Bourbon (1638-1715), fransk regent (artistnamn Louis/Ludvig XIV; ”Solkungen”)

i utbyte – även fastän han i det här fallet redan hade fått det, med råge och ränta! Helt oavsett tidigare uppgörelser och förpliktelser, satte stamfadern nu alltså ett *nytt* förhandlingspris på att *inte svika* sitt tidigare hedersord, sina pakter och sina tidigare åtaganden. Man var tvungen att blidka Jean Bernadotte och smörja honom med *ytterligare* koncessioner för att han ens skulle uppfylla de mest självklara förbindelser och tidigare löften som han redan avgivit!

Så fungerade denne man, äventyraren från Gascogne.

Grattis Sveriges riksdag 1810 för att ha håvat in en sådant föredöme.⁷¹²

Förhandlingarna på morgonkvisten i Breitenfeld utmynnade till slut i att javisst, Jean Bernadotte och Nordarmén skulle verkligen medverka aktivt denna måndag, absolut, och via en marsch över Taucha angripa den franska armén rakt framifrån i en rörelse som var synkroniserad med koalitionen övriga anfall på bred front. Självklart. Men priset för detta sattes högt! Den del av Nordarmén som åtföljde Bernadotte i detta skede var ca 60 000-65 000 man. Jean, som tänkte stort, sade att han inte kunde tänka sig att medverka offensivt såvida han inte hade 100 000 man under sitt befäl!⁷¹³ Alltså ett trilskt ultimatum i koalitionskrigets mest kritiska skede, plötsligen framkastat samma morgon som den avgörande striden just skulle inledas!

Var detta *seriöst* – d v s om man ställde ytterligare tiotusentals trupper under Jeans befäl, skulle han då *verkligen* gå rakt mot Frankrike i en direkt konfrontation med dessa begärda 100 000 man? Kunde man lita på att Jean, den här gången, skulle uppfylla andemeningen av Blüchers vädjan, eller skulle han fortsätta att, med allehanda kluriga undanflykter under vägen, behandla dessa väldiga truppmassor som passiv gisslan såsom han gjort med Nordarmén dittills, vilket i så fall ännu bittrare skulle hämma koalitionen krigföring och ge Frankrike väsentligen bättre odds?

Jean sökte övertala de andra om att Napoleon – under hård press från alla koalitionsarméer i en halvcirkel runt Leipzig – *inte* skulle reträttera västerut i *riktning mot Frankrike*, fastän han åt det hållet redan inlett förberedelser för en reträtt. Nej, icke så! Militärsnillet Jean argumenterade att Napoleon istället, med sin krympande armé, skulle försöka bryta igenom koalitionen järnring genom en attack åt nordost, d v s i *riktning ännu längre bort från sina försörjningslinjer och ännu längre bort Frankrike*. Advokatsonen från Pau hävdade på fullt allvar alltså att Napoleon, hårt trängd och kraftigt numerärt underlägsen och som koncentrerade sina styrkor allt närmare Leipzig och som kontrollerade Lindenau, förankringspunkten åt väster för en reträtt mot Frankrike, härnäst istället skulle göra ett spontant utfall med sin blödande armé tvärs över kanonfältet där det regnade ner kulor, och försöka bryta igenom den allierade fronten mot tusen kanonmyningar och hundratusentals musköter och bajonetter, i *nordostlig riktning*, mot Berlin. Så resonerade militärsnillet från Pau. Och, menade advokatsonen, eftersom detta var – ack så det kan slumpa sig – precis där Nordarmén just då skulle befinna sig, skulle *han själv*, Jean, plötsligt tvingas bära huvudbördan i kampen mot Napoleons armé.

Generalissimus Jean hade en fenomenal förmåga att utmåla sig själv som mest utsatt, mest blottställd, vad det än gällde, som en martyr. Och då, löd hans vidare resonemang, skulle hans nuvarande manskap inte vara tillräckligt! Chefen för den dittills *helt passiva* Nordarmén behövde därför, i detta hypotetiska scenario, ännu mer personal "för att fylla en farlig lucka", som militärsnillet från Pau uttryckte det. Han krävde av den anledningen ytterligare 30 000 man från Blüchers redan hårt ansträngda men grymt kämpande armé. Jeans ultimatum gick ut på att om Nordarmén skulle vara med, måste hans koalitionspartner Blücher först avvara en betydande del av sina mannar till honom.

⁷¹² Se kap 2 avsn 21

⁷¹³ I samtida noteringar av inblandade generaler framgår att Bernadotte ansåg att han vid tidpunkten redan hade 70 000 man under sitt befäl, därav kravet på ytterligare 30 000 man så att han skulle nå upp till 100 000 man under sitt kommando. Detta resonemang och denna matematik är styrkta i källmaterialet.

Så löd hans trick och ultimatum denna gång. Ha!

Att Napoleon med sin falnande, hungrande, defensiva, deserterande armé i detta läge skulle försöka kasta sig ut från befästningarna runt Leipzig – och därmed bli skoningslöst angripen av koalitionen djupa härmassor och dränkt i ett regn av kanonkuler från de oräkneliga dödspjäser som omringade honom i en halvcirkel, samtidigt som han definitivt skulle överge den sista smala förbindelse-länken och försörjningsleden som han hade kvar västerut – för att på nytt plötsligt försöka jaga iväg mot Berlin utan egentlig anledning, var i själva verket totalt orealistiskt. En löjlig, befängd tanke. Hursomhelst, detta påhitt använde fältherregeniet från Pau – narren – som förevändning för att få sin vilja fram. Skändligheten i humbugens uppträdande just i detta skede av det stora slaget vid Leipzig 1813 är bortom beskrivning. Skenförhandlingen mellan Jean och Blücher ter sig snarast som när en obstinat sexåring – sittandes på sin fläck med armarna i kors, rynkad panna och trumpet ansiktsuttryck och med överdrivet butter, barnslig röst – utnyttjar en trängd situation till max och utpressar sina föräldrar.

Snorungefasoner, av en 50-åring.

Det är diskutabelt om de vuxna i rummet verkligen köpte Jeans dravel, men i en sista *chansning* att få honom att dra Nordarmén till slagfältet och medverka i den kritiskt viktiga och avgörande slutstriden mot Napoleon, så gick man *bittert* till slut Jean till mötes. Blüchers heroiska schlesiska armé var som sagt redan extremt hårt sargad,⁷¹⁴ och detta skulle innebära ytterligare ett stort avbräck. Men blott för att beveka primadonnan, bryta baklåset och driva krigsföretaget framåt, lät Blücher på måndagsmorgonen pliktskyldigast ställa Langerons⁷¹⁵ armékår under Bernadottes befäl, så att han skulle känna sig stor och nöjd. Det handlade i grunden om att blidka Jeans fåfänga.⁷¹⁶ Blücher sade med mörk röst fylld av vedervilja:

”På min heder, ers kungliga höghet kan personligen leda Langerons kår.”

Barnungen hade vunnit förhandlingen. I gengäld *lovade* nu Jean att *”kraftigt delta* i denna attack⁷¹⁷ – och löftet gavs alltså ungefär som om detta deltagande aldrig skulle varit aktuellt utan dessa nya eftergifter från hans stridande koalitionspartners.

Slutuppställningen inkluderade även överenskommelsen att Blücher och Bernadotte skulle skynda till varandras stöd om någon av dem kom under kraftig attack av franska styrkor, samt att de förflyttade sina respektive arméer i samförstånd. Förhoppningen hos alla var nu alltså att Jean och Nordarmén skulle upphöra med att *undvika* konfrontation med fienden, och istället viljekraftigt delta i koalitionen strävanden. En som dock förblev skeptisk var Gneisenau. Han hade ej närvarat vid mötet, men blev genast underrättad om den senaste dealen med Bernadotte. Gneisenau har i efterhand med missnöje kommenterat denna deal:

”Det blev nu återigen vårt ansvar att göra det första anfallet medan kronprinsen placerade sig själv i fjärde ledet.”

Uppgårelsen denna morgon har beskrivits på olika sätt av olika forskare. Professor Leggiere förklarar 2015 girigheten efter en större numerär med följande:

”Inget förfärade Bernadotte mer än att riskera sitt anseende i en strid med sin forne herre.”

Leggiere antyder alltså att Bernadotte så gruvligt befarade en konfrontation med *Grande Armée* i någon form, och därför ville ha en så stor numerär under sitt personliga befäl att det aldrig skulle bli frågan om någon riktig strid. Enligt Tingsten däremot var ett av Jeans huvudmotiv

⁷¹⁴ Källuppgifter pekar mot att Blüchers totala förluster av sina egna trupper – d v s döda, sårade och tillfångatagna – från 17 augusti till 17 oktober uppgick till ca 35 000-40 000 man. Jmfr kap 8 avsn 10 (summering av de svenska förlusterna t o m slaget vid Dennewitz).

⁷¹⁵ Alexandre-Louis Andrault de Langeron (1763-1831), fransk-rysk militärofficer

⁷¹⁶ Jmfr kap 9 avsn 4 (17 september 1813; smickrandet av Jeans fåfänga genom att dela ut fina ordnar till honom och därigenom söka förmå honom att agera i linje med koalitionen intressen)

⁷¹⁷ Formuleringen att Bernadotte, i samband med denna uppgörelse, lovat att *”kraftigt delta*” i den förestående striden förekommer på flera ställen i källmaterialet.

bakom uppgörelsen *inte* att kunna strida effektivare mot Frankrike, utan att dämpa Blüchers "mallighet". Det rörde sig alltså om ren intern avundsjuka, där primadonnan från Pau förmodligen visste och kände att han dittills under fälttåget själv närmast framstod som en feg och förrädisk pajas i jämförelse med den högt respekterade preussiske veteranen som kämpade och slet. Jeans skenförhandling kan alltså ses som en *pik*, ett *tjuvnyp* åt någon som var honom själv vida överlägsen både som människa, krigare och ledare. Blücher å andra sidan, menar Tingsten, ingick i denna för honom ofördelaktiga deal utifrån gammaldags soldatheder. En annan historiker, professor Scott, menar i sin avhandling 1932 att Blücher ingick i denna kompromiss med värdighet men med viss befogad förbehållsamhet och misstro. Flera andra svenska och internationella forskare menar också att det självklart var Blücher som här gick Bernadotte och dennes villkorande till mötes.

Ett bemärkt undantag är givetvis Torvald Höjer. Denne historieförvrängare framhäver i sin hyllningsbiografi av stamfadern 1943 att det förstås var hans egen hushjälte, inte Blücher, som denna morgon visade "otvivelaktig medgörlighet". Allt erkännande sålunda till Jean, naturligtvis, trots att det var han som stått för utpressningen. Olika forskare presenterar sålunda distinkt skilda verklighetsbeskrivningar och narrativ, precis som i så många andra avseenden där dynastiprotektorn och hovrevisionisten Torvald Höjer är inblandad.

Blücher gick alltså med på denna obskyra deal, om än motvilligt och skeptiskt, och lät ställa Langerons armékår under Bernadottes befäl för måndagen.

Men vad som skedde omedelbart efter överenskommelsen är utmärkande för hur olika Blücher och Bernadotte såg på överenskommelsen. För Blücher var ett muntligt avtal lika med ett bindande avtal. Så snart de kommit överens om att Langeron kår skulle ställas under Jeans befäl, skyndade han iväg för att pragmatiskt verkställa detta och sedan skyndsamt fortsätta med kriget, huvuduppgiften, som skulle mullra igång vilken minut som helst. Bernadotte, däremot, ansåg att det var viktigast att protokollföra den gjorda överenskommelsen. Efter att Blücher skyndat iväg dikterade han därför i efterhand för Blüchers adjutant Rühle⁷¹⁸ *vad han själv ansåg* hade överenskommit. Övergången av 30 000 man underströks givetvis, men i denna sin egen diktamen utelämnade Jean tidsbegränsningen av detta lån av manskap, och han valde ord som snarare fick det att framstå som en permanent övergång. *Han undvek även i sin protokolliktamen att nämna den mer offensiva roll som överenskommit för just dessa trupper.* Blücher och Bernadotte hade, som en del av uppgörelsen, kommit överens om att samarbeta och synkronisera sitt försvar om en av dem skulle bli attackerad, men i sin diktamen för Rühle såg den rävaktige advokatsonen från Pau till att villkora detta samarbete genom att skriva in att endast om Napoleon attackerade dem med *alla* sina militärstyrkor, så skulle detta medföra att Blücher och han själv skulle "diskutera" sina operationer med den andre. Mästermytomanen Jeans vinklade diktamen undertecknades av honom själv klockan 08 – såsom "bevis" på sitt framgångsrika förhandlingsresultat – när på annat håll måndagens strider redan påbörjats.

Den som annars med mest osminkad rättframhet och idoghet, i dagar och veckor, skriftligen och muntligen, manat på Bernadotte att börja aktivt delta i koalitionen krigföring, var den brittiske generalen Stewart, som åtföljde Jeans fälthögkvarter. Efter förhandlingarna med Blücher råkade de två mötas denna morgon. Med Stewarts skriftliga uppmaning från Halle⁷¹⁹ i färskt minne fnös stamfadern irriterat och överlägset, med svarta knivskarpa ögon men med låg röst så att andra inte skulle höra:

"Hur! General Stewart, vilken rätt har du att skriva till mig! Kommer du inte ihåg att jag är Sveriges prins och en av dessa tiders största generaler? Om du var i mitt ställe, vad skulle du

⁷¹⁸ Johann Jakob Otto August Rühle von Lillienstern (1780-1847), preussisk militärofficer och författare

⁷¹⁹ Se kap 10 avsn 7 (15 oktober 1813)

tänka om någon skrev som du skrev till mig? Du är inte ackrediterad för mig; det är genom min vänskap som du är här, och du har orsakat mig stor smärta!”

Men mitt under utgjutelsen erinrade sig plötsligt den koleriske Mr Hyde behovet av Storbritanniens ynnest. Det var ju Storbritannien som betalade för Sveriges fälttågsarmé, stödde ett svenskt förvärv av Norge politiskt, samt hade utlovat Guadeloupe som fälttågsbonus åt svenska staten! Hoppsan! Efter några sekunders uppehåll var den giftiga Mr Hyde tvärt försvunnen, och den sympatiska Dr Jekyll fortsatte konversationen:

”Javisst! Vill du att vi ska vara enade? Du känner den vänskap jag har för dig; varför inte diskutera militära arrangemang tillsammans? Säg mig dina tankar, men vänligen skriv inte till mig mer.”

Hybris i överflöd, självdistans noll, aldrig någon distinktion mellan sanning och lögn, och kusligt bipolära tendenser. Karl'n från Pau var psykiskt sjuk, på riktigt.⁷²⁰ Grattis återigen, Sveriges riksdag 1810.⁷²¹

Kapitel 13 avsnitt 2

PROBSTHEIDA OCH PFAFFENDORF

Gryningen måndagen den **18 oktober 1813** var dyster och mörk, med en tjock dimma över fälten.

Det berättas i ögonvittnesskildringar hur dagen på sina håll började relativt lugnt, om hur man i koalitionsidans officersläger sov tills det ljusnade, gick upp och klädde sig långsamt och fundersamt, tvättade sig i kärl med källvatten som någon hämtat, drack kaffe ur muggar och fat som man delade mellan sig. Man talade om än det ena, än det andra med munterhet och skratt emellanåt, men berörde knappt ens det stora ämnet för dagen. I brist på mat började de dagen med en sup konjak eller brännvin, en kort men ivrig bön och en tanke tillägnad sina kära hundratals kilometer därifrån, innan de sedan infogade sig i den militära maskinen och lät det stora dramat, det oskrivna men mäktiga teaterstycket, rullas igång.

Napoleon hade tagit ställning tätt framför Leipzig och innehade många viktiga kringliggande punkter som Connewitz, Probstheida, Stötteritz, Dölitz, Dösen, Zuckelhausen, Holtyzhausen, Schönefeld och Taucha. Den franska fronten sträckte sig denna ödesmorgon i en sammanhängande halvcirkelformad båge över den sachsiska slätten och var nästan 8 km lång. Flera småstäder och byar som var strategiskt viktiga hade blivit kraftigt fortifierade och befästa. Utanför denna halvcirkel stod djupa led av allierade kårer uppställda med vapen i hand, vända mot staden. Efter intensiva strider som slutat oavgjort på lördagen, följt av en dags vila med förstärkningar och omgrupperingar på söndagen, var dagen inne som skulle avgöra slaget vid Leipzig 1813.

En scen. Hundratusentals krigare från alla trakter av Europa och främre Asien. 1500 kanoner. En av världshistoriens främsta härförare och världens enskilt mäktigaste armé var halvt omringad, och snaran höll på att ytterligare dras åt. Enligt dagboks- och memoarlitteratur förutsåg alla att något stort var på gång, att en huvudbatalj stundade. Ett avgörande.

Klockan 08 körde det igång. Kriget brakade loss. En kanonad söder om staden krossade lugnet denna disiga höstmorgon, just som en kyrka i Leipzig började ringa utan egentlig anledning. Striderna började med att preussiska trupper under Schwarzenbergs befäl, med kallt mod och oddsen emot sig, stormade den strategiskt viktiga byn Probstheida som låg strax framför den franska linjen. Striderna eskalerade till fruktansvärda, grymma nivåer. Frankrike

⁷²⁰ Jmfr kap 24 avsn 24

⁷²¹ Se kap 2 avsn 21

använde all sin förmåga att hindra de framryckande kolonnerna men deras linje pressades tillbaka. Snart hade dock ställningen svängt tillbaka till fransk fördel. Det berättas bl a om en rysk kavalleriattack mot Probstheida, som plötsligt överraskades av franska dolda, kamouflerade batterier som svarade med en så överväldigande och ihållande eldgivning, så att "hela vår linje från höger till vänster blev så illa tilltygad att divisionen efter en kort stund förlorade flera hundra hästar", enligt en av de närvarande.

Striderna utbreddes sig efter hand även i norr och öster. Kring alla strategiskt viktiga punkter kämpades hårt hela dagen. De erövrades och återerövrades flera gånger med stor tapperhet och otroliga förluster å bägge sidor. Koalitionsarméerna intog en by i taget under hårda strider då det franska motståndet var kraftigt. Ibland pendlade striderna fram och tillbaka i timmar, mindre byar togs, återtogs och togs igen.

Blücher, som hade överlåtit befälet över en del av sin egen kår för att blidka Bernadotte, drogs även med den kännbara förlusten av manskap från striderna vid Möckern på lördagen.⁷²² Men Blücher, marskalk Vorwärts, gick ändå med beslutsamhet till attack mot de franska ställningarna vid Pfaffendorf rakt norr om Leipzig och tvingade tillbaka fransoserna över floden Parthe.

En stor sjukhusbyggnad i Pfaffendorf där flera hundra sårade fransoser, polacker och ryssar låg fattade plötsligt eld. Lågorna hotade att bränna inne alla som fortfarande levde men var oförmögna att ta sig ut på grund av brutna lemmar eller kraftlöshet. Ryska soldater under Blüchers befäl trotsade lågorna för att rädda kamrater ut ur sjukhuset, ävenså under fortsatt kanoneld från fransoserna, men många av dessa hjältar togs även de av elden. Hundratals innebrändes. Några individer kom linkandes tillbaka ur eldsvådan med röksvarta trasiga skjortor och variga öppna köttår.

Inte långt därifrån hade en ung polsk officer fått sin näsa, sitt käkben och ett öga sönderskjutet, men ändå klängde han sig kvar vid sitt jordiska liv med sällsynt envishet. En lätt skadad rysk soldat skulle ta honom till ett hospital, men de hade bara gått några få meter tillsammans förrän en fransk kanonkula från en av Leipzigs förorter slet sönder dem så fruktansvärt att de blodiga strimlorna av deras båda kroppar flög åt alla håll.

Kapitel 13 avsnitt 3

"BESKYLLNINGARNA OCH RYKTENA VORO SÅ GOTT SOM HELT UTAN GRUND"

Det hade som bekant blivit alltmer vedertaget inom koalitionen, likaså inom den svenska armén, att Jean gjorde allt för att undvika strid med Frankrike. Exempelvis Carl Johan Ljunggren kommenterar i sin fälttågsjournal i oktober 1813 den "överdrivna skonsamhet varmed vi bevarades från de blodiga slagfälten", och fortsätter:

"Svenska trupperna hade varit så få gånger i elden, och dessa få gånger var av så ringa beskaffenhet, att man omöjligt kunde misstaga sig om motiven för våra *promenader* till de säkraste punkterna på operationslinjen."

Ljunggren benämner svenskarna i Tyskland som "blotta spektatörer"⁷²³. Och en av många utländska iakttagare som var skeptiska till Bernadottes avsikter var exempelvis Blücher, som fällde följande kommentar om fransosens verkliga tänkesätt:

⁷²² Se kap 11 avsn 8

⁷²³ spektatör = betraktare, åskådare

”För att uppbära nåd i Paris och Stockholm samtidigt, kommer kronprinsen inte offra någon svensk och inte göra någon fransos något ont.”⁷²⁴

Jeans personliga karriärambitioner i Frankrike, hans *plan A*, och i Sverige, hans *plan B*, hade Blücher jämte många andra förstått skulle fortsätta styra den svenska externrekryterade kronprinsens handlande.

Och visst hade Blücher en poäng. Jean Bernadotte hade inte gjort sig någon brådska att infinna sig på kontinenten under våren,⁷²⁵ han hade stått stilla och agerat åskådare vid Grossbeeren,⁷²⁶ han hade marscherat karikatymässigt långsamt till Dennewitz,⁷²⁷ han hade tagit snirkliga omvägar under en veckas tid och gjort omotiverade uppehåll kring Petersberget,⁷²⁸ och han hade dittills förhållit sig passiv under de två första dagarna av striderna vid Leipzig.⁷²⁹ Trachenbergprotokollet, strategiplanen för höstfälttåget som Jean Bernadotte som så gärna gör anspråk på hela upphovsmannaskapet för,⁷³⁰ stipulerade att de allierade skulle rikta in sig på fiendens huvudstyrka samt att ”*alla koalitionsarméer ska gripa offensiven*” – men krigslegendaren hade under hela hösten gjort precis tvärtom. Professor Leggiere summerar lakoniskt i sin stora undersökning av höstfälttåget från 2015 att ”de allierades militära operationer i norra Tyskland *hölls gisslan* av den svenska kronprinsen”.

Denna tämligen uppenbara iakttagelse har givetvis även påpekats i 200 års tid från forskarhåll, med ett prominent undantag, nämligen återigen allas vår professor Torvald Höjer, som i sin avhandling från 1935 kallar denna tes ”omöjlig att upprätthålla”. I sitt storslagna hyllningsverk av kronprins Jean från 1943 brer Höjer på ytterligare med påståendet att ”beskyllningarna och ryktena voro så gott som helt utan grund”. Bernadottes tidigare manövrar under oktober under upprinnelsen till Leipzig avfärdar Höjer lika resolut. Likaså påstår denne hovpanegyrist att beskyllningarna om uppsåtligt uteblivande från slagfältet ”visat sig ohållbara”. Beläggen, bevisen, vittnesmålen om Jeans sölighet och sabotage av koalitionen operationer är *oräkneliga*, från hundratals trygga källor och mängder av forskare, så det är lite väl dristigt av professor Höjer att påstå att dessa förebråelser ”visat sig ohållbara”. Männe infogade Höjer denna blålögn i sin hyllningsbiografi av Jean i övertygelsen om att hans budskapsföreträdare skulle vara beständigt.

I den mån Höjer kommenterar Bernadottes faktiska rörelsemönster och agerande, urskuldar han dessa med den återkommande termen ”försiktighet”, och vill få denna ”försiktighet” att framstå som en i övrigt positiv egenskap som anses reflektera Jeans stora intelligens, erfarenhet och omdöme. Med andra ord, trots en lavin av evidens i motsatt riktning så envisas dynastivurmaren Höjer med att oreserverat hylla sin hushjälte, och söker rättfärdiga stamfaderns grovt trolösa agerande med floskeltermen ”försiktighet”. Om det utdelades en medalj för historierevisionism skulle Höjer gjort sig förtjänt av denna i ädlaste valör, flera gånger om, hela kavajen full.

Vid dagningen den **18 oktober 1813** hade några trossvagnar just hunnit ikapp den svenska armén. Några officerare hade ett ankare brännvin⁷³¹, en buss tobak⁷³² eller något annat ätbart eller drickbart däri. Fröjd spred sig i leden och soldater hjälpte ivrigt till att lasta av detta, men

⁷²⁴ Citatet i original: ”Um sich zu gleicher Zeit in Paris und Stockholm in Gnaden zu erhalten, will der Kronprinz keinen Schweden opfern und keinem Franzosen etwas zuleide tun.”

⁷²⁵ Se kap 5 avsn 15

⁷²⁶ Se kap 7 avsn 7

⁷²⁷ Se kap 8 avsn 5-7

⁷²⁸ Se kap 10 avsn 1-3 och 7

⁷²⁹ Se kap 11 avsn 1, 8 och 10; kap 12 avsn 4-5

⁷³⁰ Se kap 6 avsn 10

⁷³¹ ankare brännvin = liten tunna med brännvin; rymdmättet ankare motsvarar 39,26 liter

⁷³² buss tobak = avskuret stycke tuggtobak

just som de skulle slå upp ankaret blåstes det till uppställning. Det var fortfarande tidig morgon.⁷³³ Den svenska armén ställdes upp med avantgardet i Breitenfeld och huvudarmén utsträckt mot Freiroda och Radefeld.

Men sen hände inget mer.

Alla stod formerade och med laddade vapen, redo för avmarsch, men timmarna gick.

Bernadottes ordergivning dröjde. Och dröjde.

Ett ögonvittne, den kände krigskronikören Carl Johan Ljunggren, skrev så här:

”Klockan åtta förmiddagen började kanonaden, varav dundret snart nådde våra öron, men *man gjorde sig inte bråttom* att låta svenska trupperna bli deltagande i striden. Vi stod under gevär, färdiga till avmarsch, men *flera timmar förgick*, innan de efterlängtrade uppbrottsorderna ankom.”

Omskrivningen att ”*man gjorde sig inte bråttom*” betyder i praktiken ”*kronprinsen gjorde sig inte bråttom*”.

På bara några få kilometers avstånd rasade kriget, Napoleon mot resten av världen, ett världskrig. Klockan 09 på morgonen röt kanonaden oavbrutet och med sådan fruktansvärd urkraft att marken skälvde. Moder Jord riste. Det var nu avgörandet ägde rum. Men svenskarna förblev... stillastående.

Order kom så småningom att flytta sig en liten liten bit åt höger. Halt. Sen en liten liten bit åt vänster. Halt på ursprungsstället. Samma sak om igen men åt ett annat håll. Orderna bestod av eviga krusiduller på samma plats som var så till den grad improduktiva att svenskarnas rörelser måste teta sig fåniga och löjeväckande. Någon tämligen naivt lagd och bernadottekuvad officer i den svenska armén spekulerade att detta säkert var ”avancerade, noga uträknade krigsmanövrer”. En annan teoretiserade troskyldigt att ”våra fram- och återmarscher, vilka vi så ofta tyckte var onödiga, var troligen just det som förvillade Napoleon i sina planer”.

Men faktum är att den nyktra majoriteten av officerskåren samt de svenska soldaterna bara vändades. Allting var bara så fruktansvärt penibelt.

General Skjöldebrand uttrycker också samma frustration i sina memoarer över att inga marschorder kom på flera timmar denna måndagsmorgon:

”Jag började tro att svenska kavalleriet var *bortglömt*, och sände flera gånger till närmaste infanterikår att fråga om den hade fått order, men fick till svar att den ännu väntade därpå. Jag fann då att dröjsmålet kom av den ofta nämnda föresatsen att aldrig låta svenska armén delta i någon batalj.”

Samtidigt väntade de allierade befälhavarna på att Nordarmén skulle konfrontera Frankrikes vänstra front och där engagera marskalk Neys resurser, så att övriga allierade kårer med mindre osäkerhet och mer verkningsfullt kunna attackera andra delar av de franska ställningarna runt Leipzig. Men Bernadottes förehavanden tycktes ej vara helt tydliga, och inga tecken på intresse att störa marskalk Ney på Napoleons vänstra front nordost om Leipzig märktes.

När Langerons kår på 30 000 man anslöt sig till Bernadottes armé, enligt överenskommelsen med Blücher samma morgon, närmast förbluffades Langeron vid sin ankomst till Breitenfeld på morgonen över vad som pågick. När Langeron anlände höll Bernadotte som bäst på att, med sin särpräglade gasconska dialekt, diktera order om truppuppställningar för sina generaler. Instruktionerna var sällsynt omständiga och inbegrep – fullständigt opåkallat – direktiv om placeringar av juniora underbefäl i marschkolonnerna! Langeron kommenterar att detta troligen hade att göra med hans känslighet för sin uppsyn, sin *image*, en företeelse som Langeron kallade ”en generell sjukdom”. Det är emellertid även så att det fåniga småduttandet med individuella

⁷³³ Författaren har ej lyckats hitta en exakt tidsangivelse i källmaterialet när signalen för uppställning för den svenska armén faktiskt ljud denna dag, men ”vid dagningen” och ”tidig morgon” torde i sammanhanget möjligen kunna tolkas som ca klockan 06.

junior positioner i det stora tåget med tiotusentals man, samtidigt som alla övriga arméer skyndade mot sina platser vid fronten, även skapade fördröjningar. Så klart.

Först strax efter klockan 10 sattes tåget i marsch, österut mot Taucha. Trummorna slog och förväntningarna inom den svenska armén rusade i höjden att nu, äntligen, skulle de få vara med om något historiskt! Rakt till höger om den svenska armén marscherade Nordarméns ryska kårer, och till vänster om svenskarna gick ryska och preussiska kårer. Nästan hela Nordarmén rörde sig alltså synkroniserat.

Nordarmén hade inte marscherat särskilt långt, bara ett par kilometer, när man strök norra utkanten av byn Kleinwiederitzsch. Denna by intygade att de nu var nära en krigszon. Vid Kleinwiederitzsch hade striderna rasat under lördagen. Nu var det måndag och där låg kvar nakna lik, döda hästar, sönderbrutna gevär, remtyg och blodiga trasor av sönderrivna kläder.

Norr om byn Kleinwiederitzsch, mellan landsvägarna mot Delitsch och Bad Düben, låg en gles och vacker tallskog. Det var inget särskilt med denna tallskog, annat än den extremt besynnerliga ordern som nu utdelades till svenska trupper, att marschera en lång omväg *run*t denna skog, istället för att fortsätta den öppna vägen rakt fram! Ljunggren kommenterar igen:

”Man riktade vår marschdirection *omkring* samma skog, vilket betydligt ökade färden --- *Vår omväg utgjorde mer än en och en halv mil*⁷³⁴. *Fintligheten*⁷³⁵ *att påfinna hinder i vår marsch var outtömlig; det var liksom man träffat en tyst överenskommelse att hålla svenskarna på ett honnett avstånd från själva bataljen.*”

Trots att de redan kastat bort flera förmiddagstimmar genom att trampa runt på stället vid nattbivacken, och trots att Jean lyckats uppskjuta marschen med ett rent löjligt småduttande med placeringsinstruktioner för underbefäl i kolonnerna, så *konstruerade* Jean nu nya hinder för att hejda marschen och fördröja ankomsten för den svenska armén. Fastän Nordarmén i början av dagen bara varit några kilometer från fronten så kommenterar, med viss resignation, en svensk dagboksskrivare att man ”marscherade hela dagen”. En annan dagboksskrivare fann marschens besynnerliga upplägg anmärkningsvärt, då man ”gjorde ofta halt”.

Blücher var vid det här laget återigen uppretad över överhycklarens fusk och trick alltmedan kanonerna kring Leipzig dundrade allt häftigare, vilket hade kraftigt negativa effekter på övriga koalitionsarméer som därigenom led större förluster med betydligt högre dödsiffror än nödvändigt. En analys av kommunikationen mellan olika kårledare inom koalitionen denna ödesdag visar på ett tydligt och målinriktat *samarbete* och en samlad *koordination* av deras ansträngningar mot Napoleon, med ett undantag, nämligen den överreklamerade fransosen som avsiktligt passiviserade enorma militära koalitionsresurser och därigenom *motarbetade* koalitionen krigföring. Det slutade med att under dagen så började flera ryska och preussiska befälhavare, som stod under Jeans befäl, att *trotsa* hans instruktioner och istället leda sina kårer mot fienden och kriget. Det var alltså frågan om *insubordination* direkt riktad mot Jean – som förvisso ej märkte av detta förrän långt senare eftersom han marscherade med svenskarna på egna krokvägar – för att besegra Napoleon.

En medlem i Jeans egen stab, Akrell, kommenterar vid denna tidpunkt:

”Denna, svenska armén *ålagda överksamhet* väckte missnöje och nedslagenhet inom densamma, och verklig harm hos general Adlercreutz, som önskade att åtminstone en gång få visa vad man med denna armé kunde uträtta.”

Det var sålunda enligt Akrell frågan inte om ett arbiträrt förbiseende eller ens strategisk ”försiktighet”, utan om en *ålagd* – alltså anbefalld, dikterad, påtvingad – svensk passivitet. Många källor ger stöd för just denna beskrivning av situationen.

⁷³⁴ Ljunggrens angivelse i originaltexten av ”en och en halv mil” motsvarar 11 kilometer (baserat på en gammal tysk mil) allt 16 km (baserat på en gammal svensk mil); omvägen torde ha motsvarat 2-3 timmar

⁷³⁵ fintlig = slug, finurlig, sinnrik, uppfinningsrik, påhittig

Under tiden som den svenska armén på sin överbefälhavares initiativ tog en oförklarlig omväg runt en tallskog 6 km norr om Leipzig, istället för att infinna sig i stridsposition, började stora vagnkaravaner röra sig från Leipzig västerut med flyende fransoser och tross. Klockan var då 10:30 på förmiddagen och de allierade styrkorna, utom Nordarmén, tryckte på med enorm eldgivning längs hela den halvcirkelformade fronten. Frankrikes trosskolonn och mängder av trupper hade sedan flera timmar pressat sig fram i den franska reträtten på andra sidan staden under kraftig militär betäckning. Det fanns bara en utväg från Leipzig, en öppning, ett nålsöga, en räddning. Stora mängder fransoser började följa chaussén mot Lützen, i riktning mot Paris.

Efter stamfaderns påhittiga omväg runt tallskogen på några timmar befann sig den svenska armén tillbaka på samma plats som innan, så när som på några hundra meter. Klockan hade hunnit bli ungefär mitt på dagen och eldgivningen under detta slag beskrivs vid denna tidpunkt som allra värst. Svenskarna marscherade i riktning österut och passerade strax söder om byn Seehausen, varifrån Jean dirigerade den svenska hären *ännu längre österut, bort från kriget*, långt efter att Frankrike inlett sin reträtt västerut.

Det berättas i en minnesskildring hur en av de svenska generalerna, efter att ha emottagit Jeans instruktioner och förstått vilken tidsspilla den utstakade marschrutten nu skulle innebära, utbrast:

”Ska vi gå genom Taucha så hinner vi inte i elden förrän det blir natt!”

Professor Scott vid Harvard skriver i sin avhandling från 1932 att stamfader Bernadottes tanke mycket sannolikt var att låta de andra koalitionsarméerna vinna om de kunde, och att han själv skulle delta i kampen endast om och när det blev absolut nödvändigt. Professor Leggiere framhåller i sin djuplodande utredning från 2015 hur Jeans och Nordarméns uteblivande fördröjde avgörandet, drog ut på lidandet och orsakade ett väsentligt glapp i koalitionen tänkta gemensamma slutoffensiv:

”Bernadottes sena ankomst *paralyserade* de allierade vid den mest sårbara punkten av den franska fronten.”

Men det är dock Professor Höjer från Stockholm – som erhållit stipendier och utmärkelser av släkten Bernadotte samt varit anställd av släkten som ”vårdare” av det hemliga familjearkivet – som tillåtits bestämma narrativet för den svenska publiken i 80 års tid, ett massivt tillrättaliggande som totalt urskuldade stamfaderns förehavanden under detta skede av fälttåget, och ett narrativ som sedan okritiskt kopierats av hundratals författare av facklitteratur och populärvetenskaplig litteratur därefter. Höjers kontring mot de närmast unisona skildringarna av Jean Bernadottes avsiktliga senfärdighet inför och kring Leipzig, att ”beskyllningarna och ryktena voro så gott som helt utan grund”, ter sig därför logiskt. Självklart uttrycker sig Höjer på det sättet. Friskrivningen är del av den i efterhand sorgfälliga upphöjelsen av stamfaderns eftermäle, och citatet är hämtat ur ett verk om stamfadern som komponerades av Höjer på uppdrag av Jeans arvtagare. Höjer är så jävig som man kan bli. Det låg även i Höjers personliga natur att aldrig kunna medge egna fel, utan snarare vuxenmobbaraktigt med sarkasm i sina ordval undergräva samtida forskarkollegor som kommit fram till andra slutsatser än han själv, vilket det finns flera exempel på i källmaterial och bevarad dokumentation.

En annan panegyrist i samma anda är Lars Tingsten, som i sitt kväde om höstfälttåget och händelserna just denna måndag, när Jean gjorde allt annat än agerade offensivt utan snarare *sinkade* koalitionen ansträngningar, skriver:

”...icke någon kronprinsens befallning i övrigt torde kunna åberopas, genom eller till följd av vilken --- svenska arméns frammarsch fördröjdes. I fråga om Nordarméns anmarsch till slagfältet synes icke något klander kunna eller böra riktas mot dess chef.”

Sida upp och sida ner fortsätter Tingsten sitt urskuldande av Jeans agerande under denna dag, liksom under resten av fälttåget. Tre år efter publiceringen av detta ljuva rentvände så

inbjöds Tingsten följdriktigt av Jeans barnbarnsbarn, Gustaf Bernadotte⁷³⁶, att bli medlem i serafimerklubben. Tjänster och gentjänster.

Kapitel 13 avsnitt 4

HEIL DIR IM SIEGERKRANTZ

Bülows trupper, som utgjorde del av Nordarmén, hade tidigare på förmiddagen på måndagen den **18 oktober 1813** med stor möda lyckats korsa floden Parthe i trakten av Cradefeld-Grassdorf⁷³⁷. Krypskyttar hade försökt att hindra övergången samt förstöra bron, men fienden kunde genom moteld drivas på flykten och bron delvis räddas. Så snart bron reparerats tillräckligt kunde Bülows trupp korsa Parthe. När dessa preussare framåt lunchtid anlände till Taucha marscherade de igenom med kolonner lika breda som gatorna utan att möta franskt motstånd vid något tillfälle. Invånarna välkomnade preussarna med ljudliga skrik av lycka, som soldaterna besvarade.

Det alltmer högljudda kanondundret från Leipzigsätten gjorde att Bülows här – trots sin utmattnings – ytterligare snabbade på marschen mot fronten. De fortsatte orubbligt framåt för att snart konfrontera sin stora fiende, ockupationsmakten som skulle drivas ut ur Tyskland. Under marschen vädjade många soldater till civila åskådare om bröd eller vatten, för att dämpa sin hunger och stilla sin törst, men bristen på förnödenheter även i Taucha samt det snabba tempot som truppen höll gjorde att de allra flesta förblev utan. Invånarna i Cradefeld hade emellertid tidigare ställt ut stora baljor fulla med färskvatten längs gatan, så att soldaterna hade en liten möjlighet att hinna få med sig en skopa eller handfull.

Under förbipasserandet i snabb takt mot fronten bad preussarna lokalbefolkningen att be för dem, och att be för seger. En minnestecknare i den preussiska hären skildrar den kraft och bestämdhet som fanns bland mannarna i detta ögonblick:

”Armén strömmade likt en rasande fors från Tauchas smala gator, för att breda ut sig som en bred flod över slätten.”

Kullar som låg rakt framför de uppmarscherande preussarna dolde krigsskådeplatsen för mannarna, men hemlighöll även deras antågande för fienden. Kanondunder fyllde hela regionen med oljud. Bülow kår samlades och formerades bakom åsen vid Heiterblick.⁷³⁸ Efter uppställningen sattes de snart i marsch uppför höjden. Under morgonen och förmiddagen hade hela trakten varit hölj d i dimma, men just som täta kolonner av preussare strömmade uppför åsen vid Heiterblick så bröt solen igenom de grå molnen och töcknet, med stark symbolik. Klockan var då ca 14. Den preussiska armén tågade uppför kullen var det med en fasthet och pondus ”som om de paraderat förbi kungen”, kommenterar ett ögonvittne. Några soldater tog då spontant upp sången *Heil dir im Siegerkrantz*⁷³⁹, och alltfler stämde in. Tusentals preussare

⁷³⁶ Oscar Gustaf Adolf Bernadotte (1858-1950), svensk kung (artistnamn Gustaf V)

⁷³⁷ Bülows övergång torde ha skett vid eller i närheten av den bro och väg som idag utgörs av Dorfstrasse över floden Parthe mellan Cradefeld och Grassdorf, strax norr om centrala Taucha.

⁷³⁸ *Vorwerk Heiterer Blick* var egentligen namnet på ett framskjutet permanent försvarsverk – en slags förpost till Leipzig i form av ett mindre fort som var ett par våningar högt och hade en sidobyggnad, vilka var omgärdade av mur och staket och planterade rader av träd – som låg halvvägs mellan Leipzig och Taucha (fortet finns ej kvar idag men låg strax söder om nuvarande korsningen Torgauer Strasse/Portitzer Allee). Slättområdet mot Taucha (på ”frånsidan” från Leipzig sett) ligger huvudsakligen på en elevation av ca 126-130 m ö h. Strax sydost och söder om fortet Heiterblick finns emellertid flera kullar, varav den högsta mäter ca 147 m ö h. Det är troligen denna långsmala höjd (som idag passeras av Bundesautobahn 14, ca 1 km sydost om Torgauer Strasse) som här avses.

⁷³⁹ Denna sång var vid tidpunkten Preussens folkhymn, och användes från 1871 till 1918 som kejsardömet Tysklands officiella nationalsång. Melodin är densamma som Storbritanniens *God Save the Queen/King*.

besteg höjden, men knappt hade de främsta bajonettuddarna märkts över krönet förrän de första projektilerna slungades av fransoserna rakt in i de tyska leden. Detta gjorde dock bara att soldaterna tog i ännu mer i sin sång:

”Heil dir im Siegerkranz, Herrscher des Vaterlands! Heil, Kaiser, dir! --- Wir alle stehen dann, mutig für einen Mann, kämpfen und bluten gern für Thron und Reich!”

Körsången fortplantade sig till hela armén och regementsorkestrarna, som stämde in. Musiken ljöd. Hjärtat slog. Tidpunkten var inne. Bülow's preussare samlades alla på högplatån och kunde för första gången på nära håll överblicka hela den fruktansvärda krigsteatern på Leipzigs vida slätter. Detta var deras historiska ögonblick.

Redan vid denna tid under måndagen växte känslan inom koalitionen att man skulle gå segrande ur slaget vid Leipzig 1813, inte minst efter de stora sachsiska deserteringarna från Napoleons sida. Langerons armé, som var utlånad av Blücher till Bernadotte för dagen, hade till uppgift att skydda Nordarmén. Langeron såg dock inte vitsen i att ge betäckning åt Bernadotte och svenskarna i helt säkra områden flera kilometer från närmaste stridslinje, särskilt inte som de svenska infanteritrupporna fortfarande var på väg åt fel håll, österut, *bort* från händelserna. Langeron kände ett soldatmässigt och moraliskt kall att göra en insats för Tyskland och Europa, och korsade Parthe redan vid Schönefeld. Han gjorde så utan att vänta på primadonnan Bernadottes order eller medgivande. De hade inte kommit dit för att leka kurragömma utan för att befria Tyskland och Europa från fransk ockupation. Langeron själv skriver i sin rapport:

”Aldrig hade vi marscherat mer säkra mot seger. Vi övervägde inte, *kunde* inte överväga möjligheten till reträtt. --- Jag avancerade mot Schönefeld utan att vänta på kronprinsens trupper.”

Kapitel 13 avsnitt 5

AVANTGARDETS BRO ÖVER PARTHE

Den yttre delen av den stora krigsteatern öster om Leipzig var rensad från franskt-sachsiskt motstånd. Koalitionen omslöt nu Leipzig i norr, öster och söder, och under ursinniga strider pressades fiendens ställningar successivt tillbaka mot staden. *Grande Armée* var redan i reträttiläge. Men medan övriga arméer tryckte på *mot* den franska fronten runt Leipzig, fortsatte svenskarna på Jeans order att ännu marschera åt motsatt håll, *från* fronten. Crusenstolpe skriver att stamfadern gjorde en ”tre mils omväg för att undvika Ney”, d v s en oerhört dryg extrasväng för att undvika att stöta ihop med sin f d franske marskalkskollega. Andra mer apologetiska historiker har urskuldat Jeans yviga omväg för det svenska infanteriet med diverse lösa argument, men faktum är att denna ”plan” var konstruerad av Jean själv och baserad på rent löjliga premisser.

Ungefär samtidigt som Bülow's preussare kraftfullt tågade uppför åsen vid Heiterblick och sjöng *Heil dir im Siegerkranz* i en mörkröstad mångtusennammakör, nådde tidigt på eftermiddagen den **18 oktober 1813** det svenska avantgardet fram till platsen där svenskarna, äntligen, skulle korsa floden Parthe och förhoppningsvis vika av åt rätt håll.

Det svenska avantgardet hade till skillnad från huvudarmén inte stannat för raster, utan var enligt källmaterialet mycket angeläget att hinna fram till slagfältet. Dock hade uppfinningsrika förhållningar och krokvägar, påbjudna ovanifrån, föranlett tidspilan. Från uppställningen i tidig gryning denna måndag, förmodligen kring klockan 06,⁷⁴⁰ hade det nu tagit *sju timmar* för avantgardet att från Breitenfeld nå fram till Plaussig 7-8 km bort. *Sju timmar för en förflyttning*

⁷⁴⁰ Se kap 13 avsn 3

på 7-8 km! Hade det inte varit för generalissimus uppsåtliga och mycket hårt drivna obstruktionspolitik, hade det svenska avantgardet kunnat infinna sig i Plaussig på en dryg timme.

När avantgardet med Kalmar regemente nu till slut anlände till byn Plaussig, den utsedda övergångsplatsen över strömmen, var huvudarmén långt efter. Den tidigare bron var emellertid fördärvad. Slätterna på ömse sidor om Parthe sluttade svagt mot strömmen. Stränderna var betäckta med alträd och buskar, och i kringliggande vackra skogsdungar förekom lind och ek.

Det fanns bara en sak att göra – nämligen att hugga i. Soldaterna skyndade att i Plaussig hämta dörrar, plank, stänger och allt som möjligtvis kunde användas för att reparera bron. Hästar fick dra ner tyska bondvagnar till stranden mellan byarna Plaussig och Seegeritz eller eventuellt Grassdorf.⁷⁴¹ Tanken var att över dessa vagnar, med hjälp av snabbt fällda timmerstockar, ditburna balkar och bråte, slå en slags provisorisk brygga för krigshären, den svenska huvudarmén, som snart skulle anlända. Bron måste dock återbyggas tillräckligt stabil för att orka bära en armé. Mannarna arbetade som myror utan uppehåll innan huvudarméns ankomst, vadade ut i vattnet så att deras smutsiga uniformer nu var dyblöta, och de slet på bägge flodbankarna så svetten rann.

I största hast blev en ramp över Parthe färdig. När den svenska huvudarmén ankom kunde knektar, kavalleri och kanoner – och givetvis etablissemangets kalescher – komma över torra.⁷⁴² När defileringen påbörjades hade klockan redan hunnit passera 14, men en annan källa, som eventuellt befann sig längre bak i tåget, menar att klockan blivit närmare 16. Väl över på andra flodbanken befann sig svenskarna dock fortfarande flera kilometer från krigshändelserna, där alla andra arméer sedan många timmar tillbaka var engagerade i strid, alltmedan Frankrikes reträtt pågick för fullt.

Kapitel 13 avsnitt 6

INNANFÖR LEIPZIGS STADSMUR

Franska officerare överblickade slagfältet med tubkikare från Leipzigs olika kyrktorn. Någon gång sent på förmiddagen, när dimman började lätta, blev de varse koalitionens djärva, kraftfulla och samordnade framstötar och överväldigande proportioner.

De såg hur deras front åt nordost, åt Taucha, successivt tunnades ut. Denna sektion av *Grande Armée* bestod till större delen av sachsare, och redan tidigt under måndagen hade man sett hur hela regementen sachsare, som dittills tvingats strida för Napoleon, bytt sida mitt under pågående strid och förenat sig med koalitionsstyrkorna. Sachsiska förband hade symboliskt stuckit ner sina sablar och marscherat i god ordning över till andra sidan, där de mottagits med hurrarop. Där hade de senare vänt sina gevär mot de blåuniformerade fransoserna.

Många civila bybor på platser som hamnat mitt i stridens hetta hade sökt säkerhet i närmaste bykyrka. De hade tagit med sig sina värdefullaste mjölkkor, lamm och ägodelar till kyrkorna, där människor, djur och svårt sårade soldater nu trängdes. Många andra hade, som tidigare berättats, sökt säkerhet inne i Leipzig, trots att staden utgjorde mittpunkten av alla strider och var omringad av hundratals riktade kanonmynningar. Det berättas i källmaterialet hur mitt på måndagen kanonkulor och haubitsgranater redan nådde in i staden i stora mängder,

⁷⁴¹ Den exakta övergångsplatsen har ej gått att fastställa, då ju svenskarna (på mycket kort tid) i princip konstruerade en helt ny provisorisk bro. Baserat på flera källor och anekdoter i dagböcker m m torde emellertid övergångsstället ha legat strax öster om Plaussig, men ej längre bort än några hundra meter från byn.

⁷⁴² Det svenska ridande artilleriet och andra kavalleritruupper hade redan tidigare korsat Parthe innan avantgardet och huvudarmén.

vilket sårade många civila och soldater. Hustak skadades, och på några ställen i staden brann det redan.

Oräkneliga mängder, många tusen bleserade franska krigare fortsatte också att under dagen strömma in genom stadSPORTarna. De haltade fram till fots om de själva var förmögna till detta, kröp på marken eller skjutsades i skottkärror. Alla sjukhus och lokaler var sedan länge överfulla, och sårade officerare och soldater fyllde upp Leipzigs gator och gränder. Ingenstans fanns hjälp att få.

Trycket i bombardemangen under eftermiddagen blev skrämmande. Det var ett då som ackompanjerade ödeläggelse och död, inte minst från Probstheida, och som ljöd och ekade i Leipzigs gränder. Ställningskriget var så intensivt, och *Grande Armées* motvärn mot den nu resursmässigt överlägsna koalitionen så skört, att den franska bågformade fronten riskerade att när som helst brytas igenom. Striderna var hårda och jämna, men koalitionsstyrkorna trängde allt närmare. Civilpersoner fortsatte att tillströmma till Leipzig från alla håll under måndagen. Med de ägodelar de kunde föra med sig, och i bästa fall något djur i ett rep, fyllde de på redan överfulla hus och bakgårdar.

Redan klockan 11 på måndagsförmiddagen inledde Napoleons *Grande Armée* den stora reträtten från Leipzig västerut med stora trosskolonner. Napoleon sände tross, delar av artilleriparken och visst kavalleri över Elsterfloden till Lindenauområdet på den vänstra flodbanken. Bara kejsarens egen tross omfattade 17 vagnar med allt från kartor, kläder, möbler och krigskassa. Värt att notera emellertid är att alltsedan den första dagens stridigheter, lördagen, så hade ett stort antal franska officerare redan flytt Leipzig och begivit sig västerut mot Paris, långt innan någon arméorder om samlad reträtt – med andra ord deserterat. Sällan hade detta skådats tidigare i *Grande Armée* på denna nivå och i denna omfattning. Många franska officerare och soldater hade även i flera dagars tid bytt ut, där så var möjligt, sina uniformer mot enklast tänkbara civila kläder för att lugnare kunna avvakta och utvänta händelseförloppet under civil täckmantel. Om koalitionen skulle inta Leipzig alltför hastigt och oväntat, skulle dessa lättare kunna slippa undan och skynda västerut mot Rhenfloden under en fiktiv identitet, med bättre odds att komma undan. Den militära disciplinen i *Grande Armée* var alltså redan i sönderfall.

Samtidigt trängde sig franska trupper inne i Leipzig under dagen mot den nordvästra stadSPORTen, Ranstädter Tor, men denna var en smal flaskhals. Kaoset eskalerade på eftermiddagen när franskt artilleri och oräkneliga vagnar trängdes med tiotusentals människor för att komma ut och komma fram. Vägen mot Lindenau, med vatten på båda sidor, var den enda vägen ut och bort från kriget och mot Frankrike, ut ur snaran. Frankrikes återtåg var i full gång långt innan de svenska trupperna ens nått fram till slagfältet.

Trots detta var det dock viktigt för fransoserna att så länge som möjligt bibehålla budskapsföreträdet i staden och inte tappa den psykologiska makten och kontrollen över själva Leipzig, navet. Oaktat den pågående reträtten, som var uppenbar för alla, så kom franska adjutanter och kurirer vid klockan 15 inrusande i staden på sina hästryggar, hojtandes att Frankrike vunnit och utropandes leve för kejsaren. Alla inne i staden med franska sympatier återupprepade denna desperata desinformation, och alla kyrkklockor började ringa.

Franska soldater som samlats på det stora torget i staden, Markt, delade på vin som letats fram någonstans, och firade med gälla segertjut och hyllningsrop till sin enväldshärskare.

”Vive l’empereur! Leve kejsaren!”

Fransosernas spontana segerfest var nedslående för många stadsbor som inte sympatiserade med ockupationsmakten. Det berättas i källmaterialet om hur en del, vid detta

propagandatrick, drog sig tillbaka och stängde om sig. Bakom igendragna dörrar och fönster var de förargade över men samtidigt skeptiska till den planterade nyheten.⁷⁴³

Bröd var fortfarande hårdvaluta. Det berättas hur det denna måndag utanför Thomashaush⁷⁴⁴ förbereddes vagnstransporter av bröd till fransoserna vid fronten. Vakter eskorterade dessa värde transporter så att de inte självmant eller ofrivilligt avvek från sin destinationsrutt, vilket hände. Dock så var tillgången på kärror begränsad, då dessa samtidigt fordrades från annat håll – fältkirurger menade nämligen att kärrorna främst behövdes för att frakta sårade soldater. Det uppstod därför en intern tvist om vem som ägde förtur till transportkärrorna, bröddistributionen eller sjukvården. Uppbackade av ett hästburet garde tilltvingade sig till slut den franska sjukvårdspersonalen dessa vagnar. Det låg drivor med sårade och blödande fransoser ute på fälten där skjutandet pågick. Antalet ordinarie franska regementsambulanser – hästdragna vagnar med sjukbriter och läkare som var övertäckta med en vit kapellduk med ordet *ambulance* textat med röda versaler – var i detta skede fullständigt otillräckligt. Det var och förblev ett hopplöst företag att bärga och rädda offer från den ohämmade folkslakten.

Kapitel 13 avsnitt 7

ROCKET TROOP BRIGADE

Inom koalitionen, insorterat under general Winzingerodes⁷⁴⁵ befäl i Nordarmén, fanns ett specialförband från Storbritannien. Det går under olika benämningar i det svenska och utländska källmaterialet, t ex "det engelska raketkompaniet", men det mest vedertagna namnet vid tidpunkten var *Rocket Troop Brigade*. Denna brittiska truppenhet förfogade över s k congreveraketer⁷⁴⁶, som var missiler som avfyrades mot fienden och exploderade varhelst de slog i. Den mest använda raketmodellen, tolvpundarkarteschen, hade en räckvidd på nästan 2 kilometer, och man kunde avfyra upp till fyra raketer i minuten från en bärbar ställning. Raketerna väsnades förskräckligt. Träffsäkerheten för varje enskild raket var sisådär, och ibland togs de med i sidled av vinden, men ett större antal raketer i samma riktning gjorde efter hand viss skada. Störst effekt hade nog congreveraketerna psykologiskt samt som distraherande, övernaturlig företeelse i skyn mitt över det röriga slagfältet.

Rocket Troop Brigade hade inrättat en bas för sin verksamhet på slutningen av en höjd i trakten av fortet Heiterblick.⁷⁴⁷ Det rörde sig troligen om kullen som idag kallas Paunsdorfer Wäldchen. Snett framför höjden låg byn Paunsdorf. Den var ockuperad av fransoserna. Bülow anföll byn med sina preussare ungefär klockan 15, men franska trupper gjorde en motoffensiv, ropandes "Vive l'empereur" genom kulregnet. Besittningen av byn Paunsdorf pendlade mellan koalitionsstyrkorna och fransoserna. I ett kritiskt och avgörande skede av striden, just som preussarna åter fått överhanden och Napoleons trupper pressades tillbaka, öppnade den

⁷⁴³ Denna händelse på måndagseftermiddagen har stora likheter med det falska segerjublet på lördagseftermiddagen, se kap 11 avsn 7. Författaren lutar sig emellertid mot flera olika källor som beskriver dessa händelser vid olika tidpunkter, och bedömer att det rör sig om två likartade företeelser, inte en, som ägde rum lördag 16 oktober respektive måndag 18 oktober.

⁷⁴⁴ Nuvarande adress Thomaskirchhof 18

⁷⁴⁵ Ferdinand Karl Friedrich von Wintzingerode (1770-1818), tysk militärofficer

⁷⁴⁶ congreveraket = raketvapen konstruerat av britten William Congreve (1772-1828) år 1804, och första gången demonstrerad 1805

⁷⁴⁷ Se kap 13 avsn 4

brittiska raketbrigaden eld mot de franska ställningarna. Från sluttningen avfyra dessa kongreveraketer under ledning av den 30-årige kaptenen Richard Bogue⁷⁴⁸.

Ett ögonvittne från just detta ögonblick, den unge fältläkaren Wenzel Krimer från Halle som var ansluten till det preussiska infanteriet, och som vid tidpunkten befann sig just bredvid, berättar om förundringen och förstumningen på fältet inför detta fruktansvärda raketvapen som introducerats i krig bara några år tidigare och som kontinuerligt förfinats, gjorts än mer precist och effektivt, d v s dödligt. Krigare på slätten såg dödsprojektilerna i skyn och ställde sig själva undrande, med fasa, om mänskligheten inte redan hade tillräckligt med dödsverktyg utan att behöva dessa djävulska anordningar. Varje gång en raket avfyrares och vislade iväg och exploderade vid nedslaget mitt i en fiendekolonn, såg man hela avdelningar mejas ner. De svedda och tilltygade kropparna låg i högar där de hamnat.

Bogues raketoffensiv besvarades med musköteld från byn, och under en tid var striderna extremt intensiva. Först verkade fransoserna inte bekanta med detta nya dödsvapen och försökte stå emot det med kraftig musköteld. Raketbrigadens träffsäkerhet var emellertid god från sluttningen där de stod, och när fransoserna såg vilken skrämmande förödelse som missilerna orsakade och på vilket kusligt sätt som offren dog på, blev de genuint skrädda. Bogues rakettrupp vann överhanden, och fransoserna började oordnat dra sig bakåt. En historietecknare beskriver dessa missiler som "brinnande svärmare", som spred sådan bestörtning bland de franska soldaterna att deras led bröts upp. När fransoserna såg en raket komma farandes kunde hela franska kolonner släppa allt och rusa iväg.

Britternas raketmissiler hade en avgörande verkan på stridernas utgång. Preussiska soldater kunde inta Paunsdorf, och fem bataljoner av kejsarens armé kunde drivas på flykten. Koalitionen tog samtidigt många fångar.

Kapten Bogue, chefen för raketbrigaden, hade efter framgången vid Paunsdorf fortsatt mot utkanten av nästa by halvannan kilometer längre fram, Sellerhausen. Ryska trupper pressade redan fransoserna där, och raketbrigaden förberedde en ny attack. Kanonskott och musköteld ven i luften. Raketbrigadens ställning vid denna front var dock väldigt utsatt för fiendens eld, och både kanonkulor och druvhagel vislade förbi hela tiden. En kula från en gevärspipa i byn träffade då plötsligt Bogue nedanför ögat och genomborrade huvudet, och dödade honom omedelbart. Kriget fortsatte dock utan avbrott, och raketbrigaden vidmakthöll sitt anfall mot de franska ställningarna i och kring Sellerhausen. Raketerna hade viss effekt på stridernas gång vid Sellerhausen, men kapten Bogue betalade med sitt liv.

Kapitel 13 avsnitt 8

DEN STORA SLAKTEN

Striderna söder och sydost om Leipzig var grymmast kring byarna Dölitz, Lössnig, Connewitz och Probsteida. Ingen annanstans var dånet värre än vid Probsteida. Denna plats hade Napoleon givit order om att försvara till varje pris. Byn allena var ockuperad av 8000 man som hade posterat sig i varje hus och bakom varenda mur av lera och halm.

Hela dagen den **18 oktober 1813** hade kraftiga strider rasat vid Probsteida mellan fransoser och preussare, med gevärsskyttar som under betäckning av byggnader och muromgärdade trädgårdar attackerade varandra. Byn hade blivit tagen av preussarna och återtagen av fransoserna flera gånger under dagen, och de kraftiga striderna hade pendlat fram och tillbaka.

⁷⁴⁸ Richard Bogue (1782-1813), brittisk militäröfficer

Klockan 14 på eftermiddagen hade preussarna lyckats överta större delen av Probstheida, men Napoleon, som fortfarande befann sig tillsammans med tungt artilleri en liten bit därifrån, hade gjort en kraftig motoffensiv. Probstheida stod i lågor men fransoserna lyckades forcera tillbaka preussarna och återta detta spjörn mot koalitionen. Jordvallar och stenmurar runt byn och kyrkogården utgjorde försvarsverk för fransosernas infanteri, som bjöd preussarna mördande musköteld.

Striden om Probstheida blev mycket utdragen. Flera försök av koalitionen att på nytt storma Probstheida misslyckades. Ännu klockan 16 höll fransoserna byn och fortsatte att hålla ut med en seghet och uppoffring som saknade motstycke. Samtidigt växte högarna med sotiga lik och sönderskjutna kroppar, krossade skallar och krälände smutsiga människorester med avslitna lemmar på båda sidor. Hästar genomborrades av kanonkulor och föll döda till marken. Kartescheld⁷⁴⁹ – dåtida klusterbomber – spred förintelse bland de unga männen. På eftermiddagen låg nerskjutna, uppfläkta, krossade, sönderslitna soldater i högar. Det var frågan om en *slakt*, bokstavligen. Fälten och bygatorna var blodiga. Flera ögonvittnesskildringar återger denna anblick på ett rysligt sätt, och det var en gruvlig massaker.

För att dämpa den stora förlusten av infanterister förbjöd då den allierade överbefälhavaren Schwarzenberg fortsatta soldatanfall mot den fransobelägrade byn, och beordrade istället ökad artillerield. Ett ryskt artilleribatteri rullades upp. Ryska och franska kanoner fortsatte att dundra mot varandra vid Probstheida resten av eftermiddagen och sent in på kvällen efter solnedgången.

Kanske mer än någon annanstans symboliserade Probstheida kollisionen mellan å ena sidan koalitions soldaternas kurage, deras heroiska mod och osvikliga plikt känsla för fosterjorden framför det egna livet, å andra sidan det lika fanatiska försvaret under kejsarens och den franska ockupationsmaktens baner. I denna skärningspunkt slungades död åt alla håll.

Få av alla de preussiska, österrikiska och ryska soldater som deltog vid Probstheida, eller någon annanstans, skulle någonsin få någon medalj eller något personligt erkännande för sin insats, utan i historieböckerna för evigt förbli anonyma, bortglömda. Men på samma plats där dessa självuppoffrande unga män gav eller riskerade sina liv, restes 100 år senare monumentet *Völkerschlachtendkmal*, ett 91 meter högt monument av sten till minne över alla de som stred för Tysklands och Europas frihet och oberoende 1813.

Kapitel 13 avsnitt 9

SYNER FRÅN HEITERBLICK

Svenska avantgardet och armén fortsatte från Partheövergången vid Plaussig-Portitz och rörde sig i en båge, på säkert avstånd från striderna. På den breda Tauchavägen, som de korsade, hade ryssarna slagit upp ett improviserat fältsjukhus där man som bäst höll på att såga armar och ben av sina blesserade soldater och officerare, utan bedövning.

Det svenska avantgardet dirigerades upp på baksidan av höjderna vid Heiterblick, de gräsbevuxna kullarna mitt i landskapet där Bülow's preussare några timmar tidigare marscherat upp, stämda till kampsång.⁷⁵⁰ Skjöldebrands kavalleri var redan på plats, men annars var Frödingedrängarna bland de allra första i den svenska hären att bevittna det kolossala dramat. Klockan 16 var det svenska avantgardet samlat på en höjd inte långt från Paunsdorf – troligen

⁷⁴⁹ kartesch/granatkartesch = explosiv behållare fylld med blykulor som avfyrades mot fiendens infanteri (fotsoldater). Kartescher var en förlaga till dagens klusterbomber och användes av olika arméer vid denna tid.

⁷⁵⁰ Se kap 13 avsn 4

slutningen av Paunsdorfer Wäldchen⁷⁵¹ – och kunde framför dem överblicka en av de märkvärdigaste tavlor som någon människa skådat.

Utsikten var vidsträckt över slättlandet, ett stort öppet krigspanorama. Terrängen sluttade svagt nedåt mot Leipzig som låg 6 km bort, med dess stadsbebyggelse och flera höga kyrktorn. Artillerimullret från slagfältet var ihållande utan uppehåll, och skilde sig markant från andra fältslag. Vid andra tillfällen hade man alltid kunnat urskilja eldgivningen från enskilda batterier, och emellanåt gjordes alltid pauser av varierande längd. Men vid Leipzig fanns inga pauser. Istället lät det som det konstanta bultandet och hamrandet från en oljekvarn⁷⁵² när nu 1500, kanske uppemot 2000 kanonpjäser var involverade i striden utan avbrott under ett massivt dån. Dessa "eldgap spridde död och förstörelse i alla riktningar" enligt en minnestecknars skildring.

Inför Nils ögon skrevs världshistoria. Denna krigsteaters betydelse för många generationer framåt kändes i märgen, kändes i hjärtat och kändes i darrandet i marken. De två sidorna kämpade om varje by på fälten med sådan intensitet, att marken skälvde under deras fötter när kanonerna dundrade längs hela de allierade och franska fronterna. Dessa ackompanjerades av muskötsalvor utan uppehåll, ett oupphörligt smatterband. En svensk minnestecknare skriver:

"En sådan kanonad som växlades vid Leipzig får man troligen aldrig mer höra, och den kan i mångfalden av skott liknas vid hagel på ett koppartak, ty säkerligen var nära tusende mordinstrument i jämn aktivitet."

Allting blev till en fasansfull konsert av förgörelse.

"Å du milde skapare", viskade Nils för sig själv.

Nils blick var fokuserad, sida vid sida med Abraham, Lars, Peter och Petter. Eldgivningen fortfor intensivt, bullret och smattret var dövande. Känslorna var en blandning av upprymdhet över att befinna sig på denna plats i detta ögonblick i historien, andäktighet över det de bevittnade, och underkastelse vid insikten om människans litenhet på jorden. Synen var överklig, apokalyptisk. Proportionerna var enorma.⁷⁵³

Åt vänster, så långt ögat kunde nå, stod byar i brand, tjocka rökelare steg upp och lågor piskade högt mot himlen. Hela landskapet var insvept i ett töcken av krutrök, där då och då skönjdes soldater med uppflammande gevärseld ur sina muskötter. Probstheida var ett inferno.

Snett framför dem låg Paunsdorf, bara några hundra meter bort, där britternas missiler mejat ner och skrämt fienden. Intensiva strider pågick längre fram vid Sellerhausen och Stünz, två kraftigt förskansade byar som försvarades av mängder av fransoser och tätt uppradade kanoner. Motståndet var hårdnackat, men de djärva preussarna under Bülow – samma kår som vunnit vid Grossbeeren och Dennewitz – satsade allt på att storma byarna på seneftermiddagen. De red och sprang rakt mot elden, och lyckades genomtränga fiendens befästningar. Närstriderna blev ursinniga och förlusterna på båda sidor mycket stora. Bülow intog både Sellerhausen och Stünz och bibehöll dessa, trots förnyade försök av fransoserna att återta dem.

Åt höger brann Schönefeld ett par kilometer bort. Kanondundret var fruktansvärt vid denna by nära floden Parthe, mullret var väldigt och rysligt. Vid Schönefeld fortsatte fransoserna göra

⁷⁵¹ Se kap 13 avsn 7

⁷⁵² oljekvarn = väderkvarn som krossade och malde oljebärande frön eller andra oljerika växter för att producera vegetabiliska oljor

⁷⁵³ För att ge en uppskattning om proportionerna kan följande uppgift ur källmaterialet nämnas. Den österrikiska armén beräknade efter slaget att 56 000 kanonkulor och 7000 granater avfyra från dess 320 egna brukade kanoner. Sammanlagt begagnades 1600 kanoner (estimatet varierar från 1500 till 2000) av alla arméer tillsammans, inklusive den franska. Om de övriga arméernas artilleriparker i genomsnitt användes lika intensivt som den österrikiska, skulle detta motsvara en total förbrukning av ca 280 000 kanonkulor och ca 35 000 granater. Samtidigt finns en uppgift om att enbart den franska sidan avskjutit 200 000 kanonkulor, vilket skulle indikera att det sammanlagt avfyrades uppemot 400 000 kanonkulor (jmf kap 15 avsn 1). Under de ljusa timmar på lördagen den 16 oktober och måndagen den 18 oktober när striderna var som mest intensiva innebar detta flera hundra kanonskott i minuten, och i ögonvitnesskildringar förekommer även liknelsen "som en trumvirvel" på flera olika ställen.

det mest orubbliga motstånd, och den ryska reserven hade redan beordrats dit. Byn försvarades av en tät front av franska kanoner. Ryska kavalleriet uthärdade i flera timmar i en eld av mer än hundra franska kanoner med ett blint förakt för döden och utan att vika från sin ställning. Hela linjer av trupper blev då och då synliga i röken. Infanteristers gevär kastade långa strimor av blixtar, tätt efter varandra.

På andra håll på slagfältet fortsatte också sammandrabbningarna. Kosacker och basjkirer, under ryska befäl, attackerade fransoserna brådstörtat i myriader som osynkroniserade getingsvärmar, gallsrikandes, med lansar och pilbågar. Oordningen hos dessa vildar kunde förvillan och överrumpla fienden. Kosackerna var de krigare som fransoserna fruktade allra mest. De kallade dessa vildar för *brigands*, banditer. Dessa ryttare med sina lansar var så befarade, att det sades att 30 fransoser hade låtit sig jagas av bara två kosacker. I kontrast till kosackerna sågs dock basjkirerna som relativt harmlösa. Basjkirerna hade alla röda spetsiga klädesmössor, träffsäkerheten i deras pilbågeskytte var undermålig och detta vapen ansågs som omodernt, löjligt och synnerligen ineffektivt. De komiska basjkirerna fick därför det i sammanhanget nedsättande smeknamnet *les Amours* – amorinerna⁷⁵⁴. En svensk minnestecknare, som vid ett tillfälle såg dessa män från öst på nära håll, lämnar oss emellertid följande utlåtande om de basjkirska pilbågskrigarna:

”Dessa kunde nämligen *med sitt utseende* skrämja själva fan, ehuru de endast voro beväpnade med bågar och pilar. Det enda varuti de visade uniformslighet var deras ludna sockertoppformiga kalvskinnshattar. Jag har aldrig förr sett någon *rysligare* trupp.”

Alla kunde bevittna helvetet på fälten, vulkanen av de dundrande eldgapen, de blixtrande ljusstrimmorna, eldsvådorna, röken, det ideliga dånet, men ingen visste egentligen något om stridernas utgång. Rykten florerade fritt. Ett rykte sade att hela Napoleons ekipage hade blivit tillfångataget. På marken framför svenskarna hade några unga ryssar brett ut en stor karta, på vilken man försökte reda ut händelserna på slagfältet. Några preussare som passerade sade att koalitionen nog hade övertaget, men varje avancemang, meter för meter, betalades med blod.

Alla koalitionsarméer, och alla olika kårer inom Nordarmén, var nu inblandade i striden – utom *en*. Soldater som stridit vid frontlinjen och stapplande kom ut ur elden luktade av brända patroner och var svärtade i ansiktet och över kläderna av gevärssotet. Medan övriga i koalitionen *slet* för att med alla krafter bibehålla de byar, den yta man erövrat från *Grande Armée*, förblev den svenska armén... stillastående.

Kapitel 13 avsnitt 10

SKRUDAD SOM FÖR AMATÖRTEATER

Stamfadern hade alltid varit teatralisk, tillgjord. *Fejkad*. Anmärkningar om detta förekommer på otaliga platser i källmaterialet från mängder av samtida iakttagare. Även Napoleon, som kände Jean väl, fällde kommentarer om detta vid olika tillfällen, exempelvis genom följande citat från tidigare i boken:

”Han är en skådespelare i romersk kostym, som på slump deklamerar några vackra verser om frihet, heder, ära och som har alla en teatervaktmästares böjelser. Han ska aldrig komma ifrån det.”⁷⁵⁵

Någon gång under sitt uppehåll i Dresden, veckorna före slaget vid Leipzig, hade Napoleon fått frågan vad han trodde att Jean skulle ta sig för under kriget. Napoleon hade svarat:

⁷⁵⁴ amorin = en kärleksgud i form av en bevingad barngestalt, ofta med pilbåge och en kärlekspil som attribut

⁷⁵⁵ Se kap 2 avsn 16

”Han kommer att ställa till med en *show*.”

En föreställning, ett falskt drama, ett låtsasframträdande.

Alltmedan kriget dundrade runt Leipzig, hade under dagen irritationen hos ledarna inom koalitionen stegrats över Bernadottes och hans truppers bortavaro. Var det inte han som samma morgon *lovat* att delta fullt ut?⁷⁵⁶ Hedersord igen, var det inte så?

Ett ögonvittne beskriver hur Preussens kung Friedrich Wilhelm av denna anledning blivit på mycket dåligt humör, och i en rapport från brittiska officerare som åtföljde Jean skrev de att även om han till slut skulle dyka upp, så kunde man ”vara förvissad om, att varken kronprinsen eller en enda svensk bajonett blev synlig” i själva stridslinjen. Andra vittnesmål berättar om hur diplomater och officerare i koalitionen i det här läget var både fullständigt vansinniga på honom, men även att många i princip gett upp hoppet helt. De hade nu slutligen insett att de hade att göra med en skojare, en bedragare, en egoist bortom mångas begreppsvärld. Synd bara att polletten trillat ner så sent.

När det svenske artillerigeneralen Suremain närmade sig fronten vid Paunsdorf på måndagseftermiddagen den **18 oktober 1813**, skriver han i sina memoarer att ”ju längre jag ryckte fram, desto mera ökades min övertygelse att *bataljen var vunnen*”. Med andra ord, slutresultatet var i praktiken redan givet, kriget var över, det handlade bara om hur de kvarvarande franska ställningarna utanför murarna förmådde hålla emot för att köpa timmar åt den egna reträtten. General Bülow vid Paunsdorf var i färd med att attackera Sellerhausen och Stünz, när Suremain på eget initiativ, utan att fråga chefen Jean, ställde det svenska artilleriet till hans förfogande. *Men Bülow tackade då nej, och lät istället sitt eget infanteri självt fortsätta attackerna*. Detta trots att hans egen krutstiga kår burit stora förluster i flera timmars tid. Detta var en mycket skarp markering åt generalissimus Jean och dennes konsekventa undanhållande av den svenska armén i flera månaders tid, och inte minst den senaste veckan. Bülow vägrade att ta emot den svenska hjälp som Suremain erbjöd i det här skedet, som en markering mot Bernadotte. Adlercreutz, som var närvarande då detta utspelade sig, sade:

”Vad ska de allierade tänka, vad ska Europa säga, då man ser oss alltid komma sist? Tro mig, det är inte mitt fel...”

Nej, det var sannerligen inte Adlercreutz fel, eller någon annan officers eller soldats fel i den svenska armén. Ansvar för att den svenska armén konsekvent obstruerats, hejdat från att delta i det stora europeiska befrielsekriget 1813 mot den franska ockupationen och handelsblockaden, låg hos *en* enda person. Detta ovärdiga uppträdande kändes i magen på alla svenska krigare, att en tidigare så hederlig, rakryggad och betrodd nation som deras egen agerade så bedrägligt, opålitligt och undflyende. *Sverigebilden utomlands* tog så oerhört mycket stryk för den externrekryterade Jean Bernadottes skull, att svenskarna på plats mådde fysiskt och psykiskt dåligt av detta. Man *skämdes* över vad externrekryten gjort med den svenska truppens anseende.

Ingen visste ens var militärgeniet från Pau höll hus. Han skulle ju enligt den uppgjorda strategin kommit för flera timmar sedan med Nordarmén för att fullständiga den allierade frontoffensiven från sin överenskomna position nordost om Leipzig – men givetvis uteblivit, avsiktligt sölat och sinkat den gemensamma planen. Svikit sina åtaganden. Brutit sina utfästelser. Återigen.⁷⁵⁷ Den svenske kavallerichefen Skjöldebrand frågade på eftermiddagen ryska officerare om *de* visste något om var han kunde vara, men ingen hade minsta aning.

Var höll Jean hus?

Var gömde sig karln?

Men... så... plötsligt!

⁷⁵⁶ Se kap 13 avsn 1

⁷⁵⁷ Se kap 13 avsn 3

Ser man på!

Entré!

Här kom han så till slut, ridandes på en vit häst! Av ponnystorlek.⁷⁵⁸ Dock var han väldigt märkligt ekiperad för det *världskrig* och den mänskliga masstragedi som just utspelade sig på slagfältet. Den 25-årige franskfödde officeren Rochechouart, vid tidpunkten i rysk tjänst, beskriver Jeans utstyrelse vid denna entré på eftermiddagen så här:

”Han var klädd i en tunika av lila⁷⁵⁹ sammet galonerad med guld⁷⁶⁰. På sitt huvud var en hatt med vita fjädrar krönt av en enorm plym i de svenska färgerna. Han höll i en hand sin kommandostav⁷⁶¹ klädd i lila sammet och utsmyckad i varje ände med en guldkrona.”

Svenska historiker, även i vår tid, tenderar att beskriva denna utstyrelse på ungefär likartat sätt, nämligen med småmysande beundran, glorifiering, inställsamhet och i ett slags framkrystat riddartidsromantiskt skimmer. Tänk, vilka fantastiska prinsar och kungar Sverige haft, och vilken stor och respekterad hjälte som gjorde detta praktfulla intåg på slagfältet!

Historiker som inte lider av denna tvångsglorifierande sjukdom beskriver dock stamfaderns entré på ett annat sätt. En samtida utländsk betraktare på plats skildrar honom som ”klädd som en operamästare” – d v s malplacerat och löjeväckande – och professor Scott i sin avhandling beskriver stamfadern som ”skrudad som för amatörteater”.

Jean Bernadotte var för många samtida minnestecknare känd som en skrytmåns, kvacksalvare och charlatan, och denna bisarra grälla utklädningsfäbless – likt en sexåring som öppnat utklädningskistan på förskolan och bara fått fnatt över alla galna möjligheter – låg helt i linje med detta. Jean hade ett extremt stort självhävelsebehov, och trodde eventuellt att denna glamour – detta *skal* som äskade allas uppmärksamhet – skulle kompensera för ett halvårs lögnery och svek gentemot koalitionen, d v s själva innehållet i paketet. Det fanns i denna otillständiga extravagans ingen självironi, ingen självdistans eller glimt i ögat – förskoleutklädningsen var på fullaste allvar och osade uppmärksamhets- och bekräftelsebehov, fåfänga och narcissism. Jean sägs ha sökt efterlikna sin tidigare marskalkskollega Joachim Murat, känd för sina överdrivet pompösa och teatrala skrudar, särskilt i närheten av slagfält. En svensk dagboksskrivare under fälttåget refererar på flera ställen till den importerade kronprinsen, med viss ironi, som ”general Grand-Jean”.

Brittiske general Wilson skriver i sina memoarer i Leipzigs slagets slutskede att Sveriges kronprins blev ”dagligen mer allmänt impopulär”, och kommenterar hur Jean måste betraktas ur de svenska soldaternas synvinkel:

”Det är omöjligt att de inte skulle *skämmas* för honom, för han är i allra högsta grad *löjlig*.”

På marken låg döda och sårade soldater, i fonden stod byar i brand. Sällan har väl konceptet *image is everything*, ett fullkomligen besatt fokus på ens eget yttre till förfång för dygd och karaktär, personifierats tydligare mitt i krigets misär.

⁷⁵⁸ Se kap 2 avsn 16; kap 8 avsn 7 (fotnot)

⁷⁵⁹ Färgen lila/purpur är en symbol för kunglig eller gudomlig makt.

⁷⁶⁰ galonerad med guld = försedd med dekorativa band, flåtor eller broderier av guldfärgad tråd

⁷⁶¹ kommandostav (marskalkstav) = stav som en militär ledare eller ledande auktoritet i annan organisation bär som *markör* för sin egen makt och värdighet. Kronprins Jean, en uppkomling med fåfänga i sitt DNA och en böjelse för yttlig pompa, hade på *Karlsdagen* den 28 januari 1813 låtit återintroducera marskalkstavar i Sverige, vilka var tänkta att förlänas till seniora hovinsiders av kung Carl XIII, så småningom honom själv. Marskalkstavarna hade i Sverige avskaffats på 1600-talet. De nya stavarna var klädda med blå sammet och beströdda med guldkronor. Ändarna var rundade. Nedtill var mottagarens namn graverat, och upptill en åskvig. Namnet och åskviggen var omgivna av svenska sentenser (maximer, deviser). Fyra marskalkstavar utdelades vid denna återintroduktion, varav en pinne till karringen Mauritz Klingspor, sopan eller förräddaren från Finska kriget (se kap 1 avsn 5, 8). Ytterligare ett exempel på tomheten och intigheten av kungligt krimskrams.

DEN STORA SACHSISKA DESERTERINGEN

Det tyskspråkiga kungariket Sachsen var underkuvat Frankrike och ingick sedan några år i det s k Rehnförbundet. Den sachsiske kungen Friedrich August⁷⁶² hade, tvehåget eller snarare under tvång, även allierat sig med Napoleon inför höstfälttåget 1813. Men *folkets* sympatier låg i grunden hos koalitionen, Tysklands befriare från ockupationen. Även inom den sachsiska armén, som tvingats strida för Frankrike, sviktade lojaliteten.

Dagboksskildrare och krönikörer, som närvarade under fälttåget, beskriver hur sachsiska truppavdelningar med upp till hundratals man redan i september börjat inställa sig hos koalitionen förposter för att byta sida. Dessa sachsare hade djärvt lämnat Napoleons krigsapparat, deserterat med dödsstraff som konsekvens om de infångats, för att istället strida för koalitionen och det enade Tysklands sak.

Detta tog Jean Bernadotte, med näsa för PR, fasta på. Även fastän ej särskilt betydelsefulla till antalet, var dessa avhopp signifikanta psykologiskt. Strax efter slaget vid Dennewitz hade stamfadern lanserat förslaget att bilda ett nytt förband, en "legion", av desertörer, krigsfångar och frivilliga från motståndarsidan – alla var inbjudna! Dessa skulle strida tillsammans med koalitionen, men endast upp till Rhenfloden, alltså inte in i själva Frankrike. Initiativet fick det ryska ombudet Pozzo di Borgo att misstänka andra uppsåt med detta sammankallande, som att stamfadern haft en baktanke att även nyttja dessa nya resurser i sitt privata projekt mot Danmark.

Propagandauppropet spreds bland de sachsiska styrkorna, och professor Scott kommenterar i sin avhandling att alltmedan Bernadottes typiska grandiosa manifest oftast föll platt, så injicerade just denna proklamation verkligt gift in i fiendens organisation. Det var emellertid inte Jean som person eller hans upprop som var själva *grundorsaken* till de sachsiska avhoppet, utan bakom hela befrielsekriget 1813 fanns en kraftfull *nationalistisk resning*, där folks och länders nationella oberoende och självstyre skulle återupprättas. Detta fick många sachsare att smita från den franskstyrda armé de var kommenderade att tjäna. General Skjöldebrand skriver i sina memoarer om den allmänna och starka "patriotiska föresatsen hos de sachsiska soldaterna" som drivkraft. Ingen europeisk nation ville vara underställd en påbjuden, i grunden oönskad överförmyndarauktoritet med säte många hundratals kilometer bort.

Vid upprinnelsen till och under själva slaget vid Leipzig fortsatte de sachsiska övergångarna. De mest spektakulära sidbytena ägde rum under måndagens strider den **18 oktober 1813**. Redan på förmiddagen hade några sachsiska trupper, enligt en memoarskrivare 500-600 man infanteri, allierat sig med ryska styrkor. Tidig eftermiddag hade den württembergiska kavalleribrigaden bytt sida, och ungefär klockan 15-16:30⁷⁶³ marscherade hela elva sachsiska bataljoner, tre skvadroner och tre artilleribatterier⁷⁶⁴ rakt över fältet mot koalitionen linjer. Franska sidan trodde initialt att detta var en oförvägen, dödsföraktande attack och de ljudliga hurraropen skallade, "vive l'empereur!". Men sachsarna avlossade inga skott och vände aldrig om. När koalitionssidan

⁷⁶² Friedrich August Joseph Maria Anton Johann Nepomuk Aloys Xaver von Wettin (1750-1827), sachsisk kung (artistnamn Friedrich August I)

⁷⁶³ Tidsangivelserna för händelsen i olika källor går isär.

⁷⁶⁴ Uppgifterna går isär om denna deserterings storlek. En minnestecknare uppger att övergången omfattade 26 bataljoner, 10 skvadroner och 60 artilleripjäser, och att det rörde som om en väsentlig del av den sachsiska armén. En annan krigshistoriker menar att det "bara" rörde sig om 9 bataljoner, 12 skvadroner och 19 artilleripjäser, sammanlagt drygt 3300 man. Till en början hade de franska styrkorna trott att sachsarnas oväntade frammarsch varit inledningen till en mycket djävrig offensiv och påhejat dessa med "vive l'empereur", men när de märkte att sachsarnas allt raskare hastande tvärs över slagfältet utan eldgivning faktiskt innebar ett sidbyte av tusentals man, hade fransoserna i sista minuten försökt hejda detta, varvid viss oreda uppstod.

förstod vad som skedde, ryckte kosacktrupper ut i full galopp för att skydda sachsarna bakifrån, d v s mot fransk eldgivning mot desertörerna.⁷⁶⁵

Denna större desertering mitt under pågående strid, som omfattade ungefär 3000-4000 man, innebar ett väsentligt avbräck för Napoleon och den franska sidan, främst psykologiskt. Den fundamentala drivkraften i detta var som sagt helt enkelt att sachsarna inte ville påtvingat strida för Frankrike och Napoleon, de ville strida för Tyskland, Sachsen och sitt eget folk. Blott drygt 600 sachsiska officerare och soldater kunde övertalas att kvarstå under fransk flagg, men dessa togs genast ur strid av de franska befälen och fördes in i Leipzig då man ej längre var säker på deras lojalitet.

Just denna både resursmässigt och symboliskt viktiga händelse på måndagseftermiddagen, den stora sachsiska deserteringen, har emellertid skildrats och analyserats lite olika av olika historiker.

Utländskt auktoritativt källmaterial menar att de deserterande sachsarna styrde sin marsch mot och anslöt sig till *den österrikiske generalen Bubna*⁷⁶⁶, som ledde en truppenhet vid koalitionen front. En annan källa skriver att "då dessa skulle anfallas av det ryska kavalleriet gick de fram, insatte sablarna och förenade sig med de anfallande". Brittiska historietecknare har menat att raketbatteriets insats⁷⁶⁷ väsentligen bidrog till att utlösa denna övergång. Vissa svenska efterhandskonstruktioner försöker dock framställa denna sachsiska massdesertering såsom styrd i riktning rakt mot stamfader Bernadotte personligen, vilket är direkt felaktigt.⁷⁶⁸ Andra, mer förslagna svenska historieskrivare undviker att fara med direkta osanningar, men lyckas ändå skickligt *associera* den sachsiska massdeserteringen med Jean Bernadotte, och på så sätt ge honom personligt erkännande för denna signifikanta händelse. Professor Höjer, mästare i lingvistisk finurlighet, skriver om sin hjälte:

"En framgång, som skördades av kronprinsen personligen, var en dramatisk händelse mitt under slaget. Vid Paunsdorf övergick plötsligt större delen av den sachsiska divisionen från Napoleon *till de förbundna*. Tilldragelsen var otvivelaktigt av både taktisk och psykologisk betydelse för stridens förlopp på detta avsnitt. --- Att en så ovanlig händelse över huvud taget inträffade, måste ses mot bakgrunden av den intensiva propaganda, som Carl Johan alltsedan fältslagets början låtit driva bland sachsarna, med vilka sedan 1809 starka band förenade honom."

Således en *länkning* mellan utgången av striderna öster om staden i det historiska slaget vid Leipzig 1813 – koalitionen vunna psykologiska och militära övertag denna dag – och Jean personligen. Höjer lyckas återigen.

I kontrast till den svenska efterhandsförsköningen av sachsarnas desertering, kommenterar den skarpögde brittiske generalen Robert Wilson följande i sin dagbok om samma händelse:

"Österrikes kejsare har kategoriskt krävt att den sachsiska enheten underställs hans befäl. -- De kom över *till honom*, och *han* var deras beskyddare. --- Tsar Alexander var tvungen att medge att hans anspråk var befogade."

Några sidor senare innehåller samma dagbok följande passus:

⁷⁶⁵ Denna stora desertering koordinerades mellan de sachsiska officerarna som stred för Frankrike. Officerarna synkroniserade åtgärden och den taktiskt mest optimala tidpunkten sinsemellan. Dagbokskällor gör gällande att de många sachsiska soldaterna som deltog varit relativt ovetande om planen, men under eftermiddagen blivit förvarnade att vara uppmärksamma och på sin vakt för att "något stort kommer snart att inträffa".

⁷⁶⁶ Ferdinand von Bubna und Littitz (1768-1825), österrikisk militäröfficer

⁷⁶⁷ Se kap 13 avsn 7

⁷⁶⁸ En källa menar att Bernadotte införde den sachsiska deserteringen tvärs över slagfältet på eftermiddagen den 18 oktober kraftigt *mutat* dess officerare, och att "sidobytet vid Leipzig var både väl förberett och välregisserat", där Jean, i sin amatördeaterskrud, tog emot dem. Utländskt källmaterial tillbakavisar emellertid denna bild.

”Alla sachsare har vägrat att tjänstgöra om deras kung fängslas, *eller om de avskiljs från Österrike till kronprinsen.*”

En ganska tydlig utsaga alltså om sachsarnas förtroende för den för dagen till operettprimadonna upplädda Jean. Han var inte ens inblandad i deserteringen, eller snarare, han utgjorde i vilket fall som helst ingen dragningskraft på sachsarna, utan snarare tvärtom.

Frankrike var i reträtt och koalitionen stora snara drogs åt kring Leipzig, med bara ett mushål västerut kvar som enda flyktväg. Efter måndagens strider var *Grande Armée* i praktiken besegrad. Nordarméns store ledare, krigslegendaren från Pau, hade varit ”vid mycket dåligt humör” hela eftermiddagen enligt en minnestecknare vid hans sida.

Det poängteras ofta och gärna av diverse svenska historiker – givetvis av hejarklacksledaren Höjer men även av andra panegyrister i Höjers fotsår – att kronprinsen utsatte sig för fiendeeld denna måndagseftermiddag, som blev en av de enskilt värsta stridsdagarna i Europas historia. Detta påstående är korrekt. Jean befann sig på seneftermiddagen på sin ponny i sin amatörteaterskrud där kulor kunde nå honom.

Detta faktum och denna anekdot har dock fått ett eget liv, inte minst hos moderna populärhistoriker som vill sälja lösnummer på sin sensationalism och hjältefiering av stamfadern, och förvränger detta till att han ”ofta befann sig mitt i kulregnet” eller liknande trams, i syfte att *få det att låta som att han verkligen var en oförskräckt riddare i strid utan dess like.*⁷⁶⁹

Uppgifterna om att han befann sig inom kanoners och musköters räckvidd denna eftermiddag är som sagt korrekta, men analysen är fel. Utsattheten ska *inte* tolkas som att stamfadern modigt anförde trupper mot fienden eller deltog själv i några direkta strider över huvud taget, för så var nämligen inte fallet. Snarare var det så, enligt ett svenskt ögonvittne som fanns i hans närhet under hela seneftermiddagen, att det snarare praktiskt taget såg ut ”som om han skulle *utsatt sig med flit*”. Jean var *extremt* lynnig dessa timmar på måndagseftermiddagen, där hans kära Frankrike förlorade stort mitt framför ögonen på honom, och varje gång någon kula susade förbi i närheten ”undföll honom häftiga ord”, svordomar och gormande. Ett annat, helt oberoende utländskt ögonvittne vid samma tidpunkt är inne på exakt samma linje angående Bernadottes närvaro i eldgivningen:

”Kronprinsen har på ett synnerligen häpnadsväckande sätt *exponerat sig*. --- Han måste *haft sina skäl* därtill.”

Så vilka kan då dessa smått diffusa skäl ha varit? Det måste stanna vid spekulationer, men med tanke på alla hans orediga psykologiska intressekonflikter i detta avgörande ögonblick, samt den nu mer eller mindre vedertagna uppfattningen inom koalitionen att han fuskat sig igenom hela höstfälttåget dittills, kanske drev honom till att åtminstone *leka med martyrskapet*, att i detta sena skede när allt egentligen var avgjort söka någon slags egen ”ära”. Läsaren bör dock notera att det aldrig handlade om att aktivt ge sig in i striden, utan han satt på sin häst i sin förskoleaktiga operettutstyrsel och var allmänt förbannad och högljudd när kulor från fältet förrrade sig bort till honom, precis som de nådde de tiotusentals obegagnade reservtrupper som stod uppställda och väntade framför och bredvid.

Detta uppträdande från Jeans sida kan jämföras med Adlercreutz, som var mycket uppbagrat över den svenska arméns påtvingade passivitet. Adlercreutz ”hastade” fram och tillbaka över slagfältet ”till de ställen där striden var häftigast och elden mest livlig” och satte alltså sin egen säkerhet på spel för ”att få visa svenska uniformer i elden”, som han enligt en minnestecknare ofta yttrade själv.

Men som sagt, med lösryckta citat och lite höjerskt metamorfosiskt språktrolleri, så *leds läsaren att tro* att stamfadern var den tappre riddaren som trotsade alla faror för ett högre kall

⁷⁶⁹ Jmfr kap 6 avsn 10

mitt i stormens öga. Och många populärhistoriker repeterar ivrigt och hurtigt samma revisionism utan att bry sig om att vända på en enda sten.

Nonsens.

Men nog om detta.

Kapitel 13 avsnitt 12

SCHÖNEFELD

En memoarförfattare beskriver hur de ryska soldaterna vid Leipzig denna eftermiddag, såsom alltid i skarpt läge, uppträdde med en respektingivande iskyla, känslolöshet och total likgiltighet inför döden:

”Då en kula tog en man i ledet, såg jag ej hans sidomän ens göra den minsta rörelse med huvud eller ögon för att se vad det blev av den skjutne.”

Faktum är att det på flera ställen i källmaterialet från olika krig under denna tidsepok anmärks hur ryska truppernas disciplin var så blind att de inte vek för skott. En svensk soldat ska vid ett tillfälle ha kommenterat att ”såna jävlar som ryssarna kan endast fan slåss med”.

Schönefeld var en stor by vars centrum låg knappt 3 km nordost om Leipzigs stadsmur. Byn var en nyckel till hela de franska försvarspositionerna. Fransoserna, under marskalkerna Neys och Marmonts ledning, hade installerat ett kompakt infanteriförsvar av byn. Detta myller av gevärspipor var understött av uppställda oanvända kolonner bakom byn tillsammans med ett välplacerat artilleristöd i övrigt. Den vackra byn – normalt kännetecknad av lantgårdar, täppor och fruktplanteringar – hade nu blivit som ett fort, ett fästningsverk.

Koalitionsgeneralen Langeron gjorde med sina ryska trupper idoga försök att ta byn. Åtta gånger försökte de storma Schönefeld under måndagseftermiddagen. Fransoserna var några gånger nära att förlora byn, men lyckades vid varje tillfälle slå tillbaka angreppen. Byn stormades genom att hundratals unga ryska soldater med största dödsförakt rusade rakt mot sin egen undergång och offrade sina liv. Vid ett tillfälle attackerade Langerons soldater Schönefeld med fällida bajonetter, men franska reservkolonner bakom Schönefeld rusade upp till våldsamt överrumplande motattack och skingrade ryssarna. När ryssarna en gång precis lyckades äntra byn stack fransoserna den i brand. Ryssarna kunde inte hålla kvar erövrade ställningar i byn på grund av elden, och fransoserna återtog den. Dödandet och lemlästandet visste inga gränser. En av de franska brigaderna sades ha förlorat 1700 av sina 2000 man, men ändå fortsatte striderna rasa.

Eldsvådorna i Schönefeld spreds snabbt och härjade snart i hela byn. Sårade soldater på marken brändes levande. Kvarlämnad boskap i spiltor och fähus i byn brändes inne. Kyrktornet stod i lågor, höga flammor slungade sig mot himlen och sågs långväga. Kyrkan störtade så småningom ner och soldater begravdes under ruinerna.

Oväsendet och skrikandet, artilleridundret och gevärsmattret, exploderande granater, ylandet, jämret och bölandet av människor och djur, kvidandet och ropen på hjälp från sårade och de som låg halvt begravda under rasmassor av murverk, brinnande plankor och bjälkar, var *rysligt*. Röken, dammet och ångorna fördunklade dagsljuset så att ingen kunde säga vilken tid på dagen det var. Striderna vägde fram och tillbaka. Ryssarna fortsatte oförtrutet, trots ett sinande antal stridbara soldater, som alla var utmattade efter flera timmars intensiv kamp.

Samtidigt som ryssar och fransoser slogs om Schönefeld, passerade som tidigare nämnts den svenska armén Parthefloden några kilometer därifrån och närmade sig slagfältet.⁷⁷⁰ I samband

⁷⁷⁰ Se kap 13 avsn 5

med att den svenske artillerichefen Suremain tidigare passerat floden, hade han befallt en av sina underordnade, general Cardell, att ”påskynda sin marsch, uppsöka ett vad som fanns närmare de allierade trupperna, och lämna dem skyndsamt hjälp”.

Suremain hade efter passagen av Parthefloden styrt sin egen artillerienhet mot Schönefeld, där krutröken låg tät. På slätten hade han träffat amatörteaterskådespelaren Bernadotte i sin lila sammetstunika och yviga vit-gul-blå fjäderhatt. Men istället för att nu låta Suremain i detta kritiska läge för Schönefeld fortsätta rakt mot denna by och understödja Langeron, så avleddes Suremain åt ett annat håll. Suremain följde militärgegniet Jeans instruktion, *men Suremain nämnde ingenting om den öppna order att aktivt understödja koalitionsstriderna rakt fram vid Schönefeld som han själv redan givit Cardell.*

Framåt kvällen, efter klockan 17 och förmodligen närmare klockan 18, i ett avgörande skede i den pendlande tvekampen om Schönefeld och just som Langerons truppers ammunitionsförråd började bli uttömda, riktade mycket riktigt Cardell en svensk artilleriattack med 20 kanoner mot det franska gardet vid Schönefeld. I samband med detta sprängdes även två ammunitionsvagnar i luften och slungade död åt alla håll.

Detta pressade tillbaka fienden, och på direkt order från Blücher stormade Langeron byn.⁷⁷¹ Langerons soldater ansamlades från alla håll, från alla kraftigt reducerade mindre truppenheter, och bildade en enad front. På kommando rusade de framåt och vrålade högt, och intog byn igen. Denna gången var avgörandet definitivt, ryssarna hade på kvällen definitivt erövrat Schönefeld, och fransoserna hade inga utsikter att därefter kunna förändra detta.

Den svenska artilleriinsatsen under Cardells ledning mot fransoserna har beskrivits som betydelsefull för just utgången av Schönefeldfejden, även om detta givetvis bara var en enstaka händelse i utkanten av den enorma krigsteatern. Hur som helst så befann sig Bernadotte – just när denna ovanliga, av honom icke-auktorerade svenska offensiv mot Frankrike ägde rum – på en plats där han tydligt kunde åse förloppet. Suremain skriver i sina memoarer att han senare berättade för krigslegendaren från Pau, clownigt utskrudad i lila tunika och fjäderhatt, om den order som han givit Cardell att understödja Langeron vid Schönefeld med svenskt artilleri mot fransoserna. På denna upplysning så agerade Jean *som om han ej hörde, låtsades ej höra, eller ej ville höra.* Suremains order hade varit fullständigt rådig och korrekt ur ett militärt perspektiv, och hade ju dessutom slutat framgångsrikt, men Jean bar så många psykiska konflikter inombords att han avstod från att kommentera.

Måndagens strider vid Schönefeld hade varit fruktansvärda. I och kring Schönefeld låg 10 000 döda och sårade soldater. Enbart de ryska förlusterna vid denna by var 4000 man. Överallt låg döda och krälände, sargade och blödande uslingar om varandra. Eldgivningen fortsatte genom skymningen så länge man kunde se.

FRAM OCH TILLBAKA UTOM SKOTTHÅLL

Den tredje dagens strider kring Leipzig hade medfört enorma förluster på båda sidor, men huvudparten av stamfaderns svenska trupper hade vid Leipzig ej ännu kommit inom skotthåll för

⁷⁷¹ Läsaren noterar här att Jean Bernadottes auktoritet som befälhavare blev alltmer bräcklig. Hans underordnade general Suremain delade ut order om att engagera svenska styrkor i direkt strid mot Frankrike utan Jeans sanktion. Och Langeron, som denna dag skulle stått under Jeans befäl enligt överenskommelsen på morgonen (se kap 13 avsn 1), valde sin egen marschväg och tog istället instruktioner från Blücher om att engagera sina resurser i direkt strid mot Frankrike. Bernadottes auktoritet var fränt underminerad, och på goda grunder.

fiendens kanoner. Den svenska arméns ammunitionsreserver för artilleriet och infanteriet var nästan helt utnyttjade. Förutom Cardells ridande artilleriinsats vid Schönefeld sent på måndagseftermiddagen fortfor resten av svenska armén att vara statister, oaktiverade. Sverige, med stolta krigartraditioner för stora principer, och med minnen från fornstora dar, hade varit *närvarande* på randen av det stora europeiska befrielsekriget 1813, men det hade hittills stannat vid denna passiva, principiösa och för många svenskar penibla *närvaro*.

Redan innan höstfälttåget inletts hade Anckarsvärd skrivit till Döbeln – efter att de båda avpolletterats⁷⁷² men mot bakgrund av vad de dittills sett av den store ryktbare härföraren, den externrekryterade krigslegendaren – om vartåt det lutade för svenska armén. Anckarsvärd hade spekulerat i att "vår svenska vapenära i Tyskland" kunde komma att bestå i "att i slagordning *höra de allierades segrar*". Detta brev skrevs alltså *innan* Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig. Anckarsvärd hade tillagt:

"Hittills förefaller mig vår armé som en generalstabsvakt, och torde den kanske även vid fredsslutet få samma dekoration som för trogen tjänstgöring på Drottningholm."

Och i sammanhanget kan återigen erinras om Skjöldebrands redan citerade ord:⁷⁷³

"Den största ledsamheten under detta krig, där alla andra arméer var så verksamma och hade nästan dagliga strider, var att blott få marschera, evigt marschera, ofta höra dånet av kanoner på en eller två sidor om oss och aldrig få träffa fienden. Själva soldaten blev härav modfälld och likgiltig inför allt, då han fann, att inget ändamål fanns för hans mödor. Detta, jämte vad förut är framställt, gjorde att jag sällan var *glad* under hela detta fälttåg."

Sent på måndagseftermiddagen den **18 oktober 1813**, troligen mellan klockan 16 och 17, alltmedan det svenska avantgardet fortsatt stod och väntade på instruktioner på en sluttning nära Paunsdorf, formerade Stedingk huvudarmén på 18 000 svenska soldater och 62 kanoner på fältet mellan Torgauer Strasse och Neutzsch⁷⁷⁴, i marschrättning mot Schönefeld. Militärhistorikern Maximilian von Hoen⁷⁷⁵ konstaterar att "Sveriges kronprins förlorat större delen av dagen" genom sin överdrivet långa och omständiga marschrutt via Taucha, särskilt då han dröjt så länge på morgonen med att ens sätta Nordarmén i rörelse, och särskilt då marschen avbrutits av ideliga stopp och obstruerats med en omväg runt en tallskog långt från slagfältet.⁷⁷⁶ Det närmade sig redan kväll.

Men nu, äntligen, var det väl ändå dags för en svensk insats?

När den svenska huvudarmén formerades på fältet på seneftermiddagen, tycktes precis som tidigare ordena eller de muntliga direktiven ha varit att "avvakta" vidare befallningar uppifrån... och avvakta... och avvakta. I praktiken ytterligare förhållningar och fördröjningar. Istället för att undsätta ryssar och preussare rakt framför dem i de avgörande striderna om Schönefeld och Sellerhausen, fick svenska huvudarmén nu order att manövrera en bit åt höger, en bit åt vänster. Än lite sick och än lite sack. Några steg framåt, åt sidan och bakåt. Denna förnedrande foxtrot kändes igen från tidigare.⁷⁷⁷ Hela tiden väl utom skotthåll från fiendens kanoner. Uppställningar och formationer reviderades, order blandades med kontraorder så till den grad att leden hade svårt att följa med. Det valsades lite åt ena hållet och sedan åt andra hållet till samma utgångspunkt. Den svenska huvudarméns "marsch" ute på slätten till höger om Heiterblick kom

⁷⁷² Se kap 6 avsn 2, 3 och 8

⁷⁷³ Se kap 10 avsn 5

⁷⁷⁴ Svenska huvudarmén ställdes upp ungefär en halv kilometer sydost om *Kirche Hohen Thekla*, en kyrka som finns kvar än idag.

⁷⁷⁵ Maximilian Ritter von Hoen (1867-1940), österrikisk-ungersk militärofficer, militärhistoriker och ämbetsman (chef för krigsarkivet i Wien)

⁷⁷⁶ Jmfr kap 13 avsn 3 och 5 (uppskattningsvis 7 timmar för avantgardet att förflytta sig 7-8 km)

⁷⁷⁷ Jmfr kap 7 avsn 6 (svenska huvudarméns foxtrot på Teltows hed vid Grossbeeren på söndagseftermiddagen den 22 augusti 1813)

helt kom att sakna riktning. Det liknade mest någon slags parodiartad permanent patologisk obeslutsamhet. Övningen skapade förtret både bland officerarna och förvirrade fotsoldaterna.

Koalitionen hade ett övertag när måndagen gick mot sitt slut, men segrarna vid varje by hade varit oerhört dyrköpta. Koalitionen offensiv mot de franska ställningarna öster om Leipzig hade dock kunnat genomförts på ett betydligt mer samordnat och effektivt sätt, vilket kunnat bespara kanske *tusentals människoliv* å båda sidorna. Utländska krigshistoriker har lagt en ej obetydlig del av skulden till att koalitionen de facto *underpresterade* denna måndag jämfört med vad man kunnat förvänta sig och vad koalitionen hade potential till, särskilt öster om Leipzig på fälten söder om floden Parthe, på Jean Bernadottes oupphörliga krumbukter. Hans löjliga spekulationer om Napoleons manövrar och hans orimliga återhållsamhet av oerhört stora koalitionsresurser från flera nationer från att aktivt delta på krigsskådeplatsen, hade inneburit mycket stor skada. Därigenom kommer man ej ifrån det faktum att Bernadotte *”var skyldig till misslyckandet”* vid frontoffensiven öster om Leipzig, menar militärhistorikern von Hoen.

Den brittiske militärhistorikern Francis Loraine Petre skriver om Jeans insats denna måndag: ”I flera dagars tid hade han dröjt efter; även den 18 oktober kunde han lätt befunnit sig tre fyra timmar framför där han var. Då skulle där ha funnits en överväldigande styrka mot Napoleons vänstra flank vid Parthefloden. Men även när han faktiskt anlände, så agerade Bernadotte matt. Hans svenskar gjorde praktiskt taget ingenting.”

Den på slätten närvarande och iakttagande löjtnant Ljunggren rapporterar i sina minnesanteckningar att ”vi stackars svenskar fick ej följa med, utan fick stå kvar med armarna i kors”. Han tillägger syrligt om velandet fram och tillbaka på slätten, att ”som vårt generalitet ständigt hade den olyckan att icke känna sin rätta plats, så ändrades ställningen tre eller fyra gånger till det blev alldeles fullmörkt”. Ryttmästare Barnekow kommenterar lakoniskt i sin dagbok att ”nog hade det varit roligt att få vara lite mer verksam i striden”. Fänrik Siösteen kommenterar denna kväll med tydlig undertryckt kritik mot den svenska arméledningen, att ”vi som ej deltagit i striden, utan *endast manövrerat fram och tillbaka efter hundrade order och kontraorder*, visste i allmänhet ingenting om det helas utgång”. General Akrell har också en uppgiven ton i sin minnesteckning av denna i sanning *historiska dag*, och konstaterar att ”som vanligt fick svenska armén icke delta i den märkvärdiga dagens ära och faror, den användes blott som reserv”.

Avantgardet, den sjätte svenska brigaden, torde från sin uppställningsplats ett par kilometer därifrån haft en vy över skådespelet med huvudarméns sidledes förflyttningar fram och tillbaka på slätten på tryggt säkerhetsavstånd Schönefeld. Man kan föreställa sig ironiska inpass bland mannarna, eller bara ett uppgivet gapande.

Kapitel 13 avsnitt 14

DEN HIMMELSKA SOLNEDGÅNGEN ÖVER HELVETET PÅ JORDEN

Frödingedrängarna och avantgardet stod kvar på sin anvisade plats på kullens sluttning. Det skulle snart börja skymma. Och den solnedgång de upplevde denna infernaliska måndag, har i mången soldatdagbok och andra uppteckningar, både svenska och utländska, beskrivits som *himmelsk*.

Nästan hela oktober hade det varit regn och dis, och hela denna ödesmåndag hade himlen varit täckt av mörka moln. Mot denna dystra kuliss hade striderna på marken målats i sotig krutrök, och soldater i uniform, artilleripjäser och hästar synts som mörka silhuetter på fälten. Röda eldflammar hade piskat mot skyn från kringliggande byar i brand. Överallt hade det blixtrat

ur kanonernas gap, vilkas grova dunder, blandat med infanterisalvorna, skakat jorden. Krigets sällsamma färgsättning och hela landskapstavlan hade varit som en sinnebild för blod och sorg.

Men på senefttermiddagen skingrades molnen, och den låga kvällssolen dränkte nu Leipzig och nejden i det ljusaste ljus. Det flödande gula skenet kastade ett gyllene skimmer över stadens fasader och fönster, som glimrande reflekterades mot krigarna på slätten och deras vapen. Kyrktornsspetsarna och hustaken i staden blänkte. Glödande aftonröd, eldröd, sänkte sig solen sakta mot horisonten i väster, bortom slagfälten, bortom krigets teater. Kontrasten mot de blåsvarta krutröksmolnen, kvastar av glödspån hur kanonmynningar, de flammande eldarna och de skarpa, vackra, ödesmättade färgtonerna, gjorde hela tavlan obeskrivlig och oöverträffad. Solnedgången denna afton var så oerhört vacker och storslagen, så majestätisk, och bilden var en så tydlig brytning mellan det saliga och det fasansfulla, som tänkas kan. Denna stund omtalas i en stor mängd dagböcker och memoarer, och exempelvis Johan Way skriver att det var en sådan "storartad syn, som man blott en gång under livet behöver se, för att aldrig kunna glömma".

Även efter solens nedgång fortsatte striderna en stund. Kanonbeskjutningen fortfor sporadiskt så länge man kunde se. Eldkvastar och glödande flagor slungades ut i den svarta natten. I det tilltagande mörkret i den höga rymden syntes brinnande missiler i bågformiga banor. Granater exploderade. Ammunitionsvagnar sprängdes i luften, lågorna sträckte sig upp mot natthimlen. Mot dessa ljungeldar avtecknade sig byggnader krossade till ruiner, smulor och flis i närliggande byar, och söndersprängda träd. Exempelvis beskrivs byn Probstheida som förvandlad till en rykande hög av bråte, spillror och grus.

Fänrik Samuel Fredrik Siösteen från Livgrenadjärregementet i Linköping skildrar i sin dagbok övergången från dag till natt så här:

"Kanonelden var å omse sidor så jämnt underhållen som en trumvirvel, och världens undergång ska väl knappast förete en för mänskligheten ryligare tavla än fälten kring Leipzig nu visade. Mot aftonen blev tavlan mera hemsk, då de lågande byarna, kanoneldarna, explosioner av krutvagnar m m gjorde sig synbarare i mörkret."

I den ryliga noktorna förstörelsen fanns på något vis något vackert, en förgängelsens poesi. När så småningom kanonernas buller ebbat ut överallt och det var alldeles becksvart, hördes ännu ett och annat skott med flera minuters mellanrum, men kring klockan 21 tystnade vapnen.

På himlavalvet tändes tusen stjärnor, på de vida fälten glimrade åter i mörkret tusen bivackeldar. Merparten av härstyrkorna bivackerade på samma plats där de krigat. I de franska lägren utanför Leipzigs stadsmur var förödelsen grym. Parkerna utanför staden var uppfyllda av ihjälskjutna soldater, döda hästar, döende och sårade. Där trängdes samtidigt soldater i grupper runt flammande vakteldar för att värma sig. Invånare i staden kunde höra yxhugg som kraftfullt svingades mot träd i de omgivande parkerna, med ett knakande och rämmande ljud då trädet började kantra och föll till marken med ett brak. Ett ögonvittne berättar om denna ödesmättade natt i de franska bivackerna, där soldaternas ansikten avtecknades framifrån i det glödröda ljuset från brasan, medan de bakifrån syntes som en samling svarta silhuetter. En vindpust i natten dolde sedan för en kort stund allt i rök, innan den snart skingrades och de röda ansiktena och svarta ryggarna syntes åter.

Koalitionsstyrkorna bivackerade längs fronten i en halvcirkel från Dölitz, Zudelhaufen, Zweinaundorf, Melkau, Stüntz, Sellerhausen, Schönefeld och Gohlis, en båglinje som koncentriskt sammandragits allt närmare Leipzig i tre dagars tid. Så snart eldarna tänts såg man omkring sig lik och lidande. I diken och sänkor krälade fördärvade varelser, både vän och fiende, i ett missljud av jämmer och bön om hjälp, eller bön om att få dö. Bivackplatserna där soldattrupper skulle försöka få någon nattvila var samma jord som bara några timmar tidigare varit ett skoningslöst slagfält, en omätlig areal av blod och lik. Levande trängdes bland döda och döende, både sönderskjutna människor och djur. Fallna män låg på marken med stora upprivna håll i magen där tarmarna rann ut över jorden och smutsen, men som ännu andades. En del

tilltygade människorester på marken bestod bara av en oformlig köttög. Många av de stupade soldaterna, särskilt på den franska sidan, var bara 17, 18 eller möjligen 19 år gamla.

På en plats, över en yta på flera hundra meter nära en fältambulans där amputationer ägt rum, var marken beströdd med avsågade armar och ben och otaliga döda kroppar i pölar av blod. Synen kunde orsaka illamående och kvälningar även för den mest luttrade. Över hela fältet låg en tät stank av lik, döda hästar och krutrök.

Aldrig som i krig kommer liv och död så nära varandra. Ett svenskt ögonvittne skriver:

”Vilken otrolig mängd av människor, som om morgonen varit vid friskt mod och hälsa, nu låg döda på fältet, och vilken mängd som under gruvliga plågor ropade efter döden att sluta deras kval.”

En annan svensk berättar att han på kvällen sköt några obotligt sårade och svårt lidande hästar utav ren barmhärtighet. Han hörde någonting i mörkret i smutsen på marken som kväste. En svårt sargad fransk underofficer bad om samma barmhärtighet. Han ville – *krävde* – att svensken skulle skjuta honom och göra slut på hans kval. Han visade sin upprivna mage med blod och inälvor. Det var nu svenskens uppgift att förkorta detta oerhörda lidande. Svensken vägrade emellertid och lovade istället att skaffa hjälp, fastän båda två insåg att det var kört. Fransosen på marken kallade detta för ”kvinnlig feighet” och ”missförstått medlidande”, och hade helt rätt i det. Han begärde då istället för denna meningslösa samaritinsats att få lite vin eller brännvin. Så skedde. Han fick en flaska brännvin av svensken som han tömde till sista droppen. Sen önskade han svenskarna farväl. Och lade sig för att vänta ut de sista ögonblicken han hade kvar. Hans stund på jorden skulle snart vara över.

Med krig följer plundring, då som nu. Allra värst – i en liga för sig själva i denna gren – var i vanlig ordning kosackerna. Krig lockar fram människans råaste sidor, och detta demonstrerades med all tydlighet av dessa bestar från öster, i synnerhet då de i mörkret gav sig på de stupade på fälten. Smågrupper av kosacker rörde sig likt skuggor i höstnattens mörker, de kunde bara anas i motljuset av någon vakteld, när de plundrade de döda och de försvarslösa, rensade dem på allt av värde. På krigsskådeplatserna rövade de allt vad de kunde föra med sig, och smög omkring bland dödsjämmer och absolut död, mellan tusentals soldaters sista vädjan eller bön och lemlästade kreaturs plågor. De bestal systematiskt de fallna på sina sista världsliga dyrbarheter. Kosackernas knivar skar genom tyg och människokött, om så behövdes, för att frigöra det värdefullaste från de fallna.

I övrigt hade kosacker och fransoser vissa likheter i sitt uppträdande i fält. De ransakade hänsynslöst lador, källare, bodar, boningsrum och vindar på allt som kunde ätas eller eldas för värme, eller samlas som värdeföremål. De bröt upp dörrar, kistor och skåp och inget besparades. Under misshandel tvingades ofta lokala bönder lämna ifrån sig allt och mer därtill, för att därefter se sina sönderbrutna tak, golv, luckor, fönster, möbler och alla slags husgeråd och åkerredskap kastas i vakteldarna som simpel ved, likaså tavlor, speglar, pianon och annat. Allt skickades på eldarna. Även reguljära ryska trupper hade uppgjort en särdeles stor och högt sprakande brasa som underhölls av alla möjliga brännbara föremål såsom sängar, soffor, stolar, bord, fönsterluckor, spinnrockar och en stor basfiol, som de snott ihop från kringliggande byar och lantgårdar.

Alltsedan striderna börjat avta på måndagskvällen hade kosackerna stulit och roffat, både ute på slagfälten och i de byar där invånarna tidigare frivilligt ställt upp med allt de kunnat för deras skull. Efter att allt var länsat, fann dessa vildar en bestialisk glädje i att bränna upp efter sig det som fanns kvar, inklusive byggnader. En anekdot berättar exempelvis om hur några svenskar utsänts för att försöka hitta något gammalt plank eller bråte för sina bivackeldar. De kom till ett vackert tvåvånings lanthus nära en rysk bivack – men en skock kosacker hade givetvis hunnit före. Kosackerna hade brutit upp alla dörrar skåp, byråer och rövat med sig det dyrbaraste. När de var färdiga minuter senare hade de – totalt omotiverat – stuckit hela det vackra huset i brand.

Ett annat ögonvittne berättar om en liknande episod, där just som ett rövarband med kosacker höll på att plundra allt de kunde hitta av värde på *övervåningen* av ett lanthus, så anlände en ny skock av samma ursprung, som istället samlade ihop allt brännbart de kunde finna på *nedervåningen* – trävirke, sängkläder, halm – innan de sedan rappt tände eld på huset utan att veta om någon levande fanns däri. Det var nära att kosackerna som plundrade på övervåningen blivit innebrända, men ”de flesta”, enligt ögonvittnet, sprang hastigt ner genom lågorna och lyckades rädda sig.

En annan skildring av ett svenskt ögonvittne berättar om hur han kom till ett hus som var totalt utplundrat av ryssar och kosacker. Just som han skulle lämna hörde han ett svagt, fragilt jämrande läte, besvarat av grova skrattsalvor. Svensken tog sig dit och möttes av en syn som högg rakt i hjärtat, och överträffade allt elände han tidigare bevittnat på slagfältet. Han skriver i sin framställning:

”I ett stort ödsligt utplundrat rum med öppna fönster, låg på golvet en stackars kvinna med ett nyfött barn. En kosack ville frånricka henne de klädesplagg som utgjorde hennes bädd, och andra dylika vilddjur var sysselsatta att avlyfta dörren varigenom den kalla vinden fick fritt spelrum. --- Den beskrivning, som den arma kvinnan, knappt hörbart, lämnade oss över det lidande som hon utstått, var hjärtslitande.”

Det är utifrån källmaterialet från detta fälttåg – dussintals oberoende ögonvitnesskildringar av olika episoder 1813-1814 – ibland svårt att avgöra om kosackerna, detta östslaviska släkte, var människor eller kanske djur, på riktigt.

En svensk officer berättar samtidigt om annat skändligt kosackiskt agerande vid orten Taucha, som redan på eftermiddagen uppgavs vara belamrad med sårade, fångar, ambulanser, tross och bagage, m m. Ett kaos. Inte blev det lugnare eller bättre under kvällen. En kosackisk officer anlände framåt klockan 22 till pastor Seyfarts⁷⁷⁸ hus. Kosacken presenterade sig som adjutant till en general. Han tog med sig sin häst in i pastorns bostad och krävde mat och dryck på ett ytterst våldsamt sätt. En person i pastorns sällskap som var närvarande som välvilligt försökte leda ut hästen ur rummet misshandlades av kosacken, som blev alltmer stormande och rasande och krävde brännvin. När han till slut insåg att pastorn inte hade några starkdrycker i sitt hus gav han sig så småningom av. Men denna påhälsning var bara en föraning av vad som komma skulle. Där en kosack fanns, skulle snart fler dyka upp. Farhågorna infriades kort därpå. Horder av kosacker fyllde snart Tauchas gator. De förde ett skandalöst skrån och buller, och invaderade bostäder med ett förfärligt gormande, bråk och bultande. Få civila ortsbor vågade öppna, ingen vågade gå ut. Istället försökte kosackerna bryta sig in genom att slå sönder dörrar och fönsterluckor. När monstren brutit sig in i ett hus med våld tryckte över 20 kosacker in sig genom dörren samtidigt och skrek med skräckinjagande röster efter bröd och brännvin.

Rövarband av kosacker ranssakade nu varje hörn av husen i staden, öppnade varje låda. Varje källare och rum vändes upp och ner i sökandet efter mat, sprit eller plundringsbara föremål, vad som helst som kom i deras åsyn; halsdukar, skjortor, strumpor, underkläder och andra klädesplagg. Om något plundringsbart händelsevis kvarlämnades skulle nästkommande rövärgång ta hand om det. Porslin slängdes omkring och allt som var skört krossades. Hö stals från logar för att göra facklor.

Den svenska huvudarmén bivackerade den natten norr om landsvägen inte långt från Taucha, ungefär på samma plats där den fått träna foxtrot hela seneftermiddagen. Svenska avantgardet bivackerade vid foten av Paunsdorfer Wäldchen bredvid byn Paunsdorf, där prussarna med understöd av britternas Rocket Troop Brigade stormat de franska ställningarna under eftermiddagen. Ett trettiotal byar stod i brand över hela slättlandskapet, och längs hela horisonten flammade lågor från lanthus och kojor. Skenet från de brinnande byarna och en

⁷⁷⁸ Johann August Seyfart (1779-1857), tysk präst

oräknelig mängd bivackeldar upplyste lämningarna av en förstörelse och ödeläggelse som världen aldrig tidigare skådat. Slätten runt Leipzig kunde man återigen associera till scener ur Dantes *Inferno*.⁷⁷⁹

Den svenske artillerigeneralen Suremain beskriver synen vid avantgardets bivack vid Paunsdorf sent om kvällen, och känslorna hos en krigare när krigets dån tystnat:

”Då kanonen icke längre mullrar, öppnas hans hjärta, som under drabbningen var av brons, hastigt för andra känslor. Då jag red omkring i Paunsdorfs omgivning, som varit skådeplats för en förbittrad strid, gjorde jag också dystra betraktelser. Här låg stympade och redan plundrade lik, kullvräta kanoner, sönderslagna ammunitionskistor. Där var husen, vilkas ruiner soldaterna girigt plundrade utan förbarmande med deras invånare, som inte övergett dem. Överallt låg spillror av vapen, kläder, möbler.”

Även på de svenska bivackeldarna kastades vad som fanns att tillgå, både möbler och t o m en fin klavecín⁷⁸⁰. Det fanns fortfarande inget att äta, matbristen var total och alla soldater var svälthungriga. Trossen var kvarlämnad och inga brödvagnar syntes till. Några försökte finna rovor och potatis i odlingsland. En tysk källa uppger att soldater vid de många bivackeldarna på fältet förenade sig i sång för att stötta varandra genom krigets ohyggligheter och sorgen över stupade kamrater, och möjligen också för att värma sig. Visserligen var den svenska armén jämförelsevis intakt och nästan helt oskadd, men samma källa uppger ändå att den vemodiga separationsångestvisan *Vem kan segla förutan vind?* sjöngs av svenskar eller finländare denna afton.⁷⁸¹

Lika illa med maten var det för hästarna, och man oroades över hur man skulle föda dem. General Suremain själv betalade 1 Friedrich d’or⁷⁸² för en säck havre som några kosacker sålde till honom, som de garanterat stulit. På köpet fick Suremain en gris, även den stulen. Kort därefter återkom ett stort gäng kosacker till Suremain och utbjöd en massa kors, ur, kedjor och andra guldföremål och nipper som de plundrat av döda och levande, d v s stöldgods som de nu ville sälja till generalen.

Det svenska avantgardet och den svenska huvudarmén, och alla övriga arméer, hade funnit sin plats. Kurirer genomkorsade landskapet med bud mellan befälhavarna om det genomförda och det kommande, och red med stormlyktor för att hitta i beckmörkret. Men... var fanns krigslegendaren Jean? Han hade framåt skymningen när striderna lidit mot sitt slut försvunnit och man visste inte var han höll hus. Tidigare under kvällen finns flera vittnesmål om hans vresiga humör i princip ända sen ankomsten till krigsskådeplatsen, och denna tvära lynnighet höll i sig länge.

Till slut lokaliserades Jean. Han var inte hos det svenska avantgardet, och inte hos den svenska huvudarmén, utan hade inbäddat sig i ett kosackregemente strax norr om Paunsdorf. Kosackerna byggde en koja åt honom av uppresta trästänger, övertäckta med halm och några soldatkappar som de hämtat från fältet. Kosackerna omringade och vaktade kojans hela natten. Där kunde krigslegendaren sova tryggt. Det gällde att omge sig med pålitligt folk.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Jmfr kap 8 avsn 8

⁷⁸⁰ klavecín (klaver; cembalo) = triangelformat klaverinstrument, huvudsakligen i bruk under 1500-, 1600- och 1700-talen

⁷⁸¹ *Vem kan segla förutan vind?* är en folkvisa i moll med ursprung i Åland och Finlands svensksbygder.

⁷⁸² 1 Friedrich d’or år 1813 motsvaras år 2020 ca 270 kr (KPI), 780 kr (guldindex) alt 9500 kr (arbetarlöneindex). Denna konvertering är baserad på antagandet att 1 Friedrich d’or = 3,30 hamburger mark banco = 1,10 riksdaler hamburger banco. Enbart guldinnehållet i 1 Friedrich d’or motsvarar dock år 2020 ett marknadsvärde av ca 3400 kr.

⁷⁸³ Bernadottes egen livvaktstyrka under den tyska delen av fälttåget bestod som tidigare nämnts ej av svenskar utan av kosacker och ryssar (jmfr kap 4 avsn 12; överenskommelsen med tsaren i Åbo 1812 att *ryska* militärtrupper, upp till 15 000 man, skulle skydda *den bernadotteska successionsordningen i Sverige*, d v s genom utländskt militärt ingripande på svensk mark, om denna successionsordning hotades)

Natten blev stjärnklar och råkall. Avantgardets soldater låg tätt intill varandra, nära, kände varandras andetag. De delade på ett par kappor och en sliten blodig filt, men kylan bet ända in i mörgen. Efter midnatt började eldarna också slockna på hedarna på grund av brist på bränsle, efter att *allt* nedrivit använts. Kroppar stelnade av köld. Hela natten hördes sporadiska skott då och då på avstånd ute i det svarta intet, när skadade hästar som krälade omkring på marken i tusentals över de vidsträckta hedarna sköts ihjäl. Möjligen kanske även en och annan halvdöd officerare som dräptes och rövades på sitt sista av värde. Över fälten låg även tiotusentals trasiga och sönderslitna unga män; förbrukade som soldater, förbrukade som män. Längs horisonten brann byar, brann kyrkor. Men i detta helvete fanns i den stjärnklara oktobernatten samtidigt en skönhet. I bivackeldarna på fälten som syntes ha uppstått ur dödsriket, som stjärnstoft på jorden, ett gnistrande pulver som beströdde natten, och i det brödraskap mellan smutsiga uniformerade drängar från samma trakt någonstans långt bort i en annan del av Europa som växte sig starkare än ek, hårdare än granit dessa dagar, dessa avgörande timmar, fanns i denna natt något stillsamt vackert.

I samband med 200-årsminnet av slaget vid Leipzig, så uppförde den tyske arkitekten och konstnären Yadegar Asisi⁷⁸⁴ en 360-graders panoramailustration av kriget som det stod i exakt detta skede – eftermiddagen, kvällen och natten den 18 oktober. Den cirkulära bildduken mätte 110 meter i omkrets och var 32 meter hög – en projiceringsyta på 3500 m² – och scenerna från Leipzigs stad med omnejd som förevisades ackompanjerades av en trovärdig och verklig ljudkuliss. Besökare kunde gå upp i ett torn i centrum av panoramat och betrakta scenen från alla höjder och i alla riktningar. Installationen ägde rum i den gamla gasklockan⁷⁸⁵ i Leipzig 2013-2015, och besöktes av författaren i september 2013, varvid konstillationens kolossala proportioner, imponerande detaljrikedom och autenticitet kan intygas.

Kapitel 13 avsnitt 15

SISTA NATTEN PÅ HÔTEL DE PRUSSE

Napoleon hade under en stor del av måndagen den **18 oktober 1813** uppehållit sig kring samma tobakskvarn på Thonberget, *Quandtsche Tabaksmühle*, där han övernattnat föregående natt. Men situationen hade under dagen gått från kärv till miserabel. Franska armén hade mot slutet av måndagen blivit hårt tillbakapressad, och led dessutom brist på ammunition. Den var innesluten mellan koalitionsarméerna och sumpträskan kring floderna Parthe, Elster och Pleisse. Den enda möjliga reträttvägen var via den trånga staden Leipzig och vidare västerut genom de passager som franska armén fortfarande kontrollerade. Bara inne i Leipzig fanns fortfarande 100 000 fransoser och 3 000 trossvagnar. Stadsportarna var trånga. Flera portar och passager var så smala att bara en enda vagn kunde passera samtidigt. Sedan återstod endast en snäv landsväg västerut som blott var åtta nio meter bred, senare ännu smalare. Dessutom måste en trång bro passeras. Genom detta nålsöga till reträttväg, denna extrema flaskhals, skulle alla tiotusentals officerare och soldater igenom, tillsammans med hästar, vagnar, kanoner och tross.

Och klockan tickade.

Läget som kejsar Napoleon befann sig i, eller snarare försatt sig själv i genom att inte tidigare reträtterat, har av en skildrare jämförts med erövraren Hernán Cortés⁷⁸⁶ som brände sina skepp – sin reträttmöjlighet till Spanien – för att tvinga sina mannar att fullfölja uppdraget som han

⁷⁸⁴ Yadegar Asisi Namini (1955-), tysk konstnär, arkitekt och lärare

⁷⁸⁵ Adress Richard-Lehmann-Strasse 114

⁷⁸⁶ Hernán Cortés de Monroy y Pizarro Altamirano (1485-1547), spansk erövrare som bl a orsakade Aztekimperiets fall

själv hade utstakat.⁷⁸⁷ Genom att låta sig målas in i ett hörn på fel sida om Leipzig, hade han blottställt hela sin armé och satsat allt på ett kort. Flera generaler, historiker och analytiker som senare kommenterat detta har sagt att detta var en stor missräkning från Napoleons sida, som väntade sig att hans talanger och hans *tur* skulle ordna allting till hans fördel.⁷⁸⁸

Det kan ej förnekas att den franska armén, ”med underverk av tapperhet” som en minnestecknare uttrycker det, gjort en otrolig insats dittills i försvaret av ställningarna kring Leipzig. Men läget var ohållbart. Napoleon kunde ej fortsätta striden ännu en dag utan att se sin armé helt och hållet förstörd. Världens mäktigaste man insåg på kvällen situationens allvar och att han inte längre skulle kunna hålla sin försvarsfront intakt. Han förstod att han inte längre kunde vinna. Slaget var avgjort. Med stora egna truppförluster och annalkande koalitionsstyrkor från tre väderstreck, fanns bara en sak att göra.

Napoleon gav den oundvikliga, den *enda* order som måste utdelas. På kvällen började han diktera instruktionen för den stora, allomfattande franska reträtten till sin stabschef Berthier, som kortfattat förtydligade instruktionerna för åtskilliga adjutanter vid en lägereld.⁷⁸⁹ Det stora tillbakadragandet västerut skulle inledas omedelbart, samtidigt som eftertrupper skulle hålla koalitionsstyrkorna borta från staden så länge som möjligt följande dag. Varje timme var betydelsefull.

Församlingen runt Napoleon stod i djup tystnad. En fotpall av trä hade hämtats åt kejsaren. Där satt han, hopsjunket. Och somnade. Utarbetad efter de senaste dagarnas, veckornas mödor och stor sömnbrist. Hans händer vilade på bröstkorgen. Napoleon Bonaparte – en av världshistoriens största härförare som i sitt umgängessätt var befällande, ofta frånstötande, ej sällan förödmjukande – såg i denna stund ut som vilken annan människa som helst, som dignat under olycksbördor. Generalerna, adjutanterna och ordonnansofficerarna stod runt lägerelden, dystra och tysta, och de retirerande trupperna var redan i rörelse en bit bort. Efter 15 minuter vaknade plötsligt kejsaren, och såg med förvåning på gruppen som stod kring honom, som om han undrade om han var vaken eller drömde. I den snåla, kyliga höstvinden skymtade, bortom vakteldens fladdrande sken och mot den ödesmättade oktobernattens beckmörker, trikolorens fanor och standar med den franska kejsarliga örnen i guld sittandes på en åskvigg över en lagerkrans med bokstaven N i mitten.

Napoleon drog sig själv tillbaka mot Leipzig och tog in på hotellet *Hôtel de Prusse* – ”Hotell Preussen” – som låg på dåvarande adressen Rossplatz 7, sydost om Leipzigs stadskärna strax utanför stadsmuren. Den sista natten innan ett av sitt livs största nederlag var ett faktum, bodde sålunda en av världshistoriens största härförare på ett hotell med samma namn som motståndarsidan.⁷⁹⁰

Den franska reträtten forcerades under allra största kaos, ett kaos som bara eskalerade. I staden var en enorm trängsel och oordning som tilltog för varje minut. Staden var packad av omkullvälta vagnar märkta *Garde Imperiale* och *Grande Armée*, krossade kärrhjul, lösa kreatur, barrikader och bråte, och längs husväggarna låg förblödande soldater som var oförmögna att röra sig. En del svaga och sårade klämdes eller krossades till döds under all trängsel när vagnsekipage, kanoner, kreatur och tross och tusentals man pressade sig fram mot Ranstädter Tor. Några som stod på benen fyllde kärl i fontänen. Eldar sprakade på flera håll runt om på gator

⁷⁸⁷ Forskningen har en delad syn på om Cortés faktiskt lät bränna skeppen eller om han lät köra dem mot land för att på så sätt förstöra dem.

⁷⁸⁸ Jmfr kap 12 avsn 1, 6

⁷⁸⁹ Ett partiellt tillbakadragande med förflyttningar av bl a tross och artilleri mot Lindenau hade redan tidigare inletts, se kap 13 avsn 6. Napoleons order på måndagskvällen var mer allomfattande.

⁷⁹⁰ Hotellet finns ej kvar, men dess geografiska läge motsvaras idag närmast av byggnaden på den nuvarande adressen Rossplatz 11-12. Entrén till *Hôtel de Prusse* 1813 låg på gräsmattan ca 15-20 meter ovanför (norr om) nämnda nuvarande byggnad.

inne staden. Fasader var fulla av skotthål, och flera röda tegeltak hade rasat in. I och omkring staden steg tjocka svarta rökelare mot natthimlen.

Den militära disciplinen var i upplösning.

Det handlade bara om att rädda sig undan, att fly.

Kapitel 14

19 oktober 1813

Avsnitt

1. *Gryningsljus över krigets teater*
2. *Med lera under skorna*
3. *Leipzig*
4. *Napoleons flykt*
5. *Stormningen av Grimmaporten*
6. *Den kaotiska franska reträtten*
7. *Segeparaden*
8. *Bernadottepersonalens historieskrivning*
9. *Ett förtroligt möte*
10. *Skymningsland*

GRYNINGSLJUS ÖVER KRIGETS TEATER

Det var en kall och månklar natt. Det blev tisdag den **19 oktober 1813**. Det var frost på marken i gryningen. De sista bivackeldarna höll på att brinna ut.

De svenska trummorna slog klockan 06. Manskap och befäl, stela av köld, steg upp från det frusna fältet av kålstjälkar och åkerstubb, blod och döda kroppar. Var och en redde sig. På morgonen avtecknades ödeläggelsen som silhuetter i den tjocka dimman. Paunsdorf framför dem var, liksom andra byar kring Leipzig, helt utbränd. Av träbyggnader fanns bara kvar några tomma logar, stall och fähus. I byn stod fortfarande kvar ett stort stenhus, som var byfogdens rådstuga. Fransoserna hade använt detta som sjukhus. Där hade legat en mängd sårade fransoser, men kvar fanns nu bara packade rader med stelnade lik.

Förberedelser gjordes överallt för en ny dags strid. Solen lyste upp och dimman lättade. Det blev en klar och frisk höstmorgon, och i bivackerna spreds munterhet och glädje, oaktat scenerna på slagfältet, som var inget mindre än ett slaktfält. Enstaka skott hördes här och där, precis som sent om natten innan när de försökt sova, när ohjälpligt skadade hästar sköts ihjäl av medlidande för att förkorta deras plågor. Hundratals hästar avlivades.

En svensk officer som haft en halmbal att sova på borstade av sin uniform, en soldat satt och mjölkade en ko som skulle slaktas. Mjölken från kon gav svenskarna till skadade fransoser som krälade på marken en bit bort, som lemlästade hasat sig fram över lerfältet i natten för att komma nära en vakteld.

Trots bristen på sömn, vila och ordentlig mat i dagar, egentligen veckor, och trots nattkylan och regnet som nu dock hade upphört, och trots att världshistoriens dittills största militära sammandrabbning ej ännu var avslutad och fortfarande kallade på deras deltagande, så verkade många officerare och soldater vara på ett ovanligt gott humör denna morgon.

När dimman lättade efter klockan 07 upptäcktes att den försvarslinje som hållits av franska trupper en bit utanför Leipzig under måndagskvällen nu till stor del var lämnad. Fransoserna hade redan tidigt innan soluppgången övergivit slagfältet, dragit sig tillbaka från nästan alla sina yttre posteringar in till Leipzigs förstäder⁷⁹¹ och innanför stadsmuren. Mindre franska enheter hade fortfarande kontrollen över ett fåtal byar söder och öster om staden, inklusive Volkmarisdorf och Reudnitz, för att fördröja koalitionen och skydda den franska reträtten. Klockan gick, solen steg sakta på himlen men inga svenska uppställningsorder kom. Tempot i förberedelserna har av Suremain beskrivits som frustrerande makligt, underförstått att Napoleons besegrande borde fullföljas och kriget därmed avslutas utan omotiverade uppskov.

Nils torkade av sin musköt med ett stycke linnetyg. Den blänkte till i morgonsolen. Hans kläder var så lortiga som kunde förväntas i detta skede, skjortan var vitsmutsig, men alla knappar på den mörkblå frackliknande jackan med dubbla knapprader var knäppta enligt protokollet. På de grå byxorna lyste de röda revärerna, likaså på jackslagen och kragen. Tschakån med det vita bandet, regementsmärket och den gula tofsen satt präktigt på huvudet, han hade sin ränsel på ryggen och det långa vapnet mätte sig på längden vid hans högra sida.

Jakthornen blåste dock så småningom uppställning i slagordning, d v s batalj. Svenska armén formerades på linjer framför Sommerfeld och Engelsdorf, 7 km rakt öster om Leipzig. Avantgardet först. Bland de svenska soldaterna spekulerades i om man skulle få slåss på riktigt denna dag.

”Go’morrön riddare!” hördes en röst i vimlet.

”Go lycke åt däj ida, Nils”, hördes en annan röst bakom honom, Abrahams.

⁷⁹¹ förstäder = bebyggelsen allra närmast utanför stadsmuren

I det blanka morgonljuset kunde man överblicka slagfältet i hela dess styggelse, ett rysligt virrvarr av mänskligt elände. Hela slätten var betäckt med lik och sönderstympade kroppar, med klädtrasor och utspridda kvarlevor, med patronpapper och blodiga ränslar. Alla tidigare boningshus var nu blott aska, och bland ruinerna irrade en mängd bleka, linkande sårade soldater likt vålnader.

Vid sidan om de höga chausséerna från Leipzig ut mot Taucha, Wurzen och Grimma, med lågt liggande åkrar och ängsmarker på ömse sidor, hade ammunitions- och trossvagnar blivit nerstörtade för att lämna rum för trupper. Bland dessa söndriga fordon låg även kringströdda halvnakna och blodiga lik. De grovlemmade och skäggiga var ryssar, medan de stupade fransoserna var småväxta, klena och utan skägg, en del bara 16-17 år gamla.⁷⁹² Här låg de nu, som om de i dödskampen desperat fattat tag i vad som låg till hands, såsom den närmast liggandes ben eller armar. En soldat hade armen om en annans midja, en annan hade fått tag om halsen.

De platser som de svenska kanonerna beskjutit vid Schönefeld var också gripande att beskåda, särskilt då kosacker eller andra ännu icke hunnit plundra liken. Där låg sönderslitna människostycken, krossade eller bortskjutna huvuden, genomborrade lekamen, blod. Svenska tolvpundkanoners alster.

Schwarzenberg och Blücher ville inta Leipzig med storm. Koalitionens artilleri som stod uppställt med hundratals kanonmyningar riktade mot Leipzig hade kunnat utplåna staden och jämna bebyggelsen med marken. Men en sachsisk officer skyndade ut från Petersporten och vädjade till de högsta koalitionsledarna om att förskona staden, dess hus och civila befolkning. Han blev lovad detta, i den mån det var möjligt.

Ytterligare en parlamentär utsedd av en av de franska marskalkerna kom utrusande med ett erbjudande om att alla sachsiska trupper skulle få byta sida och gå över till de allierade, om staden förskonades från att beskjutas och om fransoserna erbjöds ett fritt återtåg västerut. Frankrikes förslag innebar att de frivilligt och ordningsamt skulle utrymma Leipzig och forsla bort sitt artilleri, vagnar och trupper till en viss bestämd punkt utanför staden på vägen mot Paris. De allierade avtog fransosernas förslag. Koalitionstrupperna visste redan på morgonen att de skulle inta Leipzig som segrare denna dag, men de visste också att det skulle flyta mer blod i striderna dessförinnan.

Kapitel 14 avsnitt 2

MED LERA UNDER SKORNA

Tisdag morgon den **19 oktober 1813**. Bülow ryckte fram mot Reudnitz klockan 08. De få franska trupper som fanns kvar var inte i stånd att hålla tillbaka attacken, de var bara utplacerade för att fördröja koalitionsoffensiven och skydda Napoleons återtåg. De byar som fransoserna ännu innehade togs med storm. Kanon- och gevärselden drogs allt närmare Leipzig, dock var dundret aningen mindre intensivt än på måndagen. De sachsiska övergångarna till koalitionssidan fortsatte på måndagen; de kastade ifrån sig gevär och gick över hoptals till andra sidan.

Kort efter klockan 09 började attacken mot Leipzigs förorter, och kanon- och gevärsskotten tilltog i styrka och intensitet. Ett stort vrål från den böhmiska arméns kanoner markerade starten

⁷⁹² De officiella antagningsreglerna till den franska armén vid denna tid stipulerade att rekryten skulle ha uppnått 20 års ålder 1814, d v s varit född 1794 eller tidigare. Enligt en närvarande svensk observatör och minnestecknare så var dock många *tydligt* under den officiella konskriptionsåldern. Vid sidan om ålderskravet fanns även ett krav på kroppslängd för de franska pojkarna som också successivt sänktes.

för de tunga artilleristriderna. Under tiden som fransoserna kämpade med sin ometodiska, oregelmsiga och olycksdrabbade reträtt på den västra våtmarkssidan om Leipzig, riktade koalitionsstyrkorna tusen kanonmynningar mot staden längs fronten på andra sidor om staden, och upprätthöll en konstant eldgivning. Under betäckning av denna artillerield kunde koalitionen soldatarméer närma sig Leipzig från olika håll. Krutröksmoln steg mot skyn och trumpeter och jägarpipor ljöd och signalerade oavbrutet. Dundret och blåshornen var som ett draperi av krigsmusik, avgörandets soundtrack.

Ryska gevärsskyttar fördrev fransoserna ur Pfaffendorf efter utdragen strid, och man kunde pressa tillbaka fransoserna mot staden och rycka in i förstäderna. Bittra strider pågick i hus, bakgårdar och präng.

Leipzig omgavs, utanför stadsmuren, av ett stort antal angenäma parker med vackra promenadstråk. Dessa berömda trädgårdar omgärdade Leipzig som en blomsterkrans. Utanför dessa parker låg förstädernas bebyggelse. Men inom loppet av några timmar denna tisdag berövades staden denna botaniska skatt och detta stolta privilegium. Dessa lunder och ortagårdar hade redan övertagits av fransoserna som förskansningar för att hålla tillbaka de allierade under sin reträtt. De förtjusande Löhr-, Bose-, Reichel- och Richterträdgårdarna – som var lovprisade över hela Tyskland och var hela Leipzigs dekoration och allas fröjd – blev nu en del av slagfältet och blodigheterna. Lustgårdarna blev en del av slagfältet med nedhuggna eller sönderskjutna träd, utbrunna vakteldar, artilleriverk med kringtrampande soldatkolonner. Döda hästar, vagnar, kanoner, sårade män och lik var överallt.

Hela den svenska armén hade ställts upp på morgonen i slagordning på två linjer, *ordre de bataille*. En närvarande minnestecknare kommenterar bittert men korrekt att detta faktum allena borde övertygat de flesta om att vägen var fri och att ingen större konfrontation var att vänta. De svenska fanorna blottades, musiken spelade, och "generalitetet" – det övre officersskiktet omgivna av svärmar av adjutanter – såg extra morska ut denna morgon där de red framför de svenska infanterilinjerna. En minnestecknare kallar det träffsäkert för "dessa våra grannlåter⁷⁹³". Ryska infanteribataljoner, klädda till parad i vita linnebyxor och med långa svarta tagelplymer i mössan och med kapotten⁷⁹⁴ hopvirad, hängande från axeln och snett över livet, deltog i de svenska morgonmanövrerna.

Jean Bernadotte, sin agenda trogen att undvika konfrontation med fransoserna i detta stora konfrontationskrig mot fransoserna, lät driva den svenska armén i någon slags sidledes pendelrörelse. Det beordrades marsch än åt höger, än snett åt vänster, utan att soldaterna helt han ställa upp sig i korrekta led innan nya order att gå åt andra hållet skreks ut av befälhavare och trummades ut av trumslagarna. Medan preussarna arbetade ihärdigt och självuppoffrande med att mota de sista franska fästena tillbaka in i staden, marscherade svenskarna lite åt ena hållet och lite åt andra hållet utan att komma någonstans; ännu en bisarr koreografiövning över stilla fält där inga fransoser syntes till. Marken var dock övertäckt av trasor av sönderslitna uniformer, söndriga tschakåer, krossade hjul, harnesk, fördärvade sadlar och mycket annat skräp som inte ens kosackerna tyckt värt att plundra. Överallt låg även döda eller bleserade hästar i en otrolig mängd.

Där svenskarna på kommando från överbefälhavaren valsade fram och åter denna morgon, låg stora odlingsland med rovor och kål. Dessa hade dock självklart de senaste dagarna länsats av hedens soldater från alla länder, som om vildsvin bökat sönder stora arealer i den ständiga jakten på föda i krigets skugga. Under den svenska marschordningen, som böljade fram och tillbaka istället för att röra sig rakt mot fronten, trampade svenskarna igenom de upp-och-nervända kålgårdarna från Sellerhausen till Schönefeld med lera under skorna.

⁷⁹³ grannlåter = prål, prydnad, flärd, bjäfs, lullull

⁷⁹⁴ kapott = militärkappa

Svenskarna makade sig långsamt, långsamt närmare Leipzig, lite av och lite an. Stadens kyrktorn stack upp innanför stadsmuren med de förgyllda korsen högst upp blänkande i förmiddagssolen, under kanoners dunder och det ihållande smattret från gevärseld runt omkring staden. Innan den svenska kåren riskerade att komma för nära striden lät emellertid Jean kommendera halt, gevär för fot, och det befalldes strängeligen att ingen fick gå ur sitt led. Flera tält slogs upp för generalerna, och trupperna blev tillsagda att rengöra sina musköter, förvisso helt oanvända i kriget hittills, samt kontrollera sin ammunition, även den oanvänd. Svenska armén befann sig nu 3 km öster om stadsmuren, strax norr om byn Sellerhausen.

Kapitel 14 avsnitt 3

LEIPZIG

Under tisdagsförmiddagen trängdes fransoserna tillbaka alltmer av koalitionsarméerna mot Leipzig och innanför stadsmuren. Ett eldgap av granater och glödgade kanonkulor, och brandraketer från det engelska raketbatteriet, hade satt bebyggelse i brand och kom allt närmare. Men de allierade var noga med att inte förstöra själva den vackra staden och skada dess olyckliga invånare, utan skona dessa från så mycket lidande som möjligt. Man understödde därför anfallet mot Leipzig bara med så mycket artilleri som fordrades för att tysta ner det franska försvaret och för att bana väg genom palissaderingar och portar. Stormningen skedde främst med infanteri.

Eldgivningen från koalitionen var som kraftigast framåt klockan 10. Koalitionsstyrkor gjorde som sagt vad de kunde för att bevara staden, men under mer än två timmar föll ändå kulor och granater ymnigt från öster och norr, in genom hustak och ner i trädgårdar mellan husen. På alla håll rev missilerna med sig fragment av tak, murar och gavlar som brakade ner. Kanonkulor slet med sig taktegel och mursten. Gevärskulor genomborrade väggar. Att vistas inne i Leipzig hade blivit livsfarligt. Övervåningarna i boningshusen var utrymda och befolkningen gömde sig i nedervåningar, valv och källare. Många invånare grät vid varje kanonskott och kröp konvulsivt ihop. Samtidigt förklarade koalitionen för invånarna att den som gömde fransoser i sitt hus riskerade att få sitt hus förstört.

Stadspportarna och förstäderna var kraftigt barrikaderade och försvarades intensivt med fullkomlig besatthet av de mycket tätt utposterade fransoserna. Fortet skulle falla, men det handlade nu bara om att vinna tid för den stökiga reträtten på andra sidan staden. Själva utgången av striden var dock given. Det handlade bara om att skydda återtåget och fördröja Leipzigs fall med kraftigast möjliga moteld. Den desperata franska eldgivningen från murkrön och bakom plank var bara ett verk av ångest och vanmakt, som uppsköt det oundvikliga blott ett ögonblick. Världshistoriens blad var redan skrivet. Napoleon hade förlorat. Plank höll på att brytas igenom, murar och barrikaderade portar höll på att forceras.

På Leipzigs gator låg högar med döda och bleserade människor samt mängder av hästar och bortkastade gevär överallt, så det på många ställen var svårt att ta sig fram. En stor mängd franska trupper, artilleri och bagage fanns fortfarande i staden och trängseln var kompakt. Kavalleri och kanoner, ammunitionsvagnar, kärror, trupper och tross pressades fram under enormt bök på Leipzigs smala gator och gränder. Nästan alla stadspportar var tillspärrade. Franska befälhavare gastade åt sina soldater att bege sig mot Ranstädterporten i det nordvästra hörnet av staden, den enda vägen ut mot Lindenau. Så alla trängde sig mot Ranstädterporten. Jämte mängder med militärer i uniform och civila kläder, forcerades en stor mängd tross fram, likaså de talrika boskapshjordar som fransoserna hade rövat ihop och tydligen skulle ha med sig. Det skreks och svors utan gränser i villervallan, överallt hördes larm och skrån. Den allra gruvligaste

oordning som tänkas kan uppstod. Stockningen var fullkomlig. Allt var hopsnärjt i en ostyrig oreda. Alla tiotusentals människor som skulle ut genom samma nålsöga gjorde så att allting gick i baklås. Folk klämdes mot husens fasader i gränder. Flykten var kaotisk, förvirringen var kapital, och var och en tänkte blott på att rädda sig själv från den påträngande fienden. Den tröga reträtten skedde i största oordning, och omkullvälta kärror, sönderskjutna vagnar, barrikader, tunnor och annan kvarlämnad bråte på gatorna saktade ner allt ytterligare.

Kapitel 14 avsnitt 4

NAPOLEONS FLYKT

Napoleon lämnade Hôtel de Prusse på sin häst någon gång efter klockan 09:30 på tisdagsmorgonen den **19 oktober 1813** för att besöka kungen av Sachsen. På Leipzigs gator och torg rörde sig oräkneliga sårade unga män som vandrade omkring som människoskuggor, pinade själar, utan någonstans att ta vägen för tak över huvudet. En fasaväckande gestalt hade blivit bränd av en exploderande ammunitionsvagn och ansiktet var svullet till dubbla storleken. Man såg bara hans ögon och tunga, som också var svullen och bränd och hängde ut långt ur munnen. Synerna åt alla håll i staden var skrämmande. Krigets rysliga uselhet lämnade avtryck i betraktares sinnen och själar för livet, och alla som var där bevittnade en mardröm, effekterna av mänskligt barbari, som tedde sig osannolik.

Napoleon red genom stadens kaos och humanitära helvete utan en min. Istället uttryckte hans ansikte och kroppshållning en besynnerlig likgiltighet. Någon gång runt klockan 10 stannade han vid den sachsiske kungens residens⁷⁹⁵ vid Markt, det stora torget mitt i staden. Napoleon klev av sin häst och gick upp i palatset för att ta farväl av den sachsiska kungafamiljen, alltmedan kanonerna dundrade på utanför Leipzigs stadsportar. Napoleon och kungen av Sachsen stod vid fönstret en lång stund och samtalade, och den franske kejsaren visade både ett lugn, en passivitet och indifferens som var mäktig givet stundens allvar, och givet tiden som oförtvilat tickade på. Minuterna gick. Hundratusentals av koalitionen infanterisoldater uppbackade av artilleri och kavalleri tryckte på utanför stadsmurarna av full kraft, och snaran drogs åt runt en av världshistoriens störste härförare. Men Napoleon blev kvar i rummet, utan synbar stress. En minnestecknare kallar hans trankila uppträdande invid stormens öga för "en besynnerlig försöffning" som kunnat kosta honom livet.

Napoleon stannade ungefär 20 minuter, vilket kändes som väldigt lång tid för hans följe. Officerare anlände efter varandra med bud att ifall kejsaren dröjde många minuter till skulle han inte ha möjlighet att ta sig ut ur staden innan koalitionen stormning, på grund av stockningen och kaoset genom den enda smala flyktvägen.

Framåt klockan 10:30⁷⁹⁶ kom Napoleon ut på gatan igen. Den satta, aningen kortväxta kejsaren klängde sig upp för den reslige gråspräcklige hingsten Taurus. Tillsammans med ett litet väntande garde korsade de torget Markt och red nerför Hainstrasse mot Ranstädter Tor. Den sista biten var dock totalt oframkomlig, packfull av flyende människor, kreatur, vagnar och bråte. Själva porten var blockerad av en ogenomtränglig hög av artillerivagnar och kärror, och muskötelden vid stadsmuren var livlig. Det var omöjligt att ta sig vidare genom Ranstädter Tor. På andra sidan innerstaden höll samtidigt koalitionen på att bryta sig fram mot Grimmaporten.

Och klockan tickade.

⁷⁹⁵ Denna byggnad kallas idag *Königshaus* och ligger på nuvarande adressen Markt 17 på södra sidan av torget.

⁷⁹⁶ Uppgifterna i olika källor går isär något (± 30 minuter) när Napoleon anlände till respektive lämnade kungen av Sachsen och därefter påbörjade sin flykt till häst ut ur Leipzig.

Napoleon och hans lilla följe vände om och red långsamt via Fleischergasse och Klostergasse, passerade Thomaskyrkan, och fortsatte sedan Burgstrasse, där Napoleon några gånger betjänade sig av en luktflaska. Via Schlossgasse nådde de, i sista ögonblicket, fram till den sista öppna passagen med möjlighet att lämna staden genom den södra porten genom stadsmuren, Peterstor.

Följet var därmed ute ur Leipzig och befann sig på utsidan om stadsmuren, fastän ju rakt *söder* om staden. Räddningspassagen mot Lindenau låg *nordväst* om staden!

Det rapporteras att Napoleon vid denna tidpunkt "svettades ganska kraftigt", måne för att det var en varm dag, måne av stress.

Napoleons lilla garde följde perimetern av stadsmuren medsols och red längs Pleissefloden och förbi trädgårdarna Rudolphs Garten, Reichels Garten och Reichenbachs Garten⁷⁹⁷ tills det slutligen nådde Fleischerplatz och Ranstädter Steinweg, och kunde fortsätta genom Äusserer Ranstädter Tor⁷⁹⁸, och vidare på landsvägen mot Lindenau och Lützen. Enligt ett ögonvittne trängde sig Napoleons följe "med möda" förbi den ofantliga trossen som igenkorkade vägen, och klockan var då ungefär 11.

Men han var ute ur råttfällan.

Han var fri.

Napoleon hade klarat sig.

Han red förbi de orediga truppmassorna jämte all bråte som hans här förde med sig. När han närmade sig Elsterbron makade folkmassorna på sig, men så snart han passerat fylldes luckan igen, och flera officerare i hans följe hade därför svårt att hänga med honom. Passagen mot Lindenau, drygt 3 km lång, gick över flera broar över talrika förgreningar av Elsterfloden.

Napoleon hade en egenartad dräkt på sig denna förmiddag och red genom trängseln tillsammans med blott sitt mindre följe. I fonden kring staden han just lämnat bakom sig ljöd kanonunder och musköteld. Fransoserna höll fortfarande staden, men det var nu en fråga om bara minuter kvar.

Ögonvittnen berättar att Napoleon i just denna stund, på väg västerut mot Lindenau, satt djupt försjunken i tankar på sin hästrygg och obekymrat visslade melodin till *Malbrough s'en va-t-en guerre*⁷⁹⁹. Med sitt vanliga lugn verkade han fullständigt okänslig inför scenerna av förödelse längs hans väg. I Lindenau klev han av sin häst och gick in i kvarnen där, ett fint vitt tvåvåningshus med balkonger, en av få byggnader i Lindenau som fortfarande stod upp. Han skulle spendera natten i Lindenau. Kanoner stod uppställda på kullar och flodbankar med mynningarna mot Leipzig.

Att Napoleon klarade sig ut ur Leipzig och komfortabelt kunde sätta sig i säkerhet i Lindenau berodde dels på egen *tur* givet den enorma press Leipzig stod under vid tillfället, koalitionen robusta annalkande och de barrikaderade flyktvägarna. Men många historietecknare har även framhållit misstaget hos koalitionen att ej i ett tidigare skede spärta utfartsvägen från Leipzig västerut, genskjuta allt som kom ut ur Ranstädterporten, eller ta Lindenau i besittning. Flera kända generaler och historiker har kallat detta för *försumlighet* av koalitionen ledare.

Skälen till den franska förlusten vid slaget vid Leipzig 1813 har gjorts stora utredningar och skrivits avhandlingar om. Det ligger bortom denna boks omfång att ge sig in i den diskussionen. En bidragande orsak som emellertid framhållits av forskare är Napoleons *attityd*. Det har sagts

⁷⁹⁷ Vägen som beskrivs på utsidan av och längs stadsmuren, längs Pleissefloden förbi trädgårdarna motsvaras idag ungefär av Martin-Luther-Ring-Dittrichring-Goerdelerring.

⁷⁹⁸ Även kallat *Äusseres Rannisches Thor* eller *Wasser Thor* (Tor stavas Thor på flera äldre kartor). Platsen motsvaras idag närmast av den stora korsningen mellan Jahnallee, Leibnizstrasse, Ranstädter Steinweg och Thomasiusstrasse.

⁷⁹⁹ *Malbrough s'en va-t-en guerre* ("Malbrough har lämnat för kriget"), även kallad *Mort et convoi de l'invincible Malbrough* ("Den oöverbinnerlige Malbroughs död och begravning"), är en känd fransk folkvisa. En variant av samma melodi är den engelska *For he's a jolly good fellow*.

att fel och tillkortakommanden i Napoleons personlighet tilläts inverka i alltför stor grad på hans militärstrategiska beslutsfattande och hans omdöme. Under vissa avgörande skeden under hösten i upptakten till Leipzig kan han klandras för obeslutsamhet och passivitet, men det som kanske ännu mer sänkte hans chanser var att mänskliga svagheter som stolthet, arrogans, omedgörlighet och önsketänkande förgrumlade hans tidigare iskalla, känslolösa och kalkylerande blick och ledarskap.⁸⁰⁰

Kapitel 14 avsnitt 5

STORMNINGEN AV GRIMMAPORTEN

Extraroteringsoldat Nils Forvass soldatnamn kommer från det tyska ordet Vorwärts. I tidiga sammanhang var stavningen lika. Även om det inte går att *bevisa* att namnvalet inspirerats av en av det samtida Europas mest kända generaler, kan man ändå leka med tanken att så var fallet.⁸⁰¹ Den heroiske åldrige marskalk Vorwärts, alltså Blücher, chef för den schlesiska armén under detta fälttåg, och den menige och anonyma svenska kronans knekt Forvass från Frödinge socken skulle givetvis aldrig träffas, aldrig talas vid, och den äldre skulle inte känna till den yngres blotta existens. Men innan denna tisdag den **19 oktober 1813** var över skulle de båda befinna sig på precis samma plats, i ett flyktigt men betydelsefullt historiskt ögonblick.⁸⁰²

Samtidigt som Napoleon lämnade Leipzig, och samtidigt som svenska armén stod parkerad på en lerig slätt några få kilometer nordost om staden, kämpade sig general Vorwärts med sina preussare allt närmare staden norrifrån. Blücher var omåttligt populär bland sina soldater, helt enkelt därför att han var en krigare med målmedvetenhet, tydliga principer, tapperhet, offervilja, oegennyttia och integritet. Riktigt samma egenskaper kan inte tillskrivas alla s k krigslegendarer. Och det var kanske just därför som Blücher var en av dessa personer som stamfader Bernadotte i grunden ogillade så mycket, liksom han ej heller kunde tåla Adlercreutz, helt därför att stamfadern var dessa populära generalers diametrala motsats i fråga om karaktär och moral.

Striderna i Leipzigs norra förorter var intensiva och oupphörliga, precis som de hade varit tre dagar tidigare vid Möckern. Blüchers armé nådde fram till den kraftigt barrikaderade Gerbertor, som stormades. Blücher ville vara först in i staden med sin trupp – han kände att han var skyldig sin armé *trofén* av att ha varit de som först bröt in i Leipzig. När fransosernas barrikader väl bröts igenom, kunde soldater ta sig in i förstaden på gatan Gerbergasse, men där fortsatte striderna lika intensivt. Med kraft och fullständig oräddhet kämpade Blücher, 70 år ung, allra längst fram vid sina marktruppers sida. Han stred på sin häst i den absoluta spetsen med värjan dragen, fullständigt inom skotthåll för fiendens eld, och ropade sina populära fraser:

”Vorwärts! Vorwärts Kinder!”⁸⁰³

Det fanns ingen tid att ta fångar. Allt som ej frivilligt gav sig till fånga, nergjordes. Det handlade bara om att fåktas och skjuta, att leva eller dö. Preussiska avdelningar tillströmmade successivt, med gamle general Blücher kämpandes i spetsen. Slutligen föll även den inre Halleporten. Klockan var då ca 12-12:30.⁸⁰⁴ När fransoserna drivits tillbaka mottogs denne galante, grånande krigare, som dröp av svett, med obeskrivliga jubelrop och glädje av Leipzigborna. Fastän skjutandet fortfarande pågick på stadens gator, öppnade kvinnor fönstren

⁸⁰⁰ Jmfr Ordspråksboken 16:18

⁸⁰¹ Se kap 3 avsn 13

⁸⁰² Se kap 14 avsn 7 (slutet)

⁸⁰³ Blücher refererade ofta till sina fotsoldater som sina barn, och i sin tur kunde soldaterna ropa i kör: ”Länge leve fader Blücher!”

⁸⁰⁴ Jmfr slutet av detta avsnitt (forceringen av Grimmaporten ca klockan 12:30)

för att bese honom. Blücher! Näsdukar viftade från alla fönster. Män reglade upp sina ytterdörrar och samlades nere på gatorna för att hälsa honom och befrielsearmén, utan tanke på fara för sina liv. De invällande trupperna trängdes med civilbefolkningen, och fick sådant välkomstmottagande att folkjublet överröstade alla trummor.

Vad gällde tillståndet i den svenska armén dessa dagar, framhåller källmaterialet på ett flertal ställen det spända förhållandet mellan generalissimus Jean och hans stabschef Adlercreutz. Den senare, med heder och plikt känsla, återkom till den rent pinsamma situation som svenska armén försatts i, passiverad och förlöjligad, när man faktiskt hade kommit dit för att strida för gemensamma europeiska angelägenheter och åtminstone hade en egen värdighet att leva upp till. En minnestecknare uppger att det inträffade ”gruvliga ordväxlingar mellan kronprinsen och Adlercreutz i hänseende till arméns framryckande, vilket den ene påyrkade och den andre ville undvika”. Slutligen hade Adlercreutz gått in till Jean och sagt, med förtvivlan och häftighet, på sin dåliga franska:

”Vet ni vad armén säger om er? Jo, den säger att ni är *rädd*, och därför inte *vågar* er fram!”

Denna provokation tog skruv. Improvisatören från Pau levde på sätt och vis i en bubbla där han hade skyhöga tankar om sig själv, men samtidigt var han oerhört känslig för omvärldsopinionen.⁸⁰⁵ Adlercreutz klarspråk blev i detta läge en direkt orsak till att en mindre enhet av svenska armén slutligen fick framrycka och – jösses! – faktiskt delta.

Vid klockan 10 rasade kriget på alla kanter runt staden i panoramat framför dem. De svenska soldaterna hade på förmiddagen ålagts att slå upp tält för generalerna, likaså att rengöra sina musköter samt kontrollera sin ammunition, när plötsligt order kom för jägarna ur alla brigader att ta upp sina vapen, ladda och samlas längst fram, för att sedan närma sig Leipzig. Enligt källmaterialet gjorde sig dock soldater och befäl ingen större brådska, då det vid det här laget var allmänt känt att dylika befallningar ovanifrån aldrig innebar något konkret verkställande, bara tramsigt skådespel. Ordern upprepades därför flera gånger, innan den 24-årige major Wilhelm von Döbeln infann sig för att mana på jägarna. Då anträdde slutligen marschen. Klockan var då 10:15.

De svenska jägarna marscherade i kolonn över föregående dags slagfält, översållad med lik, och nådde ungefär klockan 10:45 den höga uppbyggda landsvägen Dresdner chaussée⁸⁰⁶ i höjd med Sellerhausen. De fortsatte i riktning mot Leipzig genom byn Volkmarshdorf.

En minnestecknare kommenterar syrligt arméns förväntningar på denna uppmarsch vid detta ögonblick:

”Framkomna genom nämnda by fann vi det kungliga svenska gardet till häst --- vilket än mer styrkte min förmodan att all slags fara var ganska långt borta, fastän vi befann oss blott 1200 meter från staden. --- Jag inbillade mig att vi skulle komma fram när staden var intagen, lagom för att ropa: Victoria! Victoria!”

Det ”kungliga svenska gardet” som källan omnämner passerades ungefär klockan 11, ett månghövdad grant följe till häst på höjden vid Reudnitz, galgbacken⁸⁰⁷. Det var kronprins Bernadotte med ”sin lysande och talrika svit” enligt en annan minnestecknare, med viss sarkasm. Krigslegendaren från Pau med följe hade placerat sig på första parkett. Själv var höga vederbörande klädd i mörkblå frack med guldbroderade blad kring kragen, och en hatt med *svart* plym. Kanske en sorgedag när Frankrike gick mot förlust.

⁸⁰⁵ Jmfr hans valspråk som kung, ”Folkets kärlek min belöning”, vilket inrymmer både narcissism, inbilskhet och självgodhet i stora mått; ang stamfaderns känslighet för den allmänna opinionen jmfr t ex kap 2 avsn 24 och 25; kap 3 avsn 3 och 12; kap 4 avsn 7.

⁸⁰⁶ Nuvarande Wurzner Strasse

⁸⁰⁷ Nuvarande plats för den dåtida galgbacken är området som begränsas av gatorna Dresdner Strasse, Ludwig-Erhard-Strasse (B 2) och Kohlgartenstrasse. Galgbacken vid Reudnitz omnämndes tidigare i kap 10 avsn 6.

Skriket och plutonelden från förstaden, Grimmaische Vorstadt, ljöd över slätten. De svenska jägarna fick göra halt. De hade nu förstaden ca 400 meter rakt framför sig. Till vänster om denna låg vinkelrätt en krenelerad tegelmur runt Johanneskyrkans gravplats. De kunde se hur ett par ryska batterier framför dem försökte besvara den franska muskötelden från kyrkogårdsmuren. Svenske generallöjtnanten Carl Akrell, del av Bernadottes generalstab som åsåg händelserna från galgbacken vid Reudnitz, *begärde* att få föra ryssarna närmare för att göra anfallet mer effektivt och försöka förstöra barrikaderna vid ingången till förstaden. Akrell skriver med besvikelse i sina memoarer hur militärsnillet från Pau avtog denna begäran:

”Det nekades. Dock visade det sig sedan att denna åtgärd hade varit ganska behövlig och för oss sparat mycket folk.”

Den svenske artillerichefen Suremain berättar också om hur han fick *begära* av militärsnillet från Pau att skicka fram infanteri. Och svenska kavallerichefen Skjöldebrand skriver att så snart han raskt inställt sig hos Bernadotte vid galgbacken i Reudnitz med de i allra högsta grad stridsberedda Mörnerska husarerna med *begäran* om uppdrag att verkställa, fick han order att ”låta regementet stå där det stod”, alltmedan det enligt Skjöldebrand ”i staden hördes en stark fysiljad⁸⁰⁸ blandad med kanonskott”. Bara titta på alltså alltmedan striderna rasade.

Så småningom anlände emellertid ett par bataljoner av Bülow's preussare, som skickades fram att understödja ryssarna som kämpade mot de mängder av krypskyttar som gömde sig bakom kyrkogårdsmuren, barrikaderna och överallt i husen i förstadens periferi.

Det nämns i källmaterialet om ett kort peptalk som Jean Bernadotte höll precis innan han, lynnigt och motvilligt, strax skulle låta svenska män deltaga i en skarp situation vid Leipzig. Enligt vittnesmålet sade Jean:

”Svenskarna är nu på väg att ha äran att strida under deras prins ögon!”

Det handlade alltså inte om äran att strida för Europas frihet eller koalitionen gemensamma sak, utan äran att strida *för honom* eller *medan han tittade på*. Utgångspunkten var alltså, som så ofta annars, han själv, Jean, solsystemets mittpunkt. Enligt vittnet avslutade sedan kronprinsen, uppenbarligen förbittrat, sitt uppsnack direkt vänd till de svenska soldattrupperna med följande hejarop:

”*Kom igen, bli dödade, bli dödade, allihopa!*”

Vilka ledaregenskaper.

Vilken svensk patriotisk anda som Jean demonstrerade.

Vilken psykisk stabilitet.

Man tar sig för pannan. Karl'n var sjuk, seriöst.⁸⁰⁹

Grattis Sveriges riksdag 1810.⁸¹⁰

Hur som helst, de svenska jägarna tilläts så avancera, *efter* ryssarna och preussarna. Denna gång var deras deltagande på riktigt. De kunde se porten till förstaden rakt fram, Kohlgärtnerport⁸¹¹. Denna var kraftfullt barrikerad och i sig självt gjord av grova tunga plankor. Ovanpå, för att förhindra att någon klättrade över, hade man monterat kraftiga taggiga järnkrokar. Till höger om porten låg vaktstugan och tullhuset, som givetvis övergivits för länge sedan. På vägen låg sönderskjutna vagnar, övergivna franska kanoner och mängder av skräp. De ryska och preussiska soldaterna som redan befann sig på platsen utanför muren hade inga stegar, inga yxor, inga kofötter eller några liknande verktyg till hands, eller kanoner att kunna skjuta sönder porten. Det såg hopplöst ut, det franska försvaret hade alla fördelar. Soldaterna närmast

⁸⁰⁸ fysiljad = gevärseld

⁸⁰⁹ Jmfr kap 24 avsn 24

⁸¹⁰ Se kap 2 avsn 21

⁸¹¹ Kohlgärtner Tor (Kohlgärtnerporten) kallades även ”Yttre Grimmaporten” och utgjorde infarten till Grimmaische Vorstadt. Porten låg i korsningen av nuvarande Dresdner Strasse, Salomonstrasse och Johannisplatz.

utanför porten fick utstå allt häftigare kulregn från fienden från varje fönster och hustak, från varje glipa i barrikaderingen kring Kohlgärtnerporten, från kyrkomuren och till och med från kyrktornet av Johanneskyrkan, som var en fransk utkikspost. Varje ögonblick träffades någon preussisk soldat av en kula. Att avancera var omöjligt, att stanna på platsen närmast porten innebar en säker död. Men när man var så nära sitt mål, kändes risken att dödas att föredra över att göra reträtt. Striderna blev så intensiva och hopplösa, kulregnet från flera håll var mördande och man led så stora förluster att de främre ryska och preussiska soldatleden en stund tvekade, men dessa fortsatte att motas framåt av bataljonerna som fyllde på bakifrån.

Mitt i kulregnet lyckades Bülows preussare, som förlorat många män, slå sönder och slita loss flera plankor från den robust avspärrade och kraftigt blockerade Kohlgärtnerporten. Någon hittade i samma stund en svag punkt en liten bit bort åt höger, mellan porten och fattighuset, och slog sönder denna en gevärskolv. Fler anslöt sig och dunkade sina kolvar mot inhägnaden så att hålet blev större. En liten och vig preussisk lantvärnssoldat, Gottlieb Maluga⁸¹², kunde snart slinka igenom öppningen och brukar anses vara den förste som tog sin in i förstaden från östra sidan. Han rispades dock i ansiktet med en bajonett och började blöda väldigt kraftigt, men intrånget innebar en viktig psykologisk seger mot fransoserna, som därpå började dra tillbaka sina ställningar inne på Grimmaische Steinweg i förstaden. Samtidigt, i rent dödsförakt och blint nit, fortsatte preussarna bryta upp alltmer av barrikaderna.

Vid denna tidpunkt närmade sig även de första svenska jägartrupperna. Klockan var strax efter 11. Det berättas i källmaterialet att svenskarna under den snabba uppmarschen mot Kohlgärtnerporten kunde se hur preussiska och ryska soldater redan rörde sig in och ut genom öppningar i muren och inhägnaden, och ett desperat skjutande hördes inne i förstaden. Barrikaderna var nu redan bräckta.

Få är de tillfällen då en soldats kyla och mod provas, som då han precis står inför en strid. Snart befann sig svenskarna i fransosernas eldgivning. All uppdämd soldatheder, nedärvd tapperhet och stolthet mynnade nu ut i en adrenalininstinn urladdning. Jägarna anfördes av stabsofficeren major Döbeln som själv red i täten. Order gick ut att dessa krigare, under blågul fana, nu skulle "göra sin plikt". Svenskarna hurrade i kör när de närmade sig pålverken.

Trots att preussarna redan börjat tränga in i förstaden fortsatte fransoserna att vilt beskjuta de annalkande truppmassorna. Kulorna ven i luften. Det låg redan drösvis med stupade soldater på marken utanför barrikaderna. Snart befann sig många svenskar mitt i tumultet. Plötsligt träffades då major Döbeln av en kula och föll av sin häst. Han avled omedelbart. Denne tappre 24-åring, precis i inledningen av den svenska insatsen, var en stor symbolisk förlust.⁸¹³ Major Wilhelm von Döbelns dödades vid Leipzig samtidigt som hans släkting general Georg Carl von Döbeln satt inspärrad på Vaxholms fästning genom Jeans försorg.⁸¹⁴ Detta var en hedersam svensk-finsk krigarfamilj som många gånger satt egna liv på spel för den svenska nationens skull. Crusenstolpe hyllar Wilhelm von Döbeln vid Leipzig med formuleringen:

"Det ärorika svenska krigarnamnet *von Döbeln* inristade även här en blodig runa i minnets tempel."

⁸¹² Gottlieb Maluga (?-?), preussisk soldat

⁸¹³ Uppgifterna i källmaterialet är något motsägelsefulla om huruvida Wilhelm von Döbeln dödades just i denna situation strax utanför Kohlgärtnerporten vilket påstås av överadjutant Akrell, eller 10-15 minuter senare inne i förstaden vid Johannisplatz vilket hävdas av general Skjöldebrand, eller ytterligare någon halvtimme senare strax utanför Grimmaporten vilket antyds av en annan officer som refereras i en utländsk källa. Samtliga dessa tre var närvarande denna förmiddag. Historikern Johan Axel Kindberg (1862-1932), som i övrigt redovisar Värmlands fältjägares äventyrganska noggrant och utförligt, blandar ihop olika händelseförlopp i samband med Döbelns död.

⁸¹⁴ Se kap 6 avsn 1-3

Jämte Döbeln och hans jägare anlände snart även Adlercreutz till scenen. Samtida officerskollegor framhåller att Adlercreutz ”besatt en beundransvärd kallblodighet, sinnesnärvaro och djärvhet”, och historikern Rein skriver om denne man:

”Han hörde ej till dem, som ville undandraga sig ansvar eller ryggade tillbaka för svårigheter; tvärtom var han städse vid kritiska tillfällen färdig att träda i bräsch.”

Adlercreutz kände vid denna tidpunkt, kanske mer än någon annan i den svenska armén, hur man i flera månaders tid *inhiberats* av Bernadotte, undanhållits allt meningsfullt deltagande i den europeiska befrielsekriget, för Jeans egenintressens skull, men till 30 000 av karolinernas⁸¹⁵ arvtagares vanära, fullständiga vanmakt och mentala resignation, 113 år efter slaget vid Narva.⁸¹⁶ Många källor, både svenska och utländska, skildrar denna tärande känsla av förnedring och frustration i de svenska soldatleden och officersskiktet vid denna tid.

Adlercreutz beskrivs vid tillfället som mycket frustrerad och förbannad inombords sedan flera dagar tillbaka. Han ogillade från djupet av sin själ det bernadotteska *spelet*, det ständiga hyckleriet. Adlercreutz hade ofta under fälttåget uttryckt sin genuina önskan att få göra den svenska uniformen rättvisa. Och nu befann han sig där på sin häst, mitt i fransosernas allra värsta kulregn vid porten till Grimmaförstaden, och exakt likt Blücher vid Halleporten så uppmuntrade och eggade Adlercreutz på soldaterna att gå *framåt*. Själv red han synlig och igenkännlig. Att äntligen få komma nära sin uppgift – delta med heder och ära i strid – såg han nu som en *högtidsstund*. Adlercreutz hade därför för dagen klätt sig som för parad, och han hade dragit på sig det breda ljusblå serafimerbandet tvärs över bröstet, där han lyste som den general han var uppe på den vita västen. Han liksom provocerade och *avsiktligt sökte döden*. Flera tunga referenser framhåller att Adlercreutz, *i tydlig protest mot Bernadottes särpolitik*, vid detta tillfälle sökte sitt eget martyrskap. En skildrare skriver:

”Man fann honom i kulregnet lugn och beslutsam som på ett paradfält. Två hästar dödsstöts under honom --- och inne på gatan under en mördande eld från husen stod han liksom han *sökt döden* på denna stora dag. Han var en inkarnation av det gamla svenska krigarlynnnet.”

Hellre dö för Sverige i strid än att komma hem som en mes, ofrivilligt förödmjukad, kastrerad som krigare.

Men Adlercreutz klarade sig denna dag.

Lille Gottlieb Malugas intrång hade skrämt fransoserna. Ett bajonettstick var allt han fick, därefter hade fransoserna omedelbart dragit sig tillbaka 20-30 meter. Alltfler preussare trängde nu in i Grimmaische Vorstadt genom uppbrutna luckor i barrikaderna. Förstaden var packad med vagnar, kanonkärror och bråte för att förhindra truppers framåtskridande. Det hade räckt med några få fransoser att hålla koalitions soldaterna stängna med dessa befästningsverk, men preussarna vällde nu in. Fransoserna mötte dem med kraftig beskjutning, både rakt framifrån men även snett uppifrån från kyrktornet, och preussarna led stora förluster. Kulregnet var mördande, kompakt och obarmhärtigt, men alla ville strida när de var så nära segern. Preussarna, i en tät hjältemodig klunga på 50 man, drev med sänkta bajonetter hundratals fransoser framför sig, och vägen rensades till förbi ingången till Johanneskyrkan och den öppna platsen framför kyrkan, Johannisplatz, och in på Grimmaische Steinweg. De preussiska soldaterna började slå sig in i sidohuset som mängder av franska skarpskyttar ockuperade och överallt uppstod närmakamper på liv och död. De jagade de franska krypskyttarna med bajonetter, och på flera platser uppstod brutala slagsmål där franska soldater kastades ut från de övre fönstren ner på gatan.

⁸¹⁵ karolin = soldat i Sveriges armé under kungarna Karl XI och Karl XII. Begreppet kan även användas för att beteckna en person med det åskådningssätt eller den livsuppfattning som var utmärkande för i synnerhet Karl XII:s krigare, som bl a innebar en stark plikt- och moralkänsla, och en offensiv oräddhet i strid.

⁸¹⁶ Slaget vid Narva den 20 november 1700

Svenskarna var nu inte långt efter. Från muren kring kyrkogården besköt franska tiraljörer de blågula jägarna. Kulorna ven över soldaternas huvuden och flera stupade. Svenskarna spillde dock ingen tid utan trängde på framåt, och man störtade efter preussarna genom öppningarna i barrikaderna till förstaden. Inne i förstaden fann de gatan full av döda soldater. Preussiska trupper stod redan vid sidan om i hus och trädgårdar, men deras avancemang och eldgivning hade avstannat. Preussarna hade som sagt nått fram till det lilla torget Johannisplatz framför kyrkan men kunde ej komma längre, då de led ammunitionsbrist och inte längre kunde besvara fransosernas kulregn. De preussiska trumpetarna blåste signalen för "framåt" men soldaterna kunde inte åtlyda detta.

Vartefter svenskarna trängde sig framåt för att bistå de främre preussiska positionerna fick de nu fransosernas gevärsskott och kartescheld – klusterbomber – riktade mot sig själva. Den svenska kolonnens spets öppnade eld under peppande hurrarop och sköt sig långsamt framåt, men det oupphörliga kulregnet från fransoserna tillsammans med alla kroppar på marken tvingade de svenska jägarna att sakta in.

Bortom kyrkan, bortom Johannisplatz på den smala gatan Grimmaische Steinweg, var ett rent helvete. Krutröken var så tät att den fördunklade allt och man kunde inte se någonting, men om man böjde sig ner till marken kunde svenskarna se fiendesoldaternas ben. Husportarna var stängda men fransoser hade inneslutit sig i byggnaderna och sköt från alla fönster, ur alla gluggar och från hustaken, och dessutom stod de i täta led långt framme på gatan.

Eldridån från musköter och kartescher var kompakt, och skottväxlingen på Grimmaische Steinweg var ihärdigt smattrande. Ett ögonvittne skriver:

"Elden från bägge sidor var gruvligt mördande på en rak gata, där nästan alla kulor träffade."

En annan officer beskriver det så här:

"Oordningen där var i själva verket stor. Preussarna och svenskarna sköt om varandra utan att tillfoga fienden stor skada. Man visste inte vilket språk man skulle tala för att göra sig åtlydd. --- Gatan var full av rök."

Den del av den rökfyllda, kaotiska, livsfarliga Grimmaische Steinweg som kantades på båda sidor av hus, från torget Johannisplatz fram till piazzan⁸¹⁷ framför Grimmaporten, var ca 200 meter lång. Franska sidan hade alla fördelar med krypskyttar i varenda glugg. En svensk minnestecknare skriver att koalitions soldaterna lyckades avancera något men att läget var oerhört kärvt, eftersom "fienden steg för steg tappert försvarade sig, och gjorde segern för oss dyrköpt".

Preussarna anhöll om artilleriunderstöd av svenskarna. Adlercreutz *begärde* då genom den unge Alexis de Noailles⁸¹⁸, som var närvarande och som ivrigt åstundade Napoleons fall, hos kronprinsen att offensiven i förstaden skulle understödjas med lätt artilleri. Så skedde. Plötsligt galopperade Adlercreutz upp mot frontlinjen och befallde soldaterna att göra in sig åt höger i en trädgård för att bereda plats för två svenska kanoner. Trädgården där en grupp svenska soldater trängts in åt sidan var omgiven av höga hus och det fanns ingen väg ut, så de förblev passiva där under en tid. Kanonerna rullades upp till Johannisplatz precis väster om kyrkan. Svenska artillerigeneralen Suremain berättar:

"Jag hade stor möda att föra fram mina båda kanoner till stridslinjen, som befann sig vid en tvärgata, vid vilken låg en kyrka, varifrån en ganska livlig eld underhölls."

Om Adlercreutz närvaro i händelsernas centrum kommenterar Suremain:

"Det förstås av sig självt, att general Adlercreutz var mitt i handgemänget, ursinnig över att inte kunna återställa den nödvändiga ordningen för att fullborda segern och över att utan nytta se sitt manskap stupa, vars mod, *om det bättre använts*, skulle avslutat striden."

⁸¹⁷ Nuvarande Augustusplatz

⁸¹⁸ Noailles har tidigare dykt upp i vår berättelse i kap 4 avsn 4 och 17; kap 6 avsn 7.

När soldaterna skingrats öppnade de två svenska kanonerna omgående eld längs hela Grimmaische Steinweg för att rensa vägen. Eldgivningen började precis som fransoserna ville rycka fram med en stark infanterikolonn. Den svenska kanonelden tvingade fransoserna att dra sig tillbaka med stora förluster. Suremain igen:

”Jag lät på höft skjuta några skott i dess förlängning för att avhålla fienden, om han tänkte rycka fram från den esplanad, som jag visste låg mellan staden och förstaden.”

Fiendens musköteld dämpades efter de svenska kanonsalvorna, men det krävdes ändå förstärkning av manskap för att komma vidare. Suremain fick rida tillbaka till Jean för att *begära* denna förstärkning. Han hade ”lyckligtvis inte rört sig” ur fläcken, d v s Jean satt fortfarande lugnt till häst ute vid byn Reudnitz med sitt välklädda entourage av herrar, utom all fara. Anhållan om förstärkning bifölls.

Läsaren kan här notera, att hela tiden från strax innan klockan 11 och så länge som striderna i förstaden pågick, så befann sig Jean blick stilla på sin ponny en god bit bakom tilldragelserna, väl utom skotthåll. Enbart hittills i detta avsnitt har nämnts hur Akrell, Suremain, Skjöldebrand och Adlercreutz vid *fem* olika tillfällen fick *begära* åtgärder av honom för att föra striderna framåt till koalitionen fördel. Förutom att krigslegendaren från Pau själv befann sig en bra bit bakom fronten, tycks dessa vittnesmål, väl dokumenterade i källmaterialet, visa två saker. Dels visar dessa turer hur de fullvuxna, seniora officerarna och generalerna måste upplevt en remarkabel brist på autonomi mitt i brinnande strid, då de ständigt kände sig nödgade att förankra *allt* på högsta ort, även relativt futtiga och självklara löpande åtgärder. Dels visar turerna också hur krigslegendaren från Pau ej själv demonstrerade ett särskilt *proaktivt ledarskap* under dessa strider öster om Leipzig, utan allt beslutsfattande skedde *reaktivt*, på underordnades begäran. Även fastän Adlercreutz och andra nyckelspelare ville visa vad svenska armén var kapabel till, och fastän de svenska jägarna med fokus och kurage aldrig avvek från sin uppgift, framgår av källmaterialet att den svenska insatsen som helhet präglades av dröjsmål och viss ryckighet – där ovan nämnda skäl inverkade negativt – och ett svenskt ögonvittne på platsen som befann sig vid Bernadottes sida kommenterar i sina memoarer:

”Jag fick tillfälle att se de fyra svenska jägarbataljonernas anfall vid inträngandet i förstaden och i själva staden, men jag nödgas tillstå att anfallet *icke var glänsande*.”

Åter till storyn.

När den ryska bataljonen ankom för att understödja preussarna och svenskarna, fick den order av Adlercreutz att marschera upp på Grimmaische Steinweg. De svenskar som befann sig där fick trycka upp sig mot väggarna så att ryssarna kunde komma fram. Ögonvittnen berättar hur ryssarna hade ett sjaskigt och ruffigt utseende, men de tog täten och drev djärvt undan allt motstånd, med svenskarna bakom sig som hurrade i kör.

Mot dem kom nu ett sachsiskt garde som kämpat på den franska sidan, men ledaren gjorde tecken att ej skjuta. När sachsarna nästan kommit fram till ryssarna vände de om och började frenetiskt skjuta på de franska soldaterna längre bort på Grimmaische Steinweg. Detta plötsliga sidbyte mitt under pågående närstrid gjorde att drabbningen snabbt kunde flyttas fram till piazzan. Detta var den stora öppna platsen, esplanaden, framför Grimmaporten. Alla svenska jägarsoldater följde efter sachsarna och ryssarna. När krutröken lättade såg svenskarna att fienden måste flytt in bortom piazzan, alltså in bakom Leipzigs stadsmur som nu skyttade framför dem. Många fransoser som ej hann rädda sig bakom muren blev tillfångatagna eller nedskjutna. Strax före klockan 12 var hela förstaden erövrade.

Knappt hade ryssarna kommit ut på piazzan förrän alla höjde sina musköter och samtidigt avfytrade sina vapen snett uppåt mot Leipzigs stadsmur och innerstad. Samtidigt fyllde svenskar och preussare på bakifrån och myllrade ut från Grimmaische Steinweg. Ungefär samtidigt började en österrikisk bataljon välla in från en sidogata till Grimmaische Steinweg. För ett kort ögonblick uppstod förvirring med alla uniformer och nationstillhörigheter och vem som stred

med vem. Österrikarna misstogs först för fransoser, men detta utreddes snart. Koalitionens alla soldater fyllde nu på i hundratals och hade nu bara ett hinder kvar innan Leipzigs innerstad – Grimmaporten.

De svenska jägarsoldaterna spred sig på den öppna piazzan framför Grimmaporten. Denna var utformad som två stora rundlar av gräs bredvid varandra, med ett brett huvudstråk löpandes mellan dessa.⁸¹⁹ Detta stråk var förbindelsen mellan Grimmaische Steinweg och Grimmaporten. Kring rundlarna fanns promenadstråk i form av sandgångar, och hela platsen, främst utkanterna, var bevuxen med rader av syren, unga björkar och tallar.⁸²⁰

Över hela denna piazzan fanns mängder av övergivna vagnar. Vid den mycket kraftigt palissaderade Grimmaporten var snart flera olika ryska trupper verksamma under överste Krassowskis⁸²¹ och general Bennigsens överbefäl, och även många preussare deltog i anfallet. En främre grupp ur Värmlands jägare och tredje svenska brigadens jägare började skjuta intensivt mot en skolbyggnad och mot själva Grimmaporten.

Samtidigt som ryssar, preussare och svenskar attackerade Grimmaporten i öster, så höll österrikiska och preussiska trupper på att tränga in i staden genom Petersporten i söder och Halleporten i norr. Gevärsskott smattrade i stenmuren, pålverk och lösa brädor. Dammoln rördes upp. Kulor från koalitionssoldaternas attacker utanför murarna susade även i luften på gatorna inne i staden. Fönster skallrade och söndersplittrades, tegeldamm och träflisor flög överallt, krutrök, smatter, skrik och hurrarop fyllde luften. Under kraftmätningen vid Grimmaporten skrålade de svenska jägarna oanständiga visor samtidigt som de, höga på adrenalin, upprätthöll sin häftiga offensiv.

Ett ögonvittne, den 40-årige postmästaren Ulrici⁸²² i Leipzig vars privata brevkorrespondens och anteckningar från dessa dagar lämnat ett värdefullt bidrag till historieforskningen, skriver att när gevärskulorna ven i luften i sådan omfattning att det innebar stora risker för civilbefolkningen, sökte många skydd i källare tillsammans med grannar och alla barn. Bullret utanför stadsportarna blev allt gällare, men de allierade hade medvetet hållit tillbaka på kanonelden för att förskona så mycket som möjligt av stadens bebyggelse och invånare. Postmästaren, som också gömde sig i sitt källarvalv vid Salzgässchen tillsammans med sin familj bara knappt 300 meter från Grimmaporten, väntade otåligt på att befrielsearméerna skulle bryta igenom. Han var särskilt stressad denna eftermiddag eftersom hans hustru Sophie⁸²³ fallit i barnsäng och skulle föda när som helst.⁸²⁴

Motelden från staden var dock ännu kompakt. Fransoserna var kraftigt förskansade innanför stadsmuren. De ockuperade vartenda fönster i de hus som låg närmast muren, och ur dessa kom en mördande eld. Terrasser på husen, taköppningar, hörn, springor – allting var skottgluggar ur vilka kulor fullkomligen haglade. Koalitionens förluster var väsentliga. Preussare stupade i massor, men fylldes ständigt på av fler trupper bakifrån.

⁸¹⁹ Denna layout har bevarats i utformningen av det moderna Leipzig, i form av två stora runda vattenspeglar (en av dessa är fontänen *Mendebrunnen*) med ett stråk av spårvagnsräls och hållplatser emellan.

⁸²⁰ På en vacker akvarellmålning av platsen av Carl Benjamin Schwarz (1757-1813) daterad 1804 framträder även många resliga cypresser längs piazzans periferi.

⁸²¹ Afanassi Iwanowitsch Krassowski (1781-1843), rysk militärofficer

⁸²² Christian Ferdinand Ulrici (1773-1829), tysk ämbetsman (far till den tyske filosofen Hermann Ulrici (1806-1884))

⁸²³ Sophie Amalie Ulrici (von Klinguth) (1788-1865)

⁸²⁴ Ett ytterligare stressmoment var, enligt Ulricis egna anteckningar från denna eftermiddag, hur preussiska, ryska och österrikiska trupper kort efter att ha äntrat staden bröt sig in på postkontoret, som fylldes av militärer, kaos och oväsen. De började ta för sig av alla brev och paket som fanns på postkontoret, innan preussarna styrde upp det hela och tog kontroll över situationen. Man kom överens om att preussarna ägde befälet över postkontoret eftersom de varit först in i Leipzig. Preussiska officerare konfiskerade alla brev med politiskt innehåll och alla paket adresserade till franska officerare, och lämnade tillbaka resten. Postmästare Ulrici sprang så att svetten rann mellan sin hustrus bädd, barnmorskan som bodde en bit bort och sitt postkontor.

I detta skede av de häftiga striderna förlorade även Värmlands jägare många man. Med dessa betydande förluster fick de order av Adlercreutz att retirera och första divisionens jägare befalldes att istället ta deras plats och fortsätta attackera Grimmaporten. Trängseln, all bråte och den allmänna oordningen på piazzan, med flera olika prickskyttegrupper inblandade i skarp eldgivning, gjorde dock att den svenska första divisionens jägare inte kunde avancera ända fram utan snart måste göra halt.

Plötsligt ropade någon högt att franskt kavalleri var på väg att storma ut ur porten. Detta orsakade tumult och mosande trängsel när alla preussare, ryssar, österrikare och svenskar skulle fly därifrån samtidigt. De väldiga portarna slogs upp och franska kyrassiärer, kanske 40 eller 50 stycken, kom galopperandes ut ur porten för att attackera koalitionsoldaterna. Fransosernas råd utföll dock som en ren självmordshandling, då de hästburna istället mejades ner av sabelhugg och kraftig moteld från de allierade. Snart var alla kyrassiärer dödade. Ett jubel utbröt, och omedelbart efteråt sprang alla soldater åter mot Grimmaporten, där inget motstånd längre fanns. Ett ögonvittne berättar t o m att det i detta ögonblick stacks ut en vit fana ur ett fönster från ett av tornen vid Grimmaporten!

Den 14:e preussiska jägarregementet var först att forcera Grimmaporten. Klockan var då ungefär 12:30. Alltfler preussare, ryssar och österrikare vällde in från alla håll. Svenskarna ville givetvis vara med, Adlercreutz och andra som lett den svenska offensiven fanns där i vimlet, men den stora trängseln inne på gatan Grimmaische Gasse⁸²⁵ bringade snart allt till stillastående. Stämningen var dock obeskrivlig, makalös. På gatorna förenades koalitionsstrupper uppifrån och nerifrån, och de omfamnade varandra innerligt. Alla invånare som under de intensiva striderna gömt sig i trånga källare och valv, trängdes nu i fönstren och ropade av glädje åt sina befriare. En berättare i vimlet skriver:

”Alla fönster var besatta av kvinnor, som viftade med sina näsdukar och hälsade vår ankomst med hurrarop. --- Jag tillstår, att jag inte väntade mig ett dylikt mottagande och att denna hastiga övergång från ett verkligt blodbad till en feberaktig glädje tycktes mig som en sinnesvilla.”

Det jublades överallt, men stockningen var så kompakt att allt stod nästan still. De svenska trumpetarna lät därför snart signalera att de närvarande svenska trupperna skulle dra sig tillbaka. De som befann sig inne i staden gick tillbaka ut genom Grimmaporten och förorten Grimmaische Vorstadt.

Ej långt därpå, förmodligen strax före klockan 13, dök så slutligen krigslegendaren från Pau upp vid Grimmaporten *för att låta sig bejublas!* För det var ju så, att *omvärldens perception* var så oändligt mycket viktigare än den banala torra verkligheten; det handlade hela tiden primärt om att *framstå* som en krigshjälte, inte att vara en.

Efter mycket intensiva strider hade koalitionen alltså brutit igenom flera av de större stadsportarna ungefär samtidigt. När soldater från alla koalitionsstyrkorna närmade sig det stora torget Markt inne i centrala Leipzig drevs kvarvarande fransoser på flykten mot Ranstädterporten i stadens nordvästra hörn som kaniner på en åker. Det har diskuterats en del vilka som egentligen först tog sig in i innerstaden, men enligt källmaterial baserat på ögonvittnesskildringar tycks Blücher och hans preussare varit först, precis som han önskat. Och som han *förtjänat*.⁸²⁶

Värmlands fältjägare bar merparten av de svenska förlusterna vid stormningen av Grimmaporten. Enligt vittnesmål var det inte bara Adlercreutz som uppsåtligt kastat sig i elden och riskfyllt exponerat sig, utan även en stor del av övriga svenska trupper, som efter att ha hållits i karantän av Jean i flera månader nu varit ”ivriga att avlägga tapperhetsprov” enligt en källa.

⁸²⁵ Nuvarande Grimmaische Strasse

⁸²⁶ Se inledningen av detta avsnitt

Efter att ha hållits i passiv förnedring under hela hösten, var det många som denna tisdag överdrov åt andra hållet och avsiktligt blottställt sig för stor fara, med livet som insats.

Kapitel 14 avsnitt 6

DEN KAOTISKA FRANSKA RETRÄTTEN

Vid lunchtid hade de flesta fransoserna lämnat Leipzigs innerstad, men många gömde sig fortfarande överallt – på tak, i bostäder, i trädgårdar, bakom träd – och besköt, i blindo och desperat, de annalkande segrarna, fastän de förstod att motståndet skulle vara förgäves och att de snart själva skulle vara döda. Någon gång efter klockan 12:30 gav de sista kvarvarande fransoserna upp sina ställningar och kom springandes från Grimmaische Gasse och skingrades mot sidogatorna och Markt, det stora torget. Snart tilltog anstormningen av koalitionsoldater, och överallt i staden hörde man snart de allierades jägarhorn som tillkännagav triumfen! Allt, som ännu gjorde motstånd, blev med bajonetten nedstucket eller med bösskolven nedslaget.

De franska truppernas reträtt var, som tidigare berättats, kaotisk.⁸²⁷ Varje spår av ordning hade sedan länge försvunnit. Flera kor, hästar och getter släpptes fria utanför stadsporten Ranstädter och sprang iväg åt sidan till någon smal grässlätt utanför muren, där de ställde sig att beta i godan ro, efter att fransoserna upptäckt att stulet silver var lättare att föra med sig i flykten än en klumpig ko. När fransoserna insåg att de skulle förlora en stor del av sina kanoner och trossvagnar, som saktade ner återtåget, skar de i största ångest av draglinorna för att åtminstone rädda med sig så många av hästarna som möjligt. Som om alla försökte rädda sig samtidigt från ett sjunkande skepp så var det skrikigt och dåligt, men inget oljud i världen fick folkskocken och kärrorna att röra sig snabbare.

Terrängen väster om Leipzig bestod vid denna tid till största delen av sumpiga ängar, sankmark och tät växtlighet kring floderna Elster, Pleisse och Parthe. Elsterflodens stränder var tämligen höga och lösa och själva floden djup och dyg. Floden och flera av dess förgreningar gick genom verkliga träsktrakter väster om Leipzig.

Blott en enda reträttväg fanns, men både Ranstädterporten, Ranstädter Steinweg och de smala passagerna över floderna till chaussén mot Lindenau var flaskhalsar för de väldiga volymerna artilleri, djur, materiel och manskap som trängdes. Hela den franska armén skulle denna väg, just över Elsterbron. Trafikkaoset, proppfullheten och förvirringen på Leipzigsidan om Elsterfloden blev stadigt värre. Allting rörde sig mycket långsamt och befälhavare kunde inte formera några underlydande i någon slags ordning. Panikstämning rådde.

Reträtten hade saknat framförhållning. Den militäriska orderlydnaden var i upplösning. Flera av de franska förskansningar och trupper som skulle ge reträtten betäckning och köpa tid hade också visat sig bräckliga med panikartat beteende och bortblåst disciplin, och många lämnade sin post.

En klappjakt pågick av anstormande koalitionsstrupper från öster och flyende fransoser, som sprang genom Leipzigs omgivande trädgårdar och kastade sig i floderna Pleisse och Elster. Granater och kanonkulor slungades in i staden från de flyende franska truppernas artilleri, som sökte fördröja koalitionsarméernas förföljande. Men samtidigt störtade preussare, ryssar, österrikare och svenskar mot Ranstädter Steinweg – den drygt 300 meter långa smala gatan utanför stadsmuren som ledde mot Elsterbron och Lindenau – där inget mer nu kunde komma fram eller tillbaka. Tjugo män ur det preussiska lantvärnet sköt in i de franska massorna, och gick sedan till attack med bajonett och gevärskolvar. Döda eller halvdöda fransoser vräktes ner i

⁸²⁷ Se kap 14 avsn 3-4

kvarndammen, där människolik och döda hästar snabbt sammanhopades i sådana mängder att floden fördämdes. Många dödades av de allierades kulregn, många drunknade i dessa floder.

Napoleon med sin närmaste svit hade passerat genom detta kaos redan två timmar tidigare, och tagit sig över det kritiska nålsögat Elsterbron vidare till staden Lindenau. Napoleon hade beordrat att Elsterbron skulle sprängas så snart som hela armén hade passerat över. Ansvaret föll på artillerigeneralen Dulauloy⁸²⁸. Han delegerade uppdraget till överste Montfort⁸²⁹ i de franska ingenjörstrupperna, som fick order att minera Elsterbron och spränga den efter att de franska eftertrupperna passerat och fienden nått fram dit. Franska sappörer⁸³⁰ riggade rejäla sprängrör på en kraftigt förtöjd båt under ena brovalvet. Behållarna fylldes med svart krut, och man förberedde tändningen med en stubin. När flyktaoset tilltog mitt på dagen började fiendeeld träffa ingenjörstrupperna som fortfarande befann sig vid bron. Monfort beordrade då sappörkompaniets kapten Blay⁸³¹ att postera endast fyra sappörer vid bron för att slutföra uppdraget, resten kunde lämna. Monfort utsåg själv de fyra som skulle stanna vid bron för att tända laddningen när de sista franska eftertrupperna passerat. Dessa var korpral Lafontaine⁸³² samt ytterligare tre sappörer⁸³³. Det rådde emellertid oklarhet om vilka de franska eftertrupperna var och hur nära fienden befann sig, d v s exakt *när* som bron skulle sprängas. Montfort, som inte själv inte erhållit information om vilka de sista franska truppenheterna förväntades vara eller vem som kommenderade eftertrupperna, lämnade bron och red västerut mot Lindenau för att ta reda på detta. Allting tog dock lång tid, eftersom det var svårt för hans häst att komma fram på den igenkorkade vägen.

Samtidigt väntade korpral Lafontaine och de tre andra sappörerna vid Elsterbron, beredda med tändstickor, på Montforts signal att antända laddningen vid rätt tillfälle för att förhindra koalitionstruppernas förföljelse. De såg hur en stor del franska trupper, kanoner och vagnar passerade bron och tyckte att trängseln därefter mest utgjordes av sårade och eftersläntare. Längre bort åt Leipzighållet upptäckte Lafontaine några preussiska kavallerister ur Blüchers avantgarde som syntes attackera retirerande fransoser, och på en äng längre norrut dök ryssar upp som sköt mot det franska återtåget. Själva hade Lafontaine och hans kollegor ingen militär betäckning. Utan att invänta överste Montforts klartecken så fattade korpral Lafontaine därför strax före klockan 13 själv beslutet att spränga bron.⁸³⁴

Och small gjorde det.

Dundrade. Brakade.

De hade riggat en *rejäl* laddning som orsakade ett så kraftigt dån att det dränkte ut alla andra ljud och skrån. Det tunga brovirket sprängdes i flisor. Grova träbalkar, stenblock, plankor, vagnar flög i luften och ett stort rökmoln vällde upp i skyn. Stenar, som kastades upp i den våldsamma explosionen, krossade tak och bjälkar i närliggande hus. Den förskräckliga smällen hördes över hela Leipzig.

Men de preussiska kavalleristerna hade bara varit några få till antalet, och den franska reträtten var långt ifrån över. Det förhastade beslutet att spränga bron gjorde att upp till 20 000

⁸²⁸ Charles François Dulauloy de Randon (1761-1832), fransk militärofficer

⁸²⁹ Joseph de Puniet de Monfort (1774-1855), fransk militärofficer

⁸³⁰ sappör = soldat som utför lättare befästningsarbeten samt demolering av fientliga konstruktioner

⁸³¹ Antoine Henry Gaspard de Blay (1772-1849), fransk militärofficer

⁸³² Joseph Lafontaine (1777-1856), fransk soldat

⁸³³ De övriga tre som gjorde korpral Lafontaine sällskap är i det källmaterial som författaren haft tillgång till namngivna som Elia, Fuhrmann och Tremouillard, dock utan närmare identifikation än så.

⁸³⁴ Detta är Montforts version i den efterföljande rättegången. Andra menar att Lafontaine antände sprängladdningen på Montforts eller annans direkta order.

fransoser⁸³⁵ nu var strandade och innestängda på Leipzigsidan utan möjlighet att kunna fortsätta. Katastrofen var ett faktum.

Den tidigare ordningen förbyttes nu i otyglad kaos. Hela skaror av franska soldater som anlände till floden blev fast. Många försökte simma men sveptes bort av strömmen och drunknade. Mannar rusade över några smalare provisoriska broar och mindre spångar som fanns här och där, men dessa brast under mängden av folk. Hästar gick ner sig i dyn. En av de flyende var general Poniatowski⁸³⁶, som utnämns till marskalk av Napoleon bara kvällen innan. Han vadade ut i floden på sin häst, men lyckades aldrig klättra upp på motsatta flodbanken som varit för brant och hal. Hästen hade fallit bakåt över honom, och strömmen hade sedan tagit dem båda, varvid Poniatowski drunknat.

Förtvivlade skrik hördes från den östra stranden. Några soldater fick syn på marskalk MacDonald på den borte stranden och ropade till honom.

”Herr marskalk, rädda dina soldater! Rädda dina barn!”

Men marskalk MacDonald var maktlös och förtvivlad i denna situation. Han lämnade platsen och soldaterna förlorades. Tusentals drunknade, tusentals dödades och tusentals fransoser togs som krigsfångar, och mängder med hästar, artilleri och bagage blev kvar. När MacDonald en dag senare träffade och känslofyllt återberättade detta för Napoleon, om den ohjälpliga situation där alla unga människoliv och enorma tillgångar gått förlorade, möttes han hos Napoleon av den allra största likgiltighet inför förlusten.

Det fanns ytterligare en liten stenbro över Elsterfloden en bit därifrån, men denna var stängd och låst med en järngrind och ett galler. Folkmassan av unga män bröt dock upp detta. Bron var bara en meter bred, och inom ett par minuter trängdes många tusen för att komma över. Ju mer de kämpade för att komma över, desto färre gjorde så, och många blev ihjältrampade. Det låg snart en meter djupt med döda eller döende män som trampats ner i myllret av de flyende och desperata. All empati var sedan länge försvunnen. Allt fog, förnuft och förstånd var borta. Ingen lyssnade på någon. Självbevarelse var allt.

Kapitel 14 avsnitt 7

SEGERPARADEN

Någon gång kring klockan 13 hade de allierade övertagit Leipzigs innerstad och ingen beväpnad fiendesoldat fanns kvar på gatorna. Koalitionssoldater fortsatte tillströmma genom stadens portar. Enligt general Skjöldebrand så fick Jean snart rapport om att fransoserna hade utrymt staden.

Ej långt efter att Elsterbron sprängts i luften kunde preussarna ta många franska fångar som var strandade på fel sida. Bland dessa fanns general Reynier, chefen för den sjunde franska armékåren. Truppen som medförde Reynier och några andra infångade franska officerare dök upp i närheten av Bernadotte. Den franske generalen igenkändes av Jean. Men istället för att honnett och professionellt möjligen hälsat på sin f d kollega, växlat några ord och sedan låta processen ha sin gång, så slog Jean armarna om sin landsman i en hjärtlig omfamning. Skjöldebrand antyder att om det varit en svensk trupp som tillfångatagit Reynier, hade denne på hög befallning erhållit extra vänskaplig behandling,⁸³⁷ men nu fördes han istället bort av preussarna.

⁸³⁵ Uppskattningarna i forskningen brukar variera i intervallet 10 000-20 000 man.

⁸³⁶ Józef Antoni Poniatowski (1763-1813), fransk militärofficer

⁸³⁷ Jmfr t ex kap 8 avsn 10 (fångbehandlingen den 8 september) och 11; kap 15 avsn 12; kap 19 avsn 9

Vid klockan 14⁸³⁸ denna tisdag, det var den **19 oktober 1813**, intågade de allierades kungligheter i staden till häst. När någon av dem anlände red några ryttare framför för att röja vägen, och utropade högljutt "Platz für den Kaiser!" eller "Platz für den König!" eller "Platz für den Kronprinz von Schweden!". Människorna fick trycka upp sig åt husväggarna tillsammans med sårade och döda, för att ge plats åt det digra hästburna följet. Kvarlämnade kanoner, vagnar och annan bråte gjorde hela gatubilden stökig och det var både bökigt och svårt att rensa vägen för de högst betitlade. Längs sidorna av gatan trängdes även mängder av blodiga, modstulna och avväpnade franska krigsfångar. Utöver detta rusade halvsvaltne civila Leipzigbor ut ur sina källare på gatan, några kastade sig på knä och tackade Gud. Leipzigs innerstad var en förvirrad och rörig plats omedelbart efter kriget, oavsett folkets glädje, så det var svårt att röja vägen för kungligheterna.

Kronprins Bernadottes svit var i vanlig ordning omfångsrik. En som befann sig i detta följe, Carl Gustaf Löwenhielm, beskriver hur "detta intåg var ståtligt ehuru kortegen passerade över döda och döende". En annan, general Skjöldebrand, har beskrivit synen på Grimmaische Gasse som den rysligaste man kan tänka sig. "Döda och sårade så tätt att rum ej gavs för hästfötterna emellan dem", och på sina ställen låg kroppar ovanpå varandra. Skjöldebrand fortsätter:

"Allt låg i en mölja av tjockt ler, svart i sig självt, men mest rött av blod. De sårade som kunnat det hade släpat sig till husen å ömse sidor, men många som fortfarande levde låg bland de döda. Hästarna kunde med möda förmås trampa på kropparna. De fnös och tycktes rysa, men måste tvingas fram."

De stapplade över en mängd lik för att komma framåt de ett par hundra meterna till Markt. Detta torg var också nästan täckt av döda och sårade, förutom några få platser där de låg glesare.

Kungen av Sachsen – som gått Napoleons ärenden och låtit sitt sachsiska folk strida för Frankrike mot koalitionen – hade kommit ner på gatan utanför sin bostad i ena hörnet av torget och stod barhuvad i folkmassan, men varken förbipasserande kungligheter eller hans egna sachsare ägnade honom någon uppmärksamhet. Hans ansikte uttryckte endast ångest och ängslan. Blott Jean stannade till hos denne kung och visade honom lojalitet.

Österrikes kejsare Franz, Rysslands tsar Alexander, Preussens kung Friedrich Wilhelm och Sveriges kronprins Jean möttes på torget, likaså Schwarzenberg och Blücher. Preussiska soldater i blå frackkavaj med ett vitt kors på bröstet, vita byxor och svarta tschakåer formerade en stor rektangel längs sidorna i flerdubbla led, med södra kortsidan öppen. Bakom de preussiska leden trängdes mängder av soldater och civila åskådare. Konstnärers målningar, som förvisso gjorts i efterhand, har fångat denna bild av mötet på Markt.

Då inträffade något ganska besynnerligt. Bernadotte bad tsar Alexander om tillåtelse – eller snarare förankrade en ganska provocerande idé som han kommit på själv – att låta den svenska armén, som nu äntligen, efter avslutat krig, samlats utanför Grimmaische Vorstadt, få paradera genom staden. Enligt en person som var vittne när denna begäran framfördes, den tyskfödde översten Ludwig von Wolzogen⁸³⁹ i rysk tjänst, så var Jeans argument att "hittills hade han *inte funnit någon möjlighet* att göra detta och det kunde mycket väl vara så att han inte skulle hitta ett nytt tillfälle senare". Tsaren, som fortfarande kände att han stod i tacksamhetsskuld till Jean för att denne efterskänt Finland åt honom, medgav detta, och nominerade dessutom Jean, hux flux, till kommandant över Leipzig.

⁸³⁸ Den exakta tidpunkten för själva intåget av koalitionen ledare tycks vara föremål för en del oklarhet hos vissa moderna historiker, som väljer att endast referera någon godtycklig *enskild* källa, som råkar innehålla en felaktig gissning. De många källorna spretar nämligen en aning på denna punkt, men genom att steg för steg söka klarlägga *sekvenser* och *händelseförlopp* i och kring Leipzig denna tisdag, och stämma av dessa förhållanden mot tidsangivelser i *ett flertal svenska och utländska källor*, har författaren gjort bedömningen att intåget ägde rum kring klockan 14:00, möjligen med en felmarginal på ± 30 minuter.

⁸³⁹ Justus Philipp Adolf Wilhelm Ludwig von Wolzogen (1773-1845), tysk militärofficer och författare

Innan vi går in på själva paraden kan det vara på sin plats med ett par kommentarer kring ovanstående. För det första var det rent löjligt av Jean att påstå att svenska armén inte haft någon "möjlighet" att paradera innan. Svenska armén var väl den armé inom koalitionen som haft allra mest utrymme för sidoaktiviteter av alla, i och med att denna armé knappt över huvud taget varit sysselsatt med aktiv krigföring under höstfälttåget. För det andra är påståendet fel till att börja med, då ju svenska armén deltagit i parader precis som andra härstyrkor inom Nordarmén när de befunnit sig på samma ställe och närhelst stamfadern *beställt* en sådan parad, exempelvis i Jüterbog⁸⁴⁰ och Dessau⁸⁴¹. Och för det tredje så var det – *objektivt* sett – helt fel armé som nu skulle paradera genom Leipzig. Detta borde rätteligen ha varit *preussarnas parad* och stora ögonblick. Ingen kunde eller kan förneka det. Preussarna hade dragit det i särklass tyngsta lasset i befrielsen av Tyskland. Det var i grunden opassande, för att inte säga oförskämt, att låta den i huvudsak passiva, frånvarande, svekfulla *svenska* armén paradera genom Leipzig 1813. Preussarna och ryssarna i Nordarmén och Blüchers schlesiska armé fick vänta utanför förstäderna, där de först senare på eftermiddagen "stod uppställda i en oändlig linje" och hälsades av tsar Alexander, kung Friedrich Wilhelm samt Jean, "med generaler och adjutanter i oräknelig mängd", då dessa red utmed linjen.

Det är oerhört lätt som svensk historiker eller patriotiskt lagd medborgare att inte ägna just denna *rättvisefråga* särskilt mycket uppmärksamhet. Svensk historieskrivning ifrågasätter sällan hyllningar av Sverige, även då sådant ifrågasättande är befogat. Ibland, som vid detta tillfälle, är det nödvändigt att kunna separera sin egen inombords pirrande nostalgionalism från kalla hårda fakta och opartiskhet.

Rent objektivt så var den svenska armén, i jämförelse med exempelvis de preussare som kämpat under Bülow och Blücher och lidit oerhörda förluster, faktiskt ej värdig denna särskilda ceremoni. Andra arméer hade gjort sig tusenfalt mer förtjänt av denna ära. Att svenska armén fick paradera genom Leipzig denna tisdagseftermiddag och ej andra mer värdiga krigartrupper, var en moralisk orättvisa.

Men i Jean Bernadottes värld så existerade inte rättvisebegreppet. Det kan snarare antas att det egentliga syftet med den triumfartade svenska paraden genom Leipzig var att i sista minuten försöka förstora den som helhet slätstrukna svenska insatsen, och därigenom indirekt återupprätta renomméet för *chefen* över den svenska krigsmakten, d v s kronprins Jean själv. Tricket kan också ha haft som syfte att försöka omvända och övertyga alla desillusionerade tvivlare *inom* den svenska armén om att deras kronprins ännu var en centralfigur inom koalitionen och en framstående ledare. Det kan också på rimliga grunder förmodas att paraden även åsyftade att tillfredsställa Jeans eget stora bekräftelsebehov, fåfänga och fäbless för ceremoniella uppträdanden. Hans *image* och omvärldens *perception* av honom var överordnat allt annat; den sirliga föreställningen/inramningen var vida viktigare än själva arbetsinsatsen som lett fram dit. Yta över substans. Återigen kan påminnas om Napoleons träffande prognos om vad Jean Bernadotte kunde förväntas ta sig för när det drog ihop sig till stort fältslag:

"Han kommer att ställa till med en *show*."⁸⁴²

Nu till själva paraden.

Svenska armén, utom de jägare som deltagit i Grimmaförstaden och vid forceringen av Grimmaporten, hade först väntat kvar på sin ursprungliga plats ute på fältet mellan Schönefeld och Sellerhausen, men senare rört sig närmare staden. Vid klockan 14 stod den uppställd öster om Grimmaische Vorstadt.

⁸⁴⁰ Se kap 8 avsn 10 (8 september 1813)

⁸⁴¹ Se kap 9 avsn 11 (4 oktober 1813)

⁸⁴² Se kap 13 avsn 10

Solen lyste från en vacker klarblå hösthimmel, och det var mycket varmt. Vapnen hade tystnat, krutröken var borta och från staden hördes glädje. Slaget vid Leipzig 1813 var vunnet, och även fastän de ej själva avlossat ett enda skott så insåg Nils, Abraham och den andra Frödingedrängarna att ögonblicket var historiskt. De befann sig vid en tidpunkt och på en plats som det skulle talas om i generationer, skrivs böcker om.

Ordern att paradera nådde svenska avantgardet och resten av armén, som snart sattes i rörelse. Klockan ska då enligt uppgift ha varit närmare 15. Trummor slog, de blågula fanorna vajade i vinden, regementsorkestrarna spelade. Svenskarna skulle få uppleva något som de skulle berätta om i årtal hemma på stugor och torp, något som skulle omtalas i flera mansåldrar.

Svälthungern var tillfälligtvis glömd, sömnbristen likaså. De blanka gevären glimmade i solen. Leden var tätt packade men marschdisciplinen god. Nils och vapenbröderna från Frödinge passerade Johanneskyrkan och marscherade längs den smala Grimmaischer Steinweg. Hämförda sachsare lutade sig ut genom fönstren med rop och applåder. Där tidigare de svenska jägarna bemötts av franska kulor, så hälsades avantgardet och armén nu av civilbefolkningen med öppna fönsterluckor, blommor och äpplen som slängdes ut till soldaterna av unga flickor.

De kom ut på piazzan framför stadsmuren och Grimmaporten, där man redan hunnit dra trasiga och omkullvälta kärror, döda och sårade kroppar åt sidan. Från innerstaden hördes allt starkare hyllningar och glädje, och när paraden passerade in i Leipzig genom Grimmaporten steg jublet till himlen av alla som skockade sig i fönstren. "Alla fönster var uppfyllda av kvinnor, luften återljöd av glädjerop", skildrar en av de närvarande. Scenen var mäktig och synen ofattbar. Kanske endast de som levt under förtryck och som upplevt ett krig, kan fira freden och friheten så fullkomligt och gränslöst.

Alla fönster på Grimmaische Gasse var öppna och fyllda av med lyckliga människor, som tidigare gömt sig i källare och valv, som nu ville se sina frälsare. Flickor och unga kvinnor, i fina kläder och vackra leenden och ögon, strålade av skönhet och vänlighet. I alla fönster viftades med vita näsdukar. Alla trängdes för att se soldaterna och Leipzigs invånare skrålade, skrek ut sin fröjd. En del jublade, andra grät av glädje. Det var välsignelser och bifall, och man ropade "Leben die Schweden!" från fönstren. Det ryste inombords hos de svenska marscherande trupperna, som besvarade hälsningen med ett mångfalt "Hurra!" från tusentals mansröster.

Man kan skildra denna anblick i de grannaste färger, och det var spontan och äkta, innerlig glädje hos befolkningen som kom till uttryck här. Men samtidigt får man ej övertolka dessa glädjeyttringar och ovationer som nu riktades åt de paraderande svenskarna. Det rådande sinnestillståndet hos befolkningen, bara ett par timmar efter att befrielsearméerna brutit sig in i staden, samt den allmänna perceptionen och det tidigare hävdvunna svenska krigiska namnet⁸⁴³ – det svenska militära varumärket, om man så vill, som levde kvar sen 1600-talet – drev på folkets stormande hyllningar. Hela befolkningen i denna del av Tyskland hade både kännedom om och stor vördnad för Gustav II Adolf. Akrell beskriver t ex hur hans hyrkusk, vid en egen utflykt till minnesmärket utanför Lützen, spontant "tog av sig hatten under en vördnadsfull bugning" inför monumentet. Samtidigt var publiken som trängdes i de vidöppna fönstren i Leipzig föga insatt i Jeans politiska agerande dittills under höstfälttåget 1813, och den hade mycket liten kännedom om svenska arméns medverkan, eller snarare avsaknaden därav, i detta fälttågs avgörande skeenden. En minnestecknare beskriver tydligt att lokalinvånare i oktober 1813 "extasierade sig⁸⁴⁴ i lovord över de trupper som stridit och blött för Tysklands frihet", dvs de svenska. Men det hela var, som vi vet, en illusion. Man skulle kunna säga att Bernadotte och svenskarna 1813 red småskjuts på vad Gustav II Adolf och svenska armén uträttat under Trettioåriga kriget⁸⁴⁵.

⁸⁴³ Jmfr kap 2 avsn 22 (5 september 1810 vid Schwedenstein, på kvällen)

⁸⁴⁴ extasiera sig = försätta sig i extas, exaltation, stark hänryckning

⁸⁴⁵ Trettioåriga kriget = en serie militära konflikter 1618-1648 som huvudsakligen utspelades i nuvarande Tyskland

Leipzigs innerstadsbor hade inte mycket att ge soldaterna som passerade, men då frukten var mogen i deras bakgårdar hade några plockat äpplen som de gav åt de uthungrade förbipasserande svenskarna, precis som tidigare i förstaden. Nils fick ett stort präktigt äpple i handen av en flicka, och kunde inte hålla tillbaka ett spontant uppsluppet leende. Hans ögon blev glansiga av tacksamhet över hennes vänlighet, för så mycket mat hade han inte sett på flera dagar. Han tog ett par tuggor av det godaste han kunde minnas han ätit, och delade broderligt med Abraham, Lars, Peter och Petter. Den sista biten gick tillbaka till Nils, som sparade några kärnor i handen.⁸⁴⁶

Alla husväggar var pepprade med kulhål, och knappt fanns en enda hel fönsterruta på endera sidan av Grimmaische Gasse. Stadens gator var packade med folk. Vilsna, bortkomna och modstulna franska officerare och soldater, som var sårade och blodiga och oförmögna att följa med återtåget, eller som deserterat, syntes här och där i åskådarmassorna. Flera fördes bort som krigsfångar. Förbud gällde för stadens invånare att inhysa eller gömma någon fransos, så dessas enda tillflykt var sjukhusen.

Längs husväggarna halvlåg många soldater, både allierade och fransoser, med sönderslitna, leriga och blodiga klädtrasor och utan skor. Många var sotiga och blodiga i ansiktet, en del tilltygade, några saknade en lem. De led av svält och akut vätskebrist, och bad de förbipasserande om nådastöten.

”Me tuer! Me tuer!”

”Töte mich! Töte mich!”

Nils eget vittnesmål från denna eftermiddag – historier som förts vidare genom muntlig tradition innan de så småningom nedtecknats – styrker de uppgifter som förkommer i andra källor. Nils berättar om hur blod närmast rann nerför gatorna. Massor av män och hästar låg på marken och bölade ut sina plågor, och många sargade officerare och soldater bad de förbimarscherande att ta deras svärd eller bajonett och stöta den genom dem, för att befria dem från plågor och kval.

Vyn var faslig, det smärtsamma lidandet och arma utslocknandet på backen var otäckt. Människan blir hård av vanan att se rysligheter, apatisk, men det dånande segerjublet i högan sky och de tusentals segerfirarna som flockades i fönstren med vita näsdukar och blommor stod i skarpaste kontrast till motsatsen rakt nedanför, misären och döden, och denna kontrast rörde en känslonerv i även den mest hårdhudade knekt. Människans storhet och litenhet, och människolivets förgänglighet, blev aldrig så tydlig som under slaget vid Leipzig, och segerparaden underströk denna sanning.

Synen vid intåget genom Grimmaporten och svenskarnas parad på Grimmaische Gasse mot stora torget i Leipzig denna tisdagseftermiddag i oktober 1813 etsade sig fast på näthinnan och i Nils medvetande. Skildringen av triumfens eufori jämte bedrövelsen och förintelsen på marken skulle senare komma att återberättas av svenska drängar som var med under paraden i mången torpstuga runt om i Sverige, i många år.

Svenskarnas paradmarsch gick via den symboliskt laddade Grimmaische Gasse mot Markt, där de blå- och vitklädda preussiska soldaterna stod kvar längs sidorna i flerdubbla led, hållandes fanor med den preussiska örnen. Den svenska arméns tåg svängde in på det stora torget helt nära Rysslands tsar Alexander, Preussens kung Friedrich Wilhelm, Österrikes kejsare Franz, improvisatören Jean från Pau, en hop ledande officerare och stabschefer – och kanske med störst pondus av dem alla, den grånade men oryggelige general Blücher, marskalk Vorwärts. Paradmarschen tros ha gjort en gir bort mot norra sidan av torget och tillbaka igen, framför de uppställda preussiska leden, och sedan fortsatt nerför Petersstrasse, den ståtligaste gatan i

⁸⁴⁶ Om Nils sparande av körsbärs- och äppelkärnor från fälttåget i Tyskland se kap 9 avsn 7, 10; kap 10 avsn 4; kap 12 avsn 3; kap 22 avsn 6, 12; kap 23 avsn 22; kap 24 avsn 22; kap 25 avsn 10, 12, 23.

Leipzig, och slutligen ut genom den stora Petersporten, varefter svenskarna återgick till sitt bivackställe.

Kapitel 14 avsnitt 8

BERNADOTTEPERSONALENS HISTORIESKRIVNING

Vem äger historien? Vem bestämmer vilka aspekter som är viktigast, hur skeenden ska tolkas och vilken sanning och vilket narrativ som ska gälla – vem innehar det guldkantade *budskapsföreträdet*? Olika forskare som ägnat hela sina yrkesliv åt att fördjupa sig i en viss fråga, kan ändå nå fram till olika slutsatser. Så vems version vinner mest gehör hos omvärlden, och varför?

Den svenska historieskrivningen är i allmänhet kungavänlig. Även mediokra eller rent av kassa regentkarriärer försvaras och glorifieras i de svenska historieböckerna. Även inkompetenta fockar, psykiskt vårdbehövande och rena imbeciller till svenska kungar – och det finns en hel del av dem, inte minst i modern tid – görs patetiskt märkvärdiga med konstruerade egenskaper och ack så fantastiska levnadsbanor och gärningar, som även kryddas med putslustiga "anekdoter" för att göra dessa nollor mer folkliga. Med servilitet i stora mått kokar rojalistiskt lagda historiker och populärhistoriker soppa på i princip ingenting. Stackars svenska skolbarn, kan konstateras, för att ha tvingats utstå den grandiosa historieförvanskning, detta jävla dravel, som tryckts ner i truten på dem under så många år.

När det gäller Jean Bernadotte från Pyrenéerna – taget svenskt artistnamn Karl Johan, sedermera Karl XIV Johan, själv skrev han sitt namn som *Charles Jean* – så gäller även ovanstående i allra högsta grad, men i hans fall så framträder en annan struktur ännu tydligare. Till att börja med så skiljer sig många *svenska* historikers analyser markant från *utländska* historikers i detta ämne, där de svenska generellt sett har en mer lovsjungande slagsida. Detta faktum i sig självt borde motivera en del skarpa frågor och viss självvranssakan på sina håll. Vidare medverkade huvudpersonen själv, Jean, på ett aldrig tidigare och aldrig sedan dess skådat sätt att *själv* plantera sitt eget narrativ hos eftervärlden, ibland ord för ord, och en genant stor mängd svenska historiker än idag sväljer många av dessa bulletincitat och sängkamarmonologcitater helt okritiskt. Men mest anmärkningsvärt av allt är hur stamfaderns och Bernadottesläktens egen personal, samarbetspartners och diverse Bernadottehyllande organisationer i nästan två sekel prånglat ut systematiska tillrättalägganden, försköningar och "förklaringar" för alla oss andra idioter om hur stamfaderns fantastiska liv och gärningar ska tolkas och ståligt värderas. Det rysliga och oursäktliga är, att många av dessa tillrättalägganden som genom åren blivit till "sanningar", i själva verket är rent bedrägliga.

Hur stamfadern med sin svenska arméresurs agerade under hela höstfältttåget 1813, därom råder inga tvivel. Redan innan den store frälsarens ankomst till Stralsund kunde skönjas tecken på att något inte stod helt rätt till.⁸⁴⁷ Senvåren, sommaren och hösten blev en flagrant uppvisning i svekfullhet, karaktärslöshet, vacklan, egoism och patologiskt ljugeri hos ledaren, och som helhet ett pinsamt skolk för den tidigare värdiga, pliktrogna och moraliskt redbara nationen Sverige, vilket ledde till en alltmer utbredd känsla av olust, överflödighet och meningslöshet bland befäl och soldater i den svenska armén. Och ett rejält sargande av *Sverigebilden utomlands*, ett begrepp som man – det svenska etablissemanget – ju i vår tid är så neurotiskt känslig för.

Men hur väljer då Bernadottepersonalen att skildra hushjältens beundransvärda insatser fram t o m Leipzig? Vi tittar först på Berndt Bergman, som blott 18 år gammal själv var närvarande

⁸⁴⁷ Se t ex kap 5 avsn 15

under denna period i Tyskland som adjutant åt generalmajor Gustaf Olof Lagerbring, och i början av 1820-talet upphöjdes till ordonnansofficer hos stamfadern. Med anledning av den skarpa kritik som riktats mot stamfadern i utländsk memoarlitteratur, inte minst i Napoleons redogörelser, fick Berndt Bergman i uppdrag att *gendriva* detta, skjuta den utländska domen i sank och utnyttja det *budskapsföreträdare* som kungamakten ännu ägde i Sverige gentemot hemmapubliken. Uppdraget bestod i att driva igenom ett tillputsat narrativ som nästan oreserverat hyllar stamfadern och utsmyckar legenden med avpassade citat och efterhandskonstruktioner. Med början någon gång i mitten av 1820-talet fick Berndt Bergman dels tillgång till Jeans egna arkiv, men framför allt beriktigades helgonsagan genom långa – *väldigt* långa – samtal, eller snarare monologer, levererade av stamfadern själv på Stockholms slott om sitt *fantastiska* liv, kväll efter kväll, med den unge Berndt Bergman som ensam åhörare. 1833 upphöjdes den tålmodige lyssnaren till adjutant hos sin husse. Fyra år innan stamfaderns bortgång adlades Bergman och blev von Schinkel, som var det efternamn som hans 19 år yngre hustru bar.

Berndt von Schinkel var troligen en ganska begåvad person. Vid sidan om stamfaderns orerande hade han nämligen tillgång till så mycket material jämte så många andra samtida vittnesmål, att han mycket väl *visste* hur det *egentligen* förhöll sig i olika enskildheter. Men han var samtidigt så pass feg, skenhelig och karaktärssvag – kan tilläggas att han var prästson vilket förklarar en del – att han trots källmaterialets otvetydighet *valde att beslöja sanningen*, och lät lojaliteten gentemot sin auktoritära arbetsgivare, enmansregimen, väga tyngre. Det var en slags "fake news" som skulle ut till allmänheten – tillrätalägganden där selektiva fakta blandades med spännande uttalanden påhittade i efterhand för att skapa en parallell sanning – och passas vidare som en budkavle till framtida generationers forskare utan kinkiga samvetsbetänkligheter. En amerikansk forskare, professor Scott i sin doktorsavhandling på Harvard University, har i modern tid kommenterat Schinkels historieskrivning så här:

"Fastän Schinkel hade nästan oinskränkt tillgång till Bernadottes papper, arbetade i ett rum bredvid kungen, och undfägnades med många sägner ur Bernadottes s k 'rika minne', *berättar han endast vad han eller kungen önskar berätta*. Likt Bancroft⁸⁴⁸ håller han handen full, men öppnar bara sitt lillfinger. Inte bara är hans urval av dokument otillfredsställande; gång efter annan även inuti dokumenten *utelämnar han hela stycken av avgörande betydelse*. --- Det är hans utslutningsfel som gör hans arbete *ofta missvisande, och alltid opålitligt* såvida det ej backas upp av andra direkta eller indirekta bevis. --- Generellt sätt är arbetet givetvis lovprisande av Carl Johan."

Om Grossbeeren skriver historieförvanskaren Schinkel att eftervärlden ska "vitsorda att prinsens beräkning och försiktiga beteende leddes av helt naturliga instinkter". Med andra ord, Schinkel menar att vi ska anse att stamfaderns ovilja att låta svenskarna strida mot fransoserna var helt rätt, då ju allting handlade om att ansvarsfullt skydda den oerfarna, sköra, bristfälliga svenska armén. Att det skulle förekommit någon egennyttig sidoagenda hos stamfadern, såsom exempelvis franska karriärambitioner, är givetvis otänkbart. Om Dennewitz, där Jean tog 14 timmar på sig att släpa sig 32-33 km och *förbjöd* sina egna trupper att ge preussarna det kritiska understöd de begärde gentemot Frankrike, kommenterar Schinkel att "en så lysande vapenbragd som denna, varigenom Berlin för andra gången räddades undan ett fientligt anfall, skulle förvärva kronprinsen rätt till bevis på erkänsla och tacksamhet främst hos Berlins invånare". Och när det

⁸⁴⁸ George Bancroft (1800-1891), amerikansk historiker och statsman. Den liknelse som antyds har att göra med att Bancroft var känd som en utomordentlig kännare av oerhörda mängder källmaterial, men hans stora historiska epos om USA ("History of the United States, from the discovery of the American continent") har ansetts som partiskt, selektivt, retoriskt och romantiserande.

gäller Leipzig konstaterar Schinkel att ”den förtjänst kronprinsen i spetsen för Nordarmén därvid nedlade är obestridd”.

Minsann. ”Obestridd” alltså, enligt Schinkel.

Knappt fyra decennier efter Schinkels lyrik så publicerade panegyristen Gustaf Reinhold Lagerhjelm i slutet av 1800-talet sin egen hyllning av stamfaderns insatser inför och under slaget vid Leipzig. Detta alster har paketerats som en fackbok över fälttåget. Lagerhjelm menar att Jean genom denna personliga prestation ”givit sitt nya fädernesland en politisk ställning i Europa, som det icke innehaft efter slaget vid Poltava⁸⁴⁹”. Lagerhjelm hävdar alltså att *Sverigebilden utomlands*, och Sveriges internationella politiska auktoritet, var starkare än någonsin på över 100 år efter Jeans heroiska insatser vid Leipzig. Lagerhjelm utvecklar detta senare:

”I likhet med den gamla världens stora fältherrar och den nya tidens, såsom Gustav II Adolf, Fredrik den store och Napoleon, förde kronprinsen kriget metodiskt och efter sunda grundsatser. --- Det fattades hos de preussiska, österrikiska och ryska generalerna verklig krigskonst och talang. --- Hans äregirighet låg uteslutande i uppfyllandet av de plikter och löften han givit sitt nya fädernesland, ej i maktens lockelser. --- Som en vår inträdde han i Sveriges historia, och plötsligt stod alla nationers krafter i full blom. De ånyo uppgående strålarna av Sveriges urgamla hjälteära, den romantiska glans, som över svenska folket spridit sig i världshistorien från vår konungatron, slog åter Europa med förvåning. --- Ingen annan hade kunnat göra det som han.”

I en rak linje från ovanstående omdömen återfinns vi ytterligare ett halvsekel senare den gestalt som mer än någon annan bidragit till att utforma det än idag dominerande narrativet när det gäller legenden om stamfadern. Vi talar givetvis om panegyristen framför alla andra i modern tid, professor Torvald Höjer.

Redan i sin doktorsavhandling från 1935 avfärdar Höjer den icke-svenska historieforskningen kring stamfader Bernadotte – *hundredusentals forskningstimmars arbete* baserat på svenskt, ryskt, tyskt, franskt, danskt och brittiskt källmaterial – som ej lovprisar hushjälten Jean som inferior, bristfällig, underhållig. Höjer passar samtidigt på att vanhedra och fördumma den samstämmighet som många ansedda internationella forskare nått i olika frågor på ämnet genom att platta till deras forskning med skrapan ”denna starkt partiska tradition”. Höjer påstår alltså att dessa forskares – varav en del med oöverträfflig militär och civil skolning och ett helt liv i arkivluft – negativa omdömen om Jean Bernadotte handlar om en *vinklad sedvänja* snarare än någon seriös kritiskt granskande undersökning. I ett slag röjer därmed lille Höjer var han placerar sig själv, som fjunig 29-årig doktorand, i relation till några av Europas mest ansedda och seniora historiker. Intressant självbild, inget fel på självförtroendet där inte. Samtidigt lovordar istället den katige doktoranden de ”mönstergillt opartiska” framställningar där hans hjälte ”frikänts från anklagelserna för illojalitet⁸⁵⁰ och sabotage”. Halleluja.

Höjer markerar i sin avhandling sin beundran för sin idol genom att då och då ge honom upplyftande epitet, såsom exempelvis ”*fältherren Carl Johan*”, för att hos läsaren inpränta en

⁸⁴⁹ Slaget vid Poltava den 28 juni 1709

⁸⁵⁰ Är det illojalt eller ej att undandraga sig ansvar, ansträngningar och uppoffringar i ett överenskommet samarbete mellan flera parter, särskilt om man *får betalt* för sin aktiva medverkan? Är det illojalt eller ej att, som medlem i en militär koalition, hitta på förevändningar, ursäkter och svepskal i flera månaders tid för att till varje pris undvika att konfrontera koalitionen gemensamma fiende, eller ens uppfylla grundläggande förpliktelser gentemot den pakt som man ingått i? Är det illojalt eller ej att fastgrott *ljuga sig igenom* en hel vår, sommar och höst, särskilt gentemot personer som visar förtroende och uppriktighet tillbaka och som man är satt att samarbeta med när en kontinents framtid står på spel? Är det illojalt eller ej att som svensk överbefälhavare smäda och håna den svenska arméns förmåga, när denna mest av allt bara vill ges chansen att göra rätt för sig? Är det illojalt eller ej att frige krigsfångar från fiendesidan *en masse* i egennyttigt syfte och i strid mot gällande bestämmelser? Är det illojalt eller ej att undanhålla innebörden och vidden av sin personliga politik från kungen, regeringen, riksdagen, armén och svenska folket, en politik som för övrigt har rent egennyttiga förtecken? Är det illojalt eller ej att hemligen fokusera på en ny karriär utomlands strax efter att man svurit trohetsed till Sverige och svenska institutioner? Höjer tar tydlig ställning i dessa frågor.

aura hos Jean av kompetens, auktoritet och oantastlighet. I *Dynastievangeliet* tecknas Jean som ett militärt geni. Höjer firar Nordarméns insats vid Leipzig som varande ”av största betydelse för slagets utgång”, men glömmer att förtydliga att detta var de relativt autonoma preussarnas, ryssarnas och britternas förtjänst inom Nordarmén, inte fransosen Jeans eller de svenska truppernas. Istället lyfter Höjer fram stamfaderns utomordentliga mod och ”lysande personliga tapperhet”, där han givetvis av Höjer placeras mitt i striderna. Samtidigt som Höjer fortsätter att skyffla beröm över sitt favoritobjekt så försöker han finurligt reducera och bagatellisera det skärande, unisona fördömandet av stamfaderns trolösa agerande inför och under Leipzig med axelryckande formuleringar som ”...även om anmärkningar senare riktats mot Bernadotte för bristande energi”.

”Anmärkningar”?

”Senare”?

”Bristande energi”?

Höjer, i all sin löjlighet när han förvrider narrativet på detta sätt, lyckas till och med lägga stamfaderns undflyende agerande på *andras* minuskonto, när han vinklar det som att ”Carl Johans varsamhet *utnyttjats* av hans motståndare”. Ibland tycks dock Höjer ha haft lite svårt att bestämma sig hur han ska ha det i vissa frågor, t ex vad gäller aspekter av Jeans karaktär och hans anseende. I ett kapitel heter det att Bernadottes undflyende beteende fram till Leipzig ”allvarligt rubbat hans ställning” inom koalitionen, men 20 sidor senare i samma avhandling heter det att hans ställning efter Leipzig var ”orubbad”. Aningen inkonsekventa resonemang här och där av den *extremt* självviktige doktoranden Torvald.

Kort efter denna avhandling erhöll Höjer hedersuppdraget att skriva en hel biografi över sin store bragdman. Vid sidan om arvodet uppbar Höjer finansiellt stöd för projektet, bl a ett gage utdelat 1944 av självaste Bernadotteättlingen Gustaf Bernadotte – artistnamn Gustaf V – på hundraårsdagen av stamfaderns död. Höjer blev sedermera anställd som Gustaf Vs husbibliotekarie och ansvarig för Bernadottearkivet inklusive t ex den hemliga privata brevsamlingen och vad som fanns kvar av räkenskaper och kvitton för underhållsbidrag för utomäktenskapliga bernadotteska barn m m – attester som sedermera utstādats eller gömmts – och kom sålunda att stå dynastin mycket nära.

1943 publicerades den del av biografien som omfattar kronprinstiden, d v s perioden från bedrägerivalet i Örebro⁸⁵¹ och åtta år framåt. I denna biografi brister Höjer stundom ut i full hymn.

Perioden juli-oktober 1813 – där stamfadern på sin meritlista kan sätta upp sitt uppträdande inför och vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig – kallar Höjer på fullt allvar för ”det skede i Carl Johans levnad då han intog sin mest lysande ställning och övade det största inflytandet på världshistoriens gång”. Höjer toppar sin egen lyrik med att i sammanhanget prisa Jean som en ”världshistorisk personlighet”. Efter att koalitionen vunnit vid Leipzig kallar Höjer Jean Bernadottes ställning för ”alltjämt lysande”. Kritiken mot Höjers hjälte, eller ”segerkrönt ledare” som professorn också kallar honom, avfärdar han som ”mycket oförtjänt”. Nästan allt källmaterial och all annan forskning är alltså felvisande, endast Höjer själv har fattat galoppen. Bernadottes absoluta ovilja att konfrontera fransoserna, där han snarare vid flera tillfällen *räddade* den franska armén undan betydligt större förluster, kallas av Höjer konsekvent för ett drag av ”försiktighet”, ett ordval som *medvetet missvisande* låter påskina erfarenhet och klokskap hos hans hjälte snarare än grov illojalitet. Vid upptakten till Leipzig påstår Höjer, förvisso helt felaktigt men med egen tvärsäkerhet, att kritiken mot Jean ”visat sig grundlös”, och Höjer

⁸⁵¹ Se kap 2 avsn 21

framkastar rent bedrägliga påståenden för att ursäktas den svenska arméns överksamhet, som att den exempelvis inte alls hade möjlighet att understödja Blücher vid Möckern.⁸⁵²

Många historiker och minnestecknare har skarpt ifrågasatt stamfaderns kvalifikationer som chef, både vad gäller hans kompetens som militär anförare och som lagledare. Det finns flera exempel på historiker i modern tid, med mycket goda kunskaper om det samtida persongalleriet i Napoleontidens Europa, som markerar att Jean Bernadotte *inte* var någon lysande militär begåvning. En svensk general under detta fälttåg kritiserade likaledes skarpt Bernadottes "häftighet i åsikter, oordning i tankarna, obestämdhet i operationerna och endast en *fernissa* av storhet och talanger som gör intryck på de närsynta". Från flera håll, inte minst från utländska härförare och generaler, poängteras likaledes i källorna att Jeans kompetens som militär ledare var diskutabel eller faktiskt direkt dålig. Och inte bara var hans lynne synnerligen ombytligt och impulsivt, utan hans strategier och metoder inkonsekventa och outgrundliga, hans ordhållighet noll, och hans respekt för sitt team ringa. Fokus, framförhållning och föredömlighet var närmast obefintliga, likaså beslutsamhet, handlingskraft och ansvarskänsla. I källmaterialet framträder tydligt en närmast total avsaknad av entusiasm och engagemang för uppgiften, men även brist på ärlighet, integritet och rak och respektfull kommunikation. Det har framförts från annat utländskt forskarhåll att koalitionen triumf inte tillkom tack vare Bernadotte, utan *trots* honom – andra fick ju använda stora bemödanden för att förmå honom att acceptera koalitionen strategier och förflyttningar i slutskedet.

Men Höjer, slipad retoriker, lyckas vända på hela ekvationen, och lovordar stamfaderns "hela tekniska kunnande, rutin och förmåga av människobehandling för att bringa arméledningen att fungera så väl, som den enligt *kompetenta* bedömare dock gjorde". I denna sats kunde Höjer alltså inte heller undgå att sticka in ordet "kompetenta". Därmed klassar Höjer alla som *inte* delar denna egna hyllning av Jeans ledarskap som inkompetenta.

Höjer tillämpar flera tekniker för att hålla sin hushjältes gloria så obefläckad som möjligt. Undersökare som når fram till andra slutsatser än han själv avfärdas klungvis, och han undergräver enskilda forskare vid namn genom att misskreditera deras analyser som "förfelade". I den mån inte ens Höjer längre kan åka slalom mellan hårda fakta, så läggs skulden på andra personer i Bernadottes omgivning eller också bagatelliseras och utspäds hela ansvarsfrågan genom att t ex hävda att stamfaderns agerande endast var en funktion av "tidevarvets omständigheter". Såväl Jeans bipolaritet som hans ibland rena brottslighet överlätas med förmildrande, mjuka, försonande ordval. Höjer har bläddrat mycket i sitt synonymlexikon under arbetets gång, det är uppenbart. Bernadottes omotiverade vredesutbrott och allvarliga utslungade hotelser som kan störa den mysiga rojalistiska höjerska hemtrevnaden, kan av professorn effektivt förringas som t ex en liten oskyldig "överilning". En annan höjersk teknik är att *låtsas* ta upp ett grannliga ämne för belysning och kritisk granskning, men lika plötsligt avfärdas hela frågeställningen genom framkastandet av påståendet att seriösa bevis saknas, att tadlet är överdrivet eller att det egentligen var andra stackare som det var fel på eftersom hans egen Jean ju besatt en sådan briljant kompetens, så storslagna egenskaper och hade så nobla motiv. Höjer använder sig också ofta i sin skrivkonst av en slags triangulering, där han *nämner* en anklagelse mot Jean, som är välgrundad och riktig, men där Höjer sedan "förståndigt" och amatörpsykologmässigt resonerar sig ur detta, och återigen får det att mynna ut i att allt har sin naturliga oförargliga förklaring och att hela frågan är överspelad och irrelevant.

Parallellt med sitt besjungande av sin stora idol från Pau passar Höjer på att klandra de *riktiga* karlarna i den svenska armén, såsom Adlercreutz och fotsoldaterna. Höjer påstår att Adlercreutz – Sveriges främste militäröfficer, tapper och plikttrogen som få, och föremålet det

⁸⁵² Se kap 11 avsn 8

sista kapitlet i *Fänrik Ståls sägner*⁸⁵³ – var okvalificerad för sin post som generalstabschef under fälttåget och att han endast inkvoterats ”av inrikespolitiska skäl”. Höjer driver sin oförskämhet vidare mot de svenska stabsofficerarna som betecknas som oerfarna av ”detta slags arbete”, underförstått att välordnat ledarskap och bra samarbetsförmåga inom en koalition var starka sidor hos hans egen hushjälte. Höjer påstår även att den svenska armén, i synnerhet infanteriet, var tämligen krigsoduglig.

Sammanfattningsvis kan konstateras att professor Torvald Höjer var erkänt skicklig på att insamla akrivmaterial, detta måste man ge honom, men han var väldigt selektiv i sina citat och hans presenterade slutsatser är i många fall pinsamt partiska. Ibland skäms man för hans skildringar av sin sagohjälte, när han så förbehållslöst lyfter varje enskild gärning av stamfadern, hur klandervärd som helst, som något fint och positivt, utom i ett fåtal fall där Höjers slutsatser blir överslättande och urskuldande och där han istället lägger all skuld på människor i stamfaderns omgivning. Höjers historieberättande blir stundom en obehaglig upplevelse; man vrider sig över den lingvistiskt sluga revisionism som en person i hans ställning, där han med ett självtaget budskapsföreträdare väsentligen tillrättalägger rojalistiska narrativet, ägnade sig åt. Torvald Höjers systematiska historierevisionism, som fått passera någorlunda oemotsagd i över 70 års tid, är en kränkning av det svenska folkets heder och rätt att få veta sanningen om sitt eget lands historia.

Höjer var en mycket skicklig språkakrobat. Hans ordval andas många gånger väl medveten dubbeltidighet, slughet och sarkasm. Seriösa forskares arbeten och faktauppgifter avfärdas i avhandlingen med förlöjligande uttryck, såsom ”pittoreska detaljer”. Samtidigt använder sig Höjer då och då även av den redan tidigare diskuterade rävaktiga tekniken där någon genom att hävda att ett påstående ”saknar stöd” kan *låta påskina* att något är osant, fastän det inte är det, utan att direkt ljuga.⁸⁵⁴

Såväl Schinkel som Höjer stod den nya släkten på slottet nära, och just detta attribut lever i stor utsträckning kvar än idag. Moderna svenska historiker och populärhistoriker – varav somliga även gillar att synas och höras i media – som bitit sig fast i, och som fortsätter att idissla och förädla det tillrättalagda bernadotteska narrativet, har i många fall själva någon slags personlig anknytning eller relation till samma släkt. De kan ha stått *Karl Johans-förbundet* eller något annat småmysigt Bernadottesällskap nära, varit anställda som exempelvis adjutanter på slottet, länt sina tjänster som privatlärare åt yngre generationer Bernadotter eller inympade gemåler, samarbetat med hovet i olika ”informativa” syften vid t ex hyllningsseminarier eller andra PR-arrangemang, haft andra uppdrag åt samma huvudman, o s v. De kan även ha erhållit stipendier eller utmärkelser ur kunglig hand som – hoppsan vilken effektiv metod, rena trolleriet! – gör det prekärt för dem att sedan skriva någonting kontroversiellt eller ofördelaktigt om denna släkt.

Författaren till detta verk må kallas *old school*, men ovanstående mellanhavanden osar jäv lång väg, åtminstone i så mån att en historikers uppgift är att kritiskt granska, aldrig kompromissa med sin integritet, aldrig väja för sanningen och att alltid kalla saker vid dess rätta namn. Eufemismer skickas raka vägen till sopbränningen. Oavsett om dessa arbetsprinciper kostar ett kontrakt, ett stipendium, en utmärkelse, ett hedersuppdrag, en prestigefull inbjudan, allmän popularitet eller själva forskningsobjektets gunst. Historisk forskning, såväl akademisk som populärhistorisk, ska vara behårt strikt konsekvensneutral.

⁸⁵³ Se kap 1 avsn 8

⁸⁵⁴ Se kap 2 avsn 16 (26 juni 1810, Jeans verbala kurragömma med general Wrede i Paris där Jean hänvisade till att det antydda kärva förhållandet till Napoleon var ”ogrundat”)

ETT FÖRTROLIGT MÖTE

Efter att ceremonin på torget var över, och efter att tillsammans med ett fylligt entourage av medaljerade män vid sin sida ha ridit längs den oändliga linjen av preussiska och ryska soldater som stod uppställda utanför förstäderna,⁸⁵⁵ så följde Jean framåt kvällen den **19 oktober 1813** med sin killkompis tsar Alexander hem till dennes logi i Leipzig. Efter att ha utbytt diverse artigheter följde ett intressant samtal, som återges av Schinkel, Jeans privat anlitate historiekronikör, på ett närmast suspekt utförligt vis.

Scenen var följande: Jean och Alexander vankade av och an tillsammans i salongen. Efter att ha talat om de senaste dagarnas stora triumf – besegradet av Napoleon – sade tsaren med glädjestrålände uppsyn:

”Nu, nu kan vi hoppas på allt! Jag tror, oss emellan sagt, att det blir oundgängligt för Europas lycka att Napoleon upphör regera. Han ska alltid betraktas som oroande. *Ni erinrar er vad jag sagt i Åbo.*⁸⁵⁶ Sedan dess har händelserna mycket ryckt framåt. Säg, tror ni inte att franska nationen, trött på kriget och enväldet, önskar en *förändring?*”

Därefter förklarade tsaren varför det var viktigt att utnyttja de nu vunna fördelarna och skynda efter Napoleon in i Frankrike och fullborda segern, vilken skulle bereda vägen för denna franska samhällsreform. Jean ställde sig dock tveksam till detta, särskilt invasionen av Frankrike, som han argumenterade istället kunde ha motsatt effekt; en inryckning av koalitionen på fransk jord kunde *ena* den franska nationen bakom sin nuvarande krigsherre mot dessa utländska inkräktare. Tsaren vidhöll dock sin mening och sade att detta var koalitionen kall och uppgift. Alexander fattade Jeans hand och sade med en honungssöt och smekande röst:

”*Ni vet till vilken lysande sändning jag önskar se er kallad*, och om lyckan är oss blid, ska våra förhoppningar gå i fullbordan. Frankrike ska få *er* att tacka för sin frihet och för freden, och ni ska bli en medlare mellan Europa och det nya Frankrike. Vem vet, hur ärorikt detta öde kan bli? Norge ska i varje fall som helst ändock alltid förenas med Sverige!”

Det är uppenbart, såsom detta återberättas av Schinkel, att tsar Alexander ville ha något i utbyte av Jean. Tsaren lät regentskapet i Frankrike fortsätta hägra framför Jean, han utlovade Norge åt Jean vad som än hände, och han överöste Jean med komplimanger och smicker. Men vad ville då tsaren egentligen ha i utbyte? Sannolikt helt enkelt bara Jeans fortsatta medverkan till Napoleons definitiva fall, om än denna medverkan blott var passiv. Koalitionskriget mot Frankrike var ju inte över genom segern vid Leipzig. För att uppnå målet med regimskifte i Frankrike, d v s Napoleons fall, måste kriget mot den franska armén fortsätta. Detta skulle sannolikt även innebära en framflyttning av striderna in i själva Frankrike, möjligen ända till Paris. Tsaren tycktes i detta skede hålla frågan om regentskapet efter Napoleon ganska öppen; det primära för honom var istället att neutralisera Frankrike som militär stormakt så att istället Ryssland blev den enda, överlägsna, ohotade supermakten på det europeiska fastlandet. Och det var med denna plan i bakhuvudet som han behövde Jean Bernadottes samtycke, eller åtminstone underförstådda förbindelse att ej stjälpas denna plan. En historiker menar att tsaren helt enkelt rakt igenom använde det franska regentskapet som ”lockbete” åt Jean, som ju vi vet var narcissist och ägde självöverskattning i stora mått. I brev senare under hösten söker tsaren behålla detta grepp om Jean genom att, samtidigt som han råder Jean att samarbeta, påminner om ”vårt samtal i Leipzig” och att han ”ej ett enda ögonblick” skulle förlora Jeans *personliga* intressen ur sikte. Tsaren visste exakt vilka strängar han skulle spela på för att få Jeans uppmärksamhet.

⁸⁵⁵ Se kap 14 avsn 7

⁸⁵⁶ Se kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812)

Tsaren fortsatte att tala inställsamt vid mötet. Han t o m påstod att Napoleons son var en oakting, d v s underförstått att det egentligen inte existerade någon legitim tronföljare om kejsaren försvann, vilket borde ses som ytterligare ett incitament för Jean att vilja avsätta Napoleon.

Författaren gör bedömningen att Schinkels resumé upp till denna punkt mycket väl kan vara relativt sannfärdig. Men Schinkels fortsättning är, för att tala klartext, rent nys.

Det är i sammanhanget viktigt att känna till hur Schinkels biografi över stamfadern tillkom. Schinkels alster var ett beställningsjobb från stamfadern själv för att få honom – äventyraren från Pau – att framstå i mer lysande dager för eftervärlden, och Schinkels narrativ utgår till mycket stor del från stamfaderns egen diktamen mellan fyra ögon under andra halvan av 1820-talet och in på 1830-talet. Dessa mångordiga aftonmonologer på Stockholms slott innehåller – och detta tillstår även Höjer – en god dos historierevisionism och försköningar av stamfadern, hans avsikter, ord och gärningar, med många påhittade citat som sedan framgångsrikt funnit bördig jordmån i annan ”seriös” forskning.⁸⁵⁷ Det källmaterial som Schinkel ibland åberopar, ibland inkluderar som bilagor, innehåller även både rara felöversättningar samt många avsiktliga selektiva utelämnanden av känsliga uppgifter. Schinkels historiska tillrättalägganden, komponerade på stamfaderns uppdrag, har fått mycket skarp kritik från forskarkåll för sin vilseledande natur.⁸⁵⁸

Det *kan* vara så att Alexanders utspel denna eftermiddag, såsom det återgivits av Schinkel, har en någorlunda anständig sanningshalt, men resten av historien är som sagt helt uppenbart ett falskt, ohederligt tillrättaläggande tillkommet under de långa kvällsmonologerna på slottet två decennier senare. Enligt den version som Schinkel vill prångla ut till eftervärlden, ska Jean, som här illusoriskt omtalas i tredje person, nämligen ha intagit följande bestämda ståndpunkt i förhållande till tsarens propå:

”Sedan han så väsentligen brutit de band som fästade honom vid Frankrike och antagit ett nytt fädernesland, skulle han med rätta gjort sig skyldig till otacksamhet.”

Jean fortsätter tala till eftervärlden i tredje person genom språkröret Schinkel:

”Kronprinsens förutseende sade honom utan tvivel, att han gjorde klokast att nöja sig med den lott som försynen anvisat honom; den var tillräckligt vacker för en lyckans soldat.”

Slutligen upplyser stamfadern eftervärlden genom sitt lojala språkrör, att detta första samtal med tsar Alexander i Leipzig gav honom en sömlös natt, där många tankar for genom hans huvud. Schinkel skildrar återigen detta i tredje person:

”De besynnerligaste tankar bestormade hans inbillning, men en instinktärtad förkänsla av framtiden sade honom, att hans rätta hamn dock var och förblev i Sverige.”

Syftet med dessa ”funderingar”, som tillskrivs kronprinsen, är att använda tsarens utspel som en fond för att, i skarp kontrast därtill, framhäva stamfaderns eget ädelmod och samvete, moral och sanna lojalitet till Sverige. D v s att långt senare, när historien ska putsas till lite snyggt, försöka låtsas som att Jean inte alls hade några ambitioner vad gällde regentskapet i Frankrike. Men sanningen var raka motsatsen; faktum är att regentskapet i Frankrike vid denna tid var ett av hans *absolut främsta fokus* enligt *många* vittnesmål, och detta har även *bevisats* av flera av de tyngsta forskarna på området. Ofta brast dessa franska ambitioner och den underliggande självöverskattningen ut i dagen som rent skrävel.

⁸⁵⁷ Ett exempel på ett sådant citat som med all sannolikhet uppfunnits i efterhand av stamfadern och passats in i hans egen och därmed Schinkels hjältehistoria och förfalskade narrativ, är ”Res då och må våra öden gå i fullbordan!” (24 september 1810; se kap 2 avsn 22).

⁸⁵⁸ Jmfr kap 3 avsn 14 (de olika skildringarna av uppträdet den 15 augusti 1811); kap 14 avsn 8; kap 15 avsn 14; kap 24 avsn 5 och 23

Stamfaderns monologer på Stockholms slott och den senare delen av Schinkels skildring är en stor cynisk förvrängning av verkligheten i efterhand, signerad maestro själv, vilket såväl forskningen överväldigande redan styrkt samt kommande kapitel i denna bok kommer att åskådliggöra.⁸⁵⁹

Kapitel 14 avsnitt 10

SKYMNINGSLAND

På alla gator i Leipzig låg människolik och människospillror om varandra, särskilt vid stadsportarna. I förstäderna var kropparna på marken än fler, och man kunde se upp till åtta lekamen tillsammans i en hög. Flera invånare vågade på eftermiddagen ge sig ut till promenaderna kring staden, men dessa tidigare så undersköna trädgårdar med lusthus och caféer hade redan långt tidigare blivit förskräckligt illa vanställda och var ej mer sig lika, skövlade och fulla av död, precis överallt. Någonstans låg en man med sönderskjutet huvud, i vilket ingen droppe hjärna längre fanns. En annan hade huvudet genomborrat på båda sidor, men låg fortfarande och kippade kraftlöst efter andan. En man med benet avskjutet strax under knät bönade om att bli förd till ett sjukhus, men ett par krigare föreslog att han hellre borde låta sig skjutas för att slippa lida, eftersom blodförlusten redan var för omfattande för att rädda hans liv. En naken man med avhuggen arm skylde sig med kappsäcken som han höll i munnen.

Ryssar hade en inneboende plundringsbenägenhet, men på order från överbefälhavarna skulle all plundring i staden stävjas omedelbart med skarpa skott mot förövarna. Det förekommer uppgifter om stölder redan i ett tidigt skede efter krigsslutet, men omfattningen tycks ha varit anmärkningsvärt begränsad just inne i själva staden Leipzig. Kosackernas gängse uppförandekod i förstäder och byar runt omkring Leipzig är emellertid en avdelning för sig.

Tisdagen hade som sagt varit mycket varm, och många var törstiga men inget rent vatten fanns att tillgå, och inga matransoner hade delats ut på flera dagar. Bröd, brännvin, kött, dricka, smör, mjöl och salt var alla bristvaror. Många av de mest basala livsförnödenheterna gick ej att få tag på eller betingade ett oerhört högt pris. Någon lyckades köpa två flaskor spanskt vin och ett skålpund magtabletter för 4 Louis d'or⁸⁶⁰ som han sedan delade med andra i bivacken. Marken var nertrampad och ödelagd. Några gnagde på benknotor som hundar för att dämpa sin hunger, och drack smutsvatten ur tråg som hästar pissat i. Skadade hästar dödades och deras blod dracks för att släcka den brinnande törsten. Leipzigborna var dock oerhört generösa mot sina befriare, trots att de själva inte ätit sig mätta på länge. Den ringa mat som invånarna hade gav de, och de gav att dricka åt de törstiga. Smutsiga, svettiga och blodiga preussiska soldater bjöds in av sachsiska familjer för att äta och vila.

Den svenska bivacken på kvällen den **19 oktober 1813** låg strax utanför den östra förstaden, Grimmaische Vorstadt, som stormats tidigare samma dag. Vid återkomsten till bivacken om kvällen syntes de svenska förlusterna, i synnerhet i artilleriet. Man hade i svenska armén varit så nyfiken och ivrig att äntligen få komma till allvarlig strid, att soldater hade begagnat alla tillfällen att avlägga tapperhetsprov. Fler mannar och officerare hade därför blivit offer i striderna än vad som egentligen varit nödvändigt, om alla hållit sina positioner och behållit sitt fokus. De tunga

⁸⁵⁹ Se t ex kap 15 avsn 11; kap 16 avsn 7, 9; kap 17 avsn 2, 7; kap 18 avsn 1, 5, 12; kap 19 avsn 4, 6, 9, 11, 13-15

⁸⁶⁰ 4 louisdorer år 1813 motsvaras år 2020 av ca 4000 kr (KPI), 12 000 kr (guldindex) alt 120 000 kr (arbetarlöneindex). Denna beräkning grundar sig på antagandet att 1 louisdor användes ekvivalent som 1 napoleonguldmynt vid tidpunkten, vilket motsvarar 20 franska francs. Guldinnehållet i 1 louisdor var emellertid högre än i 1 napoleon. Enbart guldinnehållet i 4 louisdorer motsvarar 2020 ett marknadsvärde av ca 14 000 kr.

svenska kanonvagnarna drogs vanligen av sex hästar, men när de återvänt till bivacken efter striderna släpades de av blott tre.

En av Europas mest blomstrande städer hade blivit förhärjad, dess förstäder förvandlats till spillror och de kringliggande byarna till rykande dammiga stenhögar. Solen gick ner över det omätliga likfältet på den fjärde dagen. Från Lindenauhållet hade sent på eftermiddagen fortfarande hörts kanoner och smattrande gevär, i ett stilleståndskrig vid flodsystemet mellan de retirerande fransoserna och de jagande preussarna och ryssarna.

Men den stora folkslakten vid Leipzig var över.

”Wir haben alles getan”, var en fras som preussiska soldater yttrade i detta skede av fälttåget.

Deras uppoffringar hade varit exempellösa.

Preussarna, med understöd av främst ryssar och österrikare, hade vunnit en avgörande seger för Tysklands och Europas frihet.

Kapitel 15

20-22 oktober 1813

Avsnitt

1. *Proportioner*
2. *Eldsvådan*
3. *Det härjade landskapet*
4. *Förödelsen i förstäderna*
5. *Fördämningarna i kvarndammarna*
6. *Lidandet på Leipzigs gator*
7. *Överfulla sjukhus och kyrkor*
8. *Amputationer*
9. *Massgravar*
10. *Den monarkiska oantastlighetens bländverk*
11. *Kohandel*
12. *Delmas död*
13. *Norge och pengarna*
14. *Hovets informationsavdelning desinformerar igen*
15. *Toner av Bach*
16. *Den skarpa kalla vinden*

PROPORTIONER

Kring Leipzig hade en folkslakt ägt rum utav proportioner med få motsvarigheter i världshistorien. Det var ett av de dittills blodigaste slagen som någonsin utkämpats mellan människor på denna jord.

Franska sidans artilleri hade bränt 200 000 kanonkulor. De allierade förmodligen en motsvarande mängd. Enbart på måndagen, den tredje stridsdagen, avfyra fransoserna 95 000 kanonkulor, vilket motsvarar två i sekunden under hela dagens ljusa timmar. Givet att striderna ej löpte så jämnt och synkroniserat, utan böljade i intensitet under dagen med lugnare intervaller emellan, kan man tänka sig att när det trummade som allra värst över fältet så ljöd båda sidornas artilleri tillsammans i en takt av flera hundra, kanske 500 kanonskott per minut. Koalitionsgeneralen Langeron berättar i en notis att under de fyra krigsdagarna så hade hans 175 kanoner avfyrat 12 600 kanonkulor.⁸⁶¹

Dimensionerna av detta slag var väldiga. De dödade och sårade soldaters antal uppgick till 38 000 för Napoleon och 54 000 för de allierade, sammanlagt 92 000 man. Koalitionen tog dessutom över uppskattningsvis 36 000 fångar, varav merparten utgjordes av de sjuka, amputerade och döende franska konvalescenterna i Leipzigs sjukinrättningar, som nu bokfördes som tillfångatagna. 5000 man uppges ha deserterat från *Grande Armée*. 36 franska generaler fanns bland de tillfångatagna.

Franska sidans sammanlagda förluster av manskap, inklusive sachsare, var dock svåra att uppskatta med så stora mängder av döda, sårade, kvarlämnade på sjukhus, tillfångatagna, desertörer och försvunna. Det har sagts att Napoleon ska ha retirerat med uppskattningsvis 100 000 färre man än han haft vid stridernas början.

De allierades krigsbyte blev enormt. Förstäderna var fullproppade med vagnar och kanoner, som fransoserna tvingats överge i flykten. Totalt lade man beslag på 325 kanoner, 900 ammunitionsvagnar, 720 ton krut och en oerhörd mängd tross som kvarlämnats. Dessutom samlade man ihop 40 000 muskötter, likaså 28 franska symboliska troféer i form av örnar och fanor. Man övertog även franska proviantvagnar lastade med ris, som nu till viss del bortskänktes till invånarna i staden.

ELDSVÅDAN

Natten mot onsdagen den **20 oktober 1813** utbröt en eldsvåda i Leipzig. I normala fall skulle en sådan eld i staden kunna hanteras och bekämpas, men på grund av omständigheterna efter kriget så tog elden snabbt fart och spred sig okontrollerat.

Det finns flera orsaker till detta. Elden utbröt mitt i natten i närheten av Muhlgraben invid Ranstädter Steinweg, och fick fart av halm och annan bråte som låg överallt. Många lokalinvånare i dessa kvarter hade flytt sina bostäder, och nu bivackerade istället ryska trupper längs denna gata, men på grund av utmattningsvar dessa initialt tämligen långsamma att reagera på elden och underskattade händelsens allvar. De ryska befälen såg också stora problem med att försöka flytta större truppvadlingar vid tidpunkten. Stormklockorna⁸⁶² i staden användes heller ej, eftersom man ej ville sätta igång alla vilande trupper i och omkring staden med ett larm.

⁸⁶¹ Jmfr kap 13 avsn 9 (fotnot om ammunitionsåtgången)

⁸⁶² stormklocka = klocka använd för att slå larm vid exempelvis ett fientligt anfall eller brand

Släckningsinsatserna fördröjdes alltså, och elden spred sig allt häftigare. Lågorna kastade sig mellan husen till höger och vänster, och nådde snart den vackra byggnaden *Kleine Funkenburg*⁸⁶³. I denna fanns många sårade franska officerare inkvarterade, men byggnaden ödelades av eldsvådan och många brändes inne. Det berättas även om hur elden nådde en krutreserv som exploderade, så att stora block som låg på våningen ovanför, i en danssal, slungades åt alla hålla så att träbjälkar knäcktes mitt itu och den mycket kraftiga detonationen orsakade förstörelse i Richters Garten och andra närliggande parker och trädgårdar.

Sårade och lemlösa soldater på gatorna som ej kunde röra sig blev brända. Eldsvådan avtog först tidigt om morgonen, efter att man lyckats hindra vidare spridning.

Kapitel 15 avsnitt 3

DET HÄRJADE LANDSKAPET

På slagfältet fanns mängder av övergivna och skräpiga bivacker. Där var lämningar av eldar, nedtrampad halm, knotor och rester av slaktade kreatur, sönderslagna kärl, skinnvaror, sönderslitna ränslar, gamla trasor, bortkastade kläder, alla slags hästtillbehör, sönderslagna gevär, kringkastade munderingspersedlar, kullstjälpta och uppbrutna vagnar och kärror, sönderslagna kulkistor, och vapen av alla de slag.

Därutöver, givetvis, tusentals döda och döende, tusentals stympade, kvidande och illa fördärvade kroppar av människor och hästar. Landskapet var *täckt* av döda kroppar och enskilda kroppsdelar i mer eller mindre tilltygad form. Ett avhugget huvud låg på marken i helt oförstört skick, en spöklik syn. De som dött av svärdshugg hade fortfarande ögonen öppna, några såg fortfarande ut som de levde, men de var döda. Många hade utsträckta eller hopknäppta händer, där vän och fiende låg vända på rygg och blickade livlöst mot samma förbarmande himmel. Ingenstans låg fler döda och sårade på marken än i Probstheida. På vissa platser, bredvid ytor som rensats, låg högar med hopkastade kroppar. Allt i en stor oreda. En ryslig tavla, som man aldrig trodde man skulle se, som man aldrig i livet kunnat föreställa sig. Svensken Lars Hörstedt skriver i sin minnesskildring:

”Vad måste icke ett människohjärta känna bland liken på valplatsen! Ingen tunga kan uttrycka den fasa här råder. Vilken scen, där *döden* på tusende sätt har skördat. Skräck och vild förgelse intar själen. Fiender ligger här emellan vänner, döende mellan döda, människor ibland kreatur. Mitt hjärta slog häftigt under det att jag betraktade dessa vidsträckta fält, och den ena rysningen efter den andra for från hjässan ner till fotabjället⁸⁶⁴. Vilka bleka och blodiga ansikten. De grymmaste smärtors åtbörder ännu i döden. Vilka scener. Uppspända, utslocknade ögon; händer som dödskampen och ångesten sammanknäppt mot himlen; öppnade läppar som icke hunnit sluta sin bön.”

På dessa fält utanför Leipzigs förstäder fanns tidigare berömda kålgårdar, likaså odlingar av rovor och potatis. Dessa var nu alla upprivna, nermejade och förstörda som om jättemullvadar dragit fram. Vad människor och boskap ej förtärt hade nertrampats. Höstskördarna var borta. Knappt någon annan vegetation fanns heller kvar, bara några kolbrända träd som stod kvar här och där, och som inte blivit bränsle till bivackeldarna. Allt var förstört.

Byarna på slätten låg öde. Schönau, Lindenau, Probstheida, Liebertwolkwitz, Schönefeld, Wiederitzsch och Möckern var alla förstörda, nedbrända och tomma. Gohlis, Eutritzsch, Güldengossa, Markkleeberg och dussintals andra byar var totalt utplundrade. Bybor och

⁸⁶³ Nuvarande adress Thomasiustrasse 1, där kanalen gör en böj

⁸⁶⁴ fotabjälle = fotsula, fotblad; "från hjässan till fotabjället" = från huvud till fot, från topp till tå

lantbrukare kunde med gråt konstatera att deras hem, åkertegar och leverne var borta, uttraderade, och deras boskapsjordar var bortförda. På slätterna utanför Leipzig fanns tidigare de grannaste lantställen, berömda över hela Tyskland för smak och elegans, men dessa tidigare så angenäma hus och gårdar låg nu ödsliga som brända ruiner. Schönefelds kyrka, en av de vackraste på slätten, var nerbrunnen.

Krigets förödelse i sin fullkomliga ryslighet.

De allierade arméerna låg stilla och kunde vila ut i sina bivacker runt om staden. Svenska bivacken var lika obehaglig som de flesta andra, för överallt omkring låg döda människokroppar och hästar glest strödda. Ljud av trummor, trumpeter och jägarhorn återskallade stundligen i luften.

Matbristen var fortfarande den absolut svåraste nöden. Kanske kunde situationen korrektare beskrivas som ett akut hot om svält. För soldaternas del rådde brist på *allt*. De senaste fem dagarna hade många bara fått i sig de rötter och växter som funnits på de kringliggande fälten, inga ransoner av någonting alls från armén hade utdelats. De hade aldrig tidigare känt sig så hungriga, för det var heller inte att tänka på att få se trossen igen som tillfälligt strukit förbi innan övergången av floden Parthe.⁸⁶⁵ Varken avantgardet eller de flesta andra hade fått ut något av detta. Svenska och preussiska soldater erbjöd alla sina penningar för något att äta, men inget fanns att tillgå, inget att köpa. Inget bröd, inget kött, inget brännvin, ingen öl – ingenting.⁸⁶⁶ Denna onsdag den **20 oktober 1813** var en av de värsta dagarna som Leipzig någonsin upplevt, då efter att franska armén konsumerat precis allt i nejden, kom de mycket större allierade arméerna och sökte föda på samma plats. Senare under dagen delades emellertid en minimal ranson skinka och kött ut åt svenskarna, men det brände i den torra munnen av saltet.

Redan innan koalitionsarméernas ankomst till området kring Leipzig hade fransoserna behandlat lokalbefolkningen hårt. När dessa invånare hade klagat, hade fransmännen brukat våld mot dem.

Efter fransoserna kom kosackerna. Både innan, under och efter själva fältslaget vid Leipzig hade kosackernas uppträdande mot de lokala samhällena varit förkastligt, milt uttryckt. Det strikta förbudet om plundring till trots, från koalitionen befälhavare, fortsatte ändå ryssar och kosacker att stjäla vad som gick att stjäla i byarna nordost om Leipzig, där deras bivacker låg. Medan svenskar och tyskar undergivet *bad* om att få köpa något, *tog* de slaviska brödrafolken utan att fråga. Ett annat beteende hos dessa vildar från öst, dokumenterat genom ögonvittnesskildringar, är hur de på öppen gata i städer kring Leipzig kunde tillfångata och bortröva unga flickor, förmodligen att brutalt och obeskrivligt utnyttja.

Hästar, boskap, majs, mjöl med mera togs från varje gård. Tak, bjälkar, dörrar och alla slags husgeråd av trä borttrycktes, slogs sönder och brändes upp. Allt som hade det minsta värde bortrövades och alla förrådshus bröts upp och tömdes. Träd, häckar och gärdesgårdar höggs omkull och användes till hyttor eller bränsle. När bybor återvände till gårdar som "lånats" av ryssar och kosacker under tiden som kriget pågick, när ägaren tvingats fly innanför Leipzigs stadsmur, saknades allt. Ibland stod inte ens huset kvar. Dessa kleptomaner, i synnerhet kosackerna, tog verkligen allt – *allt* – inklusive *barnleksaker*. Allt ätbart åts upp, och allt drickbart dracks upp, inklusive flaskor med flytande medicin från ett apoteksskåp i ett av husen. Inte ens

⁸⁶⁵ Se kap 13 avsn 3

⁸⁶⁶ För *soldaterna* fanns i regel ingenting att tillgå, men det förekommer i källmaterialet anekdoter som vittnar om hur *svenska officerare* på förunderligt vis lyckades finna mat. Bl a nämns hur en förmögen herre i Leipzig, en herr Strauche som levde i villfarelsen att svenska armén besegrat Napoleon och befriat Tyskland, den 20 oktober 1813 bjöd åtminstone ett par dussin svenska officerare på "grillat ox- och kalvkött med stekt potatis och gott vin och bröd i överflöd". Vidare nämns att svenska officerare, som visste att hålla sig framme, generöst undfågades av en herr Klassisch och en fru Frege i staden, som bjöd några svenska mellanchefer på "delikat mat och ypperliga buteljer". Frege var en av Leipzigs mest framstående familjer, vars förmögenhet härrörde från bankverksamhet.

Portitz kyrka skonades där de slog sönder fönster i sakristian och försökte bryta sig in. Vilddjuren forcerade sig sedan in genom att ha sönder gångjärnen till kyrkdörren och kunde invadera kyrkan. De stal nattvardskalken, den vita altarduken och många tillbehör, samt andra värdeföremål som lokalinvånare gömt i kyrkan istället för i sina hem. En annan gren där kosackerna var mästare var likplundring på fälten, såsom tidigare skildrats. De bestal inte bara de döda utan även sårade som var oförmögna att försvara sig.

I kontrast till dessa gravt ociviliserade representanter av den slaviska folkstammen så har svenskarna, i utländska ögonvittnesskildringar, beskrivits som försynta och hyggliga. De svenska soldaterna, starkt byggda med vackra ansikten, förknippades intimt med Gustav II Adolfs minne, lejonet från norr som knappt 200 år tidigare gjort ett odödligt avtryck i dessa bygder. Och den svenska armén som 1813 överskeppats till Tyskland "räknades allmänt som förstklassig" enligt den brittiske militärhistorikern Jonathon Riley⁸⁶⁷. Men fastän svenska truppen också led brist på nästan allt, precis som alla andra trupper, manifesterade inte de svenska soldaterna sitt missnöje på ett utåtagerande sätt. Svenskarna var kända som behärskade, försynta och ansvarsställande inför sina medbröder och sina hästar, och svarade på tilltal på ett respektfullt sätt. De gjorde inget onödigt oväsen, och vad de än fick – mycket eller lite, bra eller dåligt – så accepterade de med tyst tacksamhet och delade sinsemellan. Tidigt på morgonen satt många av dem på marken och läste *Lilla Katekesen* tillsammans. När svenskarna tillfrågades om sina egna döda och sårade kamrater svarade de blott:

"Gud kommer att ta hand om dem."

I kontrast till sin härförare, dvs den externrekryterade fransosen som utomstående samtidsvittnen vid denna tidpunkt nu kommit att betrakta med ren avsmak, så prisades de svenska fotsoldaterna allmänt under detta fälttåg för sitt utomordentligt goda uppförande, och i detta avseende var de bättre än nästan alla andra trupper 1813, fastän ryktet om deras tidigare grymhet och illdåd under 30-åriga kriget levde kvar.⁸⁶⁸

Kapitel 15 avsnitt 4

FÖRÖDELSEN I FÖRSTÄDERNA

De förstäder som omgav Leipzigs muromgärdade innerstad omfattade även stora och vackra parker. De främsta av dessa var Löhrs Garten⁸⁶⁹, Grossbosischer Garten⁸⁷⁰, Rudolphs Garten⁸⁷¹, Reichels Garten⁸⁷² och Richters Garten⁸⁷³. Några av parkerna hade mäktiga skugggivande lövvalv under höga åldriga ekar och bokar med glitter av solljus genom bladverken högt ovanför, djupgröna boskéer⁸⁷⁴ och välskötta prunkande trädgårdar i engelsk och kontinental stil. Örtagårdarna var prydda med utländska växter, och längs de undersköna promenadgångarna genom alléer av planterade lindar, kastanjer och popplar stod vackra statyer. I Löhrs Garten norr om staden fanns tidigare lundar där otaliga näktergalar sjöng om våren nedanför de grekiska

⁸⁶⁷ Jonathon Peter Riley (1955-), brittisk militärofficer och militärhistoriker

⁸⁶⁸ Jmfr kap 21 avsn 10

⁸⁶⁹ Löhrs Garten låg norr om innerstaden i närheten av Ranstädter Tor, huvudsakligen mellan nuvarande Pfaffendorfer Strasse och Nordstrasse.

⁸⁷⁰ Grossbosischer Garten låg sydost om innerstaden i närheten av Rossplatz.

⁸⁷¹ Rudolphs Garten låg sydväst om innerstaden, huvudsakligen mellan nuvarande Rudolphstrasse, Manetstrasse och Alter Amtshof.

⁸⁷² Reichels Garten låg rakt väster om innerstaden, huvudsakligen mellan nuvarande Elsterstrasse och Reichelstrasse.

⁸⁷³ Richters Garten (även kallad Herrmannsche Garten, senare Reichenbachs Garten) låg nordväst om innerstaden strax utanför Fleischerplatz, huvudsakligen mellan nuvarande Gottschedstrasse och Lessingstrasse.

⁸⁷⁴ boské = plantering av lägre träd och buskar; buskage

husfasaderna, och där fanns dunkla passergångar, lusthus och lövsalar med sval frisk luft om sommaren, och lågmälda röster från människor man inte såg. Några parker hade fridfulla dammar och kanaler med små holmar med paviljonger eller badhus på. I parkerna fanns även kaffehus med mycket god betjäning som serverade choklad, likör och glass. Leipzig hade varit en av Tysklands rikaste och mest florerande städer, vars parker och promenader, trädgårdar och paläer tidigare erbjöd angenäm njutning och avkoppling, bortom stadens buller och stress, och var vida beundrade.

Kriget förändrade emellertid allt. Den *blomsterkrans* kring staden som Leipzigs sköna parker och trädgårdar utanför stadsmuren tidigare utgjort, fanns ej mer. Dessa parker hade tillintetgjorts dagen innan på bara några timmar. Träden i lunderna och vid alléerna hade bränts ner eller huggits ner, eller söndersplittrats, knäcks och graverats av kanonkulor, granater och frenetisk musköteld, och överallt hade alla slags konstruktioner raserats för behovet av trä till vakteldar. De väna trädgårdarna, berömda över hela Tyskland, som utgjorde stadens lustplatser och lyster, hade skövlats både av striderna och av fransosernas bivackeringar. Franska truppers blotta närvaro tenderade att alltid lämna fula sår, och den franska förhärjningen var bedrövlig. Marken var täckt av ihjälskjutna och blesserade människor, kadaver av hästar, sönderskjutna oigenkännliga varelser som var långsamt döende, samt trasiga vagnar och kanoner. Här och där låg lik nertrampade i smutsen, huvuden nerpressade i geggan av vagnshjul. I dikena vid promenaderna låg människolik i buskarna. Det paradisiska hade blivit ett dödsrike med kvidanden, stank och ödeläggelse. Allt var nertrampat och ödelagt.

Även på andra håll i förstäderna hade det tidigare ljuva förvandlats till något fult och rysligt. I Pfaffendorf hade ett sjukhus fattat eld under striderna mellan Blüchers preussare och franskt motstånd. Det hade inte varit möjligt att rädda de sjuka och sårade. Synen var nu kuslig. Brända och förkollnade människokroppar låg överallt. De som lyckats ta sig ut ur sjukhuset på egen hand eller med hjälp, låg ändå svårt brännskadade och svedda på marken utanför, och kämpande mot svälten som snart skulle släcka deras liv. Stanken i luften var outhärdlig.

Många byggnader i förstäderna var också förstörda. Alla fönster var sönderskjutna, söndersplittrade och väggarna ärriga av kulor som av en hagelsvärm. En del hus var genomkrossade av kanonkulor. Vissa anläggningar precis utanför förstäderna, där accis och tulltjänstemän haft sina expeditioner och boningar, var till större delen så genomskjutna att de mera liknade stora fågelburar än massiva stenhus. Torget framför kvarnen vid Ranstädter Tor var bestrött med kasserade och rostade vapen och omkullvälta vagnar, och soldaters kroppar och döda hästar i smutsen. Johanneskyrkogården, vid Grimmaische Vorstadt, var packfull med döda kroppar. Oräknliga låg de fallna kring gravar och gravstenar, som om de själva hade knackat förgäves och bett om att få en viloplats där. Jämmer och gnyenden hördes även från underjordiska kyrkvalv och grifter, där sårade män, både från koalitionen och den franska sidan, hade krupit ner för att söka skydd från den råa nattluften och det iskalla regnet. En soldat som på onsdagen gick ner för att hjälpa dessa fann också andra fullt friska fransoser som sökt skydd där från kriget och gjort sig hemmastadda. Ett ögonvittne rapporterar:

”Man sökte skydd för den kalla höstnatten, blev det ock ej annorstädes än i de dödas rysliga boningar. Varje valv, om det var möjligt att öppna, blev gjort till boning och sovrum, som åtminstone var bättre än emellan våta och kalla gravar.”

Fransoserna lyfte ur gamla lik ur kistor och använde själva dessa vita linnebäddar som sovplatser. Samma sak inträffade vid flera gravplatser runt Leipzig.

FÖRDÄMNINGARNA I KVARNDAMMARN

Anblicken av Pleisse var otäck. Floden var fylld av lik. Ett ögonvittne berättar:

”Där syntes över vattenytan en hand, där en häl, där en haka, där en nacke, någon gång ett helt ansikte, och det allt ganska tätt utåt hela ytan.”

Kanalen var packad med kroppar. Många hade kastats dit av fransoserna före deras reträtt för att antingen dölja förlusterna, eller för att förbättra framkomligheten i staden. Därutöver hade tusentals flyende fransoser själva blivit nerjagade i floden under den kaotiska reträtten när de allierade intagit staden, som drunknat då de ej kunde simma. De många små täcka broarna och spångarna över floderna Pleisse och Elster, nätta och fina och prydnadsfullt inrättade, hade dignat under sammanpackade hopar av flyende fransoser, hästar och vagnar som försökt komma över under flykten, och brustit. Tusentals hade trängt på bakifrån. Mängder omkom i vattnet varefter liken, förda av strömmen, uppsamlades vid de nedströms belägna kvarndammarna och högade upp sig där. Mühlgraben, den del av Elster norr om Ranstädter Steinweg som innehöll flera kvarnar, visade en förfärlig syn. Man såg överallt drunknade människor och hästar, som där funnit sin grav och flöt omkring i rysliga grupper. Längs hela Elsterstranden vid Richters Garten såg man uppflutna huvuden, armar och ben. Otaliga hade drunknat som försökt att vada över den lömska floden. Floderna var helt fördämda av lik, gevär och vagnar. Ett ögonvittne berättar att det bitvis var så packat med döda människor, gevär och hästar att man ”kunde gå eller köra över var som helst”. Ett annat vittne skildrar när man började tömma Pleisse och Elster på döda människor för att rensa i fördämningarna. Högvis med vitbleka lik krokades upp och lastades på hög på vagnar för transport till massgravar.

I Pleisse och Elster började man även dagarna efter kriget att samla ihop bortkastade gevär. 60 000 gevär togs upp ur Pleissefloden.

LIDANDET PÅ LEIPZIGS GATOR

Precis som kransen i förstäderna av praktfulla parker och trädgårdar, uppvisade Leipzigs innerstad ett välstånd och en bildning med stora ambitioner inom vetenskap och konst. Detta var Bachs⁸⁷⁵ stad och Leibnitz⁸⁷⁶ stad, med gästspel av Goethe och Schiller⁸⁷⁷. Stadens andades självförtroende och en hög kulturell medvetenhet.⁸⁷⁸

Husens arkitektur var smakfull och de ståtligare fasaderna var utsmyckade med kolonner, balkonger och skulpturer. Det götiska rådhuset och den götiska Nikolaikyrkan, den största av stadens kyrkor, uttryckte dignitet. En del hus var ansenligt höga; vid torget sträckte sig några hus hela sex våningar ovanför marken. Bottenvåningarna, ofta byggda med vida valvbågar mot gatan, hade köpmansbodnar och små burspråk med fönsternischer. De flesta gatorna i staden var inte särskilt breda utan snarast dunkla där husen var som högst. De upplystes av sk reverberer, som var lyktor som hängde mitt över gatan monterade på en järnstång mellan de två husen. Leipzigs

⁸⁷⁵ Johann Sebastian Bach (1685-1750), tysk tonsättare och organist

⁸⁷⁶ Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716), tysk matematiker och filosof

⁸⁷⁷ Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805), tysk författare, dramatiker och filosof

⁸⁷⁸ Andra som senare levde och verkade i Leipzig under perioder av sina liv inkluderar kompositörerna Wilhelm Richard Wagner (1813-1883) och Jakob Ludwig Felix Mendelssohn Bartholdy (1809-1847) samt filosofen Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900).

fyra större stadsportar till förstäderna, trädgårdarna och chausséerna sträckte sig som höga valv och var utstyrd med kolonner, allehanda sirater och tornspiror.

Leipzig var en viktig handelsstad i Tyskland, och den berömda Leipzigmässan⁸⁷⁹ inföll tre gånger per år; vid påsk, Mickelsmäss och nyår. Vid varje tillfälle varade mässan i tre veckor och fortsatte till efter mörkningen, då alla gatubodar kraftigt upplystes. Mässan drog till sig handelsmän från alla länder och hörn i Europa. Leipzig hade vid denna tid 23 boktryckerier och ungefär 60 bokhandlare, och bokbranschen i Leipzig var Tysklands, kanske Europas viktigaste. Under marknaden räknade man med att nära 300 bokhandlare från hela Europa samlades i staden. Utöver böcker fanns där allt man kunde tänka sig, från dyrbara indiska sjalar till linnedukar, kläder, husgeråd, tavlor och kopparstick.

Mässan kring Mikaelihögtiden hade ägt rum även 1813, men hade varit mycket mindre än vanligt. Ändå hade det vimlat av européer och asiater, och överallt hade gator och torg fyllts med säljare och köpare.

Även fastän de materiella skadorna kunde blivit mångdubbelt värre inne i staden om inte koalitionen i stort förskonat den från kanoneld, var förhärjningen och spåren av kriget ändå påtagliga. Det var svårt att avgöra om man först skulle bygga, slakta, baka, begrava eller röja, eftersom allt var lika nödvändigt.

Trängseln inne i staden var stor. Leipzig, som i normala fall hade 35 000 invånare, var nu packfullt av människor. Det var högljutt och stökigt, och massor av soldater strömmade till och från. Tusentals krigsfångar transporterades också genom staden vilket bidrog till att göra den redan stora trängseln värre. Avklädda lik låg överallt på de smutshöljda gatorna, många uppträngda mot handelsbodar och husfasader. En del såg ut som om deras tid plötsligt stannat; en död officer på gatan låg med en liten tobakspipa i handen, precis som om han höll på att röka. Överallt fanns död och åter död. När man närmade sig Ranstädterporten, fransosernas flyktventil, var liken fler. På alla gator rådde största oreda med kanoner, en otalig mängd omkullvälta och sönderkrossade ekipage och kärror, trasiga trossvagnar, täckvagnar och kalescher, en del ganska präktiga sådana. Där fanns mängder av kastade gevär och alla slags vapen, av kappsäckar och allehanda husgeråd. Allt detta skapade ett kaos gjorde att man knappt kunde ta sig fram. Det var svårt på många ställen för hästar att undvika att trampa på arm- och benlösa människorester. Hästar med vagn fick stanna vid vart fjärde steg, för att finna någon väg att fortsätta och för att undvika att under vagnshjulen krossa de sårade och halvdöda fransoser som krälade i alla vinklar och vrår. Där trängdes även militärer av alla de segrande arméerna, fina herrar och granna damer, olyckliga tiggande franska fångar, hopar av slaktkreatur och marscherande trupper under full fältmusik. Där gatorna beströddes av döda kroppar fick välklädda kvinnor med skor, långkjol, hatt och en korg på armen kliva över och balansera på de döda soldatliken för att ta sig fram på gatorna i sina vardagliga ärenden och angelägenheter i staden, till handelsbodar eller vänner eller vart de än skulle. Deras ansikten var ändå, enligt ett ögonvittne, lugna och glada. Så starkt verkar den emotionella avtrubningen, när ryligheterna blir alltför övermäktiga. Även hos det täcka könet hade fasan försvunnit, och det praktiska vägde tyngre än det medlidsamma. De trånga gatorna i Leipzig dagen efter kriget var så igenkorkade att det kunde ta en halvtimme att bara ta sig ett kvarter bort.

Husägare nödgades lämna sina hus då dessa måste inredas till lasarett och nästan förstöras helt. Borgare i staden kunde ha 40-50 inneboende hos sig som de tvingades föda, men kosackerna misshandlade dem ofta i gengäld, i deras egna hem. Kosacker plundrade ohämmat i delar av staden, trots utfärdade strikta förbud mot detta. Alla förstugor i husen i Leipzig var uppfyllda av lik, gevär, hattar, mössor och sablar. En del hade tagit med sig levande hästar in i

⁸⁷⁹ *Leipziger Messe* har funnits sedan 1100-talet och existerar än idag.

husen för att skydda dem, andra hade gömt sig i mörka vrår och sörjiga dass för att *undgå* plundring.

En svensk minnestecknare berättar om hur ”utmattade och sjuka gick fria såsom spöken på gatorna och tiggde bröd”. Svårt sårade fransoser, nära sin förestående död, hade krupit upp i smutsen i något gömsle eller släpat sig till något kvarlämnat salustånd, där de låg utsträckta på ruttnad halm och höljda i blodlevrade trasor. Andra hade tagit sin tillflykt i någon skräphög för att undvika att bli plundrade på det sista de ägde av marodörer, och levde i flera dagar efter krigets slut på någon liten allmosa och några droppar vin från någon förbipasserande vid gömstället, innan deras liv tynade bort eller de blev upphämtade och bortforslade till ett osäkert öde. Många vände sig bedjande åt förbipasserande och önskade sig döden som en befrielse, som en välgärning.

Många av de sårade i Leipzigs dunkla gränder kved av hjälplös smärta och skulle dö av förblödning, men de var lika plågade av hungern som av öppna köttår på sin kropp. Rådsmagasinet, som varit stadens mjölförråd med ett lager för stadens behov som skulle räckt i 20 år enligt en uppskattning, hade länsats under fransosernas belägring innan krigsutbrottet, under en tid då lokalinvånarna inte fick ens en handfull mjöl. Det rådde en akut brist på bröd och kött i staden, och fortfarande stod vakter utanför alla bagerier. Leipzig hade på grund av kriget varit åtskilt från övriga världen i åtta dagar, och födobristen var akut. Längs med husen låg utmärglade fransoser, svultna och hopkrupna, som på flera dygn blott fått i sig lite rotfrukter och växter de hittat på fälten, och som nu bara sökte freda sina sönderkrossade lemmar från passerande vagnar och människor. Många av dem utslocknade av förblödning bredvid husen, och många nedtrampades i den djupa smutsen. Oräkneliga utmärglade sluskar vankade omkring och tiggde vid varje dörr, vid varje fönster. En del smög in som spöken i husen och bad om en sked soppa. Andra släpade sig omkring och grävde igenom sophögar efter potatisskal, äppelskal, halvruutna kålblad, stjälkar, eller någon benknota att gnaga på febrilt eller suga näring ur. De krälade *likt djur* över avskräden på gator och i rännstenar. Det uppstod slagsmål om avfall som slängdes ut från kök.

En del gav sig på de döda hästarna. Hästar låg i högar överallt i staden därför att man prioriterade att få bort alla människolik. Många ögonvittnen såg hur kraftlösa franska soldater krypandes uppsökte hästar, som legat döda på gatan i flera dagar och som redan börjat ruttna, och med en knivstump matt karvade sig in på skinkstycken och åt av de råa asen ända till benen. De eländiga varelserna kunde skocka sig likt korpar över kadavren. Några låg och försökte bita stycken av ett avskjutet hästben. De var sotfärgade och smutsiga och blodet rann om munnen på dem när de åt. En förhungrad fransos sågs sönderbulta huvudskålen på en död häst för att sedan suga blod därur, och hans kompanjon som var med rörde ihop någon geggig blandning i en skål som de delade på.

När hästköttet tog slut gav sig fransoserna på *sina stupade kamrater*. De skar av köttskivor från döda soldaters vader, lår och rumpor, grillade dessa över en liten eld som de tänt på någon sönderslagen träkista som de grävt upp ur jorden, och förtärde sedan detta människokött.⁸⁸⁰

Mänskligt lidande hade nått sin kulmen. Kanske hade just dessa fransoser bara veckor tidigare, när de varit ockupanter i Sachsen och behandlat lokalbefolkningen som odjur, kastat rågbröd och fin mat på golvet hos sina värdar för att det inte varit gott nog åt dem, och i egenskap av herrar – d v s fransoser, Europas härskarfolk – tackat civilbefolkningen med ohämmad plundring, vandalism, misshandel och förnedring av simpla lantbrukare och borgare, arrogans och kaskader av smädelser mot oskyldiga tyskar som gjort sitt bästa för att tillgodose alla deras

⁸⁸⁰ Läsaren må finna dessa scener närmast ofattbara, men dessa framställningar kommer från autentiska ögonvittnesskildringar nedtecknade vid tidpunkten.

anspråk utan konflikt. Nu senare, skitiga och klädda i bara trasor, åt dessa samma fransoser människokött på gatan vid en brasa av ved från en likkista.

På en skolgård låg en hög med avfall och lik. Kropparna var nakna och hundar tuggade på människodelar medan korpar hackade i ögon, ansikten och öppna köttår. Dessa var preussare som stupat för sin kung, sitt fädernesland och den fria, enade tyska nationens skull. Synen var ryslig, paralyserande, drakonisk och väldigt, väldigt sorglig.

Det rådde brist på transportvagnar i staden, främst för bortforsling av lik. Varje morgon släpade man ut halvannat dussin lik ur Thomaskyrkan, de som dött under natten, tillsammans med de mest hjälplöst lemlästade. Man staplade upp dem i en hög mot kyrkomuren, där de längre fram på dagen skulle lastas på bondvagnar och forslas till massgravar utanför staden. De människospillror som levde och ännu hade krafter krälade över högen av sina avlidna kamrater för att rädda sig ur dödstransporten, och klamra sig kvar i livet ytterligare några få dagar i bästa fall. På ett torg vid en annan kyrka låg en prydlig pyramid av staplade kroppar, en förfärlig syn. Vårdshus och andra tillfälliga sjukinrättningar som var proppfulla med sårade och döende från flera nationer arbetade likadant; de senast avlidna bars ut och lades på gatan. Flera dagar gick åt att forsla bort liken. I en annan svensk dagbok berättas också om hur lik stälptes ut från en icke namngiven kyrka i staden:

”Under de trenne dagar jag låg i Leipzig, gick jag varje morgon dit, men var där rysligt att skåda, ty varje gång låg 30 à 40 man döda utkastade nakna, vilka skulle utköras och begravas. På deras stora lastvagnar uppstaplade de till och med 20 man, och det såg ut, som då man ser slaktade svin ligga på en vagn på torget. Ofta hände det, att 2 à 3 föll av på gatan och blev liggande till nästa vagn kom.”

Även den mest varma och barmhärtiga människa fick med dessa syner och upplevelser i Leipzig i oktober ett hjärta av sten. Flera närvarande minnestecknare skriver att, givet det mänskliga eländets extremer och den stora vanmakten att inte kunna rädda helvetet, man snart drabbades av en barbarisk ligkiltighet inför åsynen av all bedrövelse; det var helt enkelt *för mycket* att bli ledsen eller upprörd över.

Kapitel 15 avsnitt 7

ÖVERFULLA SJUKHUS OCH KYRKOR

Kriget efterlämnade tusentals lemlästade, sårade, sjuka eller på annat sätt till krigstjänst odugliga.

Bara i Leipzig fanns omedelbart efter kriget 23 000 sårade och sjuka militärer från alla nationer. Dessutom transporterades till Leipzig sjuka och sårade från alla stadens omgivningar, och i källor anges att siffran över sjukvårdsbehövande snart uppgick till 40 000 människor. De reguljära sjukhusen kunde bara ta hand om en bråkdel. Dessutom hade exempelvis Jacobshospital, beläget vid Elsterfloden strax utanför Ranstädter Tor, där gamla och sjuka fått vård i över 200 år, blivit tillintetgjort av kriget. Detta var bedrövligt, eftersom varje sjukbädd nu behövdes mer än någonsin tidigare.

Stadens kyrkor hade konverterats till lasarett och var rågade av sjukdom, ohyra och svält. Även slottet Pleissenburg, i sydvästra hörnet av staden, en praktfull byggnad med torn och götiskt tak i olika avsatser, var omgjort till sjukhus för franska krigsfångar. Sårade hopsamlades dessutom i alla sunkiga, kvava, fuktiga utrymmen i Leipzig, i mörka källarutrymmen och fönsterlösa lagerbyggnader såsom exempelvis stadens kornmagasin⁸⁸¹. I princip varenda

⁸⁸¹ Se kap 11 avsn 9

offentlig byggnad hyste sårade militärer, och det var verkligen tvärtrångt. Kallt regn och frostiga nätter gjorde att döden på sjukhusen och i alla dessa lokaler och skrymslen tilltog dagligen. Alternativet till dessa syrefattiga kyffen och skrymslen var att frysa ihjäl nattetid utomhus. Sårade låg som packade sillar, officerare jämte soldater, i samma blodiga kläder som de bars in i från slagfältet. Många hade brutna armar och ben, och tillsammans med hungern och kylan skapade detta utbredd stelkramp i sjuksalarna.

Situationen för sjukhusen och läkarna i Leipzig var helt enkelt ohanterlig. Över 30 ordinarie och tillfälliga sjukinrättningar var ej i stånd att rymma alla de som överallt i staden vankade och krälade. Bristen på läkare var enorm, trots att många franska fältläkare kvarblivit för att försöka hjälpa till i stadens överfulla kaotiska sjukinrättningar. Nästan varje barberarlärling⁸⁸² i staden blev tvungen att rycka in som ortoped eller läkarassistent.

Även i grannstäder som Halle hade tusentals sårade samlats, och nya anlände hela tiden direkt från Leipzigs slagfält. På vägen mot Halle var det stundtals en procession av sårade; några kördes i skottkärror där de låg som halvdöda djur; andra haltade fram på landsvägen och släpade någon avskjuten lem i handen som de inte kunde skilja sig från.

Från Leipzigs sjukinrättningar hördes ett oupphörligt kvidande och jämmer. Febrar, rödsot och infektioner spreds snabbt, och tyfus härjade som en farsot inne i staden. Detta spreds snabbt till byarna runt omkring. Det förekommer exempel på hela familjer som dukade under. En betraktare berättar om hur det "från de många stinkande sjukhusen utbrett sig en epidemi som dagligen och efter få timmars lidande av huvudvärk och yrsel skördade en mängd offer".

Läkare och sjukvårdspersonal hade fullt upp med att förbinda de skadade och att amputera armar och ben. Många hade, dagar efter striderna, inte ännu fått sina skador och sår omlagda. Renligheten var usel. Med tiotusentals blödande och stympade soldater på bara några dygn var renlighet en omöjlighet. Ingenstans i närheten av dessa inrättningar kunde man vistas utan äckel och att hålla för näsan. De flesta förbanden var av grått linnetyg som skars från saltsäckar från saltverket i Bad Dürrenberg⁸⁸³, vilket hade den negativa bieffekten att det sved förjävligt och att ännu mer skinn lossnade kring de öppna köttsåren. Bokstavligen salt i såren.

Det var inte bara de fysiska skadorna från kriget som utmärglat många unga män, utan givetvis även vätskebristen och, som påtalats många gånger, den aldrig stillade hungern. I Peterskyrkans improviserade sjuksal bestod den dagliga ransonen av 25-50 gram kött och 100-150 gram bröd. Soppan bestod av vatten i vilken risgryn hade kokats. Alkohol utskänktes aldrig i denna sjukförläggning. Med en sådan diet var många nära kollaps av kraftlöshet, och tynade bort som skuggor.

Nikolaikyrkan, med dess tjocka massiva pelare och kor av marmor, var likaledes helt förvandlad. Hela kyrkan var på golvet, på bänkarna och även i koret täckt med döda och svårt sårade människor om vartannat, de flesta utan kläder. Nästan alla saknade skjortor och deras stövlar var borttagna. Stanken var frän och djupt skärande äcklig. I hela salen låg ett sorl av jämmer av preussare, ryssar och fransoser som bara hade några timmar kvar i livet eller på sin höjd någon dag. Det blev en bedrövlig konsert av dödsångest på olika språk, en scen från dödens väntrum. Lidandet som dröjde sig kvar i Leipzig var av en omfattning som aldrig tidigare skådats. Synen var svindlande och, för alla levande och kännande människor, helt ointaglig. Som konstaterats i tidigare avsnitt blir människan i längden härdad och hård av att se så mycket ohyggligheter.

⁸⁸² Historiskt var det vanligt att barberare, vid sidan av sin egentliga verksamhet, även utbildades i (rudimentär) kirurgi, och fick tjänstgöra som fältskär (ortoped i fält) vid behov.

⁸⁸³ Bad Dürrenberg = ort ca 22 km väster om centrala Leipzig

Altartavlan i Nikolaikyrkan skildrade Kristi uppståndelse och himmelfärd, och gav möjligen, om nu någon orkade intressera sig för denna målning, en liten glimt av förtröstan för de som hyste hopp om att snart få komma till en bättre plats undan denna rysliga misär.

Sjukvårdsbiträden saknades i de provisoriska inrättningarna. De sårade som inte kunde stå upp måste bajsas och urinera där de låg, och ruttna i sin egen snusk. Utställda latrinkärl, för de som kunde röra sig, vällde över eftersom de aldrig tömdes. I Peterskyrkan stod ett sådant överfullt latrinkärl precis bredvid ett annat exakt likadant kärl som var fullt med soppa för middagsmålet. Denna syn av det bräddfylla stinkande sörjiga avträdet precis bredvid middagskoppan orsakade kväljningar som dämpade den största hungern.

En lika vämjelig syn av samma slag förekom vid syfabriken, en annan provisorisk sjukinrättning. Trappan till byggnaden var full av sådana överfulla ämbar med trögflytande avföring som långsamt sipprade nerför trappstegen. Det var omöjligt att genomtränga eller ens komma nära denna stank, och att komma in i den tillfälliga sjukförläggningen från gatan. Man fick istället ta en annan väg genom en bakgård, och kom då in i en lång mörk passage med över 2000 sårade fransoser, som genom sitt stönande och sina avsöndringar gjorde miljön lika outhärdlig för öron och näsborrar.

Kapitel 15 avsnitt 8

AMPUTATIONER

De stora sjuksalarna var överfulla med tidigare stridande vars armar eller ben hade skjutits eller hackats sönder, och som måste amputeras. I dessa inrättningar kapades armar och ben löpande, snabbt och rutinmässigt. Fältläkare hade vid denna tid ganska välutrustade instrumentkistor med verktyg såsom större och mindre amputationsknivar, amputationssågar, fingersågar, avbitare, kultänger och bentänger, jämte diverse övriga enkla sjukvårdsinstrument, nålar, förband och medikamenter.

I amputationssalarna i Leipzig var uppgiftens omfång och förutsättningar emellertid sådana, att såväl arbetsstyrkan som metoderna var av primitivaste snitt. Många amputationer genomfördes av inkompetent folk som knappt kunde hantera en barberares rakkniv, men som nu tog tillfället i akt att träna på tyska, ryska och andra soldaters lemmar. Det skars och sågades med smutsiga blodiga halvtrubbiga snickar- eller hovslagarverktyg som gick från patient till patient. Med all död runt omkring, med det i princip ohanterliga antalet patienter, så spelade det inte så stor roll för läkarna om en man mer eller mindre avled av själva amputationen. Många tilltygade militärer som kommit dit från slagfälten visade själva likgiltighet inför ingreppen.

Platsen där benet eller armen skulle kapas knöts åt hårt strax ovanför, för att hindra förblödning. Sedan gjordes ett snitt med kniven ända ner till skelettbenet runt om. Skinn och muskler skars rakt igenom. Medhjälpare drog köttet åt sidan så att skelettbenet blottades. Detta sågades av. Därefter drogs artärerna ut och klämdes åt med kirurgtänger och kauteriserades⁸⁸⁴ med ett skållat järn. Köttet drogs sedan ner igen och snörptes ihop, och täcktes med en gasbinda dränkt i en lösning av krita eller bly. Allt utan bedövning. Proceduren var några få ögonblicks arbete, möjligen ett par minuter beroende på hur nyslipade eller oslipade verktygen var, och sedan var amputationen klar.

En del fick en trasa eller något att bita i för att han ej skulle bita och krossa sina tänder eller tunga av ren smärta under själva ingreppet, knivskärningen och sågningen. Andra brydde sig mindre. En ögonvittnesskildring berättar om en officer som fick sitt ben amputerat ovanför knät.

⁸⁸⁴ kauterisera = bränna en kroppsdel för att avlägsna eller tillsluta den

Han satt på kanten av en bänk där han lade upp sitt skadade ben. Det friska benet stödde han på golvet. Han rörde inte en min när de sågade av honom den söndriga lemman. En annan amputation utfördes med en trubbig gammal kniv som verkligen fick sega sig igenom den sårades kött och senor, man fick tälja och karva. Den brunröda färgen av de genomsågade musklerna, och tillståndet för mannen som blev utsatt för operationen, tydde på att han nog inte skulle återhämta sig.

Kapitel 15 avsnitt 9

MASSGRAVAR

Efter stridernas slut hade full aktivitet uppstått inne i och utanför Leipzig. Småbarn samlade blykolor, medan skomakare skar läder från väskor för att använda till stövlar och sulor, och smeder samlade järn från tomma krutlådor och ammunitionsvagnar, även hästskor. När någon hittade pengar gavs ett glädjetjut. En liten pojke drog lugnt bort silverknapparna från en stupad husar som dödats av sabelhugg. De flesta kropparna hade dock redan rensats. Kanonkolor var bland det enda som verkade kvarlämnas.

Napoleons krig hade varit extremt kostsamma räknade i mänskliga termer. Efter katastrofen i Ryssland 1812 hade kejsaren återuppbyggt sin *Grande Armée* med ännu yngre rekryter. Från januari fram till senhösten 1813 hade minst 1 040 000 män utskrivits till den franska armén, de flesta mycket unga, blott tonåringar. Man hade i princip ryckt bort alla som kunde bära ett vapen direkt från lien och plogen till slagfältet.

Men många av dessa skulle aldrig få återse sina hembyar, sina gårdar och familjer. Tiotusentals fängslades och fördes till Berlin som krigsfångar. Likaså var bortforslingen av all död en prioritet, de tiotusentals stupade i strid eller som avlidit av krigsskador eller sjukdomar. Utanför Leipzig grävdes massgravar stora som stenbrott, vida och djupa. Tusentals småbrukare från hela nejden hjälpte till att samla ihop, frakta ut och avstjälpa de döda kropparna och hästarna. Många vagnslass med lik fylldes på i varje grav. Döda unga män tippades i som skällade galtar i de väldiga groparna. Somliga med ett saknat ben, en del med huvud och händer avskjutna. Stupade fransoser i sina blå uniformer lades även på hög som fyllning i djupa diken, så att till och med kanonvagnar kunde köra över dem för att komma framåt när allierade trupper skulle vidare västerut, och driva den franska armén tillbaka mot Frankrike.

En svensk dagboksskrivare filosoferar vid ett tillfälle under höstfälttåget:

”Måtte de som äga makten och som ofta för ett lappri begynner krig, betänka hur många tusende familjer därigenom störtas i uselhet och elände, och hur många tusende änkor och barn begråta män och fäder.”

Kapitel 15 avsnitt 10

DEN MONARKISKA OANTASTLIGHETENS BLÄNDVERK

Onsdagen den **20 oktober 1813** träffades representanter för koalitionsmakterna för att rådslå. Frågan kom då upp ifall man skulle avsätta Sachsens kung, som ju verkat för Napoleon och vilkens armé stridit mot koalitionen, och förklara honom för krigsfånge. Denna linje drevs främst av Preussen med stöd av Österrike. Men den forne livstidssvurne republikanen från Pau som hade den franska revolutionen att tacka för hela sin karriär och alla möjligheter han erbjudits i livet,

men som tre år tidigare mutat och bluffat till sig tronföljden i arvsmonarkin Sverige,⁸⁸⁵ argumenterade vid detta möte kraftfullt emot. Kronprins Jean förfäktade resolut att Sachsens kung varit ett offer för olyckliga omständigheter, ett lydnadstvång. Revolutionssonen tillade:

”För övrigt, orättvis eller skälig, oläglig eller icke, skulle avsättandet av Sachsens kung ge en dödlig stöt åt *den monarkiska oantastlighetens bländverk*, redan allt för mycket utplånat av 25 års revolutioner.”

Detta citat är synnerligen intressant. Dels ställer uttalandet rojalism mot republikanism på sin spets, och beklagar den våg av liberalism som sköljt över Europa sen slutet av 1780-talet. Dels förfäktar det att monarken är *oantastlig*, och att avsätta en kung skulle sända en signal som kunde vara farlig för dem själva, sätta ett farligt prejudikat. Och dels – och detta är särskilt anmärkningsvärt – kallar han denna samhällskonstruktion för ett *bländverk*. Ett särdeles avslöjande ordval, får man säga. Det var alltså det feodala *bländverket* som måste upprätthållas till varje pris, enligt stamfadern. *Bländverk* betyder falskt sken, illusion, villfarelse, gyckelspel. Det finns flera liknande dokumenterade uttalanden under Jean Bernadottes tid som kronprins och kung som går i samma riktning, d v s som visar att denne dynastigrundare var mycket väl medveten om falskheten, omoraliskheten och felaktigheten i hela den rojalistiska konstruktionen – men att alla ”insiders”, alltså de som var i besittning av eller hade tillgång till denna syltburk, gjorde fel i att någonsin släppa den ifrån sig. Det egna maktinnehavet och de egna förmånerna – *egennyttan* och det fortsatta lurandet av de stora folkmassorna – vägde tyngre än de universella moraliska principerna.

Tillbaka till mötet i Leipzig.

Den förste att kommentera Jeans märkliga uttalande var Preussens kung Friedrich Wilhelm, som antydde strävt att en sådan hantering av frågan om sachsiske kungens avsättning och arrestering – för att han inte tjänat koalitionen intressen – utgick just från Bernadottes *egennyttan*. Underförstått åsyftade kung Friedrich Wilhelm alltså dels stamfaderns egen tvivelaktiga ståndaktighet, hederlighet och lojalitet i kampen för koalitionssidan under detta fälttåg, som borde komma under lupp, vilket i förlängningen kunde leda till en debatt kring Jeans egen maktställning i monarkin Sverige. Man kan också tänka sig att Friedrich Wilhelm menade att Jean hade ett egenintresse av att egentligen *ingen* europeisk monark – förutom Napoleon – eller annan person i kunglig ställning, såsom han själv, i sin lila tunika med guldgaloner, skulle vara åtkomlig för rannsakan och dom. Kunde man avsätta en kunglighet i Tyskland, varför inte i Skandinavien...? Friedrich Wilhelms kommentar innehöll möjligen även en skarp udd riktad mot den forne republikivraren och rojalisthataren Bernadottes flagranta skenhelighet, när han nu hänvisade till ”den monarkiska oantastligheten”, d v s till okränkbara orubbliga bördsföreträden till den högsta makten oavsett vilken slags etik, vilken kompetens och vilka gärningar som troninnehavaren eller tronföljaren uppvisar. När den f d ultrarepublikanen Jean under dunkla omständigheter lyckats bli rojalistisk insider så argumenterade han – totalt principlöst, jämfört med sin tidigare agitation – för att dessa privilegier skulle behållas av alla insiders, oavsett dennes gärningar och missbruk av sin makt. Och alla rojalistiska insiders i Europa måste hålla ihop, även fastän rojalismen i sig självt bara var, just det, ett *bländverk*.

Jean, som reaktion på Friedrich Wilhelms anmärkning som insinuerade illojalitet, svarade kärvt, enligt en historiker, att hans ”tillgivenhet för koalitionen legitima intressen var känd av hela Europa och företrädesvis av invånarna i Berlin”.

En klassisk teknik, att bemöta välgrundat klander med en självsäkert levererad tvärlögn. Den s k ”tillgivenhet” som Jean åberopade var, som vi känner till, nonsens. Vad stamfadern ännu i detta skede emellertid hade god kontroll över, var den allmänna opinionen. Dels levde han, som den svenska arméns överbefälhavare, på gamla lagrar och minnen från fornstora svenska dagar,

⁸⁸⁵ Se kap 2 avsn 21

det *långt tidigare etablerade* varumärket Sverige. Dels bedrev han själv, inte minst under fälttåget, en mycket aktiv publicistisk verksamhet riktad åt olika grupper för att plantera sitt eget korrigerade narrativ på rätt plats. *Omvärldens perception* skulle alltid förbli oerhört mycket viktigare än den simpla, trista, förgärliga *verkligheten* och *sanningen*. Då spelade det ingen roll om man i själva verket varit tidigare svuren ultrarepublikan, eller om man i månaders tid agerat egennyttigt och bedrägligt mot såväl koalitionen fälttågsuppgift som helhet samt enskilda koalitionspartners var för sig.

Kapitel 15 avsnitt 11

KOHANDEL

Enligt källmaterialet hände det mer saker den **20 oktober 1813**. Stamfadern hade stigit upp tidigt denna dag för att hinna med allting.

Bland annat hann han även med ett samtal med Preussens kung Friedrich Wilhelm på temat *succession*. Deras meningsskiljaktigheter i fråga om Sachsens kung till trots, hade de en annan sak gemensamt. De var båda fäder till omyndiga barn. Advokatsonen Jean hade ett barn, Preussens kung Friedrich Wilhelm hade sju. För borgarsonen från Pau, numera kronprins, var det av absolut högsta prioritet att mixa in lite riktigt europeiskt kungligt DNA i kommande släktled – att blanda upp det blaskiga medelklassblodet från Pau och Marseilles med lite trögflytande blåaktigt högoktanigt kungligt blod.⁸⁸⁶ Likaledes var det väl angeläget för kung Friedrich Wilhelm att, tja, hitta en tjänlig monarkistisk lösning för en av sina yngsta barn, en dotter dessutom, som inte hade någon annan given plats att ta vägen. En biljett till att bli framtida drottning i det gamla kungariket Sverige skulle duga fint, och skulle dessutom vara bra för gransämjan mellan de två staterna.

Ett giftermål mellan Oscar Bernadotte och Alexandrine von Hohenzollern hade kommit på förslag redan *mindre än två veckor* efter att den nyrekryterade Jean avrest från Paris 1810! Vid tidpunkten hade Oscar varit elva och Alexandrine sju år gammal. Sedan dess hade samma idé lagts fram på bordet vid flera olika tillfällen, så även nu i Leipzig. Just som det i övrigt reserverade samtalet dem emellan tagit en mild vändning, passade stamfadern på! Advokatsonen erinrade kung Friedrich Wilhelm om den förut diskuterade frågan om ett arrangerat äktenskap mellan de två barnen. Stamfaderns förevändning nu var att han var "angelägen om att befästa de band som förenade honom med de förbundna suveränerna", d v s knyta ett allt starkare band mellan sig själv och koalitionen monarker. Tjusig formulering. Ett arrangerat äktenskap enligt denna plan visade även, enligt stamfadern, hur mycket han värnade om Sverige.

Den preussiske kungen svarade lugnt men villkorat:

"Jag lovar ers höghet att denna förening ska äga rum *ifall min dotter vill den*, och då jag framför allt önskar att *hennes hjärtas val må bli fritt*, skulle det vara väl att det två unga personerna *träffade varandra innan* de förlovade sig."

En del historiker som anslutit sig till den bernadotteska hejarklacken, såsom exempelvis Schinkel och Höjer, återger detta som att saken i princip redan var avgjord. En familjefusion skulle det bli. Men med en gnutta mindre hänförelse skulle man emellertid snarare kunna tolka Friedrich Wilhelms uttalande som aningen försiktigt och reserverat. Och av goda skäl så.

Det var för omvärlden ej alldeles uppenbart var stamfaderns lojaliteter låg, om det nu fanns några sådana, vilka principer han styrdes av och vad han egentligen ville uppnå. Ett exempel på detta rörde hans relation till de sårade och tillfångatagna franska krigarna som blivit kvar i

⁸⁸⁶ Jmfr kap 23 avsn 12

Leipzig. Bernadotte besökte lasaretten och hängav sig särskilt innerligt åt sina franska landsmän, överhopade dem med hjälp och tröst, ömmade för dem, o s v. Detta väckte viss förundran hos koalitionen, t o m avsmak. I viss mån kan denna kamratlighet verka förståelig, men ingen notering i dagböcker eller annat källmaterial har påträffats att någon liknande omsorg ägnades blesserade svenskar eller andra koalitionsstrupper.

Vad som dock stack mest i omvärldens ögon var, enligt en historiker, ”ett överdrivet, alltför obeslöjat strävande att *för ett personligt syfte värva anhängare bland de franska fångarna*”. Stamfadern bad om tsar Alexanders tillstånd att erhålla ett antal av dessa franska fångar för att sända upp till Sverige, av alla ställen. Tsaren sade att Jean kunde få allihopa. Dagen därpå stod 40 franska *officerare* – ej soldater – i Bernadottes förmak och väntade på befallning att bege sig till Stralsund. Snart kom skådespelaren från Pau ut från sin loge, han trädde ut mitt bland dem och höll ett kvasi-nostalgiskt och pompöst anförande, som mynnade ut i vad som kunde liknas vid ett politiskt kampanjtal. Han talade om Frankrike, dess olyckor och misskötsel, och han klandrade skarpt Napoleon personligen:

”Ni har tagit en korsikan att regera er! Det finns likväl andra generaler i republiken! *Jag* är från Henrik IVs⁸⁸⁷ land, jag!”

Denna kritik mot såväl Napoleon som indirekt mot dem själva, jämte improvisatörens flagranta självgodhet och inbilskhet, sårade djupt de närvarande. Flera officerare argumenterade nu häftigt emot honom, flera betackade sig för någon som helst hjälp från honom, och nästan alla kände avsmak och lämnade rummet förolämpade av Jean. Det enda han lyckats övertyga dem om var hans egen måttlösa personliga äregirighet, som ej stannade vid den perifera svenska tronföljden utan snarare handlade om att leda Frankrike efter Napoleon.

Det skedde dock så, att ett antal franska fångar fördes till Stralsund. Men uppfattningen och avsikten hos tsar Alexander och övriga hade varit, när nu Bernadotte ensam tog på sig ansvaret för dessa koalitionenens krigsfångar, att de skulle *förbli krigsfångar* även om kronprinsen kanske önskade göra deras fångenskap lite mer uthärdlig. Men istället för att från Stralsund överskeppas till Sverige – så släpptes de fria! De franska krigsfångarna eskorterades istället mot Frankrike och *beskyddades av svenska patruller*, och passerade över franska gränsen innan några fredsavtal träffats och utan att utgöra del av någon fångutväxling. Jeans baktanke var att dessa frisläppta franska officerare, uppfyllda av beundran och tacksamhet, skulle bli ”ambassadörer” för hans kandidatur som Napoleons efterträdare.

Vid sidan om sonen Oscars arrangerade äktenskap och sina franska karriärplaner fanns även annat att ta hand om. En viktig punkt på stamfaderns att-göra-lista var att bestämma hur utmärkelser skulle fördelas i den svenska armén för insatser i striderna. När förteckningen var klar stod det klart att de svenska jägarsoldater som faktiskt gjort en seriös insats och riskerat livet i fransosernas kulregn vid Grimmaishe Vorstadt,⁸⁸⁸ drog det korta strået. Så klart. Meriter spelade ingen roll i det nya utmärkelsernas och utnämningens Sverige.⁸⁸⁹ Tyngdpunkten i Jeans belöningar låg istället på personer vilkas lojalitet och underkastelse han behövde försäkra sig om. Sålunda ett relativt stort antal kufiska utmärkelser och medaljer utdelade till officerare som skaffade sig ytterligare kavajpynt för sin heroiska närvaro sittandes på en häst i bakre linjen, två kilometer från närmaste fara, och som i gengäld för detta krimskrams givetvis under överskådlig tid aldrig skulle ifrågasätta generalissimus. Köpt lojalitet genom befordringar, titlar, ”erkännanden” och skröp att hänga på bröstet – detta tidlösa spel, som tyvärr fungerar. Det var

⁸⁸⁷ Henri de Bourbon (de Navarre) (1553-1610) var född i just Pau och var fransk kung (artistnamn Henri IV; Henrik IV) under perioden 1589-1610; Jean drog gärna kortet där han påminde omvärlden om denna *länk*, d v s att han själv, borgarsonen, var född i samma stad som en känd kung i Bourbondynastin två sekel tidigare.

⁸⁸⁸ Se kap 14 avsn 5

⁸⁸⁹ Jmfr t ex kap 2 avsn 7; kap 21 avsn 4; kap 24 avsn 20

inte bara svenska utmärkelser som utdelades i detta syfte utan även utländska. Fler spännande medaljer på bröstet med korta band i olika färger ansågs förmer. De olika nationernas ledare bytte sinsemellan lassvis med medaljer för att krydda belöningsregnet över sina egna officerare. En svensk minnestecknare skriver från Leipzig att "man berättade att *hela kistor* med utländska ordnar anlönt till högkvarteret, för att utdelas bland de svenskar som deltagit i slaget". I praktiken *Jeans senior management* samt skockar av mellanchefer som varit närvarande inom en stor radie från själva krigshändelserna, men där *faktisk förtjänst* aldrig var en faktor i ekvationen.

Flera överlevande svenska soldater och underbefäl fick endast bensplitter i bröstet som souvenir från slaget vid Leipzig.

Vad gällde krigslegendarens eget efterlämnade minne åt eftervärlden, så dök på onsdagseftermiddagen den berömde bildhuggaren Carl Wichmann⁸⁹⁰ upp hemma i stamfaderns bostad i Leipzig. Wichmann var där för att tillverka krigslegendarens bröstbild, en byst. Vid ett senare tillfälle skulle även krigslegendarens bravur inför och under slaget vid Leipzig förevigas genom en minnesmedalj av den svenske hovgravören Ljung⁸⁹¹, där artisten från Pau avbildades som den romerska krigsguden Mars med tung metallrustning, sköld, mantel, härförarhjälm av metall med stor plym, och texten var på latin. Förmodligen återspeglade detta, helt seriöst, stamfaderns självbild, alternativt var det bara del av tillrättaläggandet och inplanteringen av rätt story hos omvärlden och eftervärlden i Sverige. Den svenska armén var vid tidpunkten fortsatt utsatt för enorma påfrestningar och det fanns tusen logistikproblem och hundra strategibeslut att adressera, men var sak sin prioritet. Den egna avbildningen som krigsguden Mars först.

En historiker, Fritz Corsing⁸⁹², kommenterar att även fastän Jean Bernadotte – i allra största synnerhet av sig själv, men även av flera andra inom koalitionen – ansågs tillhöra "vinnarna" i Leipzig, så var denna åsikt ej odelad. Med sina skarpa osköna anletsdrag, sitt korpsvarta krulliga hår och sin sylvassa mörka blick, sin teatraliska och ofta labila framtoning, sina märkliga vanor och sin opacitet⁸⁹³ i karaktär och handling, var och förblev han ingen annan än "Charles-Jean⁸⁹⁴, Charlatan⁸⁹⁵". Bland fransoserna som lämnade Leipzig var opinionen mer samstämmig; de såg honom helt enkelt som en Judas Iskariot⁸⁹⁶, en falsk svikare som förrått sin herre och sitt hemland för egen vinnings skull.

Kapitel 15 avsnitt 12 DELMAS DÖD

Leipzigs reguljära lasarett var nästan lika bedrövligt som alla andra motsvarande inrättningar dessa dagar. I en sjuksäng låg en grånad och tård man, 47 år gammal, orakad med mustasch, pinad under de gräsligaste plågor. En kanonkula hade träffat honom under måndagens strider utanför Leipzig och skjutit sönder hans högra höft. Mannen var dock av stark natur, och bibehöll

⁸⁹⁰ Carl Friedrich Wichmann (1775-1836), tysk bildhuggare

⁸⁹¹ Gustaf Theodor Adolph Ljung (1797-1878), svensk gravör

⁸⁹² Fritz Corsing (1888-1959), tysk jurist och författare

⁸⁹³ opak = ogenomskinlig, "ogenomsynlig", oklar, oren, obskyr

⁸⁹⁴ "Charles Jean" var hur Jean oftast själv skrev under brev och dokument och använde sitt svenska artistnamn. Ibland skrev han under med "Carl Johan".

⁸⁹⁵ charlatan = skrävlande bedragare, bluffmakare, hycklare, skojare, taskspelare

⁸⁹⁶ Judas Iskariot (-ca 33), en av Jesu tolv apostlar som med en kyss förrådde Jesus vilket ledde till hans gripande och korsfästelse, och som för detta erhöll 30 silverpenningar

sin värdighet och sitt lugn, och avbidade slutet av ett liv att vara stolt över. Mannen var den franska generalen Delmas⁸⁹⁷.

Delmas hade ivrigt försvarat den amerikanska självständighetsförklaringen, han var republikan i själen och han hade kämpat med ära i många krig för den franska republiken under många år. Men sen hade han – principfast som alltid – anmärkt direkt mot självaste Napoleons ceremoniella omåttligheter, later som ju republikens soldater pliktat med sina liv för att avskaffa. Anmärkningen hade lett till att Delmas fallit i onåd i många år och befunnit sig i exil, innan han 1813 åter anmält sig till Napoleons armé för att strida för den franska republikens intressen mot koalitionen.

Delmas hade varit regementskollega med Langeron och vän till Jean Bernadotte. Langeron och Bernadotte kom nu gemensamt för att besöka hjälten Delmas på hans sjukbädd. De stod vid huvudändan av sängen och återkallade i Delmas minne deras forna vänskap. De talade också om den tyranni för vilken han blivit ett offer, samt uppmanade honom att, efter sitt tillfrisknande, tillsammans med dem bidra till att störta Napoleon.

Vid dessa ord reste sig Delmas upp i sin säng med vredgad blick. Med uppretad och ansträngd röst sade han:

”Vad dig, Langeron, angår, landsförvisad genom revolutionen, ryss sedan 20 år tillbaka, är du föga skyldig Frankrike och ingenting Napoleon. Tjäna din herre och var lycklig, om du kan vara det. Men du, Bernadotte, utgången ur revolutionens tarmar, överhopad med Frankrikes och kejsarens välgärningar, med vad rätt vågar du föreslå mig en sådan gemenhet? Gå, *förrädare!* Skymfa inte min dödskamp! Låt mig dö som en hederlig kar!”⁸⁹⁸

De bägge forna vännerna sänkte blicken och teg. Delmas föll tillbaka i sängen, och avled några dagar senare.

Kapitel 15 avsnitt 13

NORGE OCH PENGARNA

Norge!

Vid sidan av hans egna primära karriärmål i Frankrike så utgjorde Norge hans backup, hans plan B. Genom en sådan ”erövring” skulle legitimiteten som svensk tronföljare befästas, var kalkylen. Utkomsten av bedrägerivalet i Örebro var ju att han förväntades bringa en hemgift till sitt nya hemland efter förlusten av Finland 1808-1809. Och skulle han vinna dubbelt – både en egen maktposition i Frankrike efter Napoleon *och* en framgångsrik erövring av Norge – så skulle det snart kunna sitta en pappa Jean i Paris och en son Oscar i Stockholm på dessa troner samtidigt. Norge hade hägrat för hans ögon i två års tid, och stormakterna hade ju lovat honom detta som pris för Sveriges ”uppoffringar”.

Det förekom en hel del diskussioner i olika konstellationer i Leipzig om just Norge. Källmaterialet är tämligen oskarpt vad gäller det exakta förloppet timme för timme, men huvudparten av dessa överläggningar ägde troligen rum onsdagen den **20 oktober 1813**. Återgivningen av skeendena nedan blir dock aningen fragmentarisk.

⁸⁹⁷ Antoine Guillaume Delmas (1766-1813), fransk militärofficer

⁸⁹⁸ Delmas synsätt kan jämföras med Napoleons egna ord på Sankt Helena; ”Bernadotte har varit den orm, som vi fostrat i vårt eget sköte”.

Det berättas om hur denna onsdag⁸⁹⁹ stamfader Bernadotte stod värd för en middag med inte bara Rysslands tsar Alexander utan även dennes lillebror Konstantin, Rysslands de facto utrikesminister Nesselrode, Preussens kung Friedrich Wilhelm och dennes 16-årige son prins Wilhelm⁹⁰⁰, Österrikes utrikesminister Metternich, Storbritanniens envoyé Stewart samt den 66-årige svenske skolestorn Stedingk. Jean agerade vid denna tillställning med sin ”intagande förbindlighet, vilken var en följd av hans takt och hans stora kännedom av konsten att behaga” enligt hovdiktaren Schinkel. Hela den berömda charmen fullt påslagen alltså. *För att han ville ha något av dem i utbyte.* Han ville ha förnyade garantier gällande Norge, han ville ha koalitionen godkännande att föra Nordarmén norrut istället för västerut – dvs mot Danmark – och han ville att britterna skulle fortsätta att betala för hela kalaset. Och såväl Norgefrågan som den brittiska finansieringen av den slappa, oengagerade svenska fälttågsinsatsen var givetvis laddade ämnen.

Flera andra möten och överläggningar ägde rum i Leipzig men är som sagt återgivna på ett relativt rapsodiskt sätt i källorna. Det tycks emellertid klart att krigslegendaren från Pau enskilt med tsar Alexander ville höra hur denne tänkte uppfylla fördragen gällande Norge. Tsaren svarade med att söka övertyga Jean om att Norge *var* garanterat åt honom, men att det slutliga besegrandet av Napoleon var prioriterat i detta läge, och det var viktigt att inte förspilla den möjlighet som koalitionen nu hade att pressa tillbaka fransoserna inom Frankrikes gränser och framtvinga ett regimskifte. Vi har tidigare berättat om hur Alexander ömt fattat Jeans hand och förtroligt förklarat att Sveriges erhållande av Norge låg helt i linje med detta händelseförlopp.⁹⁰¹ I ett annat avskilt möte mellan Jean, tsaren och Metternich – en nyckelspelare i sammanhanget eftersom Österrike var den stat som närmast värnade Danmarks sak – deklarerade stamfadern att han fortfarande gjorde anspråk på hela Norge utan jämkning.

En skildrare låter förstå att meningsutbytena stundom var skarpa mellan stamfadern och de övriga, och att de bernadotteska anspråken ”uppväckte klander och missnöje å de allierades sida”, särskilt då han i flera månader undvikit såväl all risk för sammanstötning med fransoserna och ingalunda demonstrerat någon hängivenhet för koalitionen gemensamma sak, och dels för att Napoleon ju ännu inte var slutgiltigt besegrad utan befann sig med sin armé bara några kilometer därifrån, fortfarande mitt i Tyskland. Jean vidhöll dock att han ”uppoftat sig” och framhöll de talrika tjänster som Sverige gjort för koalitionen, han återopade traktaterna som tecknats, och om Norge förnekades honom så hotade han gå tillbaka med den svenska armén till Pommern. Trots att han i flera avseenden under hösten närmast åsidosatt, uraktlåtit sina moraliska förpliktelser gentemot koalitionen, kände han själv – i avsaknad av såväl självinsikt som samvete, kan tyckas – att hans åtaganden gentemot koalitionen var fullgjorda, och att han nu var fri att öppet fokusera på sina egna syften. Han *måste* ha Norge, hela den bernadotteska släktens troninnehav i Sverige hängde ju på detta!

Men det slutade med att Jean *ej* fick koalitionen medgivande att vända sig militärt mot Danmark för att stjäla Norge, utan koalitionen ledare kom istället överens om att Nordarméns väg skulle gå över Kassel mot Nederländerna, som ännu ockuperades av franska trupper. Kriget mot Napoleon var ingalunda över än. Flera vittnen i stamfaderns närhet bekräftar att han var mycket misslynt över resultatet av samråden med de övriga koalitionsledarna.

Sen så var det pengarna. Den svenska fälttågsarmén finansierades *till fullo* av Storbritannien.⁹⁰² Den ersättning som den svenska armén dittills uppburit var beräknad utifrån

⁸⁹⁹ Schinkel placerar denna middag dagen innan, på tisdag eftermiddag den 19 oktober, men detta förefaller oriktigt av sammanhanget samt det faktum att andra händelser dominerade tisdagseftermiddagen.

⁹⁰⁰ Wilhelm Friedrich Ludwig von Hohenzollern (1797-1888), tysk kejsare (artistnamn Wilhelm I)

⁹⁰¹ Se kap 14 avsn 9

⁹⁰² Förutom den kontantersättning per soldat som anförs i stycket, så sponsrade britterna Sverige, Ryssland och Preussen med 218 artilleripjäser inklusive dragkärror, ammunition och krut; 124 119 handeldvapen med 18 231 000 kulor m m; 34 443 svärd, sablar och spjut; 624 trummor, trumpeter, signalhorn m m; 150 000 uniformer kompletta med överrockar,

en genomsnittskostnad av 60 pund per soldat och år. Med en svensk armé på 30 000 man, enligt överenskommelsen, innebar detta månatliga subsidier på 150 000 pund till den svenska armén. Bidraget på 60 pund per svensk soldat var mer än någon annan underleverantör av stridskraft någonsin äskat eller erhållit av Storbritannien, och kunde jämföras med de 10 pund som britterna betalade för varje preussisk och rysk soldat. Samtidigt hade britterna själva uppskattat den faktiska kostnaden för att underhålla en soldat på kontinenten till 30 pund!

Det förefaller som om subsidierna var extremt generösa. Men vart alla dessa pengar tog vägen, efter att de kommit den svenska krigsledningen tillhanda, är oklart. För under augusti, september och oktober står det utom allt tvivel att merparten av kapitalet ej kom *soldaterna* till godo, samtidigt som det finns – föga förvånande – dokumenterade exempel i källmaterialet på såväl bokföringsbrott som förskingring av fälttågskassamedel hos Bernadotte och hans allra närmaste krets. Och under hösten hade Jean hunnit med att med ”egna medel” – oklart från vilken kassa som dessa nallades – plötsligt och oväntat betala sin adoptivfars Carl XIII privata ekonomiska skulder på 30 000 riksdaler banco, samtidigt som han underhållit sitt välförgrenade Stasiväsande i Sverige och sitt motsvarande spionväsande på kontinenten, och sponsrat personer som gick hans privata ärenden. Man ser i detta, såsom tydligt åskådliggjorts tidigare i vår berättelse, starka kleptomaniska tendenser. Det förekommer även noteringar i källmaterialet av en mycket perceptiv svensk fälttågsskildrare, med ett öga på Jeans talrika följe, att det var *där*, någonstans, som de stora slukhålerna fanns som ”tärde på de engelska subsidierna”. Omedelbart efter slaget vid Leipzig utdelades spontant kontantbonusar – genom Jean och verktyget Wetterstedts försorg i en skrivelse daterad denna onsdag, dagen efter slaget – på sammanlagt 43 000 pommerska courant⁹⁰³ till huvudsakligen toppskiktet av officerspyramiden i den svenska armén. Vad Jean och Wetterstedt utdelade till sig själva framgår ej. Soldaterna kammade noll.

Detta förmånliga brittiska subsidieavtal var emellertid tidsbegränsat, och höll på att löpa ut. Stamfadern och verktyget Wetterstedt arbetade i Leipzig intensivt för att bibehålla det på samma fördelaktiga nivå som gällt dithills. Saken var bara den, att dels var nu den svenska armén ca 30% mindre än vid fälttågets inledning. Att ha haft kvar subsidiebeloppet oförändrat på 150 000 pund i månaden skulle därmed motsvarat ca 86 pund per svensk soldat och år, d v s nästan tre gånger mer än britternas egna beräkningar av vad en soldat egentligen kostade att underhålla! Dels påfordrade man från Sveriges sida samtidigt både Norge och Guadeloupe som vederlag för sitt deltagande. Och detta skedde efter en fullständigt futtig, ynkelig och rent *use!* svensk krigsinsats som helhet under hela höstfälttåget i Tyskland, en bernadottesk mästarpuppvisning i undflyende. Dessutom, såsom en historiker uttryckt det, ”mitt uppe i all sin slughet var han stundom skrävelaktigt lösmynt” och hade vid flera tillfällen talat om sig själv som Napoleons efterträdare, även inför britter, vilket så småningom togs som del av förklaringen till varför han var så obenägen att angripa franska styrkor.⁹⁰⁴

Girigheten hos stamfadern och hans lojala verktyg var sålunda gränslös – all uppsida och alla möjligheter utan några egna risker eller alltför stringenta förpliktelser – men britternas tålamod

kappor m m; 171 000 löpmetrar tyg i olika färger, 175 796 stövlar och skor plus stora kvantiteter extra läder; 114 000 filtar; 58 000 linneskjortor och underbyxor; 87 190 par damasker; 69 624 par sockor; 90 000 fältutrustningskit; 63 457 kompletta ränslar; 140 000 skoborstar, kammar och skokrämidosor; med mera. Därtill levererade britterna kringutrustning för t ex hästar inkl 14 820 sadlar med sadelfiltar, samt livsmedel såsom 318 ton skorpor och mjöl, 314 ton nötkött och fläskkött samt över 108 000 liter brännvin och rom (volymmättet konverterat från originalkällan enligt 1 wine gallon ≈ 3,79 liter).

⁹⁰³ 43 000 riksdaler pommerska courant år 1813 motsvaras år 2020 av ca 8,4 mkr (KPI), 24 mkr (guldindex) alt 300 mkr (arbetarlöneindex); den av det svenska krigskommissariatet fastställda konverteringskursen av 1 pommersk riksdaler courant = 1,5 svenska riksdaler banco har använts för denna konvertering.

⁹⁰⁴ Se t ex kap 14 avsn 9

och välvilja var ej outtömliga. Gränsen för anständighet vad gällde den svenska fuskarduons anspråk var nådd. När britterna redan några veckor tidigare uttryckt sin tvekan över de summor som Jean och verktyget Wetterstedt äskade, hade kronprinsens 36-årige verktyg hävdade att det bibehållna subsidiebeloppet om 150 000 pund per månad utgjorde ett *minimum* som ej täckte alla utgifter! Den brittiske representanten i Leipzig erhöi emellertid aldrig mandat från sin regering att sträcka sig längre än till 100 000 pund per månad. Även om detta ännu var extremt generöst, hur man än nyktert ser på saken och i synnerhet givet den svenska styrkans reducerade storlek, innebar det en nominell nedprutning med en tredjedel, vilket givetvis vore en stor *prestigeförlust* för stamfadern. Den stora konfrontationen i ämnet ägde rum den **21 oktober** mellan det velige och lättledde brittiske sändebudet Thornton och den koleriske vuxenmobbaren Jean. Det handlade om pengar, ett ämne som för uppkomlingen från Pau alltid var blodigt allvar, och mötet har beskrivits som "stormigt". Thornton skrev efteråt hem till sin utrikesminister i London att konversationen från Bernadottes håll "bedrevs med en slags bitterhet som jag ej tidigare upplevt hos honom". Stamfadern, fräck som få med en talang för att kunna förminka andra människor, hävdade på fullt allvar att Storbritannien handlat "svekkfullt" när de bara erbjöd honom 1,2 miljoner pund på årsbasis, och hans snorvalp till knähund arbetade för högtryck för att skriftligen åt flera håll paketera deras luftargument i pretentiös, uppblåst, nästan desperat retorik.

Wetterstedt, å sin husses vägnar, hävdade divigt och otacksamt att Sverige kommit att "förvänta sig" 150 000 per månad, vilket Wetterstedt anförde som ett skäl i sig självt för att detta belopp inte skulle justeras. Han hävdade att ett lägre belopp skulle innebära att subsidierna inte alls fortfor utan snarare tynade bort. Wetterstedt, i sin skamlösa retorik, spelade allt vad han förmådde på britternas självbild och gjorde smått oförsämnda referenser till brittiska värderingar som lojalitet, vänskap och rättvisa, och hotade att om britterna ändå inte var i stånd att fatta rätt beslut skulle det inte finnas annat att göra när pengarna var uttömda än att dra sig tillbaka "till de svenska bergen" – ytterligare någon slags framkrystad dramatisk kliché – och ge upp "den gemensamma saken", en term som dock i sig självt vid det här laget redan var bleknad och förbrukad, en term som det svenska fältkansliet konsekvent både missbrukat och ignorerat.⁹⁰⁵ Wetterstedts skrivelse till Thornton i frågan visar tydligt hur förmätet duons resonemang var; verktygets prosa visar återigen hur *ägd* han var av sin chef; alla anspråk framkastades fullkomligt samvetslöst. Historikern professor Scott ägnar flera sidor i sin avhandling åt just denna subsidieförhandling, om hur verktyget utmålade saken i särskilt mörka färger för att oförsynt *kamma hem* de stora beloppen.

Bernadottes och verktyget Wetterstedts bluffpoker slutade dock med att de fick svälja sin förtret. Subsidieavtalet förlängdes men med en reviderad bidragssumma på 100 000 pund per månad. Jean var ju tvungen att fortfarande vara med på kontinenten, dels för de möjligheter som skulle öppna sig i Frankrike, dels för att han sannolikt inte kunde eller vågade konfrontera Danmark och slita till sig Norge utan koalitionen aktiva eller passiva medverkan, vilken kunde gå förlorad om han själv drog sig ur helt.

En historiker konstaterar att denna finansiella besvikelse "sårade prinsen på en känslig punkt", och "kvarlämnade i hans hjärta en förbittring" som skulle bestå, och få betydelse senare. Stamfadern var under de närmaste dagarna vid synnerligen dåligt lynne.

⁹⁰⁵ Jmfr kap 4 avsn 20

HOVETS INFORMATIONSAVDELNING DESINFORMERAR IGEN

Napoleon hade påbörjat sin reträtt, de allierade sitt förföljande. Läkare i Leipzig kämpade hopplöst i överfulla sjukhus, stadsbor fraktade bort lik och städade i staden, franska fångar samlades ihop. Alltmedan detta pågick skrevs och avsändes de första officiella segerrapporterna från kriget, och kurirer red med dessa dag och natt till Europas huvudstäder. De allierade segermakterna använde bl a den nyinstiftade tidningen *Deutsche Blätter* som kommunikationskanal.

I Berlin hade man i flera dagar talat om krigets enorma och obegripliga proportioner, som folk ofta inte tog för sannolika. Men så snart nyheten om seger nådde Berlin ringdes det i stadens alla kyrkor, och människor strömmade till och trängdes för att komma in. Präster blev själva överväldigade av känslor under sina predikningar, och åhörare grät tyst i de fulla bänkraderna, av glädje. Alla var lyckliga till bristning och pratade med varandra på gator och torg och omfamnade varandra. Preussarna kände obeskrivlig lättnad och tacksamhet över utgången i Leipzig, samtidigt som man kände oro för de saknade och största sorg för de stupade. I det vackra höstvädret samlades människor på paradgatan Unter den Linden där man promenerade, hälsade på gamla bekanta, samspråkade öppet med främlingar, och log. Det låg en entusiasm, stolthet och patriotism över hela Berlin. Alla sökte mer information, och snart började nyheter komma in om händelseförloppet, steg för steg, från attackerna mot områdena kring Leipzig, sachsarnas och württembergarnas desertering till de allierade, stormningen av staden, och så vidare. Tidningar trycktes i specialupplagor kontinuerligt, pojkar ropade ut från gathörn om det senaste nya som fanns att köpa för en slant. Och det jublades i staden när nya kurirer anlände.

Vid samma tidpunkt hade de inblandade ledarna nere i Leipzig genomskådat Sveriges kronprins, den s k krigslegendaren från Pau som tidigare framkallat sådan *hänförelse*. Genomskådat hyckleriet och egenintresset. Vid ett skede i upptakten precis inför slaget vid Leipzig ger krigshistorikern Leggiere exempel på beslut hos stamfader Bernadotte som "gjorde samtida betraktare häpna, förbittrade de allierade, och fortsätter att förbrylla historiker". Den tyske fältmarskalken, militärhistorikern och krigsministern för Preussen, Hermann von Boyen, har menat att ingenting av större betydelse kan uppnås i krig utan beslutsamhet och tapperhet, vilket Jean saknade. För Jean handlade fälttåget om ett ändlöst taktiskt manövrerande för sin personliga vinning utur de situationer som uppstod och genom att *skriva* och *prata* till sig egna fördelar, men som militär överbefälhavare var han initiativlös, modlös och slätstruken. Den österrikiske militärhistorikern von Hoen kallar likaledes de svenska uppoffringarna för "minimala".

Jeans aktier var i dalande, och detta var ingenting som han längre själv lätt kunde kontrollera eller manipulera. Förutom hans otillförlitliga beteende så talade även statistiken sitt tydliga språk. Sverige hade ytterst knappt deltagit i några strider över huvud taget; av koalitionen förluster på 54 000 man under de fyra stridsdagarna vid Leipzig så var uppskattningsvis mellan 178 och 254 svenskar⁹⁰⁶ vilket motsvarar ca 0,3-0,4% av koalitionen förluster. Minnestecknaren

⁹⁰⁶ De svenska förlusterna vid slaget vid Leipzig brukar i olika svenska referensvolymerna ofta schablonmässigt anges till ca 200 personer. En exakt beräkning torde vara närmast omöjlig, särskilt då bokföringen av saknade (regementenas vakanslistor) ofta var bristfällig och skral på information, och då det vid denna tid även fanns ett väsentligt bortfall ur flera regementen på grund av icke-stridsrelaterade sjukdomar. Den tyske militärofficieren och krigshistorikern Rudolf von Friederich (1855-1922) anger siffran 178 döda och sårade svenskar vid själva slaget vid Leipzig, fördelat på 9 officerare och 169 soldater. Löjtnant Ramsay vid Värmlands fältjägarer anger siffran 236 döda och sårade svenskar, fördelat enligt följande: 3 officerare + 48 soldater dödsskjutna = 51 döda; 10 officerare + 3 underofficerare + 172 soldater sårade = 185 sårade. Ramsays siffror i sin fältdagbok överensstämmer även med vad som officiellt kommunicerades till Stockholm och publicerades i regimorganet *Stockholms Post-Tidningar* den 15 november 1813. Löjtnant Carl Johan Ljunggren vid

löjtnant Ekensteen⁹⁰⁷ vid Mörnerska husarregementet betonar "åskådandet av bataljen vid Leipzig" för svensk del, med egen kursivering. Under den sjätte koalitionen kampanj mot Napoleons styrkor på tysk mark 1813 till och med slaget vid Leipzig, hade denna koalition som helhet förlorat över 160 000 man i döda och sårade. Den svenska arméns förluster utgjorde ca 0,2% av denna siffra.⁹⁰⁸ Dessa siffror talar för sig själv, och vi känner genom forskning och hundratals samtida vittnesmål, dagboksskrivare, brevskrivare och memoarskildrare etc de bakomliggande orsakerna, drivkrafterna till detta. I flera minnesteckningar förekommer även skarpa bekräftelser på att Sveriges och svenskars anseende – i mer allmän bemärkelse, ej knutet specifikt till kronprinsen – blivit rejält rabatterat i utlänningars ögon. Stamfader Bernadotte hade tre år efter bedrägerivalet i Örebro genom sitt agerande och styre av "Sveriges", dvs sin egen, utrikespolitik samt sitt militära sk ledarskap lyckats med att avsevärt fördärva *Sverigebildens utomlands*.

Men en sak hade Bernadotte kvar, en sak ägde han fortfarande, en tillgång som i viss mån hans efterkommande lyckats bibehålla till än idag med servilt och benäget bistånd från olika håll inklusive den svenska statstelevisionen – nämligen det guldkantade *budskapsföreträdet* gentemot den svenska hemmapubliken. Hovets desinformationsavdelning bestämde ännu vilket narrativ som skulle berättas för det svenska folket, den lättlurade hopen, och gör så i stor utsträckning fortfarande. Stamfadern tog detta till en ny nivå, och kommunikationen från Leipzig hem till Stockholm var inget undantag.

För att få en uppfattning om den *fake news* som prånglades ut från Jean Bernadotte och andra nyckelpersoner i det svenska högkvarteret till inflytelserika individer i Stockholm, för att plantera dessa alternativa fakta i de tongivande kretsarna inom hovet, statsförvaltningen, politiken och media, så kan man exempelvis studera vilka berättelser som den kära adoptivsonen matade sin egen styvmor med, sin adoptivmorsa, den omåttligt naiva och ännu så *hänförda* drottning Charlotta. Hon kommenterade i sin dagbok om Leipzig:

"Under striden vid Leipzig hade kronprinsen ofta utsatt sig för fiendens eld. --- Han var dock alltför anspråkslös att i bulletinen till kungen rapportera detta, glömde sig själv men nämnde flera, som varit utsatta för fiendens kulor. Så är alltid hans vana. Det blev likväl känt, att han aldrig tänker på att skydda sig, och svenskarna förskräcktes i medvetandet därom. --- I England avgudas kronprinsen, där talas ej om någon annan, och han höjes till skyarna. Det förtjänar han också, tack vare sitt snille och sina övriga stora egenskaper."

Drottning Charlotta var en nyckelperson och pålitlig medarbetare för informationsspridningen i Stockholms övre kretsar.

Det kan här även inflikas, att även inom den svenska armén på plats så cirkulerade mycket rykten och skrönor, som senare fick fäste i t ex dagböcker. Det är möjligt att dessa grodde ur soldaternas egen fantasi, men faktum är att inom den svenska officerskåren fanns vid denna tidpunkt en relativt utbredd skepsis mot den egna överbefälhavaren, så det faller sig ej naturligt att anta att svenska officerare skulle ha planterat hjältesagor som dessa i de bredare leden. En dagboksskrivande soldat från Västgöta regemente, vars loggbok bitvis karaktäriseras av stor naivitet och egenpåhittade Sverigeromantiseringar, fantiserar ihop att Napoleon den sista krigsdagen sprang upp i ett torn i Leipzig och där bävade när han fick se Jean ute på slätten:

Livregementsbrigadens grenadjärkår, som själv deltog i striderna på Grimmaische Steinweg tills han där sårades, anger siffran 254 döda och sårade svenskar, fördelat enligt följande: 3 officerare + 58 soldater dödsskjutna = 61 döda; 11 officerare + 182 soldater sårade = 193 sårade.

⁹⁰⁷ Fritz Carl Johan von Ekensteen (1790-1868), svensk militärofficer och lantbrukare

⁹⁰⁸ Jmfr kap 8 avsn 10 (sammanräkning av döda och sårade dittills)

”Så geck franska kajsaren up i det högsta tornett, som war i staden. Då fek han se Bärnadott koma med sin arme. --- Då sade han till sina generaler med bittert mot: ’Låt oss retterera ur staden, för de swänske blodhundarna är oss för swåra! Wi kan inte överwina dem.’”

Efter denna säregna hjältefiering av Bernadotte och den svenska armén fortsätter samma sagesperson med att svamla om att Napoleon kom undan genom att klä ut sig och blanda sig med österrikarna:

”Då kom han siälf kl 10 på dagen ut på österrikarnas sida, då han hade *förklätt sig i borgarekläder* med littett af sitt folk så wäll.”

Det är som sagt svårt att härleda dessa löjliga skrönor, och det är mycket möjligt att det bara var grabbsnack och skryt i soldatleden som råkade komma på pränt någonstans. Men faktum är att genom att rejält uppblanda fakta och fiktion, så blir det till slut svårt för utomstående att skilja det ena från det andra. Och *detta* gynnade generalissimus.

Den breda spridningen av noveller till hela det svenska folket skedde dock genom officiella kanaler från Bernadottes fälthögkvarter – i praktiken *hovets desinformationsavdelning* i ambulerande version – med kansli, arvoderade publicister, eget tryckeri och postinrättning, o s v. I denna lilla propagandafabrik komponerades generalissimus proklamationer och bulletiner. Och även medan höge vederbörandes och den svenska krigsmaktens anseende var rejält skadade lokalt, skulle dessa alster från Leipzig ändå återges eller refereras i princip ordagrant i svenska tidningar, och ett likartat budskap skulle även förmedlas till det naiva svenska folkpaket via landets predikstolar, och tongivande nyckelpersoner skulle itutas samma alternativa sanning. I tacksägelsen över segrarna vid Leipzig prisade man i Sverige Gud med följande dravel, mångfaldigat och utpräglat via *Kungliga Tryckeriet* på Helgeandsholmen:

”Det är Din kraft som genom vår dyre Kron-Prins åter berett oss lysande segrar. --- Bevara framför allt såsom Din ögonsten den Förste, som för Fäderneslandets väl vågar sitt liv; och då Dina råd i allt upplysa Honom med vishet, låt Honom själf känna hur dyrbara Hans dagar för oss är.”

Även andra alster från propagandacentralen i Leipzig, via *Kungliga Tryckeriet*, trycktes ner i truten på den naiva svenska hemmapubliken om det svenska hjältedådet vid Leipzig. Den **21 oktober 1813** publicerades Jeans bulletin om den egna hjälteinsatsen inför och vid Leipzig. Det brukar sägas att ”det första offret i krig är sanningen”⁹⁰⁹ men denna bulletin tar Jeans och verktygets *fake news* till en ny nivå. Hellögner, halvlögner och lek med ord. En historiker har kommenterat att bulletinen ”kastade en återblick på manövrarna innan Leipzig på ett så *listigt* sätt, vilket nästan övertyga en om att kronprinsens manövrar medvetet snärjde Napoleon vid Leipzig”.

Bulletinen som publicerades denna dag är ett mästerverk i wetterstedtsk suggestivitet⁹¹⁰, en förledande och skamlös charlatansk förvriddning av hela sanningen i Jeans favör. En återkommande teknik som Wetterstedt använder i bulletinen är t ex att, i samma satser, beskriva Napoleons rörelser och Nordarméns åtgärder såsom intimt sammanhängande, där läsaren *ges intrycket* av att Nordarmén gjorde allt för att stoppa och konfrontera Napoleon, och att Nordarmén hela tiden bibehöll det djärva, ståndaktiga, offensiva initiativet. En annan teknik är att, i de avseenden som trupper inom Nordarmén glimrat till, främst Bülow's preussare, slugt formulera detta såsom att låta hela äran för dessa insatser falla på Bernadotte, trots att

⁹⁰⁹ Uttrycket har i likartade formuleringar tillskrivits olika filosofer och politiker genom historien.

⁹¹⁰ suggestiv = starkt ledande, tankestyrande, fantasieggande; uttryck eller formulering som *indirekt* kommunicerar ett budskap på ett vederhäftigt sätt, utan att framföra detta rakt ut. Effekten är att publiken leds att tro någonting som i själva verket är falskt, samtidigt som sagespersonen/kommunikatören inte *direkt* har ljugit, men däremot *indirekt* lurat publiken. Jmfr kap 2 avsn 16 (Wredes kommentar den 26 juni 1810 om den underliga ordleken ang Napoleons stöd för Bernadotte och dennes kandidatur; ”Omöjligt kunde jag utleta, om han *hade* något verkligt bistånd att vänta av kejsaren, men han *stälde dock flera fraser så, att jag borde gissa därtill.*”).

generalissimus snarare aktivt *motarbetat* nästan allt offensivt agerande mot de franska fiendetrupperna. Därutöver innehåller bulletinen en rad rena påhitt och efterhandskonstruktioner, humbug.

Det heter i bulletinen bl a att Nordarmén ”beslutat att ej återgå över Elbefloden utan att leverera batalj”, och att det var Blücher, inte Jean, ”som hastigt ville dra sig ur denna osäkra belägenhet”⁹¹¹. Det påstås att Napoleon blivit ”bestört” över Nordarméns gir ut till Bernburg. Det påstås felaktigt att ”alla underrättelser” pekade mot att Napoleon skulle gå till Magdeburg när han i själva verket koncentrerade sina styrkor runt Leipzig, och Wetterstedt hävdar på fullt allvar, istället för att *krypa undan* vilket det varit frågan om, att Nordarmén hade ”för avsikt att följa den fientliga armén och att anfalla densamma var den än påträffades”.⁹¹² Vidare anför bulletinen att Nordarmén noggrant observerade Napoleons rörelser och ”naturligtvis därefter” anpassade sina egna marscher. Dagen innan slaget påstås att Nordarmén ”marscherade på Halle”, när ju sanningen var att Bernadotte kommanderade halt halvvägs, vid Sylbitz, helt enkelt för att *undvika* att komma för nära kriget och för att hela tiden ha Blüchers armé som buffert mellan sig själv och franska armén.⁹¹³ Bulletinen devalverar sedan rävaktigt Blüchers insats vid Möckern genom att inte ens nämna denna krigsskådeplats vid namn, och genom att endast göra en referens i förbigående till ”en *ganska* hårdnackad strid”, när det egentligen rörde sig om en av de blodigaste, mest fruktansvärda och mest avgörande enskilda drabbningarna under hela fältslaget.⁹¹⁴ Under måndagen, då Jean väcktes av budet att de andra koalitionsarméerna denna dag skulle anfalla fienden, heter det i bulletinen att krigslegendaren från Pau ”beslöt att kraftigt deltaga i denna attack”, när han istället i det längsta krumbuktade genom att först *villkora* sin blotta medverkan, och sedan fördröjde sin egen och svenskarnas uppmarsch med flera timmar.⁹¹⁵ Själva striderna precis öster om Leipzig denna dag beskrivs i bulletinen med termer som ”*våra* kolonner”, ”*vår* vänstra flygel”, ”*våra* trupper” och ”*oss*”, d v s possessiva pronomina som direkt knyter bulletinens utfärdare Bernadotte till de främsta konkreta krigsinsatserna som omnämns, trots att han själv förhållade sin medverkan i det allra längsta och motsatte sig flera offensiva initiativ gentemot de franska fiendestyrkorna. Bulletinen avrundar med att påstå att ”alla allierade arméerna är i rörelse för att förfölja Napoleon”, trots att det fanns ett väsentligt undantag, nämligen Jean själv och hans armé, som ännu inte av generalissimus givits tillåtelse att röra sig ur fläcken för att göra koalitionen sällskap att jaga *Grande Armée* innanför Frankrikes gränser.

Detta om bulletinen. Vid sidan om denna komponerades även en ”berättelse” i form av en kungörelse direkt riktad till svenska folket. Återigen var det det bernadotteska revisionistiska narrativet som skulle ut till de lättlurade svenskarna, och verktyget Wetterstedts formuleringsteknik i fraserna framträder tydligt. I denna kungörelse jämför stamfadern sin egen insats med Blüchers, då det heter att ”H K H kronprinsen och general Blücher framryckte - -- från var sin sida”, och att ”alla arméerna syntes tävla i utförandet av den stora attack som var besluten”. En smärre överdrift, då ju den svenska armén, bortsett från en punktinsats av Cardell *utan Jeans medgivande*,⁹¹⁶ ej deltog alls. Det heter vidare i denna kungörelse att stamfadern drev tillbaka fienden ”ända till Leipzig”, samtidigt som fienden ”riktade en betydlig styrka mot H K Hs armé”. Mot preussarna möjligen, som handlade autonomt, men inte mot ”H K H” och definitivt inte mot svenska armén. Kungörelsen markerar sedan ännu en gång var den tyngsta äran för slaget vid Leipzig ska ligga:

⁹¹¹ Se kap 9 avsn 10-11

⁹¹² Se t ex kap 10 avsn 1-3, 5

⁹¹³ Se kap 10 avsn 7

⁹¹⁴ Se kap 11 avsn 8

⁹¹⁵ Se kap 13 avsn 1, 3 och 5

⁹¹⁶ Se kap 13 avsn 12

”H K Hs armé, och *särskilt svenska trupperna*, har haft *en betydlig del* i Leipzigs erövring, vartill preussiska armékåren under general Blücher även mycket *bidragit*.”

Rangordningen på insatserna under slaget vid Leipzig enligt denna historieförfalskning var alltså först Jean och den svenska armén, sedan resten av Nordarmén med bl a Bülow, sedan ett övrigt litet bidrag på kanten av Blücher.

Och givetvis avslutas kungörelsen med att *länka ihop* – listigt associera i skrift, vilket i förlängningen skapar en allmän association i folks medvetande – Jeans ”insats” med ett par av de största namnen i svensk krigshistoria:

”Dessa tappra trupper har där *under sin nuvarande store anförare* med *förnyad ära* åter uppträtt på de fält, dem redan *Gustaf Adolfs* och *Torstensons* segrar förevigat.”

Spinn, spinn. Införsäljning av luft.

Händelserna vid Leipzig hade varit av stor betydelse, inte minst därför att det skulle komma att betraktas som en vändpunkt i Napoleons karriär.⁹¹⁷ Därför var det så oerhört mycket viktigare att i efterhand framhålla den egna insatsen i just detta stora historiska sammanhang, att se till att det egna namnet blev särskilt framskjutet i denna kontext eftersom det var uppenbart att Leipzig skulle omtalas i evighet, och Jeans och verktyget Wetterstedts bulletinprosa var ett målinriktat steg i detta tillrättaläggande, denna tillputsning, *revision*, av historieskrivningen. Det gick t o m så långt att Jean – som vi vet led av en extremt inflaterad självbild och förvriden verklighetsuppfattning – själv refererade till sin egen ”heroiska” insats mot Napoleon under fälttåget som grund för sin legitimitet som svensk tronföljare. I ett uttalande vid ett senare tillfälle heter det nämligen:

”Den som vågat bekriega Napoleon kan icke känna någon fruktan. Och även om jag dukade under, vilket jag är långt ifrån att tro, skulle jag åtminstone dö med den tillfredsställelsen att ha försvarat svenska nationens rätt på samma gång som min egen och min sons. Det finns ingen sak mer legitim än denna!”

Den officiella, friserade, osannfärdiga kommunikationen från Leipzig togs givetvis emot blint och okritiskt uppe i norr. Segerbudet från Leipzig, med en redogörelse av Bernadottes hopdiktade prestationer, underblåste planenligt upprymdheten i Stockholm över den adopterade kronprinsen. Det avsjöngs Te Deum i Stockholm och hela staden illuminerades.⁹¹⁸ Det byggdes temporära men storslagna hyllningsmarkörer i form av triumfbågar utsmyckade med lejon, segergudinnor, romerska krigare, triumfvagnar, fanor, lagerkransar och krystade deviser med nödrim, samt nyckeldatum skrivna med romerska tecken såsom ”XXI AVG”⁹¹⁹ och ”XVIII & XIX OCT”⁹²⁰. Flera stora transparanger⁹²¹ hängdes också ut på husfasader, bl a hos utrikesminister Engeström på Blasieholmen, hos fru Aurora Wetterstedt, utanför rådhuset m fl platser. Dessa var dekorerade med krigsgudar, tributer, symboliska troféer och figurer jämte allehanda hyllningsfraser av Messias från Pau, som i ett sannfärdigt historiskt perspektiv var rent

⁹¹⁷ Napoleons tre största nederlag var Ryssland 1812, Leipzig 1813 och Waterloo 1815. Den relativa betydelsen av vart och ett av dessa avgöranden, för hur historien sedan tog en ny vändning, är föremål för evig diskussion, men exempelvis svenske historikern Johan Feuk (1889-1977) stipulerar i sin avhandling att ”katastrofen vid Leipzig blev den stora vändpunkten i den napoleonska historien”.

⁹¹⁸ De *ovanifrån påbjudna* hyllningarna skulle verkställas så *skyndsamt* som möjligt för att hela tiden äga och kontrollera initiativet i den hjältestory som skulle berättas. Ett samtidsvittne skriver emellertid om denna illumination i Stockholm (som ägde rum på söndagskvällen den 7 november, ca fyra dagar efter att budet ankommit) att ”den var *ej vacker*, ty *tiden medgav ej* att göra de anstalter som därtill fordrades”.

⁹¹⁹ Alltså ”21 augusti”, åsyftandes bedrägerivalet i Örebro 1810 när äventyraren från Pau via ombud mutade och grundlurade hela den svenska riksdagen och externrekryterades (se kap 2 avsn 21).

⁹²⁰ Alltså ”18 och 19 oktober”, åsyftandes Jeans hjältedåd i Leipzig.

⁹²¹ transparang = skylt, banderoll, baner eller liknande av tunt halvgenomsiktigt material (vanligen tygväv eller papper) som vid festliga tilldragelser monterades på ställningar vid husfasader eller i fönster och belystes bakifrån så att text och motiv framträdde tydligt

löjliga floskler. På utrikesministerns transparang stod att "vitt utsträckt är hans rykte och majestätet av hans befäl" och "Hans ära sprider strålar över världen", och fru Wetterstedt drömde till med att Jean var "av hjältar --- den Tappre och den Store" och att "Han är Svensk och Han är vår". Alla budskap var dock inte ensidigt hyllande. Några självtänkande personer i Stockholm hade satt upp transparanger med provocerande innehåll, bl a en som föreställde en björn som stod upprest och visade tänderna. Under björnen stod:

"Sälj icke skinnet, förrän Ni skjutit mig."

Budskapet skulle kunna tolkas som att det egentligen inte verkade finnas någon hjältegärning åt Sverige att tala om ännu i hela denna hype, dvs att den externrekryterade tronföljaren ännu inte alls levererat någon konkret prestation eller gottgörelse åt Sverige, eller återupprättat Sveriges anseende, hur hårt man än slog på hyllningstrummorna. Leipzig var inget björnskinns åt Sverige. Det var snarare bedrägligt att sälja in Leipzig till folket så överdådigt som gjordes, särskilt då man visste, i initierade kretsar, att vare sig Jean Bernadotte eller Sverige knappt ens aktivt deltagit i höstens olika fälttågsdrabbningar. Björnen/gengåvan åt Sverige, som givit tronföljden åt Jean Bernadotte, återstod därför fortfarande att skjutas/levereras för att vinna legitimitet.

Polisen tog bort denna transparang. Yttrandefriheten var ju som bekant numera inskränkt i Sverige. En memoarskrivare som förtäljer denna anekdot kommenterar emellertid i sin skrivbok:

"Jag berättar sådana obetydliga anekdoter, därför att de eljest blir glömda, och emedan de i sin mån *ger upplysning om tidevarvets tänkesätt*."

Denna fnurra till trots så åkte gubben Carl XIII ärevarv genom huvudstaden på söndagen i sin finaste kalesch medan Oscar red bredvid. Hyllningarna från den okritiska svenska majoriteten, detta naiva kollektiv, visste inga gränser, och diverse inrättningar överträffade varandra i lovord. Den franskfödde kronprinsen hedrades i svensk media och firades som "Europas räddare", lovordades från predikstolar från norr till söder, och särskilda evenemang anordnades runt om i landet till hans ära. Ett sådant kan nämnas. Bara dagar efter att hovets desinformationsavdelnings kväden från Leipzig nått Stockholm arrangerades med kort varsel en hyllningskonsert på Riddarhuset i Stockholm, med aristokratin samlad, *gräddan* av det svenska etablissemanget, där samtidens främste operasångare Karsten⁹²² framförde verser med text av den kända litteratören Wallmark till musik av det nya unga stjärnskottet Franz Berwald⁹²³. I detta musikstycke stannade tributerna till Jean inte vid flyktiga liknelser till forna svenska kungar som hetat Carl och Gustaf. Det seriöst menade librettot skildrade skojaren från Pau som någon slags antik romersk gud som for fram i en ljusskimrande vagn, befriade hela Europa från förtryck, var en garant för "världens lugn" och, verkligen, återupprättade den svenska äran:

"Där, från din ljusa char, du skakar, kring Sveas strand dess forna glans."

Minsann.

En annan som inspirerades av lögnerna från Leipzig var kanslirådet Per Wahlström⁹²⁴, som på höstkanten komponerade ett alster som han gav den kuriösa titeln *Krigs-sång för Reserv-Arméen*. Denna gick i samma anda som Wallmarks dravel, där "denna hjälte, som stor genom dygd, och frejdad⁹²⁵ av segrarnas vana, kom skyddande hit uti norrpolens bygd, att upprätta göternas fana". Wahlström fortsätter med att retoriskt fråga:

"Vem nämner ej gärna ditt dyrkade namn? Vem sträcker ej klappande händer? Vem svår⁹²⁶ ej att lyda din vördade röst?"

⁹²² Christopher Christian Karsten (1756-1827), svensk operasångare (tenor)

⁹²³ Franz Adolf Berwald (1796-1868), svensk tonsättare

⁹²⁴ Per Wahlström (1776-1854), svensk ämbetsman

⁹²⁵ frejdad = berömd, ryktbar, namnkunnig

⁹²⁶ svår = hågad, lysten, bevägen; svårighet att avhålla sig från något

Wahlström förklarade att med endast ”ett slag av din mäktiga arm” – en metafor för Jeans skickliga och överlägsna fältherreförmåga – så blev resultatet att ”träldom ska flykta från jorden”. Den gode Wahlström, som möjligen tyst hoppades på någon slags befordran eller ordensutmärkelse efter denna panegyrik, hjälper oss även att värdera Jeans insatser dittills under fälttåget 1813 i relation till andra milstolpar i den svenska krigshistorien. Wahlström skaldar på:

”Lützens⁹²⁷ och Narvas⁹²⁸ föråldrade namn, *ger vika* för Dennewitz och andra.”

Minsann!

I ett annat kväde med inte mindre än tio verser, författat av den unge skådespelaren Erik Wilhelm Djurström⁹²⁹, låter det bli a:

”Hur klappar ej vårt bröst, vid denna ljuva tröst: vår *hjälten* är!”

Och i strofen efter:

”Stor är den äras glans, som av din segerkrans för Sverige vinnns!”

Minsann, igen.

I tidskriften *Iduna* skaldade Jakob Adlerbeth⁹³⁰ om frälsaren från Pau att ”han *ilat* till fälten, där förfäders mod gjort segern till svenskarnas vana”, och att han var ”hjälten” som befriat Europa. Den unge Per Daniel Amadeus Atterbom lämnade ett likartat bidrag till förgyllningen, ett poem kallat *Svensk Seger-Sång* med ett och annat nödrim där läsarna informerades om Jeans nyckelroll ”i spetsen” mot Napoleon. Prästsonen Elof Jedeur var inte sämre då han i ett poem skickligt länkade Gustav II Adolfs och Lennart Torstensons forna bragder i trakten av Leipzig där nu ”Carl Johan ånyo dig reser en stod” genom sitt hjältedåd 1813. Jedeur kallar Jean för ”det mäktiga snille” som satt skräck i Napoleon och ”vars tapperhet ensam förmått” uppväcka den svenska krigarandan.

Det blev närmast en snöbollseffekt i överdrifter och bottenlöst fjäsk. Narrativet utvecklades. Vid närmare eftertanke så var det nog ännu mer rättvist att jämföra Jeans egna personliga insatser under fälttåget dittills inte med Gustav II Adolf, utan med de fornnordiska gudarna Oden och Tor. Där, ungefär, uppe i Asgård, gudarnas boning, hittade man rätt nivå för Jeans bragder dittills under fälttåget 1813 i Tyskland. Han var inte bara en hjältemodig krigare, utan han återupprättade ju Sveriges storhet och anseende utomlands. Diverse bugande hovlyriker i Stockholm stämde in i hyllningskören utifrån detta ännu mer perversa narrativ, och många svenskar gick tyvärr på det. Hymner specialskrevs, och den 34-åriga Johan Olof Wallin komponerade ett skaldestycke som han kallade *Ode till H K H Kronprinsen*, där Jean nu utpekades som Gustav II Adolfs värdige arvtagare:

”Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig! Stigen opp, från de germanska fält, som Hjältens ärestoder --- Göta-lejonet än vaktar Tysklands floder --- Och, följd av mången grå forngötisk kämpes hamn, ifrån sin lagerbädd, se, GUSTAF ADOLF stiger, och lägger folkens hopp uti CARL JOHANS famn, och till odödlighet Hans namn, till jämna segrars följd Hans goda svärd inviger.”

Namnen i versaler enligt originaltexten.

Hela Wallins dravel avslutades med att konstatera att hela Europa – nej, hela *världen* – nu lovprisade Jean för att han räddat dem:

”...besjungen av den värld, du räddat och förvånat.”

Detta var alltså vad fantasifabriken i fälthögkvarteret, och det idolsvultna übernaiva svenska stockholmsetablissemangets krystade vurm för den nye frälsaren, resulterade i. *Hjälten*, som

⁹²⁷ Slaget vid Lützen den 6 november 1632

⁹²⁸ Slaget vid Narva den 20 november 1700

⁹²⁹ Erik Wilhelm Djurström (1787-1841), svensk skådespelare, teaterdirektör och översättare

⁹³⁰ Jakob Adlerbeth (1785-1844), svensk fornforskare, skribent och ämbetsman

slagit hela världen med häpnad vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig, skulle *hyllas*. Hylla på, för fan! Hylla tills ni dör!⁹³¹

Schlegel, som ingick i Jeans propagandabyrå, stämde in och hyllade Jean från Pau som "en riddare utan fruktan och tadel"⁹³² och jämförde honom med den franske nationalhjälten Bayard⁹³³.

Hovets desinformationsavdelning under detta fälttåg, ledd av Jean och med Wetterstedt som sitt främsta verktyg, var ofta inget mindre än en byrå för flagrant historierevisionism i realtid som närmast för tankarna till George Orwells⁹³⁴ *1984* och institutionen *Sanningsministeriet*.⁹³⁵ Denna informationskontroll var ett led i att tillse att Sverige och svenskarna matades med "rätt" information, och denna mytbildning i den svenska historieskrivningen vidmakthölls och cementerades över tiden genom mångas försorg. Stafettpinnen har glatt och sorglöst plockats upp av många dynastigroupies, ännu i vår tid, som samtidigt tycks lida av en svårartad form av beröringsskräck inför allt som kan grumla stamfaderns och i förlängningen själva Bernadottesläktens glans. Den nuvarande upplagan av hovets desinformationsavdelning bidrar i allra högsta grad till att upprätthålla myten om stamfadern, *trots att de borde veta bättre*. Och säkert vet bättre, innerst inne.

Kapitel 15 avsnitt 15

TONER AV BACH

Vid sidan av den aktivitet som beskrivits i tidigare avsnitt, så rådde torsdagen den **21 oktober 1813** i Leipzig ett lugn. Varor började dyka upp i staden igen som fraktats långväga ifrån, men utbudet var fortfarande knappt medan efterfrågan var enorm. Livsmedel, salt och brännvin såldes av marketentare till enorma priser.

Vittnesmål från denna torsdag, två dygn efter koalitionen seger och svenskarnas parad, skildrar hur *död* ännu fanns överallt, både inom och utom staden. En brevskrivare i Leipzig denna dag tecknar:

"I staden ser det jämmerligen ut. Överallt ligger döda hästar och ibland dem här och där en människa, mellan vilka ömma herdar, så beskedliga som Gellert⁹³⁶ själv skildrade dem, vandrar gapande."

Det berättas även i källmaterialet hur svenska soldater, fastän svälthungriga, smutsiga och utmattade, fortsatte att hjälpa de som var ännu mer hjälplösa, och bl a bar svårt sårade fransoser till någonstans där de kunde få tak över huvudet, möjligen någon slags vård och i bästa fall en liten klunk soppa. Krigare från koalitionen delade med sig av det knappa mjölet som fanns till sargade fransoser, som åt det rått. Svenskar bar blodiga och tilltygade fransoser till en plats att vila och omhändertas, och när någon berömde dem svarade de enkelt att de grundade sin

⁹³¹ Wallins pompösa floskelverk *Ode till H K H Kronprinsen* omnämns även i kap 17 avsn 7 (20 december 1813, när svamlet upplästes på Svenska Akademiens högtidsdag).

⁹³² utan tadel = utan brister eller fel; en orädd person med fläckfri karaktär

⁹³³ Pierre Terrail de Bayard (ca 1476-1524), fransk medeltidsriddare och fältherre

⁹³⁴ George Orwell (Eric Arthur Blair) (1903-1950), brittisk författare och journalist

⁹³⁵ *Nineteen Eighty-Four* är en dystopisk roman av George Orwell utgiven 1949 med teman som totalitär propaganda, historierevisionism och kontroll över de egna medborgarnas tankar och åsikter. *Sanningsministeriet* är den regimfunktion som övervakar den information som medborgarna erhåller och den vokabulär som ska användas. Egentligen är "sanningsministeriet" en felaktig beteckning då verksamheten är den rakt motsatta; att ombesörja nödvändiga omarbetningar, tillrättalägganden, nya ordval och verbala konstgrepp för att förvanska fakta och skapa en alternativ sanning med det narrativ som ger störst erkännande åt regimen och som genljuder regimens doktrin.

⁹³⁶ Christian Fürchtgott Gellert (1715-1769), tysk skald och filosof

barmhärtighet på att "vi tror alla på en Gud". Ögonvittnet Gottfried Wilhelm Becker⁹³⁷, född och uppvuxen i Leipzig, kommenterar i sin skildring av dagarna efter slaget:

"Även många av de segrande bevisade, oaktat själva förhungerade, ett medlidande, vilket blott kommer från ett hjärta som *icke sammanblandar politikens olika förhållanden med mänsklighetens heliga förbindelser.*"⁹³⁸

Andra vittnesmål talar emellertid om hur mycket i staden överraskande snabbt började återgå till något slags normaltillstånd. Bokhandlarna var åter öppna och försökte göra affärer med de många militärer som ännu låg kvar. Dessa och alla slags bodar översvämmades av karikatyrer över Napoleon, hans marskalkar och generaler, och den franska armén. På det stora torget Markt uppträdde tillresta gycklare och andra med dansande apor eller hundar, skuggspel, marionettestrar, gatukonserter med dåliga fioler, harpor och gitarrer. En hes gatusångare vevade ett orgelpositiv som hängde i en rem över halsen. Allt tycktes förvånansvärt snabbt återvända till den gamla ordningen, som om något krig aldrig ägt rum. Men kulhålen som pepprat fasaderna, trasiga hustak och fönster, de kullhuggna träden och de skövlade trädgårdarna inuti och utanför staden påminde fortfarande om fransosernas närvaro och om kriget, likaså de bleka, utsvulna stackare, höljda i blodiga trasor, som likt spöken fortfarande smög fram genom människovimlet.

Soldat Nils, nummer 47 i Överstelöjtnantens kompani i Kalmar regemente, tog en promenad i staden. Han vandrade från valv till valv, från salustånd till salustånd, och lät sig förundras. Han vandrade förbi byggnader med jämmer och frän stank, han passerade bakgårdar där det hamrades och lagades. Han såg lik lastas på vagnsflak. Han mötte i staden blickar av sorg och hopplöshet, han mötte sammanbitenhet, han mötte främmande språk i vart hörn, och han mötte t o m något leende.

Han kom till en gränd som var nästan tom. Från ett halvöppet fönster på andra våningen, med spröjsat glas som ej krossats, och jalusiluckor, hörde Nils pianomusik. Det var harmonier som han aldrig hört förut, undersköna ackord och toner från ett klaver som letade sig ut ur fönstret till det fria utanför, toner som mjukt svävade ut i den tomma smutsiga gränden och ner till hans enkla småländska öron. Kanske var det Bach. Kanske var det mästarens preludium 1 i C-dur⁹³⁹, sakteligt spelad på pianot, eller kanske något annat lika vackert. Musiken berörde själen på ett sätt som han aldrig upplevt, som en slags försoning och tacksamhet, mitt i helvetet på jorden. Toner från Bach efter kriget, som strilade ur ett fönster på glänt, som en uppgörelse med ett högre väsen efter den råa människoslakten på jorden.

Kapitel 15 avsnitt 16

DEN SKARPA KALLA VINDEN

Napoleon hade besegrats i en stor och avgörande strid. Han hade förlorat slaget vid Leipzig och reträtterade nu västerut mot Rhenfloden. Slaget hade lagt grunden för hela Tysklands enande, frihet och politiska framtid. Ett folks dyrbaraste rättighet är dess självständighet; en människas värdefullaste är hennes frihet. Med otroliga uppoffringar och floder av blod hade preussarna

⁹³⁷ Gottfried Wilhelm Becker (1778-1854), tysk läkare, författare och översättare

⁹³⁸ Jmfr kap 8 avsn 10 (8 september 1813, när Jean efter Dennewitz berömde svenska soldater för vad han trodde var en prima förstklassig omsorg om just *franska krigsfångar*, emedan soldaterna i själva verket hjälpte *sårade människor* vilkas nationalitet ej var det centrala).

⁹³⁹ BWV (Bach-Werke-Verzeichnis) nummer 846, d v s enligt katalogiseringen över Bachs kompositioner.

betalat för sin frihet. Och Leipzigs handel skulle en dag åter blomstra och invånarnas flit, drift och smak för det sköna skulle en dag åter skapa något vackert ur tillintetgörelsen.

Men koalitionen uppdrag var ännu inte avslutat. Napoleon var ännu Frankrikes kejsare och ockuperade och förtryckte ännu en stor del av Europa. En väsentlig del av koalitionen arbete återstod innan Europa skulle vara befriat från fransk imperialism, det franska oket, Napoleons autokrati och makthybris.

De övriga koalitionsarméerna hade redan i slutskedet av själva slaget börjat allokera resurser för förföljandet av Napoleon västerut, och var pådrivande för att ej ge kejsaren någon ro. Krigslegendaren från Pau visade emellertid inte samma brådskan att driva tillbaka den franska armén innan Frankrikes gränser. Koalitionsstyrkor hade i stora förflyttningar redan börjat lämna Leipzig, och tidigt på torsdagsmorgonen den **21 oktober 1813** inställde sig Adlercreutz hos Bernadotte med anhållan om marschorder även för den svenska armén. Men erhöll ingenting. Sveriges medverkan – i den anda som överenskommit med övriga koalitionspartners och med Storbritanniens finansiering av det svenska fälttåget i ryggen – var fortfarande i allra högsta grad relevant och påräknad. Men detta synsätt delades ej av generalissimus. På ytan hade koalitionen triumferat i Leipzig, men under ytan fanns djup bitterhet och mycket tvivel på flera plan, men kanske allra mest mellan Jean å ena sidan och den övriga koalitionen, dess regenter och diplomater å den andra sidan.

Ordern om avmarsch för den svenska armén utfärdades inte förrän senare denna torsdag, troligen sent på kvällen. Uppbrottet skulle ske klockan 06 följande dag, fredagen den **22 oktober**.

På fredagsmorgonen, efter tre dygn i bivacken utanför Grimmaische Vorstadt precis öster om Leipzigs innerstad, ställdes den svenska armén upp på utsatt tid. Det var en morgon med klart väder. En detalj som framhävs i flera vittnesmål från denna tidpunkt, är den otroliga *likstank* som låg över staden och hela nejden. Luften var "förskämnd av likluk" antecknar fänrik Schmidt vid Västgöta regemente, och många andra dagboksskrivare instämmer. Det luktade av sjuklighet, infektioner och död. Luften i staden och hela nejden fylldes av en tät, vidrig, odräglig odör av lik och död, av ruttande människor och hästar som ännu inte begravts. Ingen soldat hade ätit sig mätt på länge, och stanken framkallade illamående. Trots de lokala böndernas trägna arbeten med att forsla bort de döda och de sargade, jämte mängder av hästar och sönderskjutna vagnar och kanonlavetter, återstod många veckors uppstädning. Skjöldebrand kommenterar:

"Hela luften blev så småningom fylld av stank från den otaliga mängden av döda människor och hästar, som ännu låg obegravda."

Lars Hörstedt berättar i sina anteckningar om "en sådan stank, att man kunde kvävas". Ett lokalt tyskt ögonvittne skriver samtidigt i ett brev:

"Renlighet var, oaktat alla anstalter, icke möjlig att underhålla, och man kunde ingenstädes gå fram utan *äckel* och utan att hålla för näsan."

På given signal var den svenska armén åter i rörelse, klockan hade hunnit bli 08. Den marscherade fram på de breda förbindelserna via Hallesche Vorstadt norr om Leipzigs innerstad och fortsatte västerut. Mannarna skulle snart lämna det fullständigt utsugna, skövlade ödelandet bakom sig. Vad gäller överbefälhavare Bernadotte så red han inte med sin egen svenska militärtrupp utan åkte privat taxi därifrån; Schinkel beskriver hur han "kastade sig i sin kalescha för att lämna Leipzig", sannolikt med en hel del att fundera över.

När de svenska soldaterna passerade förbi kanalen Mühlgraben utanför nordvästra hörnet av Leipzig möttes de av en kväljande stank, ojämförlig med något som de någonsin känt tidigare, värre och vidrigare än man kan föreställa sig. Stora kärror syntes på avstånd, vagnar som var sex sju meter långa och lastade nästan fyra meter högt. De var fulla med ljusbleka nakna lik som tagits upp ur kanalen, som ännu var full av kroppar, och som skulle transporteras till de djupa massgravarna.

Detta var det allra sista som de svenska soldaterna såg av Leipzig.

När armén passerat Elsterflodens kanal och kommit ut på de öppna fälten kunde mannarna, efter flera dagar i Hades⁹⁴⁰ kväljande förmak, åter andas ren och frisk luft. Det blåste, och vinden som kom emot dem var skarp och kall.

⁹⁴⁰ Hades = dödens gud i grekisk mytologi och härskaren över dödsriket (underjorden), som även detta brukar benämnas Hades

